

કાવ્ય એટલે શું ?

સૌ સાહિત્યરસિકો, જુલો છે તેમ, 'કાવ્યપ્રયોગન' શબ્દ મેળ સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રીઓના પ્રયોગો છે, અને તેમને મતે કાવ્ય એટલે આજની જેમ કવણ 'પદ્ધતિ' એમ નહોતું, પણ મઠ પદ કે મિથ્ર મઠ પણ પ્રકારની કૃતિ જે. રસોત્ક્રમક હોય તો તે કાવ્ય એવો તેમને સવરનીકૃત મત હતો. સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રમાં નાની મોટી અનેક જાગતો વિશે જુદા જુદા ગ્રન્થકારો વચ્ચે ભતભતનો મતભેદ જોવામાં આવે છે, પણ કાવ્યમાં પદવ આવશ્યક છે કે કેમ એ એક પાલ્યતમાં તો સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના આદિથી માંડીને અને સુધીના લાંગા માળોમાં કયાંયે મતભેદ જોવું નહરે પણ નથી. કેમકે આદિથી માંડીને અન્ત સુધીનો એકેએક અર્થકારશાસ્ત્રી આજ મત કશા પણ સદેહને અવકાશ નહરે એવા સ્પષ્ટ ચોક્કસ જાહેરાતોમાં જણાવે છે કે 'સાધ' પણ શબ્દ રચનાને કાવ્યસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે પદવ અનિવાર્ય અગત્યનું નથી. જ્યના પદમાં હોય કે ગવમાં, પણ જે તે રસોત્ક્રમક હોય તો તે અક્ષર કાવ્ય એ જ એમનો સૌનો નિરૂપવાદ મત છે.

સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રીઓના મત પ્રમાણે એકલું પદ મઠિ, પણ નાટક, નવલકથા, નવલિકા, ચરિત્ર આદિ સર્વ સાહિત્યપ્રકારો રસાનુભવ કરાવવાની શક્તિ ધરાવવા હોય તો કાવ્ય જ છે, અને આ મત એકવા ભારતીય અર્થકાવ્યશાસ્ત્રીઓના છે એમ પણ માનવાનું નથી. યુરોપીય કાવ્ય-શાસ્ત્રીઓના ક્રમાચરુંદુ એરિસ્ટોટલનો પણ એ જ સુચિન્તિત સ્મરિપ્રાય છે. એને મતે પણ આજે સાહિત્ય શબ્દથી જાણખાતી પવેતર નાટક નવલકથા આદિ રસાત્મક રચનાઓ કાવ્ય જ છે. અને યુરોપ અમેરિકાના અર્વાચીન સાહિત્યચિન્તકો પણ સ્વી સ્વીને હવે એ જ મત બાણી આવવા લાગ્યા છે. ત્યાં પણ કાવ્ય એટલે એકલું પદ એ મત હવે જનવાણી બનનો જાય છે, અને કાવ્ય એટલે રસાત્મક કૃતિ-પત્રી તે ગવ પદ કે મિથ્ર એ ત્રણમાંથી મને તે આકારમાં હોય-એ પ્રાચીન મત બાણી જ હવે સૌ કાવ્યગીમાંસકોનું પદવ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે.

: પ્રિયનાથ ભટ :

૨૫...૨૫...૨૫

અને રીવામળી ઝળેણા સળદે
 ઠ તે મીઠાસે આશા એની ખાનીલી
 'રીપમ' તે જલાયે ઠ-એની એકએ
 દેશ' ઠારે ઠ અને રીમાગને
 ધરા હરે ઠ.

'રીપમ' તે હેણ પર ધ્રો એક
 દેશ' નાચી ઠાઠ.

Rythm
 The Cigarettes With a
LUXURY BLEND

છ. ઠી. ૧૨૭ ગાદમ રાખેકો કું. ધુંબઈ ૨૪.

વેશંપાયનની વાણીને
 “યંગઈન્ડીયા”
 રેકર્ડ પર
 સેટ નં. ૨

યંગ ઈન્ડીયા
 ના
 સંચાલકો
 રજૂ કરે છે.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
 સુચિખ્યાત વીમા સંસ્થા
 [સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

આર માસમાં ૧૦૦ ટકા વધારે

નવું ઇંગ્લીશ વીમાકાજ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગલા વર્ષથી લગભગ બમણું કામ કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્ડીયન જીવન પ્રગતિ સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીના કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્ડીયન ૨૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ જાહેર છે.

સત્તાવાર ધાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી ધાપણ ,, ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ અકસ્માત ,, ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ ,, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીઅમ આવક ,, ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ ,, ૧૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ખીલ્ડીંગ, એપેકો સ્ટ્રીટ, કોલ.
 મુંબઈ.

રેશનીંગનાં રોકડાં.

નંબર ૧૧૫૪૯

છતે દામે મને ન વાણી
 ... વાણી ?

તમારાં રોકડાં બંધ કરી
 આ સાંભળો-વસાવો

૧૧૫૪૯

હોળી આવી મારે—

તૈયાર છે
 રેકર્ડ નંબર ૧૧૫૬૦-૬૧

રેકર્ડ બે-આવો, હોળી ખેત્રે
 રજા-મોઢે માર ગયે

ધીમકારી

આ હોળી

મથાકૂર સ્ત્રીતાજ બેગમ
 રેકર્ડ પર એક છે.

પ્રજાતમાં ચર્ચિતનું નામ
 સાંભળો—

અખિવ આ હિન્દમાં
 એક તું ચર્ચિતા
 તપાસ રખાજે હો !

ખીજ ખાતું—
 ગોરાજી ધરમાં ધૂમે છે

સાખરમતીના સંતવા ડી
 યુગરાલ ધામીલા—
 અપીતેના મહોતાએ
 ગાયેત્રી છે.

ભાજન વિના જીવનર
 શા કામનું ?

સંગીતને મોખરે જેનું
 નામ છે તે

કુમારી મથુરી ખરે
 તમને શાગરસ પીવડાવશે

નં. ૮૪૨૬

વધુ વિગત માટે લખો:—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ મે. કં. લિમીટેડ

૧૧૦ મેડોલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

ઈન્ડીયન-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

જન્મભૂમિ હરીફાઈ વ્યાહ્ ૯૮ : : બંધ ૨૭ ફેબ્રુઆરી

હરીફાઈને લગતી સ પૂર્ણ વિગતો, સામો ઉકેલ, પગિણામ, ટપાનથેની, વ્યક્તિગતી વિચારસરણી, પ્રવેશપત્રો ઇ ઇ ઘેર બેધ મેળવવા "હરીફાઈ"ના આહુકે બનો. તવાજમ ૧૨ માસ રૂા ૩) આ પ્ર પત્રો નીચેના સગનામે બરી મોકલો

રૂા. ૨,૫૦૦ ના ઈનામો

ફક્ત ૪ આનામાં ૧ હુ' ઈનામ રૂા. ૧,૫૦૦ રોકડા મેળવવા આપના પ્ર. પત્રો સાવરે ભરી મોકલો.

અ	ઈ	મ	દ	ન	ગ	ર	સા
							જા
મા		યા		ના		દા	
ન	ર	ઈ		મ			ણી
		ન		સા			
ઉ					ર	ન	ગી
		ચં	દ				વા
ર			હા	લ	ન	દ	
યા		કા	પ				

અ	ઈ	મ	દ	ન	ગ	ર	સા
							જા
મા		યા		ના		દા	
ન	ર	ઈ		મ			ણી
		ન		સા			
ઉ					ર	ન	ગી
		ચં	દ				વા
ર			હા	લ	ન	દ	
યા		કા	પ				

સહી _____
 સરનામું _____
 મુળદાના કોડરે ૧૭ ૧૨ ૪૦ના ગામ
 લાયસન્સ નં ૧૧થી મહુરકરેવી
 મે પ્ર પત્રોની પ્રવેશ શી થી મોકલો છે
 અને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલશે. નહિતર ૨૬ થશે.

- ચાવીઓ આડી
- ૧...ના કાસગાના બપ દાર હવે આપણી નામોરીમા પધારા કરે છે
  - ૫ ' આ વ્યહ મટે તમારી અધીરણને બરા કાણુમા ગખરો
  - ૬ અર્થહીન અક્ષર
  - ૭ રામબોના સાનિધ્યમા કર નારનો તેગા હોતો નથી
  - ૮ આરી માયા' કે આદા કે માક્ષ મા તમો અપવાહ બધા તેા એક ભૂવનો તમવ છે
  - ૯ શૂનીએ અકલા જનારની છેકલી કેવી હરી તેની કલપના કરવાનુ કોઈને સુવનુ નથી
  - ૧૧ નાદગ્ય એક રામા ઉકરેલ તમાથી ભુષાન પ્રતે ઉમાટુકે ન પડે છે
  - ૧૨ સામા પશુની તેવા પ્ર યના વિરોધમા આપણુન દંડ બનાવે છે
  - ૧૪ સારના આકર્ષણથી અવિર રહેવાઈવળનારા આ રહેવાનુ પસંદ કરે છે
  - ૧૫ આદિ સાવ કે સાના બમે તે આવરે
  - ૧૭ પ્રેરિના માણસ સાથે કામ પાનુ કોઈને અમનુ નથી
  - ૧૬ મોરેગ મટેઆનની ધરીતર આણુને શેકાનુ બનાવે છે
  - ૨૨ સવપ આનવીને એનો રપસા કેવો શીતળ લાય છે
  - ૨૩ આ બાણુદય રીસાઈ બેક્ષ છે
  - ૨૪ ના કુદ્રમા ની વિનાએ ધારી પ્રગતિ શીથી છે

- ચાવીઓ ઉભી
- ૧ 'થી તેરાના બીબ વિરો પર્વમદ ઉમેા યવાનો સભવ હો છે
  - ૨ એઈને ખોટો દાવાદાર દીને પડી બધ હો રવામાવિક છે
  - ૩ પ્રવાસ આલે એખરી બનો છે
  - ૪ આ 'દાર' અવળી છે
  - ૫ આવી નારીનુ રથાન આપમેલે મોખરે રહે છે
  - ૧૦ પ્રખ્યાલ
  - ૧૩ પ્રસંગીચિત દર્શાવનાર 'ભુજ બીબની પ્રશાસા પ્રાપ્ત કરે છે
  - ૧૬ નયન
  - ૧૭ દુરમનના બધ કર આકેમણુ વ મતે મોદા લરાકરને નુ કય ખુન મુકરેલ બને છે
  - ૧૮ કેરલાક બનવિનોા કદી ઉઠેવાતો જ નથી
  - ૨૦ ના શોખ ઉપરથી માણુ-સની સરકારિતાનુ માપ કાઢી શકાય છે
  - ૨૧ સરકૃત ' લારા' કહે વાય છે
  - ૨૨ નુ દરોન કનીને ભૂરિલ માણુસ વિવરા બની બધ છે
  - ૨૩ એની સપાંકાર લખાઈ આખેને પાડી રખે છે
  - ૨૪ ના પવિણુમે મને રી વરતુની શી કિમત છે ?

સગનામું - જન્મભૂમિ હરીફાઈ, ધો. નં. ૬૯૨, મુંબઈ, ૧

સંગીતની સૃષ્ટિ સર્જતું

વીસમી-સદી

(ભવનાની પ્રોડક્શન્સ)

નરગીસ, મોતીલાલ, મઝહરખાન,
ગોપ, ભુડો, આશાલતા અને બીજા

દિગ્દર્શક અને પ્રોડ્યુસર

એમ. ભવનાની

સંગીત

પન્નાલાલ ઘોષ

સંવાદ

પંડિત નરોત્તમદાસ

હકકો ગ્રેજુવરા માટે લખ્યા :

નેશનલ સ્ટુડિયોઝ લિમિટેડ

ઇમ્પિરિયલ બિલ્ડિંગ, ૩૬૦ લેનીગ્રન રોડ, મુંબઈ ૪

ધી ન્યુ ગ્રેટ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની

ઓફ ઈન્ડિયા, લીમીટેડ

(વડોદરામાં સ્થપાયેલી સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત છે)

સત્તાવાર થાપણુ ... ૨,૫૦,૦૦,૦૦૦

વસુલ થયેલી થાપણુ ... ૩૨,૫૦,૦૦૦

બોર્ડના પ્રમુખ શેઠ તુલસીદાસ કીવાચંદ

રજીસ્ટર્ડ ઓફીસ

બેન્ક ઓફ ઈન્ડિયા,

માડર્ની, વડોદરા

બ્રિટીશ લિફમા મુખ્ય ઓફીસ :

૫૫ ૪૯, એપોલો સ્ટ્રીટ

કોલ્કાતા મુ મર્ક.

જી હગી, આગ, અકસ્માત હગીઆઇ અને વીમાનું કામકાજ લેનામા આવે છે

જનરલ મેનેજર શ્રી. એમ. ઇ. મોદી

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ ભાત પાડતાં પુસ્તકો

બે મનોરમ નાટકો

સીતા

(ચન્દ્રવદન મહેતા)

ત્રણ સ રસ વાર્તાસ મહેા

કાલવના કંકુ

(બકુલેશ)

બે અનોખી વાર્તાઓ

મુન દા

(રમણુ વખીન) (ગુજરાતભરના ૯ અપ્રગણ્ય લેખકો)

પ્રકાશક

મૃચ્છકટિક

(સુદરમ)

ઉત્તરા

(જય તી દલાલ)

લતા

બે ચિંતનચેરક પુસ્તકો

આપણા

નેતાઓ

લે મુસ્તફ મહેરઅલી

અનુ ન હકુમાર પાઠક

હવે પછી

આપણી કોએસ

(રમણીકલાલ શાહ)

ટેનિકેન

૩૩૬-૯

સમાજવાદની

પુનવિચારણા

લે મીનુ મસાણી

અનુ જય તી દલાલ

કહે પહોરે

(સુનિકુમાર ભટ્ટ)

તાર

એવરગ્રીન

પદ્મ પ્રકાશન લિ.

લક્ષ્મી બિલ્ડીંગ ત્રીજે માળે, કિરોજશાહ મહેતા રોડ : કોલ્કાતા

મુંબઈ-૧

अंतरनी वात

आंभ छहे-

आंभ हसे

पाणु अन्तर रेडे

भावनाना छद्मधनुष्य साथे :

संगीतनी स्वर्गायि सृष्टि सर्जतुं

नल दमयंती

शोभनादेवी : पृथ्वीराज

त्रिलोक, छल्लु, डेवीड, लुडा वगेरे.

दिग्दर्शक

कुमारसेन समर्थ

संगीत

रामचंद्र पाल

— प्रांतिक हड्डो माटे लपो —

नमनादास एन्ड कुंपनी

वाकर हाविस, वेमोशन रोड, मुंभळ ४.

મલામતીનો ધુવતારક

ઈન્ડીઅન ગ્લોબની

વહાણના વહાણના

વીમાની પોલીસીએ

વહાણના વહાણની

મલામતીનો ધુવતારક છે

વિશેષ વિગત માટે લખો

ઈન્ડીઅન ગ્લોબ

ઈન્ડિયન સ્ટુડી.

૩૧૫/૩૨૧, હોર્વોર્ડ રોડ, કોટ, મુંબઈ
શાખાઓ - કચ્છી, વેંગલ, પોરબંદર

મિત્રાની એમ ક પના માટે, ગલ્ફિનશાસ્ત્રના
અટપટા ઉડેન માટે તકગરી મુકતમામા એક
સચોટ દલીલ માટે સુદર મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મિ જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે | ક પના વધારે છે
લખો — ગુજરાત આયુર્વેદિક કાર્મસી

- (૧) કાલ્યાણેવી સુખઈ (૨) ગાધીરાઈ અમદાવાદ
- (૩) કાલ્યાણેવી સુખઈ (૪) લાખાણેરાઈ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
માદા, સાત્વકે અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જૂલું

નૃસિંહ હિન્દુ લોજ

કે ૧૧૭-૧૧૯, હોર્વોર્ડ રોડ, કોટ, મુંબઈ
ટે ન ૩૨૮૭૫ ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ - 'લોજ'

ગ્રામ અને શહેરી જનતાના જીવનની કથા

લાલ હવેલી

સુરેન્દ્ર અને નૂરજહાં

સાથમાં :

ઉલ્હાસ, યાદુળ, કનૈયાલાલ, માયા બેનરજી, વતસલા કુમ્ઠેકર

બોમ્બે સીનેટોન કૃત

નિર્માતા કિશોરક :

કે. પી. લાલ

હૈલત કોર્પોરેશન પ્રકાશન

પ્રાંતિય : કમ્પુરચંદની કંપની

કે પી ટાલ

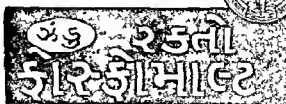
રોજ : ૪, ૭, લાખ, -વિવારે ૧ વાગે

એકવાન્સ ભુક્ષીંગ : લા થી ૧૨૫ ૨૫ થી ૫.

અંડુનું નામાકિત રક્તો-ફેસ્ફો-મોલ્ટ નબળાં મળણાં બધાને ઉપયોગી છે. સાબા માણ્સોની શક્તિ એના સેવનથી અચ્ચાઈ ગ્ણે છે, અને માદાને, માંદગી પ'ત્રીની નબળાઈ તાબૂદ કરી, નવજનન આપે છે.

અંડુનું રક્તો-ફેસ્ફો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાઘી વધારનાર અંડુ-રક્તો-ફેસ્ફો-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ. મુંબઈ ૧૪

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ, કાલબારેવી રોડ, લુની હાલુમાન ગલીને નાકે, મુંબઈ ૨.

મુઘ્ધ પ્રેમનું સળંગ કણ્ઠાંત કાવ્ય

પ્રેમ ધનુષ્ય

કોલક

ત્રણ વિદ્વાન વિવેચકોના અભિપ્રાયો

વિષય સંબન્ધી કવિના ભંડા હૃદયના હૃદયગતની સુન્દર અભિવ્યક્તિ તરીકે “પ્રેમધનુષ્ય” સરસ છે; કરુણતાભર્યો અન્ત પણ ઔચિત્યમય સંયમસરિતનો છે.

.....તમારી એક વધુ વધકૃતિ આ રીતે મળી (જેનું છન્દોવૈવિધ્ય, નવો પ્રયોગ તો ખામ ધ્યાન ખેંચે છે) એ જોઈ આનંદ થાય છે.

પ્રો. વિજયરાય વેદ

મારે કહેવું જોઈએ કે આત્મલક્ષી કાવ્યખટો તરીકે આ કાવ્યમાં, તમારાં ખાગલાં કાવ્યોના બધા શુભો પુનર્મુદ્રિત થયા છે. તમારો છન્દ ઉપરનો સમર્થ કાવ્ય, માપામાં આવતું લાલિત્ય અને કેટલેક વચ્ચે માધુર્ય પણ, વાક્યવ્યક્તિમાં દેખાતી ન્યવસ્થા અને પ્રસાદ વગેરે શુભો આ કાવ્યમાં આગળનાં કરતાં જરા વધુ વિકસિત રાશામાં મૂર્ત થયા છે.....હામ્પત્યવસ્થાના સયોગ, વિયોગાદિ ભાવો તેમજ મૃત્યુ અને મૃત્યુ પછીની દશા વિશેનું તમારું ચિન્તન આ કાવ્યમાં સુન્દર રીતે વ્યક્ત થયાં છે.

પ્રો. ડો.કરશય માંકડ

ઉલ્લાસ અને શોકનાં પામાં એમાં સમતોલ છે; ને એને વ્યક્ત કરતા આગલા બે તથા પાછલા બે ખટો મને વિશેષ ગમ્યા: તેમાં ય છેલ્લા બે અવિશેષ.....તમારાં લેખનોત્સાહ તથા કાવ્યોપાસનાને મારાં અભિનંદન છે.

પ્રો. અનંતરાય રાવલ

કિશન દોડ રૂપિયો

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

એક સંસ્કારી પિતા શું કહે છે ?

વરસગાંઠની ભેટ તરિક્કે તમારાં બાલકોને બાલવિનોદના સેટ આપો.

અમારાં બાલસાહિત્યનાં પુસ્તકો માટે મહેલા અનેક અભિપ્રાયોમાંથી એક જ નીચે આપેલ છે.

‘ચિ જાહ ચંદ્રધાનને આપના બોલકાવિવ બાલવિનોદમાળાના બે સેટ એટલા પણ દ આભાયા છે કે પોતાને અતિશય કેરોને પણ ત્યાગ કરી શોપડાઓ વાંચ્યા કરે છે તેમજ મને લખે છે કે. ‘બાપુજી’ મને આ પુસ્તકો સિવાય ખીણુ કશું ન મેલવતા. શોપડાઓ તરતજ ‘મોહલરી’ માટે કહેવું લેઈએ કે બાલવિનોદ તે પાસી બાલકોને નહિ પણ આપણી શુભર પ્રવૃત્તિને યુવાન અને વૃદ્ધ સી પુરોનો પણ વિનોદ છે, કાશુ કે પોતાના બાલકોને વિનોદ કરતાં નેહ કયા ખાખાપો વિનોદમા નહિ ડુખતા હોય ?

‘અરોહ બાલપુસ્તકઆક્રાના એકથી ત્રણ સેટ આજેજ ચિ. ચંદ્રધાનને પોરટ પાર્સલથી રાણાવાવ મોકલશે.’ [કિસકંતાથી શા. પાપટલાલ ગોરધનદાસ ઉપર યુજ્ય લખે છે.]

જુ બાલવિનોદમાળાના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રોવાળા ૧૫૦૦ પાનાના વાચનનાં ૪૨ પુસ્તકો આવે. દરેક સેટ સુંદર બોક્સમાં પેક કરેલો છે, દરેક સેટનાં બોક્સના શા. ૫-૧૨-૦ વી પી. ખર્ચ ખાર આના. બેઉ સેટનાં બે બોક્સના શા. ૧૧-૮ ૦ વી. પી. ખર્ચ સવારૂપિયો.

જુ ‘અરોહ’ના બાલસાહિત્યના ૯ સેટમા ૧૧૦૦ ચિત્રોવાળાં ૪૦૦૦ પાનાના વાંચનનાં ૯૩ પુસ્તકો આવે છે. દરેક સેટ સુંદર બોક્સમાં પેક કરેલો છે. દરેક સેટનાં બોક્સના શા. ૩-૮૦ વી. પી. ખર્ચ આઠ આના. આઠ સેટનાં આઠ બોક્સના શા. ૩૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૨ ૦-૦ કામળની, મોંઘવારીને અંજે ખલાસ થતાં આ ભાવમાં ફરી મળશે નહિ.

તમારા છુકસેલરો પાસે માગે અથવા લખો — અથવા આવે જ વી. પી. મંગાવી લેશો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય
૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨.

પ્રભુતામાં પગલાં પાડતાં

નવદંપતી માટે આદર્શ લગ્ન ભેટ
નવદંપતીને લગ્નભેટમાં આપી શકાય તેવાં સંસ્કારી ગ્રંથો

લે તમારા લગ્નપ્રસંગે આ પુસ્તકો ભેટ ન મળ્યાં હોય તો આ શુભઉપયોગી ગ્રંથો વસાવી લેશો.

ગૃહિણી મિન

શુદ્ધસ સારે પવતી પાટલી ગૃહિણી માટે શુદ્ધપ્રબંધના ૯૦ ચિત્રો આપતુ શી કનુ દેસાઈના વિંગી કવચિત્ર સાથેનું નવું પુસ્તક કિમત શા ૫) વી. પી ખર્ચ ૮ આના

વીસમી સદીનું પાઠશાસ્ત્ર

શ્રીમતી સુમતીના પંચે રવાનુલવધી રચેલ કિમત શા ૨-૮-૦ વી પી ખર્ચ ૭ આના

ઉસ્તમેળાપ

ચિત્રમય મગવાબ્ધ ઉપસાત શી કનુ દેસાઈનાં તવા બેરગી સાત આઈપેલેટ ચિત્રો.

ભાતભાતનું ભરતકામ

શ્રીમતી ભદ્રા દેસાઈના ચિત્રો કથરચિત્ર સાથે ભરતકામના વિવિધ પ્રકારો આપવામા આભ્યા છે. કિમત શા. ૧ વી. પી ખર્ચ ૫ આના

સંસ્કાર લક્ષ્મી

૬૫૦ પાના ૧૨૫ ચિત્રો સાથે સોનેરી ચિત્રંગી બોક્સમા. કિમત શા ૬-૧૨-૦ વી પી ખર્ચ ૧૨ આના

ધરની રાણી

૨૫૨ ચિત્રો ને કનુ દેસાઈના ચિત્રંગી બોક્સવાળું ધરની રાણી ભેટ આપો કિમત શા ૦-૧૨-૦ વી પી ખર્ચ ૧૨ આનો

છવનસખી

શી સ પદ, કનુ દેસાઈ અને શી. રમણલાલ દેસાઈના સહકારથી તૈયાર થયેલ ગ્રંથ કિમત શા ૪-૪-૦ વી. પી ૮ આના

૭ પુસ્તકના સેટના શા. ૩૦-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૪-૦ આપો સેટ યા મનપસંદ મંગાવો

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

છુકસેલર-પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-૨૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબઈ, ૨.

ભાવિ હસાવે, ભાવિ રડાવે,

હવનચક્રીના ખેલો !

(ચન્દ્રવદન મહેતા)

સંસાર સફરમાં

ભાવિનો ભરોસો નથી:

અક સવારે જે

હસે છે તે,

ખીલ સવારે રડે છે:

★

એક સવારે જે

જન્મે છે તે

કોઈ ખીલ સવારે

મરણ પામે છે:

★

અસ્થિર હવનમાં

તસ્વીર એકજ સ્થિર છે.

ટ્રોટોગ્રાફી-એન્ડાઈમેન્ટ અને

પેઈન્ટીંગના કોઈ પણ કામ માટે—

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૯૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ સામે, મુંબઈ.

ગુજરાતી કવિતાનું સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫ : અંક ૧૯૧ : સળંગ અંક ૩૬

ભાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૫

ફરે જન્મના અર્થમ, આદર્શને પૂરાં કરે,

ચલાવે વિશ્વનો વટ, નમું તે નવયોવન

—શૈષ

ગૂંથણી

સમીપ તુજની પ્રભો	ભવનવશય ઠાકોર	૧
મુલે ચમન	ભ્રમર	૩
મગલાપકતું માંભવ્ય	ન્યોતીન્ટ દ. દવે	૫
કવિતામીમાંસા	કોલક	૮
નવા કાવ્યો		૧૨
વાચતા રે'એ	ક પુર્ણિમા દવે	૧૬
ક્યાસ કાવ્યો		૧૮
સ્ર પાદશીય		૨૧
છેલ્લો બાદશાહ કવિ ઝં'	સારીક	૨૪
દૂરતા ધાવ	પતીલ	૨૭
આર કાવ્યમથોની સમીક્ષા	કોલક	૨૯
અર્ચાપરેદ		૩૩
બાળકો અને કલ્પના	સ્નેહરશ્મિ	૩૫
શ્રીધરાણીની રોપટ્રિક	મૂવરાજ અંબરિયા	૩૭
સમાચાર	.....	૩૮

વાર્ષિક લવાજમ

દેરામાં રૂપિયા ૭ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટકે નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

'કવિતા' દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી તારીખે
પ્રગટ થાય છે. કવિતા અંગોનો તમામ
પત્રવહુવાર નીંધને સરનામે જ કરવેલ

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

સમીપ તુજની પ્રભો

બળવંતરાય ઠાકોર

[અમે શરુઆત કરી સારથી અમારા પ્રતિ આપણા વયોવૃદ્ધ કવિ અને વિદ્વાન પ્રોફેસર બળવંતરાય ઠાકોરની સક્રિય સહાનુભૂતિનો લાભ અમારા વાચકોને વારંવાર મળતો રહ્યો છે. આ અંકથી અમે એમની કેટલીક અપ્રકટ કવિતાઓ આપવા માંડ્યે છીએ, તે ભણકારની ત્રીજી ધારામાંની છે પરંતુ એ કૃતિઓની પ્રતો ભણકારનું મુદ્દણ ૧૯૪૨માં પૂરું થતાં સુધી ઘણી શોધ્યા છતાં મળેલી જ નહી. એટલે તેમાં મુકી શકાયેલી નહોતી. જે દિવસે એ એ પડીનું મુદ્દણ પૂરું થયું તે જ દિવસે એ મહિનાઓથી શોધવા માંડેલી છતાં જાહેરી નહી. તે કૃતિઓ અકસ્માત એક અણધારેની જગ્યાએથી મળી આવતાં, તે પ્રોફેસર ઠાકોર પ્રથમ પ્રકાગન માટે અમને સોંપે છે અને અમે તે આ અંકથી માંડીને કેટલાક અંક લગી ખુશીથી પ્રકટ કરીશું. -તંત્રી]

[આ 'ઓડ'ની હદોરચનામાં શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત 'ભવંશી' એ 'ઓડ'ની હદો રચનાનું કંઈક અનુકરણ છે, જે કે હંદમાં તો મુકા પૂરી જ છે.]

સમીપ તુજની સમીપતર રે સમીપતમ, હે પ્રભો,

ક્ષણેક્ષણ હવે સરું: અકળ ને અનન્ય ક્ષણ

અતીવ ઝટ આવશે, ચરણમાં મહુને તાહુરાં

ધકેલી ધરિ દૈ જ જે વહિ જશે અગાધોદરે !

સમીપ તુજની સમીપતર રે સમીપતમ, હે પ્રભો,

અકલ્પ્ય ગહુને જ એ, શિખર ગેળિ અપાપ્ય એ

પડી ચડિ ગળી જશે વરસ સહ શિત્તરનાં

સહ્યાં, અનુભવ્યાં, જિવ્યાં, પ્રિય લહ્યાં, લપેટયાં ઉરે,

કયાં ગરમ શોણિતે,

ખર્યાં રુદન નિભરે,

ઝિલ્યાં પ્રજાર આતપે,

જિવ્યાં મધુર મેઘદ્વ, શિશિર ભાસુરા, વામરે ! ૧

મહુને ય વિધિએ કઠોર ફટકા અનેક ફટકારિયા,

મહુને ય વિધિએ અમી ખટતુરાં ચટાડ્યાં ગળે;

મહુને ય જ્ય ને પરાજય તાણી નથી-હું મણા.

અને સુકૃતદુષ્કૃતો મુજતણાં ફળોને, બળે-

કળે જિસ્વતાં મહુને ય પડિ તાલ શિર ને છવાયાં પળી.

વિશેષ કશું ક્યાંધિ હોય મુજ એ વિતકવર્તુલે,

ફરે જ મનુષ્યાગની વિતક વહેરખી એહુલી :

લવોદધિતરંગચડપડપરંપરા નિયતિમેળમાં,

કડું શિ ફરિયાદ ત્યાં,

સહુ સહુને હારમાં,

કચ્છું નવલ તેડમાં,

ઘટે ન પલિતે વળી શિગ્રુપ્રમાપ પ્રભુંચરણમાં. ૨
 પરંતુ સુખદુઃખ વીચિમય એ નિહાળી. રહું ત્યાં તથા,
 અને શ્વસનથી હરેક તુજ લહું સમીપનરતા, પ્રભો,
 ત્યાંહાં નયનથી સરે અનનિના રહ્યા તે મળ,
 ત્યાંહાં હૃદય રામદેવરસથી બને નીતકું,
 અને વિતક સર્વ એ, મથન લહાણુ ને ખોટ એ,
 ચડાણુ દુઃસાધ્ય એ, અતિમહાન એ આક્રતો,
 ત્યજે પરિચિત્કૃતી, વિવિધ ભત એ અનુભવો,
 બની તરલ એકએક ગળિ. નય પીજ મહીઃ
 સમીપ તુજ તેજથી,
 અહુકૃતિ અહુમતી
 જલે, સુખદુઃખ સ્મૃતિ

ગળે, ભવતરંગનિષ્ક તરતમતણી સુષ્ટિ એ કટકતી ! ૩
 રહે શું, ઉગરે શું ઉદરેત, હે પ્રભો, વરસ તાહુરે,
 સુપકલ સુપવિત્ર થૈ, બલિકલે મુલાયમ ઘઈ,
 પ્રભાકિરણથી નયા ગુણુ વિશેષ આવિષ્કરી ?
 હશે શું મુજ વાસ ત્યા, તુજ પદો સદા ચૂમતો ?
 નવે ભવ હું કે કરી, તનમને નવો શો અહું,
 નગ અનુભવે ઘડાઉં નવ રીત, એ યોજના તાહુરી ?
 ઘટે છ આ ભવતણી લગનિઓ, બને છે કન્ને-
 કન્ને ચિત અબદ્ધ, ત્યા મુજ હશે શું ભાવિ હુવે ?
 પડે અગન ખોળિયું પછિ ગુ શેષ,
 જિવે જ કચ્છું ત્યાં ? કઈ તરહુ ? લેશ
 પડે સમજ આજ ? અથવા અરોષ

અગાધતમ સાગરે જ ડુબકી, શુભેશ, બસ તું-ભરોસે, પ્રભો ! ૪

ટિપ્પણુ

કડી ૨૨ પંક્તિ-પૂર્ણ અને પૃથ્વીલિલક અને ખટપૃથ્વી પંક્તિઓ, પ્રાચ મટે કઈક આમલમાત્ર કહીના ઉબટના લાગમાં

બ્રહ્મા આટલી બધી-અહોહો, આટલી બધી દોષજે ? એ પ્રશ્નથી જ કાવ્ય અટકે છે, અને એમ એ કાવ્ય છે. એ પ્રશ્ન દલીલરૂપ ધારણુ કરે, આટઆટની બ્રહ્મા હોય તે જ આરિતક, આટઆટલી બ્રહ્માને અસાધ્ય કેમકે કેવળ નિરાધાર ગણે તે નારિતક જ થાય

આ પછી આરો વડ ૩/૪ ત્રણ દુ ખી સઘાત રનેલીઓ એ વિને પણ આ ધ્યાનમા રાખવાનુ છે એ સોનેટ પોતે કાવ્ય છે, દલીલ નથી પણ --ના ઉપરથી સમીપ તુજની' ઉપરની દર્શાવી તે જ પ્રકારની દલીલ ઉપરને બને કાવ્યમાંના વસ્તુવિષયથી ભુલ્લિપ્રવૃત્તિ નરસ આગળ ચાવના આ દલીલ તેના ધ્યાનમા આવી નય છે અને ભુલ્લિ નારિતક અને નો તેની પ્રવૃત્તિ આગળ ચાલી 'શમજ લદને ।' એ કાવ્યની સઘા બને છે

ગુલે ચમન

‘ભ્રમર’

કાલિદાસ અને કેટલાક અંગ્રેજ લેખકો

મદ્રાસ સંસ્કૃત એકેડેમીના ‘કાલિદાસ દિન મહોત્સવ’ સમારંભના પ્રમુખપદેથી સર એસ. વરુ-ચાનિયરે ચાર્લ્સ ડીકન્સના ‘ઓલિવર ટવીસ્ટ’માં “A strain of gentle music”થી શરૂ થતા પ્રકરણ ત્રીજાનું સામ્ય કાલિદાસના ‘શાકુંતલ’ના પાંચમા અંકમાં બતાવ્યું હતું. તેની જ રીતે ૧૯૪૨ના નવેમ્બરના ‘ભારતધર્મ’માં થી. વાઇ મહાશીંગ શાસ્ત્રીએ ઓલીવર ટવીસ્ટના ૩૨મા પ્રકરણનો ઉલ્લેખ કરતાં જણાવ્યું છે કે ‘૧૯મી સદીમાં પશ્ચિમના દેશોમાં ‘શાકુંતલ’ અનેક ભાષાન્તરો દ્વારા લોકપ્રિય બન્યું હતું. આથી ડીકન્સને કાલિદાસના વિચારનો કશો ખ્યાલ નહોતો એ સંભવિત નથી.’ સંસ્કૃત એકેડેમીની સભા પંચી શ્રી. વી. એસ. શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીએ બતાવ્યું હતું કે મેથ્યુ આર્નોલ્ડની “The Buried Life” માંની ૭૨-૭૩ પંક્તિઓમાં જે વિચાર છે તે જ કાલિદાસના ઉપસા કાવ્યમાં પણ છે.

મહાન લેખકો ધણી વાર એકસરખો વિચાર કરે લખે એ શક્ય છે. તેની જ સાથે આ મહાન લેખકોએ કાલિદાસમાંથી નથી જ લીધું એમ કહેવાને કંઈ કારણ નથી. આ સંબંધમાં લેક્ચર એચ.રેકો-મ્બીના “Theory of Poetry”માંથી જ હું એક દુકાવો ઉલ્લેખ કરીશ. “આ પ્રકારના એક-સરખા વિચારો કદાચ અત્યંત સામ્ય ધરાવના પણ બને-તેની જ સાથે પ્રતિભાશાળી કાવ્યસર્જનમાં એ અતિલાભદાયી પણ છે જ. દિલ્હી નાટક ‘શાકુંતલ’માં એનો એક સુંદર દાખલો છે. દંડવેદનો રથ સ્વર્ગમાં વાઘા પરથી પસાર થતાં, રથની ચક્ર-વાટ બીની બની વિદ્યુત-તણખાઓની ટુપ્ટિ કરે છે. બેશક! એવું જ બને. ક્રીટસના “Endymion”માં એ જ વસ્તુ છે, પણ એણે સર વિલિયમ બ્લેન્ડે કહેલું કાલિદાસનું ભાષાન્તર વાંચ્યું જ દર્શો.

A silver car, air-borne
Whose silent wheels, fresh wet from
Clouds of morn

Spin off a drizzling dew.

ડીકન્સે એવું ‘ઓલીવર ટવીસ્ટ’ ૧૮૩૭ના ફેબ્રુઆરીમાં શરૂ કર્યું અને એની પ્રથમાવૃત્તિ ૧૮૪૮માં પ્રસિદ્ધ થઈ; ક્રીટસે “એન્ડીમિયોન” ૧૮૫૧ અને ૨૩મી એપ્રિલ વચ્ચે શરૂ કર્યું અને ૧૮૧૭ના નવેમ્બરની ૨૮મીએ સંપૂર્ણ કર્યું. પણ અડારમી સદી પૂરી થાય તે પહેલાં તે સર વિલિયમ બ્લેન્ડના મુજ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત પરથી ભાષાન્તર કહેલ “Sacountla or the Fatal Ring”ની ચાર આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ હતી. (પ્રથમાવૃત્તિ કલકત્તા ૧૭૮૯; દ્વિતિયાવૃત્તિ લંડન ૧૭૯૦; ત્રીજી આવૃત્તિ લંડન ૧૭૯૨; અને ચોથી આવૃત્તિ એડિન્બર્ગ ૧૭૯૬.)

થોમસ હાર્ડીના Jude The Obscure I, માં મોંઠા કહેતા “પવનને સંબોધનાં એણે કહ્યું કે બે-તણ ક્રાંતિ પહેલાં તે તું ક્રીસ્ટમીન્સ્ટર ચહેરમાં મિ. શીયોટસનના મુખને સ્પર્શતો હતો અને હવે તું અહીં મને સ્પર્શી રહ્યો છે.” એ કાલિદાસનો મેઘદૂતનું સંસ્કરણ કરાવે છે.

ડૉ. વી. રાઘવન્

અંગ્રેજ સાહિત્યકારો અને હિંદ

અંગ્રેજ સાહિત્યમાં સૌપહેલો હિંદનો ઉલ્લેખ ક્રીસ્ટમસ ટેલ્સ’માંની એક વાર્તામાં થોમસે કર્યો છે. શેકસ્પીઅરે તેના ‘એક ધ લાઇક ઇટ’ તથા ‘ઓથેરો’માં હિંદનો નિર્દેશ કર્યો છે. એલિઝાબેથના સમયમાં ક્રીસ્ટ ઇડીઆ કંપનીની સ્થાપના પછી અંગ્રેજોને તે સ હિંદની ગુણવત્તામાં વધતો ગયો અને

એની અદ્ભુત સમૃદ્ધિને લખતે 'બ ન હિંદ' 'સમૃદ્ધ હિંદ' વગેરે તરીકે એનો ઉપેખ થવા તમ્બો મિસ્તને તેના 'પેરેડાઈઝ લોગ્ટ' મા સર ટોમસ રોએ કરેના હિંદના વર્ણનનો ઉપયોગ મ્બો છે ક્રાઈને ઔરગ્રેયન પર એક કવિના લખેની છે પરંતુ તેમા હિંદ સમધેતુ અગ્નિન જ પ્રતીત થાય છે શાહજહાની પત્નીનું નામ એણે નુરમહાલ ગણ્યુ છે અને ઔરગ્રેયના નામે એવા તો ગ્રેમપ્રસંગો અલેખ્યા છે કે એ કાવ્યનાટિકા માત્ર નામે જ નહિંદી ગહે છે

સગ વિત્તમ ભેન્સે વોન' હેરટોગ્સના કહેવા પરથી શ્રીમદ્ ભગવદગીતાનો અનુનાદ અગ્રેષ્ઠમા કથો લાગથી હિંદના અખાતમગ્નિ પ્રત્યે પાશ્ચાત્યોની જિજ્ઞાસા ઉત્તેજીતી રહી છે એ અખાતમગ્નિ નિમે એ સમયે કોઈને વધુ આગ હોવાતો ત એકમડ બકને ખીજ કોઈ પણ દેશ કરતા ઇતિહાસ અને તત્ત્વગ્નિસંપન્ન એવી સુદીર્ઘ સર્જીતિ ધરાવનાર દેશની પ્રજા પર હેરટોગ્સે ચનાવેના અત્યાચાર સામે એણે પાર્લામેન્ટમા મોરચો માડેનો હેતુગ્સનો મિત્ર હોવા છતાં અગ્રેજ કવિ વિત્તમ કાઉપર એ અલ્યાચારોથી ધ્રવી ગઈયો હતો અને હિંદના પુનરત્યાજન વિમે એણે એક આશ્ચર્યપદ સદેશ લખેનો:

સ્વતન્ત્રતાના શાયર તરીકે ખણીતા કવિ શનીને કહક વ્યવસાય મેળવવા હિંદ આવવાનું મન હતું 'ઇન્ડીઅન સીરીનેડ' નામની પોતાની કૃતિમા એણે હિંદના અપમુખનું વર્ણન કરેલું છે હિંદના તત્ત્વગ્નિની પુષ્કળ અક્ષર તેની મ્વિવા પર રહેની

કવિ વ્યાગનને પણ હિંદની મુનાકાત લેવાની પ્રમુખ ક્ષમિયા રહેની, પણ આર્થિક અડચણોને સમ્પન્ને તે તેમ કરી શક્યો નહોતો- અગ્રેજ નનન કથાકાર થેકરે તો- કનકતા ઇ જ ન-મેનો અને હિંદમા જ તેનું વ્યાગપણ વીતેતુ તેની નનનમ્થામા હિંદનું વાતાવરણ અનેક સ્થગે વર્તાય છે નેડ

મેકોનેએ હિંદને શિક્ષણપ્રથાની ભેટ આપી તથા પીન કોડ લઈ આપ્યો છતાં હિંદ સમધેનો તેને અભિપ્રાય સારો નહોતો ગ્હો

રાજમ્વિ સડીને હિંદ પ્રત્યે ખામ મમત હતી દુષ્કામપણિને હિં માટે એણે વખેની ન લીગેઓ અગ્રેમણ એટની જ સાચી નથી વાગતી

'Dogs fed on human bones
in the open lights of day'

સાર પડી મગ્ન અને સામ્રાજ્યવાદી મ્વિ ગ્વિનાર્ડ કિર્નીગે હિં વિરો વખ્યુ છે, પરં કિર્નીગનુ હિં એ અનાગતવિક હિં છે અને એન કવિનાનો પણ મોટો ભાગ હવડી ઉત્તેજનાર્થ મુક્ય છે

ગ્રા. બી જે. વાડીઆ

માહિત્યકારોની રમગણુશક્તિ

ભગવના સાહિત્યકારોની રમગણુશક્તિના અનેક દાખનાઓ છે કાકોટ નામના વિદ્વાન એવો દાવો મરતા હતા કે ભે એગ્કરની સમગ્રી કૃતિઓ નષ્ટ થાય તો પણ તેઓ એમની રમગણુશક્તિથી તે તમામ મધો ફરી લખી આપે' હોર્ડ મેકોનેની રમરણુશક્તિ પણ નોધપાત્ર હતી કોઈ પણ દૈનિક સમાચારનું એક મહમ એક વાગ વાચ્યા પડી તેઓ સહે-શમ્પીરી ફરી વાગ મોટે બોધી જતા પ્રખ્યાત રાજનીતિજ્ઞ ગેનેટ્ટને ઇનીઅડ મદાકા ની ૧૫૦૦૦ ટૂકા મોટે હતી એનીજા નામની એ રાણીએ ૨૫૦૦ મધો મોટે કયાં દના મહમ્મધાઓના મુમ્મલિક્ક લેખક એડગર રોનેસ શોમ્ફેન્ડ મિનકુલ અણુત્ત નહોતા છતાં વાની લાની ચર્ચાઓનો અક્ષરશ હેવાન તેઓ કેવળ રમરણુશક્તિ દ્વારા લખી શકવા હતા

'દાહિયો'

મંગલાષ્ટકનું માંગલ્ય

જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

[ચિત્રરાતમાં લગ્નપ્રસંગે મંગલાષ્ટકનો મહિમા ગવાય છે. મંગલાષ્ટક લગ્નમાંગલ્યનો મહિમા ગાય છે. 'કવિતા'માં વિચિત્ર તે નદિ પણ કાંઈ કાંઈ અંકમાં અમારી પાસે આવતાં સંખ્યાબંધ મંગલાષ્ટકોમાંની સુંદર કડીઓ મૂકવી એમ અત્યારે નો વિચાર છે. અહીં શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવેની જે કડીઓ ઉતારવામાં આવી છે તે કડીઓ એના સર્ગકર્તા પ્રથમ પંક્તિના પ્રતિભાષાળી કવિઓની પંક્તિમાં મૂકે છે. આ પંક્તિઓનો સર્ગક સાચો કવિ છે એની પ્રતીતિ આ કડીઓ જ કરાવે છે. આ કડીઓમાંનું શબ્દમાધુર્ય, અર્થ અને કલ્પના એકમેકથી એટલાં તો સરસ થયા છે કે એની સમગ્ર અક્ષર પ્રેરક શબ્દ પરે એટલી સખળ બની છે.... રંગી]

પૂર્વાં કુકુંભનાથિયા ગગનમાં તેજસ્વી રાજે ઉવા,
 ખૂલે ગાઠ તમિસની જવનિકા, વાયુ શીખા વાય આ;
 જિગે આજ પ્રભાત કોમલ મીઠું વ્યેમાંગલ્યે પૂર્વમાં,
 તે હો આઘ અથેષ મંગલ તણું વિદેશ દેવે - યથા.
 એવું આજ કૂટે પ્રભાત નવહું દામ્પત્યનું જીવને,
 ને એ બાલ દિનેશના મૃદુ કરે આશા પ્રકાશી જીઠે;
 હૃદયે એતન પ્રેરતી, રસતણું જિંડાણુ દર્શાવતી,
 પ્રેમજ્યોત અખાંડ એની તપજો સંસાર જીભળતી.
 અંકે વિશ્વ ધરી રમે રસભરી, અન્દ્રાનના યામિની,
 નિદ્રામાં સુખસ્વપ્ન શી, લસલસ્યા મેઘે લસે દામિની;
 દેતાં સૌરસહ્યાલુ સુષિરણુ જીલેલાં મધુરાં પુલો,
 શીખા, સૌમ્ય, સુહાગનૌરભલાર્યા વાતા વમન્તાનિલો.
 ઇશે અન્દ્ર દીધો પરંતુ ગગને સ્વાખ્યે અગમ્ય સ્થળે,
 તેજોમૂર્તિ મળે ન એ મનુજને એવું લહી અન્તરે,
 જેણે અન્દ્ર ઉગાવિયો ઉરઉરે, ને એ પ્રભા આગળ,
 આંખા જ્યોતિ કીધાં બધાં ગગનનાં, તે પ્રેમ હો મંગળ.
 અંધારાં સહુ આથમ્યાં જગતનાં, આંખા થયા તારલા,
 નેનો દેતભર્યા ઉઘાડી નભને ; રંગે સુરંગે ઉવા;
 ખેંચી પુષ્પ તણી પરાગરજને વાતો ય વાઈ રહ્યા,
 આશાનાથ જિગી રહ્યો તરુણુ આ વ્યેમાંગલ્યે પૂર્વમાં.

રંગો ઈન્દ્રધનુષ્ય શા સ્મરણના, રેખા કૃળી સ્વપ્નની,
 છાયા કેશકલાપની અવનવી, ને તેજ બે નેનના,
 એ સામગ્રી વડે અનન્ય ચીતરે સૌન્દર્ય કેરી છબિ,
 હૈયાને ફલકે, કલાધર મહા તે પ્રેમ હો મગલ
 બિર્ધિવ્યોમ ઉન્નતતા શશી રવિ રાતે પ્રભાતે જાગી,
 ભાવો કોમલ જાગીને પળપળે મીઠી કરે જીવગી,
 ને ઉછાળી અનન્ત બિર્ધિ જલધિ ડાલે કઈ ઘેનમા,
 એ જેની વિલસે વિભૂતિ સહુ તે માગત્ય અર્પો સદા

સધ્યા કોમલ ને ઉપા મધુર બે વ્યાપો તમારે નભે,
 ના મધ્યાહ્નની જાળ ત્યાથી કદી ચે વર્ષો તમારે શિરે,
 કુળે કોકિલ કૂજળે કલરવે, કેકા કલાપી કરે,
 શીળા, સૌમ્ય સુહાગસૌરભલયાં વાળે વસન્તાનિલો
 ચૂમન્તા નિજ ગડ તાતજનની બે એક સાથે લહી,
 કૌતુકે શિવબાલકે સ્વયુખને ખેચી લીધુ દર કે,
 ને લેખા સહુસા તહીં મુખ થતા ગૌરી અને શલુના,
 હાસ્યે જે વિલસી રહ્યા ગણપતિ, માગત્ય તે દો સદા

વૈરાગ્યે વિલસે, તજે તદપિ જે ના રાગ ભકતે કદી
 રાખે જે સમદૃષ્ટિ સર્વ ઉપરે વૈષમ્ય નેત્રે ધરી,
 કહે નીલ કલક ધારી જાજળી કીર્તિ કરી જેમણે,
 પૂરો તે નીલકક મગલ સહુ આ સુગ્મના જીવને
 રેલાવી કઈ જ્ઞાનરશ્મિ જગના અધાર સૌ ટાળિયા,
 મોઘા ગાનસુધા-કલારસ વડે ઉત્તરસ કે પ્રેરિયા,
 જેણે તાતની સૃષ્ટિથી ચ અદકા વિશ્વો મીઠા કે સુખ્યા
 તે દેવી વરદા સુમગલપ્રદા હોજે સદા શારદા
 'પામ્યો બેઉ પ્રિયા, પિતાજનનીની સેવા કૃળી સર્વથા'
 એવા ભાવ વડે જ લગ્ન સમયે હુર્ધાશ્રુ આવી જતા,
 'હા ! શો ધૂમ જ યજ્ઞનો !' કહી કરે જે નેન લૂછી રહ્યા,
 તે પત્નીદ્રવના પતિ ગણપતિ માગત્ય અર્પો સદા

ખેલ્યા રાસ વિલાસ કોડ ભરિયા કાલિન્દી કેરે તીરે,
 આધિ વ્યાધિ ઉપાધિથી જગતમાં તાર્યા કંઈ ભક્તને;
 ખાધો યોગ અમોઘ અર્જુન ઉરે, પ્રેર્યું સ્વધર્મે બલ,
 તે રાધાદ્વયેશ આ યુગલને અર્પો સહુ મંગલ.

- છાઈ ભારત ભાલમા ઘનઘટા કૈં કૈં અધર્મી તણ્ણિ,
 તે જેણે નિજ શૌર્યના પવનને પ્રેરી વિખેરી દીધી;
 જેની કોમલ બંસીની અવનવી સુરાવલિને સૂણી,
 ગાંડી ઘેલી બની રહે ઉપવને ગોપાંગનાઓ ભમી.
 જેની પાદધૂલિ મહીં જગતના જેતા વિજેતા રમ્યા,
 દ્વૈકી બ્યાં કવિ કેકિલો કલરવે કુંજે નિકુંજે ભમ્યા;
 શ્રીકૃષ્ણાર્જુન રામ ગૌતમ સમા જે અંક બૂલ્યા-શમ્યા,
 માતા તે વરદા ઉદારદ્વયા માંગલ્ય અર્પો સદા.

કાયા ખૂબ જ સ્થૂલ તો ય સહુમાં પહેલા પધારે સદા,
 પત્ની જે વસતી ગૃહે, પણ નહિ ચિંતાથી સૂકા થયા;
 બેઠા બંદરડા પરે પણ સરી જે ભૂ પરે ના પડે,
 તે વિધ્નેશ ગણેશ નિત્ય અરપો માંગલ્ય આ યુગને.

શબ્દે કેકિલના, રસે દ્વયના, સ્પર્શે જ સ્નેહી તણા,
 ગન્ધે યુષ્પ તણા, રૂપે પ્રકૃતિના, માધુર્ય પૂરી નવાં,
 જે અર્પે સ્થિરતા ધણે સરી જતા સૌન્દર્યને સૃષ્ટિમાં,
 અર્પો તે ઋતુરાજ આ યુગલને માંગલ્ય મોંઘાં સદા.

નામે શાર્દૂલ તો ય ગર્જન કવી જેણે ન કોષે કર્યું,
 આછાં સિન્ધ સિમતો વિના અવર કૈં જેણે સુખે ના ધર્યું;
 તારા જીવનનું અમૂર્ત સિમત તે શાર્દૂલ રૂપે મળ્યું,
 માની એમ ઉરે સરેજ ! ખીલને ઉલ્લાસથી નિત્ય તું.

આ શી કોડભરી રૂડી સહુચરી, કૈં યુગ્ધ ભાવે ભરી,
 મીઠા સંગીતસૂર કોમલ મહીં જે ! નિત્ય રાથી રહી-
 પૂરી કોડ બધા, ભરી જીવન એ સંગીતસંવાદથી,
 દેને શાર્દૂલ વિક્રમે જગતની કુંજે નિકુંજે ભરી.

કવિતામીમાંસા

કોલક

વડોદરાના લેખકમિનનભાઈ શ્રિવાલા 'અર્થપ્રધાન એ વિષય પર શીકે શીકે' અર્થાત્ થઈ જતી તેના પ્રા વિચારનાદ ત્રિવેદીએ શ્રિવાલામા અર્થ પર ધ્યાને સારો પ્રકાશ નાખ્યો. તેના 'નવી કવિતા અને અર્થપ્રધાન એ એ ગદ્યો આપણી કવિતામા દબે એટલા બધા પ્રચલિત થયા છે કે 'નવી કવિતા એ જ અર્થપ્રધાન કવિતા એમ પણ ઘટનાક માને છે, મેનાવે છે આ નેખમા એક જ દૃષ્ટિકોણ સિદ્ધ કરવાનો હેતુ છે કે એ માનવુ પણ મોટું છે અને મનાવવુ એ પણ એટલું જ મોટું છે.

દરેક ભારાના સાહિત્યમા અગત્યકતા રહે છે એ અગત્યકતાથી વાખ કે ગેનાબ જનનાને યાચ છે કે સાહિત્યને કે સાહિત્યગરને? એના જવાબમા તે એટલું જ કે જનતાને તે એમા કશુંએ નુકસાન નથી જનતા તે પાનાને ગમે નહી રચીકારે ખાકીનુ હોય તેમનુ તેમ મહેવા દે પણ અગત્ય કતાથી યતા મથનમા સાહિત્યને તે વાખ ઈજ છુદા છુદા માનસ ધરાવતા મિષ્ટો આ વિચારના પોતાના અભ્યાસન પરિણામે પોતાની શક્તિ વીધ નિજ નિજ શક્તિની પ્રતિભાના પ્રમાણમા અમુક સિદ્ધાનો લાવે દાખવ કરે અને તમને પ્રચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે જ્યારે આ સિદ્ધાનો જુદીજુદી દિશાઓમાથી ભિન્ન ભિન્ન ગુણ ધરાવે. આ આપે ત્યારે જ આ અગત્યકતા જાે.

એ અગત્યકતાના મથનમા એક વસ્તુ સમીક્ષકને જરૂર મળે છે અને તે જનમાન-નદિ કે પાચ પચ્ચીસ વગેરેનો, પણ સદીઓનો એ જનકાળના સાહિત્યમા સવ વ્યાપક નેના સિદ્ધાતા અને મિદ્ધા તેમાથી સ્ફુળ થયેનુ સજન-આધારભૂત નીવડે અને એના જ અગત્યકતામા આવી વનજીને ન્યાય આપવામા આવે.

ગુજરાતી શ્રિવાલા સૌ દર્શિત નક્ષેા કેટલે અગત્યે આ કરા ગીમા મહેા? એ સૌદર્થ આ જ અર્થમા જ આ દખાડે તેા કા ના અનાતન લક્ષ્ય હોનુ શુ? અને એ સુનખરુ કે જે પવને કાચ નાવે છે કે મા રો પાખો શુ અચ્ચિત મનોહત મગીને ગમે છે તે વખતે વિના આભી ગુજરાતી કવિતા આપણા હૃદયમા રસના ગૂઢ જરણના ક્ષુબ્દ નાદમા કદીએ શુ પૂરી શકશે ખરી?

કવિતામા અર્થ પ્રધાન છે એ મુદ્દો ઠાકોર સપ્રદાનમા પ્રવૃત્ત થયો. અર્થ ઉપર જ આખી કવિતા કવિતા તેને ગરી 'નજીકારમા પણ ત્રી શકોરે એમની દાંડએ એમની ગચના અગેનો ખ્યાલ આપ્યો દતો એ વાનો આજે ખાવીસ વર થવા આન્યા આપણા નવીન કવિઓમાથી પણ ધ્યાને તાજેતરના વરોગ અર્થને જ કવિતાનો આતમા નાન્યો. સમજી ગઈનો નથી કે એકનો અર્થ કદિર કવિતા ખનાવી શક ખરી? જે અર્થ કવિતા મનવે તેા આ વાકોતર વ્યાપારમા એવુ શુ છે કે જે કવિતા ન કદી મકાલે? પણ મિત્રોના અચ્ચિત પની એ કવિતાઓ અને અચ્ચેછ સાહિત્યની તેમજ આપણી પ્રાચીન કવિતાના અભ્યાસ પત્રી મારે એ જ વસ્તુ કહેવની ગે કે કે અર્થ વગર કવિતા નથી તેની જ મીને ખાખી અર્થ કવિતા ખનાવી શકનો નથી આપણે એક જ વસ્તુ નેવાની છે કે કવિતા કાને કહેવી?

મહેરીજના મન પ્રમાણે Finally good is not the chief of poetic genius, since its craps, emotion is his, and unambiguously it is so. કાંઈક નવા મન પ્રમાણે 'We will call musical thought' શેરીના મન પ્રમાણે 'In a general sense may be

defined as the expression of the imagination;" વેદાંસ કન્દનના મત પ્રમાણે "The concrete and artistic expression of the human mind in emotional and rhythmical language;" આ તેમજ આવા ખીલ અનેક મતો હું અહીં આપી શકું એમ છું. પણ જે મતો અહીં આપ્યા છે તે ઉપરથી જ આપણે જોશું કે કવિતાને ફક્ત અર્થ સાથે જ સંબંધ નથી, આપણે આપણા જ ગુજરાતી સાહિત્યના સમર્થ વિદ્વાન સ્વ. કમળાગંધર્વ પ્રા. ત્રિવેદીનો મત જોઈએ, "એટલું તો નક્કી જ છે કે કાવ્યમાં અર્થ ગાંભીર્ય ને શબ્દ ચમત્કૃતિ બંને હોવાં જોઈએ. કલ્પના મને તેવી ઉંચી હોય તો પણ તે વિશદ સુસ્પષ્ટ હોવી જોઈએ. રસમાં ક્ષતિ ન આવવી જોઈએ, ઔચિત્ય બરાબર જળવાવું જોઈએ."

આ સત્ય છે. કવિતામાં અર્થ તો હોવો જોઈએ. જે શબ્દો કવિતામાં આપ્યા તે શબ્દોમાં તો એકેએક શબ્દ આપણી લાગણી ભાવ અને ભુદ્ધિના સંજ્ઞાવાચક છે. તાર એપીસમાં 'ડીક-ડીક'ના અવાજને જ યતા રહે પણ એની મેજે તે કારકુન એમને વાકપદો ઉતારી અર્થ મૂર્ત કરે છે એટલે કણે કણે પડેલા ટકોરામાં જ એ અર્થ હતો. માન ફેર એ જ પડે કે એ બધા ટકોરાની સંકલના પછી જ સ્પષ્ટ વિશદ અર્થ મળે છે. તેવી જ રીતે કાવ્યમાં એકેએક શબ્દનો અર્થ આપણે કવિતામાંથી મેળવીએ છીએ. અર્થ લાવવા માટે તો આપણે શબ્દો મૂકીએ છીએ. નહિ તો શા માટે આપણા કવિઓ સંગીતકારોની જેમ સૂર જગાડવા "આ-આ-આ...આ...આ..." એમ નથી ખેંચે રાખતા?

અર્થ વગરની કવિતા એ કવિતા જ નથી; અને એ જ કારણે આપણે સીનેમાનાં ઘણાં ખરાં ગીતને કદીએ કવિતા કહેતા નથી. એ ગીતોમાં સુખદ સંગીત છે. શબ્દમાં માધુર્ય છે. પણ અર્થ જોધે કવિતામાંથી નીકળવો જોઈએ તેવો ન નીકળતો હોવાને જ લીધે આપણે એને કવિતા કહેતા નથી. જ્ય વગરનો માણસ એ મૂડું છે, તેવી જ

રીતે અર્થ વગરની કવિતા પણ મૂડું જ છે. પણ દેહ વગરનો જીવ મૂડું થે નથી કે માણસ પણ નથી. પણ કહેવાતું નયું ભૂત જ છે. એટલે ટૂંકમાં જેમ માણસને માટે દેહ અને જીવ બંનેની જરૂર છે તેવી જ રીતે કવિતાને માટે અર્થ અને શબ્દ એ બંનેની જરૂર છે.

હવે આપણે જોઈએ કે જે કવિતામાં પ્રા. કાકારે અર્થને પ્રધાન કલ્પે છે એ કાવ્યોને વાંચીએ તો આપણે જોશું કે એમાં અર્થ પણ નથી મળતો. સદરાના રણમાં મૃગજળ જોતાં પાણીની આસાએ વાંણું લાંણું ચાકીએ પણ પાણીનું ટીપું ન મળે એવી જ દશા આપણી થાય છે. એવી જ કવિતાઓ અંગ્રેજીમાં કવિ વિવેચક લ્યુઈસ મેકનીએ 'Modern Poetry'માં જે લખ્યું છે તે જ હું અહીં ટાંચી બતાવું જેથી સ્પષ્ટ વાચક જોશે કે જે નવીન અંગ્રેજી કવિતા તરફ આંગળી ચીંધીને ફેટલાક કવિઓએ પોતાનો બચાવ કર્યો છે, પોતાની વિશિષ્ટતાને આંખ આગળ મૂકવાને પ્રયત્ન કર્યો છે તેમાં ફેટલું સત્ય છે. "To come now to those Poets who would not admit that they write like drunks or mad man, or even like singing birds. Much of their poetry also is difficult to understand" though they themselves are writing with clear head. Is their obscurity good or bad, necessary or affected?...Some times undoubtedly, it is affected and bad, witness most of the poems in *Transition and Active Anthology* an anthology edited by Ezra Pound of work by his imitators. The word 'cryptic' means 'concealing something.' Most of these poems are like boxes with a hidden lock-if, and when, you find the lock, there is nothing inside; all that was concealed was the lock" and

not the contents." એવું જ આપણી આ શકેરવાદી કવિના માટે છે. આ વિધાનને અનુસરી આવાં અનેક કાવ્યો અહીં નોંધી શકાય તેમ છે પણ અહીં હું જગા રોકાણને કારણે જ નથી નોંધતો. 'અર્થ'ની માન્યતાવાળાં કાવ્યોમાંથી ૮૦ ટકા કાવ્યો એ બહુિયા ધર જેવાં જ નેવાં છે.

બીજું દરેક કાવ્યમાં અર્થ છે જ એ સત્ય સ્વીકારી પછી સર્વોત્તમ મનાયેલા કાવ્ય ગુણ આપણે તપાસીએ. ધ્રુ. કમળાશંકર પ્રા. ત્રિવેદીના શબ્દોમાં "વ્યંજ્ય અર્થ વાચ્યાર્થ કરતાં વિગેય ચમત્કારી હોય જો જ ઉત્તમ કાવ્ય છે. પરંતુ તેમાં વિશદ રૂપરૂપતા પ્રસાદ ગુણ તો હોવા જ જોઈએ. ગમે તેવા ગભીર અર્થ સુંદર વાણીમાં ન કહેવા હોય તો તે કાવ્ય નથી." એટલે વ્યંજ્ય અર્થ હોય તો તે કાવ્ય એક કિ આ પ્રકારનું બને, તેની સાથે કાવ્યના બીજા બધા ગુણોને તેની સાથે જ ગણવાના છે. વડઅર્થના કાવ્યોમાં રહેલા વ્યંજ્ય અર્થ માટે શેર્ષે કાવ્ય અને તત્વજ્ઞાનના લેખમાં લખ્યું છે, "For what is best in him lies not on the surface but in the depth, it is as far hidden that it must needs be sought for, not that his language is obscure. For what he has to say is expressed for the most part in words as well as ordered, as luminous, as adequate as apt words in which though so subtle and so deep has ever clothed itself cut. Many of his thoughts are of such a nature, so near, get so hidden from man's ordinary ways of thinking that the reader, ere he apprehend them, must had himself go through the same processes of feeling and reflection as the poet himself passed through creating them," એટલે એ વગેરે અર્થ એવા ન

"હોવો જોઈએ કે કિવંચ રચના કે નિરર્થક અપરિચિત ગાંઠોની વળગમાં એ ગૂંથાઈ ગયેલા હોય અને એવો જ અન સંસ્કૃત વિવેચન સાદિત્યમાં છે."

અનૌચિત્યાદતે નાન્યદ્રસમહંગસ્ય કારણમ્, પ્રસિદ્ધોચિત્યવન્થસ્તુ રસસ્યૌપનિયન્ પરા ॥

અનૌચિત્ય-ઓચિત્ય કે યોગ્યતાનો અભાવ-એ સિવાય રસજનનું બીજું કંઈ કારણ નથી. પ્રસિદ્ધ ઓચિત્યવાળી રચના એ જ રસને શ્રેષ્ઠ રીતે પ્રતિપાદન કરે છે, જેમ ઉપનિષદ બીજાને પ્રતિપાદન કરે છે તેમ, જે વાંચવાથી તરત જ વાચ્યાર્થ કરતાં વ્યંજ્ય અર્થ વધારે ચમત્કારી લાગે તે જ ઉત્તમ કે ધર્મન કાવ્ય છે. વ્યંજ્ય અર્થની વધારે ખૂબી જોઈએ એ વાત ખરી છે, પણ વ્યંજ્ય અર્થ કોઈના સહૃદયનાં પણ ધારવામાં ન આવે એ કિલ્લટ કલ્પનાવાળો ન જોઈએ.

હવે જે અર્થ પર આ કવિએ ભાર મૂકે છે તે અર્થ કેવો છે. તે જ આપણે જોવાનો રહે છે. વ્યંજ્યાર્થ હોય કે વાચ્યાર્થ હોય પણ આપણે ઉપજ જ જોઈ-ગયા તેમ કોઈ પણ સહૃદય વાચકને રૂપરૂપ યવો જોઈએ અને જે એમ રૂપરૂપ ન થાય તો તે કિવંચ રચનાથી અટવાઈ ગયો છે અથવા તો અર્થ છે જ નહિ કારણ કે શબ્દોથી સંકલનાથી જે અર્થ નીકળેલો જોઈએ તે નથી નીકળતો.

કાવ્ય એ કાવ્ય જ છે. ગદ્ય તે ગદ્ય જ છે. અર્થ અનેમાં છે. ગદ્યમાં પણ છે અને પદ્યમાં પણ છે. તો પછી ગદ્ય અને પદ્યમાં ફેર શો? વીલિયમ હેલી હાસને "એન ઇન્ટ્રોડક્શન ટુ ધી સ્ટડી ઓફ લીટરેચર" નામના ગ્રંથમાં આ ફેર ઘણી જ સરસ રીતે વ્યક્ત કર્યો છે. "I here is much "poetry" which is purely "prosaic;" there is much "prose" which is markedly

"poetical," but a dividing line between prose and poetry still exists. What does it imply? It implies that poetry, specifically so termed, is a particular kind of art, that it arises only when the poetic qualities of imagination and feeling are embodied in a certain form of expression. That form is, of course, regularly rhythmical language, or metre. Without this, we may have the spirit of poetry without its external. With this, we may have the externals of poetry without its spirit. In its fullest and completest sense, poetry presupposes the union of the two.

હાકોરશાહી કવિતામાં આ પ્રમાણે અર્થ પર જ ને ભાર મૂકવામાં આવે છે તે કવિતાની દૃષ્ટિએ કેટલો પર રહે છે તે જ આપણે સ્પષ્ટ રીતે અનેક વિધાનોથી, દષ્ટિઓથી નોંધી શકીએ છીએ. માત્ર અર્થ એ કવિતા માટે જસ નથી, 'અર્થ'ને જો

મહત્વ એમણે આપ્યું છે તે મહત્વ તો કવિતાના સનાતન સિદ્ધાંતોમાં-અપાયેલું છે. પણ તે જ ક્ષણે ળીળ સિદ્ધાંતોને એ કવિઓએ વેગળા મૂક્યા છે એ કેવળ હુ ખદ છે.

કવિતા મનુષ્ય નથી લખતો પણ કવિ જ લખે છે એ ભવ્યતા જે દરેક કવિ વિચારશે તો હું માનું છું કે આવા એકાદ વિધાનને અતિ મહત્વ ન આપતાં પોતાની કવિતાને સર્વાંગ સુંદર બનાવવા કવિ બનવું કરશે. કવિતામાં ગમે તેવો અર્થ હોય પણ તે અર્થ વાચકને ખજર પડવો જ નોંધવો. નો વાગ્યો એ અર્થ અજર ન પડે તો અર્થ અજર બને છે. કવિની શક્તિ તે જ ક્ષણે નિર્જળ બને છે. ગમે તેવો અર્થ કવિતામાં લખાયેલો હોય પણ તે અર્થ એવો ન જ હોવો જોઈએ કે જેને મેળવવા વાચકે કવિતાને છિન્ન છિન્ન કરવી પડે અને કવિને એ અર્થ અંદર છૂપાવવા કવિતાને છિન્ન બિલ કરવી રહે. અને જે પ્રસાદિક-માધુર્ય ભરતી જ કવિતામાં એવો અર્થ હશે તો વાચક એ અર્થ એની આપમેળે સમજી ધન્ય થશે-અને ધન્ય કહેશે!

याहुं श्रेयो अनंत

न्यारे न्यारे निरभुं तुलने वत्स लीलां सलेली,
त्यारे थातुं स्मरषु हुरियाणी धरातुं भिलेली,
पत्रे पत्रे कुसुम कुसुमे गडेकती न्यां वनश्री,
अगे अगे तव विलसती रम्य सौन्दर्यश्री.

थातुं तारे शिशु यर्ध रही गोद पादव लपाठ,
पुत्रे तारे शिर धरी हृद्य हूँक्ष्णो मिधु पाठ;
थातुं किंवा रविसम यर्ध दीर्घ रश्मि समूडे
अगे अगे तव मुञ्ज मुधा पूषणा सीयुं स्नेडे;

किंवा थातुं अशुषु अभित व्योम जेयो यधने
धारुं डोडे मुञ्ज शिशु सभी दालिता दाडिलीने.

ना ना किन्तु नडि तव शिशु हुं नड्यां सूर्यव्योम,
हुं-ये तारा सम विचरतो डो अड व्योमलोम;
आ पृथ्वीने पथ विचरतां तुं पडी हृष्टिपथ,
तो हावां मगल सम यर्ध याहुं श्रेयो अनंत.

सुन्दरम्

नेन नमणां

मने ंहालां ंहालां वनकुसुम आहुं पभरतां
वणी ंहालां ंहालां अलिनव उषा-रंग-रमणां.
मने ंहालां ंहालां कवन उर माधुर्य अरतां,
छतां ये सौधी ये प्रियतर प्रिया नेन नमणां!

“नीतम्”

વખાણી'તી

વખાણી'તી, મિત્રો મહીં! નહિ, નહિ જૂઠ્ઠીચિકે
 લમતો'તો ત્યારે નલિની નિત કહેતી'તી સુજને
 અમોરાથી ચે શું અધિક સુખમાવત સહુણી
 તને લાધી છે કે ?

મને શું લાક્યું છે ખબર નથી હું તો નિતનવાં
 ફુલોમાં શોધું છું અનુપરૂપ એવું લણીલણી;
 મને એના ધાસો મહીંથી મળતી સૌમ્ય સુરભિ
 વીચિકાને દેવા અહીંથી નીકળું છું નિત સખિ !

પ્રભાતે સૌ ખીલો,

ધવા સન્ધ્યા ઝીલો:

પરન્તુ એ અક્ષુ રજની પડતાં નિત્ય પિલતાં
 ઝીલી લેવા એવું સ્મિત ઉડુગણે આવી લમતા.
 ઠહો, આથી ઝાઝું વરણુન ગમે છે શું તમને ?
 પ્રશંસાની, દેવી! કશી જ નથી ખામી સુજ કને.

ઈન્દુલાલ

એક મુક્તક

આ ઘેર્યાં ગગને વિલોક નહિ જો ! આશાભરી સુંઠરી !
 તૃષ્ટિના પરિવારમાં ફૂળી-જતા જો પૃથ્વિનાં દેહને.
 આંતરબાહ્ય, સઠાહવીજ, રડતાં ઉંઠાં ઉંઠાં ગર્જનો,
 એવો ઉદ્દલવ વૃષ્ટિનો: જગ ભલે વર્ષા મીઠી માણતું.

પ્રબોધ

प्रियाना लग्न प्रसंगे

सुभे पणो प्रियतमा, तम विन्न पये
तोडी विछोडी सुज अन्तरसभ्यतंतु
निःसीम सागरउरे प्रिय जे सुकानी
ओकाडी अंभत तने श्रुतो तुक्षने.

सुभे पणो प्रियतमा सहचार छोडी,
भारे, समुत्सुक तणी करवा सहाय
हुं ओकले कर अर्डी उगती धृतिने
साहीश, ने निपुण हुं सह सायवीश.

सुभे पणो प्रियतमा वदशे न जोल
ओकत्र भारी दृढताभयुं पत्र डैयु
वेधानी जलुं तव वाणी तणी हुं शक्ति!
मुश्केलीओ अनुभवशीश हुं वा 'तुकुल
संज्ञेगथी सकल भारी धशे न यारी
तो ये लूली शकीश हुं कथम गीत तारुं

जुलावतुं सकल जे विषमानुकुल !
तोये पणो जस सुभे प्रिय स्नेहस्रोत.

हुं केम भारी गम नित्य वहुन्त वांछुं !
हुं ओकले अजण साहसी, यातनाने
ओगाणीने सुज हृथेदी विषे न पीश.

सुभे पणो प्रियतमा निरभी शके ना

भारां द्रवो वमण आ तम वेदनानां
जओ अदी दृढ जहाज तणा सुकाने
भानी तभारुं प्रिय सायवी लो तुक्षने.

हुं तो भडासक्षरमां पगलां तभारां.

सन्ध्या सवे न्यम लिपे किरणो विहाय

लेतां विहाय त्यम न्याणीश ने निशीधे

भारां धीमे विरह गीत लवी लवीश-

धीमे धीमे स्मरण ने य विहाय देश.

जयन्त पाठक

टगर

क्यारे-क्यारे तुं आवे ? टगर करी रहे कागडोणे तडारी
मोटां नानां सह, तुं मनुजकुल तणां अन्तरो दे न डारी;
शांतिदाता विशेषे इलित श्रमितनो, रूतिभूति गणाये,
सप्ताहे जे तुं आवे तणु वभत, रविवार । देवी मजा ओ !

ब्रह्मंगीर देशा

એક મને ભૂંકતાં'તા ગદા
- કુંભારે ઘાવ કર્યાં ડફલુના
ભૂંકવુ તેવે ઓર વધી ગયું
તોય તમારી શિખામણ માનું ?

પ્રેમ શું ચીજ છે? કાવ્યકૃતિ છે ?
વાંચીને ખૂશ થવાની વડી છે ?
કે પછી ગ્રામોદ્ધાન ગાયનો જેવી
'પેલેટું' ગમે ત્યારે મૂકવા જેવી ?

કાલ ધરી ઉર નેહની માયા
આજ ગણું પછી કેમ ધરાયા ?
આગ-એરીડમા યાળવા કાલે
કે પછી પ્રેમ ધરી ફૂલકડી છે ? (પણ)

મારે સુકાન ન શબ હલેસો
દરિયામા પછી ડર તે કેવા ?
ચાંદની રાતની સીત વેફર કે
ઘોર અમાસના કાળર્મીઠામાં.

પ્રેમ ધાર્યો જે દિ': શુભ થવાનો-
ડર મૂક્યો તે દિ', નેવથી બહેવા !

મારે તો પ્રેમ હતો હજી રૂહેશે-
ચુંબને થરતો હુંસ નથી એ !

એ તો છે ઉદ્ભવ-જીવન-અમ્મર-
કાળ કાંપી રહ્યો જેથી સનાનન-

અન્ન અને જગદીશ શું જગતો-
સમસ્ત માનવનો ધ્રુવ-તારક

ખેચતો આગળ

(છા, કહે 'પાગલ')

આધીઓની પાર બરખા મંગલ !
દેખ, ગૂંહેકી ઊડ્યા મોરલા જંગલ !

તારી કને વધુ ભીખ ના માણું,
હોય નહીં તેની ટેલ ના નાણું;

દર ભલે !

દરેય ન હો, ખીક નહીં મને,
પ્રેમ હયાતાની સૃષ્ટિ વિરાટથી

દઈ ભરીશ હું મૂન્ય ગગનને !

સ્વપ્નરથ

વાંચતા રે'બે

કું. પૂર્ણિમા દવે

ત્રી. બલવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોરના મુંબઈ ખાતેના સન્માન સમારંભમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવેએ જણાવ્યું હતું કે 'ત્રી. ઠાકોરને અમે સન્માન સમારંભ અંગેની વાત કરી ત્યારે એમણે કહ્યું કે એઓ માનને ધાયક નથી. તે વખતે જ મેં એમને જણાવ્યું કે જે અમે તમને 'ઠાકોર' કહીને બોલાવીએ તો તમે કોઈ નાના રજવાડાના રાજા છે એટલું મહામાન મળે છે અને 'ઠાકોર' સબ્દની આગળ 'જી' (માનાર્થે) લગાડીએ તો દેવ સરખા 'ઠાકોરજી' થઈ જાય. આમ તમે જાને રીતે માનને ધાયક છે.'

'મારી નોંધપોથી'ના મુખપૃષ્ઠ પર એટલીવાળા બ્રાહ્મણનું દ્રામ પકડવા દોડતાનું રમૂજ ચિત્ર છે. એ ચિત્ર સાક્ષાત વડોદરાના લેખકમિલનમાં જતા શ્રી. જ્યોતીન્દ્રનું જેવા મધ્યું હતું. એ જેનારાઓમાં શ્રી. કરસનદાસ માણેક, શ્રી. મુરલી ઠાકુર વગેરે સાક્ષીઓ છે. સૂરતના પ્લેટફોર્મ પર ડગશે પહેરીને શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર આ પીવા ઉતર્યા. આ પીતા હતા પેવામાં ગાડી ઉપડી. માણેક ગાડીમાંથી ઉતર્યા નહોતા. સોપાન અને મુરલી ઠાકુર તો એક જૂડકે ગાડીમાં ચઢી ગયા અને શ્રી જ્યોતીન્દ્રને દ્રામ પકડતા (એટલી વગરના) બ્રાહ્મણની દરામાં દોડ્યું. આગલા ડબ્બામાં ભેડેલા ઠાલકને સાંકળ એચી ગાડી થોભાવવાનું મન થયું ત્યાં શ્રી. મોપાન અને મુરલી ઠાકુરે શ્રી. જ્યોતીન્દ્રને જ ગાડીમાં એચી લીધા.

ગુજરાતના એક જાણીતા વિદ્વાનવિવેચક એક વખત વિલેપારામાં રહેતા હતા. એમને ત્યાં એક વખત મહેમાન હતો. એટલે એમનાં શ્રીમતીએ એમને "કેસર" લાવવા કહ્યું. ધરમાંથી બહાર

નીકળતાં કેટલું કેસર લાવવા કહ્યું તે એઓ બૂલી ગયા. દુકાને જતાં એમણે કહ્યું કે "અડધો રતલ કેસર આપો", દુકાનદાર આભો થઈ ગયો. "અડધો રતલ! શું કંઈ નાત જમાડવી છે?" "તારે તેનું શું કામ? હું નાન જમાડું કે જાત જમાડું. તું તારે આપને!" દુકાનદારે કહ્યું કે "લાઈ, આટલું બધું કેસર તો અમારી દુકાનમાં પણ નહીં હોય. તમે ઘરે જઈને પૂછી આવો. અડધો રતલ કે અડધો તોલો!"

ચીનમાં એવી પ્રથા છે કે યુવક-યુવતીનાં લગ્ન થવાનાં હોય તે તે પહેલાં યુવક કવિતા રચે છે અને યુવતી પણ કવિતા રચે છે. એકમેકની કવિતા એકમેકને આપવામાં આવે છે. જે બંનેને એક-બીજાની કવિતાઓ પસંદ પડે છે તો લગ્ન નક્કી થાય છે. આમ લગ્ન કરવા માટે કવિતારચના કળા ત્યાં આવરનક થાય છે. પણ એમાં કેટલીક વાર એકની એક પંક્તિઓ જુદે જુદે ઠેકાણે જુદાં જુદાં નામોથી લખાવાનાં પણ દૃષ્ટાંત અને છે. માત્ર તેમાં જે પ્રિયતમ-પ્રિયતમાના નામને ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય છે ત્યાં નામ બદલી નાંખવામાં આવે છે ગુજરાતમાં આ પ્રથા દાખલ થાય તો ગુજરાતી કવિતા અને સાથે સાથે વનિતાનું ભાવિ ઉચ્ચવચ બનવાની શક્યતા ખરી!

એક સુપ્રસિદ્ધ કવિવિવેચકાખ્યાયક એક વખત સૂરતમાં એક સન્મનને ત્યાં મહેમાન હતા. મહેમાનને માટે સાહિત્યકાર સન્મનને ખાસ રસપૂરી બનાવ્યાં. અખ્યાયક સન્મન સાથે જમવા બેઠા. પેલા બાઈ તો એક વાડકા રસ લેતાં થાઈ ગયા. અખ્યાયકે પાંચ વાડકા રસ લીધા. હાથ ધોવા માંડ્યા ત્યાં પેલા બાઈ બોલી બેઠા, "તમે પાંચ વાડકા રસ

ખાઈ શકે છે. ખરા." અધ્યાપક આ જોઈને આશ્ચર્યથી બોલ્યા, "એમ, તમે હું કેટલા વાકા રસ લઉં છું તે ગણના હતા. ત્યારે તો મારે જમનાનું પાતું સાથુ રાખવું પડશે. જુઓ હું ખીજ પાંચ વાકા રસ ઉડાવી જઈ છું કે નહિ?" અને ખરેખર અધ્યાપકે દસ વાકા રસ લીધે પજુ ખરો.

શ્રી જ્યોતીન્દ્રની એક જગાએ તખીની પરીક્ષા લેવામાં આવતી હતી. ડોક્ટરે એમને પૂછ્યું, "તમારું ઓઝામાં ઓછું કેટલું વજન યઈ ગયેલું?" એના જવાબમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું, "પાંચ રતલ." ડોક્ટર તો આ સાંભળી આબો જ યઈ ગયે. "એમ તે યને? કોઈ દિવસ યતે જ નહિ! અને એમ યનતાં પહેલાં તે માથુસ યતે નહિ." શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે પોતાની સાચી હકીકત પર ભાર મૂકીને જણાવ્યું, "હું યેટું યોશું છું? હું જન્મ્યો ત્યારે પાંચ રતલનો હતો અને હજી યહું છું." ત્યારે ખાં એમની આંખની પરીક્ષા લેવામાં આવતાં ડોક્ટરે પૂછ્યું, "તમે કેટલે સુધે મુઠ્ઠી જોઈ શકે છે?" શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું, "અરે પૂછવાનું જ નહિ. કરોડો માર્કન મુઠ્ઠી લાંબે હું જોઈ શકું છું." ડોક્ટર આશ્ચર્યમાં ગરકાવ યઈ ગયા. "તમે ગરમ કરો છો કે શું?" "ના, ના. હું સાચી વાત કહું છું. જુઓ હું સુરજ અને ચંદ્રને પજુ જોઈ શકું છું."

સુરતમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે દેવના પ્રમુખપદે યથેચ્છા મુસાવરમાં ય્રો. મેહનકાલ દેવની દૌલિની ક. રજનીને એમની સરસ પંકિત માટે શ્રી. યદરી ઠાયવાલા તરફથી ૧૨ રૂ.પિયાનું હનામ મળ્યું. કે.સકે શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે સખાનું સંચાલન સરસ રીતે કરેલું યોઈને એમના પર શીલ યતાં લાં જ એક તર્જ જોડી ઠાઠીને 'સુરત શહેર' જ્યોતીન્દ્રને બેટ આપ્યું હતું. શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે એ બેટનો સાખાર સ્વીકાર કરતાં જણાવ્યું હતું કે "કોની સુરત?"

તાજેતરમાં સુરતમાં એક મુસાવરો બરાયો હતો. તેમાં યદારમાંથી યુગરાતના જાણીતા કવિ-એને પજુ આમંત્રણે આપવામાં આવ્યાં હતાં. સુરતનાં સ્થાનિક અખબારોમાં એ આવનાર કવિજોતી કીક કીક જાહેરાત કરવામાં આવી હતી. પજુ તરફે સખા મળી ત્યારે કેટલાકે નામો પર પ્રકાશ યગ્યો. આપણા જાણીતા કવિજોતીમાં શ્રી. યાદરાવગુનું નામ એક જગાએ 'ખાઈ શાયજુ' એમ લખાયું હતું. 'કોલક'નો જાણીતો પ્રાસ 'કોલક' કોઈ એક ખીજ જગાએ લખાયો હતો. યદરી કારવાલાનું નામ 'યદરી નાયવાળા', આરમીય શંદેરીનું નામ 'આઈકીન શંદેરી' એમ પજુ કોઈ કેકાણે લખાયેલાં સભળાયેલાં. મુજરાજ અંબરિયાનું નામ 'મુજરાજ અંબરિયા' લખાયું હતું. સાડું છે કે એ યધાં નામોમા મુસાવરના પ્રમુખનું નામ "શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હવે" નહોતું લખાયું.

ગુજરાતી સાહિત્યકારોમાં કવિના કોણ કે જુ લખે છે એ વાદી તેવાર છુ તો તેમાં શ્રી. હનેયાલાલ મુન્શી અને શ્રી. લીલાવતી મુન્શીનાં નામો મોખરે મૂકવાં જોઈએ. શ્રી. અમૃતલાલ મેઠ રંગુનમાં દતા ત્યારે એકાદ યોરડામાં એકલા યે-ની ધૂતકે ધૂતકે રડતા અને ત્યાર પછી કવિના લખતા. શ્રી. વિજયરાવ વેઘ અને ધૂમરેનુ કવિનાઓ લખતા. શ્રી. જ્યોતીન્દ્રે દરે દારવરસના લેખક જન્પા તે પહેલાં જ સુરતમાં કવિ તરીકે જાણીતા યથેયા. શ્રી. યાંપરી ઉદેશીની કવિનાઓનો તો એક અંકદ પજુ યદાર પડ્યો છે. ડો. હરિપ્રસાદ, દેસાઈએ તો દસવાર હળર 'મીડીઓનું' એક ઠટાકાક વ્ય પજુ લખી નાખ્યું છે. શ્રી. ઘસુખવાલ મહેતા, શ્રી. નટવર વીઘવાળા, શ્રી. જાસુભાઈ રાવન પજુ મેક વખન જદેરમાં કવિનાઓ લખતા. પનકારોનાં પજુ શ્રી. સુનીલાલ વર્ધમાન યાદ, શ્રી. મોપાન, શ્રી. ચંદ્રકાન્ત સુનરિયા, શ્રી. હનુમાઈ મહેતા, શ્રી. કોસિલાસ શેસવ વમેરે કવિનાઓ લખતા હતા. હજુ આ વાદીમાં અનેક નામો ઉમેરી યકાય તેમ છે.

વાંચતા રે'એ

કું પુર્ણિમા દવે

પ્રેા બલવતરાય કથાણુગય ઠાકોગના મુ મધ ખાતેના સન્માન સમારભમા શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ દવેએ જણાવ્યુ હતુ કે પ્રેા ઠાકોરને અમે સન્માન સમારભ અંગેની વાત ખરી ત્યારે એમણે કહ્યુ કે એઓ માનને નાવક નથી તે વખતેજ મે એમને જણાવ્યુ કે જો અમે તમને 'ઠાકોર' કહીને ખોતાવીએ તો તમે કોઈ નાના રજવાડાના ગખ છો એટલુ મહામાન મળે છે અને 'ઠાકોર ચન્દની આગળ 'જી (માનારો)' લગાડીએ તો દેવ સરખા 'ઠાકોરજી થઈ જાએ. આમ તમે બને રીતે માનને લાવક છે'

'મારી નોધપોથી ના મુખપૃષ્ઠ પર ચોટલીવાળા બ્રાહ્મણનુ દામ પકડવા હોડતાનુ રમૂજ ચિત્ર ડે એ ચિત્ર સાક્ષાત વડોદરાના લેખકમિનતમા જતા શ્રી જ્યોતીન્દ્રનુ જોવા મળ્યુ હતુ એ જોનારાઓમા શ્રી કરસનલાલ માણેક શ્રી મુરલી ઠાકુર વગેરે સાક્ષીઓ છે સુરતના પેટરોમ પગ ડગો પહેરીન શ્રી જ્યોતીન્દ્ર આ પીવા ઉતર્યા આ પીતા હતા તેવામા ગાડી ઉપડી માણેક ગાડીમાથી ઉતર્યા નહોતા સોપાન અને મુરલી ઠાકુર તો એક જૂસકે ગાડીમા ચઢી ગયા અને શ્રી જ્યોતીન્દ્રને દામ પકડતા (ચોટલી વગરના) બ્રાહ્મણની દરામા હોડવુ પડ્યુ આગતા ડબ્બામા ખેડેવા કોલકને સાકળ ખેચી ગાડી શોભાવવાનુ મન થયુ ત્યા શ્રી ચોપા । અને મુરલી ઠાકુરે શ્રી જ્યોતીન્દ્રને જ ગાડીમા ખેચી લીધા

ગુજરાતના એક જાણીતા વિદ્વાનવિવેચક એક વખત વિલેપારલામા રહેતા હતા એમને ત્યા એક વખત મહેમાન હતા એટલે એમના શ્રીમતીએ એમને "કેસર લાવવા કહ્યુ ધરમાથી બહાર

નીકળતા કેટલુ કેસર લાવવા કહ્યુ તે એઓ બૂલી ગયા હુકાને જતા એમણે મ્હુ કે "અડધો રતલ કેસર આપો , હુકાનલ આગેા થઈ ગયો "અડધો રતન' શુ કઈ નાત જમ્બુડવી ડે? "તારે તેલુ શુ કામ ? હુ નાન જમાડુ કે જાત જમાડુ. હું તારે આપને' હુકાનદારે કહ્યુ કે "બાઈ, આટલુ બધુ કેસર તો અમારી હુકાનમા પશુ નહી હોય. તમે ઘરે જઈને પૂડી આવો અડધો રતલ કે અડધો તોલો."

ચીનમા એની પ્રથા છે કે યુવક-યુવતીના લગ્ન થવાના હોય તેજ તે પહેલા યુવક કવિતા રચે છે અને યુવતી પણ કવિતા રચે છે એકમેકની કવિતા એકમેકને આપવામા આવે છે જો બનેને એક ખીજની કવિતાઓ પસંદ પડે છે તો વગ્ન નહી થાય ડે આમ લગ્ન કરવા માટે કવિનારચના કળા ત્યા આવરનક થાય છે પણ એમા કેટલીક વાર એકની એક પકિતઓ જુદે જુદે ઠેકાણે જુદા જુદા નામેથી નખાવાના પણ દષ્ટાંત બને છે માત્ર તેમા જે પ્રિયતમ-પ્રિયતમાના નામને ઉત્તેજ કરવામા આવ્યો હોય છે ત્યા નામ બદલી નાખવામા આવે છે ગુજરાતમા આ પ્રથા દાખલ થાય તો ગુજરાતી કવિતા અને સાથે સાથે વનિતલુ ભાવિ ઉત્તરવન બનવાની શક્યતા ખરી ।

એક સુપ્રસિદ્ધ કવિવિવેચકાધ્યાપક એક વખત સુરતમા એક સંજ્ઞનને ત્યા મહેમાન હતા મહેમાનને માટે સાહિત્યકાર સન્જ્ઞને ખાસ રસપૂરી બનાવ્યા અધ્યાપક સન્જ્ઞન સાથે જમવા બેઠા પેના ભાઈ તો એક વાડકો રસ નેતા યાકી ગયા અધ્યાપકે પાચ વાડકા રસ લીધો હાથ ધોવા માડયા ત્યા પેવા ભાઈ બોલી ગયા, "તમે પાચ વાડકા રસ

ખાઈ શકો છો ખરા" અધ્યાપક આ જોઈને
 આશ્ચર્યથી પ્રોક્ષ્યા, "એમ, તમે હું કેવો વાલ્ય
 રસ લઉં છું તે ગણના દત્તા ત્યાર તો મા
 જમવાનું પાણુ આનું ગખવુ પડ્યો જુઓ હું
 ખીન પાચ વાડકા ગમ ઉડાવી નાઉં છું કે નહિ"
 અને ખરેખર અંતરમાં દસ વાડકા ગમ નીચે
 પણ ખરો

શ્રી જ્યોતીન્દ્રની એક જગ્યાએ તમીચી પરીણા
 લેવામાં આવતી હતી ડોહ્ય એમને પૂછ્યું, 'તમાર
 ઓઠામાં ઓછું કેવું વચન ચર્ચા મોતુ ? એ
 જવાબમાં શ્રી જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું "પાચ ગમ
 ડોહટર તો આ સાબળી આભોજ યદ્ય ગયા
 'એમ તે થોડો કેવલ દિવસ અને જ નહિ' અને
 એમ જનવા પડેના તે માણસ એવે નહિ શ્રી
 જ્યોતીન્દ્રે પોતાની સાચી દક્ષીણ પર ખાર મળીન
 જણાવ્યું, "હું ખોટું મોતુ છું કે જ નહોતો ત્યાર
 પાચ ગમનો દનો અને હજી જુડુ છું" ત્યાર પા
 એમની આખની પરીણા લેવામાં આવતા ડોહટર
 પૂછ્યું, "તમે કેટલે વાગે સુધી જોઈ શકો છો ?
 શ્રી જ્યોતીન્દ્રે કહ્યું, "અરે પૂછાનું જ નહિ
 કેટલો માનિ સુધી લાગે હું લેક ગકુ છું
 ડોહટર આશ્ચર્યમાં ગમકાર યદ્ય ગયા "તમે ગમન
 કરો છો કે નહીં" "ના, ના હું આગી વાન મહુ
 છું જુઓ હું સૂજ અને ચક્રને પણ જોઈ શકુ છું

સૂરતમાં શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવતા પ્રમુખ હે
 ઘણેતા મુગાવગામાં પ્રો મોહનતાવ દેવની લોહિત્રી
 હું રનનીને એમની સગસ પમિ માં શ્રી જાની
 કાચવાવા તરૂથી ૧૧ દિવાનું હંનામ નમ્યુ કે વકે
 શ્રી જ્યોતીન્દ્રે મનાનુ સચાતન સગસ રીતે કરેડુ
 લેઈને એમના પર શીંગ થતા ત્યાજ એમ તજ
 લેડી કાઢીને 'સૂરત સદે' જ્યોતીન્દ્રને બેટ અપ્યુ
 દતુ. શ્રી જ્યોતીન્દ્રે એ એવો સામાર ગીધર
 કરતા જણાવ્યું છું કે "કોની સૂરત"

તાજેતરમાં સૂરતમાં પ્રેક મુગાવગે બચાવે
 દનો તેમાં ગદારગાનથી ગુજરાતના ગણીના કે
 એને પણ આન જોઈ આપવામાં આવી નહી
 સૂરતના ધ્યાનિક અખાતરોમાં એ આપના કવિઓની
 વીક વીક ભરેગત કરવામાં આવી હતી પણ ત
 સમા અગી ત્યારે કેટલાક નામો પર પ્રમાણ પડ્યો
 આપણા જાણીતા મવિઓમાં શ્રી આગા, ત
 નામ એમ જગ્યાએ 'માઈ તાજ' એમ ઉપાય દતુ
 'કોનક'નો તાજીનો પ્રામ 'ટોલ' કોઈ એ ખીજ
 જગ્યાએ ઉપાયો દનો (૧) મચવાના નામ
 'ખચી નાયકાગા, આગીમ ગદેરી' નામ આ કવિન
 ગદેરી' એમ પણ કોઈ કેકાણે ઉપાયોના મબલાગેના
 મુગાવગ અભિગિવાનું નામ 'વૃગા' અભિગિ
 ઉપાયુ દતુ સાનુ છે કે એ ગદા નામોમાં
 મુગાવગના પ્રમુખનું નામ "શ્રી જ્યોતીન્દ્ર વક
 નડોલું ઉપાયુ

સૂરતની આદિ પદોમાં મવિના રાજુ કેણ
 લમે છે એ વાદી તેવા મુ તો તેના થો
 દનેવાતાન મુશી અને થો. વીતાનની મન્વીના
 નામો મોખરે મુખા લેઈએ શ્રી અમૃતતાન મે
 ગમનમાં દત્તા ત્યારે એમને એકામાં એમના મેની
 કુનકે કુનકે ગદના અમે ત્યાર પડી કરિવા અખતા
 શ્રી વિગવગવ વેલ અને વૃમોતુ વિનાઓ અખતા
 શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવે કારણમના વેલક જન્યા તે
 પડેના જ સૂરતમાં કરિ તરીકે નહીના ચરેવા
 શ્રી આપતી ઉડેલીની કરિવાઓનો નો એક સમદ
 પણ મદાર પડ્યો છે નો તકિપ્રચાદુ દેમાએ તા
 દમમાર લમર ક્ષીગીઓનું એમ ગમન વ પણ
 લખી નાખ્યું છે શ્રી ધામ્યુખનામ મરેના, શ્રી
 નટવર વીમાવાગા, શ્રી જાનુમાઈ ગરત પદુ એમ
 વખત નદેગમા મવિનાઓ અખતા પર મેના વ્યુ
 શ્રી સુનીવાવ વર્ધમાન સાદ. આ મેવત, આ
 ચક્રાન સુનરિયા, શ્રી જુનાઈ નતા, અદ
 કાસિરાસ મેલન વગેરે વિનાઓ અખતા દત્તા
 જણુ આ વાદીના અન્ને નામો ઉમેરી યાવ તેમ છે

કટાક્ષ કાવ્યો

છૂશાયર અને પ્રશાન્તિ

મુશાયરા ઉપર છૂશાયરો

(‘દાડિયો’માંથી અવતરણ)

“દાડિયો” કાર્યાવયમા કવિ છૂશાયરે પોતે એકલાએ જ એક આખો મુશાયરો કર્યો હતો એ મુશાયરાને છૂશાયરો કહેવો હોય તે કશી હરકત નથી. એ છૂશાયરામા કવિતામા ચાલતી ટાયાબાલ ઉપર છેકછાક કરવાનો જ પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે મહેં કરીને તે વિષયમા કોઈએ માફ લગાડતુ નહિ

ટૂંકની ધક્કામુઠ્ઠીમા ચપી મફતની પાપ છે
ચપી મફતની થતા ચપવ મફતની ભય છે।

કવિ કોલક

કવિ કોલકને—

ચપલ મફતની જો હતી તો આપને શી ‘હાય’ છે ?
હાય નહિ, નહિ જન્મ તો, કયા ડાલ પેદા થાય છે ?
ચપલ મફતની પહેરતા કવિઓ, ખરુ એ સત્ય છે ?
ચોરાતી ચપવ કયા જતી એ લેઈ ખુલ્લો થાય છે.
ચપીવાળાનુ લવાજમ આપવા પૈસા નહિ !
તેથી કવિઓ ચપી ખાતર, હા, પ્રવાસે ભય છે !
ચપો અને ચપી—ખરેખર કાવ્યના હુકદાર છે
‘ચપી’ લફળનો અર્થ કરીએ તો યથા સમજાય છે।
ચપી મફતે, ચપલ મફત, શુ સફર મફતે થાય છે ?
સમજતુ નહિ કવિઓ તણા પૈસા બધા કચડા ભય છે ?

કવિઓ તણી ધક્કામુઠ્ઠી, રચના મનસ્વી રચાય છે,
કવિતા તણી ચપી થતા, કવિતા ય ગલરાઈ ભય છે !
કાગળ ઉપર સ્ત્રીસપેનના જખમો અનેરા થાય છે,
કવિતા તણી કાયા ઉપર એ ઊઝરડા પડી ભય છે

કવિ મસ્તકે ડોલન થતાં, કવિતા ગવાઈ જાય છે,
પણ એ ઊંઝરડાએ તણું દર્શન જરૂર રહી જાય છે.
છેકા અને ડાઘા વળી મૂકાયલી કેવ જાબજા
કવિતા ભૂલાઈ જાય છે, પણ ડાઘ એ રહી જાય છે!

છૂશાયર

હિંદના મજદૂરની ફરિયાદિલી જોતા જાને,
મૂન પીનારાઓને તેઓ મૂન પાતા જાય છે.

બદરી કાવ્યવાસા

મુજ નયનમાં કોણ જાણે કેવું છે જાદુ બર્ધ ?
આવે જે દુરમન બાનીને મારા બાનીને જાય છે.

ચીરાગ

શરખતી આંખો અને આંખોથી શરખત પાય છે,
એક ધૂંટડામાં અને બીજું જગત દેખાય છે

મૂળારાજ અંગરૂઆ

હિંદના મજદૂરની બિનસચલી જોતા જાને.
વિવરા પહેરી સિનેમે મુગમલે બેસાય છે.

છૂશાયર

મુજ કવનમાં કોણ જાણે કેવું છે આદુ બર્ધ ?
તીપ્પુ છે આદુ બર્ધ.
આવે જે શ્રીતા બની 'મારા' બનીને જાય છે.

છૂશાયર

ગણગણે માખો અને આંખોમાં દરકત યાય છે,
એક ધૂંટડો ઊંમ પણ અવખત, ભરી જાય છે.

છૂશાયર

કોલકનો જવાબ—

સૂરતના મુશાયરામાં હું જે પંક્તિઓ જોલ્યો હતો તે મેં મારા ખીસામાંના એક કાગળ પર લખી હતી. એ કાગળ અગત્યના કામને લેવાથી અન્ય કવિઓની જેમ મુશાયરાના સંચાલકને આપી શક્યો નથી. છતાં સાંભળીને જેમ યાદ રહ્યું તેમ સૂરતના સ્થાનિક અખ્યારના અધિપતિઓએ અથવા ખૂબરપનીઓએ ત્યાં જોલાયેલી અનેક ગઝલો ત્યાંના પત્રોમાં છાપી હતી. અને આથી કુંદરની છે કે પંક્તિઓ જોલાઈ હોય તેમ ન જ છપાયેલી દેખાય. હું જે પંક્તિઓ જોલ્યો હતો તે આ પ્રમાણે છે—

મુંબઈથી સૂરત આવતાં રૂરત બધી જાહાય છે,
ને રાત ગામીમાં જતાં જનમરો વેઠાય છે.
ધક્કા અને મુકી મહી થપી મજેની યાય છે,
થપી મજતની એ યાં થપલ મજતમાં જાય છે.
એ જાય છે-એ યાય છે-એહું જગાસાં જાય છે,
મુશાયરામાં જે અહીં એની અસર જણાય છે.

શ્રી. છૂશાયર મુશાયરામાંથી છૂ ન કરી ગયા હોત તો એમણે મારી ગઝલની ચૂંપી ન જ કરી

હોત. છતાં એમણે કરી છે તેાં એ ગજવત્તપી મારે મક્તમા નથી જોઈતી અને એની ક્રિમત તરીકે નીચેની પંક્તિઓ હુ 'હુશાયર'ને જોટ કરું છુ' માર્ક બદરી કાચવાળા, શ્રી મિગમ, અને શ્રી-મૂળરાજ અન્નરિયા શ્રી હુશાયરને છ કમવવા જવાબો લખી મોકલશે તેા આ કટાક્ષ-વાણીની કટાર-'કટાર' સાથે ઉભી જ છે

છાપી પંક્તિ જે તમે, જો હોય કોલકની રચી,
તો હુશાયર માનજો કોલક ન' એ કહેવાય છે.
'અંપલ મક્તની' ના કહ્યું, 'અંપલ મક્તમા' છે કહ્યું,
ક્યાંય જોટું છે લખ્યું-છાપાને દોષ દેવાય છે ?
'અપી' ઉપર આપે કરી 'અપી', હવે સમજાંય છે,
તમને મળી અપી નહી તેથી 'ગલી' થુ થાય છે ?
કોલક

મને અધિક ભાવતું—

ધીરે ધીરે છટાથી વિક્રમિત જનતો સ્વધરા કોઈ ગાયે,
મન્દાકાન્તા મહીં જ રહતું પ્રેમીને કો સદા ચે,

“વિરહિણી સમ દિસે માજિની ભાનભૂલી”

“ધીરી ધીરી શાલિની ચે અધીરી”

આલાપે વળી અન્ન કો પચવવા શાહલવિકીડિતો,
અને કો ચાલે છે શિખરિણી સહે ચાલ શિખવા,

“ગૃષ્ટિ તણી કરુણ માધુરી તો વસતે”

“સાદો, સીધો, ભલો તો ચે ભવ્ય ચોર અનુષ્ટુપ”

“ઉઠાર ગીઠો ઉપજાતિ કેવો !”

“વશસ્થ વીરો જરી ધીર તે થકી.”

આવું બધા છંદ વિષે કહે છે,

અને નકામા લડી કે મરે છે

વિચારક વળી વદે, “ગહન પૃથ્વી છે”, કિન્તુ કે

મને અધિક ભાવતું મધુ કચ્છર મિશ્રતું.

“અશાન્તિ”

સંપાદકીય

‘કવિતા’ની આગેકૂચ

‘કવિતા’નો આ અંક સૌ કવિનારશિક્ષકોને ખાતરી કરાવશે કે ‘કવિતા’ સર્વાંગ સુંદર સમૃદ્ધ બની આગેકૂચ કરે છે. તેની જ સાથે ખીછ એક નોંધ એ પણ કરવી જોઈએ કે ‘કવિતા’ના સંપાદક-મંડળમાંથી શ્રી. ઈન્દુલાલ ગાંધી અને શ્રી. રતુભાઈ દેસાઈ છૂટા પડે છે. આજ સુધી ત્રણે સંપાદકોએ નિર્જનિત હાડમારીઓ વેકીને પણ, ‘કવિતા’માં રસ લીધો હતો. ત્રણે સંપાદકો ખીચીપત્રની ત્રણ પાંદડીઓ જેમ ‘કવિતા’નું સંચાલન કરતા. છતાં સૌને સંભેમ એકસરખા હોતા નથી. બે સંપાદકો સ્વેચ્છાથી ‘કવિતા’થી છૂટા પડે છે પણ તેથી ‘કવિતા’એ નરા પણ મૂંઝવણ નથી. કારણ કે એ બંને ભાઈઓ વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ જ એ છૂટા થાય છે. ‘કવિતા’માંનો એમનો રસ લેશ પણ જોઈએ થતો નથી. આજ સુધી એઓ ‘કવિતા’ની જે સેવાઓ કરતા આવ્યા છે તે ચાલુ જ રહેશે. ઈન્દુલાલ, રતુભાઈ, કે કોણક એ ત્રણ હો વા એક હો પણ ‘કવિતા’નો વિકાસ એ ત્રણેના અન્તરની આરજૂ છે. ‘કવિતા’ એ વિકાસ સાથે તે જ ત્રણેના અન્તરની ગુચિ છે-પછી સંપાદક તરીકે બંને એ ત્રણ હોય, બે હોય અથવા એક હોય. છતાં જાહેર રીતે ‘કવિતા’ની તમામ ‘જવાબદારી’ એ એકસાથે ઉભી છે મારા એ બંને પરમપ્રિય મિત્રોની સલાહને આધારે! ભગવાન પર બરાસો રાખીને ચાલનારે નથી આગળ જોવાનું-નથી પાછળ જોવાનું! હાડમારીઓની કડી પર ચાલનારને હાડમારીઓમાં જ વિશ્વેશ રસ છે. એ બધા સંભેગમાં ‘કવિતા’ અદ્વિતીય જલશે ત્યારે અમને ત્રણેને મદદ આનંદ થયે.

એની જ સાથે ખીછ વાન એ પણ જાહેર કરવાની છે કે ‘કવિતા’ની ૧૨ રૂપિયાની સભ્યચોળના

દરે બંધ કરીએ છીએ. ‘કવિતા’ને દરે છવ્વું દરે તે’ આદકોના સવાજમ અને જાહેર ખખરતા આધાર પર છેવે. જે સભ્યોએ છેલ્લા ત્રણ વર્ષમાં અમને સદાય કરી છે તેમનો અમે અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

‘કવિતા’ને સમૃદ્ધ કરવાના હયાદાથી જ એનું દળ વધાયું છે. અન્યેક નર્મ તત્ત્વો ‘કવિતા’માં સાખત કરવાં છે. પણ મોંઘવારી અને ઘાસના પીળા સંભેગો પરિસ્થિતિ કપરો કરે છે. અમારી કાગળની એક સુરકેશીનો અંત આણવા માટે ‘દેશી બાપાનાં અખંધારી મંડળના’ પ્રયુષ શ્રી. અમૃતલાલ શેઠનો નેટલો આભાર માનીએ તેટલો જોઈએ. એમની જ જડેમનથી ‘કવિતા’ને દિંદ સરકાર તરફથી ‘પરમીટ’ અને ‘કાટા’ મળવામાં સફળતા મળી છે. એક પ્રશ્ન હજીવો જન્મે છે ત્યારે મુદ્દણખર્ચ પ્રશ્ન વધારે કપરો જન્મે છે. પણ સૌની સદાનુશૂનિ ‘કવિતા’ને આગળ વધારશે જ એની અમને ખાતરી છે.

આ અંક જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી સંયુક્ત અંક જવાર પાડવામાં એક જ ઉદ્દેશ છે કે વર્ષ ‘પૂરેપૂરું’ રહે અને કાપની સગવડ રહે. આદકોને તેમજ વ્યવસ્થાને જાતને આથી સગવડ થશે. જે કે સમય જોઈએ મળવાને કારણે પાનાં વધારે આપી શક્યા નથી / પણ તેનો મેળ આવતા અંકોમાં મેળવી લેવાશે.

નરા વર્ષથી અમે આદકોને વિનંતિ કરીએ છીએ ‘કવિતા’ જેમ જેમ વધારે આદકો મેળવશે તેમ તેમ વિકાસમાં પ્રગતિ કરશે જ. અમારો ‘મીટ’ હવે ગુજરાતના કાલ્પદસિકો પર જ છે. ‘કવિતા’ને ગુજરાતી સાહિત્યને કિરોટ બનાવવામાં સૌ પોતાનો ફાળો આપે એટલી જ વિનંતિ.

વડોદરા ખાતે મળેલુ અ. ગુ. લેખકમિલન

છેલ્લા છ માસમા અનેવા સાહિત્યક મનાવોને યાદ કરીએ તો વડોદરાતુ લેખક મિનન એ પ્રથમ નજરે ચઢે તેમ છે વડોદરા ખાતે મળેલા લેખક મિનનના વિગતવાર અહેવાનો અનેક સામયિકામા પ્રગટ થયા છે એ લેખક-મિનને ક્ષી સિદ્ધિઓ મેળવી ? સિદ્ધિને ધોરણે જ એની મહત્તાનુ મૂલ્યાકન થઈ શકે લેખક મિનનની પ્રથમ સિદ્ધિ તો છે-બધા જ લેખકો સુપ્રસિદ્ધથી માટી અપ્ર સિદ્ધ-સૌ એકી રથને ભેગા થયા અને બધા 'બીજી સિદ્ધિ છે એમણે કરેની સાહિત્યચર્ચાઓનુ સાત્વિક સ્વરૂપ એમા ચે કવિનાચર્યાની સભાના મૂખ્ય વક્તા અને પ્રમુખ શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીનુ કવિતા પરતુ મનનીપ મિતનશીત બાપણુ, નનકથા ચર્યાની સભામા એ જ રીતે શ્રી રામનારાયણુ પાકકનો ઠાગો પણ મહત્તનો છે

લેખક મિનને ઓછામા ઓછા બધનો વાણુ બધારણુ યોગ્યુ એ બધારણુ અગે એક વસ્તુ અહી નોધવા જેવી લાગે છે કે જે લેખકમિનન વડોદરા એક જ વાર મળનાનુ છે તેના કાર્સચાનન માટે ૨૧ જાણની સમિતિ યા માટે ? માત્ર એક જાણુ જે કાર્ય કરી શકે તેને બદલે ૨૧ને રાખવાનો શો ઉદ્દેશ ? માત્ર એકમેકને સતોષ આપવા સિવાય આ વિશાળ સમિતિ પાછળ કશો ઉદ્દેશ હોવાની શક્યતા નથી જ્યારે જ્યારે મધ્યસ્થ સમિતિની સભા મળશે ત્યારે ત્યારે ૨૧ જાણુ કોઈ પણ સભે ગોમા એકત્ર થવાની શક્તતા છે જ નહિ' તો પત્રી એ વિસ્તૃત સમિતિથી કયો વિકાસ સાધી શકવાનો છે ? છતાં 'બેને બદલે બાવીસ બના' એ ઉદારતા આ વિશાળ સમિતિ બધારણુ પાસે રહી હોય તેથી તુક્સાન પણ નથી અને કશો લાભ પણ નથી 'લેખક-મિનન' તરફથી ત્રય પ્રસિદ્ધ યશ એ યોજના સારી છે અને એમા પ્રા શ્રી વિજયરાય વૈષ્ણ પ્રા શ્રી રામનારાયણુ પાકક, શ્રી ઉમાશ કર વગેરે સપાદકો છે એ ત્રય પ્રગટ થાય ત્યારે જ એનુ મૂલ્યાકન આકી શકાય હાવપૂરવ

તો એટલુ જ કહીશુ કે લેખક મિનને જે દિશામા કામ આદર્યુ છે તે પ્રસ્થાન પ્રકાશ અને પ્રતિબાને પથે છે એ નિશક

*

પ્રો બળવંતરાય ઠાકોર ૭૫મા પ્રવેશતા

પ્રો મળવતરાય ઠાકોરે ૭૫મા વર્ષમા પ્રવેશ કર્યો તે અગે યુગગતતા અનેક નાનામોટા શહેરોમા એમના સન્માનાર્થે સમાર ભો યોજાયા પ્રો ઠાકોરે યુગરાતની અનેકવિધ મેરા કરી છે વિવેચક તરીકે, ગદ્ય સ્વામી તરીકે અને કવિ તરીકેની એમની સેવા યુગરાતી સાહિત્યના ઈતિહાસમા ચિરરમણ્ણીય રહેશે નવીન કવિતાના પ્રેરક અને પ્રસ્થાનકાગ, અર્થપ્રધાનના ચૂસ્ત હિમાયતી અને 'પૃથ્વી'ના પ્રચારક પ્રો ઠાકોરને અમારા પણ એ પ્રસંગે હાર્દિક અભિનંદન હો' યુગરાતનુ અહોભાગ્ય છે કે પ્રભુ આપણા સાહિત્ય સ્વામીઓને દીર્ઘાયુષ્ય આપે છે અને તે દીર્ઘાયુષ્ય પણ નિષ્ઠ નહિ પણ પ્રવૃત્ત' એના દાખના તરીકે કવિશ્રી નાનાનાન, કવિશ્રી ખમરદાર આપણી આખ આગળ છે અગે પણ હૃષ્ટીએ કે પ્રો ઠાકોર જીવનના આ ઉત્તરાર્ધમા આવતી સદીના પૂર્વાર્ધ સાહિત્યનુ સર્ગન યુગરાતને ચરણે ધરે' વધુમા અમે આશા રાખીએ છીએ કે પ્રભુ એમને એવુ દીર્ઘાયુષ્ય આપે કે યુગરાતના શહેરે શહેરે એમનો શતાયુ મહોત્સવ ઊજવાય

*

કવિશ્રી ખમરદારનો નવો કાવ્યગ્રંથ ન દર્શનકા

કવિશ્રી ખમરદારે મુબઈમા આવ્યા પછી યુગરાતી સાહિત્યની સક્રીય મેવા વિશેષ સારી રીતે કરી છે એમ કહીએ તો કઈ જ ખોટુ નથી એમા એ મુખ્ય સેવાઓનો આપણે ઉત્તેજ કરી શકીએ એક તો એમણે ઠક્કર વસંતજી માધવજી વ્યાખ્યાનો દ્વારા આપેલા બાપણુ અને બીજી સેવા છે એમનો તાજેતરમા પ્રગટ થયેલ 'સોનેટ-સમ્રઠ' ન દર્શનકા સર્ગક પાસે આપણે સૌ કોઈ સર્ગનની જ આશા

રાખીએ છીએ. પણ જે સર્ગક વિસર્જન જેવા સંલોગોમાંમાં રહીને સર્જન કરે છે તે સર્ગક સર્ગકથી યે મહાન છે. જીવનના દરેક સંલોગો, શારીરિક માંદગી, આર્થિક તંગી, જીવનની અનેકવિધ ઉપાધિઓ એ વિસર્જનના જ અંશો છે. છતાં એ સંલોગોમાં રહી એનાથી પર થઈ જે સર્જન કરે છે તે સર્જન કામ કામ વંદનાનું અધિકારી છે. કવિશ્રીએ જસોથી યે વિશેષ સોનેટનો સંગ્રહ આપીને ગુજરાતી સાહિત્યની મહાન એવા કરી છે. એ સોનેટોમાં એમણે મહાછંદનો પ્રયોગ સફળ રીતે કર્યો છે. ખેલક વ્યારે વ્યારે નવીન વસ્તુ પ્રકાશમાં આવે છે ત્યારે તેના તરફ વિશ્વાસથી જેવા કરતાં વિશેષ સંકાથી જેવાની માનવસ્વભાવની ટેવ છે. એ ટેવને કારણે જગતના ધણા યે મહાન સર્ગકોને અન્યાય થયા છે એ ઇતિહાસવિદિત હકીકત છે. કવિશ્રી ખગરદાર સોનેટની એક નવીન અને પાશ્ચાત્ય સોનેટ પદ્ધતિને અનુસરતી ધાટી એમનાં આ સોનેટોને આપે છે એમાં શંકા નથી. ધીમે ધીમે જેમ જેમ એ પ્રયોગ વિકાસ કરશે તેમ તેમ સોનેટ સિદ્ધ સ્વરૂપ હશે જ. કવિશ્રી ખગરદારને એમના આ અંધ બદલ આમારાં હાર્દિક અભિનંદન !

★

દલપતવંશની ૧૧૧ વર્ષની

સાહિત્યોપાસના .

કવિશ્રી નાનાલાલ દલપતરામે તાજેતરમાં જ અમદાવાદ ખાતે યોજાએલા ખાસ સમારંભમાં

દલપત-નાનાલાલની ૧૧૧ વર્ષની સાહિત્યસેવાનો ઇતિહાસ આપ્યો હતો. પિતા-પુત્રની ૧૧૧ વર્ષની સાહિત્યસેવા ગુજરાતી સાહિત્યને ઘણી ઊંચી કક્ષાએ મૂકે છે. નાનાલાલની સાહિત્યસેવાથી તો ગુજરાત ગૌરવ લે છે. એમણે જ્યાંજ્યાંત આપ્યું, કુસ્ફેન આપ્યું અને 'હરિસંહિતા' વિરાટ કાવ્યની પણ એમણે વાત જણાવી દીધી છે. કવિશ્રી નાનાલાલ થોડાક મહીના પર એમના પુત્ર શ્રી અનુપમ કવિને મુકામે હતા ત્યારે જ અમે હરિસંહિતાની હસ્તગત લેઈ હતી અને તે અંગેના સમાચાર કવિતામાં આપી પણ ગયા હતા અને તેની જ સાથે કવિશ્રી ખગરદારના 'મનુરાજ' નાટકના પણ આપ્યા હતા ! જે દિવસે આ જાને મહાકાવ્યો પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે ગુજરાત ભારતવર્ષનો સાહિત્યકિરીટ ધારણ કરશે એમાં શંકા નથી. કવિશ્રી નાનાલાલના અપનામને તેમજ એમનાં રાજકીય મંતવ્યો ગુજરાતનાં કેટલાંક મંડલોમાં અરૂચિકર છે. છતાં જે ભાવના, જે આદર્શ, જે હલપના એમણે એમનાં સર્જન દ્વારા આપી છે તે સૌને હૃદયગમ્ય થઈ છે તેની કોણથી ના કહી શકારી નહી. તાજેતરમાં જ વડોદરા ખાતે મળેલા અપૂર્વ એવા લેખક મિલનમાં ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વિવેચકે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું હતું, "મારે મતે શ્રી નાનાલાલ આ સદીના શ્રેષ્ઠ કવિ છે." આથી બધું અંજલિ વિશેષ કથી હોઈ શકે ? દલપતકુશની સાહિત્યસેવાનાં ચિરસ્મરણીય સંભારણાં પ્રત્યેક સાહિત્યકારે આંખ સમક્ષ રાખવા જેવાં છે. નાનાલાલ, ધણું જીવે ! હરિસંહિતા આપે અને સાહિત્યસંવિતાને મહોજ્જવલ કરે !

છેલ્લો બાદશાહ કવિ ઝર

સાદીક

ઉદ્ભવ બાવાના કવિઓમાં કવિ 'આલીબનુ' રચના માનનીય છે. ગાળિય દિલ્હીના છેલ્લા મોગલ બાદશાહ બહાદુરશાહ ઝરના દરબારના એક કવિ હતા. તેઓ ધાર્મિક વિચારમાં બહુ જ આગળ પડતા હોવાને કારણે બહાદુરશાહ ઝરના દરબારમાં તેઓ રાજકવિની પદવી પામી શક્યા નહિ કવિ ગાલિયના સમકાલીન હતા કવિ ઝરેએક કવિ ગાલિય વિષે 'બાદશાહને ધર્મદષ્ટિએ અભાવ હોવાથી કવિ ઝરેએકને પોતાના રાજકવિ અને યુદ્ધ તરીકે બાદશાહે પસંદ કર્યા હતા. કવિ ઝરેએક રાજકવિ થયા ત્યારે ઉદ્ભવ બાવાના પ્રખર વિદ્વાન કવિ ગાલિય માત્ર એક પગારદાર તરીકે ઝરના દરબારમાં નીમાયા હતા. અને આથી તેઓ ઝરના દરબારમાં બહુ ઝસ લેતા નહિ. કવિ ઝરેએક અને કવિ ગાલિય વચ્ચે કંઈ વૈમનસ્ય ત્યારે થયું હોય એ સંભવિત છે.

બહાદુરશાહને કવિતા અને કવિઓ પર ખૂબ પ્રેમ હતો. તેઓ સારી કવિતાના કદરવાન હતા અને સારા કવિને માન આપનારા હતા. નિરાશ અને દુઃખથી સમૃદ્ધ એવા જીવનમાં એમને સ્વભાવ સાધુપુરુષના જેવા થયે હતા. બળવાની આત્મનારી આપત્તિથી તેઓ પરિચિત હતા. રાજવ્યવસ્થામાં અંગ્રેજોની દબલગીરીએ તેમના દિલને તોડી નિરાશ કર્યું હતું. પણ જીવનના ગમેનેવા સંજોગોમાં ઝર એક સાચા કવિ તરીકે જ રહ્યા.

એમની બાબા સાદી, સરળ અને સચોટ છે. જે બળવાની આપત્તિ એમના માથે ન આવી હોત તો ઉદ્ભવ કાવ્યસંગ્રહોમાં ઝરેએકની સદાય સાથે એમણે ખૂબ મહત્વનો ફાળો આપ્યો હોત. ઉદ્ભવ બાવાસાહિત્યમાં એમના કાવ્યસંગ્રહ (દિવાન)ને આજે

પણ સારું રચના છે. તેમની સખરાંગંધ ગઝલો કાવ્યના ગોખીનોને કંઈક છે. એમની કેટલુંક ગંજોની કૃતિઓનો બળવાના તોફાનમાં થયો. તમિલ વંગના એ અંતિમ દીપકની ચિરંબ્યોત એમની અહીં રજૂ કરેલી થોડીક ગઝલો મૂર્ત છે.

૮૦ વર્ષની વયે પણ બળવાની નેતાગ લઈને ભારતભરમાં બળવાના આદોલન જગાડી ઝર એક સાચો કવિ હતો એની પ્રતીતિ એમ આ નીચે આપેલી ગઝલો પરથી થશે. જીવન અનેક યાતનાઓને એમણે ગઝલમાં ઉનારી ઝરની કેટલીક ગઝલો (રાષ્ટ્રીય ભાવનાથી યોગ્ય) બળવામાં નાશ પામી. એ ઉપરાંત બળવા નિષ્પળતા પછી 'ઝર'ને રંગૂનમાં કેદ કરવામાં આ

ત્યારે એમને દિલ્હી છોડવું પડ્યું તે એમના દુખમાં ભાગ લેવાને એમની એગમોમાં જિનતમહેલ સાથે જવાને તૈયાર થઈ હતી. બહાદુરશાહ જે સમયે અંગ્રેજોના હાથમાં કેદ હતા સમયે તેમને જીવનદાન આપેલું હોવાથી કોર્ટે તે કારીની સજા ન કરવાવામાં મરણ પર્થ તો બોગવવાની-દેશનિકાલની સજા કરવામાં આ એટલે જિનતમહેલે પણ બાદશાહ માથે મરણ પર્થ કારાવાસમાં રહેવાનું હતું. પણ જિનતમહેલ બહાદુરશાહ પર અનહદ પ્રેમ હતો. એણે તો શા સુખ તજ બાદશાહ સાથે અંદામાનમાં રહેવાનો નિર્ણય કર્યો. એ જિનતમહેલ, તાજમહાલ નામ એક બીજી એગમ, જવાનમખત, તેની પત્ની, મા તથા ભગિની અને બાદશાહની રાખેલી વેસ્થાં એક પુત્ર શાહ અબ્બાસ સાથે જવાને તૈયાર થય

૪થી ડીસેમ્બર ૧૮૫૬ના દિવસે કલકત્તાથી ચાર ત્યાંથી અત્યંત નિર્ગૂન અને કુચ્છિત તુચ્છ-તોંગ
 માધ્યમ છેટે એક થાંદર ઉપર ગંધા હાવર થયા. નામના રંગૂનથી ત્રણ માઈલ છેટે આવેલા સિલ્કાંગ
 ત્યાંથી "મોગોરા" નામની સ્ટીમરમાં બેસાડી એ તરીલા તટ પર લાવી નાંખવામાં આવ્યાં.
 સર્વ શાહી કેદીઓને તા. ૬મી ડીસેમ્બરના રોજ "જફર"ના અંતકાળ પછુ કેદખાનામાં
 રંગૂન ખાતે મોકલી આપવામાં આવ્યા તે પછી જ આવ્યો.

[૧]

યા મુજહે અકસરે શાહુના^૧ બનાયા હોતા,
 યા મેરા તાજ ગઢાયના^૨ બનાયા હોતા.
 ખાકસારી^૩ કે લિયે ગર્થે^૪ બનાયા યા મુજહે
 કાશ^૫ ખાકે - દરે તત્તાના^૬ બનાયા હોતા.
 નશાએ ઈશકકા ગર જર્ક^૭ દિયા યા મુજકો,
 ઉત્રકા તાંગ^૮ ન પએમાના^૯ બનાયા હોતા.
 દિલે સદયાક^{૧૦} બનાયા તેા ગલાસે લેકિન-
 બુદ્દેમરડીકા તેરે શાના બનાયા હોતા.
 સુકીયો કે જો ન યા લાવકે સોહબત તેા મુજહે,
 કાબિલે^{૧૧} જલસએ હિંદાના^{૧૨} બનાયા હોતા.
 શોલયે હુસ્ન^{૧૩} ચમનમે ન દિખાયા ઉસ્ને,
 વરના^{૧૪} ખુલખુલકોલી પરવાના^{૧૫} બનાયા હોતા.
 રોઝે મા'મુર^{૧૬} ચે હુનિયા મેં ખરાખી હુય "અકર"
 અયસી ખસ્તીયે તેા વિરાના^{૧૭} બનાયા હોતા.

[૨]

ખૂસે^૧ અશક^૨ આંખોંસે જખ મીલકર શુલાખી હો ગયા,
 કીર તેા રૂમાલે સુકીદ અકસર^૩ શુલાખી હો ગયા.
 યાદમેં ઉસ સરો કદકે^૪ ખૂત રોયા ઈસકફૂર,^૫
 લી છધર કરવટ^૬ ઉધર બિસ્તર^૭ શુલાખી હો ગયા.
 ખૂનકા દા'વા ક્રિયા જખ ઉસ શુલાખી પોરાને,^૮
 સાકે રંગે કાગઝે મેઝકર^૯ શુલાખી હો ગયા.

[૧] ૧ રાજપુદુપ-રાજનો અમલદાર ૨ બિખારીનો રાજ. ૩ હલકી રિપતિ. ૪ અગર જો
 ૫ અકસોસ. ૬ ખરતીની ધુત. ૭ માપ. ૮ તદ્દન સાકે ૯ લાપક ૧૦ મદમરત
 ૧૧ સોદર્યની નયોત ૧૨ નહિ તેા. ૧૩ પવન. ૧૪ નિશ્ચિત દિવસ. ૧૫ રજુ. નેરાન.
 [૨] ૧ લોહી. ૨ આંસુ. ૩ પલ્લે જાગે. પુલ્ક. ૪ સરની જેડી મુંદર સી. ૫ ખેડતા પ્રમાણમાં
 ૬ પાસુ. (પાસુ ફેરવુ) ૭ રાયા. ૮ શુલાખી કપડાવાળો. ૯ હાવરીપતક.

भजममे १० हेभी गुलाभी तुने श्रीसकी यश्मे मस्त, ११
 साकी या १२ जेहोश क्यु लर कर गुलाभी हो गया
 भागमे चीटका गुलाभ आया पुतु १३ पूर नेशमे,
 १४अभतो जेडा १५ अये परी १६पयेकर गुलाभी हो गया
 तेरे १७दानमसे जे टपका ज शहीदे नाजका, १८
 भूष अहुरा दामने मडेशर गुलाभी हो गया
 वोह गुलाभी आभ जे याह आर्ध वभते मये कशी, १९
 क्षिर तो मेरे लुकमे २० लुर सागर २१ गुलाभी हो गया
 वोह तुइश आभइ २२ हुवा जे उसकी शोभीपर "अक्षर",
 रगे लीला २३ भागमे कटकर गुलाभी हो गया,

[३]

पसे १ मर्ग २ मेरे मजार ३ पर जे दिया किसिने जला दीया,
 उसे आह ४ दामने भादने ५ सरे शामहीसे ६ पुजा दीया,
 हमे शुद्धसे ७ मेरे पेशतर, कडा लुमहमाने ८ येह सोचकर,
 कही जाये उमका न लु हल, ९ मेरी लाश परसे लटा दीया
 मुजे हइन करवुके १० लस घडी, तो ये कडेना उस के ज्यो परी,
 वोजे तेरा आशके आरथा, ११ तडे जक १२ उमके दणा दीया
 अभी आभ अपरीथी जेक पर, कडा क्षिर येह १३ लने उठके चल,
 हिले जेकरारने आह क्षिर मुजे, खुटकी १४ लेके जगा दीया
 कडा आने दीलयो न गैरके, १५ कडा लुम पुनाये गे शोकसे, १६
 तुम रशक १७ होतो न आयेो तुम, येही कड के लुमके लटा दीया
 अगर उससे भूलता १८ न छतना तु, तो वो होता तुजसे न तू कभू १९
 'अक्षर' आह तुने ये कया कीया, उसे भ्रशक अपना जता २० दीया

[२] १० भिजलस-सभा ११ मरतीभरी आप १२ हे ज्यो १३ आडपणु
 १४ हवे १५ भाग अने गुलाब १६ अहरे १७ बख १८ नभश १९ हाश
 जाणती वभते २० मटि २१ ध्यावा २२ अपमानित २३ जे जतना कस

[३] १ पही २ मृत्यु ३ कभर ४ निश्वास ५ पवन ६ जेकदम ७ रनान ८ साधीजने
 ९ लणु १० हइन करेया ११ भारे १२ मागी नीजे १३ लव १४ अपदी वहाडवी
 १५ पारका १६ भुशीयी १७ हरीक १८ मय्यु पिावतु १९ नाराज २० अतावी

દૂઝતા ધાવ

પતીલ

બકરી

(ભગ્વાની વાર્તા)

બેઠી ભટ્ટણા રોકીને મારગ આખો,
ઓળખે સારો ઇલાહો

જેને અપલક્ષણે.

૧

મૂળથી માઠી, લારે પગે થઈ ભૂંડી !
ખાઈ કુરામની મૂંડી,

કંઈકરીત જખાનની.

૨

આવતાં ગાડાં - રોકવા લાગી કરારે;
ખાપમુઆ કોણ વારે,

ખાવા ગાળ એહુની ?

૩

બોલતી બેફાલ, છેડો મૂકીને માથે,
ના મોંયકો નહીં નાથે:

કો એને પૂરું પડે ?

૪

નહિ લાગાનો કોકી બેસાણો લાગો,
આદર્યો એવો ઠાગો

અભયળ ઢંગનો.

૫

બોલે અછોબા તેજ કુરામની વાણી,
ને શંકા કરી આણી,

આવી બન્યું બણવું.

૬

ટકે નામે જો કોઈ બોલાવે એને
દેડને ચટે તેને

ધાલી-- દેતી રહેજમાં.

ગાડાંવાળા જો ગોળનું ગાડું લાવે,
ગાગર આખી પડાવે

ગાડા દીઠ દાણમાં !

કળશીએ મણુ કોપરાં એના કે'વાતાં,
પાંચ પચોલાં લેવાતા

મોંઘી ચીજના ખીલ.

“શેરડીના એક ભારાનો બકડો આખો”
ફૂટેતી ભટૂબા “નાખો,

અને પછી સંચરો.”

ખારેક સાટે હોય ખજૂર તો ચાલે,
શેર વધારે ચાલે

સૂકારો કાપતાં.

માંગતાં પહેલાં ચૂકવી દેતા દાણ
મીર, ગરાસિયા બાણુ,

પ્રતાપી શેઠિયા.

એમ કરીને દાયરો પાકો જમાવ્યો,
ઉત્તમ ઠાક બનાવ્યો

હરેક પ્રકારથી.

પૂરી વેણે ત્યારે આવી પ્રસૂતિ માગી
ત્યારે કહેવા લાગી

મોં જોયા બાળને:

“ગોળની લીંતો શેરડી કેરા સાચા,
કાપરિયે ઘર છાયા

બચ્યાં ! તમ કારણે.”

ચાર કાવ્યગ્રંથોની સમીક્ષા

કોલક

ઈંધણાં : લેખક. ઈન્દુલાલ ગાંધી, સમરસેટ રફ્રીટ, કરાચી કેમ્પ; પ્રકાશક પોતે, કિંમત બે રૂપિયા.

ઈન્દુલાલના કાવ્યગ્રંથોનાં નામો પણ વિચિત્ર રંગ લઈને જ આવે! આ છે ઈંધણાં, મંથનું મુખપૃષ્ઠ આ વિચના શ્રમજીવીનું પ્રતીક આવેબે છે. કુઠાડીના ધા એક વિરાટ વડના યડને છેદી રહ્યા છે. આ કળાકારની પીછીની કવિતા. પણ કવિ ઈન્દુલાલ ઈંધણાંને કવિતામાં આવેબે છે:

હાલો સૂચી રાજખીઓની ઉપરે
તારી કુઠાડી નિયમિત આવતી:
ને એમ વર્ષાની આખંડ મહેનતે
તેં ઈંધણાં હીડ કરેલ એકાં.
એ કાઠના પુલ નહક જીલ્લી
કુઠાડીના ધા હણ સાંભળું કુ:
ત્યાં એકની ઉપર ખીજી લાકડ
હલ્ય તુ નવય વડાવતો પ્રજા ।
તારાં વીલયા ઈંધણાં બાંધી ફાટમાં
હું નીકળ્યો આજ નવાખી કાઠમાં

ઈન્દુલાલનો આ સંમદ એમના આગળના કાવ્યગ્રંથો કરતાં વિશેષે સુંદર ઊર્મિગીતો આવે છે. એમની 'અવિશદતા' પણ આ ગ્રંથમાં ઓછી દેખા દે છે. અનંત ગગનના છેડુઓની ઝાલરે ઊડનાર આ કવિ ધરતીને પણ આ ગ્રંથમાં નથી જૂલતા; એ છે આ મંથની ખીજ સંજ્ઞતા.

પદલાલિત્ય અને શબ્દમાધુર્ય તો ઈન્દુલાલની કવિતામાં એતપ્રેત રહેવાનાં જ. 'કંકડલોલિની'માં કવિ તો મરત ખની ગાય છે,

અહો, ગીતની ગોપિકા મૂર્છી તું.

કક કલ્લોલિની કિનરી તું.

પણ એ

ગીતગોપિકા મૂર્છી કેવી? કવિજાણી ઇતિહાસના વિરાટ ફલકને લલિત શબ્દોથી ઓળખે છે.

સૂરતથી સિંધુને સાકળે ચૂપતી

પદમ ઇતિહાસનો પલ્લવી તું.

મીનલલેથી અને મનરી તુ

અહો પ્રેમ ને શૈલ્યની પલ્લવી તું !

'છીપૈનાકા,' 'એ તાચતી'તી,' 'રમશનમા પૂમ,' 'આવે જીભેલાં,' 'હલ્યાની હથેળીમાં,' 'એકની કૂંડી,' 'મારી પાનતી ફુકાનને,' 'મારા ગામની તરીતે,' 'ઓવજે તું,' 'આથે આથે,' 'રસણાં,' 'નણદલમાં,' 'ધૂમટો મેલ્ય,' 'તરડમાંથી' જેવાં કાવ્યો આ સંમદના સુંદર મનોરમ કાવ્યો છે. અને તેમણે 'મારી પાનતી ફુકાનને' સંબોધતાં કવિનું નાજુહલ્ય વાંચે છે, 'થલો મારું છેલ્લું રિગત વિલય તારે જ શરણે.' પણ ઈન્દુલાલનું કવિહલ્ય આજુ છે તેની જ સાથે રંગદર્શી પણ છે. 'તરડમાંથી' કાવ્ય રંગદર્શનલીલાની પ્રતીતિ કરાવે છે, અને કવિ એ રૂપને-કેવા હલ્યંગમ ભાવોથી અધિક ખનાવી દે છે, 'રૂપ શું' જાણે કે એને ચોરવામાં છે મળ !'

આ સંમદમાંનાં ઊર્મિગીતો લાગણીક છે તેની જ સાથે વિશેષ સુંદર યથાં છે. વાતાવરણ એ ગીતોમાં આમેદન જીતયું છે એ આ ગીતોની વિશેષ સંજ્ઞતા છે. એની જ સાથે કદમના ગીતની પંક્તિએ પંક્તિએ ગીતને ચગાવે છે. ધણી વાર કદમના ગીતને કથળી તાપે એ પ્રકારની ખીક ને રહે છે તે અહીં નથી. અહીં પ્રત્યેક ગીતમાં કદમના, અને પ્રાસાનુપ્રાસ ગીતને એક સુંદર એકમ ખનાવવામાં પોતાનો ફાયો આપે છે. 'ધૂમટો મેલ્ય' ગીતમાંની જ આ પંક્તિઓ વાંચો,

નવાનગરની વહુવારુ. તારો ધમરો મેલ્ય,
 વડવણ્ણોની વચમાં એ ને
 નીકળી નંમણી નાગરવેલ્ય :
 વાયરે ચડીને એ કુવડા રમકુમતાં,
 વગડામાં વેરાયા ફાગણના કુમતા

‘અડિત મૂર્તિઓ,’ ‘ગોરસી,’ ‘શતદળ’—ના કવિનો આ સંગ્રહ ‘ઈંધણી’ આ વર્ષનાં સુંદર સર્જનમાં એક મહત્વનો ફાળો છે. અહીં દોષ નથી બતાવ્યા એનો અર્થ એમ પણ નથી કે આ ગ્રંથમાં દોષ છે જ નહિ. પણ સંક્ષિપ્ત અવસોકનમાં દોષ (જે માત્ર શાબ્દિક છે) બતાવવા કરતાં ‘શુભ-દર્શન જ કરવું એ ઇચ્છિત છે. દોષ તો ગમે તેવી સંપૂર્ણ કવિતામાંથી યે નીકળી શકે, છતાં એક વાતની સૂચના કરવી જોઈએ કે વધુ પડતા રંગદર્શી ન યાઓ! માત્ર ઊર્મિગીતા—જ કવિતાનો વિસ્તાર નથી! તમારી અમોલી પ્રતિભાને મોટા ફલક પર ઝલકાવો!’

*

સાધના : લેખક ‘ઉપવાસી’, મોલ એન્ટ એન. એમ. ઠક્કરની કં. કિંમત બે રૂપિયા, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

ભાઈ ‘ઉપવાસી’નાં કાવ્યોનો આ સંગ્રહ અમને લાગે છે કે બહુ મોડા મોડા બહાર આવ્યો. આજ પહેલાં જ એ સમગ્ર આવી જવા જોઈતો હતો. ‘ગ્રંથમ વર્ગો ભુદ્ધિજની માકસવાદી કવિ આવા આ ઉજ્જવળ ભાવિ પ્રતિ મુખ કરી, એનું નાનું શું ભાઈ લઈ, એ ભાઈ અપૂરવું હોવાના બાન સહિન છતાં બપરહિત બની પ્રત્યેક પગલે નવીન ભાષાની આશા ને ખાતરી હૈયે ખાંધી મદા-વિકટ ચડાણને માર્ગે નીસરી પણ વિના રહી શકતો નથી.’ એટલે આ છે માકસવાદી કવિનું પ્રયાણ.

મને પોતાને એક બીક એ રહી છે કે રાજકીય રંગની અસર નીચેના કવિની કવિતાએ કેટલીકવાર મોત પ્રચાર સ્વરૂપે જ દેખા દે. ભોગીશાહની કાવ્ય-પ્રતિભા આ બીક ઝોાછી કરે છે, છતાં યે આ સંગ્રહમાંનાં કેટલાંક કાવ્યો પ્રચારલક્ષી જ યથાં છે

એ મારે નિખાલસ એકરારથી જણાવવું પડે છે. એમનાં પ્રણય કાવ્યો જુઓ, રાજકીય રંગથી અલિપ્ત એવાં કાવ્યો જુઓ—તો જણાશે કે પશ્ચિમના સંસ્થાકારમાં પ્રતિભાનાં પ્રતિબિંબ પાડતી રંગ-ગંગાનો મધુરવ વણકી રહે છે. એ કવિતાએ શુદ્ધ સ્વરૂપે એક વખત તો અન્તરને અવસ્થ રૂપથી ગય છે. આમ કવિ-પોતે પ્રતિભાશાળી હોઈને-સાચી કવિતાએ આપે છે—પણ ન્યાં રાજકીય રંગના વાધા સજ છે હ્યાં-સાચી પ્રતિભાને એ વાધા અનુકૂળ નથી આવતાં. બીજી વાત એ છે કે માત્ર કેટલાક વિષયો પર કવિના લખવાથી એમને માકસવાદી કહીને-એક પ્રકારની સૂચ બનાવવી એ પણ ઠીક નથી. ‘રશિયા’, ‘સોવિયેતના લાસ નાગ-રિકને’ ‘યંત્ર વિરોધવાદ’ વગેરે કાવ્યોથી આપણે બડકી જવાની જરૂર નથી! કવિએ એ કાવ્યો ત્યારે જ લખ્યાં હશે કે એમને લખ્યા વિના ચા‘પુ’ જ ન હોય! કવિને માટે એ જ ન્યાયી છે. પણ હકીકત તો એ છે કે માકસવાદી કવિ યંત્રવિરોધી કાવ્યો લખે છે તેની સામે રાજકીય રંગથી અલિપ્ત એવો કવિ પણ ક્યાં એવાં કાવ્યો નથી લખતો! માણસ ગમે તે પાધડી, ટોપી કે હેટ ગમે તે પહેરે-પણ માથું તો એક જ આકારનું છે ને! પણ આપણે જે પાધડી-કે ટોપીથી ન ટવાયા હોઈએ તો મોડા વખત વિચિત્ર લાગે એટલે જ ફેર! આ હકીકત છે. તો પડી હું યે એમનાં કેટલાંક કાવ્યોને ‘પ્રચારલક્ષી’ના શબ્દોથી કેમ નવાળું?... મારે મતે બે હકીકત છે’ પ્રતિભાના બળે જે સર્જન યાય છે તેનાં કરતાં ધ્યેયના ખેંચાણથી જે સર્જન યાય છે ત્યાં સાચી પ્રતિભાને પ્રતિકૂળ એવો માર્ગ છે. એટલે સાચી કવિતા ઉતરવા કરતાં-પ્રચાર તરફ મુખ્ય ભૂમિકા લે છે. આ છે આ સંગ્રહની કેટલીક કવિતાએ અંગેનો સામાન્ય છતાં સંક્ષિપ્ત મત.

એમનાં પ્રણયકાવ્યો મનોરમ છે. એમનાં પ્રેમમાં વિવાદ પણ છે. પ્રેમ અને વિવાદ અવિભાજ્ય છે. કહો કે પ્રેમ વિવાદનો બનેલો છે અને વિવાદ પ્રેમનો બનેલો છે.

પ્રભુમની તવ અગ્નિદિપ્તિ ગદી
 પ્રખર કાર્યની જિન્દગી મે. સખી,
 ચલી'તી ચદનશી બદલાવના
 પ્રભુમને અગ્નિ ખત્રી જતાં
 કળ્પી જિન્દગી; કેવળ રાખ આ

'ચિર વિદાય', 'રખેને', 'છપી', 'નહિ મળેલા
 સંગી સાથે', 'ગુલરી', 'આખાતે આવ્યો'તો મ્હોર'
 એ કાવ્યો પ્રથમ વિભાગનાં મનોહર કાવ્યો છે.
 એ અર્થો જ કાવ્યોમાં એમનું હૃદય સુકત રીતે વહે છે
 એમનો વિવાદ, અને અનતરની આરમ્બ અનુક્રમ
 શબ્દોથી કાવ્યસ્વરૂપ લે છે.

આ કવિને ન્યાય આપવાને એમનાં કાવ્યોની
 વિસ્તૃત આલોચના થવી ઘટે પણ અહીં એ
 અવકાશ નથી; તેની જ માથે એમને અન્યાય થવાના
 પણ ખીક નથી. 'માક'સવાદી' કવિ તરીકે એમને
 એક સંકળ 'માક'સવાદી' કવિ છે. કવિનાના ક્ષેત્રને
 સીમાકા નથી. નર્મદા અને સામરમતી પર હરવ
 કવિને વોહ્યાના વહેણ પર કવિતા લખવાની છૂટ
 હોઈ શકે. સાચો કવિ સંકળનાથી રચી પણ શકે
 એનું કારણ એ છે કે વોહ્યાના વહેણ અને સામર-
 મતીનાં વહેણ વચ્ચે કોઈ જ તફાવત નથી. માનવ
 માતાના, માનવઉત્કર્ષ, માનવહૃદય, રાષ્ટ્રોન્નતિ દુનિયાના
 પ્રત્યેક દેશમાં એકસરખાં છે, રીત જુની હશે
 વિગાળ દષ્ટિએ 'વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્' એ જ હકીકત
 છે. પણ ગૂલરાતની કાવ્યરસિક જનતાને એ કેટલે
 અંશે પરિચિત થાય-એ-એ ચર્ચારખ્દ વિષયને હું
 અહીં છેડવા માગતો નથી.

બાઈ 'ઉત્તરાતી'ને આ સંગ્રહ માટે હાર્દિક
 અભિનંદન. એમની પ્રતિભા, હૃદયપ્રજ્વલ, એમના
 અનુભવના ઊર્મિશબ્દો, જનતા પ્રલેની એમની
 સહાનુભૂતિ, અને માક'સવાદમાંતી એમની અખંડ
 અદા આ સંગ્રહમાં રૂપ છે. હૃદયોદ્ધ કાવ્યોમાં
 કેમને વરેલી સંકળતા-એમનાં ગીતોની સંકળતા
 કરતાં વિશેષ સારી છે. અને અંતમાં તે બાઈ
 ઉમાશંકરના મત સાથે હું પણ સંમત થાઉં છું,
 "આ સંગ્રહના પ્રકાશનથી ગૂલરાતી કવિનાના
 નકશામાં અમારી આરમ નદી સ્થાન પામે છે. એ

ઘટના અને પોતાને તે સૌથી વધુ નેરંધપાન ગો
 છે. આમ ફરક નહી, દરેક કંઈ પોતાનો પ્રતિભિન્નિ
 કવિ આપે તે ગૂલરાત બરોબર ગાતું જુલુનું ધક જાય.

અને હું લે છું છું,

સાંજ સવારી દીપ ચેતાના
 આવજો પાઠાં ક્યારે
 જીવનની આ બપોરી વેળા
 ધન્ય પદો ચાખારરત્નને.

ઉર્વશી અને યાત્રી : લેખક અને પ્રકાશક:
 શ્રી દુર્ગેશ શુક્લ; પ્રાધિકરણ ભારતી સાહિત્ય સંઘ:
 પો. બો. નં. ૯૭૮ મુંબઈ, ૧ મૂલ્ય રૂ. ૧૧૧

બાઈ દુર્ગેશ શુક્લના 'ઉર્વશી'એ 'શ્રીમંતી
 કાવ્યાંકમાં પ્રસિદ્ધિ મેળવી પ્રતિષ્ઠા સંપાદન કરી
 હતી. દુર્ગેશ તે વખતે મારી સાથે જ હતો. તે
 પણ એ વખતે એમને કહેણું કે અખતરા તરીકે
 'ઉર્વશી' ખરેખર સંકળ. વિદ્વાન વિવેચક પ્રો.
 ડાહરરાય માંકડને પણ આ જ મત. તે જ સમયે
 'ઉર્વશી'ને પુસ્તકાકારે પ્રગટ કરવાની સૂચના મેં
 કરેલી. પણ શરીરે દુખખાપાતળા દેખાતા દુર્ગેશ
 પૂરેપૂરા કવિ છે. 'ઉર્વશી'ને સ્વર્ગમાંથી એની લાલે
 એની મેઘા છે. પણ એમની ધૂન પર જ એ બધાનો
 આધાર! અનાદરનો પાત્રીની તે તે વખતે મને
 ખબર જ નહિ થી. દુર્ગેશ આજે 'ઉર્વશી' જ
 નથી આપતા પણ એની સાથે લાંબું કથાકાવ્ય
 'અનાદરનો પાત્રી' પણ આપે છે. આ બંને કાવ્યો
 અખતરા છે. પહેલો અખતરા ખીજ કરતાં વિશેષ
 સંકળ છે. બંને જ સંકળ છે છતાંયે બંને વચ્ચે
 કંઈક ફેર છે.

'ઉર્વશી' પૃથ્વીહંદમાં છે, બાયા ગંભીર છે,
 પ્રવાહ પણ શાંત, સ્વસ્થ અને વાનાવરણનો રંગ
 ધરે છે કથા પણ સરસ ગૂંચાઈ છે, હૃદયશુદ્ધિ
 અંગે એમાં ખામીઓ છે, સંક્રમ શબ્દોને માપના
 ચોક્કામાં ગોાવનાં કેટલીક શ્રવણમાં કંઈક લાગે
 એની છૂટ પણ એમણે લીધી છે. અખતરા સંકળ
 છે-કારણ કે આ નાટિકા છે-ટૂંકી છે-વિાવ ઉચિત

અને છૂટ છે પણ લામા નાગકો જરૂર આ હદમા નિષ્ફળ જવાના નામા કાવ્યેર પણ આ હદમા નિષ્ફળ જવાના કારણ કે એકતાનતાનો ભવ અવસ્થ રહેશે આ ટૂંકી નાટિકાની સફળતાનો મુખ્ય આધાર પાત્રોના હાવભાવ પર અવલમ્બે નાટિકા તરીકે જ એને અવનોકવુ એ પણ ઠીક નથી કાવ્ય તરીકે પણ 'ઉર્વશી' શ્રી દુર્ગેશની પ્રતિભાનુ પ્રતીક છે જેટલી સુન્દર અને સૌમ્યગભીર ઉર્વશી તેટલી જ સુન્દર અને સૌમ્યગભીર એમની આ કૃતિ પકિતઓની ઝીણી ચર્ચામા ઉતરવુ નથી, જીતરી શકાય એમ નથી સમગ્ર દષ્ટિએ સફળ એવી આ કાવ્યનાટિકા આપણા સાહિત્યમા એક નવીન પ્રયોગ લેખે સફળ નેખાશે એટલુ કેવુ ખસ છે

'અનાદરાનો યાત્રી' કયાકાવ્ય છે કયામા મની જ પીકા મડાઇ છે આણુની તમેગીનુ એક ભ મનાદરા એ ગામનો રહેવામી યુવાન સુધીંગ કોશાની મુગ્ધ કન્યા ઉમા-એનો પરિચય મમતાની ખા હોરે છે પડી સુધીંગ મુગ્ધ આવે છે મધ્ધમા રમા તરફ સુધીર આકર્ષાયુ છે સુધીંગ ના અને રમાનો ભાઇ આણુ જ્ય છે ત્યા પ્રેમને થે કટક નડે છે પ્રેમોત્સુક મિત્ર દુભાય છે છો અનાદરાના મોમે આવે છે ઉમા જ ને સાત્વન આપે છે

આ છે કાવ્યની ટૂંકી ને ટ્ય કયા આ વ્યની એક મુખ્ય મોટી જીણુપ હોય તો ત કવિએ ને સગ ગ આકારે આનેખવાને મદને પ્રસંગના કકા પાડયા છે-અને પળેપળ પ્રસંગેપ્રમંગના કમ રચીને સળગ કયા ગૂચી છે આને કારણે ક સરખો સગ ગ પ્રવાહ જેમ પથ્થર પરથી હડાઇને વહે તેવો લાગે છે હદ એક જ નથી શ્રી મદાકાતા શાર્દૂલ અને પૃથ્વી વધારે પ્રમાણુમા હદ પર પ્રભુવ હોઇને વિશતતાને કછ નુકસાન થી થયુ પણ છૂટક લેખોની સગ ગ માળા કરતા વખમા કમવમા કેટલીક સિધિયતા, અર્ધસહિયતા

તરે છે વર્ણુને વના વના છે, ત્યા ત્યા સરસ છે હદયની બમોગચા મ્વિનામા નથી જણુતી કયા વાયતા નામે કે હોવી જોઈએ છતા અન્તરને નથી મ્વર્ષતી આમ આ પ્રયોગ ખાસકરીને યુગરાતમા લામા કાવ્યો નથી ત્યારે તો ખરેખર અભિનદને પાત્ર છે છતા એમા જે થોડી ઘણી જીણુપ રહી છે તે પણ અહીં જણુવવી આવમ્બક છે આપણે ત્યા સળગ કાવ્યો વખવાની શક્તિ છે એ જ મારે મતે તો ઘણી મોગી વસ્તુ છે પ્રથમ પમિતમા (પ્રતિધ્વાની) એરી ગયેલા કવિએ માડ માડ ચૌદ પકિતથી આગળ નથી વધતા તે સળેગોમા વીસ નગગનો વાસી આટલુ લાણુ કાવ્ય વખી નાખે એ જ મોગી વાત છે ભાર્ગ દુર્ગેશને આ મસ ખદન અભિનદન ઘટે છે એક વગુ ફરી ફરીને અર્ધો કહેવી જોઈએ કે લામા કાવ્યો સ પૂર્ણ કદી થે થઇ શકે જ નહિ' એમા ભિન્ન ભિન્ન રસદષ્ટિએ ભિન્ન ભિન્ન મત રહેશે જીમિંકાવ્યો પર વ્યકિતગત મન કઈકે વાજની કહી શકાય લામા કાવ્યો પર નહિ એ તો ભિન્ન ભિન્ન મડગોના મતોનો સળ વાગો જ સાગી છાપ પાડી શકે

વન્દાન : લેખક સુરેશ માધી પ્રાણિગ્યા ।
ભાગ્તી સાહિત્ય સઘ, ૧૩૮, મેડોઝ ટ્રીટ, મુ મ્બ-૧,
મિ મન ર્પિયા યે

ભાર્ગ સુરેશ માધીના કાવ્યો વાયતા પહેલી છાપ તો એ પહે કે એમના કા થોમા ક્રમખાનો ગ છે અને ગીનો પર ખગાગી ભાપાની પ્રમય અસર છે એમની કવિનાઓમા પણ પનાસિત્ય નજર સમક્ષ તરે છે કદખા અને પ નાયિત્યનો સમન્વય રગદર્શી કવિનાને સ પૂર્ણ નનાવવામા મહત્વનો શ્રેયો આપે છે એ સિદ્ધિ એમને આ કાવ્યોમા વરેલી છે તેમ છતા કાવ્યોમા કેટલેક કેકાણે વધુ પડતી ઉત્સુકતા અને ઉતાવળ કાવ્યોમા સ પૂર્ણ થતા લાવની આઠેરી રેખા જ મુકી જ્ય છે એ એ નમગાઇ છે છતા કા થોના યુજ પ્રમાણુમા એ જીણુપ ખાસ ખૂચે એવી નથી જ [સાધણુ પાનુ ૩૪]

ચર્ચાપત્રો

ચર્ચાપત્ર: ૧

“કવિતા”ના શ્રીયુત્ત તંત્રી સાહેબ,
પ્રણામ.

વિનિત કે આપે એકટોચર ૧૯૪૩માં જળ-
કમળદળનો અર્થ-શબ્દાર્થ-આપ્યો તે માટે આભાર
માનું છું.

એ શબ્દાર્થ પરથી નીચેના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત
થાય છે.

૧ કાનુડો કાળિનાગને નાથવા ગયો હતો તે
વાત જાણી નાગણે તેને કહ્યું કે હે જાળ, તું
જળકમળદળ છોડી દે-છોડીને આવ્યો જા. તો શું
કાનુડો જળકમળદળ હાથમાં લઈને આવ્યો હતો?
છતાં તે છોડાવવાનો હેતુ શો?

૨ જમના નદીમાં કમળ ઊગતાં હતાં કે-તેથી
નાગણે કમળદળવાળું સ્થળ છોડી જવા કહે છે?

૩ જળકમળદળનો ઉપયોગ કરી એ આખી
દીડીનો બાવાર્થ શો કરવો?

પંખાજ રોડ
નીંછીપવાડ
સરત

સ્ત્રી.
બરડાવ માનાજી પવાર

ઉત્તર

એક જમનામાં-નદીમાં તો કમળ ન જ
ઊગી શકે. તેમ છતાં નરસિંહ મહેતાએ
જળકમળદળ લખ્યું છે. કાનુડો જળકમળ-
ના હાથમાં લઈને ગયો નહોતો એ તો
મજા શકાય તેમ છે. નરસિંહ મહેતા તો
જાણુ પાસે માત્ર એટલું જ કહેવડાવવા માંગે
કે ‘તું આ સ્થળ (જમનાનો કાંઠો) છોડીને
લી જા!’ અને જો જમનાનો કાંઠો જ

હોય તો ત્યાં કમળદળ કેવી રીતે? નરસિંહ
મહેતાના સમયમાં કમળો નદીમાં ઊગતાં
હતાં એમ ભગવાન આ દુનિયા પર પ્રદાપાત
તો ન જ કરે. કદાચ સંભવ છે કે શબ્દોના
વાનમાં આવી નરસિંહ મહેતાએ જેમ બીજા કેટ-
લાક કર્યા છે તેમ આ પણ જળકમળદળ એ
શબ્દાનુપ્રાસના મોહમાં આ પ્રયોગ કર્યો
હોય. એ સિવાય બીજા કોઈ સમજાવી
જણાવી નથી.—

ચર્ચાપત્ર: ૨

રા. રા. તંત્રી સાહેબ, “કવિતા”

અકટો. અંકમાં આપે નવા ઉદાહરણ ચર્ચાપત્ર
વિભાગમાં નીચેનું ચર્ચાપત્ર છાપી તેનો ખુલાસો
આવી શકા નિવારણ કરશે.

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા પુસ્તક છઠ્ઠામાં ૧૧મા
પાઠમાં સામળભટ્ટની કવિતા “વચન ગણુ” તો ધર્મ
રહુ” છાપી છે. તેની બીજી વક્રની પહેલી ચાર
લીટી નીચે સુંજાઈ છે.

એક વચનને કાજ રંકે રાવણુ વધ બેઠો,
એક વચનને કાજ બળિ પાતાળે પેઠો,
એક વચનને કાજ વેશા હરિશ્ચન્દ્રે નારી,
એક વચનને કાજ પાંચેલા હાથાં ખારી.

એમાં પહેલી લીટીનો અર્થ સમજાવતો નથી, કે
ક્યા વચનને લીધે રાવણુ રંક ધર્મ ગયો હતો.
વળા આખીએ કવિતામાં એ ધ્વનિ છે, કે પોતે
બોલેલા અગર આપેલા વચન માટે જ તે માણસ
પુવાર થયો. ત્યારે રાવણુ પોને એવું કહ્યું વચન કે

ખોત આપેલો જેથી તે રંક થઈ બેઠો તે સમજવું નથી. નક્કરબેરનો રાવણને શાપ હતો ને તેથી તે સીતાજીને પકડી લાવ્યો છતાં રંક થયો હતો એમ તો આનો અર્થ થાય જ નહિ; તો સ્પષ્ટ અર્થ જણાવી આભારી કરશો.

અધાર } લી.
તા. ૧૩-૨-૪૫ } રેવાશંકર પુસ્તકાલય
ઉપાધ્યાય

ઉત્તર

જે પંક્તિને ચર્ચાસ્પદ બનાવી છે તે પંક્તિને ઉપયોગ જ નીચેની પંક્તિઓના અનુસંધાનમાં ખોટો લાગે છે. રાવણે વચન નહોતું લીધું એ હુકીકત છે. જો કદાચ સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો એમ કહી શકાય કે સીતાને ન છોડવાની હુક પકડી અને તેને વચન તરીકે આવેખી હોય! પણ જે વચનને માટે લોગ આપવાનો છે તે આવા વચનને માટે! અને તેમાંયે દાખલો આપે તો કોઈ સારા માણસને દાખલો હોવો જોઈએ. ત્યારે આ તો રાવણને દાખલો! એટલે બધાએ વચન લઈ રાવણ જેવા યવું એમ? પણ ખીજી રીતે સમજીએ તો એમ સમજી શકાય કે રામે લીધેલા વચનનું પાલન થતાં રાવણ મુઓ. પણ તેથી તે રંક થયો એમ તો ન જ કહી શકાય. દૂકમાં આ પંક્તિમાં ખોટો જ દાખલો આપવામાં આવ્યો છે.

પુસ્તક સ્વીકાર

સ્વયં સંક્રાંતને કારણે અમને આજ સુધીમાં મળેલાં પુસ્તકોની સ્વીકારનોંધ આપી શક્યા નથી. તે આવતે અંકે આપીશું. સમીક્ષાઓ રાખેતા મુજબ પ્રગટ થતી રહેશે.

[અનુસંધાન : પાનું ૩૨]

એમને માત્ર કદપનારંગી કવિ કહેવા એ પણ એ પ્રકારનો અન્યાય છે. '૧૯૪૨ની ૨૩મી રાત' 'પશ્ચિમના મોરચા ઉપર' જેવાં કાવ્યો બતાવે કે કે અદ્યતન આંદોલનને સીલવાને પણ એમ કવિતાએ પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ એ પ્રયત્નરૂપે સ્પષ્ટ છે, સિદ્ધિરૂપે નિષ્ફળ છે.

એમની કવિતાને વિશેષ સંજ્ઞા આપે એ એમનું પદ્યપ્રભુત્વ, એઓગમે તે છંદમાં આસાનીથી લખી શકે છે. એ છંદદુષ્ટો અને પ્રતિભાનો પ્રમાણરૂપના આ સંગ્રહનાં ઘણાંખરા કાવ્યો મનોરમ બનાવે છે.

એની સાથે ખીજી આ સંગ્રહ સામે એ ફરિયાદ એ પણ કરવી રહે છે કે છંદ પર આજ સારું પ્રભુત્વ હોવા છતાં એમણે અણિશુદ્ધ રહેતો પ્રયત્ન નથી કર્યો-કહો કે તકેદારી નથી લીધી અને કે પંક્તિઓમાં સંસ્કૃત શબ્દોના કડંગ ઉચ્ચાર કરવા પડે છે. આ શબ્દોને શુદ્ધ સ્વરૂપે વાપરવા એમનામાં શક્તિ હોવા છતાં આમ કેમ? એણે સાંભળે માટે સાંભળે માટે પણ નહિ હુંકે સમયમાં એ કવિ સાવધ રહે તો આ, ઊણુપ તો સદને ટળી ના નવવધૂ, મોરમી, પાપનો પાલક, પ્રણી આલોકે, મૃત્યુબંધ, જલતટે, દાદાનાં જોડા, આંધીરો શિખિરમા, કવેદાનો ધરતીકંપ કાવ્યો મનોરમ અને એ બધામાં મોરમી તો ખરેખર આ સંગ્રહ ઉત્તમ કલગી સમું કાવ્ય છે.

વનપુષ્પની પીળ કરી લલાટમાં
તુ સોહતી રાી કલિમેખલાએ
કુબર-લીલી; ધરી અમ મૂદરી
નિશીથની સુંદર સ્યામવર્ણી,
અને ધકુલો લઈ મન્હુ-નીરનો
શુ ચ દ્રમૈષિ વરવા ઉમા ભણી ?
કેટલું સુંદર ચિત્ર ! બાઈ સુરેશ હજી
આશા આપે છે. એમની સાચી કવિપ્રતિભા મહોબ્બલ સ્વરૂપે ગમશે.

બાળકો અને કલ્પના

સ્નેહરશ્મિ

[સુરતના વિદ્યાર્થી સાહિત્ય મંડળના વાર્ષિક સ્નેહસંમેલન પ્રસંગે 'શુભરાત્રી કવિતા' એ વિષય પર શ્રી સ્નેહરશ્મિએ કરેલા પ્રવચનમાંથી અગત્યનો ભાગ નીચે આપ્યો છે.]

બાળકો અને કવિઓ વચ્ચે કૈંક બાળનોમાં સામ્ય હોય છે. આ કથનથી નવાઈ ઊપજે એ સત્ય છે. પણ વાત ખરી છે. કવિ જેટલાં જ બાળકો પણ કલ્પનાશાળી હોય છે, કવિ જેટલા જ બાળકો પણ કલ્પનાકારામાં જીડે છે તે એની પ્રતીતિ કરાવી જાય છે બાળકોનું વાંચન-અવલૂ. બાળકો આગળ તમે ઇતિહાસબુજોળની વાત કાઢશો તો તેઓ કટાણું મોં કરશે. ગણિતશાસ્ત્ર ઉકેલશે તો તમે અજબામણા થઈ પડશો. પથુ કલ્પનાના સુંદર સંભારથી ભરેલી એકાદ પરીકથા કે કાવ્ય વાંચશો તો બાળક એકતાન થઈ જશે તે વારંવાર તમને ફરી ફરી સંભળાવવા કાલાવાલા કરશે; એટલું જ નહિ પણ તમે એમને કહેશો તે કામ હોંશી હોંશી કરશે. બાળપણ સ્વપ્નોમાં પૂરું ચાય છે. એ સ્વપ્નો પણ અનેરી સુરખીભયોં હોય છે. એમાં સમય, શક્તિ કે સ્થળના સંબંધોનો અવકાશ નથી રહેતો.

કહેવત છે કે 'ભાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ.' કવિ એટલે વિચિત્ર વ્યક્તિ. ધૂતી માણસ. વાસ્તવિક જીવનથી ભડકીને ભાગનાડું પ્રાણી. કવિ વિને આવું આવું કૈંક કહેવાય છે. એમાં કંઈક તથાંશ પણ હશે. અને હોય તો તે એટલા પૂરતો કે કવિ કલ્પનાવિદ્યારી હોય છે. તેણે સમાજશાસ્ત્રનો, માનસશાસ્ત્રનો વજોરેનો અભ્યાસ કરેલો હોય છે, તેણે પુષ્કળ વાંચેલું હોય છે, વિચારેલું હોય છે છતાં વાસ્તવિક જીવનનાં દર્શનથી તે નાસી જીડે છે.

એ જ રીતે બાળકો પણ પોતાનું સમનિવાળ બાળપણ સુંદર કલ્પનાઓથી ભરી મૂકે છે અને બ્યારે તેમની કલ્પના જીડી જતી લાગે, તેમને અનુકૂળ સંસ્કૃતિના સંપાદન અર્થે માત્રતા આવે. ન ત્રીવે આનણું પડે છે ત્યારે તેમનું મન ભાંગી પડે છે અને ઘણી વાર એમાંથી બાળકનો વિચાર અંગ અટકી જાય છે.

બાળકોની કલ્પના કેટલી બળવત્તર. કેટલી સુંદર ને ભવ્ય હોય છે તેનો આપણને યથાથ પરિચય સહેલાઈથી થવો મુશ્કેલ છે.

તમે નહિ માનો છતાં આ સાચી અનેરી હકીકત છે. એક શાળાની એક ઇન્સ્પેક્ટરે મુલાકાત લીધી. ત્યારે તેમને બાળકોની કલ્પનાશક્તિ ચકાસવાનું મન થયું. તેમણે શાળાના વડાને યાત કરી અને તેની વ્યવસ્થા થઈ. ઇન્સ્પેક્ટર તથા શાળાના વડાએ મળી કેટલાક પ્રશ્નો નક્કી કર્યો ને તેની જુદી જુદી ચિઠ્ઠીઓ બનાવવામાં આવી. પછી તે ચિઠ્ઠીઓમાંથી ગમે તે એક ચિઠ્ઠી ઉપાડી તેમાં જણાવેલા વિષય પર મનમાં આવે તે જોડવાનું બાળકને જણાવવામાં આવ્યું. એક બાળકને બાગ વિષય આવ્યો: "મને ન ગમતી જે ચોપડી."

ફરકને ન ગમતી ચોપડીઓની યાદી કરવામાં આવે તો સંભવ છે કે તે ત્રણેક આંકડાની સંખ્યાથી ઓછી સંખ્યાની ન થાય. પણ બ્યારે એ જ ન ગમતાં પુસ્તકો વિશે જણાવવાનું આવે ત્યારે ગમે તેને જરા મૂંઝવણ તો થાય જ. શિક્ષકના વડા અને

નિરીક્ષક સાહેબ યાજ્ઞિકા શું કહે છે તે સાંભળવા ઇતેન્નર હતા.

એ યાજ્ઞિકાની ઉંમર હશે ૧૦-૧૧ વરસની. એણે શરૂ કર્યું: “સાહેબ, મને ન ગમતી ચોપડીઓ વિષે બોલવાનું કહેવામાં આવ્યું હોત તો બહુ બારે થઈ પડત. પણ એટલું સારું છે કે મને અલગમતી બે જ ચોપડીઓ વિષે જ બોલવાનું છે. એ બે ચોપડીઓમાંથી એક છે: લાકડાવાળાનું ગણિત. એ એ લાકડાવાળા સાહેબને ખીન્ને કોઈ ધણે જ ન મળ્યો. એમણે કેટલાં કામળ ને શાહી બગાડ્યાં ને ખીન્ન પાસે રોજ બગાડ કરાવે છે તેનો હિસાબ તો કેમ કાઢી શકાય ? જે એટલી શાહી ને કામળ એ ગણિત પાછળ ન વપરામાં હોત તો હું તેનું શું કરત ? કહી શકશે કોઈ ? હું શાહીનું નાનું સરખુ સરોવર બનાવત ને. ને મારા મિત્રોને હું રમવા બોલાવત. કાર્જીની નાની મજાની હોડી બનાવી હોડી તરાવવાની ચરત રમત’ કેવી મજા પડત એમાં ?”

તમે નહિ માને કે આ કદપના એક યાજ્ઞિકાની હશે. યાજ્ઞિકા કેવી સુદર કદપના કરી શકે છે તેનો આ નમૂનો છે. પોતાને ન ગમતી બીજી ચોપડીનો એ જ યાજ્ઞિકાએ આપેલો જવાબ યાજ્ઞમાનસનો પરિચય આપે છે.

યાજ્ઞિકાએ કહ્યું: “આ તો એક ચોપડીની વાત થઈ. બીજી ચોપડી તે અમારું પ્રગતિપત્રક (વિવાર્યાનું રજિસ્ટર) એ ચોપડીમાં ગણાય કે નહિ તેની મને ખબર નથી પણ એ રંગેચંગે તો છે ખાસ્તી મજાની

એક ચોપડી જેવી જ. મહિને મહિને થતી પરોક્ષમાં મળતા નંબરો ને જુદાજુદા વિષયોમાં અમે મેળવેલા ગુણ (માઈ) એમાં હોય છે. મને એ નોંધને ખૂબ જ કંટાળો આવે છે. દર મહિનાની પાંચમી-સાતમીએ જ્યારે એ લખને ઘેર જઈ છું ત્યારે મારા પગ ક્ષુણ્ણ બેઠે છે. મારું હૃદય ધડકે છે કે યાપાશ શું કહેશે ? કોઈપણ મહિને હું બધા વિષયોમાં પાસ થઈ નથી. મારે એ ચોપડી માટે જ ઘણી વાર જૂકું બોલવું પડે છે. એક બેવાર બોલાઈ ગયાનું પણ જણાવી ચૂકી છું. પણ તેમાં શું વળ્યું ? ઘેરથી કપકો મળ્યો ને નવી ચોપડી તો લેવી જ પડી.”

એક બીજી યાજ્ઞિકાને બાગે વિષય આવ્યો હતો ‘મનગમતા ક્રૂડ’નો.

વિષય દેખીતો સાવ સહેલો હતો. કોઈ પણ સામાન્ય માનવીને આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો હોય તો તે વધુ પડતો વિચાર કર્યાં સિવાય તરત જ કહી નાખે કમળ, ગુલાબ ચંપો કે ચમેલી આદિ આદિ. પણ એ યાજ્ઞિકાએ આપેલો જવાબ હેરતબરો છે. એણે કહ્યું. “મને ગુલાબનું ફૂલ બીસકુલ નથી ગમતું કેમકે એ પોતાની સુવાસથી માણ્યોને લલચાવે છે. માણ્યો એનો ઉપયોગ હાર કલગીમાં કરે છે. સ્ત્રીઓ એને વેણીમાં નાખે છે અને થોડી કાશોમાંજ ફૂલ રંગદોળાઈ જાય છે. મને ગમે છે ધંતુરાનું ફૂલ. જેની પાસે કોઈ ફરફટું નથી, જેની પાસે માદક સૌરભ નથી, જે દેખાવે પણ લોભામણું નથી. એવું એ ધંતુરાનું ફૂલ મને ખૂબ ગમે છે!”

શ્રીધરાણીની 'રોપટ્રિક'

મૂલરાજ અંબરિયા

શ્રીધર્મોગ જેવા સામ્રાજ્યવાદી લેખકોની નવલો અને હોલીવૂડની હિન્દુ વિષેની કેટલીક ફિલ્મો પરથી હિન્દુમાં રૂઢા વાઘ, સાપ, ગારૂડી, મનુરો અને બહુગરો જ વમે છે એમ યુરોપઅમેરિકામાં ઘણા માને છે. ત્યાં વસતા 'વડલો' અને 'મોરતાં ઈડા'ના આપણા બાણીતા લેખક-કવિ શ્રી. કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણીએ હિન્દુતં દૃષ્ટિબિંદુ અમેરિકાને સમબલવવા ત્રણેક પુસ્તકો લખ્યાં છે તેમાં એમણે એવા બે અનુભવ નોંધ્યા છે.

એમનો પરિચય કરાવવા અપાએલી ખાસ ન્યાયક્તમાં એમના સ્ત્રી જજમાને મહેમાનો વચ્ચે ઊભા થઈ 'હુવે આ બાણીતા હિન્દુ આપણને હિન્દની પ્રખ્યાત 'રોપટ્રિક' (દોરડાંની બહુગરી) કરી બતાવશે' એમ બહેર કંઈ સુઝવણમાં મૂકી દીધા.

શ્રી શ્રીધરાણીએ વિવેકના વાપરી શકાય એવા બધા શબ્દોથી પોતે 'રોપટ્રિક' બાણીતા નથી અને એવી કોઈ ટ્રિક હોય તો તેમના બેયા-બલુયામાં આવી નથી કહી નકારી રહ્યા. પણ આમંત્રિતોએ એમની વાતને હિન્દુ નસતાનો એક અંશ ગણી હસી કાઢી.

અલબત્ત, હિન્દમાં રોપટ્રિક હિન્દીઓને

બાણીતી નથી એટલી પરદેશીઓને છે. એમ તો આપણા વિષેની ઘણી વાતો આપણે બાણીતા હોઈએ તે કરતા આપણા પડોશીઓ વધુ બાણીતા હોવાનો દાવો કરે છે ને તેનો ગામમાં ફેલાવો કરે છે. આ રોપટ્રિક પણ એમાંની એક વાત હોય એમ લાગે છે.

હિન્દે આજસુધી રૂઢા ત્રણ જ રોપટ્રિક બાણી છે. એક તો પ્રહલાદને યાંભલે બાધેલો ને તેને ભગવાન મળ્યા તે. બીજી, શ્રીકૃષ્ણને- નાનપણમાં માટી ખાતા અટકાવવા જ્યોદાણીએ ગાડના થડ સાથે બાંધી રાખેલા તે વખતે તેમણે અસુરનો વધ કરેલો તે ને ત્રીજી, 'સુતરને તાંતણે સ્વરાજ'વાળી યાપુણી રોપટ્રિક

શ્રી શ્રીધરાણી કંઈ નહિ તો આ ત્રીજી રોપટ્રિક વિષે પોતાના અમેરિકી મિત્રોને જરૂર કંઈક કહી શકત.

બીજે પ્રસંગ ટાકતાં તેઓ લખે છે કે અમેરિકામાં પહેલવહેલા જ રેસ્ટોરામાં જતાં ત્યાંની પીરસનારીએ પ્રશ્ન કર્યો: 'તમે હિન્દુ છો? તો મારો જોષ જોઈ આપો જોઉ?' પૂર્વ એટલે જ્યોતીષ અને રહુ-ચનો દેશ એવી માન્યતા તેઓમાં છે!

સમાચાર

શ્રી ચન્દ્રવદન મહેતાનું લાંબું સળંગ કાવ્ય 'કવિતા'માં આવતા અંકથી હપ્તે હપ્તે રજુ થનાર છે.

*

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેનું 'અહપાત્માનું આત્મપુરાણ' ટૂંક સમયમાં ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થશે.

*

ગુજરાતના જુદા જુદા કવિઓ પરની લેખ-માળા શ્રી કરસનદાસ માણેક કવિતાના આવતા અંકથી શરૂ કરનાર છે. દરેક અંકે ગુજરાતના એકએક કવિ પર એ પ્રમાણે પરિચય કરાવતો લેખ 'કવિતા'માં નિયમિત પ્રગટ થશે.

*

શ્રી ઇન્દુલાલ ગાંધીના ગીતની ટીકાઓનો સંગ્રહ છપાઈ રહ્યો છે તે જીવન સાહિત્ય મંદિર તરફથી ટૂંક સમયમાં બહાર પડશે.

*

પ્રો. અનંતરાય ગવલના વિવેચનલેખોનો સંગ્રહ ભારતી સાહિત્ય સહ તરફથી બહાર પડશે.

*

વિલેપારણે સાહિત્યસભા તરફથી તેના ૨૫ વર્ષ પૂરાં થતાં રજતમહોત્સવ ઉજવાય છે. એ પ્રસંગે સભાએ વિસ્તૃત કાર્યક્રમ યોજાશે છે. એમાં રજત-મહોત્સવ સ્મારક અંચના પ્રકાશનનો પણ સમાવેશ થાય છે, એ ત્રયમા સાહિત્યના જુદા જુદા પ્રકારો પર નાણીતા વિદ્યાન વિવેચકો લેખ લખવાના છે. પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી, પ્રો. વિજયરાય વૈદ્ય, પ્રો. ડોલરરાય માંકડ, પ્રો. રામનારાયણ પાઠક, પ્રો. અનંતરાય રાવલ, શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે, પ્રો. વિશ્વનાથ બટ, પ્રો. મંજુલાલ મજુમદાર, પ્રો. મનસુખલાલ ઝવેરી વગેરે વિવેચકો એ અંચમાં પોતાના લેખો આપશે. તેની જ સાથે શ્રી ગોકુલજીભાઈ બદ્ર સાહિત્યસભાનો ઇતિહાસ પણ આપશે.

ગુજરાતજી—

ગીત—

ગરબો—

ગરબી ગુજરાતની
ગુજરાતજીના ગરબો
અને ગીતો માનવતાનું
મૂર્તિમંત કાવ્ય છે.

દૂધગંગા

લેખક

અવિનાશ વ્યાસ

ગુજરાતના નાણીતા ગીત-કવિ
શ્રી. અવિનાશ વ્યાસનાં લોકપ્રિય
ગીતો અને ગરબાઓનો સંગ્રહ
હવે પ્રસિદ્ધ થયો છે.

દ્વિરંગી પાકું મુખપૃષ્ઠ-૧૫૦ પૃષ્ઠ

મૂલ્ય અઢી રૂપિયા

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨.

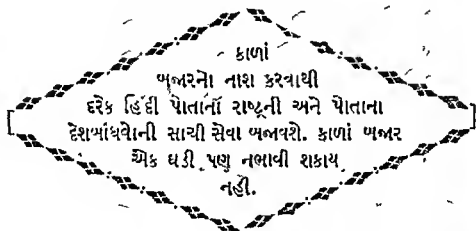
કાળાં બજાર--

એનો નાશ કરવો એ
પ્રત્યેક હિંદીની ફરજ છે.

કાળાં બજારનો નાશ કરવામાં દરેક
હિંદીએ પોતાથી બનતું કરવું જોઈએ :

એ શું શું કરી શકે ?

- (૧) ખાંદેશા ભાવથી વધારે ભાવ આપે નહીં.
- (૨) વધારે ભાવ માંગનારની પોત્તીસને ખબર આપે.
- (૩) બને ત્યાં સુધી ખરીદી ઓછી કરે.

કાળાં બજારનો નાશ કરો

લડાઈમાંથી
પોષા કરતાં.

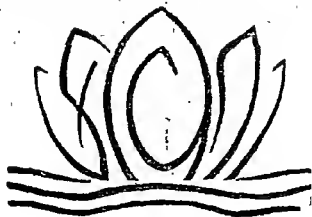

—કેટલું આશ્ચર્યકારક..... પેલું તંદુરસ્ત
બાળક એનું પોતાનું જ. દાદ દૂકી રભ
પર છે પણ એ જ્યારે પાછો, જશે
ત્યારે એમને ખાસી છે કે મેં મેં બાળકને
જુકો બીસ્કીટ આપીને તંદુરસ્ત રાખશે.

પારલેની જુકો બીસ્કીટ

મોટાં તેમજ નાના માટે એકસરખી સારી.

भा.पं.
१९४५

तंत्री : डोल्ड

અખિલ આં હિંદમાં
એક તું ચાર્યાલા
અને

ગોરાજી ઘરમાં ધૂમે છે.

ડી. એ. ૧૧૫૫૩
રેડ ૫૨

પામળી વ્યોલના મહેલા
વૈવંધાયનની વાણી
રજી કરે છે

ફાળીના તાહેપરો મારે.

આવો હોળી ખેલો
હોળી ખેલો ધનકયામ

ડી. એ. ૧૧૫૬૦

ઉપગ્રાંત

કીન મારી પીચકારી
મેહો માર મો. પીચકારી

ડી. એ. ૧૧૫૬૧

સીનારા જોગમ

રજી કરે છે.

૨
શ
ની
ગ
ના

શો
દ
ડા

ભાગ ૧-૨

ડા. એ.
૧૧૫૫૮

મથુરી ખરે
ડી. એ.મ.

૮૪૪૬

મનવા નેક ચાલ ચખીએ
રામનામ ગસ પાંચે

વધુ વિગત માટે લખો—

ધી નેશનલ ગ્રામોદ્ધેન રેકર્ડ મે. કં. લિમ

૧૧૦ મેડાલ સ્ટ્રીટ, સુંબર્ઈ-૧

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જીતામાં જીની
શુધિખ્યાત વીમા શરૂ થયા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર મારમાં ૧૦૦ ટકા વધાં ।

નવું જીવોત્તીવું વીમા ભમ ૬૬૩

મેગવેલુ કામ રૂ. ૬૬,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૧૬

મેગવેલુ કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આનના વાન. નવજમ અમલું કામ
કરિન ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ જાવંત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોની ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના ધાંખા દતિદાસમાં ૧૯૨૫ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ લિમેરે છે.

રાતનાર થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦ ૦૦૦

ભરપાઈ થએલી થાપણ ૫ ૧૧,૫૦,૦૦૦

કુલ અસ્-યામલ ૫ ૮૫,૦૦ ૦૦૦

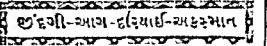
ચાલુ કામકાજ ૫ ૩૫૦,૦૦,૦૦૦

ખીચીઅમ આયક ૫ ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ ૫ ૬૦,૦૦,૦૦૦

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઓફીસ, મેમોરો સ્ટ્રીટ, કોલ
સુંબર્ઈ.

આર્યાવર્તને આઝાદી અપાવનાર
જનની જન્મભૂમિનું જયગીત ગજવનાર
ભારતીય સંસ્કૃતિનો જ્યોતિ જગાડનાર

સમ્રાટ

ચંદ્ર ગુપ્ત

ભૂતકાળ જુગે છે :
ઈતિહાસ અમર થાય છે :
સાચા સમ્રાટની સાક્ષી પૂરાય છે :
એ ઐતિહાસિક ચિત્રમાં

જયંત હેસાઈનું વિજયવંત ચિત્ર

...રુખ્ય ભૂમિત...

રેણુકાદેવી : દર્શવરલાલ

મુરૈયા, મુબારક, સુલોચના, નાયમપલ્લી વગેરે.

....શરૂ થઈ ચૂક્યું છે. .

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

દરરોજ ૧, ૪, ૭, ૧૦ વાગે

સંસ્કૃતિનો સાથો
વારસદાર

જાણે છતાં—

પ્રકાશ પીકચર્સનું
હિંદના ઘરેઘરમાં સંસ્કારીતાની
સુવાસ ફેલાવતું આ પ્રાતિક
વિક્રમ સંવત ૨૦૦૧માં તમારા
ઘરમાં સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસનો
નવો પ્રકાશ ફેલાવશે

- ☆ પોતાની પ્રજાતા મન
- ☆ માલવીઓના હૃદય
- ☆ હુશમનોની શમશીરો

૦૦

શ્રી વિજય ભટ્ટ ઓમના
મહાન ઐતિહાસીક સર્જનને ટુંક
સમયમાં સ્વલ્પ કરશે

● વિ ક્ક મા દિ ત્ય ●

દિગ્દર્શક : વિજય ભટ્ટ

☆

કલાનિદર્શક : કનુ દેસાઈ

* પૃથ્વીરાજ * પ્રેમ અદીબ

* ખાખુરાવ પેંઠારકર * રતનમાલા * રંજના અને બીજાં

ટુંકે સમયમાં તમારા માનીતા છબી ઘરમાં

_____ રજૂ થશે _____

આજે ય ૮૧મા અઠવાડિયામાં સંસ્કારીતાની સુવાસ ફેલાવતું

● એવરગ્રીન પ્રકાશન ● “રામરાજ્ય” — “સુપર” માં

એકી વખતે

આકાશમાં અને ધરતી પર

કથા
દિગ્દર્શન
*
આચાર્ય
અત્રે

દુનિયામાં રહીને દુનિયા ભૂલી,
અનંત ગગનનાં વિહારી
બે પ્રેમી-પરિન્દેની પ્રેમકથા

પરિન્દે

મગીન :
ગોવિંદરામ

કથાધરો :

સુરેન્દ્ર, વનમાલા, સીતારા
બાપુરાવ પેઢારકર, દિક્ષીત વગેરે

મનોહર મુંબઈના છબીઘરમાં
રૂપેરી ચાદર પર રંગુ થશે :
બે પ્રણયપંખીની પ્રેમકથા

જગતભરના હુકમ માટે લખે

યુનાઈટેડ ફીલ્મ એક્સચેન્જ

૧૧, ટેમેરિન્ડ લેન, મુંબઈ ૧

હોસ્પીટલમાં સંગીતસાગર

માનવમંદિરોમાં ગીત છે

પણ ગાનાર કયા છે ?

જગતમાં કિંગ્ડાર છે

પણ તેનું કીર્તન કયા છે ?

સાગરની બહેરે સમી
કંઠની મુન્ય હે રો ધી
અન્તરને હીલોગે ચક્ર નતી
કક કિરતોત્રિની

કાનન

★

સંગીતના ડૂબેલા સૂર
કૂરી પાછા જગતા નથી:
સંગીતની સૃષ્ટિ ગર્જે છે:
(એમ. પો. શ્રાવણના ચિત્ર)

★

હોસ્પીટલ

માર્ચની તા ૯મીથી શરૂ

કમલ ટોકીઝમાં

મુખ્ય

મલામતી નો શુભવારક

ઈન્ડીઅન ગ્લોબની

વહાણના પઠાણના

વીમાની પોલીસીએ

વહાણના વણખારની

મલામતી નો શુભવારક છે

વિશેષ વિગત માટે લખો

ઈન્ડીઅન ગ્લોબ

ઈન્સ્યુરન્સ કં. લી.

૩૧૫/૩૨૨, હોર્ન્બી રોડ, કોટ, મુંબઈ
૨૧ ખાઓ-કરાંચી, વેરાવળ, પોરબંદર.

કવિતાની એક કથના માટે, ગણિતશાસ્ત્રનાં
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુંદર મગજ જરૂરી છે

પ્રાહ્લિ જીવન

મગજના વિકાસ મટાડે છે. કલ્પના વધારે છે.

લખો:—ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

- (૧) કાલનાદેવી મુંબઈ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
(૩) ઢાઈરોડ, સુરત (૪) લાખાજીરાવ રોડ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન

સાદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ

ખોરાક માટે સૌથી જૂઠું

નૃસિંહ હિન્દુ લોજ

કે. ૧૧૭-૧૧૯, હુર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ

ટે. નં. ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ—“લોજ”

જૂર વાંચો

પત્ર પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકટિક
અન્નવદન મહિતા સુંદર

નાર્નાસ ગ્રંથો

કાદવના કંકુ શેરાં
બકુલેશ જ્યંત બના
ઉત્તરા જ્યંતી દલાલ

વાર્તા

મુનંદા લતા
રમણવકીલ નવ અગ્રણ્ય લેખકો

અનુવાનો

આપણા નેતાઓ યુમુક મહેરબાદી
સમાજવાદની અન્ન નંદકુમાર માડ
પુનવિચારણા મીનૂ મસાણી
આપણી કેંગ્રેસ અનુ જ્યંતી દલાલ
રમણીકલાલ શાહ

લઘુ પછી

કંઠે પહોરે (હળવા લેખો) સુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વરી (નાર્નાસ ગ્રંથ) કિશનસિંહ
ચાવડા
રંકિનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
ચંદરવાકર

પ્રકાશક :

પત્ર પ્રકાશન લિમિટેડ

સર કિરોઝશાહ મહિતા રોડ, કોટ, મુમ્બઈ-૨

પૃથ્વીના પદ પર આર્યમહીલાનાં
વસાભૂપણો અતુપગ છે :

૦ ૦ ૦

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસાભૂપણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની
બનારસી સાડીઓ
ભાતભાતની બોર્ડરો
રેશમી કાપડ
વગેરે ખરીદવાનું મુગમ
અને મગવડભર્યું સ્થાન :

રૂ પ ક લા :

રૂપના અંખારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
બરેલી સાડીઓ :

.....રૂ પ ક લા.....

કવીન્સ ચેમ્બર્સ, કવીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

રેલિફ નં. ૨૯૨૭૯ ૫ તાર 'હિન્દુસ્તાન'

કવિતા

ત્રી : કોવક

પ્રભુએ લખેલી કવિતા
યૌવનમાં સુંદરતા

★

કટપનાની કડીએ, ગિાદના સામર્થ્યે;
ઉરાલસની ઊર્મિએ
આોકૃત્ય રેના યૌવનમાં
ચમત્તું સૌન્દર્ય એ પ્રભુનું કાવ્ય છે.

★

એ સુંદરતા પ્રભુએ
લખેલી નિરક્ષર કવિતા છે.

★

એની એક તસ્વીર-એન્લાઈમન્ટ
કુ પેઇન્ટીંગ માટે

વેન્ગાડે સ્ટુડીઓઝ

૨૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ સામે, મુંબઈ.

વર્ષ : ૧૯૪૫ : અંક : ૧ : સાગ : ૧૯૪૫
માર્ચ : ૧૯૪૫

ગૂંથણી

ત્રણ ટુપી રનેટીના	બગવત ૧૫	૬૬૨	૧૬
મતી મા રાપ લગા	કવિશ્રી નાનાલાલ		૧૭
નર્મદ દહાડાં વે છે	રુપાદર્શીવ		૧૪
શ્રી રાગીના પત્ર			૧૪
નવા કાવ્યો			૧૫
જ્ય હો મતી ગુજરાત	વ્યક્તવન મહેતા		૧૫
એ તો પે તરી	મુદરક બેઈ		૧૬
પચસિવા	દુર્ગેશ શુક્લ		૧૭
એ તે વેવા હસા	દત્તિલક પંથ્યા		૧૮
પાવ મુકતમ	કિરમવ		૧૮
શુભે ચમન	જીમર		૧૯
કવિતામીમાણા	કેલક		૧૯
કથાનું કાવ્યો	સારગપાણિ		૧૪
વાચતા દે એ	કુ પૂલ્કિમા દવે		૧૫
એ કેમ લખતા ?	મુજરાલ આનંદિયા		૧૮
સમાચાર			૧૧
પ્રજાકીને પદો	એકા, જોરેવિયા		૧૧
એ પીઠંદવ	જોતીવીંદર		૧૧
વ્યક્તવન મહેતા	મધુસુદન એમ એ		૧૬
મિતાસરી મતર્થ્યન			૬૯

વાર્ષિક લવાજમ

દેરામાં રૂપિયા છઃ પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છટક નકલ વેચનામાં આવતી નથી

‘કવિતા’ દરેક અંગેલ માસની ૧૦મી તારીએ પ્રગટ થાય છે. કવિતા અંગેના પત્ર વહેવાર નીચેના સરનામે જ કરવે.

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

ત્રણ દુઃખી રનેહીઓ

મળવંતરાય ઠાકોર

[કુઓ 'સમીપ તુજની પ્રતિભા મયાણે આંસુ ૧૯૪૪ના અંકમાં પ્રગટ કરેલી નોંધ.]

: પૂરવી અને પૂરવીતિલક :

૦૧૯

ઉગે વરસગાંઠનો રવિ દૂરી: સમગ્ર આજ તો
સમર્પુ દુઃખ્યાંજલી ગંત રનેહિસંભધિને,
ગયાં પ્રથમ જે મુકી સદ્દરમાં મોકલો મહુને,
કરી કદર સેવ મેં ન પુરતી, વિગાસિ તે લાજતો.

સમગ્ર છ વણ છવ ખાસ, નિજ રતિપુવારધારે મહુને
શરૂથિ મરતાં લગી અભિશ્ચિંત્યા કૃષે જેમલો:
ખરે પ્રણય એટલો, સમય એટલો, સતત એટલો
ઘણાં મનુજ દ શકે, ભવ બને મધુર કેટલો!

તણે જળિ રહ્યાં દુખે; વિધિનિમેત નિજ જકડથી
છુટી નવ શક્યાં, -થયો યમ જ બેલિ તણુલેતલો!
બન્યું ન કશું એ દુઃખી; અવર કોલકી એ: ગણો
વિલાપમહિ સાથ માત્ર, મનુઆશરો મનુથકી.

હતા ભવ પુરા જિહાં પ્રણય દીધ મેં એમને ?

હુએ ભવ વગી 'યવા, છુટિશ જ્યાં દઈ પ્રણય એમને ? ૧૪

ટિપ્પણ-આ ત્રણમાં એક સ્ત્રી, દુયી વારસોદ વર્ષે મોટાં, લાંબાં આવરણમાં દુઃખી જ દુઃખી યવા કર્યાં, તે એ જ એમના "હકીના લેખ"; છેક આ સનકના બીજા દાયકા સમી છવેલાં. બીજા, દુયી એતધુ વર્ષે મોટા યાદએકાવન થતામાં ગયા, શાખા હોડયા પછી એમનું આખું જ અવન દુઃખપ્રધાન. બીજા મદારથી સ્વતંત્ર વર્ષે ન્દાના, આ શિખમિત્રોમાં પ્રથમ પદ્ધિના; કુટુંબે સારી પેઠે દુઃખી, આખો જન્મદો આ ત્રણમાંથી એકને લમતી વિરોધ મતની વાચકને કરી જ જરૂર ના હોય. આવા આવા અનુભવ મુદક વિરલ નથી; પણ પાણને યાય છે, યવ જ કરે છતાં આપખામાં: પણ વિશ્વકમ ન્યાયી હોતો જ લેઈને, અમે માટે છે જ, એવી માન્યતા રહાવી જ રાખે અત્યંત પ્રધાનને ને મોડા નિલકેને આટલી બધી પ્રધા વધુ પડતી કે અનુચિત કે તક વિરુદ્ધ માટે અવાવિક અંધારો લાગે છે, અથવા કેઈ પણ રાષ્ટ્રસરખી રીતે અશક્ય વર્ષે પડે છે, તેઓ જ ન્યાય એ તો તબજુદ્ધિએ પોતે ધીરે ધીરે લખલનેક લાગત અથવા મ્યર્ષ (આઈડીઆ કે આઈડીઆઈ) માત્ર છે વર્ષે નવે પાટે ઠી વ્યવ છે અર્થાત આ દુનિ વિચારવિકાલ 'સમીપ તુજની' પછીની અને 'શાપુ' ત્દને' ત્દેમાંની છે

भारी काव्योपासना

कविश्री नानालाल दलपतराम

[कविधर दलपतरामनी १८३३धी राव् कथी काव्योपासना तेमना पुन कविधी नन व व ६१ अ
१९४६ मधी नाभ उपरो चारी र्नी छे. ते निमित्ते अमहरावमा उज्जवायका उरुसप प्रसमे कविधी नन
नापेय व अ नभाधी जेमनी काव्योपासन ने इतिहास अही उतार्यो जे—तत्री]

भदाग मरिनासिकामता इत्यपगधिया अ छे
सीतामैमाउर सा अगम्य भारीया पगधिया.

प्रथम ते दलपतरामने दलपतरामने वानी-
परम् कविनामय दनु पोगना मपयथ ओटये अमे
काकरामे मगनामाउर सरेनन्म सिसिमा, अन्दन
मयणगरी गुनयकरणी, गोपीयन्दनी काव्यसाहसिओ
दयकारन ने पम्मा

'कृष्ण रणा द वणी रे'
उमा क मनालीर,
अ सुडे कविदय भारी उरये
अ ग श्रीगण्य इमली नीर;

रे अमुतरना वगी ११

गूयतुं, कोर्ध पूषेय नंभावी ओटसा हेण नु
ददाओ त्कां 'छाराम भट्ट' भारी दसरी
भूमणभट्टियो भरोडो भारी कोर-कोरन मे,
लय; छीदरी साउसावाणे छीदरीसउसा वेरी
जे पटपटियो वगाउगा इतरावरी भारी ।
गद्य लय जेम इरामीमन्दिरना अर व
दियापन यरे अ 'नारीभूमणु' वेर व
रदाने छोकराछोकरीमेती घेरे' ते रभने
रानि पडरे अन्दनां टोळानां अन्निवामा क
तलकाछापडी रमनी, गरणा मूनी, जो ते
गरावरीची अउभडाट दमनी रे 'मे रे

ગાંની એક અગાસીમાં લખાયેલું કાવ્ય, 'જન્મે ઘણા, પણ જીવે એ નેષ' એ ન્યાયે. મહાર્ પ્રથમ કાવ્ય છે. એ કવિતા કાવ્યમૂલ્યે અદ્યમૂલી છે; પણ ૧૬૬૨ના ૨૫૦ માછીમારોના મન્માદેવીના આમડાની છબિ આજની ૨૫૭૩૦ લખતી સુખર્ષ નગરીને કાઠ ભેઃ ધરે એટલી ઇતિહાસમૂલી છે.

પછી એ જ સાલના ડિસેમ્બરમાં પ્રચીણસાગરને મહાગ્રન્થ હાય આવ્યે એમાંના પછા બરા પ્રખ્યાતોનાં સાચાંખોટા પ્રશ્ન-યં ગુનુકરણે ગીતમાં. પાંખો ફૂટતાં જાણખીને થાય કે આજ આજણુ, એમ મનમાં થયું કે જલ્દી જલ્દી ખીજે દસપતસમ થઈ જઈ. મહારો કાવ્યાનુભવ કહે છે કે Discipline પાળી જાણુ, એ સ્વતંત્રતા માણી જાણુ. શિક્ષણનો કે જીવનનો Discipline આદિ છે. અન્તે તે મુક્તિ છે.

૧૯૩૧ વર્ષ મહારા જીવનપ્રશ્નનાં વર્ષ છે. શુરુ મળ્યા ને જીવનપ્રશ્ન કીધો. દીવાળીના કાનરા જેવો વીજાતો, તે અપોરિયા જેવો થયો; વેરવિખેર મરતીખેરો મઠી એકલક્ય ને એકલક્ય થયો. સોળ વર્ષના નવજીવન યુક્તતાને અપજો થાય એટલેટલ આપણું નવસાહિત્ય એ વર્ષમાં વાંચ્યું મહેં પણ 'અર્થધન કવિતા' લખી છે. કાવ્યવાત્રાના એ મહારા ખીજા વર્ષમાં, કાવ્યહયોટી નેહાતી ખેડી ત્હારે, 'રનેહમુદા'ની અર્થધનતાની હાયામાં ૧૯૯૩માં. એવું અર્થધન લખ્યું-એવું અર્થધન લખ્યું છે કે એ વાંચતાં આજ મહેનેયે કાવ્યગણ્યમાં અર્થ ગૂંચવાઈ ગયેલો ને ખેલાઈ ગયેલો ભાસે છે, જડતો નથી. મહારાં એ કાવ્યોને અર્થ આજ મહેને જીકલતો નથી, અત્તર કૂલોમાથી નીકળે છે કે શિલાઓમાંથી કે હૈયામાંથી કે હાડકામાંથી કે કવિતા એ જીવનનું અત્તર છે.

'૧૯૪૧માં નર્મદ વાંચ્યો; પ્રેમભક્તિનું કાવ્યનામ લીધું; મહાકાવ્યની શ્રેયણ પીધી; મહાજનની શોધમાં નીકળ્યો. એ જ સાલમાં દસપતમિત્ર મહર્ષિ દાદા ભાઈનાં મુંબઈમાં દર્શન કીધાં, ને સંસ્કૃતમાં શકુન્તલ ભજવાવું બેધું. કાલિદાસને નાટકતપ્તે દીડો.

'૧૯૬૧માં જાનરગસરીના એક સાહિત્યમિત્રે કાન્તનો વસન્તવિવ્ય ગાઈતે સંસ્કૃત વૃત્તોની મંદુરપ દાખવી. '૧૯૬૧માં ગદ્યપદ્ય હાયા માંડ્યાં અતે '૧૯૮૧માં વિશ્વમાં વસન્તચન્દની પદની હતી ત્હારે, દસપતમુલ્ય પૂર્વે ત્રણેક અઠવાડિયે, પિંગળાચાર્ય સ્વામીનેા કેલત શૈલીનો જાળવો જાતીમસો વર્ષે એક એકદાસ વર્ષના શુવાવડાને હાયે દસપતધરમા'ની જ ભજુકા ગીરો. વસન્તમાં ઇન્દુકુમાર પ્રગટ્યા, પણ અધુરો રહ્યો. વર્ષોમાં પૂનામાં દરખણ કેએજના ટેકરીમિનારમાં વસન્તોત્સવ લખાયા ડોહનશૈલીમા પ્રથમ જન્મેલું કાવ્ય એ ઇન્દુકુમાર; પ્રથમ હાયાયેક કાવ્ય એ વસન્તોત્સવ. અમારા પાડોશી મહાદેવ મિત્રને વસન્તોત્સવનો હસ્તલેખ '૧૯૮૧ની દીવાળીમા વાગી સંભળાવતો હતો ત્હારે એ બોલી હાયા કે, અલ્યા! ત્હારે ને કરવું છે શું? જગતને જીતવું છે? મેં કહ્યું. ભક્તભલા સિકંદરોથી તો જગત જીત્યું ગણુ નથી; પૂણુ જગતની દારમાં તો બેસવું છે બેસતી વસંતના મહેર જેવા ત્હારે કાઠ હતા, ને કાવ્યરૂપ હતો જગતબેધનો.

'૧૯૯૧માં શેક્ષપીયર ભણ્યો, પણ ન ગયો. પછી ગોલ્ડેની યુરોપરિખ્યાત નવલકથા 'મેરોલ ઓફ વર્થર' વાંચી, યુરોપી સાહિત્યમાં ડોલિયું કીધું; જાણુ નવો સેકા બેડો. ભાષાંતર કરવા મન થયું, વારી લીધું. ટેનીસન મિશ્ટન ને શેક્ષપીયર, બર્ક ગાર્ડિને ને મેઈન ભાણવાના હતા પછી ૧૯૦૧માં થયાં ગીતાદર્શન આદિમાં જ વિરાટદર્શન વાંચ્યું-જાણુ આમ ઉપજ્યાં. ભાષાંતરમોદ જલ્થો ન રહ્યો દસે વર્ષે-૧૯૧૦ મા મહાર્ સમ્પ્રેલોટી ગીતા-ભાષાંતર હાપણું. ૧૯૦૨ થી કાન્તપરિચય વર્ષો હનો; ૧૯૦૩ મા ઇન્દુકુમારનું પ્રથમ સંસ્કરણ સંપૂર્ણ થયું હતું. પ્રેમભક્તિચ યગાળાવું યે મંથપ્રકાશન ત્હારે મંડણું. '૦૫ માં ઇન્દુનું ખીલું સંસ્કરણ થયું ને વસન્તોત્સવ અંચાહારે હાપાયો. એ પૂર્વે ૧૯૦૨માં ને ૧૯૦૫મા મહારી રાજમંત્રોની કાવ્યત્રિપુટી Triology માં પ્રથમ ખે કાવ્યમંત્રો ઉચ્ચરવા હતા. એ જ સાલની પ્રથમ સાહિત્ય પરિષદમાં સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે કાન્તે

અનિવચ્યવાણુ ભાષી જેને આજે ઉભવૈ છે

પછી પ્રન્દુકુમારનુ ત્રીજુ સસ્કરણ થયુ ને ૧૯૦૯મા પ્રથમ અક્ર અથાકારે છપાયો ત્હારે એક મિત્રે મ્હને લખ્યુ કે ગુર્જર ગિરામા અનુપ ૧ છે ઉત્તર વાલ્યે એટનાને વિજય માનતો નથી ઇંગ્લેશ કે સસ્કૃત-જગત્ સાહિત્યમા ઇન્દુકુમારનુ સ્થાન શુ? આજે ચોથે દાયકે પણ એમનો પ્રત્યુત્તર હજી આવવાનો છે

એ જ સાચમા મ્હારો રાસસચ્ચદ છપાયો એણે નનગુજરાતને રાસરસિયુ કીધુ '૧૧મા મ્હરી Political Trilogyનુ ત્રીજુ કાવ્ય 'રાજરાજેન્દ્ર ને છપાયુ એ ત્રણુ હવા હિંદ ધીટનના પ્રતિહાસમથનો એ પછી પૃથ્વી મથનના રાજમત્રનો મ્હારો અથ વીશેક વર્ષે લખાયો ને પચ્ચીસેક વર્ષે છપાયો સારથા

'૧૨ના મેમા તાપીને એારારે જ્યા-જયત લખાયુ, ને '૧૪ની શરદમા કાશ્મીરની કુએમા દિલ સરોવરને કહડે જહાગીરના ચરમેશાહીને નૂજહાનના પરીમહેલની પડોશમા ઉપાલખાઈ વાણુ કાદમ્બરી માતુ અચ્છે હ સરોવર ત્હાથી બહુ આથે નથી વગી પાછો કાનિદસ સાભયો, અને '૧૭મા સૌરાષ્ટ્ર ની ચારુ વાટિકા-ચોરવાડના વડે વનીની ને નાગર વેલીએ ની વનરેરી છાયાએમા મેધહૂતને ગુર્જરપરિધાન ધરાવ્યા અને પછી ૨૫મા જગત્ નાટકોની મહારાણી શકુતલાની ગુર્જર સાહિત્યે પધરામણી કરી

એ રામા ૨૧ હાજમહમ્મદ અનારખિયા શિનજીએ નીસમી સદીનુ પ્રથમ સચિત્ર માસિક કહાડયુ હતુ એમના ઘરની હઠા માળની જગનીમા ત્હારે હિંદુ, મુસલમાન, પારસી અત્રેજી સહિત્યકારો ને ચિત્રકારોનુ મડગી મળતુ એ ઉદારભાષી મુસ્લિમને બે ઇસ્લામી શોખ હવા એક ઉમ્મર ખયામનો ને બીજે મુગનાઈ બાદશાહતનો હાજીએ ખયામરજોથી મ્હને રગ્યો નહિ, પણ મુગનપરસ્ત તો કીધો એટલે ૧૯૨૩મા કુમ્મસની દરિયાકાઠાની આખ્રકુએમા

જહાગીર નૂજહાન નાટકનો બાદશાહનામાનો એ મણુકો લખાયો ને તે પછી બીજે મણુકો શાહાનજી ૬ અકમરશાહનો લખાયો અકમરશાહનુ છેલ્લુ ૫૧ રાનર્તન ૧૯૩૦મા માથેરાન શિખરે થયુ હતુ જહાગીર-નૂજહાન છપાતુ હતુ ત્હારે એ અન્યને કોપીશાઈટ ખરીદવાને એકે દસ હબર આપવા કવુ મ્હે સાબાર ના પાડી હતી

પણુ માથેરાનની શિખરકાઠીએમા મ્હારે પ્રથમ જન્મેનો અન્ય તે તો વિશ્વગીતા આયેક વર્ષ પ્રવેશકારે જ પડી રહ્યા પછી '૨૬મા એ જ માથેરાન શિખરે વિશ્વગીતાએ અથરૂપ લીધુ માથેરાને મ્હને બલ્લેની છેની સાદિવપ્રસાદી તે તો સારથી ૧૯૩૨મા પછી હદયરોગને કારણે દાકતરી મનાઈથી ગિરિયાત્રાએ ત્યાગી ને જુહકાઠાની સાગરવાત્રાએ આદરી

અને મુખમમા ચોપાગીની પ્રવળ તરગવલો નિરખતા નિરખતા નિરખતા '૨૬ની નવરાત્રિખ સાગર માજે એમ મહાકાવ્યો-Epicનો સાગર ગાળ્યો મહાકાવ્ય માટેનો મહ હદ શોધ્યા પછી ૨૯ મે વર્ષે કુરુક્ષેત્ર મહાકાવ્યના બાર કાંડો રચતા રચાતા પન્નર વર્ષો વીત્યા ગુજરાતનુ એ Epic મધ્યમા આવી ગયા પચ્ચપાપડી ઉપનિષદોમા ગુર્જરાનત્તાર, અને Epic સમા દલપતછવનકયાના અન્યચતુષ્ઠય, અને સારથી પહેલામા છે આપણી ૧૮મી સદીમાના નવયુગના યુગપલટાની યશરિવની ગૌરવકયા સારથીની કાદમ્બરીમા છે આજમા જમત્સઆમની આગાહી બાખતી આકાશવાણી '૪૫ની ગોળી કરી, હિમાલયનો દલેથો ખડી જમ તર્ષિતિહાસનુ ગોરસમથન એ અથમા કીધુ છે

ને ૫૬ વયને જાસકે વર્ષે, ૧૯૪૨ના એપ્રિ લથી, મ્હડવા માડયુ છે છેલ્લુ ચિરાટ-મ'થનુ હરિસહિતાનુ દેવપગથિયુ કવીપ્વરે ૬૪મે વર્ષે સાપ્રદાબિક ચિરાટમથન માડયુ હતું કુરુક્ષેત્ર મહા કાવ્યથી દોહુ ૧૮૦૦૦ હજાર ચરણોનુ હરિસહિતાનુ કાવ્યપૂર પાયેક સ્કન્ધોમા ભરાઈ ગયુ છે, માર

રકઘો બધા તો પૂરા માય ત્યારે ખરા. શ્રી હરિતું
સંકલ્પવિધાન નિરાણું હશે તો પ્રેમાનંદે દશ્ય
આણંતર ક્યાં અધૂરું નથી મૂક્યું? કે કલ્પિદામે
રઘુવંશની પૂર્ણહૃતિ ક્યાં દીકી છે? '૪૩માં આપણો
ગિરનાર પથુ ગાળ્યો, તે જગતપ્રેરણા પ્રગટી પછી
અર્ચુદામણ ભોલ્યો છે, તે કારિકાપ્રલય છપાયો છે

એવાં છે મહારાં પરંવર્ણની કાવ્યોપાસનાના
સરસ્વતીમહિરનાં કાવ્યપગથિયાં. અગમ્યે માટેના ને
સીતાજીનાં શીલવર્ણા; જલણે વર્ષે વર્ષે એક એક
મૂળાક્ષરને ઘૂંટયો; દલપતદૈયેથી પ્રગટેલી કાવ્યગંગા,
હિમાદ્રિ સમા અનુક્લેષનીય પિંગળદુર્ગને યે એળગી,
જગત્સાહિત્યની ઝાપ્પી કરી, ગિર્વાણીની સુંદર
બલ્બતામાં રમી, ઇતિહાસનાં ઉપવનેમાં ઘૂમી, પૃથ્વી
મંથનના ગોરસરસમાં વહતી. Iજાટની વાંસળી
વગાડતી ને Epicનો શબ્દન દ ઘેરવતી, આજ
અંતે વિરાટકાવ્યથી વિરાટપૂજને નીકળી છે, ને
અભિનવ અગમ્યવાદનાં ઉપનિષદો લખે છે.

૧૮૯૨ થી ૧૯૪૪-૫૨ વર્ષની એ કાવ્યો-
પાસના હજી દલપતકાવ્યોપાસના નેટલી દીર્ઘાંશુથી
નથી નીવડી

Evolutionને છેલ્લો છેડો છે જ નહિ;
એટલે દલપતરામ કે ન્હાનાલાલ ગુજરાતનો કંઈ
છેલ્લો કાવ્યટહુકાર નથી. 'ઉર્વિસાર' ગુજરભૂમિ
રત્નગર્ભા છે. હજી તો કંઈકંઈ કવિકોદિવરો આપણે
ઈતિહાસે કીર્તિવંતા થશે ને દેવના મયર પેરે ગુજર્ની-

કુર્મેને નિજ કાવ્યટહુકારે ગજનવરો

૧૮૩૩ થી ૧૯૪૪: એમ દલપતવંશની
અમ પિતાપુત્રની છે ૧૧૧ વર્ષની અખંડભૈત
કાવ્યોપાસના. જગતના કાવ્યઈતિહાસે અજ્ઞેક નહિ
હોય તહોય ઈતિહાસ વિરલ તો કહે છે. ગુજરાતની
એ ગૌરવકથા છે.

અને ૧૧૧ વર્ષ એટલે શું? કાળની કાળ
પલીમાં આધુનો યે આણુ; બ્રહ્માંડની અલકવિત્તુ
તો શુંદે નહિ.

પથુ માનવઈતિહાસે ?

ઈ સ. મૂ. ૩૧૦૧માંના કુરુક્ષેત્રેથી ગણતાં ૧૧૧
વર્ષ એટલે ભારતઈતિહાસનો ૧૦મો ભાગ; ઇ. સ.
પૂ ૭૫૩માંની રોમસ્થાપનાથી કે ઇ. સ. પૂ ૧૦૦૦
ના હોમર-ઇલિયડથી ગણતાં યુરોપી ઇતિહાસનો ૩૦
મોકભાગ; ૧૦૬૬ના નોર્મનવિજયથી ગણતાં બ્રિટીશ
ઈતિહાસનો ૯મો ભાગ; કોસમ્બસથી કે મેં દ્વિ
વરના નૌકાપ્રસ્થાનથી ગણતાં અમેરિકન ઇતિહાસનો
ચોથો-પાંચમોક ભાગ.

દલપતવંશની ૧૧૧ વર્ષની અખંડભૈત કાવ્યો-
પાસનાની કંઈક આવી છે મિતાક્ષરી ને પેઢીએ
નિજનિજ દેશકાળે ગુજર નરનારે સુતકંઈ ઝીલી
છે એ દલપતવંશની કાવ્યોપાસનાને.

ગુજરાત ગુણવિ દેશ છે.

સ પાઠકીય

એક કવિમિત્રના પત્રમાની કેટલીક ખાનગી હકીકત આને છાની ન રાખી શકવાથી તે મિત્રની ક્ષમા સાથે આત્મરત્ન વચ્ચે અર્પી અમે ઉતારીએ છીએ સાહિત્યના મેનકો સેવાની પાઠક કેવી ભાંપણુ યાતના વેડી રહ્યા છે તેનો ખ્યાલ મેઈ પણ ગુજરાતીને આ 'ઉતારા' પરથી સહેજે આવશે નર્મદે જીવન જીવી જાણ્યું કાલ્પ કે એણે મરી પણ જાણ્યું, મમરા-પૌઆ ફાકનાર નર્મદ હતો, -નહી-છે આ ઉતારો એવા એક 'નર્મદ'નો આદર્શ સાખનાર કવિના પત્રમાથી જ છે સાહિત્યરસિક ગુજરાતને માટે આ 'શોભા રૂપ' નથી-કલક છે એ કલકને અને આગળી શીધીને ગુજરાત સમક્ષ મૂકવની અમે અમારી ફરજ અહીં બતાવીએ છીએ

પત્રમાથી ઉતારો

હવે હું શું કહું છું તે જણાવું કેટલું દિવસ ખેતર જઈ છું અને કેઈ દિવસ નથી જતો આવીસ વીધા જમીન દરમિયે કરવાની છે કપાસનું એકે પૂમકું થશે તહિં અત્યારે એક સાયરકાના તથ્ય રસિયા છે વીસ સાયરકા ગયા ખીલ એટલા જરો ડાગર ભાગે વચ જીવાર માટે જમીન તૈયાર કરાવવા માડી છે *There is not a single farthing in my pocket* લોકો મને સાહુકાર સમજે છે એટલે અથા આગળી પણ મજૂરી મારે માટે નથી પિતાને મરી ગયાને સપ્તર વર્ષ થયા છતાં સાહુકારનું પર જોયું નથી જોડારાએ અને અમે વગર દવાએ સારા થઈએ છીએ ત્યાર મહીનાથી ઉધાર મળતી ન મળતી હોય એની એકે ચીજ અમે મેળવી શક્યા નથી બલ્કરમા નીકળતાં બહુ દુ:ખ વાય છે મેંજો જોડારો અંગ્રેજી પાઠ્યુ ધોરણુ બહુ છે તેને હાથે ચોપડી બાધવાને હુત્તર છે છતાં તેની શી જેટલી આવક અમે આ દહિકરા શંકને ટેલા કરી શકતા નથી આ છે દરમી નમદને ખબલે યાલી રહેલા તમારા આશાવાદી મિત્રની

New York

November 10 1944

My dear Kolk Indul Gandhi Ratubhai Desai

I want to thank you for sending me your admirable magazine **Kavita**, by this letter which I could have liked to write in Gujarati but which I prefer to write in English to expedite its clearance by the censor

Pegaring your poems makes me feel not less not only for India but world of Gujarati literature I hope I will be coming back home soon and meet you people

I remember I had good time together with Indul Gandhi in Ranchi He must have written several books since I left I wish there were some way which I can keep in touch with the progress of Gujarati literature

Wishing more power to you

Sincerely yours
Sd-Krishnalal Shridharani

જય હો ગરવી ગુજરાત !

જય હો જય હો જય ગરવી ગુજરાત,
દશ દિશ ગાગ્રે ત્હારી ખ્યાત

જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત,

પાવાગઢ ગિરનાર ઇંડરિઓ ઉત્તર આણુ આસ ઉડન્ત,
મશહૂર ખની તું મજહૂરીથી તું કલાક્રિમખમાં ચાર દિગન્ત
ખેડૂત ત્હારો જગનો તાત,
જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

સત સાઈ ને શાહુ ગૂરવીર ગર્જન્તા ગિરે વનરાજ,
દરિયો ખેડે, ધરતી છેડે, સોદાગર કંઈ સાહુસખાજ.
મખાવતોથી તુ છલકાત,
જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

લોકગીતથી તુ રંગીતી લહેરંતા લહેકે લલકાર,
ફૂલ લહેકતી, ફૂલ મહેકતી વનસ્પતિ લીલી કુંજર,
ચરિતા સરોવરથી રળિયાત,
જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

આદિ ઠવિ ઉર્દુની ધરતી વલી ધયો લાન્તમખ્યાત,
ધૂન ધરન્તી સસ રમન્તી ગરબે ધૂમતી માઝમ રાત.
નરસિંહથી ઉજળાં પરલાત
જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

યા હોમ કરીને પટો ફત્તેહ છે આગે ગાજન્તો નર્મદ પડકાર,
હિન્દ દેશને નવજોગનિયુ ગણી ખોલો જય જયકાર,
આદમ તારો છે આઝાદ
જય હો જય હો ગરવી ગુજરાત !

ચન્દ્રવદન મહેતા

ઓ રે ઘેલા હંસ !

તણને માનસ ફેરા આરો,
મીઠાં મોતી ફેરા આરો,
શિદને લીધો પંથ અકારો
ઓ રે ઘેલા હંસ ?

: ૨ :

સાત સાત છે સાગર ગાળે,
નદીઓ, નાળાં, સરવર રાળે,
એકે ના આશ્રયને કાળે
ઓ રે ઘેલા હંસ ?

: ૩ :

નીર-ક્ષીરની તારી વાતો,
પત્યર શું જગ સમજે ના તો,
શાને નિષ્કળ ગાણાં ગાતો
ઓ રે ઘેલા હંસ ?

: ૪ :

ગાયે જા અતરના ગાનો,
વિશ્વ ભલે ના દેતું કાનો,
જન્મારો છે જાયે છાનો,
ઓ રે ઘેલા હંસ !

: ૫ :

અવાજ અંતરનો અનુસરજે,
ધાર્યું મનનું કરવા લડજે,
લડતાં લડતા રબુમાં મરજે,
ઓ રે શૂરા હંસ !

હંરિલાલ પંડ્યા

પાંચ મુઝાકો

ભૂખમરો

લઈ આવ્યા છવનના પોટલાંઓ
મળ્યા ખંડિત, સૂના ઓટલાઓ,
વિષાધી, આથળ્યા સંધ્યા સુધી પણ
મળ્યા ના હાય ! સૂકા રોટલાઓ.

નિવૃત્તિ

હવે શા ગિઠગીમાં આ ઉધામા ?
ચલો શોધો હવે શીતળ વિસામા;
જગત પરથી નજર સંકેલી લઈને
મરણ સામે જ નાઓ આજ ધામા.

અમુત્તી અસર

જળાશય સર્વ નીરખી ના ક્યોં હું,
સમદર-તીર જઈ પાછો ક્યોં હું,
ગમી ના મેહુલાની શીત વૃષ્ટિ,
નયનની નીરધારામાં સયોં હું.

મિલનાવર

અટૂલો હર ઘડી તડપી રહું છું,
હુ જાણું છું કે શું શું સહું છું;
પધારો દૂર ઘેઠલા સુમિત્રો !
સ્મરણને શું કરું ? તમને ચહું છું.

એક પ્રશ્ન

હુઓ છે તારલા ! કેને નિહાળી ?
ઉઝળો છે કહો કાં રાત કાળી ?
રૂપેરી પૂણિમાની અંખનામાં
તમે વેડી રહ્યા શું સતપાળી ?

‘કિરમત’

ગુલે ચમન

‘ભ્રમર’

પ્રભાશંકર ઇ. પટ્ટણી (સં ૧૯૧૮થી ૧૯૨૪)
એમની ૧૪થી ૧૮ વર્ષની ‘ભ્રમરે’ રાજકોટની
હાઇસ્કૂલમાં ભણતા ત્યારે સદરમાં મણિશંકર વિક્ર
લજ્જના દવાખાના સાથેના મકાનમાં રહેતા. એ
દવાખાના ઉપર વૈધ તરીકે જેઓ કામ કરતા હતા,
એમનો સ્વભાવ જરા કેરકસર વાળો અને માલિકનો
કદમ્ય એવો હુકમ હશે. ગમે તેમ પણ અતિ
કરકસરવાળા વહીવટનો ઉપહાસ કરતી નીચેની બે
લીંટીઓ પ્રભાશંકર પટ્ટણીની હોવાની દિવદન્તી હું
નાનપણથી સાંભળતો આવું છું

નમાં ગાયના તૃણતણી સળીએ: ગણ્યા,
ત્યાં કેમ ચેટ ભરી રાટલીઓ ખવાય.

એક બીજે દાખલો—એક વખત જ્ઞાતિજમણના
પ્રસંગમાં બધાથેલાં બટોટાંની છાલ ઉતારવા માટે
કેટલાક જુવાનો બેઠેલા. તેમાંથી એકે બટોટું ખાવા
માટે લીધું. એટલે બીજા બાઈએ રચના કરી કે:-

‘બટોટાં એલાં છે.’

ત્યારે લેનાર બાઈએ કહ્યું કે:-

‘પણ અજાનમાં પાતક નથી.’

આના જવાબમાં પાછું કહેવામાં આવ્યું કે:-

‘તથાપિ ખાવાની સુજન જનને-આ તક નથી.’

છેલાં બે ચરણો યાદ નથી. બીજે એક પ્રસંગે
આગલાં બે ચરણોનો અર્થ ત્રીજા ચરણથી કચળતાં
કોઈએ એધું ચરણ કહ્યું કે:-

‘અરે શાસ્ત્રી બાવા સરસ કવિતા બાતલ કરી.’

આ ચરણ પ્રભાશંકર પટ્ટણીએ કહેલું અને
તેમાં કહેલા ‘શાસ્ત્રીબાવા’ તે મારા કાકાના ઠીકરા
બોપાલાજી દવારામ (સં. ૧૯૧૨થી ૧૯૧૮) એમ
સાંભળ્યું છે.

‘દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી: ‘મનસી’

સંગીતની અસરથી ઋતુમાનમાં પણ ગભરપનાક
ફેરફાર થઈ શકે એમ મેટ્રોપોલિટન ઓપેરાના
સુપ્રસિદ્ધ સંગીતકાર અને નટ જેમ્સ મેલ્ટન એક
લેખમાં જણાવે છે. એ જણાવે છે કે સંગીત
ઉચ્ચ ઋતુમાનને થોડી જ પળમાં શીતળ કરી શકે
છે. બીજાં એવાં પણ ગીતો છે કે જે શીતળ
ઋતુમાનને ઉષ્ણમાં પલટાવી નાંખે. એક દૃષ્ટાંત
આપતાં એઓ જણાવે છે કે બરફ પડતો હોય તે
નિવસે સગડી આગળ બેસો ત્યારે આરોગ કુપલેન્ડનું
“એન સેલેન મેકસીકો” ગાઓ તો થોડા જ સમયમાં
હડી ઓછી થશે અને વાતાવરણ ઉષ્ણ લાગશે.
સંગીત ગમે તે યુવતીને રંગીલા માનસમાં પણ
ફેરવી નાંખશે. સંગીતના સૂરે એનું દિલ નાંગની
જેમ તાન સાથે ડાલવા માંડશે અને તમને સર્વસ્વ
સોંપશે; જે તમને સંગીતના સત્રાટ હશે તો, મેકટન
પોતાનું જ એક દૃષ્ટાંત આપતાં જણાવે છે કે એક
વખત ઋતુમાન હર ડીપી હતું. એણે મેરિયન બેલ
સાથે “સીગફ્રીડ ફ્રોલીક”માંથી ગીત ગાવા માંડ્યું
અને એની આસપાસમાં બેઠેલી યુવતીઓએ ધીમે
ધીમે ઠંડી લાગતાં મરમ ઓવરકોટ પહેરવા માંડ્યા.
એ વધુમાં એમ પણ જણાવે છે કે “Drink to
me only with thine eyes” એ ગીત એ
સુખધુર સૂરે ગવાય તો ત્યાં ઉભેલી કોઈ પણ યુવતી
એક વખત એ ગાયકને વશ થશે—સંગીતના આંબેદિ
એ પરજીતા થશે.

વીલીઅમ પેની: ‘હિન્દુ’

*

ઈંગ્લેન્ડની અગીવારમી સદીમાં યુરોપ ખંડમાં
અરબી દ્વારા ગઝલનો પ્રથમ સંચાર થયો. સ્પેનદ્વારા
યુરોપમાં ગઝલ યુગનાં મંડાણ થયાં. જગવિખ્યાત

આ પ્રમાણે કવિતાને સંગીત સાથે શો સંબંધ છે તે જ આપણે ધણી સહેલાઈથી જોઈ શકીએ છે. તૈ એ સંગીત અને કવિતાની સંબંધતાને કયે બહાને આપણે દૂર પાડી શકીએ? આપણે મને તો સારામાં સારો કવિ-સારામાં સારી કવિતા લખનાર કવિ કાણ એ નવલસમના સંપ્રદામાં જ જોઈએ કે, "સાંભળનારનું હૈયું જ બેઠે, ચાહે તો હસાવે, ચાહે તો રડાવે, ચાહે તો હચ્ચિયાર પકડાવે, ચાહે તો ભગાડે, અને ચાહે તો શાન્ત કરી મકે તે જ કવિ."

હવે ખીજી બાજુ એ જોવાની છે કે પ્રો. ઠાકોરે અખંડ પદ્ય મેળવવા માટે આ 'અંગેવ'ની વાત કરી છે. એમણે લાંબા લાંબા કાવ્યો માટે અખંડ પદ્યની આવશ્યકતા સ્વીકારી છે. પણ પ્રો. ઠાકોર ભણે એમનાં દાદ એ હાજર પંક્તિઓના કાવ્યમાં 'અંગેવ' ઓળા નીચે રહી અખંડ પદ્ય મેળવવા પ્રયત્નો કરે, પણ એમનાં ટૂંકાં કાવ્યોનું શું? પ્રો. ઠાકોર જાતે કહે છે કે મંદાકાંતમાં ગેવતા છે-તો શું એ જ મંદાકાંતને અંગેવ કરવાને એમણે પ્રયત્ન કર્યો છે? જો એ પ્રયત્ન ન કર્યો હોત તો એ મંદાકાંતમાં એની ગેવતને શિયિલ કરવાને શા માટે એઓ એ હાંદને રેવેન્ડાએ ભાંગે, તોડે, જુકકા કરે, અને કડકા સંપ્રદાયી નાઇષ નહીં જેવી કરી મુકે જેથી કાઈપણ વાચકની ચિત્તનીકા એમાં તરે જ નહિ? ઓછામાં ઓછી ગેવતા હોય તો ગદ્ય એ છેવટમાંનું છેવટ શોધાયેલું રૂપ છે જ્યાં આપણે નદીની વાત કરીએ ત્યાં પાણીની વાત કરવી જ રહી, જ્યાં આપણે જમણની વાત કરીએ ત્યાં વનસ્પતિ-દેહની વાત કરવી જ રહી, જ્યાં આપણે પદ્યની વાત કરીએ ત્યાં આપણે તેની ગેવતાની વાત કરવી જ રહી. પછી ફેર રહે છે એના ઓછાવત્તા અંશનો. પણ કોઈ રીતે ત્યાં તો ગેવતા જ છે અને એ ગેવતાને પદ્યના મૂળમાં જ રહેલી છે તો કયો સારો કવિ એને 'અંગેવ' કહેવામાં મીતાને! ધર્મ માનશો!

અંગ્રેજી અખંડ પદ્ય-પેન્ટામીટરને વાંચતાં

આપણે મદ્ય કરતાં જુદી જ લાગણી અનુભવીએ છે, એમાં નિયમિતતા છે પણ પદ્યમાં શક્ય તેટલી સ્વતંત્રતા જ મળે છે. છતાંયે ગદ્યથી એની કક્ષા ધણી જાંચી છે. એમાં ગેવતા જ છે. માત્ર મુશ્કેલ રહે છે એ ગેવતાના અંશનો પણ એ ગેવતા ઓછી કરવા એના નિયમિત બંધારણનો ભાંગીને જુદો કરવામાં આવતો નથી.

આના સમર્થનમાં આપણી બાંધાના અખર મીતાનાં દૃષ્ટાંતો જોઈએ તેટલાં છે. કવિશ્રી ન્દાના-લાલની જ પેલી એક પંક્તિ લખો.

મારાં નયણાંની આજસ રે,
ન તીરખ્યા હરિને જરી!

આ પંક્તિમાં એનો શો ચમત્કાર છે? આ પંક્તિમાં એની કયી શક્તિ છે કે જેથી એક વાર વાંચનાં જ એ આપણા અંતરમાં મૂળે છે? પણ એ જ અર્થને સાચવતી એક ખીજી પંક્તિ આપણે નીચે પ્રમાણે મૂકીએ તો એની અસર આપણા ઉપર શી થશે?

મારાં નયણાંની આજસથી
હરિને જરીયે નિરખ્યા નહિ.

કવિ શબ્દની પંક્તિમાં કહેવા મારો છે તે જ આપણે આ ઉપરની લખેલી પંક્તિમાં કહ્યું છે પણ કયાં પેલી કાવ્યપંક્તિ અને કયાં આ નવી ખના-વેલી અંગેવ પંક્તિ? મૂળ કાવ્યની પંક્તિમાં "રે" અક્ષર છે. અને નવી ખનાવેલી પંક્તિમાં "થી" અક્ષર છે. અને અક્ષરો એ જ માત્રના છે પણ "રે"થી ઉપજતી સંગીતની અસરમાં "આજસ"નો અર્થ ધણો સચોટ થાય છે. "રે"ના સંગીતમાં જ "નયણાંની આજસ"નું કાવ્ય દૂપાયેલું છે. આ સત્ય છે કે અસત્ય છે તે જાણવાને માટે આપણી પાસે કશું એવું દ્રઢ માપવાનું વંચ નથી. માત્ર શુદ્ધ જાણેન્દ્રિયના આધારે જ આપણે સમજવાનું છે. કાવ્યરસિક અને કવિ જે મીતાની કળાને વશદાર રહીને જ્યેશ, તો સારામાં સારા કાવ્યની પંક્તિએ

[સાંધણ : પાનું ૫૬]

કટાક્ષ કાવ્યો

‘સારંગપાણિ’

‘લાઈન’

લાઈનમાં લાગે, લાઈનમાં લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ,
આજે લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

ધાન કે ધોતિયાં કાજે આજે લાઈનમાં ગોડવાઈ,
પામતો માનવ થોડીક ઝેની જીવનની જોગવાઈ:
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

ન્યાં જીવે ત્યાં મારગે આજે લાઈન લંગવાઈ,
ભિલા રહેતાં ટાંટિયા તૂટે, લાંબા થાય સવાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે, ભાઈ !

જીવવાને છે દવા ખરીદવી મળવી ના સહેલાઈ,
ભિલા રહેતાં માઠા પડતા ગીરદીમાં પરકાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

દ્રામ કે ગસમા, આગગાડીમાં, લાઈન લાગી ભાઈ,
માયું મૂડાવવામાં ચે ત્યાં લાઈન છે જળવાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

દેહુ વેચાતો નારી તણે ત્યાં લાગતી હાર લપાઈ,
શીશુખત્તીની ન્યોતમાં એ તો જીવતી નરક-ખાઈ :
ત્યાં ચે, લાઈન ભવાઈ ભજવાઈ !

સ્મશાન ઘાટે જાળવા કાજે પણ છે હાર ખડકાઈ,
વારો આવે તેમ જળે ત્યાં મોતની એ જ રૂખાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

લાઈનમાં ભિલા રહી રહીને સાંજ સવારે ભાઈ,
“દન ટૂંકો ને રાત છે લાંબી” વેશ રહ્યો ભજવાઈ :
લાગે, લાઈનમાં લાગે ભાઈ !

વાંચતા રે'એ

ક્ર. પૂર્ણિમા દવે

મુખ્યમાં ભેળખાડળ ઉદ્દે કલમખાડળ ઘણા લાંબા સમયથી ગળતું રહે છે. શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા, શ્રી ઉમાશંકર જોષી, જ્યોતીન્દ્ર દવે, શ્રી સ્નેહરશ્મિ વગેરે એના સભ્યો છે. એ મંડળની એક સાંજની બેઠકમાં શ્રી ચંદ્રવદન અને શ્રી ઉમાશંકર ગારામારીના તથાક્રા પર આવી ગયા હતા. આ વાતને બેશક ચારપાંચ ઉપર વર્ષો થયાં હશે.

સ્નેહરશ્મિ સાથે શ્રી ચંદ્રવદન કંઈક ચર્ચા ચલાવતા હતા. ત્યાં શ્રી ઉમાશંકરે સ્નેહરશ્મિનો પક્ષ ખેંચ્યો-અને એ પક્ષ એવો ખેંચ્યો કે શ્રી સ્નેહરશ્મિને પોતાને જ એ બંનેને હોડાવવાની ફરજ પડેલી. શ્રી જ્યોતીન્દ્ર જોષી તે વખતે હાજર હતા. મામલો ગરમાગરમ થયેલો જોઈ બેળપુરીનું જે પાંચ રતમતું પડીકું (ચર્ચા ગરમાગરમ થયાં કોડવા વગર જ પડેલું હતું) હતું તે ઉઠાવીને ચૂપ તીલીથી ચાલી ગયા હતા. ખીલ સભ્યોના પ્રયત્નોથી એ ગામલો જેમતેમ શાંત પડેલો. ત્યારબાદ પેલ્ખાએક સાક પકી શ્રી જ્યોતીન્દ્ર ત્યાં આવ્યા. એ દરમ્યાન પડીકાની શોધ થવા માંડી હતી અને સૌને ખાત્રી પણ ગઈ હતી કે એ પડીકાના ધરાક શ્રી જ્યોતીન્દ્ર એના કાઈ જ નહીં હોય.

શ્રી જ્યોતીન્દ્રે પાછા ફરતાં મામલો શાંત એવો જોઈને પૂછ્યું, "આગાડી કેમ આટલી ઠીક?" ત્યાં ચંદ્રવદને તરત જ ઉત્તર આપ્યો, એજાન બેળપુરી ખાવાને જીપડી ગયું હતું!"

આ દર્શકત હોવા છતાં શ્રી ચંદ્રવદન અને શ્રી ઉમાશંકર આજ પર્વત નિકટના મિત્રે રહ્યા છે. હું ચોક્કસ જાણું છું.

ખિરતરો અને ધણો સામાન પણ હતો. વડોદરાના સ્ટેશન પર એક હમાલે એમનો સામાન જોયક્યો અને થોડાગાડીમાં ચૂક્યો. શ્રી જ્યોતીન્દ્રે જે આંત્રી (ખેલી નહી) કાઢી એના હાથમાં ચૂકી. પણ હમાલ તરત જ ખેલી જીક્યો. "દવે સાહેબ, તમારા જેવા મોટા માણસ અને જે જ આના આપે?"

"એ, અહા-તું મારું" નામ ક્યાંથી જાણે? મારો પડોસી પણ મારું નામ જાણુનો નથી. એક વખત મારા મિત્ર મને શોધવા આવ્યા અને તેમણે પડોસીનું બારણું ઠોકી પૂછ્યું, 'સુખરાતના જાણીના લેખક જ્યોતીન્દ્ર દવે અહીં રહે છે।' પડોસીએ એના જવાબમાં કહ્યું, 'આ નામ જ પડોસી વાર સાંભળ્યું. એ જાણીના લેખક છે કે વૈધ છે-મમે તે હોય-અમને કંઈ ખબર નથી' તો બધ, તું મરું નામ કેવી રીતે જાણી શક્યો?"

"સાહેબ, તમે આટલા મદાન લેખક ને હું નહીં જાણું? તમે પેલી કોલેજમાં આવ્યા છો ખરું ને?"

"જા, એના ચાર આના લે. મારો પડોસી મને નહીં જોળખે અને આ પડોદરાનો વાસી મને જોળખે એ કંઈ ખારે માટે નાનીધની વાત કહેવાય?... પણ બચા, તેં મારાં પુસ્તકો વાંચ્યાં છે ખરાં?"

ચાર આના પહેલાં ખીસામાં ચૂકતાં તે જોલ્યો, "નારે ના, હું તો થોડુંક જ ભર્યો છું. પણ મેં તમારું નામ આ ખિરતરા પર જ પહેલું વાચ્યું."

"ખરો.....બાહ.....ગામને બનાવતા કીક આવડે છે!"

હમાલ તો તરત જ ચલતો થયો.

અને આ પત્રના તંત્રી શ્રી કાલક આરક્ષ જાણુવા

શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે વડોદરા ગયા હતા. સાથે

મળ્યું છે કે શ્રી દેવે કું પૂર્ણિમા દેવે કાણુ છે તેની તપાસ કરવામા પ્રયાત કરી રહ્યા છે કદાચ શ્રી દેવને લાગ્યું હશે કે હું એમની ન્યાતની હે ઈશ પશુ અને ખાત્રી છે કે શ્રી દેવે અને એમની ન્યાતની માની કષ્ટ કન્યાની શોધમા નીકળે એવા નથી અને જો કદાચ ઠીકળગે અને મને શોધવામા કાત્રશે તો મને ખાત્રી છે કે એમને ઠડા પાણીએ નાહી નાખવાતું જ રહેશે શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કેવા છે તેની તો મને ખાત્રી જ છે મે તો એમને વારવાર જોયેના છે એ કઈ દેવે ગુપ્તા નથી શ્રી જ્યોતીન્દ્ર કું પૂર્ણિમા દેવેની જન શોધખેળ કરતા પશુ મારા સબધમા એ સૌ કાઈને પૂછતા રહે એ મને મર્ધાદા-ભગ લાગે છે માટે જ આ વાત મે જાહેરમા મૂકી છે

આજે મારા એક મિત્રે પૂછ્યું કે "આપણા જાણીતા કવિઓ શુ શુ ધર્ષા કરે છે અને તેમા યે વધારે કમાણી કાણુ કરે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર મે તે જ કાણુ આપ્યો છે પશુ પછી મને એક વિચાર આવતો હતો કે વધારે કમાણી કાણુ કરતું હશે ? કવિ ખતરદાર મદ્રસમા હત ત્યારે ખૂબ કમણી કરતા એમ મે એક ઠેકણે વાચેતું પશુ એઓ દલ નિષ્ઠાશુભન શુરે છે હા શ્રી રમણ વકીન પોતાની મોટરમા ફરે છે એ સિવાયના બધા જ કવિએ જે પગના પૈડા પર પોતાની કાયાફૂંપી મેટર ફોડાવે છે પશુ ત્યા મે શ્રીમતની વ્યાખ્યાનો વિચાર કર્યો જને કમાવાની તદન જરૂર નથી એ જ શ્રીમત કહેવાય અને એ વ્યાખ્યાને આધારે ગુજરાતમા મને સૌથી શ્રીમત જણાયા હોય તો તે પોડીચેરીમા શ્રી અવિદ આશ્ર મમા રહેલા આપણા સુરસિદ્ધ કવિ શ્રી પૂનલાલ એમને કમાણી કરવાનો લેશ મે દ નથી

કવિ ખતરદાર જુવાન વયમા અખાડામાજ હત પ્રો જળવતરાય ઠાકોરે તાજેતરમા જ એમના બાપજીમા કહ્યું છે કે એઓ પોતે પશુ શરીર વ્યા

યામમા પ્રવીણ હતા આજે પશુ શરીર-આવામનાં સુખ એઓ અનુભવી રહ્યા છે કવિશ્રી નાનાલાલે તાજેતરમા જ એક વ્યાખ્યાનમા કહ્યું છે કે એઓ ખોનીંગમા હોશિયાર છે અને લગે છે કે ત્રણે જણ મોર્ફોગમા હોશિયાર હોય તો કેતુ ? આપણે ત્યા કવિસ મેવનોમા મિયકુલ દાજરી હોની નથી પશુ ગુજરાતમા એ ત્રણે મહાવિઓનો ખોનીંગનો કાર્યક્રમ યોગ્ય તો કદાચ હાઉસ ડુલ"તુ પાટિયુ ચક્ષુરવુ પડે અને એ ત્રણ (સ ભવ છે તેમ) બેમા ન થય તો ઊંધુ યે મારવુ પડે !

મને દમણા દમણા એમ સાબળવા મળ્યું છે કે મુદ્દ પૂરું થતા શ્રી ચદ્રવદન મહેતા અમેરિકા જવાના છે શ્રી ચદ્રવદન ફરવાના કામમા ખૂબ જાણીતા છે શ્રી ચદ્રવદન મહેતા અમેરિકા જાય એમા મને શકા નથી પશુ શા માટે જાય ? ત્યા શુ કામ ? શ્રી કૃષ્ણવાલ શ્રીધરણી અમેરિકા ગયા ત્યા લગ્ન કીધા પ્રતિષ્ઠા પામ્યા અને દ્રવ્ય પશુ મેળવ્યું કદાચ શ્રીધરણીને મળેતું સુખ સૌને આકર્ષે પશુ મુદ્દ પૂરું થતા તે શ્રી કૃષ્ણવાલ શ્રીધરણી દિંદ આસ્વાન છે તો તે મમયમા શ્રી ચદ્રવદન જઈને શુ કરવાના ? શ્રીધરણીને મળેના સુખની તો એમને દેવે લેશ ઈન્દા ન જ હોય ! કદચ એઓ ત્યા જઈને નટધર માટે ફડ ઉધરાશો એ શક્ય છે

જાણીતા મગ્નકાર અને લેખક શ્રી ઐયુષખાન ખનીનના ધરમા ચોરી થઈ એ ચોરીમા ચોરો એક પેગી ઉઠાવી ગયા એ સિવાય તેઓ ખીચ્છ કણ જ ન લાઇ ગયા એ પેગી ઉઘડતા ચોરોના હાથમા કેટલીક કર્દીમની ફાઇવો આરી શ્રી ખતીલના લેખોના કર્દીમની એ ફાઇવો હતી ચોરોને એ ફાઇલ દેખોની દરો એની ખતર નહી-નહી તો એઓ પેગી લાઈ જ ન ગયા હોત ! અને જો જાણીયુક્તીને જ એ કર્દીમની ફાઇવોની જ પેગી છે એમ જોઇને જ લાઈ ગયા હોત તો તો ગુજરાતમા જોઇએ તેટલા સાક્ષરોના ઘગમા સહેવ ઈથી ચોરી કરવાને સમવા

આપણે શકાય એમ છે. કદાચ એ સમવદ કરી આપવામાં સાહસોત્તી પત્નીઓ જ ચોરોને ચદ્દ કરે.

બાઈ ખલીલની વીસ વર્ષની મહેનત એ કટી-ગમાં હતી. પણ ચોરોને એ વાતની શું ખબર ? શ્રી ખલીલે હવે એક જાહેરાત એવી કરવી જોઈએ કે, “જેઓ આ પેટી લઈ ગયા છે તેમને પેટીમાંની વસ્તુની કિંમત ઉપજો તેના કરતા ખાલી પેટી વેચવાથી કિંમત વધારે ઉપજશે. પેટીમાંની વસ્તુઓ વેચવાથી હેલકરીના પૈસા પણ છૂટશે કે કેમ તેની શંકા છે. આથી મારી તેમને વિનંતિ છે કે તેમણે એ કટીંગની ફાઇલો મારે ધરે (જ્યાંથી ચોરી ત્યાં) હું નહીં હોઉં એવે વખતે ચૂકી જવી” ચોરો ખરેખર શબ્દો હોય તો આ પ્રમાણે કરશે અને એના બદલામાં શ્રી ખલીલ કંઈ રકમ પણ આપશે. પણ એ રકમે ત્યાં એમની ગેરહાજરીમાં જ ચૂકી રાખવી જોઈએ. પણ ખલીલભાઈ, ખીલ વખતે ચોરો પેટી ફાઈલ ચૂકી જવાને બદલે તેઓ એ મફતથી બદલાની રકમ ઉઠાવી જાય તો શું ?

વડોદરાના લેખકનિહન વખતે આપણા ધણા ખરા નવીન કવિઓને જોવાનો મને સ્વાગત મળ્યો. એમના વિષેનો મારો ખ્યાલ ધણો ઊંચો હતો કે ધણું મધુર ગાતા હશે. પણ જ્યારે એક પછી એક કવિએ ગાવા માંડ્યું ત્યારે જ મને યશું કે સાદું યજુ કે આજ સુધી આ કવિઓને જે કોઈ પ્રદર્શનમાં ન જોયા. શ્રી ઉમાશંકર પ્રમુખરયાને હતા. એમના મોઢા પર જ હાસ્યની રેખાઓ તરી રહી હતી. વ્યાકીના જે કવિઓ ત્યાં વ્યાસપીઠ પર આવ્યા તે બધા રંગૂનમાંથી પગપાળા ચાલી આવ્યા હોય એવા રૂપાતા હતા. કમનસીબે એમને સાંભળવામાં તો

મજા નહીં પડી, એટલું જ નહીં પણ જોવામાં શ્રી મજા ન પડી. એમાં અપવાદ તરીકે શ્રી રતોહરશિખ અને શ્રી આસીમ રાટેરીને ગણાવી શકું.

[અનુસંધાન : પાનું ૫૩]

નહિ પણ એના શબ્દો શબ્દો કાવ્ય જ છે. આપણે જે અંગ્રેજીમાં સામે વાંચી લઈએ છીએ તે આ જ છે કે અંગ્રેજી કાવ્ય કદિ જે કાવ્ય થઈ શકે નહીં. ગ્રેજીમાં એ જ મનોરમ કાવ્યવૃં વાદન છે.

સંગીતના મહાનાદમાં જ કાવ્યોનો પુલક રજુકાર છે. કવિ એ સંગીત (નહિ કે નાટકમાં જે સીનેમાં પણ પણ એના સાદા સંવાદિત સ્વરૂપમાં) નાદમાં જો કાવ્યને જોશે તો એની પ્રતિભા મેઘ ધનુષ્યની જેમ સાતે રંગની ગૂંચેલી વિચ્છાન્નમાનને એના નાના સરખા ગીતમાં પણ પ્રતિબિંબે સમાવી વાચકના હૃદયને બેદરે તળાવની આસપાસ જેમ જમીન છે-અને મેઘધનુષ્ય પ્રતિબિંબ એ સારો વરમાં જ પડે છે અને નહિ કે જમીન પર, તેથી જ રીતે અંગ્રેજ એ તો ગણેતા સરોવરની આસપાસની જમીન જેમ માત્ર શુષ્ક ભેખડ છે, એમાં કદિ જે પ્રતિબાવું મેઘધનુષ્ય દેખાવાવું નથી.

કવિ સમ્રાટ નિહન સંગીતના સરના તાલમાં પોતાની બધી ચિંતાઓમાંથી મુક્તિ મેળવતો. કે. ફોર્ડે સંગીતની ખરેખરી એક માંડ સૈનિકવૃં જીવન સુધારેલ છે. શ્રી બર્ટન કહે છે કે અદાવતી સદીમાં રષ્ટ્રના રાજ શીશીપતી ઉદાસીનતા સંગીતના બળથી દૂર થઈ હતી.

—કવોટલી જનરલ એફ ધી ગીથીક સોસાયટી, ૧૯૨૪ એપ્રિલ

એ કેમ લખતા ?

મૂળરાજ અંજલિરયા

ડી' કવીન્સી લખી લખીને પધારી, ટેનય અને આખો ઓરડો કાગળોના ઢગનાથી ભરી મૂકતો. એટલે સુધી કે પછી તેમા નહીં ન થકતું. આ પછી તે નવુ ઘર બાંહે લેતોને જૂનાનો ઉપયોગ પેતાના લખાણો સમૂહી રાખવા ગોઠાવે તરીકે કરતો. મરતી વખતે એની પાસે લખાણોથી ભરેલા આવા છ ઓરડા હતા જેનું બાહુ એ ભરે જતો. અરીથુ ખધ એ પ્રેરણા લેતો.

ખર્નાડ' શ્રી આ વત્રુગમા મિતાક્ષરી (શોર્ટ-હેન્ડ)માં જ પોતાના લેખો લખે છે લડનની ખસોમા ઉપલે માળ બેસી, હરીઆળા મેઘનો તરફ નજર નાખતે નાખતે એણે મિતક્ષરીમા ધણી લેખો લખ્યા છે. જ્યારે એ ઉગતો લેખક હતો ત્યારે જાહેરમા આરવા પેતે જ પોતાના લેખો પર વિવાદ ઉભો કરે તેના વિવેચનો વિવિધ પત્રોમા જૂદે જૂદે નામે લખી મોકલતો. શરૂશરૂઆતમા રોજના પામ પાના એ નિમનિત લખતો.

એકાર વોલેસ સૌથી વધુ કડપી લેખક હતો એક વાર એણે ૮૦૦૦૦ શબ્દોની નવલકથા ત્રણ દહાડામા પૂરી કરી નાખી હતી ૨૨-૨૩ ૧૯૬૬ (કિકટ ફોન) દ્વારા એણે એ નવલ તેના મન્ડીએને ઉતરાવી હતી તે એકી બેઠકે પૂરી કરી હતી વચ્ચે દર અર્ધા અર્ધા કનાકે આના કપ ઢીચે જતો.

સમરસેટ ગ્રામ જેમ ઓફિસે જનારા નિયમિત ઓફિસે જઈ કામ કરે છે તેમ દિવસના અમુક કલાક લેખનકાર્ય કરે જ છે. શરૂઆતના વર્ષોમા એ સમર્થ લેખકોના ત્રયો વાચતા એક-એ વાર નહિ પથુ આહ-દશ વાર. ને તેમા મૂકેલા રિચારો પોતાની ભાષામા મૂકવા કપાકો સુધી મહેનત કરતા તેની સાથે સરખામણી કરતા કે કથા ત્રુટિ

આવે છે અને નવા નિરાળીઆની જેમ ત્રુટિ પકડાવા પછી તેને ફરી ફરીને લખી જતા.

એક વખતનો છાપાનો ફેરીઓ અને આલે અમેરિકાનો પ્રથમ પકિતનો સાહિત્યકાર વિલીયમ સારોયન કહે છે કે 'લખતુ એટલે ખસ લખતુ જ એમા ઝાઝી પચાત શી વગી ?' મરીમીએ એના હાથમા કલમ આપી છે એ જા વચ્ચે, સગડી વિનાનો નાનો ઓળો અને સખ્ત ઠડી-આ હાનતે એના હૈવાને જોનતુ ક્યું છે પ્રિય પુસ્તકોને કોલસાની જગ્યાએ સગડીમા નાખી દૂક મેળવવા પ્રયત્ન કરતા આ આરમોનીઆન લેખકે એક દિવસમા ત્રણ-ત્રણ નવલિકાઓ લખી જાણી છે. પોતાના નાટકોતુ દિગ્દર્શન કરતી વખતે એ ટેનય પર ધીરની ખાટલી અને સફૂજન રાખી મૂકે છે સફૂજન ખાતો જા્ય છે ખીર ખીતો જા્ય છે અને દિગ્દર્શન સ્વચરતો જા્ય છે તાજેતરમા બહાર પડેલા નાટ્યસમ્રઢમા એ ઉગતા લેખકને સલાહ આપે છે કે 'લખો, ધાકો ત્યા સુધી લખો પછી જુઓ, જ્યારે તમારી કૃતિમા તાકાત અને ચેતન ઝીનખ આવશે ત્યારે તમને એક સર્જક તરીકેની ખુમારી આપોઆપ પેઠા થશે તમારી કૃતિ કોઈને ખતાવવા કરતા તમારા અત કરેણુનો જ અભિપ્રાય માગજે મિત્રોના અભિપ્રાયમા ધણી વાન ખુશ કરવાની શક્તિ વધુ કામ કરતી હોય છે'

એલેક્ષાન્ડર ડયૂમા જ્યારે લખનામા મશગુલ હોય ત્યારે બૂખ-તરસતુ ખાન બૂધી જતો. એ વખતે કોઈ મળવા આવે તો હસ્તધૂનન કરવા ડાલે; હાથ આમળ કરતો ને જમણા હાથે લખાણુ આગળ ચલાવતો નવલકથા લખવા માટે એ આસ્માની રમના કાગળ અને ખાસ પ્રકારની ટાક વાપરતો.

કવિતા માટે પીળા કાગળ અને પીઝ ધરારની ટાકથી કામ લેતો માસિકો માટે ખાસ લેખો ગુલાબી કાગળો પર જ લખતો. (સાર છે કે એ અપદ્ધાગ્ય લખતો નહોતો નહિ તો એ માટે એને દિરંગી કાગળો વાપરવા પડત) જુ સાહી વાપર । તરફ એને ઝીડ હતી ટેમવ પર અટ્ટેરીને એ નાટકો લખી શકતો નહિ કાણી નીચે નરમ તકીઓ રાખી પતંગ પર લામા પડી નાટકો લખના એને ક્ષાવતા એકી સાથે પાચ ચંદુ વાર્તાઓ જૂન જૂન પત્રોમા એ લખતો

ખાલજાક એકાત કોટકીમા બેસી સાર્તાઓ લખતો લખતી વેળા સાધુઓ ગો સંકેદ જબને પહેરી લેતો રાનાની રાનો એ લખ્યા પ્રતો ન કોષી પી પ્રેરણા મેળવનો પોતે રમેલા પાન પર એ એટલો મુગ્ધ હતો કે પોતાની ટપાલ એ તેના દુરાર નામના પાત્રને નામે મગાવતો

‘માદામ બોરરી’નો સંખક ગુમ્તાંવ ફલોષો- લખનામા એટલો તો પરોનાઈ ગએલો કે તેમણે ‘વિધ-પાન’નું પ્રકન્ય લખતા લખતા એને પોતે એર પીધુ હોય એવો રનાદ મળામા આરના લાગ્યો આને લઇને એ સજા દિરસ માદો રલો

જર્મન ફિલ્મુક હુગાલ લખતી વેળા એમા એટલો તો પરોનાઈ જતો કે તેપોલીબનની ચડાઈ વખતે લશકરે તોપગોળાથી શહેરને આગ લગાડી તેની પછુ તેને ખનર ન પડી પાચમા માળ પર બેસી એકધ્યાનથી વખે જતા આ તત્વરને જ્યારે એની ચાકરડીએ આરારને ખનર કર્યા ત્યારે ઉનકુ એણે એને પોતાના સ્વધ્યાયમા ખનેવ પાડના બદન કપકારીને કહ્યું કે ‘આરિ ખાખતોમા મે કહિ માયુ માર્યું છે જે અહી દોડી આરિ જન, તારી બાઈને જઈ કહે’ શહેરની આગ વધની વધની એના આરકામા આવી એટલે લખેના કાગળીઆ ખીમામા મૂખી નિરૂપહતાથી એણે ધર હોયુ

શરઆતમા અનાતોલ ફાન્એ વા રૂશોના શબ્દકોપ માટે કામ કરવાનુ સ્વીકાર્યું. પછુ એમાથી

દર વખતે પૈસા નહી મળતા તેથી બલિધ્યના આ મહાન લેખકને વાપરજાતી ચોપકીમા લેખો લખી પૈમા મેળવવા પડતા

ખી બી મી (શ્રીમગ શ્રોડકાર્ગીંગ કોર્પોરેશન) એકન-ટૂટના પ્રોફેસર મી. ઈ. એમનેડ અને તેમના પત્ની સમાજ અને માનમશર પર ઉચ્ચ પુસ્તકો લખે છે ને સાથે માથે એમાથી વૂતી કમાણી પૂરના નસુરી નવનકયાઓ પચ લખે છે

‘શરજન પી એમન’ વિગેરે ટાગ્જન અવ માળાના પુસ્તકોનો લેખક એડગન વાઈસ બ્રેગ એક વેપારી નગીકે નિબૂળ ગયો દનો છેવટે તેને ‘સજ્જ વેપારી યરાની કૂમ્શીઓ’ વિષે તખો લખા માહયા અને એમા એ કીક કમાણો

ફાન્સીમ એકનને પોતાના અગ્રમામળાનર બાલુના ખડમા પખીઓ માતા કિસ્તોન પ્રતા હોય તો જ મગા આવતી

એન્ટન એખવને એ લખતો તેવ ત્યાર નેની આનુમાનુ જુસાનીઆઓ નાચતા માતા ખી મેવ કગતા હોય તો ધણુ મમતુ

વિક્ટર ટુનોને બમના ઉપના માળ પર એમી ફરવાથી પ્રેરણા સૂગતી

આઈર્લેન્ડને એટલ-ટોગ અને મગ્વ-કોક તી મમત આ પછી લખતુ મમતું ટેમવ પન તાજ ફલો એ ખાસ મૂકારનો

કલ્કાઈલ દાસ્તના નિવધો લખના બેમનેા ત્યારે એને અચાજ મિતકુલ મમતો નહિ સમમા એમાદ કૂકો પળુ બોલી ઉકે તો એ રાતોપીરો યમ જતો

ફ્રેચ કાલિનો નેતા મેન્સેયો મૂનાવ પોતાના સનાનચૂદનો ઉપયોગ ન્દાવાધોરા માટે નહિ પછુ લખવા માટે કરતો -દાનાના ગ્વ પર એક પાઈયુ મોહરી એનુ ટેમન બનાવતો સાનુ મખસાના માધનમા શાહી બરતો એક વાર એ આવી ગીને લખનો બેરો દનો ત્યારે તેનુ ખૂન મયુ દડુ.

ફ્રેચ માદિત્વકાર કેનેલને પછા મુંદુ વિચાગે

સ્ફુરતા પશુ તે દર્શાવવા તેને શબ્દો મુજબતા નહિ. ક્યારેક ક્યારેક જ્યારે વિચારોનો પ્રવાહ તેને મગજમાં વહેવા માંડતો ત્યારે આખો મગજ એ સ્રોત પર સ્થિત જતો ને પોતાની પલિને લખાવવાનો પ્રયત્ન કરતો. એથી ઉલટું, નાટ્યકાર રાસીન દરતે-દરતે જ નાટક તૈયાર કરી શકેતા.

इसैने पौतानां पुस्तको लभवाभां बहु महेनत पडती. कारण्य ऐनी यादशक्ति धण्णी ज अराय दती. धण्णी वार ऐवुं अनतुं के कपडां पहेरतां पहेरता आवेला विचार अहार पर भ्रुता ज लुलाछं जता आ कारण्ये ऐ जया पशु जतो त्या पुरतकोनो गंज साथे लभं जतो. पौताना लभाण्यो तैयार करवाभां ऐ धण्यो श्रम शैतो. अटसे सुधी के कोछं कोछं वाक्य आर-पाय रातोना छंदा विचार भंयन पछी लभतो. छापवा आपेला लभाण्युभा पशु क्यारैक त्रण्य-चार वार सुधारा कथां विना ये जंपतो नहि केटलाक लेभकोभां सुधारा करवानी मा टेव अटसे सुधी धर करी गछं हे प छे के तेना लभवाना कार्यंभा ज ऐ नडतर ३५ यछ पडे छे. मेक रामन लेभकेने तोनुं पुस्तक पूर करता पयास

वर्षं बाजेसां.

उभइयु. उभइयु. जेकजसनी कार्यं करवानी पदति नूदी ज दती. ऐने जेक मित्रे शनि रविं आणवा पौताने त्यां जोलावेस. सवारे हुं जेकंत माणीश जेम जेकजसे कहेतुं अटसे सवारभां तेने कोछंजे जोलाव्यो नहि. जधां धारता हतां के जे पौताना जोरडांभां जेको जेको ऐनी लाक्षणिक शैलिभां वार्ता लभतो दसे. पशु जेण्ये तो याहनारतो लभ जगीयाभां आंठा मार्या कथां अने पार्प प पीधा करी! आ विधेनां प्रुलासे मित्रे पूछयो त्यारे जेण्ये कथु के 'जे जेकांतभां मे मगजभां जेक वार्तातुं वस्तु जोडवी लीधु. हवे जे कागण पर लभवाभां मने जराय मुश्केली नहि पडे. गमे त्यारे हुं जे लभी नापीश.'

पयास वर्षनी लेभनकारकिर्दीभां डीलीभस ज्योपनडुमे १५० जसुसी नवलकथाओ लभी. आणे ७१ मे वर्षं पशु जे भूय आनदी अने दीभणी छे ने यात्रिक युगभां यात्रिक जडे साहित्य सन्ने नय छे रोजना सरैराश ३००० शब्दो लभे छे.

કવિતા

કવિતાતું જે સનાતન સત્ય આ વિશ્વના આજના અસમતોલ વાતાવરણમાં ઝળકી રહ્યું છે, તે કત્યને આજની કવિતાઓમાં અવતરતું જોવાની ભાવના-હોવી-યવી ને ઘડવી-એ જ કવિતાના કુલયુગની તાચી ભક્તિ છે. કવિતાતું સનાતનત્વ જળવાય તે સાહં, આદિત્યના આદિતમ રશ્મિઓની જ્વન્તકવિતાને. વિતા રચનારે લક્ષમાં રાખવી આવશ્યક છે. કવિતાતું સ્વાતન્ત્ર્ય તેના નિયમો વડે સાચવી શકાય. માણ પરથી નીચે ઉતરવા જેમ નીસરણી વપરાય, તેમ કવિતા વડે મગજમાં હડવા માટે તેના મૂળ નિયમોની અખંડ પક્ષકલાનો ધાત અવ્યાજબી કરે. કવિતા વિશ્વકુલતું ગૌરવ છે; અનંતતું એક અખંડ સ્નેહ-સમતું છે. કવિતાનો જન્મ આત્માની-આત્માઓની સુખદુઃખની છબિઓના સાચા દર્શનમાંથી થાય છે. કવિતાનો આદિ-અંત એક છે. કવિતા અનંત જેવી છે. કવિતા ઘડતાં શીખતું અટલે જીવનને જ્યોતરંગી પ્રતિમા બનાવતા થતું. કવિતાતું કલેવર વિષ છે. પ્રાણ તેના વિશ્વેશ્વર જેવો છે. મહુતલાલ સંઘવી

(A critical history of English Poetry) "અંગ્રેજ કવિતાનો સમાલોચનાત્મક ઇતિહાસ." એ નામનો દળદાર ગ્રંથ હર્બર્ટ જે. સી. ગ્રીઅરસન અને જે. સી. સ્મીથે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. એની કિંમત રૂ. ૨૨ રૂપિયા છે આ પુસ્તકમાં છેક એંગલો-સેકસન કવિતાથી શરૂ કરી તદ્દન અદ્યતન કવિતા સુધીના કાવ્યસાહિત્યની સમાલોચના કરવામાં આવી છે.

ફ્રાન્સીસ ગ્રેટ મંચે ૧૦ વર્ષની વયે ૪૫૧ પાનાનું અને ૧૨૦,૦૦૦ શબ્દોનું ઇંગ્લેન્ડના ઇલિટ પેડ મહાકાવ્ય "The Island" પ્રગટ કર્યું છે એમણે એ મહાકાવ્ય ૧૯૪૦માં શરૂ કર્યું હતું અને તાજેતરમાં જ પૂરું કર્યું છે.

રીચાર્ડ ચર્ચનું "અંગ્રેજ લેગેન્ડો" ઇંગ્લેન્ડમાં ખુબ ચર્ચાસ્પદ બનતું બન્યું છે. એ ગ્રંથમાં જાણીતા સત્તાવન લેખકોનાં રેખાચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે. શો, કેથેરાઈ મેન્સરીફ્ટ, આલ્ફ્રેડ દલ્બી, ગ્રેડાલ મીન વગેરેનાં રેખાચિત્રો વિશિષ્ટ છે.

ડો. એરય જહાંગીર સોરાબજી તારાપોરવાળાએ ગાથાનું અંગ્રેજી પદ્ય ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. એ જ પુસ્તકમાં ડો. તારાપોરવાળાએ લાખી વિહતાભરી પ્રસ્તાવના લખી ગાથા અંગે મહત્વની માહિતી આપી છે.

સોની રાવતરોયે "બાજી રાવત" નામના સુપ્રસિદ્ધ કથાકાવ્યની ખીજી આણતિ પ્રગટ કરી છે. ઓરિસાની રાષ્ટ્રીય ઉત્ક્રાંતિ કાળે જીવન હોમનાર જીવન શક્તિ રાવતની એ કાવ્યગાથા છે. આ પ્રકાશન તો ખીજી આણતિ છે. આ જ વિષયને ત્રી. શ્રીન્દ્ર ચરોપાધ્યાયે Boatman Boy એ

સુપ્રસિદ્ધ કવિતામાં ગૂંથ્યો છે.

'લાઇફ'ના નવેમ્બર ૪૪ના અંકમાં રસેન કાવ્ય. ડેવનપોટ'ના "મારો દેશ" એ પ્રકાશિત કાવ્ય-અર્થમાંની ૪૦૦ નેટલી પંક્તિઓ જિનારવામાં આવી છે. વર્તમાન મુખ્યે કવિના હૃદયને કેવો બીવણ જવાલામુખી બનાવ્યું છે તે એ વેધક હૃદયપ્રાવક કાવ્ય પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. "મારો દેશ" એ લાંબું કાવ્ય ઓક્ટોબર માસમાં જ પ્રગટ થયેલું છે.

"પરજીયા વિદ્યાપાઠિ નવે" ડીસે. ૪૪માં રગત-મહોત્સવ ઉજવ્યો હતો એ ઉત્સવ અંગેના કાવ્ય-ક્રમોમાં એક કાવ્યક્રમ "કવિ સંમેલન"નો હતો. બિહારના જાણીતા કવિઓ મનોજીવન કીર્તિ, દિનકર, મહેરા, મુજબ, જનકીવરદાસ ચાસ્ત્રી, પ્રભાત બેદા, પાંડે નર્મદેશ્વર શાહ, વિક્રમ અને પ્રભાકર વગેરે કવિઓએ એ સંમેલનમાં ભાગ લીધો હતો. એ ઉપરાંત "મધુરાલા'ના બચ્ચન, મૈથિલી શરણુ શુભે પદ્ય ભાગ લીધો હતો. શ્રીમતી સુમદ્રાકુમારી ચોદાણું પ્રમુખરચના લીધું હતું જ્યારે ડો. અમરનાથ જહાંએ સંમેલનનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું.

"ગાંધીજીનું જીવન અને કાવ્ય" એ વિષયનું સંસ્કૃત કાવ્ય રચવા માટે પંડિતા ક્ષમા રાવને પ્રદાસ ખાતે તા. ૧૭મી ડીસેમ્બરે પ્રથમ ધનામ આપવામાં આવ્યું હતું. દક્ષિણ હિંદના ગાંધી સંઘ તરફથી આ હરીશાઈ યોગ્યવામાં આવી હતી. એમનું "ઉત્તર-સત્યામદ ગીતા" ગાંધીજીની ૧૯૩૬ સુધીની કથાનો સમાવેશ કરે છે. એમનું 'સત્યામદ ગીતા' ને ૧૯૩૨ સુધીના બનાવોને ગૂંથે છે તે તે જ વર્ષમાં પેરીસમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું.

પગદંડીને પંથે

શશિન ઝોઝા, કાન્તિ વડોદરિયા

લીલી રચાતી ચાલી એ કૃતિ છે વાર્તાત્મક તેમજ રમૂજ. જે વસ્તુ પર કૃતિ રચાઈ છે તે વસ્તુ જ અને સુંદર છે અને 'લીલી રચાતી ચાલી' એનો મનો ઉપયોગ આખી કૃતિને એનરમમાં જાળવી રાખે છે. છતાં આ કૃતિમાં ખામી હોય તો તે પવરચનાની છે દષ્ટીકત એ છે કે જે આ કૃતિ પાઠ્ય કવિએ ઠીક મગ્ય આપીને સુધારાવધાન કર્યા હોય, માત્ર એજરી હોત તો કૃતિ સંપૂર્ણ સુંદર થઈ શકી હોત. આમ, કૃતિ સુંદર છે પણ સંપૂર્ણ સુંદર નથી. કવ્યનો ઉપાદ મગ્ય છે—તેમ છતાં પંક્તિ ૪, ૮, ૯ તેમજ એવી પાઠ્યથી આરતી કેટલીક પંક્તિઓમાં માત્રા શિથિલ છે. પરિણામે ઉચ્ચ રહ્યું પ્રવાહ જાળવાનો નથી. 'લીલી રચાતી ચાલી' એ કુવપદ મધુ' પદ જ એટલું પ્રવાદવેગમર છે કે અખા કાવ્યમાં કાંઈ પણ ફેકલે મદેજ જે શિથિલતા અવી તો તે અચૂક રમઝમ કરે. બાકી કાવ્યની વસ્તુ જ્યારે ધરમાં વિશ્લેષ, નિર્દોષ આજકાના મીઠા મંત્રુ દારવનદ છે ત્યારે કવિને પ્રેરણા મળી રહી છે. જ્યારે એ બધાં બહાર મળ્યાં ત્યારે કવિને સ્પન્નકાર સામે છે કાવ્યની પ્રેરણા વિચીત થયેલી કવિને માત્રમ પડે છે. એટલે તરત જ કાવ્ય આગળ મપાવવાને કવિ તેમને પાછા જોડાવે છે એ ઉપરાંત માત્રામેળ કૃતિઓમાં પ્રાસની સીવ્યર રાખવી જ જોઈએ દા ત ૮ મી પંક્તિનો પ્રાસ કોની સાથે? 'મારી' અને 'પારી' એ કંઈ પ્રાસ નથી. વગેરે. આશ્ચર્ય છે કવિની આ કૃતિ પ્રશંસની અધિકારી છે તેની જ સાથે પવરચનાની શિથિલતાનું ઉદારણ દોહાઈને દીકાનું આમરણ્યકારી છે. બીજું કાવ્ય છે હીમતા કવિને; અમ કાન્તિ વડોદરિયાની આ કૃતિની આશંકા શિથિલતા છે પણ પરતી પ્રણતા અને સંજોગ. જે આસાદીથી એએએ કૃતિ આલેખી છે તે જ આમાની એમની પાસેથી ધણી સુંદર કૃતિઓ અપારવાની પ્રતીતિ કરાવે છે વિષય છે 'હીમતા કવિને' પણ તેની જ સાથે 'જગી ચુકેના કવિને' પણ આ કૃતિ સાથે પરંતો! કવિ થવાના કોડ મંવનો કવનાશીલ કરિયાલ અનેક મનોચેની પૂલહાળ સાથે કાવ્યપ્રદેશી પ્રવેશી છે. પણ કવિ એ 'હીમતા કવિને' આર્ગ ચીંધી બતાવે છે કે જે સર્વન કરવાનું છે તે નવીન દૃષ્ટિએ કરવાનું છે. જૂની ધરેડ હોડીને નવો ચીંચો પાડવાનો છે. "આ છન્દગીનાં ધરદીવડાને ઉજાળવા તું કવિતા બનાવજે" એ છે આ કૃતિમાં રહેલો આદેશ. સૌથી વિદોષ અસર ઉપજાવે એવી પંક્તિઓ તો છે, "જ્યાં જન્મીને પોષણ મેળવ્યું એ—કૃત્તીતજ્ઞા પંકમદિ નિહાળજે-સંરકૃતિનું મંગલ તીર્થધામ, ત્યાંથી સદા નવ્ય પ્રકાર શોધજે-નવુ નવું જાન જગે પ્રમારવા!

અને આથી જ કવિતા હીમતા કરિ પાસેથી અપેક્ષા મળે છે, "દ્યારે રચીશું ધન્તી દવાવતાં— નવાં મહાકાવ્ય!" કૃતિ સમગ્રે સુંદર છે. મરણ છે, પવચાહી છે. અર્થ પણ વિશદ છે. પવખાપા પણ મેજુલ કર્ણપ્રિય શબ્દમૂખમાંએને ચોગ્ય રચાને જોડાવે છે. આથી કૃતિ રસઅંગ વિના સુંદર અસર ઉપજાવે છે. પણ આ કાવ્યનું દ્વયણ હોય—એક મોડું દ્વયણ હોય તો તે છે કવિની બેદરકારી. અનેક પંક્તિઓમાં એવી રીતે શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે કે જે દીર્ઘનો હરવર્ષ કદિ ઉચ્ચાર ન થાય ત્યાં તે કરવો પડે છે. અને તેરી જ રીતે હરવર્ષનો દીર્ઘચ્ચાર કરવો પડે. બેશક આખી કવિતામાં બે ત્રણ ફેકલે આવી છૂટ નમી જાય પણ જ્યાં સંખ્યાબંધ રચણે આ પ્રકારની છૂટ લેવામાં આવી હોય ત્યાં એમ જ કહેવું પડે કે કવિનું એ દ્વયણ પ્રત્યે લક્ષ બેચાણું નથી; અને એથી જ એ પ્રત્યે કવિનું તેમજ અન્ય નવીન કવિ બંધુઓનું લક્ષ બેચાવનો આ પ્રયત્ન છે. —તંત્રી.

લીટી રચાતી ચાલી

આકાશે વીજળીએ કીધાં ચમક ચમક ચમકારા.
 મેહુલિયે ધીરે રહી ઝરમર વરસાવી જલધારા.
 ઉરનો દરિયો ચડ્યો હિલોળે ગર્જન ઘેરું જગાડયું,
 મેં લઈ કાગળ-પેન મધુરું કાવ્ય લખવા માંડયું.
 નલિન, લતા લઈ લાકડી મારી કરતા અશ્વ-સવારી,
 'ચલ ઘોડા'ના ઘોર અવાળે કરી મૂકી ડીકીઆરી.
 (પણ મારી તે ધીમે ધીમે લીટી રચાતી ચાલી.)
 પાછળ ખૂણે બેસી સુધા શીવતી'તી ત્યાં પહેરણુ.
 નલિન, લતાને જરા ટપારી ધીમી વઢી વચન:
 'ખંડાર રમોને જાવ અડ્યાં સૌ' બોલી ખીતાં ખીતાં
 'નથી બેતાં આ લાઈ તમારા લખી રહ્યા છ કવિતા !'
 'ચાલ' કહીને લતા, નલિન સૌ ખંડાર ગયાં ફળિયામાં
 'ચલ ઘોડા'ના મૃદુ કલનાદો સુંબ્યા માત્ર હવામાં
 હજી રહ્યા'તાં વિશ્લેષક જે તરવે પાછળ મારી,
 ઉપા છતુ જે પછળ બેઠા દરના ઘૂંસ્તાપાટી !
 (પણ મારી તે ધીમે ધીમે લીટી રચાતી ચાલી !)
 પાછળ ખૂણે બેસી સુધા શીવતી'તી ત્યાં પહેરણુ,
 ઉપા છતુને જગ ટપારી ધીમી વઢી વચન :
 'ખંડાર રમોને જાવ અડ્યાં સૌ' બોલી ખીતાં ખીતાં
 'નથી બેતાં આ લાઈ તમારા લખી રહ્યા છ કવિતા !'
 'ચાલ' કહીને ઉપા, છતુ ચે ખંડાર ગયા ફળિયામાં,
 શાંત પડી ગઈ ટોળટીખળની મંજુલી સ્વરધારા.
 (પણ કાં ખૂટયા અંતર મારે શખ્તોના' સચવારા ?)
 પછી દીકું તે સુધા તણી ચે મૂર્તિ કાં અહીં ન મળે ?
 દીકી જરા દૂર હસંત વદને જે જાગકની વચ્ચે !
 ફરી ઉપાડી કલમ છતાં ના વાણી અંતર સ્ફુરી,
 પ્રશાંત આ સૂનકાર મહીં ચે કડી રહી અણપૂરી ?

શબ્દો સરતા સરતા ભાગ્યા છંદ ચડયો સ્વચ્છંદે,
 કંઈ સ્પુરવાની આશામાં મીટ માંડી રાખી દિગંતે ।
 ભાંગી ઉર્મિ, કલ્પનભાવો નાસ્થા અવળે પંથે ।
 નલિન, લતા સૌ અહીં આ આવો જીવંત રસના ભાવો,
 ઉપા જીતુ સૌ પાછા આવી એકલતા અગસાવો,
 લઈ લ્યો લાકડી શરૂ કરી ઘો પાછી એજ સવારી;
 'ચલ ઘોડા'ના મૂઠુ કલનાદે કરી મૂકો કીક્રીઆરી !
 નિઃસંકોચે ફરી આનંદે વળી એ ઘૂંસતાપાટી
 કરો, મુધાને હુવે મગા ના કોઈની કરવી ટાકી.
 કવિનાની જીવૂતી રસવાડી, શીદ ઉપાધી ખાલી ?
 (ફરી મારી તો ધીમે ધીમે લીટી રચાતી ચાલી !)

‘શશિનૂ’ એઝા

● ● ●
 ઊગતા કવિને !

ઉગી રહેલા નવલા કવિ હે !
 સાહિત્ય કેશ અણુનાગ સાગરે
 આશા ધરીને ઉરમા અપાર
 ભલે ઝુકાવી તુજ કાળનાવડી:
 તેજભર્યું સ્વત્વ ભરી દર્શને
 આકાશને પાથરણે અસંખ્ય
 ઝગી ઉઠે તારક નિત્યનવ્ય,
 ત્યારે જ આભા પ્રકટે સુભવ્ય
 સમિષ્ટ કેરા શબ્દગાર જેવી;
 ને એમ તું થે
 પ્રકાશ એહો અદકો લઈને
 આળ્યો ભલેને શબ્દગારવાને
 સાહિત્યને ચંદરવે ઉમંગથી.

એ ધર્મ, અદરાતિમ ભક્તિભાવનાં,
 પ્રકૃતિનાં, ઉર્મિલ વેદનાનાં,
 પ્રિયાતણી પોચટ ગોડડીનાં,
 પીડિતનાં કૃત્રિમતા ભરેલાં
 ગહુ ગવાયા દીનરત ગીતડાં.
 એવાં સહ શાશ્વત પ્રશ્નમાંથે
 નકારજે એક ચીલે જવાની
 સૌ આળપંપાળ; અને સ્વિકારજે
 વૈવિધ્યધેરી નિતનવ્ય દૃષ્ટિ.
 ગાવી મુકીને પરલોક કેરા
 મૃત્યુ પંથીની અણુદીક ભવ્યતા,
 આ જીવંતીનાં ધરદીવડાંને
 ઉન્નતવા તું કવિતા બનાવજે.

જ્યાં જન્મીને પોપણ મેળવ્યું એ
 પૃથ્વીતણાં પંક મહિં નિહાળને
 સંસ્કૃતિનું મંગલ તીર્થધામ,
 ત્યાંથી સદા નવ્ય પ્રકાશ શોધને
 નવું નવું જ્ઞાન જગે પ્રસારવા,
 ઘણાં લખાયાં

સોનેટ ને ભર્મિંગીતે, હુવે તો
 ક્યારે રચીશું ધરતી હલાવતાં
 નવાં મહાકાવ્ય, કથાવલ્લિ કે
 આખ્યાયિકા ? વાલ્મિકિ, કાલિદાસ
 ને વ્યાસ શાં પૂર્વજ સાથે ક્યારે
 કરી શકીશું સરખામણી લગા ?
 યુગો યુગોથી શુચિ યજ્ઞ કેરૂં
 માતા ગીતાએ શીખવેલ સૂત્ર

સાથે જ ક્યારે છવીને ગતાવશું ?
 ને હે કવિ ! મળે છતાં ય
 નિવૃત્તિ કે તૃપ્તિ ન હોય, કિન્તુ
 સત્યમ્ શિવમ્ સુન્દરની સુલભ્ય
 આરાધના શાશ્વત સંઘરીને
 અખૂટ સર્જનકાયં રાખને
 આર્યો તણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિનો
 સન્દેશ તારી કવિના મહિં વહી
 નિર્માલ્ય આશાહીન વર્તમાન
 ને ભાવિના અંતરને ઉમળાને.
 ઉઠા કવિ-

સાહિત્યનો શાશ્વત ઓત્ર રાખવા,
 વહાવવા કાવ્યસલિલ નીતરાં,
 ખળવવા મંગલ ઝાલરી સદા !

કાન્તિ વડોદરિયા

‘કવિતા’ના નિયમો

લેખો-કવિતા-લવાજમ-ભાસ્કરખપર

- (૧) ‘કવિતા’ દરેક માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ પાવે છે. એ અંક ૧૫મી મુદીમાં ન મળે તો તે અંગેની ખુશિયાદ કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે એ શિરનામે તરત જ કરવી.
- (૨) લેખો તેમ જ કવિતા મોકલનારે તેની સાથે પોસ્ટ રકમ અથવા મોકલ્યા હશે તેમજ ઉપર પુરું શિરનામું લખ્યું હશે તો જ જવાબ આપવામાં આવશે.
- (૩) મનીએર્ડરથી લવાજમ મોકલનારે મની જોતી નીચે કાપથી પર પોનાનું શિરનામું રખવ લખવું.
- (૪) લેખકે કવિના કામગીરી એક જ બાલુએ રખવ અક્ષરે લખી મોકલવી નહિ તો સ્ત્રી કારવામાં આવશે નહિ.
- (૫) કવિતાનો કુલ અંક, રોમ્પલ અંક કે વચ્ચાતો મોકલવામાં આવતો નથી.
- (૬) દરિયાપારના આદકેા માટે લવાજમ રૂપિયા દસ છે તેમને રજીસ્ટર્ડ લુકપોસ્ટથી અંક મોકલી આપવામાં આવશે.
- (૭) જેમને એટ નહીં મોકલવામાં આવે છે તેમની પાસે ‘કવિતા’ અપેક્ષા રાખે છે કે તેઓ ‘કવિતા’ના ઉદ્ધર્ષમાં કોઈ પણ રીતે પોતાનો ફાવો આપે !

કવિતા કાર્યાલય : વિલેપારલે

‘ગોપીહૃદય’ (અધ્યસનીક્ષા.)

જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

ગોપીહૃદય : લેખક શ્રી બળવંતરાય હાકોર

હૃદયની પરમ ભક્ત એવી ગોપીના હૃદયે, પોતાને અભક્ત ને અજ્ઞેયવાદી ગણાવતા થી. હાકોરના હૃદયનું આકર્ષણ કયું એ પ્રથમ દૃષ્ટિએ જરા નવાઈ પંખાંટો એવું લાગે છે. પરંતુ ખરી રીતે જોતાં એમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી. શ્રી. હાકોર અભક્ત હો, અજ્ઞેયવાદી હો, વેદાંતી હો કે ગમે તે હો પણ એ કવિ છે અને કવિના હૃદયનું આકર્ષણ કયી વસ્તુ નહિ કરે તે કહી શકાય એમ નથી. તાજ-મહેલથી જાગરૂની માખી સુધી સર્વ કંઈ કવિહૃદયને આકર્ષી શકે છે. અને ભક્તનાં કે ભક્તિતાવપયક કાવ્યો લખવાને ભક્તનું હૃદય જ જોઈએ એવો પણ નિયમ કરી શકાય નહિ નહિ તે! પરલક્ષી રચનાને અવગણ જ રહે નહિ.

શ્રીમતી રૈહાના અપ્પાસ તૈય્યેશ્ચએ અગ્રેષ્ઠમાં લખેલું ‘હાટ’ એક એ ગોપી’ નામનું પુસ્તક શ્રી. હાકોરના વાંચવામાં આવ્યું એ પરથી એમણે આ રચના કરી છે. પરંતુ મૂળ કૃતિ અને આ કૃતિમાં એટલો બધો ફેર છે કે એને સ્વતંત્ર રચના તરીકે સહેજે સ્વીકારી શકાય. ગોપી મૂળ આવી છે તે શ્રી. રૈહાના પાસેથી; પરંતુ એ ઊછરી છે. વિદ્યારી સ્ત્રી છે, લાડકોડ પામી છે શ્રી. હાકોરને ત્યાં એટલે બધે દાક તે દાક, પણ એ કન્યા કેવળ બ્યવહારની દૃષ્ટિએ નહિ, પણ તરવદૃષ્ટિએ પણ શ્રી. હાકોરની જ છે એમ કહી શકાય. શ્રી. અપ્પાસ પુરાણીએ બહુ સુદર રીતે એ બને કૃતિઓ વચ્ચેનો ભેદ ‘પ્રવેશક’માં દર્શાવ્યો છે. એઓ લખે છે. “એમણે (શ્રી. હાકોર) કુ. રૈહાનાની કૃતિનું બીજું નહીં પરંતુ મૂળ છોડી કલમ લીધી છે. એમણે એ

કલમને પોતાના માનસમાં વાવી, ઉગાડી, વિકસાવી છે. મૂળ છોડી બોમ અને કલમની બોમમાં, બંનેના માનમની આબોધવામાં બેદોને લઇને નવા છોડના પુષ્પનાં રૂપ, રંગ અને સુવાસનાં ભેદ પડે છે... આ બંને છોડ જૂદા છે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.”

‘નિવેદન’માં શ્રી. હાકોર કહે છે, ‘વૈષ્ણવ કે ભક્ત છું નહીં, ને આ કાવ્યમાં શ્રી. નંદકીશોરને કાવ્યરિપય ખનાવું છું. આખી રચના સળ મ મુક્ત પૃથ્વી હંદમાં છે એ પણ સાદસ ગણ્યું.’ નવાનવા પ્રયોગો કર્યા જવા એ શ્રી. હાકોરને માટે તે! હવે ધણી જૂની વાત થઇ ગણાય. પણ ને યિગળમાં જ નહિ, કાવ્યના વિષયમાં ને શબ્દપ્રયોગ પરત્વે પણ શ્રી. હાકોર સાદસ કરતા જ આબ્યા છે અને સમગ્ર રીતે જોતાં એમની આ સાદસરતિએ આપણી કાવ્ય પ્રવૃત્તિને બ રે વેગ આપ્યો છે એ વિષે બે મત નથી

શબ્દલાયર વડે અર્થગૌરવ સાધતી, તરંગ (rhythm) થી અરપૃષ્ટ, ઊર્મિલ ખરી છતાં ઊર્મિધેલી નહિ, બાવ કરતાં ચિંતન તરફ વિશેષ દળતી, અલ્પ પરિચિત કે અપરિચિત શબ્દોની શોખીન, અનુભવા ને અનુભવ પ્રદેશોમાં ફરવા માટે સદૈવ ઉત્સુક, દિષ્ટસંમત કે પ્રાચીન પ્રણાલિકાએ બાંધેલી અર્થાદ-એને અવગણતી; આઠાં ઝોઠાં છતાં મુંઝવવાન અલંકારો ધારણ કરતી, લાસિત્ય ને પ્રાસાદિકતાને ભાગે પણ પ્રૌઢત્વ ને ઝોજ્જ સંધવા મથતી, ઝોઝોમોલી પણ આખામોથી એવી થી હાકોરની શૈલીની વિલક્ષણતા તથા વિશિષ્ટતાએ ‘ગોપીહૃદય’માં પણ જોવામાં આવે છે. પરંતુ ‘ગોપીહૃદય’ માટે બધો હૃદયની કથા હોવાથી શ્રી. હાકોરની અન્ય

કૃતિઓના પ્રમાણમાં એમાં ચિંતનનો ભાર ઘણો ઓછો છે. શબ્દસાધવના અતિશયને કારણે એમની બીજી કેટલીક કૃતિઓમાં જણાતી અર્થની દુર્બોધતા આમાં કવચિત જ જોવામાં આવે છે. અને એ ઉપરાંત આમાં મધ્યકાલીન યુગરતી શબ્દોનો જે છૂટે-ઢાંચે શ્રી ઠાકોરે ઉપયોગ કર્યો છે તે પણ એના એક વિશિષ્ટ લક્ષણ હોયે જણાવી શકાય.

આ કથા છે તે ગોપીની, પણ આપણા સાહિત્યમાં સામાન્ય રીતે દેખાતી ગોપી કરતા શ્રી ઠાકોરની આ ગોપી જરા જુદી જતની છે. 'ખરે હું નંચિ ગોપળ. હું દુહિતા સતીઓ તણી' એવું સાંપ્રદાયિક અભિમાન ધારણ કરતી. યુરુ પાસેથી ઉચ્ચ સ્ત્રી પામી તેને જીવનમાં ઉતારવા મચતી, 'તરો શું કુદરત નહીં મનુ જ કેરિ છાયા 'યવા હશે મનુજ વાંપડ' પ્રિયવણુ' જ એ સ્વરતું?' એવા એવા અનેક ગૂંઠ કોપડાઓ જોમા કરી તેને ઉકેલવા પ્રયાસ કરતી, માયાપની લાડપી ને સામુદ્રસંગીની પ્રીતિપાત્ર અને 'પ્રિયે, મદનમોહને, મુખ-અમી તું' એવા પતિ તરફથી પ્રણયવચન પામવાની અધિકારિણી આ ક્ષાત્રન્યાતું વ્યક્તિત્વ હતર ગોપકન્યાઓ કરતાં તદ્દન નિરાણું છે. કૃષ્ણ પ્રત્યેની એની ભકિત એ સામ્પ્રદાયિક ભકિત કરતાં જુદા જ પ્રકારની છે. એ કૃષ્ણને પતિભાવે પૂજતી નથી. કૃષ્ણ પ્રત્યેની એની આસક્તિ જણીને એનો પતિ પૂછે છે, 'સનેહ પતિન સહે કિસનનેહનો મેળ શો? સમાય નરને દિલે ન રતિ યુગ્મ નારી તણી, દિધા રતિ સમાસ કર્યાંહ સુકુમાર નારી ઘટે?' છતાં એ સુકુમાર નારીઉદયમાં બનેનો સમાસ થઇ શકે છે. પોતે કૃષ્ણમય થઈ ગઇ છે એમ જણાવતાં એ કહે છે, 'યુદાંતર જામી વિમુગ્ધ ધનનીલ ઓગરિવ એ યથાસ્થિ જાડે શમે રમિ રહે હટે આતમમાં, બધી હું તનમય બની, ન નયકેસ અવશેષ કુંથે અવર' ત્યારે એનો પતિ પૂછે છે: 'અને હરય આતમમાં વદ હું જૂં દિહાં, યમિલે?' કૃષ્ણમાં પોતે તનમય થયેલી હોવા છતાં એ પતિને જુલૂં નથી. એ ઉત્તર વાળે છે: 'લઈ છ તમ માટે પ્રેમ વધતો બઠતો સદા, પ્રિયતં અટકે ન એ.' પતિ નવાઈ પામી પૂછે છે: 'શું કહ્યું?' જવાબ બળે

છે: 'નાય, સાચું કહું, ન કૃષ્ણકામી કદા હિંચુતિ પ્રેમરતિ કોઈનાં'. આમ આ ગોપીંગના શર્મિલા કૃષ્ણમાં આસક્તિ મેળવા છતાં પ્રતિ પ્રત્યે વિમુગ્ધ બનતી નથી, ઉલટી વધુ અનુરકત બને છે. કૃષ્ણ પ્રત્યેનો એનો પ્રેમ લૈંગિક કે માતૃપી નથી. એ પ્રેમના વર્ણનમાં, દૃષ્ટાંત અર્થે પણ સામાન્ય પ્રણયની પરિભાષાનો પ્રયોગ લેખકે કર્યો નથી. મંગળ દશમાને અંતે શર્મિલા ભકિતભાવને શિખરે પહોંચે છે-સમાધિ-દશ પ્રાપ્ત કરે છે; છતાં આખા કાવ્યમાં કોઈ પણ સ્થળે એ ચિત્તવું સ્વાસ્થ્ય ખોતી, કૃષ્ણના વિરમે ખૂરતી, એને મળવા માટે અધીરી થતી, તત્સાટ ને ઉન્માદ અનુભવતી દેખાતી નથી.

આ કાવ્યનો સુંદરમાં સુંદર ભાગ તે એમાંનાં કેટલાંક વિગતપ્રચુર પણ રમ્યતાથી અંકિત એવાં વર્ણનો છે. પહેલા મંગળમાં નવોદા શર્મિલા ને એના પતિની મુગ્ધ પ્રણયચોષ્ટાનું વર્ણન, જુદાવનનું વર્ણન, રાનિનું વર્ણન છત્યાદિ અનેક વર્ણનો આ કાવ્યની શેખા સમાં બન્યાં છે તેમાં યે પતિ સાથે પ્રેમચોષ્ટા કરતી નાયિકાને અમા બોલાવે છે ને જલપાટમાં મોં જોઈ કેરા સુમારીને પતિને ખાતે 'સુ'બન ઉધારીને' એ દોડી ગય છે એમાં સુ'બને ઉધારવાની કલ્પના નેટલી અપૂર્વ ને પ્રગલ્ભ છે તેની જ રમણીય ને અર્ધગર્ભ છે.

સ્થળસંકોચને કારણે એ વર્ણનમાંની બધી પંક્તિઓ અહીં આપી શકાય એમ નથી. છતાં યોગ્ય જોઈએ: નાયિકા સખી સાથે ઘડો બરતી જબી છે ત્યાં રાધા આવી પહોંચે છે. એવું વર્ણન કરતાં એ કહે છે:

તકિલનેજ જોતી તિહાં

સગીપ દીડી આવતી ઝગઝગટ કેા રૂપરી.
બવાં સરલ, લંખ લોચન, વિશાલ બાજમ્બટા,
સુકોમલ યુષોતપ્તોપરિ લવંગ શી નાસિકા:
સુરમ્ તતુ શંખલેઃ; પછવાડિ ને કુંતરો-
મહાંયું મુખમોતિ શું સખન દ્દેરતાં રેશમે;
અચેલ કુલનો બહાર પ્રિયવંત અંબોડલો,
મુવણું તન આવરી ય જળકાવતો સાણુ એ.

અને ગતિ સિ અગઅગ વિહરાતતી મોહક ।
 દતી કમલુ એ ૧ પરી ૧ ભુવર લોક વિદ્યાધરી ૧
 યથારુચિ સજત કામવપુ વા સુરત્રી દતી ૧

નિદ્રાને ઉદ્દેશ્ય કરતા નાવિકા કહે છે:

અહો નિદ્ર માવડી ! લઈ ઉછગ દઈ, દુખી.
 હતાશ, જુલમી શિકાર, દુરદૈવપાશે કસ્યા,
 વિમર્દિત મદે, પથચ્યુત, કનિઝરયા, દુર્બલ,
 દબ્યા અહ મનૂરિની અદ્ય પીસતી થદિએ,
 અમિત્ર, ખનજૂનબ્યા, જિનન જગ હાર્ષા, વળી
 નર્મી પશુ, આસાધ્ય આધિવમળે કસી રૂમિયા -
 તમામ ગણિ વત્સ, ભાવ સરખે સમચન દર્ષ,
 ધડી રમરચુ દારિ હાથ તુમ ફેરવિ, લોહિમા
 નવુ સુરુચુ સંચિતી, જિનન જગ-અભિમુખ રરી
 કરી વું સિશુ સર્વને નવ-ઉમગ ઊઠાડતી

આ અને આવા વર્ણનો પરથી શ્રી ઠાકોરે
 મુકા પૃથ્વીછદનો કેટલી કુશળતાથી પ્રયોગ કર્યો છે
 અને કેવી સરસતા તથા પ્રવાહિતા એમાં આણી
 શક્યા છે તે સ્પષ્ટ થાય છે. આપણા સાહિત્યમાં
 આ છદ્દમાં આ પૂર્વે એક લાખ કાવ્ય-‘રતન’-શ્રી
 ચદ્રવદને લખ્યું હતું અને આ બીજું છે અને એ
 બંને પ્રયોગોની સફળતા પરથી લાખ આખ્યાન
 કાવ્યો માટે આ છદ્દની યોગ્યતા સિદ્ધ થાય છે-એ
 કે એ પરથી બીજાં છવે ઉચિત નથી એમ કહેવું
 એ સાહસ ગણાય મહાકાન્તામાં આખું મેધદૂત
 લખાય છે તે રામાયણ મહાભારત-સમા મહાકાવ્યો
 માટે ભાગે અતુષ્ટુપમાં લખાયા છે

શબ્દપ્રયોગની બાબતમાં શ્રી ઠાકોર ધણી દુટ
 મે છે એ જણીતી વાત છે નાનામાં શબ્દો બનાવી
 તેનો પ્રયોગ એઓ કરે છે એમાંના કેટલાક શબ્દ
 પ્રયોગો ચલણી પણ બની ગયા છે પરંતુ તત્સમ
 શબ્દો સાથે પણ એ ને દુટ મે છે, કંચદીર્ઘ
 પરત્વે કેટલીક વાર અદ્વિત સાગે એવી ને ઉપદેશ
 વૃત્તિ એ સેવે છે, કાનને કોર, આખને અપરિચિત
 ને મગનને ત્રિયક્ષણ સાગે એવા, નિયામહાદેવના
 યોગ નેવા ને સમાસો એ યોગે છે તે એમની
 સાહસવૃત્તિ ને પ્રયોગશીલતાને ઉપકારક થતા હશે-

કાવ્યને થતા હોય એમ લાગતું નથી. આ કાવ્યમાં
 જૂની યુગરતીના એમણે ધણા શબ્દો વાપર્યા છે.
 એમાંના કેટલાક માટે વાધો લઈ શકાય એમ નથી.
 પરંતુ ‘અર્ધસાડિ’, ‘બર્ષી’, ‘હસવુ-હાર્ય’ના અર્થમાં
 ‘હસુ’ તેમજ ‘કરેવા’, ‘જિતેના જેવા કૃદતો એ
 મોટા ભાગના વાચકોને માટે અપરિચિત ને અભણ્યા
 હોઈ તેમજ ધરનિ કે અર્થ કાંઈપણ દૃષ્ટિએ એજ
 અર્થના અસુનિત શબ્દો કરતા ખાસ ચર્ચિયાતા ન
 હોઈને અર્થને દુર્બોધ ને કાવ્યને કિનષ્ટ બનાવવા
 ઉપરાત એનાથી બીજાં કંઈ અર્થ સરતો નથી.
 ‘છુટો છડ સુવદ ના કચદિ, કૃષ્યુને પાડ એ !
 એ પકિતમાં ‘કેદી’ને માટે વપરાએલો ‘કચદિ’ શબ્દ
 કાનને ખૂંચે છે ‘વળી વરવદ્ર કને સુકલિ જૂઠ
 સ દેશડા’ એમાં ‘એકાથી ને રથાને ‘મુકાથી’ એ ‘પોકાર’
 ને ‘તોશાન’ ને બદલે ‘પુકાર’ ને ‘વુશાન’ આવે એ
 ન્યામે નબાની લગાય એમ નથી ‘હરી અરૂપ કાગરૂપ,
 વરગતિ કન્ગતિ એ’ એ પકિતમાં કૃષ્ય કથી
 જાતિનો છે એમ નાવિકા વિમાસણમાં પડે છે અને
 સાથેસાથે, ‘વરગતિ’ એ અવરગતિ’ છે પણ આ
 ‘કન્ગતિ’ એ કથી જાતિનો શબ્દ છે એવી વિમાસણ
 મા વાચક પણ પડે છે દિપણ્યમાં આ પકિતનો
 અર્થ સમજાવતા શ્રી ઠાકોર લખે છે ‘નિઘાધર,
 મધર્, દેન આદિ કોઈ જાતિ કન્ગતિ (અગર તો)
 બીજા કઈ જાતનો ? (કાન્ગતિ શબ્દનો અર્થ જુદો
 યઈ જવ એટલે વૈવાકરણો તો ખુનજ વીડારો તો
 પણ કન્ગતિ જેવો શબ્દ નાપરવેા પડે છે) ”
 આ શબ્દપ્રયોગને જ્ઞેષ્ઠ વૈવાકરણે વીડાય તો એમની
 વીડ સકારણ છે એમ કહેવું પડશે ‘કાન્ગતિ’નો
 અર્થ જુદો યઈ જવ માટે જાતિની જાતિ બદલી
 એને સ્ત્રીલિંગને બદલે પુલિંગ બનાવી કન્ગતિ કરે
 તો પણ અધિનિયમ પ્રમાણે એ શબ્દ ‘કાન્ગતિ’
 થાય, કન્ગતિ ન થાય એમાં ‘મૃચ્છકટિક’માં આચાર્ય
 રાજના શાળાની ચેટે વચ્ચે ‘શકાર’ કયાથી ધૂર્યો ?

મગળ ચોથામાં જસોદા કૃષ્યને દૂદતી દૂરે
 છે તેનું વર્ણન આવે છે પણ તેમાં જસોદા હજી
 કોઈ પુત્રને જન્મે છે-એની પ્રસન્નિની પીડા એ વેદી
 (સાધુ પાડ ૭૨)

ચંદ્રવદન મહેતા (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

નામે ચંદ્ર છતાં નહીં વદનમાં છે ચંદ્રરેખા જરી,
તો એ ચંદ્ર પ્રશસ્તશે શત કરે સેવે સદા ગુર્જરી:
કાલી અંતરની વરાળ ચલવે એ આગગાદી ગધે
નોવે રોશન, વા ન બિબલ પડયો, વા ન્હોલય યાત્રા છતાં
ધારે રંગ અનેક છવન વિષે નિરુપૂહ સૌથી બની,
છે સંક્ષિપ્ત કથા અહીં પરિચયે તે ચં. સી. મહેતા તણી.

માધાકરેલ ચંદ્રવદનની વિશિષ્ટતા છે એમને પુ દેખાવ, ઊમા વાળ અને કંઈની પર
કૂમતાં એ છે ચંદ્રવદનની અચૂક એધાત્રી. અસનમાં અને વસનમાં ત્યાગી પણ વિવિધ
રંગના અતુરાગી શ્રી ચંદ્રવદન નવીન પેઢીના દોઢઢાયકામૂના 'નેતા' છે.

કવિતાના નવીન યુગના પ્રસ્થાનની શરૂઆત કરી એમણે કાવ્યસંપ્રદાના નવા પાઠ
અને નવા શબ્દગારથી. 'ઈલાકાબ્યો' વંગે સુન્દર, કદમાં સીકા ગહારતુ અને કવિતાક્ષેત્રે અન્તર
ભાવનાતું મંગલસુદિત કાવ્યદર્શન ! એમનો મહાગુણ છે એમની મૌલિકતા ! એ વ્હે છે
હુમ્મિયાં મૌલિક-ભાવમાં, સ્વભાવમાં, વાનમા ને વર્તનમાં. કઈક તણું તણું કરવું એ એમની
મૂનામાં મૂની ઇચ્છા છે

નામે ચંદ્ર પણ સ્વભાવે સૂર્ય ! જોત્રવા આલવામાં સ્ત્રીધા પણ કૃત્યું; તો આસ્માનપાતાળ
એક કરે ! કોઈના બાપની સારીવાર ન સખનાર શ્રી ચંદ્રવદનની મહત્તા છે એમની
ખુમારીમાં ! એ ખુમારી કૈકયે પણ ખુમારી નાંકુ છોટે.

નાનાકાલ, કાકોર અને ગાગરદાર એ ત્રણેના એક વખતના પદુશિષ્ય અને બીજા
વખતના કટ્ટર વિરોધી ! પણ એમનો વિરોધ વાણીએ કિંસક છે, વર્તનમાં અકિંસક છે !
નાનાકાલને એઓ ચાહે છે, ખગરદારને ચાહવા જેવા સખ્યા છે અને કાકોરને ચાહવા જેવું
રહેવા જ નથી દીધું ! આટલે અંશે એઓ સ્વચ્છ છે !

સાહિત્યસર્જન એ જ એમનો સંસાર ! એ સંસારમાં સર્જિતે એમણે આગગાદી
દે ડાવી. પણ હુણ એમને કોઈ અતુક્રમ રોશન ચાંપડયું હોય એમ દેખાતું નથી. એમણે
સીં સરણ ને તેને 'મૂંગી સ્ત્રી' બનાવી. -પછી 'રતન'ની શોધમાં ચાલ્યા. સંસાર આખો જોઈ
વળી એમણે સાર કાઢ્યો કે આપણે શ્રી 'નાગા બાવા' છીએ. પ્રયોગ સાથે એમણે સક્રી
રીતે સંયોગ સાધ્યો છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં સોનેટનો પ્રથમ સક્રી પ્રયોગ કરનાર એ
ચંદ્રવદન ! ચૌદ પાંદરીવાગાં ચૌદ પુષ્પોની વેણી ગૃધી યમતમાં !

'યમત' એ તો ચંદ્રની ચમરી હતી 'ઈલાકાબ્યો'માં ચંદ્રવદન પૂરા યમક્યા ! એમણે
'ઈલા'નાં ગીત ગાયાં ! એમણે નામ પાડ્યું-અને પડાચું ગુજરાતની અનેક ગાગાઓતું-અને
પડયે હુણ આવતી કાલની ગુર્જર કન્યાઓતું ! સુંદર નામ, પ્રગલ્ભવમલ સનેહભાવના, અક્ષરની
આરમ્ અને આશ્ચર્યના માનવનસ્ત્યા દુર્લભ દુહાવની કાલસાએ 'ઈલા'માં પ્રાણ પૂર્યો-ઈલાને

અમર કરી અને 'ધલા'એ પક્ષે પક્ષે પલટાતા ચંદ્રને ગુજરાતી વ્યોમે સ્થિર કર્યો
 'ધલા'ની કલ્પના કરનાર જ 'ધલાકાવ્યો'નું સર્જન કરી શકે ! શ્રીજાની એ શક્તિ નથી;
 શક્તિ હશે તો સિદ્ધિ નથી-અને સિદ્ધિ હશે તો એ જલતા જીવનની પરમ ભક્તિ એ
 સર્જન પાછળ ન હોય !

'ધલા'નાં ઊર્મિગીતોએ અતૃપ્ત, કલ્પનાઘેલા કવિ અને સ્નેહતૃપિત માનવની મનો-
 ભાવનાના સાધિયા પૂર્વા પશુ....મહત્વાકાંક્ષાની મહોર મારી એમનાં 'રતને' ! આમજીવનની
 પવિત્ર ગંગાવાણી ગૂંથાઇ એ 'રતન'માં. પૃથ્વી પરના આમજીવનનું કવન કયું એમણે 'પૃથ્વી'-
 માં જ ! એ જ છે એમની સતેજ મૌલિકતા. નવીનોમાં સર્ગંગ પ્રયોગયે પ્રથમ અને નવીન !
 આસ્માનનો ચંદ્ર પણ ધરતીને ભૂલતો નથી. આ ચંદ્રવદન પણ ધરતીને ભૂલ્યા નથી.
 'રતન'માં ધરતીના ધાવણીની મૂઠીભર સેર છે-ત્યારે 'આગગાડી'માં છે માનવજગતના એક
 ખૂણાનો અધાર-પ્રકાશ ! ચંદ્રવદન આગગાડીના આશક છે, આગગાડી એમની પાલક હતી !
 અને આગગાડીનો વેગ છે એમના જીવનમાં, એમના સ્વભાવમાં અને એમના વર્તનમાં ! અને
 એથી જ 'શિષ્ટ રંગભૂમિનું' પ્રથમ શિષ્ટ નાટક ગન્યું "આગગાડી !"

શ્રી ચંદ્રવદને ગુજરાતની રંગભૂમિ પર નવો પ્રકાશ પાડ્યો ! રંગભૂમિની એમની
 કલ્પના એ જ ગુજરાતી સાહિત્યની ચિરજીવ કવિતા ! પોતે એક કુશળ નટ છે-માત્ર રંગભૂમિ
 પર જ નહીં-પણ પૃથ્વીના પટ પર યે ! પ્રભુને પણ એક વખત તો આસ્વાન આવે, "તું શું
 નાટક ભજવતો હતો ?-તારું જ નાટક હું ભજવી બતાવું !" એ છે એમની પુમારી ! એ
 નાટક લખે છે-નાટક ભજવે છે ને નાટક ભજવાવે પણ છે. એ નાટ્યલેખક છે, નટ છે ને
 દિગ્દર્શક છે. પણ સૌથી મોટા તો ટહેલિયા છે. એમણે હેલ માંડી છે નટધરની. ગુજરાતીમાં
 નાટક નહોતાં અથવા એનાં હતા તેની ઊણપ નાટક લખીને પૂરી, નટો નહોતા તો પોતે
 નટ ધાનીને નાર્યા ને ખીજને નચાવ્યા-પણ નટધર નથી તે ઊણપ-એમણે અવાજ બેસી
 વાય એવી રીતે ને એટલી વાર ટહેલ નાખ્યા છતાં ઊણપ જ રહેશે કે શું એમ લાગે છે.

ભાષણ કરવામાં એઓ એકા છે. જલદ ટીખળીઓને રચ આપવામાં એઓ અડંગ
 છે. ભલભલી સલાને હસાવવામાં અને હલાવવામાં એઓ નિષ્ણાત છે અને વખત આવે
 તો ભલભલી સલાને તોડી પાડવામાં પણ એઓ પાછા પડે તેમ નથી

એમને સ્વભાવ એવડા જેવો છે-તીઓ યે ખરે ને મીઠો યે ખરો જેને એનો અનુ-
 ભવ ન થયો હોય તે એની કલ્પના પણ લાગ્યે જ કરી શકે. એમનું હૃદય મૃદુ છે. મિત્તસે
 આટલા ઉચ્ચ શ્રી ચંદ્રવદન એક વાર મેઘાણીને ભેટતાં વાર જ ફૂલકે ફૂલકે રડી પડેલા ! એમના
 મૃદુ હૃદયની પરમભક્તિ પણ કેટલી પવિત્ર ! એમના સ્વભાવ આવો વિચિત્ર હોવા છતાં
 એમના જેટલા મિત્રો ખીજ કોઈ ગુજરાતી લેખકને લાગ્યે જ સાંપડ્યા હશે.

કંચનજંઘાથી કન્યાકુમારી સુધી પવનપાવડીએ નહીં તો વાને અથ
 ચંદ્રવદનના મનોરથ છે ગુજરાતની રંગભૂમિ ઊભી કરવાના ! એમના મન
 રામણ છે ! પોતે ચંદ્ર છે એટલે મહેરામણ હોય છે ! પણ મનોરથની સિ
 કળાએ આંદ ખીલશે ત્યારે ! આ છે આપણા ચંદ્રવદન-સ્વ. ગીમનજાલ મહેતાનું

કાળાં બજાર

એનો નાશ કરવો એ
પ્રત્યેક હિંદીની ફરજ છે.
કાળાં બજારનો નાશ
કરવામાં દરેક હિંદીએ
પોતાથી બનતું કરવું જોઈએ.

એ
શું શું
કરી શકે ?

- (૧) ખાંધેલા ભાવથી વધારે ભાવ આપે નહીં.
- (૨) વધારે ભાવ માંગનારની પોલીસને ખબર આપે.
- (૩) બને ત્યાં સુધી ખરીદી ઓછી કરે.

કાળા
બજારનો નાશ કરવાથી
દરેક હિંદી પોતાના રાષ્ટ્રની અને પોતાના
દેશમાંધવોની સારી સેવા બજાવશે. કાળાં બજાર
એક ઘડી પણ નભાવી શકાય
નહીં.

કાળાં બજારનો નાશ કરો

લડાઈમાંથી
પાછા ફરતાં

—કેટલું આશ્ચર્યકારક.....પેલું તદુરસ્ત
બાળક એનું પોતાનું જ. દાદ દૂંડી રબ
પર છે પણ એ ત્યારે પાછા જશે
ત્યારે એમને ખાતરી છે કે મઝી બાળકને
ચલુકો ખીસ્કીટો આપીને તદુરસ્ત રાખશે.

પારલેની ગ્લુકો ખીસ્કીટ

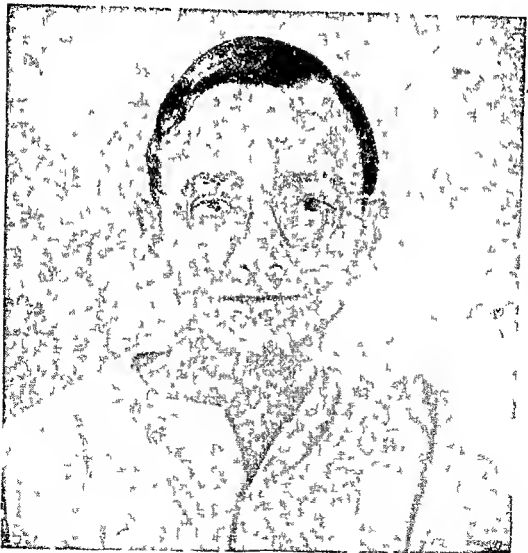
મેટાં તેમજ નાના માટે એકસરખી સાદી.

अभिज्ञ
१९४५

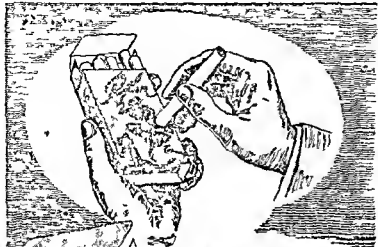
वर्ष ८
अंक ३

नयी डोळक

श्री उमागिड-वर्षी

રૂપ...રૂપ...રૂપ

અને દીવાસળી અવેળાસ સળગે
 છે ને સીગારે આશાક એની માનીલી
 'દીપમ' ને જલાવે છે-એની કોઈકોઈ
 ફેક હેવુ હારે છે અને દિઆગને
 પુરા કરે છે

દીપમ ને હોલ પર પુકો એટલે
 તેય નાચી ઉઠે

Ryton
 The Cigarettes With a
 LUXURY BLEND

મેટ્રીકના વિદ્યાર્થીઓ માટે બાલતી ગાઈડ

સુંબઈ યુનીવર્સિટીએ
૧૯૪૫-૪૬-૪૭ ના
અન્વરતી અભ્યાસક્રમ
માટે

યંગ ઈન્ડિયા રેકર્ડ્સના

સંચાલકો રજુ કરે છે.

કરસનદાસ માણિક
(વૈશંપાયન)નું માન્ય
કરેલ કાવ્ય

પરિણા જાદ વિવેચાં-
ઓના લોચનીયા આસ
બીના ન થાય તે ગા'

એક દિન આંસુ ભીનાં રૈ
હરિના લોચનીયાં
મે દીઠાં

“એક દિન આંસુ-
બીનાં રૈ હરિના-
લોચનીયા મે દીઠાં”

ભાગ ૧-૨

ડી. એ. ૧૧૫૭૬

કાવ્યની

પાસ રેકર્ડ્

બનાવી છે.

અન્વરત કોઈલા શી.

ન્યોત્તના મહેતાને તે

ગાવાંની હલકના પુરા

માર્કસ સ્ત્રાયા છે અને

તમે પણ રેકર્ડ્ વસાવી

સમજશો તો અન્વરતી

ના પુરા માર્કસ મજશે.

દરેક સંસ્કારી ધરની
લાયબેરીમાં આ રેકર્ડ્
પહેલું સ્થાન મેળવી લે
છે માટે તુરત જ વસાવો

“એક દિન આંસુ ભીનારે
-હરિના લોચનીયાં”

ડી. એ. રેકર્ડ્ ૧૧૫૭૬

લખો:-

નેશનલ આર્મોશ્ન રેકર્ડ્ મેન્યુફેક્ચરિંગ કું. લી.

૧૧૦ મેટ્રોલ સ્ટ્રીટ, સુંબઈ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દી લુનામાં લુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૦]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર માઈમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવુ અંદગીતું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૬,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગલા વર્ષથી લગભગ બમણું કામ
કરિને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ જ્વલંત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, હરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ બિગેરે છે.

સત્તાવાર થાપણું રૂ. ૫૦,૦૦ ૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી થાપણુ " ૧૧,૫૦,૦૦૦

કુલ આસ્ત્યામત " ૮૫,૦૦ ૦૦૦

આણુ કામકાજ " ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીઅમ આવક " ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ " ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડિંગ, એપેલો સ્ટ્રીટ, કોલ
સુંબઈ.

અંદગી-આગ-હરિયાઈ-અકસ્માત

જ્યંત દેસાઈનું
વિજયવંત ચિત્ર

સમ્રાટ

ચંદ્રગુપ્ત

ભૂતકાળમાં

આર્યાવર્તને આઝાદી
અપાવનાર • જનની
જન્મભૂમિનું જયગીત
ગજવનાર • ભારતીય
સંસ્કૃતિનો જયોતિ

વર્તમાનકાળમાં

વેસ્ટ એન્ડને
આગણે વાહનવહેવાર
અટકી બંધ એવી
પ્રચલ માનવમેદની
બંધે છે—
એ સમ્રાટનાં
દર્શન કરવાને.

જગાડનાર

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત

મુખ્ય
ભૂમિકા

રેણુકાદેવી
હંશ્વરલાલ

સુરેયા
મુખારક
મુલોચના
નાયમપદલી
વગેરે.

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

દરરોજ, ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શનિ, રવિ અને રતને દિવસે
૧ વાગે વધારાનો શો

हेवकरणु नानलु मेडींग कंपनी लीमीटेड

४० शा या ओ

टेलीग्राम्स : 'हेनाथे'क'

मेनेलुंग डीरेक्टर : प्रवीणचंद्र व. गांधी.

हेवकरणु नानलु इन्स्युरन्स कंपनी लीमीटेड

लु हंगी * आग * मोटर

टेलीग्राम्स : 'हेवइन्स्योर'

मेनेलुंग डीरेक्टर : खिमनलाल व. गांधी.

हेवकरणु नानलु इन्वेस्टमेंट कंपनी लीमीटेड

टेलीग्राम्स : 'हेनाइस्ट'

मेनेलुंग डीरेक्टर : हेनाइन्स लिमिटेड

हेवकरणु नानलु प्रोन्टींग जेन्स पब्लिशिंग कुं. ली.,

टेलीग्राम्स : 'हेनान्युज'

मेनेलुंग डीरेक्टर : लक्ष्मीकान्त शां. हाबोणकर

हेना सन्स लीमीटेड

टेलीग्राम्स : 'सीवरधी'

मेनेलुंग डीरेक्टर : लक्षितचंद्र सी. डी. नानलु

डेड कोडीस : हेनकन्जु नानलु गीडीन्ज, मेन्डीन्सन् मर्चल डेड, मुंण्ड.

आ न ना यु डू का ण ना

अनिश्चित दिनांसा तमान जन-भास विगेरे भाटे...

नि शिं त ण न वा सा इं

कैसर - हिंदनी

पोलीसी लेवी ओ सर्वोत्तम गणाय छं.

* लु हंगी * आग * इन्स्युरन्स * मोटर *

युं कामकाज स्वीकारती
सध्वर स्वदेशी पीमा संस्था

कैसर हिंद इन्स्युरन्स कंपनी लीमीटेड.

वि. ओस. आधे
चेरमेन

डेड, मुंण्ड.

आर. के. गुतरीया
जनरल मैनेजर

पांचमा अठवाडियांमां

रत्नलता

संगीतप्रधान चित्र

—: श्रमिका :—

अज्ञान, कमला चैटरल,
राष्ट्री प्रेमलता, केशरी

विभूटां पडलां ये
लक्ष्मी लुवानीयांनी
दिललत प्रलय कथा

छाया :

ल. ल. गोगटे
श्री. अम. नरेश

धनि :

अय. डी. भीक्षी

कला :

अस. अ. वाहुष

कथा :

नीरंजन पाल : : अस. अ. रत्नलता

गीत :

स्वामी रामानंद, पं. ईन्द्र, मुनशी अजीश
सगी. लुडो सी. रानी

दिग्दर्शक अरुपी.

★ अलत प्रकाशन ★

रोयल ओपेरा हाउस

का
र
वां

શ્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

— કંપની લિમિટેડ —

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

લંદની, આગ, મોટર, વકમિન્સ કમ્પેનિસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

— શાખાઓ —

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

બ્રાંચ મેનેજર

(સુબ શાખા)

૩૬૧ મતુલલા હાઉસ, હોમલ સ્ટ્રીટ, કોટ, સુબંધ

જેના નામથી સંવત્સરનો આરંભ થયો

એ પ્રતાપી અને પરદુઃખભંજકનું હવન

પ્રકાશ

૩૧ેરી પડા પર રલ્લ કરે છે.

વિક્રમાદિત્ય

— દિવસ ક —

: ભૂમિકા :

: કલા :

વિજય ભટ્ટ

પૃથ્વીરાજ-પ્રેમ અદીપ

કંતુ દેસાઈ

તુરતમાં જ
આવે
છે.

બાલુશય પેઢારકર-રત્નમાલા
૨ જ ના

પ્રકાશનું
મહાન ઐતિહાસિક
ચિત્ર

એવરમીન ફીલીક

મહામતીનો દ્યુતારક

ઈ-ડીઅન ગ્લોબની

વહાણના વહાણના

વીમાની યોજીમીઓ

વહાણના વણગારની

મહામતીનો દ્યુતારક છે

વિશેષ વિગત માટે લખો

ઈ-ઈ-ડીઅન ગ્લોબ

ઈન્ડિયન સુ. લી.

૩૧૫/૩૨૧, હૉન્ગકોન્ગ રોડ, કોટ, મુંબઈ

રાખાઓ - કમચી, વેરાવળ, પોરબંદર

કવિતાની એમ કપના માટે, ગભિનશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકગરી મુન્દમામા એક
સમોટ દલીન માટે સુદર મગજ ગઝરી ઇ

બ્રાહ્મિ જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે કપના વધારે છે
લખો — ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

- (૧) કાલબાહેવી મુબઈ (૨) ગાધીરાંઠ નમદાવાદ
- (૩) દાઈરાંઠ સુરત (૪) લાખાણરાજ રોડ રાજકોટ

અમીઝી નિવાસથાન
ગાદા, માત્વક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે મોઢી જૂઠું

નૃસિંહ હિન્દુ લોજ

કે ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ
ટે ન ૨૨૬૭૫ ટેનીમાક એડમ-“પોલ”

૧૩૨ વાંચો

પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકાટિક
ચન્દ્રવદન મહેતા મુંદરરા

વાર્તાસંગ્રહો

કાદવના કંકુ શેરાં
બકુલેશ જ્યંત બના
ઉત્તરા જ્યંતી દલાલ

વાર્તા

સુનંદા લતા
રમણ વધીલ નવ અગ્રગણ્ય લેખકો

અનુવાદો

આપણા નેતાઓ : સુસુદ ગાંધીજીની
અનુ. નવકુમાર પાંડે
સમાજવાદની મીન્ નસાણી
પુનવિચારણા અનુ જ્યંતી દલાલ
આપણી કોંગ્રેસ રમણીકલાલ શાહ

હવે પછી

કહે પહોરે (હળવા લેખો) મુનિદુમાર બટ
શર્વરી (વાર્તાસંગ્રહ) કિશનસિંહ
આવડા
રંકિનાં રતન (નવલકથા) સુકર
ચંદરવાકર

પ્રકાશક :

—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ—

સર કિશોરશાહ મહેતા રોડ, કેલ, મુંબઈ-૨

પૃથ્વીના પર પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અતુપમ છે :

o o o

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભૂષણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની
બનારસી સાડીઓ
ભાતભાતની બોઈરો
રેશમી કાપડ
વગેરે ખરીદવાનું મુગમ
અને સગવડભર્યું ન્યાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંગ્રારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
ભરેલી સાડીઓ :

.....રૂપકલા.....

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

પ્રવિદ્યાલ નં. : ૨૦૮૩૯ ૫૬ તાર : "હેન્ડલુમ"

ભીતની ભાષા

સ્થૂલ ધરતી
સૂક્ષ્મ જીવન :
સ્થૂલ દેહ
સૂક્ષ્મ પ્રાણુ :
સ્થૂલ આપ
સૂક્ષ્મ કીડી :

સ્થૂલ ભીત
સૂક્ષ્મ છે એને રાજગારતી

તસ્વીર

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ એ ફીસ આમે,
મુંબઈ ૪.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૯૫ : અંક ૩૭ : સળંગ અંક ૩૯
એપ્રિલ ૧૯૪૫

ગૂ થણી

દુર્દિન એક પત્ર	બગવંતરાય કાકોર	૭૩
મુને નમન	ભ્રમર	૭૫
વાચતા દે ભે	ક પૂણિ મા દવે	૭૭
ફૂલતા ધાપ	પતીલ	૭૮
કાવ્યપાઠકેદ	ગોવિંદરાવ માકડ	૮૦
ઉમાશંકર ભેષી	મનુસુદન એમ એ.	૮૪
ઈંધણા	રાદિલાન્ત	૮૬
સમાચાર		૯૧
અભિસાર	ઉમાશંકર ભેષી	૯૨
મિલન	ઉમાશંકર ભેષી	૯૩
કવિને ઉદ્બોધન	રતુભાઈ દેસાઈ	૯૪
પરપ્રાતીય કાવ્યસાહિત્ય		૯૭
ઉમ્મર અધ્યાત્મ	મૂળરાજ અભરિયા	૯૯
વિનય દેને ૧	ખદરી કાચવાળા	૧૦૧
મિતાહારી મતદર્શન	કોલક	૧૦૨

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

કવિતા' દરેક અગ્રેષ્ઠ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે કવિતા અંગેના પ્રવચનવાદ નીચેને સરનામે ન કરવે

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

દુર્દિન, એક પત્ર

બળવંતરાય ક. ઠાકોર

[જુઓ ફેણ. ૧૯૪૫ના અકાશ સુભાષી પ્રતોને મળાને આપેલી નોંધ.]

[મણિની અતિ અનુક્રુપ]

વખત નયિ જતો આ
 ધરર ધરર ધંટી
 ઝરમર ઝરમર આ
 રવિ ત્રિજી નિજ જે, તે
 સડક સડક સૂતી
 નવ લવ લલચ્યાવે
 ગગનમહિં ન પખી
 તરુ ય સલિલધારા
 ઝરમર ઝવતા આ
 તિમિરુ વધિ ફરી આ
 નહિ ઉદયધનઓ,
 ઝરમર ઝરમર આ
 નવલ ખખર છાપાં
 બનતું ન કશું એકે
 દિલ ઘડિ કળતાં તે
 ચડતિ પડતિ સેવે
 ખખર પથુ ન તાલ
 -લખ લખ લખ કિતા !
 ભર ભર ભર કેમે
 દશકમિ દશકા માં
 વિધવિધ સરણીએ
 જિવનસિદ્ધિ ચડાણે
 ગૃહકુલ વિશ ધર્મે
 મતિતડ અહિં જાણ્યાં
 ઝંખડ ઝંખડ ખૂંચે
 સન્નિવન પથુ એ સૌ
 સુખટ પથુ હરીલા
 -તદ્દપિ મતિ જડે આ

ખીલડો ઝાલિ ઘોડો
 ધૂમવે ગોળ ગોળ
 વ્યોમ વર્ષે જ વર્ષે,
 જાંબિ આંધે ઝવંત.
 વારિસ્નાને લસંત,
 કોઈની આનજને.
 શરિયેમાં ન પ્રાણી,
 નીગળે શીતકીમ.
 પ્હોર ને પ્હોર જાશે,
 જાયની રાત યાગે ૧૦
 રંગ ના શી ન સાધ્ય.
 ચોંટિ વર્ષાદ ક્ષેરો.
 ફાતરાં ફેદિ યાકરો,
 વર્ણવે ક્યાં ય એવૂ
 હોંસ ચિંતા તરજે
 અન્યબાનાતુ રંગી
 કે કસાળા કરા ય
 છાપ જે છાપ, સંચા !
 નિત્યમાપી કંતાર !
 પ્રસ જીકયા ગબીર, ૨૦
 આત્મજી ડાણુમાંથી;
 સ્પર્શતા છેક ટેએ,
 ને વળો નવ્ય દેતા;
 રાજૂપક્ષી તડો શાં,
 વાદ એ નિકતખાટક
 પક્ષકારો મતીલા,
 જીવમવંત ઝાઝા.
 આજ તો એ વહુઆ !

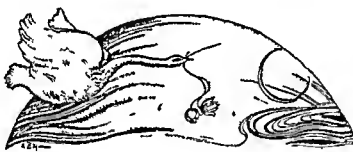
દશકમિ દશકા માં
 વિવિધ નૃપતિવંશો
 અરઘ અધુકડાં એ
 અગણ્ય રાતક જૂના
 'દ્રવિડ', 'સુમર', 'આર્ય',
 ભરત વિપય કરો
 જનનપળયજો ક્યાં ?
 પ્રખર મતિ કમોટી
 જગમરતણી વિદ્યા-
 ભરત વિપય કે રો
 -પથુ સુજ મતિને ચે
 અહું હું અહું સદા ચે
 રસણું રખડું ચોદિફ
 પ્રખરમતિ વિષે ચે
 અમર સરજતોમાં
 કવિકૃલચરુ આર્યા-
 બિલ-અધિ વાલ્મીકી,
 અતિવિતત પટોએ
 મનુગણુ કરતાં તો
 ઠડિગણુ અવરે છે
 નગર જન નિવા સો
 ફરિ ફરિ ફરિં ચિત્રે
 કુદરત અતિગાઠી,
 જગદ્ગુભવ સૌનો
 વિભ્ય ઉજમ ટૂંકા,
 ભરત જન પ દોની
 સુરસખ પ્રતિભાએ
 રાતક રાતકની જે

અર્થુ ટીબા પ્રહાતાં
 કાલદાદયા ફરીને ૩૦
 નામ તે હામ પામ્યા;
 શેષ લાધ્યા વળી છે,
 પ્રાંત લાગે છુસાતા.
 પ્રૌઢ અવંત ઝોંત
 કેહવેના ?-એહ બવ્ય
 આજ આકર્ષિ-ફે છે
 પીઠ સૌ મોટન્દાની.
 હં ય ગિરાસુ બાળ
 આજ પ્હાડપર્વત એ.
 આર્દ સૌન્દર્યશોભા ૪૦
 માણુવા ઉચ્ચબવ્ય;
 હં કાકાર શોધું,
 શ્રેષ્ઠ મારું મુકાબ્ય,
 વર્તાના વ્યાસ, ખીજ
 ને ત્રિભ કાલિદાસ.
 જે મહો એકમાં છે,
 રાક્ષસો ક્યાં ય ઝાઝા;
 છાપાં શ્રેષ્ઠે લખાઈ,
 વર્ણવે નેહ આછાં,
 કાનનેને પનોન, ૫૦
 માનવી દિવ્ય અંશી,
 ચંદ્ર શો શુકલકૃષ્ણ,
 એક સાચો વિરાગ.
 સંસ્કૃતીનાં યરોને
 કાવ્યમાં દિવ્ય કીર્ધા;
 ધૂમતી કાલચક્રી,

ઉપર અમરરાગિ શ્રી સ્તવે આર્યતાની,
 -કથમપિ જીવને આ કાવ્ય સર્ગમ એના
 કવિકુલચરુ ત્રીજા ન્નુ અર્હી શૂ સ્તવૂ દ્ધ,
 -કવિ દ્ધિમગિરિનો એ, યક્ષ પ્રેમીતલો એ ૧૦
 પ્રથમ યુગલ ધર્મો- ચારને સ્થાપતો એ,
 કરિવર અથ અગી કાલના મોક્ષનો એ,
 કવિ દિગવિજીનો, સૌમ્ય રાજવિજીનો,
 જડ અપદુ કહાણી સુદમ સરકાર સીચી
 તપ વિધિયુત પ્રેમે શ્રેય સસ્થાપતો એ,
 હર ગિરિતનયાના મોદ મહેકાયતો એ

અનર કવિવરો છે અત્ર અન્યત્ર પ્રૌઠ
 રસિક લલિત પ્રચા- સર્ગ જેના ઉદાત્ત,

પણ જસ ત્રિપુગી આ ના ખુટે ચાર જન્મે
 અધિક શિદ ઉપાધી એક આ જન્મ કાળે ૩૦
 અમર જનતા આ વ્યેમની ઝાપિ ઝાપે
 નહિ પણ મુજને એ કાવ્યમા યે મુદા કે,
 જડ ભુમિ તરુ પખી આભધાયાધી આ
 વિગ્ન વિરન સુસ્તી સ્વાર યે ચિત્ત રથે,
 રવિરેદી દિશાઓમા મને નિસ્સ્પદ ને જડ,
 વિદ્યાવ્યર્થ કનાશી સૌ ઝાખા દુર્દિન ઝાયમા
 ખાવુ મ્હા ખેલને સૂવૂ આજોટલુ વાજોળવૂ,
 સામગી મતુપ્રવૃત્તી મદ દુર્દિન મદમા
 પત્ર આ શુભ ને વાહુ નથી કામ, કલા યના,
 ના દિન નિશા એવે ચીતરૂ મ્હાન દુર્દિને, ૮૦
 મ્હાનતા નવ એ દેગ્ને, મ્હાતો એ જ સમાપને

ટિપ્પણ: આ પત્ર લગભગ ચાનતી કયમે ચિતરતા મ્હાનો એક જ ખ નો પૂરો થાય એટલો સમય લાગેલો
 સ્વલ્પ પાઠકેર અને વધારા સાથે એને એના વગમા જાપવા પ્રકટ કરવા યોગ્ય મહું છું
 ૪ ઝાપે જવત ઝાપ જવતો ૧૩ નવન નેવિન ૧૬ કતાર કાવમ ૨૦ ખિ ખિમાનો એકાર ૬૭ પણ
 અડડતો ને ખોળો ઝાનાય છે કેમકે આ રાખ દ્ધિમાને ૬ ખરી જતા થયો છે ૨૩ વિરા સામાન્ય પ્રભ સમાજ
 ૨૫ ઝમે ઝૂમે લહે આખડે ૩૧ અધુકડા અર્ધ જ વિડસેલા ૩૩ મુગેર મુગેર ૩૪ વિયય ખટ પ્રદેસ ૩૫
 સ્વલ અને સમય ૩૮ ન આડર્ષદુ ૪૨ પ્રખરમતિ અહીં જહુનીદ્ધિ સમાસ છે ૪૬-૪૭ વાન્મીદ્ધિ શમાયલુ ૫૮
 કથમપિ જીવનેદુસ્મિન હંદશ કાવ્યસર્ગ (સ) ૬૧ ઉત્તમ પ્રેમ દ્ધવના 'લાવરૂપે જ ન રહે સહધર્માચરણુમા
 પરિજીભી દ પતી જ્ધને તેમના તમામ ઝાનરૂ આશ્રિતો ચલિતોના શ્રય સાધે તેજ ઉગ્રમ પ્રેમ એક મદ્ધાશ્રિરતીએ
 કહું છે, And the greatest of these is clarity એ મહાવાક્ય પા આ અર્થ જ પ્રમાણે છે ૬૨ કામને યુગલાગીમાથી
 'અનગ' અને 'સુક્રા' બનાવે છે દેહીકામનુ શિવને હાથે બરમીકત્લુ વાલુને છે પછી શિવ અને ઉમાના લગ્ન અને
 સુરસેનાપતિ કુમારનો જન્મ વર્ણવે છે ૬૪ કહાણી રકુતલોપાખ્યાન અને પુરુરોર્વશીની ૮૧ સમાપન સમાપ્ત

ગુલે ચમન

‘હમર’

અહારમી સદીની એક માર્કસોપીડિયામાંથી ઐદ્ધર્મ સંપ્રદાયને લગતો એક ફરો કાલીદમના સમય પર વેધક પ્રકાશ ફેક છે. એ માર્કસોપીડિયા સુમના કુલાચાર્ય જ્ઞાનથીએ તૈયાર કરેલી છે. પ્રગીન અને મધ્યયુગનાં ટિમેન સાહિત્યના આધારે એ સાઈકલોપીડિયા તૈયાર કરવામાં આવી છે. ગંગાનય બી રીસચર્ચ પ્રિન્સ્ટનપુટના જર્નલમા ઓગસ્ટ અકમા શ્રી. એસ. સી સરકારે એ ફરોનું અગ્રેણ બાષા ન્તર કરી દિખવ્ય સાથે મુદ્ધુ છે એ પ્રમાણે કાલિદાસ નિહિસાના રાજ બાગબદ્ર સુમના, વારાણ્ સીના રાજ વિમા કુમલ કાકાશીમના અને દક્ષિણાન્ત્ય અને અપારન્તના રાજ સ્વાતિ સતાવહનના સમકાલીન હોવા જોઈએ. તદુપરાત એમનાં લગ્ન વારાણ્મીની રાજકુમારી સાથે થયાં હોવાં જોઈએ. સાહિત્યએએ એઓ વરઝવિના, એન્દ્ર બંગાળ વૈયાકરણી શકુ, બાવમાં અને નાગાર્જુનના સમકાલીન હતા. એ ફરો વધુમાં એમ પશ્ચ બતાવે છે કે સરહપદ રાહુલ બદ્ર નામના અપબ્રશકવિના પશ્ચ સમકાલીન હતા. પશ્ચ સૌથી વિશેષ મહત્વનું સૂચન તે એ મળે છે કે સરહ-પદ રાહુલ બદ્રના પુત્ર અશ્વત્થ એ જ કાલીદાસ હતા. એટલે આમ કાલીદાસ ઇ. સ. ૫ પહેલી સદીમાં થયા એમ પ્રતીત થાય છે. આ હકીકત અત્યાર સુધીની કોઈ પશ્ચ ઇતિહાસસિદ્ધ હકીકતનો વિરોધ કરતી નથી.

હમર ખૈયામ ખગોળશાસ્ત્રનો મહાન અભ્યાસી હતો એ “અહાર મકાલા”ના પુસ્તક પરથી સાબિત થાય છે. તર્કશાસ્ત્ર અને દ્વિલક્ષીનો પશ્ચ તેણે અભ્યાસ કર્યો હતો. ગણિતશાસ્ત્રમાં પશ્ચ તે પારંગત હતો અને ગણિતને આધારે તે ખગોળ જોતો. તે મોટો ગણિતશાસ્ત્રી હતો તેમજ એક દાખલો આપણી

પાસે મોજૂ છે. તે વખતના સુલતાન મલિક શાહે ખૈયામ તેમજ ખીન્ન બણીતા ખગોળશાસ્ત્રીએને બોલાવી તે વખતનું કૅવેન્ડર મુધરાવ્યું હતું. મુધારેલું કૅવેન્ડર ધણું જ ઉત્તમ નિવડ્યું અને તે બલાલી કૅવેન્ડરના નામે મશહૂર છે. ખગોળશાસ્ત્રનો અભ્યાસી હોવાથી તે હવામાન, ઋતુ અને આકાશની તારા-સૂર્યોને, તેને અભ્યાસ કરી કેટલીક વાર ઉપયોગી બનિખવાણી કરેતો. આ સૂચનનો નિર્દેશ કરતા બે દાખલા આપણને ‘અહાર મકાલા’માંથી મળી આવે છે. તે ત્રીએ પ્રમાણે છે.

સન ૫૦૦ દિગરીમાં એક વાર શિયાળાની ઋતુમાં આદરાહને શિકારે જવાનું મન થયું. સીજન સારી ન હોવાથી આદરાહે હમર ખૈયામને અહુકૂળ સમય માટે પૂછ્યુ બે દિવસ અભ્યાસ કરી તેણે આદરાહને શિકારે નીકળવા માટે સલાહ આપી પોતે પશ્ચ આદરાહની સાથે ચાલી નીકળ્યો. થોડેક દૂર ગયા ત્યા તે વાદળ ચઢી આવ્યાં. બરફ ને ધૂમસની શરઆત થઇ. આદરાહે પાંજ ફરવાની ઈચ્છા દર્શાવી પશ્ચ હમર ખૈયામે કહ્યું, “ધીરજ રાખો. હમણાં જ વાળ સાફ થઈ જશે અને પછી પાંચ દિવસ સુધી વરસાદનું એક ટીપું પશ્ચ પડશે નહિ. અને થયું પશ્ચ તેમજ. ત્યાર બાદ સહેજે વાદળાં પશ્ચ ટેપાયાં નહિ.

મારા જીવનમાં હાસ્યરસ ગૌણ છે. રાશ્શકમાં હું કવિતા લખતો હતો; પહેલી કવિતા મેં ‘માતા મર્થા’ની ગાતા છારે લખેલી-એ કરુણરસની કૃતિ થાય એ પ્રયોગ માટે. એ સાંભળવામાં આવતાં કેટલો ઠપકો મળ્યો હતો તેના તમને ખ્યાલ નહિ આવી શકે. પછી ‘ઝેર મર્થા ને વેર મર્થા’ને અનુકરણે “સર ગયા ને નર ગયા” વાળી કવિતા મેં લખી.

ખૂમ બહેા નીકળી. મેં કવિતા લખવી બંધ કરી. અને એ પશુ જ્ઞાન્યું કે કવિતા હારા મારું દિલ ઉધાડું પડી જશે-ખૂદ્ધું થઇ જશે એ બીકે પશુ કવિનાં લખવી બંધ કરી... સાહિત્યની દૃષ્ટિએ કવિના લખતાં પારકાની વદુ મરી જતાં પશુ કરુણરસનું સ્વસંવેદિત કાવ્ય લખવું પડે છે-લખી શકાય છે. સાહિત્યની નગર જ વિશાલ છે; એની દૃષ્ટિએ એકની પત્ની તે બધાની પત્ની છે; એકનો વર તે બધાનો વર છે. આવી ભાવના-એકત્વની યાય-એ રમની હૃદય કોટિ છે લોખંડની જેમ સાહિત્યમાં એકે બાગને જોતાં સમગ્રનયા અસર યાય છે; લોખંડના સળિયાનો એક છેડા તપાવતાં આખો સળિયો તપી બેડે છે. જ્યોતીન્દ્ર દવે : 'આત્મપરિવ્યથ'

હાં સુકોટને ઘેર રહીને હું લંડન યુનીવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતો હતો. તે વખતે દિવસી પાછા ફરેલા એક એંગ્રો ઈડિયન અધિકારીની વિધવા સાથે મારે ઓળખાણ થયું હતું તેણી અને "રખી"ના ટૂંક નામથી ઓળખાતી હતી. તેણીના પતિના મરણ પ્રસંગે કોઈ હિંદુ નિત્યે એક ગોઠગીન લખી આપ્યું હતું. તે કાવ્યમા રહેલી કવિત્વશક્તિ વિશે કશું કહેવું નથી. પશુ લેખકે એ ગીત અંગેની સૂચનામાં જણાવ્યું હતું કે એ "ગિહામ"મા ગાઇ શકાય. એક દિવસ તે કાવ્ય ગિહામમાં ગાવા માટે તેણીએ મને કહ્યું. વ્યવહારગાનરૂપ સરળ માણસની પેઠે મેં તેણીની માંગણી સ્વીકારી. તે

વિધવાને પોતાના પતિનો વિલાપ મૂળ રાગમાં સાંભળીને ઘણી લાગણી થઈ. હું જ્યારે જ્યારે જતો ત્યારે એ ગીત ગાવા માટે મને આમંત્ર કરવામાં આવતો. એક દિવસ મને એ ગાઇ તરફથી આમંત્રણનો તાર મળ્યો. કેલેન્ડરમાં જતાને જલ્દે હું એમને ત્યાં ગયો.

હું સાત વાગાને જલ્દે ત્યાં નવ વાગે જઈ પહોંચ્યો. તેણીએ મારું અતિથ્ય કરતાં કરતાં પૂછ્યું "રવી! તું આટલો વખત શું કર્યા કરતો હતો?" મેં મારી પરિસ્થિતિ, સાદમ બધી વાત સમજાવી. ત્યાં જમવાનું બધું પતી ગયું હતું. હું બૂખ્યો હતો. એક સ્ત્રી પહેાણુ ગત કરનારી હોય ત્યાં બૂખ્યા રહેવાની મેં આશા જ નહોતી રાખી તે એંગ્રો ઈડિયન અધિકારીની સ્ત્રીએ તો મને માત્ર કહ્યું: "ચાલ રવી! ચંદાનો ખાલો પી લો"

હું કોઈ દિવસ ચંદા પીતો નહોતો, પશુ મારી કુખાને શાંતિ આપવામા સહાયશૂન થશે એ આશયી બીરકોટ માથે ચંદા પીધી જ્યારે હું દીવાનખાનામાં પહોંચ્યો ત્યારે પુખ્ત વયની સ્ત્રીઓનું એક ટોળું ત્યાં જણાયું તેણીની બમીછ સાથે એક સુંદર અમેરિકન શુવાન પગથુવાનો હતો. તેની સંવનનની ક્રિયા માટે તે મડળ મથ્યું હતું.

ઘરના મારીકે કહ્યું: "આસો. આપણે જ્યાં વૃત્ય કરીએ" જો કે વૃત્યની ગોઠવણુ યેલા નવયુગલને માટે જ કરવામાં આવી હતી, છતાં મારે મારા કરતા વયોહૃદ વનિતાઓ સાથે નાચવું પડ્યું.

રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર

વાંચતા રે'જો

ક્ર. પૂર્ણિમા દવે

કવિઓના પરિચયમાં આવવાની અને શરૂઆતમાં ખૂબ હોંશ યાત્રી. કોઈક કવિને જોતાંની સાથે અને થતું કે “આ કવિ...આર્યા.” મારી સાથે કોઈ હોય તો તરત આંગળી ચીંધીને બતાવું થે ખરી! પણ આજસુધીમાં હું ધણીયે કવિઓના પરિચયમાં આવી છું—જોટાથી માંડી છેક નાના સુધીના પરિચયમાં! પણ એ પરિચય પછી મને ભગવાન બુદ્ધને મત્ય લાધ્યું તેમ અને પણ એક સત્ય લાધ્યું કે “કુમરા દુરથી રળિયામણા” એ કહેવત કવિઓ માટે જ છે કદાચ શબ્દસત્ત્વીઓ શોધખોળ કરે તો એ ‘કુમરા’ શબ્દનું મૂળ પણ કવિમાંથી જ હોતું સભવિત એટલું તો અવશ્ય શોધી કાઢે! ‘શબ્દસત્ત્વ’ને આત્મ એ મૂકી માત્ર અનુમાન શાસ્ત્રાનુસાર પણ જો હું વિચારું તોયે એ મૂળ નજીકમાં જ છે કુમરા જમીન પરથી ઊભા થઈને આકાશ તરફ મીઠ માટે છે—જોયા યતા જાય છે, પવનના સપાટા પણ ઝીંચે અને મંગા કુમરમાંથી વહેવા માટે છે. કવિઓ પણ ગગનેત્સુક બની જમીન પરથી ઊંચા યાય છે, પવન-દુખના સપાટા ઝીંચે છે, પછી દુખી યાય એટલે રોહડાં રહે અને અશ્રુમંગા વહે તે જ આ કવિતાઓ! આમ ‘કુમર’ અને ‘કવિ’ વચ્ચે કંઈક સામ્ય છે. માટે આ કહેવત પૂર્ણાંશે કવિઓ માટે જ હોવી જોઈએ એવી અનુમાનાનુસાર દૃઢ માન્યતા છે. હું કોઈ પણ કવિનું અપમાન કરવા માંગતી નથી કારણ કે કોઈને થે હું માન આપી શકી નથી! કવિઓનાં કાવ્યોનું મેં રસપાન કર્યું છે—માન ગાયું છે—તાનમાં ઘૂમી છું, છતાં માન ભૂલી નથી.

અમદાવાદમાં આજથી ચાર વર્ષ પહેલાં મેં થી શેષ (રામનારાયણ પાઠક)ને જોયેલા. હું એમને ત્યાં ગઈ હતી. એઓ કંઈક ગરબો રચવાની ધૂનમાં હતા.

એમણે તો પેતાનું ગાવાનું ચાલું રાખ્યું! એમણે અને કહ્યું, “તમે પણ ગાઓ—આમ બરોબર બેને છે ને?” ત્યાં તો એક કપ ચહા આવી—પછી બીજો કપ—ત્રીજો કપ! જોતજોતાં એમણે ત્રણે કપ ચહા સાથે પીધી. પછી મારે માટે ચહા આવી. મેં તો કહ્યું, “તમને ચહા પીતા જોઈને જ હું ધરાઈ ગઈ ચહા પ્રથેનો તમારો ચાહ અદ્ભુત છે.” મારા વાક્યનો જવાબ આપે ત્યાં તો તેમણે પેલું ગીત સર ક્યું! પા અડધો કલાક પીતી ગયો. ન ઉદાસ અને ન બેસામ એવી રિચતિ ઊભી થઈ! પણ પછીથી એમણે મારી સાથે પદ્ધતિસર પ્રાધ્યાપકની જેમ વાતો કરવા માંડી ત્યારે જ મને એમ લાગ્યું કે એઓ કવિ કરતાં સન્નન વિશેષ છે

મુંબઈમાં હું પ્રો. ઠાકોરને મળવા ગયેલી. પ્રો. ઠાકોર સ્વામી વિવેકાનંદની જેમ ઉધાડા થરીરે જ હતા એમણે લૂંગી પોંડાળેલી હતી. હું તો એમને એ દેખાવ જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ! આ શું? એઓ મને જાળખતા હતા. પહેલી વાત એમણે કરી, “થે આ મધ પી લાણ સરસ છે. હું મધ ખાઈ છું” માટે જ શક્તિશાળી રહો છું. ડોસો થયો છું છતાં ચાલી શકુ છું.” મારા મનમાં તો ત્રિમૂર્તિ ઘૂંટાવા લાગી. ક્યાં કવિ? ક્યાં મધ અને ક્યાં લૂંગી? ત્યાં એક બાઈ આવી ચડવા. એમને જોઈને તરત જ ઠાકોર સાહેબ ગર્જના કરી ઊઠ્યા, “મારાથી લેખ નહિ અપાય! “વિના પુસ્તકાર ના કદિયે લેખ...” મારાથી બોલાઈ ગયું, “વિના પુસ્તકાર મધ અપાય તો લેખ કેમ નહિ?” પછી તો સાહિત્ય અંગેની ઘણી વાત થયેલી પણ એ બંધી અને વાદ નથી.

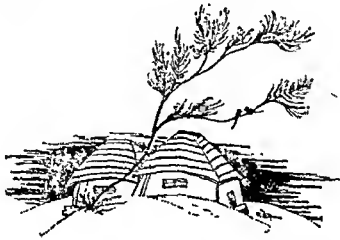
નવીન કવિઓમાં એક વખત રેડિયો પર જતાં શ્રી ચંદ્રવદનને પરિચય થયેલો. 'કવિતા'ના માર્ચ અંકમાં શ્રી મધુસૂદને જે પરિચય કરાવ્યો છે તે યથાર્થ છે. ઊલટું મારે કહેવું જોઈએ કે પ્રો. ઠાકોર અને ચંદ્રવદન મહેતા એ ગુજરાતના કાવ્યક્ષેત્રમાં રફેટક પદાર્થ જેવા છે. ક્યારે ફાટી ઊડે તે કહેવાય નહીં. 'પળમે' તોણા પળમે' વાસા' કરી નાંખનારામાં શ્રી. ચંદ્રવદન નં ૧. છે. એમના ઇલાકાવ્યો વાંચ્યા પછી મને એમ લાગેલું કે એઓ ખૂબ રનેહી હોવા જોઈએ. ભગિનીઓ પ્રત્યેની એમની મમતા પ્રમલ હોવી જોઈએ. પણ મને એ મમતાનો પરિચય એવો થયો કે ગમે તેવી સમજળ અમજળા પણ નિર્મળા યથ જ્ઞય એવી એમની મમતા છે. શ્રી ચંદ્રવદનને બાર ગાઉથી નમસ્કાર કરવામાં જ આપણું હિત છે.

વાષિંહની જેમ પૂરીને આધેથી જેવા જો જ ઉચિત છે.

સાથે સાથે 'કવિતા'ના તંત્રી શ્રી કોલકને પણ મારે શું કામ છોડી દેવા? એઓ Sport છે- જોલહિરી એમનામાં છે તેટલી મેં ગુજરાતના કુર્ષ કવિમાં બાગ્યે જ જોઈ છે એટલે એમને માઠું લાગવાનો બધ નથી. એમનો પરિચય મને ૪૨માં થયેલો. પણ જ્યારે હું એમની સાથે વાત કરતી હતી ત્યારે એઓ ચીરુટ કૂંકતા હતા એના ધુધગોટે જ હું તો ગૂંગળાઇ ગઇ હતી બેરાક એઓ રમૂજ ધણા છે.

'કવિતા'માં આ લેખનાળા ચાલુ કરવામાં એમણે જ મને પ્રેત્સાહન આપ્યું છે તે બદલ પણ હું એમની આભારી છું. કોલક મને જોટલા પુસ્તક દેખાયા તેટલા જ કંઈ બેપરવા પણ દેખાયા એમણે કપડાં પહેરેલાં તે પણ ઢગણડા વગરનાં-કોઈ રંગનો જ મેજ નહીં! મને પાછળથી એમ પણ જાણુવા મળ્યું કે ચઢા પીવામાં એઓ શ્રી રામનારાયણ પાકને ટપી જ્ઞય તેમ છે. મને લાગે છે કે કેટલાક કવિઓ આઢના અભાવે ચઢામાં જ મોજ માણી આપ્તાસન લેતા હોવા જોઈએ.

આમ જોટજોટલા કવિઓના પરિચય થયા તેમાં મહદ અંશે મને પરિચય ન કરવો એ જ ઠીક લાગ્યું! બધા કવિઓને શાણીબાગના પાજરામાં પૂરેલા

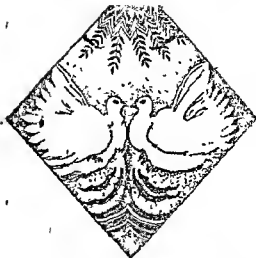

● મુંબઈના અને મુંબઈ ઉપનગરના લેખકોની તા. ૨૪મીએ કાર્પસ સભા હોલમાં મળેલી સભામાં પંદર સભ્યોની કાર્યવહી સમિતિ ચૂંટી કાઢવામાં આવી હતી. જીવુભાઈ મહેતા, જ્યોતીન્દ્ર દવે, ચંદ્રવદન મહેતા, સોપાન, કોલક, શુલાબદાસ જોડકર, કરસનદાસ માણેક, ભોગીલાલ ગાંધી, આત્મીય રાંદેરી, બકુલેશ, રવખન્નય, સુંદરજી બેરાઈ, શંકરપ્રસાદ રાવલ, ખાલુશંકર વ્યાસ અને શંકર પંડ્યા.

દૂઝતા ધાવ

પતીલ

[ખાચણાં]

૧
ઝોતારી સેથી । ખાંડી અગળ્ય રંગીલી,
કેના હૈયાની ખાલી
નથી તું યદ પડી ?

૨
ભાતી રખે તું શાકખબરે, નાકે,
ને તું બહુ નિત્ય તાકે
અને બહુ કાઈતું

૩
જોઈ તને કાઈ કરશે કુવે ગોઝારે,
ઝેર પીશે કે કુંવારે
ગરીબને ડોકરે.

૪
વાંઝિયાબાને ખાશે વળી કાઈ દુસો
તેડશે ઘેર તમારો
લગ્ન નામ તાહરં.

૫
નાખશે ધૂળ માખાપની ખાનદાનીમાં
લલકો પડી ચાતીમાં,
ખડેશે હુંદરો.

૬
જ્યાં ય ગઈ તું, શાહઝાદાની ખાંદી ।
યદ દિલચાલો માંદી
ધંધા રાજગારતી.

૭
ભાંગ પીતા કાઈ, દાર રલ્યા કાઈ દીચી,
આંખ શકે નહિ મીચી
તહારા વિચારમાં.

૮
ભાઈતાં, બેસતાં સહુ વળને જ રમરે છે,
તારી જ વાત કરે છે
તને જે ધિક્કારતા ।

૯
ફહાવનારા કંજૂસ સખી સમ શોભે
તારા પ્રભુપને લોભે
હાતિમની હરોળમાં.

૧૦
ખાણું કહી તે કાઈતું અંતર ટાહું ?
જેવા તણુ પણ બાહું
પડે છે નેહને !

૧૧
બોલતાં આહું રહેજ તો યારમાં, ચાણી ।
કાં આખરું ખાણી
કરે છે આ રંકની ?

૧૨
નેનાથી દુનિયા નિત્ય પરઝંમુખી છે:
મારાથી કેમ રૂઠી છે
જાણું નહીં હું જરા.

૧૩
દૂઝતા ધા પર ક્યાં ય નમક તું વેરે ?
તંગ છું કોલક-કેરે;
સેવા તવ ધન્ય હો !

૧૪
જ્યાં ય સુધી ચોપાનિયું તાહરં ચાલે
ત્યાં ય સુધી ખપમાં લે
ખજના પતીલના.

કાવ્યપાઠકલ્પ

ડોલરરાય રં. માંકડ

[રાજશેખરકૃત કાવ્યમીમાસાના પાંચમા અધ્યાયનું બાયાનતર]

‘અહુતતા તે વ્યુત્પત્તિ’ એમ આચાર્યો કવિવાણી સર્વત્ર (જ્યાં શકે) છે. કશું છે કે, કોનું વચન મારમાર પ્રસરે છે અને કયા ચ હકત નથી ? આ જ (અનુ) કવિત્વ છે કે તાણી સાર્વત્રિક છે

‘ઉચિતાનુચિતનો વિવેક તે વ્યુત્પત્તિ’ એમ યાયાવરીય પ્રતિભા અને વ્યુત્પત્તિમાથી પ્રતિભા શ્રેયસી છે અને આનન્દ(રધન). તે (પ્રતિભા) કવિનો અવ્યુત્પત્તિથી યએલો દોષ બધો ઢાકે છે. કશું છે કે,

અવ્યુત્પત્તિથી યએલો દોષ કવિ શક્તિથી ઢાકી દે છે પણ ને (દોષ) અશક્તિથી ધાય છે તે તો તરત જ બહાર આવી જાય છે

અહીં શક્તિ શબ્દ ગૌણ બનીને પ્રતિબાના અર્થમાં વપરાયો છે.

“આ છે શું શિરપે રહ્યું મમ પિતાના ?” “ચન્દ્રનો ખડ છે”

“બાલે આ શું વળા ?” “વિલોચન” “વળી ઢાથે છે શું ?” “પન્નગો”

દિગ્વલ્લી શિવના વિરો ક્રમ ધરી રકન્દે પુછ્યા પ્રશ્ને

રોકે ને રિમત વામહરતથી ઉમાનુ તે તને રક્ષને

‘વ્યુત્પત્તિ શ્રેયસી છે’ એમ મગલ તે (વ્યુત્પત્તિ) કવિનો અશક્તિથી યએલો દોષ ઢાકી દે છે. જેમકે, કાવ્યમાર્ગમાં કવિની અશક્તિ વ્યુત્પત્તિથી ઢકાય છે વૈદ્યધીથી ચિત્રચિત્તોવાળાઓની ચુદ્ધચુદ્ધના

વી વ્યુત્પત્તિ જેમ કે —

મુકયો કહે કહેા નવ સુતની મણિવતા

મુક્યુ કાને લીલાદલ સુભગ ને, કડલ નહીં

ન કારે રગેહુ, પણ વસન પેયું શુભ સિત

રમાએ, ન્યા આવી રતિસમય પોએયો નચક ત્યા

“પ્રતિભા અને વ્યુત્પત્તિ અન્યેન્ય યોગથી શ્રેયસી છે” એમ યાયાવરીય. લાવણ્યલાભ વગરની રૂપ સંપદ અને રૂપસપદ વગરનો લાવણ્યલાભ ધણુ સૌન્દર્ય આપતો નથી બનેનો યોગ જેમકે. —

જહ્વાકાષ્ઠીરુનાલો નસકિરણલસતકેસરાલીકરાલઃ

મત્યમ્બ્રાલકકામ્રામસદ્કિસલયો મજ્જુમજ્જોરમૂઢઃ ।

મર્તુર્નૃત્યાનુકારે જયતિ નિજતનુસ્વચ્છલાવણ્યવાપી -

સમ્મૂતામ્મોજશોમાં વિદ્ધદમ્બિનવાં દળ્હપાદો ભવાન્યાઃ ॥

પ્રતિભા અને વ્યુત્પત્તિવાળો કવિ જ કવિ કહેવાય છે. તે ત્રણ બતાના છે શાસ્ત્રકવિ, કાવ્યકવિ અને ઉભયકવિ. “તેમાથી પછી પછીનો (કવિ) સારો” એમ શ્યામદેવ. “એમ નહી” એમ યાયાવરીય કેમકે પોતાના વિષયમાં બધા જ સાગ છે રાજહંસ ચન્દ્રિકાનુ પાન ન કરી શકે અને ચક્રાર પક્ષી હીરનીરને જૂડું ન કરી શકે. શાસ્ત્રકવિ કાવ્યમાં રસસમ્પદને હણી નામે છે અને કાવ્યકવિ શાસ્ત્રમાં તર્કકર્કશ અર્થને પણ ઉક્તિવૈષ્ણ્યથી શિથિલ કરી નામે ને. ઉભય કવિ તો બન્નેમાં સારો છે, જે બન્નેમાં પૂરો પ્રવીણ

હોયં તે. માટે, શાસ્ત્રકવિ અને કાવ્યકવિ સરખા પ્રભાવવાળા છે. અમે, તે શાસ્ત્રકવિ અને કાવ્યકવિ વચ્ચે પરસ્પર ઉપકાર્યોપકારકભાવ સમજાવે છીએ. કેમ કે, શાસ્ત્રસંસ્કાર કાવ્યને અનુબ્રૂ છે; શાસ્ત્રમાં જ માત્ર પ્રવીણતા હોય તે તે (કાવ્યને) અપરોધે છે. (તેવી જ રીતે) કાવ્યસંસ્કાર પણ શાસ્ત્રવાક્યના પાકને અનુબ્રૂ છે, કાવ્યમાં જ માત્ર પ્રવીણતા હોય તે તે (તેને) અપરોધે છે. તેમાં, શાસ્ત્રકવિ ત્રણ જાતનો છે. જે શાસ્ત્ર (પદ્યમાં) રચે છે, જે શાસ્ત્રમાં કાવ્યને શુદ્ધે છે અને જે કાવ્યમાં શાસ્ત્રને શુદ્ધે છે. કાવ્યકવિ આઠ જાતનો છે. જેમકે, રચનાકવિ, શબ્દકવિ, અર્થકવિ, અલંકારકવિ, ઉક્તિકવિ, રસકવિ, - ચાર્ણકવિ અને શાસ્ત્રાર્થકવિ. તેમાં રચનાકવિ, જેમકે

લોલંલાંગૂલવલીવલપિતયકુલાનોકહસ્કન્ધગોલૈ-
ગોલાંગૂલૈનદ્વિઃ પ્રતિગસિતજસકન્દ્રરામન્દિરેપુ ।
લખ્ણેપૂહ્ણડપિષ્ડીતગરતરલયાઃ પ્રાપિરે યને વેલા-
માલંઘયોત્તાલતલ્લસ્ફુટિતપુટકિનીચન્ધયો ગન્ધવાહ્યાઃ ॥

શબ્દકવિ ત્રણ જાતનો હોય-નામકવિ, આખ્યાતકવિ અને નામ્યાખ્યાતકવિ, તેમાં નામકવિ:

વિદ્યા જેમ પુરુષતુ, મહિમા જેમ રાજતુ, પ્રેમા જેમ વૈધતુ, દયા જેમ સહુદુ, લગ્ન જેમ વીરતુ, -
જેમ ધુવાનતું તેમ તે (શ્રી) જ તે રાજતું જૂણ છે.

આખ્યાતકવિ, જેમકે,

(તેઓ) ખૂણ મોટથી હસ્યા, હર્ષ્યા, જાન્યા કરકતા હાથના સમૂદથી (પડાડ) માર્યા, સતોષ પામ્યા, ધ્યાન પામ્યા અને શુરુની અમૃતથી યજ્ઞેલા લાભ જેવી વાણીને તેમણે અનુભવી

નામ્યાખ્યાતકવિ:

વિવાદથી હજીએમાં તેજવાળી, અન્ધ, રિશિલ ખભા અને શાહુવાળી અને તલ્લે કે અચેતન હોય તેવી શ્રીએ અલોકેશી નહી, રોષ નહી, આકન્દી નહી, હસી પણ નહીં (માત્ર) ક્ષણપર આલેખેલી હોય તેમ ભેદી શ્રી

અર્થકવિ :

"દેવીને પુત્ર જન્મ્યો નામો હે મણે કેમ બેસા છે ?" એમ હર્ષથી ભિલેલી વાહુડા વટે ન્યારે બંધા હાથ કરાયેલ શંકુ આલિભાયા ત્યારે તે જન્મેના અન્વેન્ય અચના આધાતથી જ્વરિત થતાં સ્પૃલ અરિપ્રભોથી ઉપજેલા દેવકુન્દુભિના ધનવૈર અવાજને પણ છાત્રી જતોનાદ તમને રજો.

અલંકારકવિ જે જાતના હોય છે, અર્થલંકાર કવિ અને શબ્દાલંકારકવિ. તેમાંથી શબ્દાલંકાર :

ન પ્રાપ્તં વિવમરણં પ્રાપ્તમપાપેન કર્મેણા ચિવમરણમ્ ।

ન મૃતો ભાગીરથ્યાં મૃતોઽહમુપગૂલ મન્દ્રભાગો રથ્યામ્ ।

અર્થાલંકાર :

નિહાપતાઝને ફેરવતા, ક્ષણજવાળા વાસુકિને દૃષ્ટાસપ્તાકાદરિદ્ધ આપવાને ચારો જુલ ધોવ્ય છે.

ઉક્તિકવિ :

આ નિર્જીવ ઉદર, માનિનીના શ્વાસથી કષાતો, જે જુલ્મલાની સીમાથી અરાતો (સ્પર્શાતો) રતનવટનો વિરતાર, ચક્રુપ્રણાલીથી પીવાતો આ વદનેન્દુ સકુરે છે. માટે આ સુંદર શ્રીમાં ચૈવનની કૈલિની કલ્યાણ છે.

અથવા,

અધર અશોકના કિસલયની પરાટતિ ઘણું છે [મહલ કરે છે], પાંદુલથી કપોલ પાકી તાડીના [રંગને]

પહેલેથી છે, દંષ્ટિ લગભગ પરિસ્થાન યથેથી કમચિની પ્રાપ્ત છે [બદલો કરે છે] એમ આ [ઓ] માધુર્યને રૂપરો છે અને તત્તુલને લગે છે

રસકવિ :

હે તનુદરિ, આ તામ્રપર્ણી નદી તું જો, સમુદ્રમાં ઉપરેથી ઘુલિતમાંથી નીકળેના જેવા જલખિન્દુઓ, ચાતુ વિલાસીનીઓના વિસ્તૃત પ્રયોધરો ઉપર દ્વારરૂપે પરિણમે છે

માર્ગકવિ :

વાલકલતાતુ મૂળ સુગન્ધો, ભત્તીતરુની છાંયો, ચન્દનવૃક્ષોનો સાર ચરોડકના આર્દ્ર કિસલયો, શિરીષનો કુસુમોદગમ, પાકતુ મેચ-આ બધો ઉભાદારી સમૃદ્ધ આગળના વખતમાં શ્રીએ બર્જેવા કામદેવને આપ્યો છે

શાસ્ત્રાર્થ કવિ :

આત્મામાં રત, નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં મગ્ન જ્ઞાનેટ્રેકથી તમસની પ્રત્યયો જેની છૂંપી ગઈ છે તેવા અને સત્વનિષ્ઠ હોય છે તેવા યોગીઓ પણ જેને [માડમાડ] તમસ અને તેજથી પર રહેલાં જેઈ શકે છે, તે પ્રુચ્છ દેવને મોહાન્ધ કેમ કરીને ભણી શકે ?

આમાથી બેત્રણ શુભોનાળો કનિષ્ઠ ન, પાચ શુભોવાળો મધ્યમ અને બધા શુભોવાળો મહાકવિ (કહેવાય) છે. કવિની અરસ્થા દશ હોય છે, તેમાં પશુ યુદ્ધિમાન અને આદાર્યયુદ્ધિની સાત અને ઔષ્ઠ દેશિકની ત્રણ જેમકે, કાષ્ઠવિદ્યારનાતક, હૃદયકરિ અન્યાપદેશી સેવિતા, ઘટમાન, મહાકવિ, કવિરાજ, આવેશિક, અવિચ્છેદી અને સકામયિતા જે કવિત્વની ઇચ્છાવાળો હોય અને કાવ્યની વિદ્યા અને ઉપવિદ્યા શીખવાને માટે શુરુકુનમાં બળે છે તે વિદ્યારનાતક જે હૃદયમાં જ કવે છે અને સતારે છે તે હૃદયકવિ જે પોતાતુ હોય તે કાવ્ય પણ, દોષમયથી ખીચ્છતુ છે એમ કહીને પડે છે તે અન્યાપદેશી કવિતા કરતા જે આગળના કવિઓની કોઈક છાવાને સેવે છે તે સેવિતા જે નિર્દોષ કવે છે પણ એનો પ્રખન્ધ કરતો નથી તે ઘટમાન, જે કોઈ પણ પ્રખન્ધમાં કુશળ છે તે મહાકવિ જે જૂદીજૂદી ભાષાઓમાં, જૂદાજૂદા પ્રખન્ધોમાં અને જૂદાજૂદા રસોમાં રતત્ર છે તે કવિરાજ એ તો જગતમાં હેય તો પણ થોડાક જ જે મત્રાદિ ઉપદેશથી સિદ્ધિ મેળવીને આવેશકને જ કવે તે આવેશિક જે જ્યારે ઇચ્છે ત્યારે અવિચ્છિત વચનવાળો હોય તે અવિચ્છેદી જે મત્રથી સિદ્ધ થયો હેય અને કન્યા કુમાર દિમા વાણીતુ સકમણ કરી શકે તે સકામયિતા

સતત અભ્યાસથી મુકવિના વાક્યોમાં પાક આવે છે "આ પાક વળી શુ છે?" એમ આચાર્યો "પરિણામ" એમ મગલ "આ પરિણામ વળી શુ ?" એમ આચાર્યો "સુપૂર્તત્તુ જ્ઞાન તે વ્યુત્પતિ (તે જ પરિણામ)" એમ મગલ એ તો સૌશબ્દ છે "પદરચનામાં નિષ્પત્તા તે પાક" એમ આચાર્યો કહે છે —

ન્યા સુધી મન અદિશર હોય છે ત્યા સુધી આવાપ અને ઉદ્ધરણની જરૂર છે પણ પદોતુ રચેઈ રચાપિત યાય ત્યારે તો, ખરેખર, સરસ્વતી સિદ્ધ યાય છે

"આગ્રહ અને પરિગ્રહથી પણ પદના રચેઈને વિપર્યોસ થાય છે માટે પદોમાં પરિવૃત્તિવેમુખ્ય હોય તે પાક" એમ વામનીઓ (વામનના અનુવાચીઓ). કહે છે,

ન્યારે પદો પરિવૃત્તિસહિષ્ણુતા તજે [ત્યારે] તેને સમ્પદરચનાનિષ્ણાતો સમ્પદપાક કહે છે

"આ તો અશક્તિ છે, પાક નહીં" એમ અવન્ટીકુન્દરી કેમકે એક જ અર્થને માટે મહાકવિઓના અનેક પાકો પરિપાકવાળા હોય છે માટે રસોચિત શબ્દાર્થસૂક્ષ્મતા નિમન્ધન તે પાક. કહે છે,

શ્રેણી, અલંકાર રીતે ઉક્તિ શબ્દ અને અર્થનો સુદ્ધિમાને (કરેલો) રચનાક્રમ સ્વાદુ હોય છે માટે માત્ર મતે તે વાક્યપાક છે

કલ્પું છે કે:—

વક્ત્રા હોય, અર્થ હોય, શબ્દ હોય અને રસ હોય (તા પછી) એકું (ખીટું) કાઈ નથી જેના વડે વાક્યમધુ પરિસ્તવે.

“પરિણામથી જ જેનું અનુમાન યઈ શકે છે અને એથી જ શબ્દ વડે નિવેદ્ય અને છે તે પરમ પાક અભિધાતો વિષય છે. સહદયનાં હૃદયથી સિદ્ધ અએલો તે વ્યવહારનું અંગ છે.” એમ યાચાવરીવ.

કાવ્ય કરતા કવિસમૂહોમા તે નવ જાતના હોય છે. તેમાં, જે આદિ અને અન્તમા અસ્વાદુ હોય તે પિચુમન્દપાક, આદિમાં અસ્વાદુ અને અન્તમા મધ્યમ હોય તે બદરપાક, આદિમા અસ્વાદુ અને અન્તે સ્વાદુ તે મૃદ્વીકાપાક, આદિમાં મધ્યમ અન્તે અસ્વાદુ તે વાર્તાકપાક, આદિ અને અન્તમા મધ્યમ તે તિન્તિડીપાક, આદિમા મધ્યમ અન્તે સ્વાદુ તે સહકારપાક આદિમા ઉત્તમ અને અન્તમાં અસ્વાદુ તે કમુકપાક, આદિમા ઉત્તમ અને અન્તે મધ્યમ તે ન્પુસપાક અને આદિ અને અન્તમા સ્વાદુ તે નાલિકેર-પાક. આમાંથી ત્રણે ત્રિકાથી પહેલા પહેલા પાક તબ્બા બલો આકવિ, પશુ કુકવિ તો હળે જ નહીં કુકવિતા તો જીવતું મોત છે. મધ્યમ હોય તેને નસ્કારવા સંસ્કાર જ બધાના શુભોનો ઉત્કર્ષ કરે છે. આરવલ્લુ સોતું પશુ અગ્નિના પાકૃથી હેમ જની જામ છે. બાકીના સ્વીકાર્ય છે. જે સ્વભાવે જ સુકું છે તેને સંસ્કારની જરૂર નથી. મુકતામણિની પરીક્ષામા કસોટી કંઈ કામની નથી. અવ્યવસ્થિત પાકને કષિત-પાક કહે છે. તેમાંથી તો આગણી ખંખેરીએ અને જેમ (ધોડા) અત્રકલો ગણે તેમ મુભાપિતતો લાભ થાય.

ઘોષ્ય રીતે અલ્પાસ કરતા (કવિ)નુ કાવ્ય નવ રીતે પરિપાક પામે છે તેના, સુદ્ધિમાને હાન અને ઉપાહાનના સૂત્રથી ભાગ પાડી લેવા

આ અહીં જ શિષ્યોને ત્રિવિધ માર્ગ બતાવ્યો. પણ આ ત્રિવિધ ત્રણે જગતમાં પ્રવર્તે છે.

[પાંચમો અધ્યાય સમાપ્ત]

ઉમાશંકર જોષી (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

ઉમાશંકર નામમાંય જન જે ઉમા અને શંકર,
નારી ને નર બેચના રસચુગો, મૃચાય શુભંકર.
છોડી ઇંદરભોમકટક ધૂમ્યા સાહિત્યતીર્થે-તટે,
ગાયાં ગીત રહી મુખાલ્લુ કહા પેવાડના થે પટે :
છોડી પતુછ પથ પડિત બન્યા, અધ્યાપકે, શ્રી વરી :
આરાધી રસવત બાની લલિતે શ્રી ચારદા, ગુર્જરી.

જીવનની જખાન પર શબ્દ હોય 'ક્રાંતિ'નો પણ આ જીવન કવિની જખાનથી શબ્દ સર્થે "શાન્તિ" ! ઇંદરનો પાદર છોડી "વિશ્વશાંતિ" માટે બહાર પડ્યા અને વિધિએ લખેલા દોષેરહિત જોષે "વિશ્વશાંતિ"ને બદલે "નિજજ્યાતિ" એમણે પ્રાપ્ત કરી.

શંકરને ત્રણ નેત્રો છે. ઉમાશંકરને પણ સામાન્ય અશુદ્ધ ઉપગંત ત્રીજું કવિનયન પણ છે. 'શંકરતુ' ત્રીજું નેત્ર બિઘડે છે ત્યારે વિશ્વમાં સંહારની લીલા પ્રસરે છે. ઉમાશંકરતુ તૃતીય નેત્ર બિઘડતાં સર્જનની લીલા ફેલાય છે. શંકરના મસ્તક પરથી ગંગા પૃથ્વીપટ પર ઊતરી હતી. ઉમાશંકરના મસ્તકની અદરથી ગંગોત્રી સાહિત્યની અવનિમાં ઊતરી છે.

બાળક નાનપણથી રહે છે "હું...હું...હું..." પણ ઉમાશંકરે તો કવિતાના પારલુ-માંથી જ લલકાર્યું છે, "વિશાળે જગ વિસ્તારે, નથી એક જ માનવી (હું), પણ છે, પંખી છે, પુષ્પોવનોની છે વનસ્પતિ" જે જીવે છે પણ પોતે જાણતાં નથી તેમને લાન નંકરાવતાં શુજરાતી સાહિત્યની-આ જે પ્રવપંકિતઓ દ્વારા એમણે લાન કરાવ્યું તેમને કે જેઓ જીવતા નથી પણ મરી રહ્યા છે. એ લાન છે "આપણે એકલા જ નથી-મધ્યાં જ છે." નિજ અસ્તિત્વે વિશ્વઅસ્તિત્વનાં દર્શન કરનાર દૃષ્ટાંઓતું આ કાવ્ય છે.

અંદ્રવદન નવીન કવિઓના નેતા છે તો ઉમાશંકર નવીનોમાં 'ધીન'માં આવે ! એમની કાવ્યગંગોત્રી હિમાચળ ગોદની ગંગોત્રી સરખી ગણીરઘેરી છે. ઉમાશંકરમાં ઉમા અને શંકર ઉલ્લય છે. 'ઉમા' છે એમની સંસ્કૃતગૌરવની પ્રતીક સખી પદલાપા અને 'શંકર' છે એમનો અગોચર ગમ્ય 'વિરાટ' અર્થ !

ઉમાશંકરની વિશિષ્ટતા છે 'વામન'માં વિરાટને જોવાની ! એમનામાં કલ્પના અને આલોચના બંને સગી બહેનો છે ! એ બેનો સંવાદિત સૂર તે એમનું મંજૂમનોહર કાવ્ય ! એમની ફીફી સમક્ષ યુગોની કાવ્યાં પસાર થતી હોય, ઘૂઘરમાળે ગોરબે જતી ગંગોત્રીનાં ઘોડાપૂર

દેખાતાં જ હોય, નિશીથતું ધરતીપટ પર તાંડવ ખેલાતું જ હોય અને માનવ એક નહીં પણ અનેકની એક એવી માનવતા મંગલરૂપ દેખાતી જ હોય !

‘પંતુલ’માંથી ‘પડિત’ થનાર ઉમાશંકરની કારકિર્દીની કુચ છે ઝડપી-વિરાટને વામવાને !

સાહિત્યક્ષેત્રે પણ “હુમ બી ડીચ” કરી સૌ ક્ષેત્રે એમણે બ્રહ્મચ્યું છે અને ક્ષેત્રે ક્ષેત્રે ખાણી મૂકાવ્યું છે, સિવાય કવિતા અને વિવેચનનચોધન ! નવલિકા, નવલકથા-અને નાટકે એમણે લખ્યાં પણ તે દીર્ઘકાલ પર્યાંત ના ટકે એવાં અને લખ્યા તે પણ ફરી ન લખવાની પ્રતિજ્ઞા લેખે જ.

સાહિત્યકારોના મં પ્રદાયે ચીલો પારથો છે “પંતુલ”માંથી “પ્રાધ્યાપક”નો ! એ ચીલે એઓ પણ ચાલ્યા પ્રસ્થાન કર્યું “વિશ્વશાનિ”ના મૃદુમંજૂ સૂર ટેલાવી અને નિશીથે જીના આસ્માનમાં પૂર્ણ કલેન્દુશા ! એ તે “પંતુલ”માંથી સીધા પળ્યા “પડિત”ના પંથે (વાયા પ્રાધ્યાપક થઇને) ! એ છે એમનો ચરોત્તરવ્રત પથ નિશંક ! તેમ છતાં કવિ હલાન્ત પરના એમના કાબ્યે એમને પણ કલાન કર્યા ! મંબલે સચરતારના વારસદારે સિદ્ધ હુકીકતથી પ્રસિદ્ધપાંડિત્ય પ્રચૂરપૂરને સહેજ થલાવ્યું-ઓમરાવ્યું ! પણ તેથી હિંમત હારે એવા એ નથી : એનાથી એમને સાંપડશે ચોગમચોકમાર્ધની ચક્રામાણી અને ચીવ્વટાર્ધ ! ઉમાશંકરનો મહાશુભ છે વિષમાં પણ અમૃત એવાનો-વિષને અમૃત બનાવવાનો.

એમનો કાવ્યપ્રયામ છે વિરાટની છવંગે ઇંડરના પાદરથી પળી પહોંચ્યા છે ‘પ્રાચીના’ગા ! અતિપ્રબલ શાનલુશક્તિએ એમણે એજાળ્યા છે યુગપ્રવાહોને અને ઝીંચ્યા છે એ જધાને હેલેચદયા કવિહૈયાના મંબુલાવી સુબ્ધસુકર કાબ્યે ! ગબ્દરવનો સુમધુર સ્વરમર્મર છે એમના કાબ્યોનો કર્ણપ્રિયકિંદોલ ! માટે જ ઉમાશંકર શ્રેષ્ઠ છે-નવીનોના પ્રતિનિધિ છે-પ્રતીક છે, નૌતમશેલી નવચુંજરાતે એમનામાં દૃષ્ટાની દૃષ્ટિ છે અને મનોબ્રહ્માટે સર્ગલાવની સૃષ્ટિ છે.

સાહિત્યક્ષેત્રે પ્રવેશવાનો “પાસપોર્ટ” મેળવતાં વાર જ એમણે “પાસપોર્ટ” આપવાનો અધિકાર મેળવ્યો એમની શક્તિથી એમણે નવનેતરને નવીનતર કર્યા અને નવીનતરને નવીન કર્યા-પણ નથી કર્યા કવિ નવના તેમ, તેમ છતાં એમણે કર્યું છે “ત્રણ અધું” બે !

એમની બુદ્ધિના પ્રકાશે એમને ‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ના પ્રબુદ્ધ પંથે દોર્યાં ! સર્જન, સમીક્ષણ, સંશોધન અને સંપાદન એ આરેમા આબે એમની આરાધના છે, સાધના છે, ઉપાસના છે અને ઉલ્લાસ છે !

એમના મનોરથ જણાયા નથી-તેમ છતાં પ્રતીચિ અને પ્રાચી બંનેને એક કાબ્યે રાખનાર આ કવિની મુશદ હુશે, ‘વિરાટ’ને વિરાટ સ્વરૂપે રચી કરવાની ! ત્યારે ‘વિરાટ’ રચી ઘશે ત્યારે ‘સમ્રાટ’નું પદ એ ભોગવશે !-અને ‘વિરાટ’ રચી ન થાય તોયે ગાંધીયુગના નવીન કાવ્યપ્રદેશે તેા એઓ સમ્રાટ જ છે-પણ સગીર !

ઈંધણાં: (કાવ્યમંધસમીક્ષા)

રાવિલાલ

(૧)

૧૯૦૦ અને ૧૯૧૦ સુધીના દશકમાં જન્મેલા ગુજરાતી નવનિન કવિઓ પૈકી કેવલાક કવિનયુઓની કલમ માવ અંધ નથી પડી તેા અલગત કંઈક અરો શિથિત અને મદ પડી છે. મબન છે, નવીન કવિતાની ચમ કૃતિ ગરેલી રીતિઓની પેરી પાર રદલ ન્દરવરમાવણી પરિમોધ આવી ગ્દી હોય સબવ છે એ મોધને અતે ફરી વાર તેમની લેખિતી ગનિ પકડે એ મમ તેમ હો, મન ૧૯૦૫મા જન્મેલ કવિ ઈન્દુલાલ ગાધીની કલમ દગ્ગ રવાન ચાને આવી ર્દી છે 'ઇંધણા' નામનો તેમનો નાનકડો ળતા સુધઃ નાના ઊર્મિકાવ્યોનો મમદ એ વતની નાક્ષી પૂરે છે એટલું જ નદિ બતકે ૧૯૪૫ના પ્રકાશનમા તેમજે 'ગોમતીચક્ર ને ખીલ નાકો' તેા ગીતનટિકાઓનો સમદ આમો છે અને 'પ્રેમમા' એ મથાળા તીચે ખીલ ચારપાય પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરવાની આગાહી ફરી છે

કવિની કલમ સતત લખ્યા કરે, જયામધ લખ્યા કરે તેથી યે રાગ્ગ યઈ જનાનુ હોવુ નથી એ સતત લખે, વિપુલ લખે અને જ લખે તે કવિતાના નામને જ્ઞેય આપે એવુ લખે તેથી જ પ્રમનન યવાનું હોય છે કવિ ઈન્દુલાલનુ 'ઇંધણા' પ્રસન્ન મનોરમ કવિતાના છાટણા છાગી જ્ઞય છે એ એને ખાતે ગૌરવની વાત છે

ઈંધણાં:-લેખક ઈન્દુલાલ ગાધી પ્રકાશક પબ્લિશર, સમરમેદ ર્દીદ કેમ્પ કરાચી મુદ્ધ રૂપિયા એ ક્રયા એન્ડીક કાર્પોરેશન પેપર સ્વચ્છ મુદ્દણુ દ્વિગ્ગી સચિવ કવર જ્ઞી કાર્ડની બાધણી, કુલ પૃષ્ઠ ૧૪ નાના પચાસ ઊર્મિ કાવ્યોનો સમદ સન ૧૯૪૪નુ પ્રકાશન

(૨)

અદિગે કાવિન માર્કઝ, એન્ડીક કામળ, સુધઃ, સ્વચ્છ, સદ્ગુણદાર મુદ્દણુ, દ્વિગ્ગી કાર્ડ-ઇવજ્ઞા કાપના કવિવારાની યક પર ધા કરવા તેવાર યઈ ર્દેવી કુદાડીના ચચ્ચકતા પાનાવળી ચિત્રકૃતિ, આ નાની કવિન કિતામના પાના કુલ ચોમદ જ પરતુ તેની સગ્ગામણીમા કઈક નધુ લાગે તેરી કીમત રૂપિયા એ. આ છે 'ઈંધણા'નો અદિગ

(૩)

આવો, કવિના મમીશકના ખગ્ગચ્ચા દાયો વડે એ ઇપણાને ચોડાક તપારીએ - 'ઈંધણા'મા નાના નાના પચાસ ઊર્મિકાવ્યો છે, દરેક કાવ્ય મામાન્ય રીતે એક પાના પર આરબાઇ ત્થાજ સમાપ્ત થાય છે મોટામા મોટુ કાવ્ય એથી ત્રણ પાન માગી લે છે આ ૫૦ કૃતિઓમાથી ૨૯ કૃતિઓ અક્ષરમેળ પ્તોનો અતનસ પહેરી આવી છે, તેા બાકીની ૨૯ કૃતિઓએ ગેય સગીતશ્લમ એવા ફેથી ઢાગો અને માત્રામેળનો ચિરપેચ લગાવ્યો છે,

નવીનોનો મહા લાડીનો યઈ પડેલો પૃષ્ઠી આ સમદમા દેખાતો નથી પધુ નવીનોની નીતિરીનિતુ અનુકરણુ અને ઢનળમ અધુ અત્રે છે. પૃષ્ઠી છદ અત્રે નથી, પરતુ ચૌદ પકિતઓમા પરિમમાપ્ત યના, વિચારવળાક લેતા, ઊર્મિમેળ સમા ધનિતો અહીં છે અને એ ધનિતો અત્રે ઊતર્યા છે હિપગતિ, વસ તતિલકા, શિખરિણી, સગ્ગારા, અનુક્રુપ જ્ઞેવા અક્ષરમેળ છદ્ધી બામા એથી વિરદ્ધ, બાકીના ૨૧ કાવ્યો ખડહરિગીત અને ખડમૂલણાથી માડી રાસ અને બજનના રોહોમા ગનિમાન બન્યા છે નવીન કવિઓએ છેવટે છેવટે તળપદ ઢાગોમા સગીતશ્લમાતુકત કાવ્યો લખવાનો જ્ઞે આદરણીવ માર્ગ અખત્યાર કર્યો છે, તે જ

શ્રીશ્રી ચાત્રી શ્રી ઇંદુલાલ અહીં અર્ધાં ગ્રેષ અને અર્ધાં, અક્ષરમેળ કાવ્યો આપે છે.

સંગીતક્ષમતા તો ધણી વાર છેતરામણી ગીજ બની ગય છે. ગદ્યની એક શુદ્ધ અનિષ્ઠિત પંક્તિ સંગીતમાં લગ્ચારી શકાય, કચ્છના રણની રેતીમાંથી મળી આવેલ પથ્થરના દુકડાસમાપૂર્ણી છંદની એકાદ અત્યંત અર્થધન અગ્રેય પંક્તિ પણ સુંદર સ્વરલિપિના આસને ચઢી ગય. સંગીતક્ષમતાને નિષિષ્તે સાચી કવિતા, પ્રતિભા, ભીર્મિ, સંવેદના કે કલાપ્રકાર-યુક્ત કવિતા નહીં; પણ કેવળ નાટકિયાં રોતજ ગાયતો પણ કવિતા નામના આલતે ઘોડે ચઢી જવા સંભવ છે અને 'ઈંધણા'માં એવું કથું જ નથી. ગુજરાતના નવીન કવિતાકારો એ ભષકેડીમાં ફસાઇ ગય એવા નથી જ એ વાતની વધુ પ્રતીતિ અને પુનઃ વાર ઇંદુલાલ આપી ગય છે. 'ઈંધણા'ના સંધરાયેલી પચાસ કૃતિઓ કવિનાં હેલ્સાં અગિયાર બાર વર્ષોના લેખનમાંથી વીણુણી કરીને ચકયાગા આપી છે. મોટા ભાગની કૃતિઓ સન ૧૯૪૨-૪૩ની જ છે. તો યે સન ૧૯૩૩થી સન ૧૯૪૪ સુધીની કૃતિઓ એવાં સંઘ્રાણેલી છે. દરેક સંવત્સરની ઓછામાં ઓછી એક કૃતિ ને વધુમા વધુસંદર કૃતિઓ સંધરાઇ છે. સન '૩૩ની ૨, '૩૪ની ૨, '૩૫ની ૨, '૩૭ની ૬, '૩૮-૩૯ની ૧-૧, '૪૦-૪૧ની ૫-૫, '૪૨ની ૧૦, '૪૩ની ૧૫ અને સન '૪૪ની ફક્ત એક કૃતિ અને લેવાઈ છે. જાણે કવિનાં વલિંકા કાવ્યાલેખનની પ્રતિનિધિરૂપ કૃતિઓ અને મલ્લસિમાં બેગી યજ નહીં હેવ ?

(૪)

બધી જ જગીન કોઈ સુંદર નારીના નવન છુપ્પક ઉદર જેવી નથી હોતી. ધરતી તો ટેકાડળિયાવાળી હોય જ. એવું જ આ 'ઈંધણા'નું. એ બધાં જ વ્યવસ્થિત રીતે ચીરેલાં, ગાંઠગડકા પિનાનાં કમાંથી સંભવે ? કવિહિયારો પણ જીવનસંઘ્રાણના ધા પર કાપી એટલે બધે લોચપોચ ધઈ ગયો હોય છે કે સંભવ છે, એને ધીરે આરતે નિરાંતે કવિતાકુલાડી ચલાવવાનો અપકાશ જ ઉપજપ્પ થયો ન હોય. એ કારણે કવિતાની બારીમાં કયાંક સાગ-સીસમ

ને ચંદનનાં ઉત્તમ કાષ્ટો. જોડે આગથી કે ચરીકાનાં ધુમાડે આંખોને રૂઝવનાર એકાદબે લાકડાં આગી મયાં હોય તો તે પણ ક્ષમ્ય છે. એ તો એવું બનવાનું જ. અને કવિસંસ્કાર અને કવિહિયતી ઉદાત્તા જ એ છે કે એ તો વિષ્ણી પ્રયેક સારી-નરસી-નાની મોટી વસ્તુને ખાર કરે છે. તેથી કદિક રૂપવતી સ્ત્રીના સૌંદર્યમાં મુગ્ધ થનારો કવિઆત્મા કદિક એકાદ કૃષ્ણી કુખ્તમાં પણ સૌંદર્યશામ ચલાવે તો તેથી લગલેશ વિસ્મિત થવાનું નથી.

કલાકારની એકાદ નખળી કડી હોવાની જ. પ્રથમ માત્ર એ છે કે સભાન ગમ્મત કલાકાર એને કાંકરાકસ્તર પેડે પીણીને ફેંકી દે અને બીજે સડેજ ગરૂલતમાં રહી કમોદના મધમધતા રંધાપેલ ત્રોખામાં કંઈક કસ્તર રહેવા દે. ઇંદુલાલ એકંદરે ગમ્મત જ કવિ છે. એગની કવિનાની ખાખીઓ નજી છે. ખૂબીઓ વિશેષ છે તેથી જ તો કયાંક કયાંક છતી થતી એ નખળી કડીઓ તરફ બંધુબાવે નિદેશ કરવાનો લોખ રોકા શકાતો નથી. ઇંદુલાલની કેટલીક સંપૂર્ણ કૃતિઓ આપણા કવિના-સાહિત્યના અમર રવાખીઓની કલાકૃતિઓ જોડે અરોચ્ય બેસવાની દક્કદાર છે. તેમની લેખિનીપ્રતિભા પ્રપૂર્ણ અને કવેચનાપ્રચ્ચર કાવ્યવાણીની કસખી છે. તેથી જ નખળી કડીઓ ખટક છે. આવી નખળી કડીઓમાં સુખ્ય છે: (૧) પનિભંગ (૨) લધુગુરુની અક્ષરમેળ વૃત્તોમાં તાસમ શખ્દો પૂરતી છૂટ (૩) અક્ષરમેળમાં ને સાત્રામેળ છંદોદેકમાં કપાંક શખ્દ કે માયાની સહજે નિવાર્ષ એવી વધવટ (૪) પ્રયેક ચરણે વિચારની સાથે શખ્દસમૂદના વિરાખને બદલે પ્રાયયોને તોડવાની અનિચ્છનીય રીતિ, અને (૫) અંતે, કયાંક કયાંક ધૂંધળા કે અવિચલ બાવો અને તેને લીધે ભ્રમી થતી શખ્દાર્થની અસ્પષ્ટતા.

નિર્દેશાયેલ આ નખળી કડીઓના નખના પૂરા પાડવાની મુદલ આવરવકતા નથી. કલાકારની ખૂબીઓ તેની મર્ચાદાઓને ઢાંકી દે છે, તો ક્યારેક વળી મર્ચાદાઓ પોતે જ એકાદ ખૂબીમય વસ્તુ બની ગય છે. એટલે એ પૂરતો તો કવિજનને ધસારો જ ધરે.

આની સામે આનો ખગ વાગી દે અને પ્રશ સાનુ પદ્મુ નમાવી દે એટલી, ખૂબીઓ પણ છે કલ્પનાપ્રચરતા, પદ્વાનિત્ય, સગીતમધુર્ય, ઊર્મિ અને સવેદનની તીવ્રતા, રમદર્શનનું નાવીન્ય, વ્રતન ઉપમાપ્રકારો તળાપદા શમ્દોના નવા જ પ્રાસો છાનનનું સુભગ નજી દર્શન આ બધી ધૃષ્ટિઓના કવિને માટે ચોપડેની જમાવીએ છે

કવિતા એ કેવળ વિચાર નથી વિચાર વત્તા સવેદને વિચાર વત્તા ઉન્મેષ વિચાર વત્તા મધુર્ય વિચાર વત્તા અતકાર-એ બધું મળીને કવિતા થાય છે કેવળ વિચાર કે કેવળ આમાની એક વસ્તુ કવિતા નથી, ન એ યદ્ય શકે વિભક્ત ન કરી શકે, છતાં જેનો સ્વાદ ધડીએ ધડીએ બોધ્ય લાગે, જેનો રગ પળે પળે નવો દેખાય તે જ કવિતા કવિતા એ કેવળ આખંને વિષય નથી એ કેવળ યુદ્ધિનો વિષય નથી એ યુદ્ધિ સાથે બાવનાનો અને આખો સથે કલ્પોનો વિષય છે કલ્પરસાયણ એ જ કવિતાનું ખરું રહસ્ય છે એ જ કવિમિયો છે કલ્પરસાયણ અને કવિનો ધોરી ભાગ છે કા કાંઈ કવિતા કહી કવિતા તરીકે ખપી જાય નથી

ઈન્દુલાલના ઈષ્ટિયા ના ઊર્મિકાવ્યોમા અત્મલક્ષી કવિતાનો ઉન્મેષ રાખત થાય છે કલ્પનાનું દર્શન સારવાર પ્રત્યક્ષ અને છે, વ્રતન ઉપમાપ્રકારો ઢગનાબધ ગણે છે, પ્રાસોની રચના અને નવીનતા પણ અનુભવાય છે, કવિઆત્માની નજીવતા ઠેકઠેકાણે છતી થાય છે કવિ રગ રસ રૂપ ને મધની પાઠળ ભમતો ઉન્મત ભ્રમર છે એ વાતની પ્રતીતિ થાય છે બાવનાની પરમેવ્ય ટોચની સાથે જ વાર્ષિક છાનનો શ્વાસોચ્છવાસ પણ પ્રકટ થાય છે

આ ખૂબીઓ કાંઈ જૂજ નથી પ્રથમ પકિતનો કોક જ કવિ આ બધા પ્રસારોને પામે છે ઈન્દુલાલને આ મધુ સહજ છે જતા ઈષ્ટિયા એ કેવળ ઊર્મિકાવ્યોનો સમઢ હોવાને કારણે એમા વિશ્વના મહાન કો કનકતુ વિસ્તૃત દર્શન કે ભવ્યતાની ઝાંખી થતી નથી આવી નાની કિતાબમા એ શક્ય

પણુ નથી પણ કવિ પાસે એટલી પ્રાર્થના જરૂર વ્યકત કરી શકાય કે તમ સ લેખનના કનકને આઈ વિસ્તૃત અને વિશાળ બનાવો બન્યવિસ્થોની પકડે મહણુ કરો અને જાનના તથા કલ્પનાની શક્તિ સારે ચિતન અને તરનગાનના સામર્થ્યને લોડોતાર સરથે પ્રગટાવો

કવિ મેઘ જેવો મસ્ત હોય છે તો વળી લગ્નમણીના ઠોડ જેવો શૈરમાળ અને નમ્ર હોય છે આ વાતની પ્રતીતિ કે વ્યસિકેતને કવિને ગણે ક્યા નથી મળતી ? રવિનામુએ આની મહાન નમ્રતાનું ગીત વારવાર ગાયુ છે 'તરી વિશ્વનીશુ ના તારના રણુકાર હુ મારી કા નવીશુમા ભરુ છુ' એ છે એનો લલકાર એક બીજા કવિએ પણ કહ્યુ છે કે 'હુ શાનો કવિ ? અરે, હુ તો વિશ્વનનીએ ગાયેના-મધુર હાનરકાના પદ્ધા જ પાડી રહી છુ ! ઈન્દુલાલની નમ્રતા પણ એની જ છે પઠેકીમા ભરીને કવિ ઈષ્ટિયા લઈ નીકળ્યો છે પણ એની નમર સામે તો તરે છે પેનો મહાન વિશ્વકવિયારો જે રોજ કવનના પુજ ખડકતો જ જાય છે તેથી જ કવિ મહી દે છે કે —

તારા વીચ્યા ઈશ્વા બાપી ફાદમા
ફ નીકળે આજ નવાની ફાદમા

(પાન ૬)

દરેક કવિ દરેક સર્જક, પ્રત્યેક કપાકાર આમ પારકા ઈષ્ટિયા જ પોતાને નામે ચકાવે છે કવિમનની નમ્રતાનું ખીજુ સૂચન મગે છે રન પી નમ્રતા (પાન ૪૬) નામના કાવ્યમાથી સુદામ છ જ્યારે ફારિકામા કૃષ્ણ પાસે પહોંચ્ય, ત્યારે કૃષ્ણએ બાલવધની પ્રેમીને હેતકિતારો ચઢી સુદામાછતી ને ખાતરખરદસ્ત કરી તે વાતની કવિને નરાધ નથી કૃષ્ણના હલ્લના આ ઉગ્ગરવ ખૂણા પર કવિ આફરીન થવાને બદલે મૈત્રીના મધુમય નમ્રરણુ સમા તાહુલની મચકી ગેહને નયનો જીના કરી જ્યારે કૃષ્ણની પ્રતાપી નમ્રતા અને પ્રેમીત્રેમ પર જ કવિ વારી જાય છે કવિ કહે છે કે —

“ઈશ્યા છે આંખની જે ગલકીની થઈ તદ્દલને કાન ડોંડી
 રેંતી આશ્ચર્યથી! ના; મધુમય નગરામું અણી મિત્રતાનું
 નેના એકકે દણિ અમરતમયું હતુ બજારી પાનતાનું—
 મારાં નિદેશ હૈયે હરપરી ચલું છું નમ્રતા એ પ્રવાણી”

કવિહૃદય કેટલું નો નમ્ર હોય છે એ આપણે
 જ્ઞેયું. એ કેટલું ઝણુ ને કૃતગુભાવી હોય છે તે
 ‘મારી પાનતી દુકાનને’ (પાન-૩૧) વાચતા
 માલુમ પડે છે. મોરબીનાં મન્દુપાણી તથાને કટુંજ
 શાદીની કમાણી માટે સિંધુપ્રદેશ કરાચીમાં આવી
 સ્થિર થયું. ત્યાં પાનતી દુકાન ખોલી. આખા
 કુટુંબના જીવનનિર્વાહનો સમસ્ત બોજ ખેચતા
 વડીલ પિતાની પાંખે કવિ જર્થ બોલો છે. કિતાબોની
 માયા અબગી કરે છે. તે કવિને અન્નપૂર્ણા લેવી,
 ગુન્ય અરપવમાં પીયુષ લેવી ‘પાનતી દુકાન’ મળે
 છે. પાનતી દુકાન અને કવિતા એજ કવિજીવનની
 બે પ્રવૃત્તિ છે. દુકાનને કહે છે કે:—

“રમ્યો તારે અકે મુદિત મનથી અન્નપૂરણે!
 યજ્ઞેમારુ છેલ્લું સિમત વિલયતારે ન ચરણે”

આપણે કવિ કરાચીમાં રહે છે. ગુજરાત
 અને કાઠિયાવાડથી દૂર, એટલે વનનાં સ્મરણ એને
 સતાવતાં રહે એ સ્વાભાવિક છે તે ગુજરાત અને
 ગુજરાતજીની કવિતા એની જીભે રમતી રહે છે એ
 પણ એટલું જ સ્વાભાવિક છે. ‘કલ્કલ્લોલિની’
 (પાન-૧૨)માં અને ‘લલાટનો ચિતારો’ (પાન-૩૨)
 માં આપણને મરતી ગુજરાતની શુભુગાથા સાંપડે
 છે. ગુજરાત માટે કવિ પાસે કેવા તો સખ્દો છે
 તે જુઓ:—

“હું વસુધાનાં સ્નાન્દ્યે વાણી કડા
 હું પ્રથા સૂર્ય ને ચન્દ્રકેરકિ”

તથા—

“આપણાં” શિખર ને ભવ્ય ગિરનારની
 ભેખટે ભેખટે ભૂત / સંસારની
 કેક જાયા લખી તેજ અધારની.”

“અહો, ગાનની ગ્રાપિકા ગુર્જરી હું
 કલ્કલ્લોલિની કિમરો હું.”

“છેલ્લી ટૂંક: ગિરનાર” (પાન-૩૭)માં ગિરનારનો
 પ્રેમ વ્યક્ત થાય છે, નો વળી “મારા ગામની
 નદીને”માં (પાન-૩૦) વતનપ્રેમનું જ બીજું સ્વરૂપે

દર્શન થાય છે.

સારો રમતી ગુજરાતજીનું સુભગ, સુંદર
 સરસ ચિત્ર કવિએ ‘ગુજરાતજી’ (પાન ૩૨)ના
 ગીતમાં દોર્યું છે. કવિની કલ્પના ગુજરાતજીને કેવી
 તો પ્રતાપી મિતરે છે!

“દાશીઓ સહસ્ર લેખી આંખિમાં જાળનાં,
 પાલવની પાંખોમાં પવનો વચ્ચતા;
 અપવાતા તારામાં બંદને અબુકલી
 લીડી ગુજરાતજી રે! ગરબામાં પૂમતી.”

તેમજ—

પાંખણી પંખીનાં પીઠને મેંચની,
 ડોખજતું સિમત લાવી કેસુડે મુકતી;
 કલ્કલ્લોલ કોકિલા ચલને કિલ્લોલતી,
 લીડી ગુજરાતજી રે! ગરબામાં પૂમતી.”

ગુજરાતજીના કવિત્વજીવનને સાર્થક કરે છે
 ‘સ્તતાનું કૃષ્’ એ ગણિકાજીવનની સામાજિક
 કશ્ચુતાનું હૃદય ચિત્ર છે. ગણિકા પાસે કવિ કવે
 તો અતુક પાઠેરો કરણુ છતાં સમોટ પ્રથ
 કરાવે છે?

“લુઓ છો શું મારી બદસિક્કલ સામું દરવડી?
 કુપાણી છે એમાં કઈક કુમનારીની કરુણા;
 વમારી બહેનેનું, બનનીતણું ને સ્ત્રીજીવનનું
 અનુકાવેરું પાનમુખ હું તો પ્રતીક છું.
 નથી કે હું બીજું, થીક પગનું હું રમકડું
 વમાસ સ્તતાનું નિરાશિન હુંદાઢ કુમ્મુમ છું.”

સ્ત્રીજીવનના સામાજિક કારુણ્યને જોવાની કવિ-
 કીર્તીની આ સહાંતુલ્યતિ “એ નાચતીતી” (પાન-૧૯)
 માં પણ વ્યક્ત થઈ છે.

“તેજ વેગધેર રંગથાળી પર કુકમની તર બાકતીતી”

એ પંક્તિમાં જે સરસ રંગદર્શન થયું છે,
 તેનું જ સંક્ષિપ્ત જીવનનું રંગદર્શન “તરડમાંથી” (પાન-
 ૫૯) કાવ્યમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ કાવ્યમાં
 કવિકલા દીવા પાસે ડોક હલાવે છે, રંગભીની પાનીઓ
 જુએ છે, જોવરાવે છે અને છેવટે સ્વાભાવિક પંક્તિ
 ઉચ્ચારે છે કે:—

“૩૫ થું બણે કે એને ચોરવામાં છે માન!”

“નબુલ્લયા” (પાન-૪૭) અને “ધૂંમટો મેલ્યું”
 (પાન-૪૯) એ કુકુળજીવનનાં સરસ એપીતો છે.

કવિની વાણી આપણા લોકજીવનની ભાષાનો ધમકાર અને આકાર કેવો તો સહજ રીતે પકડે છે ?

બાઇ બાબી પર દત્ત વરસાવનો લાગે છે બહેનથી એ સહન થતુ નથી ભાઈના હેતુમાં એ જીણુપ બાળી ફરિયાદ કરે છે તેના જવાબમાં બાઈ કહે છે કે -

‘બહેની મોની, આવી નદીયુ ને ચોરી વીરકી રે ।
 ઘ તે માના ધાવણુની ધાર
 સરોવરની પાળ
 પરના નેવાની પારેવડી રે
 ભોળાઈ નણુદલમાની કેવી તો પ્રશ્ન સા કરે છે ?
 “નહુદલખા, ઉરના અમોલા ઝાઝુ ઝાવતા રે ।
 તમે પારિજાતકનો છોડ
 રુમરુમ પૂલડાનો દિવોળ
 તમારી ફેરથે અથે ફેરતા રે ।

‘ધૂમટો મેદ્ય મા કવિનનાનગરની વહુવારુને રસિક મૂઝવણુ પેદા કરે એવો પ્રશ્ન કરે છે -

‘નવાનગરની વહુવારુ તારો ધૂમટો મેદ્ય
 ચ પકવનની ચરકલડી તારે જીડતુ સહેલ
 વાહોલિયાને વીંઝળે તારા—
 હયાની રોજી નમતી હેલ્ય ?
 નવાનગરની વહુવારુ તારો ધૂમટો મે ર

આખા સંગ્રહની કનગી સમુ આ એકાંબ સૌ કોઈની જીએ ટુરત રમણુ યઈ જાય એવુ પ્રાણવાન અને મનોરમ બન્યુ છે

‘છીપનોકા’ (પાન-૧૫) એ પ્રકૃતિના કથા સૌંદર્યસ્વરૂપનુ ચિત્ર છે તે સ્પષ્ટ નથી ઘણુ કરી ચરતુ જ છે. તેમ છતા તેમાં સૌભાગ્યબીની ચદ્રી તારાની ઉપરણી લઈ આવે છે તે હપમા મનોરમ છે તેમજ પદ્યાલિપ્યની પ્રસાદી જેવી ગીતની છેલ્લાં પકિત પશુ સોમા મળી જતી એકાદ નારી જેવી જ સુંદર છે -

“ચ્ચુ અમે પીયુષ સવતા લોખને પ્રહુમાના
 ‘લગની’ (પાન-૧૬)માં કવિ પ્રભુને—
 ‘હવે ભર્વાંચકે પ્રવચમકે આવ રમવા

કહી ધરતી પર યોનાવે છે અને—

અનલો કીપે ટુજ ચરણુ જેવાની લગની વ્યકત કરે છે

‘નજરાણુ’ કાવ્ય નીચેની તેની છેલ્લી બે પકિત યોથી એક સારુ કાવ્ય મની રહે છે -

શુસારેવી રેખા રમણુમહીં દાવુ હરથડી
 ઝુમાણુ એથી તો અધિક મળિયુ આપ બબળ

‘હયાની હયેવીમા’ કાવ્ય યાનુ નિષ્ક વિગ્રહના અદ્ય એવા એક કૂર અને નિર્મળ પાસાને છતુ કરે છે દુસ્મનનો હલો આરતા લોકો જન લક નાસે છે કોઈ કોઈનુ સરુ નથી એક વણિક ચાર સતાનો લઈને વહુ જમા ચડી ખેસે છે પણુ એક જળક રીતળાનુ ભોગ મને છે નિષ્કુર દાકરી લરકરી અધિકારીઓ કા આખા કુટુબને જીતરી જવાનુ કા બાળકને છોડી દેવાનુ દુરમાવે છે અને જીવને બચવાની ત્રેવડમાં પડેતો વણિક રીતળાથી છિરે છિરે પડુ નીકળતા બાળકને નિરાધાર મરણુ ખોળે છોડી સ્નાયવંશ ચલી નીકળે છે કવિએ એક જ પકિતમાં અત્યંત મિતાક્ષરીમાં હયાકાંડને વ્યકત કર્યો છે -

મુખિતુ મૂલ્ય શુ જાણે જીવેવા મૂલ્ય આચકે ?
 હયા કેરી હયગીમાં મૂળી મામુમ છોડુ
 ઝાઝાના લગરે કાપી મોઝાનુ વહાણુ ઉપડ્ય

“એહની કૂડી (પાન-૨૮) આપણા જૂના ધાર્મિક આચારપ્રધાન જીવનની અને આજે ઠેરઠેર કુધાર્થી પીડિત યતા પોકોની કુરુણાનો ખ્યાલ આપી જાય છે મરનાર બાઇ અન્નવિહીન-વસ્ત્ર-વિહીન મરી જાય છે મરનારનુ પ્રેત જાણે પ્રભુને કુરુણાભરપૂર શબ્દોમાં કટાક્ષ અને ઉપા લખ જ મેટ કરે છે -

જૂએ જાણે મને મારી પ્રશુ પણુ નહોતી લેવી મારી લાજ
 એવુ જ જૂખનુ દુખ ‘જૂખી છુ’માં (પાન-૪૩) કવિએ ખીજ રીને જ ગાણુ છે “અડવે અમોડે” (પાન-૪૧) કવિના લાક્ષણિક શબ્દલાલિપ્ય અને કામળ ક પનાનો નમૂનો પૂરો પાડે છે ‘કવિતાને’ (પાન-૫૦) કાવ્યદેવીને હૃદયીને લખાયેલા આપણા નાનામોટા જૂનાના કવિઓની કવિતાઓની યાદ [સાધણુ પાનુ ૮૬]

સમાચાર

મહાકવિ કાલિદાસના "મેઘદૂત"નાં અનુકરણો સૌથી વધુ કેરાલામાં થયાં છે. પદરમી સદીમાં "મેઘદૂત"નાં અનુચાર અનુકરણો થયેલાં. એમાં "કાલિકા સદેશ", "મદિવકા સદેશ" ખૂબ સરસ છે, સુપ્રસિદ્ધ છે. તાલેતરમાં પદરમી સદીનું એક સદેશકાવ્ય "અંદ્રોલસન" પ્રગટ થયું છે. એનો કવિ ઉદય કૃષ્ણનના માનાકૃષ્કમ રાજવસનો હતો. "શુક સદેશ" ને ૧૧ મી સદીમાં લખાવેલું તે કાવ્યની આ કાવ્ય પર ખૂબ અસર છે.

હાલમાં હોલીવુડમાં રહેતા ખ્રીટનના નાણીતા આધુનિક કવિ કીરોટોફર ઈસરવુડ એક હિન્દુ મંદિરમાં અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. તેઓ ખીલ ત્રણ પુસ્તકો અને આઠ સીમા સર્ગો મંદિર નજીકના એક નાના ઘરમાં સતતની જમ રહે છે. ઇસરવુડ દિવસમાં ત્રણ વખત મંદિરે નય છે ત્યાં તે પર્લાઈ વાળાને બેસી સ્વામી સાથે અભ્યાસ કરે છે. સ્વામી પ્રલાખના સાથે તે કવનવૃત્તિવાતુ બાધાતર પણ કરે છે. ખીલ લેખકો તરોલડ હેરલડ અને સોમરસેટ મોયમ વેદાન્તમાં રસ લઈ રહ્યા છે.

એશિયા ખંડની જુદી જુદી લાખાઓમાના પ્રેમગીતોના અનુવાદનો સંગ્રહ "Love Songs of Asia" નામથી લંડનના પુસ્તકીન પ્રેસ તરફથી પ્રગટ થયો છે.

મલબારના કવિ રામ પાણ્ડિવાદના પ્રાકૃત કાવ્ય 'કસવહ'નો પ્રેા હીરાલાલ કાપડિયાએ કરેલો અનુવાદ સુરતના ગાદીવ સાહિત્ય મંદિર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયો છે. રામ પાણ્ડિવાદનો જન્મ ઇ. સ ૧૭૦૭ માં મલબારમાં થયો હતો આ મૂળ પ્રાકૃત કાવ્યનો અનુવાદ છે.

ડ. એચ ડીલીએ "વર્ડઝવર્સ પોકેટ નોટબુક"નું સંપાદન કરી મીલ્કર્ડ દ્વારા પ્રગટ કર્યું છે. વર્ડઝવર્સની આ નોંધપોથીમાં એમના ખાનગી જીવનને લગતી રસપ્રદ વિગતો નજીવા મળે છે એ ઉપરાંત એમાં એક અંગ્રેજ સોનેટ તેમજ ખીલ એ અપૂર્ણ કાવ્યો પણ છે.

આપણા સુપ્રસિદ્ધ લેખકવિ શ્રી પૂલતાલે ૨૬૪ ચંદ્રપદીઓની માળા "ભીમીમાળા" નામે પ્રસિદ્ધ કરી છે. એક જ પવિત્ર મૂર્તિની આરાધના કરતાં એક પુષ્પમાળાનાં જ પુષ્પો છે.

ગોષ્ઠામાં ગોષ્ઠા ખર્ચ
વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રાઉન લાઇફ

માં

તમારો વિમો ઉતારાવો :

ચાલુ વિમા :

રૂા. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

હિંદના વડા મેનેજર ● હિંદના ડે. વડા મેનેજર
ડી. ડબલ્યુ બ્રુક ● સી. ડી. શાહ.

હિંદની વડી ગ્રોફીસ

ફોલોરા ફાઉન્ટેન, કોટ, મુંબઈ.

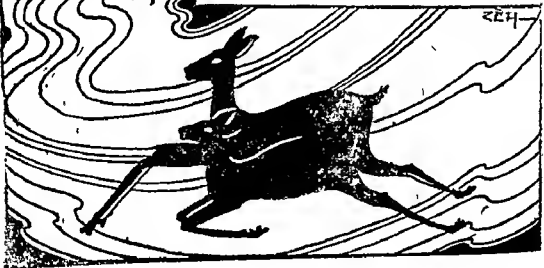
(૧)

સરી સર્પાકારે ગગનધુમટે સ્વૈર વિજળી
જણાયો ના એ તો ! હૃદય સહસ્રા ઊઠ્યું જ ધળી.
અને ગુંજોયું ? ત્યા સરપ સરતો માર્ગની વચે,
હુથે આકર્ષાયો, મધમધી રહી કેતકિ કચે.
ચલાવેલાં ઊંચે અરવ કરવા નેવુર, ધિરે
ઉતાર્યાં, નાખ્યાં તે અમુભગ અરે જતું ઉપરે.
નિરાશાના ભારે કર ઉર પરે તો રહી ગયો,
અને આશાનારે પગ કંઈ અગાડી વધી રહ્યો.

ફરી આશુ વ્યોમ પ્રગટ ભરીને વિદ્યુત ઝળી,
કિશોરીની હુંચે મહીસહીય તે ધીન્જ ઠગી
કને ત્યાં વદ્મીઠે પથતટ પરે ડોકિયું કરે
કંઈ મર્પો, -તે તો દુસ્તિપટ્ટુ સામાજિક ખરે.
દિલ્લં ખીજી વજુ દ્ય તરુ ઉભાં ભેટી મુભુજ;
વિભાસે વાલા : રે ! તરુ મળી શકે ને ન મનુજ ?

ઉમાશંકર જોષી

રાજપૂત કવચની એક ચિત્રમૂર્તિ ઉપરથી.

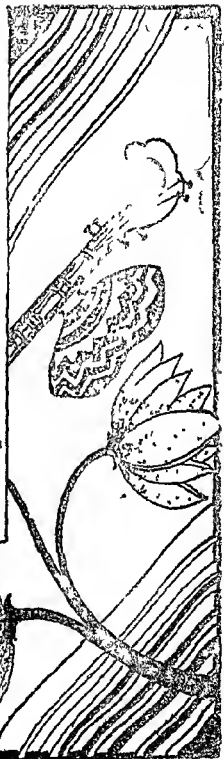

(२)

હુલ ના અગી તે શ્રવણ મધુરાચાર્ય મગી
સુતેલા સ્વપ્નોને સુખર કરતી અકૃતિ ધીમી ।
પ્રિયાના શ્વામે જે હાકી ગતી જેરી સુરભિએ
કરી ફૂતીકાર્યે અનિલવહુરી નાંવી હુજિ જે,
નદીકાઠે બંહેકે મહિલ નવલો એક બકુલ,
અરે પ્રીતિપ્રેયેં ચિરપરિમલ સ્નિગ્ધ મુકુલ
તણે વેદી, ત્યા તે પ્રિય ગ્સસમાધિગ્ધ વિહરે
તપસ્વી બાવાના વિરહ મહી તે દીર્ઘ પ્રહરે.

અરે આ-આ આવી, નિકટ સરી જીભી શુભમુખી.
કટિ પ્રાને વીદી કર, મરકી પાસે, કરી સુખી
અગી વિદ્યુત્, ડોલ્યા અહિકુવ મરિદ્ધારિવિચિએ;
શમાબ્યા કે કે હો વિપક્ષર, હુચો એવું પ્રિય એ
પ્રિયાનેને ધારા, સ્મિતમલર કપે પલ્લ ઉગ,
મળ્યા સાથે જાયે, વિજળી શરમાતી મરી ફર

ઉમાશ કર જોયી

કવિને ઉદ્બોધન

રતુભાષ દેસાઈ

(૧)

ગા કવિ ! તુ ગા,
આને સખે, તું ગા,
દેયાંતણાં ઠારો બધાં ખોલી દઇ તું ગા;
રે ! મુક્ત કંઠે, મુક્ત પ્રાણે, મુક્ત રાગે ગા.
આને સખે, કંઈ ગા.

(૨)

ગા, કવિજન ! ગા,
સાહું ભયે તું ગા;
સાહુ, સરલ, નિર્બાળ, સુંદર ગીત એક જ ગા,
સાહું ભયે હો ! ભાષ ! કિંતુ બબ્બ એવું ગા;
કે ગીત એ તારું દિશા વીધી વહું રે' ગા,
ધુમાદિનાં સુંગો પક્ષાણી ઊડતું રે' ગા;
જગજનતણી જીભે રમી રૂઠે એહવુ તું ગા !
આને કવિજન ! ગા :

(૩)

ગૃહકુંજની મુજ કોકિલા,
ગાતી સખિ મારી સદા.
ખુલખુલરો ગૃહ બારણે;
ટહુકે સતત પ્રિય વત્સ મારો મૂલનો નવપાલણે.
તો યે અતૃપ્તિ માહરે હૃદયે વસી ગઇ છે;
ને જીડી કો લાલસા અંતર : સી ગઈ છે,
તે લાલસા પરિપૂર્ણ કરા એકદા કંઈ ગ.
તુ કવિજન ! ગા.

(૪)

મેં યે લખ્યા ગીતો,
મેં યે કવિ પ્રીતો;
કવિયો, બનીને હું પુલાયો આપ અંતરમાં,
બહુવિધ કૃષી વ્યકવાસ નિર્મલ કાવ્યહીન સ્વરમાં;
આને ચહું ડુબાડવા મુજ સ્વર સહુ તુજમાં,

આને વહું મુજ ગાનનો શુભાર તુજ પૂરમાં
ગા, કવિજન ! ગા.

(૫)

હેયું ભયે તારું બળે : તું તો ય ગાતો ભ,
અંગો બંધા તારાં કળે : તું તો ય ગાતો ભ,
પસવારનારું ના બળે : તુ તો ય ગાતો ભ,
હો ! પ્રણયનો રંગ
કે હો ! મૃત્યુકેરો ભંગ;
હો ! જીવન-ભીમંગ,
કે હો ! સ્વપ્નકેરો ભંગ;
શમી જતાં ના રંગથી, બાંગી જતાં ના ભ ગથી,
ગાતો સદા તુ ભ;
ગા કવિ ! તું ગા :

(૬)

ગા કવિ ! તું ગા;
ગાઈ શકે તે ગા:
ચાહી શકે છે તે બધા ગાઇ શકે છે હા !
ચાહી શકે છે તું, પછી ગાઈ શકે ના કાં !
તું ચાહતો સર્વત્ર સૃષ્ટિકેરી સુંદરતા,
ને ને અસુંદર, ચાહી સુંદર તેહને કરતો;
ને અસુંદરને શિવમ. મત્યમ તું ચીવરતો,
તું મલિન પંકથી પંકજ સારથી ધરતો:
માટે કવિ ! તું ગા,
આને સખે ! તું ગા

(૭)

ગા, કવિ ! તું ગા,
ગાતાં ય દસતો ભ;
હસતાં ય ગાતો ભ,
શૈતાં ય પશુ તું ગા.

कां ने रड़ी शकता जनो ते हारप पक्ष करला,
 ने ने लडी शकता जनो ते विनयने वरला.
 ने ने पडी शकता, धरा पर पाय ते धरला,
 ने ने भरी जता हो ! मृत्यु धन्यता भरला.
 हा ! ते न मृत्यु छतता ने अमरता वरला
 गा, कवि ! तुं गा :

(८)

रात रात गीतो ना गा,
 गीत ऐक गाथं नः
 सांथुं नदी जे गा,
 लघु गीत ऐक न गा,
 यादी जतां कंथं गा,
 सादी जतां कंथं गा;

गाथं जतां नगना छवनने स्वस्थ यादी नः
 निज माननी भीमज यडी नग भीमजानी नः
 गा, कवि ! तुं गा !

(९)

"मानारने सुधुनार के भगतुं रघु" : साम्ने,
 "सुधुनार लघु, मानार विरला" : ऐप ते साम्ने;
 मानारने सुधुनार साम्ने साधुतुं नपारे,
 मानारतुं नग रोसनी नतुं यथ त्पारे:
 सुधुनार हुं जेके अही, मानार ! हायां गा:
 भारा हृदय-भृदंग पर तुंन थाप भारी न.
 गा, कवि ! तुं गा :

(१०)

गा, कवि ! तुं गा;

पथ्यर तथुं हंथुं रडे ऐतुं हुरुथुं तुं गा,
 आकाराथी वीन्या पडे ऐतुं कंथं तुं गा,
 हरियो मझी माआ हडे, कंथं कारसुं तुं गा:
 गा, कवि ! तुं गा,

(११)

गा, कवि ! तुं गा,

दोके रीज्ये, हो रीजता, तुं तो य गातो न,
 दोके भीन्ये, हो भीजता, तुं तो य गातो न;

परवा कथा विष्णु गा:

ह्युं धराधं नय, हाठमहाष्ट थाये गा,
 ने कंठमां हाथुं पडे हो ! त्पों सुधी तुं गा;
 गा, गा, कवि ! नग सांभजे वा ना छतां तुं गा;
 रे ! गा, कवि ! नगजनं जिये वर ना जिये पक्षु गा:
 गा, कवि ! तुं गा:

(१२)

अणहण यता रविराजतुं यदि गीत तुं ना गा,
 टमटम यतां लघु कोडियातुं गीत गाये न
 गंभीर धरंर योय सागरने यदि ना गा;
 दुमडुम रसजता अरधुतुं तुं गीत गाथ नः-
 गा, कवि ! तुं गा:

ने कृष्णने तुं पांयनन्य यदि न कूंडी न,
 तो के लघु मानवतण्णी मधु पंसीने दर वा;
 तुं मदानल रो मदान्योपति यदि ना या,
 तो स्वयम् शुश्रिभं तथुयो ऐक तुं यथं नः
 गा, कवि ! तुं गा !

(१३)

ऐो रे ! कवि ! तुं गा:

कंथं कंथं कवि आग्ना,

ने तेमले अद्विध भावो नवल विकसाग्ना,
 नवोपगा, नव कल्पनाग्ना, नवीन उन्नेपे;
 परीज्योतण्णा नव वेरा ने नव रसतण्णा हेरो;
 दीधा हरी रियर मूर्तिभंतं न राप्तरवस्तिके,
 सागर जघो हलवी दीधो शुं नानथी नीके ?
 गा, कवि ! तुं गा :

(१४)

भीन कवि आग्ना,

ते सायमां सृष्टि स्रजग स्रजकर सदा लाग्ना;
 पुष्प परिवसनी, कमरनी, कुंननी कडाथी,
 इरइर मलय शीतय सगीरथुनी वधा वाथी.
 जेसी अरथु नलतट निहाल्युं यंद्रमुभ यादु.
 ज्येथुं सुधाअरतुं नगत पर व्योमपट ध्यादु.

वेयां गुवालं वसंतना, कुमकुम उपसाल्यां;
 ने केशाना रंगमां अरजोण भीनज्यां;

હોંપી લીધી વર્ષોતજા માગદ્યથી ધરતી,
 કીધી બધી નયનોની સામે સૃષ્ટિ સુખઝરતી,
 ટહુકાવી ઘડું કોયલ, ગમ્ગ્યા મોરના ગહેકા,
 ઢેલો નચાવી આસુ ચરતી લાડતી લહેકા
 સૂર્ય ને શશીના, દિવસ રંગની તથા ગસો,
 ને સિંધુ સગીતનો દીધો નાખી મહીં પાસો
 પાસે પડ્યું માન-હૃદય—

૨૧ ૨૧ પડ્યું માન-હૃદય—

૨૨૩ ૨૨૩ સમયથી માન-હૃદય ઠેલી
 ૨૧ ઝાઝા જળ સમ તિયમ વસ્તુ મહીં મેની
 તે યુગ યકી ધૂરતા સના માન-હૃદયને ગ,
 હાવા સખે! તુ ગા,

એના દુદન ને હાસનાં, એની નિરાશા આશના,
 એના ઊડા અભિલાષના, એના ઊના નિશ્ચ સના,
 પ્રતિધોય પાડી જા
 માન-હૃદયને ગા
 ૨૧ ગા, કવિ! તુ ગા

(૧૫)

અણુગણ્ય અહો! અખંદો સુધી,
 ના વિધય આલો સાપડે,
 જે શોષતા યે ના જડે,
 તે સદજ આવી હા મરે,
 ૨૧ નિત્ય દૂતન, અપિ પુરાતન એ સનાતન છે
 કાનો મહોં સ્વગને બરી
 આખો મહોં - ગો ધરી,
 મુખમા લઈ અશ્રુત જરી,
 તવ લેખની મદમરત લન દુલ્યે ત્રાપી જા,
 ૨૧ મુક્ત પ્રાણે, મુક્ત રાગે આજ ગાઈ જા
 ગા, ગા, કવિ! તુ ગા

[અનુસંધાન:પત્ર ૯૦]
 આખી જગ છે કવિ કવિતાને જગતના લખ અલખ
 રૂપોઆ તો જુએ છે જ, પરંતુ એને પ્રારંભમા
 નિરખે છે ત્યારે એ આના સ્વરૂપે હોય છે —

‘તુ દેવી છે દંધિફલક પરની તુ અપસરા,
 મહા સૌન્દર્યોતુ નિત નચીન સૌન્દર્ય યજુ તુ
 અનતે છટાતી નમ સહસની કોમુદી સમી
 અહીં તુ દોરે છે કમલદેવની ફોરમ બની
 મરુતે ઝહાથીને ધનકુમરડી લેડ, વરયા
 સ્વરૂપે તુ પાળી જવધિ જવમોએ મવકતી’

એની એ દેવીની પ્રતિમાને શબ્દમા મૂર્ત કરવા
 માટે, કવિ કવચ પકડે છે તો એને એ જ સનાતન
 મૂઝવણ થાય છે —

‘હુ શુ લખુ? લખુ કોંક જયુ છ લૂટી
 તારા લખ્યા મનગીત રહો છુ પૂદી’
 કવિ ઈંદુલક્ષની કવિતાઓમા સત્યાતમક પંક્તિઓ
 ઠેરઠેર નજરે પડે છે જેમકે —

‘દરિદ્રીના અતરમા લખાયેથી
 લિપિ નથી કોઈ રાડયુ ઊકેલી (પાન ૫૭)

તથા—
 જુવાનને જગરે જિદ દીના
 સુદૂરના સ્વપ્ન ન હોય કામના’ (પાન-૫૭)

૩૫ શું બલે કે એને ચોરવામા છે મન”
 (પાન-૫૮)

‘કવિતા હુ તારી દમબલવણીમા પડી ગયેલ’
 (પાન-૬૩)

‘સુખિનુ મૂલ્ય શું બલે જીવેના મુનુઆવકે’
 (પાન-૨૬)

સારા કવિની આ જ સંકળતા કે આવી
 સંકળતા આ અગાઉ બાઈ ઈંદુલાને પ્રાપ્ત કરી
 છે. એને સમગ્ર રીતે સુદર એના ઈંદુલાના પ્રકા
 ચનથી તેમા તેમણે હમેરા કર્યો છે એટલે કવિને
 આપણે અભિનંદન આપી સમપિતમા એમના જ
 શબ્દોમા એટલું જ વાણીએ કે અંરિચના તમારા
 કાન્ધપ્રકાશનોમા —

‘આભાણી કેડીપે તુજ ચરજુ જેવાની લવની’

પરપ્રાંતીય કાવ્યસાહિત્ય : ૧૯૪૪

બંગાળી સાહિત્યે હવે રાજકીય રંગના વાધા સભ્યા છે. ત્યાં ફાસ્ટિસ્ટ વિરોધી લેખક સમૂહના, એફ. એસ. યુ. ઝુપ વગેરેએ સાહિત્યમાં રાજકીય પ્રવૃત્તિરંગે રંગાયેલું સાહિત્ય આપ્યું છે. બંગાળના દારણ્ય ભૂખમરાએ બંગાળ બહારના કવિઓને દગલ્યા છે તે જ પ્રમાણે બંગાળમાંના કવિઓને પણ દગલ્યા છે. સમર સેન, યુદ્ધદેવ ઓઝ, કિરણશંકર સેનચપ્તા, જાણીતા યુવાન કવિ સુભાષ મુકરજી વગેરેએ સાહિત્યમાં એક યા ખીજા પ્રકારે પોતાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી છે. સુભાષ મુકરજીએ તો પર્દાના કાપ માટે સાહિત્યપ્રવૃત્તિ તદ્દન બંધ કરી દીધી છે અમિયા ચક્રવર્તી, વિષ્ણુ કે અને જ્યોતીન્દ્ર મોહંત્રાએ વધારે સારી પ્રગતિ કરી છે એમ કહી શકાય જ્યોતીન્દ્ર મોહંત્રાનું 'સાધુ' કાવ્ય 'મધુ બાગશીર ગદી' ખૂબ લોકપ્રિય થયું છે. ખીજા કેટલાક નવીનતર કવિઓ હજી કે અને અમિયા ચક્રવર્તીના અનુકરણમાથી જ મુક્ત થયા નથી.

વિમલપ્રસાદ મુકરજી એમ. એ.

*

હિંદી સાહિત્યમાં, શ્રીમતી મહાદેવી વર્માનું 'દીપ-શિખા' પ્રગટ થતાં હિંદી કાવ્યસાહિત્યમાં અનોખા પ્રકારા પથરાયો છે 'દીપશિખા' એ ખીરાંની યાદ કરાવે છે ટાગોરના ગીતોનો પ્રાણ્ય એક યા ખીજા સ્વરૂપે આ અંધમાં જલ્યાય છે 'દીપ શિખા'માંની ભક્તિ અને સહન કરવાની શક્તિ એ કાવ્યને મહાન કરે છે. પ્રતિવાદની પ્રતીતિ કમળવાં 'કુદાશગીત' અને 'કદા ઔર કાબલા' એ યુષ્તાતા, અજ્ઞેયતું 'ચિંતા' અને સોહનલાલ દિવેદીનું 'ખૂબ કે ગીત' એ ગયા વર્ષનાં લક્ષણિક પ્રકાશનો છે. મહાદેવીનું 'બગદશન' એ બંગાળની મરતી જનતા પરનું એક અતિ કૃત્ય જોડપ્રશસ્તિ કાવ્ય છે. નિરાલા, બચ્ચન, ઇલાચંદ્ર જેથી, યુષ્ત ભાષ્યએ

પણ બંગાળના દારણ્ય ભૂખમરાને નિજનિજ કાવ્ય કૃતિમાં અમર કર્યો છે. બંગાળની મરતી જનતા પ્રત્યે એમની હમદદી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિથી કાવ્યોમાં પ્રગટ થઈ છે. મહાત્મા ગાંધીજી જેઓ હેલ્લા પચાસ વર્ષથી કાવ્યોર્મિની મહેરામણ્ય ચક્ર રહ્યા છે તેઓ દહણ પણ કવિઓને પ્રેરક ગયા છે હિંદી સાહિત્યમાં આજે એવો એકકે કવિ નહી હોય કે જેણે આ મહાન વ્યક્તિને પોતાનો કાવ્યનો વિષય ન બનાવ્યો હોય. ગાંધીજીના ૭૫મા વર્ષ નિમિત્તે એકએક હિંદી કવિએ આ મહાપુરુષને કાવ્યપુષ્પેથી અંજલી અર્પી છે. ખીરાલાઓ તરફથી પ્રગટ થયેલા અને પરિત સોહનલાલ દિવેદીએ સપાકિત કરેલો 'ગાંધી અભિનંદન કાવ્યઅંધ' આ વર્ષના હિંદી સાહિત્યનો કિરીટ છે. કોઈને અમર નહી હોય કે એ જ અંધમાં પરિત મદનગોહન માલવિયાનું પહેલું અને છેલ્લું કાવ્ય પણ પ્રગટ થયું છે.

પ્રકાશ વર્મા, ખી. એ.

*

ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યમાં પ્રેા. બળવંતરામ ક. કોકોર જેમની તાજેતરમાં જ ૭૫મી જન્મજયંતિ ઉજવાઈ હતી તેઓ સર્જનપ્રવૃત્તિમાં હજી ચે સકીય રહ્યા છે. એમણે એમની વિશિષ્ટ શૈલીમાં 'ગોપી હલક' પ્રગટ કર્યું છે. ઉમારાંકર જોષી, સુંદરજી મેટાઇ, કોલક, શ્રી. અને શ્રીમતી રમણ્ય વકીલ પોતાની કવિતાક્રમને કૃતકૃતી રાખે છે. હેલ્લા હેલ્લા હમણાં ખ્યાસ કરીને યુવાન સુરિલક્ષ કવિઓ ગુજરાતી સાહિત્યને મઝક અને ફાસ્ટિસ્ટી ખૂબ સમૃદ્ધ કરી રહ્યા છે. આજે એ મુરલીમ કવિઓની સંખ્યા નહી તો ચે ૧૫થી ૨૦ જેટલી સહેજે આગળીને વેઠે ગણી શકાય એમ છે પારસી લેખકોમાં પણ નવા અમરતા કવિઓ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિને વસતી કરી ગયા છે. મીતુ દેસાઈ અને જહાંગીર

દેસાઇ અને કરાચીના શ્રી કિરોજશાહ મહેતાએ એ દિશામાં યોગ્ય ફાળો આપ્યો છે. હિંદી તત્ત્વજ્ઞાન સમૃદ્ધ એમાં કાવ્યોનો સચક્ર 'નંદનિકા' કવિશ્રી ખખરદારે તાજેતરેના જ પ્રગટ કર્યો છે. આમ યુવરાત્રી કાવ્યસાહિત્યમા પ્રો. ઠાકોર અને કવિ ખખરદાર જેવા જૂના કવિઓએ તેમજ નવીનોમા ઉમાશંકર, બેટાઈ, કોલક જેવા કવિઓએ પોતપોતાની પ્રવૃત્તિને યશસ્વી રીતે સક્રિય રાખી છે એ આનંદની વાત છે.

દી. બ. કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરી

*

મરાઠી કવિતા કોણ જાણે કેમ પછુ આ પ્રવર્ષમા તદન સૂકાઈ ગઈ છે! એક વર્ષ અગાઉ શ્રી દેશપરિતુ' પ્રગટ થયેલું "નિર્વાસિત સ્ત્રીની મુખાસ" જેવું કાવ્ય આ વર્ષે એકે પ્રગટ થયું નથી, એ હકીકતનો કોઈએ પછુ એકરાર કરવો પડશે વડોદરાના રાજકવિ શ્રી યશવતે "યશોગિરિ" પ્રગટ કર્યું છે એમાં કવિની મીઠ જનતા પર છે. એ તેમનું જ ગાય છે અને તેમને જ સભળાવે છે શ્રી કુસુમા કરના "પુસ્તિકરિણી" માટે એ જ કહી શકાય નહીં શ્રી. જેલ્લે તો પ્રણયર્થા મસ્ત છે. પ્રો. જ્નેગ, વટવે અને માતેએ કવિતા પર સાપ્તાહિકોમા ધણી ઉચ્ચ ચર્ચા કરી છે એટલે આ વર્ષે કવિતામા માત્રિક સર્જન ન થયું પછુ કવિત્વનું સત્વિક સમીક્ષણ અને ધર્ષણ તો બેશક આ પ્રેક્ષકને લીધે થયું જ છે પ્રો. માનેતુ "રાસવતિથી જન્મકયા" એમ ખતાવ-

વાનો પ્રયત્ન કરે છે કે પ્રેરણાનું મૂળ દિવ્યતાથી અલગ એવી વસ્તુઓમાં પછુ છે જ આ ઉપરાંત શ્રી એમ આર. દાતેતુ "મરાઠી અયસ્ય" એ એક જાગીરકાર્ય છે. ૧૯૩૭ સુધીમાં પ્રગટ થયેલા મરાઠી અથો, લેખકો વગેરેનો એ માહિતીકોષ સાહિત્યઇતિહાસે અતિ મહત્વનો છે.

પ્રો. છ. કે. જોષી, એમ. એ.

*

તામિલમાં મુરુગાનરતુ "સુધેન્દાઈર ગીતમ્" એ મનોરમ જામિંગીતોનો સંગ્રહ છે દેશીગાની-નકમ્ પીલાઈ, નામકલરામલીંગમ્ પીનાઈ, સુધાનદ બારતી અને બારતીદાસન એ બધા જ કવિઓ સક્રિય રહ્યા છે અચાકારે મહત્વનાં કાવ્યો પ્રગટ થયાં નથી બાર્ષાતરમા વિકટર લુગો, ટા'રટોય, ઓરકાર વાઈલ્ડ, પ્રેમચંદ, એફ. ડબ્લ્યુ બેન, રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર, વી એસ. ખાડેકર વગેરેના પુસ્તકોના બાબાન્તરો પ્રગટ થયા છે. શ્રી પી એસ વિજયરાધવને દિનેન્દ્રવાલ શેયના 'રૂરજ્ઞાન'નું બાર્ષાતર કહ્યું છે. શ્રી કે. સતનમે 'લત્ત-રામ ચર્મિત' પ્રગટ કર્યું છે શ્રી એ પી આપરે બાસના નાટકોને અંગ્રેજી ભાષામાં રજૂ કર્યા છે શ્રી એસ પી નારાયણે 'કરિતા-કળા-વિવેચન' એ અથ પ્રસિદ્ધ કરી કાવ્યસાહિત્યનું વિવેચન કર્યું છે તમિલ કાવ્યવિવેચન સાહિત્યે આ પુસ્તક મહત્વનું છે.

શ્રી. કે. આર. શ્રીનિવાસ અર્ધચંદ્ર એમ એ ડી લીટ

ઉમર ખયામ

મૂળરાજ અંતરિયા

ઉમર ખયામ અને તેની રૂબાઈયત વિષે લખવું કે વાંચવું એ સંદા રસપ્રદ હોય છે. માણસો ન્યારે શરાબ લે છે ત્યારે માને છે કે તેઓ આ ફારસી કવિના પ્રશંસક છે, ન્યારે દારૂનિષેધના યિગ્ધીઓ ખયામમાંથી ગ્રેરણા લેવા પ્રયાસ કરે છે. પ્રબળે ગમતા સાહિત્યમાં અને કલામાં ખયામને દારૂના શીશા અને પ્યાલી સાથે એક વૃદ્ધ બુઝ્ચો દાઈડીઓ ચીતરવામાં આવ્યો છે. પરંતુ તેના તત્ત્વાનને જૂદા જ વિચારનાં ધરાવવાતું છે હળવા સાહિત્યમાં ન્યારે ન્યારે એને વિષે ઉલ્લેખ કરાય છે ત્યારે આ સામાન્ય વાત વીસરી જવાય છે.

ખયામ દાઈડીઓ હતો એવી પ્રમુખીય માન્યતાને ટૂંકો આપવો એ સંપૂર્ણ પૌર્વાત્ય વાતાવરણમાં ૭૦૦ વર્ષ પૂર્વે છવન વિતાવેલા એવા કવિને અન્યાય કરવા અસમ્ભવ છે ને કવિના છવન વિષે આપણે ખદુ ઝોણું જાણીએ છીએ તે તેના સમ-દાઈડીનો જેઓ સુસંગત માની શકાય એવી દર્શકત આપવામાં નિષ્ફળ નિવડ્યા છે તેમની અવિશ્વાસપાત્ર માહિતીઓ પરથી કિટ્ટરસાહે કરેલો કહેવાતો સર્વોત્તમ અતુવાદ, જેને કેટલાક સ્વરૂપાંતર કહે છે. ઉમરને યથાર્થ વર્ણવવામાં નિષ્ફળ ગયો છે.

કેટલાક સહાનુભૂતિ વિનાના લેખકોએ અને આનંદવાંચુ દાઈડીઓ તરીકે ચિતર્યો છે. ડૉ. હેસ્ટી, એન કાર્વો, રેવ. રકોટ જેવા સાહિત્યકારોએ જોમરની રૂબાઈયતનો સમ્બંધ ર્થો છે અને જોમરને જગત સમક્ષ અજોયવાદી અને આનંદવાંચુ તરીકે રજૂ કર્યો છે કેટલાકે તો રૂબાઈયતને નંગથી કલાત્મકી અને ઉપરછલા વિચારવાળી કૃતિ તરીકે વર્ણવી છે.

ખીજા પક્ષે નિકોલસ, જી. ઇ. સહવાતરાજા અને એમના જેવા ખીજાઓ જોમરને ધરાનના અગ્રગણ્ય સૂફી કવિઓની પંક્તિમાં મૂકે છે. સૂફી

કવિઓ રૂબાઈયતમાં વર્ણવે છે એમ એ પ્રભુ પ્રત્યે પોતાનો પ્રેમ વ્યક્ત કરે છે. એટલે રૂબાઈયતમાં ખયામને કહેલ શરાબ એ પ્રાક્ષનો રેસ કે દૈવી પ્રેમ છે; કેફ કે ગરો એ કાં તો દાઈડીઆતું સ્વર્ગ કે તત્ત્વજાનીનો પ્રભુ સાથેનો ઐક્યતો અવિનાદી અતુબવ છે. આ બે વિચારસરણી વચ્ચે જે મતભેદ છે એ સ્વાભાવિક છે.

ખયામની ગણુના સુરોપના દેશોમાં તો ધરાનના પ્રથમ કલાના કવિ તરીકે યાચ છે. પણ ધરાનની અંદર તો એને એક સાધારણ પંક્તિનો કવિ જ ગણવામાં આવે છે. આતું કારણ એટલું જ કે ખયામને ફક્ત એક જ પ્રકારની કવિતા પરત્વે પોતાનું કલાકૌશલ્ય દેખાડયું છે તે તે છે રૂબાઈયત. આ એક જ પ્રકાર એડવાંધી એણે ધરાનના કાવ્યસાહિત્યમાં સંપૂર્ણ કાવો આપ્યો છે એમ કહી ન શકાય. તેમજ ધરાનના પ્રથમ પંક્તિના કવિઓ જેવા કે સાદી, હાફિઝ, રૂમી, ફિરદોસી કે અનવરીની કલામાં પણ મૂકી શકાય નહિ. પણ એના રૂબાઈયતના ક્ષેત્રમાં એ અજ્ઞેય છે. ધરાનમાં તો એની ખ્યાતિ એક કવિ કરતાં ગણિતશાસ્ત્રી અને ખગોળવેત્તા તરીકે વધુ છે.

ખયામ વિષે કંઈ પણ મોહિતી મળી શકે એમ હોય તો તે 'અહાર મકાલા' નામનો ગ્રંથ છે. તે સને ૧૧૬૧-૬૨માં લખાયો છે. એમાં તે સમયના અને તે પહેલાના ફારસી કવિઓ, પ્રધાનો, હકીમો અને ખગોળવેત્તાઓના છવનવૃત્તાંત આપેલા છે. આમાં ખયામ વિષેની માહિતી ખગોળવેત્તા વિભાગમાં આપેલી છે તે તેમાં તેની કવિત્વશક્તિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. તે પરથી માની શકાય છે કે તેની ખ્યાતિ કવિ કરતાં ખગોળવેત્તા તરીકે વિશેષ હતી.

આ ગ્રંથ ઉપર આધાર એટલા માટે રાખી

શકીએ છીએ કે તેના લેખક નિઝામી ઉરૂઝી સમર-કન્દી ખ્યામના સમકાલીન હતા તેમણે ખ્યામની મુલાકાત લીધી હતી ને વાતચીતમાં ખ્યામે તેને કહ્યું: 'મારી કબર એ જગાએ હશે જ્યાં વર્ષમાં એ વાર વહે એ, પર પુષ્પટ્ટિ કરતાં હશે.'

વર્ષો પછી એણે ખ્યામની કબરની મુલાકાત લીધી ત્યારે એણે તેને કહ્યું: 'તો તેણે એટલી લીધેલા મટીના પડદા પર વહે એટલી વર્ષાં હતાં ને તેની કબર તો કૂલોમાં જ દંકાઈ ગઈ હતી.'

"દૌલતશાહ" નામના એક ફારસી લેખકે પોતાના પુસ્તક "તજકરહ"માં ઉમર ખ્યામને ઉલ્લેખ જ નથી કર્યો. આ ગ્રંથમાં દોહરો જેટલા ફારસી કવિઓના જીવનવૃત્તાંતોનો ઉલ્લેખ છે પણ એમાં ઉમર ખ્યામને તે કવિ તરીકે ન ગણ્યો હોવાને કારણે પોતાના ગ્રંથમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

એણે 'આખુ' નામ ગિયાસુદીન અબ્દુલ ફત્હ ઉમર ઇબ્ને ઇબ્રાહીમ અલ ખ્યામી છે પણ ટૂંકમાં એને ઉમર ખ્યામ તરીકે જ સંબોધવામાં આવે છે. ખ્યામને અર્થ અરબી ભાષામાં 'તલુ ખનાવનાર' એવો થાય છે. તે પોતે તો તંબુ ખનાવવાનો ધંધો કરતો ન હતો. કદાચ તેના પૂર્વજે કરતા હોય ને તે નામે તે ઓળખાતો હોય તો કોણ જાણે. જ્યારે કટલાકો માને છે કે એ તેણે ઉપનામ છે.

એણે કુલ દશ પુસ્તકો લખ્યાં છે. પણ આજ તો ત્રણ જ ઉપલબ્ધ છે. આ દશમાંથી નવ તો

ગણિત, ખગોળ, ભૂમિતિ અને વિજ્ઞાન ઉપર લખાયેલાં છે. ર્યાઈયતતુ' પુસ્તક જ એક સાહિત્યવિષયક છે.

વધુમાં વધુ એની ત્રણ હજાર ર્યાઈયો મળી હોવાનું કહેવાય છે. આ કૃતિઓ તેણે લાંબા અંતરે અને પોતાની ફરમદે નિમ્નદ માટે કે મિત્રોને મોજ આપવા લખી હતી. વહાવરથામાં એણે મક્કાની યાત્રા કરી હતી

અન્ડરવિલ પણ માને છે કે ઓમરનું તત્વજ્ઞાન હિન્દના ભક્તિતત્ત્વજ્ઞાનથી પ્રેરાયું હતું. જ્હોન પેઇન માને છે કે તેણે હિન્દની મુલાકાત લીધી હતી

ર્યાઈયતમાં નિયો-પ્લે ટોનીક તત્વજ્ઞાનની અસર સ્પષ્ટ જણાય છે. એ વખતના ફારસી કવિઓમાં સુરીવાદ તો ઊતરેલો હતો જ.

ખ્યામના સમકાલીન ઇમામ અબુબકર પાસેથી ઘણું જ વિશ્વાસપાત્ર અહેવાલ મળે છે એ જણાવે છે કે ઓમર પોતાના મૃત્યુને દિવસે સુપ્રસિદ્ધ એવી કેનાનો ગ્રંથ વાંચતો હતો જ્યારે ઐક્ય અને વૈવિધ્યના પ્રકરણે મહોંએ ત્યારે એણે ગ્રંથ બંધ કર્યો અને નમાજ પઢવી શરૂ કરી એ દિવસે એણે નિર્જળ ઉપવાસ કર્યો અને રાત્રે નમાજ પઢતાં પ્રભુપ્રાર્થનાના છેલ્લા શબ્દો સાથે છેલ્લા શ્વાસ લીધા.

આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે ઓમર હું અને પ્રભુ વચ્ચેના ભેદ બૂસી નાખનાર ઐક્યને અનુભવ આપનાર દૈવી પ્રેમની વાતો કરતો મહનવાદી હતો.

વિનય દેજે!

બહરી કાચવાળા

કોઈના ગીત તારી ઈશ મુજને લય દેજે,
મનુષ્યપ્રેમ મહિં તુ મને વિનય દેજે!
હું શત્રુઓને હૃદયલાવથી વધાવી લઉં!
કવન મહિરામહિં તું મને વિનય દેજે!
અનત તારથી પ્રદાંડ હું ગળવી જઉં!
હૃદયની છાજ નિગરાને રાગ-લય દેજે!
તૃપારખિન્દુને પાપલમાં હું સમાવી લઉં
હૃદય પ્રપુલ્ક કરુ એટલો સમય દેજે!
વિનાશ ખબરી વાગે છે ઈશ છવનની
અધર્મ દાજ પ્રભુ 'ગુહ' મમ પ્રલય દેજે!
નવોજ પ્રાણ મને દેશ-દિલ મહીં લરવા
ઓ ઈશ શક્તિ ગને મજીનો ઉભય દેજે.

મિતાક્ષરી મતદર્શન

કોલક

પદ્મ પ્રકાશન

લક્ષ્મી મિલકોગ, ફિરોઝશાહ મહેતા રોડ,
કોટ, મુબઇ.

સીતા : ચદ્રવદન મહેતા, કિંમત દોઢ રૂપિયે
ચદ્રવદનના પ્રેમ પથ્ય પ્રકાશનને નિષ્કળ કહતા
પહેલા ખૂબ વિચાર કરવો પડે । કારણ કે ચદ્રવદનની
કલમ જ એવી સિદ્ધ છે કે એક વખત તે એ
નિર્ણયને સહન કરી શકે । તેમ છતાં સીતા એક
તો છનતા વગોવાઈ હતી અને આજે હજારો
વર્ષ પછી ચદ્રવદને આ નાટક લખ્યા પછી
'વગોવાઈ' એનું કારણ એક જ છે ચદ્રવદને જે
રીતે સીતાને રજુ કરી છે તે રીતે કેટલીક વ્યક્તિઓ
એને જોવાની ઇચ્છા ન પથ્ય ગમે ઇતિવાસ અને
હકીકતને આધારે સીતાના પાત્રાતેખનને સમીક્ષાની
એરણ્ય પર ચકાવવા કરતા રગભૂમિની એરણ્ય પર જ
એની કસોટી થવી જોઈએ એમ અમારો મત છે
અને જે એ એરણ્ય પર આ નાટકને મૂકીએ તો
'સીતા' એ ચદ્રવદનનું એક ઉત્તમ સર્જન છે એ
વાતનો અમે એકરાર કરીએ છીએ સીતાની સૃષ્ટિની
સમીક્ષાનો આધાર જ દૃષ્ટિ પર છે જે દિવસે
'સીતા' રગભૂમિ પર રજુ થશે તે દિવસે આ સીતા
એક સપૂર્ણ સફળ નાટક થશે આ નાટકની વિશિ
ષ્ટતા તો એ છે કે ચદ્રવદન આ જ નાટકમાં સૌથી
શ્રેષ્ઠ હૃદયકારક કથણાત લાખી શક્યા છે

સુનદા : લેખક રમણ વકીન કિંમત દોઢ રૂપિયે
ન નવલકથા, ન નવનિકા, ન નિવલિકા, તો
આને કહેવું શું ? નવલકથાની સંક્ષિપ્ત આરૂપિ
અને નવલિકાની વિસ્તૃત આરૂપિ-ટૂંકામાં ટૂંકી
નવલિકા નહીં પણ નવનકથા આ વાર્તા મૂળ પ્રથમ
"આધુરી" ત્રૈમાસિકમાં પ્રગટ થઈ હતી શ્રી રમણ
વકીસ કવિ છે તે ઉપરાંત ગદ્ય સાહિત્યમાં એક

સફળ નાટકકાર અને નવનિકાકાર છે સુનદા
એનો પુરાવો છે વાર્તાનો વિકાસ એટલો સરસ અને
રાતન મુન્સરીથી થયો છે કે આ વાર્તા ગુજરાતી
નવનિકા સહિત્યમાં પોતાનું સ્થાન વિશિષ્ટ ગમે છે
સુનદાને જે રીતે આરૂપિ છે એની પાછળની
વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ નવલિકાને સુદર સ્વરૂપ આપ્યું છે
છનની સાચી ધરનાનું સુદર આતેખન તે આ
સુનદા કારમીરનું મનોહર વર્ણન લગ્ન અને લીના
વચ્ચેનો સૂક્ષ્મ ભેદ આ ટૂંકી નવલકથાના મુખ્ય
આશુપણ છે ।

મૃત્કૃતિક : અનુરાદ્ધ મુન્દરમ્

શ્રી શુક્રવિ નિરચિત મૃત્કૃતિકનો આ
અનુરાદ્ધ છે 'મૃત્કૃતિક' તો સરૂન સહિત્યનું એક
અતિ તાકપ્રિય શિષ્ટ નાટક છે એ લોકપ્રિય થયું છે
મન વસ્તુથી જ નહીં પણ શૈલીથી જે એ નટક
આમજનતાનું છે એટલે જ કદાચ આ પ્રગતિવાદી
કવિ એનો અનુવાદ કરવાને લલચ્યાયા છે અનુવાદ
કરતા એમણે ઠીક ઠીક સુધારાધારા પણ કર્યાં છે
નાટકમાં અખને લાગે છે તે પ્રમાણે હારમરસ
મહદૂઅશે જાડી ગયેા છે એનું કારણ શકારનું
નિર્બળ પાત્રાતેખન છે આ નાટક વાચતા અખને
લાગે છે કે મુન્દરમને મળવી જોઈતી સફળતા
સાપડી નથી કદાચ રગભૂમિ પર તો આ નાટકને
રજુ કરવું એક સાદસ જ થશે મૂળ અનુરાદ્ધા
મળાતા કઈક રસને પ થયેા લાગે છે

ઉત્તરા : લેખક અખનિત દલાન કિંમત ત્રણ રૂપિયા
શ્રી જયતી દલાવનો આ પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ
પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ દિલ છતી લે છે એમના પાત્રો
તાદૃશ્ય છે એમની શૈલી સચોટ છે-ચિત્રકારની છે
આ સંગ્રહમાં પીસ વાર્તા છે તેમાં ગરીબોના
છવનને ધણી જ સફળતાથી રજુ કરવામાં આપ્યું

છે. લેખક ઈવાદી છે છતાં વાર્તાઓમાં કોઈ પણ પ્રયત્ને વાદ બતાવવાનો પ્રયત્ન નથી કર્યો. પણ કેવળ સુવમાવિકતાથી વસ્તુને ઉતારે છે. વાર્તા જેવી હોવી જોઈએ તેવી જ આ છે—એમાં શંકા નથી બાકી જ્યંતિ દલાલ આટલી જ સુંદર નવલિકાઓ ભવિષ્યમાં પણ આપશે જ.

ફૂંકા : ડૉ. જયંત ખત્રી; સાઠા ત્રણ રૂપિયા.

ફૂંકા નવલિકાઓના ક્ષેત્રે કંઈ એટ આવતી જણાય છે ત્યારે આ અને બકુલેશ (નિર્ણય અવલોકન)ના વાર્તાસંગ્રહો એ એટને એક પણ તેા અવસ્થા ઠોઠી રાખે એકલા સમર્થ મર્યાદ સુંદર છે. યૌદ વાર્તાઓના આ સંગ્રહમાં "વરસાદની વાળી," "દામો અરજી," "શેર ચાટીની જૂબ," "એક મહાન મૈત્રી" વગેરે આકર્ષક છે. આ વાર્તાઓ વાંચતાં એક ખાત્રી થાય છે કે લેખક પાસે નવલિકાની નવલ વસ્તુઓ જોઈએ તેટલી છે. મચોટ સુંદર રીતે ચૂકવાતી કળા મદનસાધે છે. પણ એમની અધી જ વાર્તાઓમાં વસ્તુ જોટલો વિકાસ સાધે છે તેટલો વિકાસ પાત્રો નથી સાધતા. એ એક જ અપવાદ સિવાય વાર્તાને આવસ્થક એવા બધા શુભોર્થો આ નવલિકાઓ અવકૃત છે

કાદવનાં કંકુ : લેખક: બકુલેશ કિંમત રૂપિયા ત્રણ.

આપણા મધ્યયાગાંધ્યા નવલિકાકારોના 'બકુલેશ' આ સંગ્રહથી પોતાનું સ્થાન કાયમ કરે છે. બકુલેશની દૃષ્ટિ સમીપની સૃષ્ટિ પર છે. એમનાં કેટલાક પાત્રો પતીત ધૃમિનાં છે—ધરતીનો જ્યાં કાદવ છે ત્યાંનાં છે. જ્યંતિ દલાલની નવલિકાઓમાં આપણે સ્વાભાવિકતાથી જ આનંદીએ છીએ. બકુલેશમાં વાદ બ્યક્ત થાય છે. છતાં એમની હમદર્દી અને નવલિકાકળા એ વાદને વિક્ષેપકર્તા કરતી નથી. એમણે જે સૃષ્ટિનાં પાત્રોને ઉઠાવ્યાં છે તે સૃષ્ટિમાં જવાની કોઈ કિંમત પણ નહીં કરે—તેમાં લેખક તેા કદિ જ નહીં કરે ! આ પુસ્તકની બીજી વિશિષ્ટતા છે—એમાંની તેરેતર વાર્તાઓ મનોહર છે !

આપણા નેતાઓ : લેખક મુસુક મહેરબલી, અનુવાદક નંદકુમાર પાઠક; કિંમત એક રૂપિયા.

અનેક પુસ્તકાલયમાં અને શુદ્ધમાં વસાવવા જ્યેતુ આ પુસ્તક આપણા રાષ્ટ્રીય નેતાઓથી આપણને ખૂબ વિગતથી પરિચિત કરે છે. અનુવાદ પણ એટલો સરસ છે કે જે મહેરબલીનું નામ ઉપર ન હોય તેા બાવ્યે જ કોઈને ખ્યાલ આવે કે આ પુસ્તક અનુવાદ છે. આપણા નવ નેતાઓનો આ પુસ્તકમાં પરિચય આપવામાં આવ્યો છે

સમાજવાદની પુનર્વિચારણા : લેખક ચીન મસાણી; અનુવાદક: જ્યંતિ દલાલ; કિંમત એક રૂપિયા. સમાજવાદની સમીક્ષા, સિદ્ધાંત સાર અને સમન્વય આ પુસ્તકમાં વિશદતાથી આપવામાં આવ્યાં છે. Socialism Reconsideredનો અનુવાદ છે. અનુવાદ સરળ છે.

અન્ય પ્રકાશનો

પૂજારણ : લેખક મૂળજીભાઈ પી. શાહ, પ્રકાશક, લેખક પોતે, પ્રથમાવૃત્તિ, મુદ્દય દસ આના.

એક જ ઢાળ અને ઢબમાં લખાયેલાં આ છએ કાવ્યોનો સંગ્રહ 'પૂજારણ' નામે પ્રસિદ્ધ થયો છે. ઢાળ સમારંજની શૈલીનો છે પૂજારણ, સૌહાર્મ્ય, ગોવાલણ, વિજોગણ, મુસાદર, મુસારક એ કાવ્યો આ અગાઉ દીપોત્સવી અંગ્રામાં પણ પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલાં છે. પદલાલિત્ય મનોરમ છે. વિચારની મહનતા નથી પણ સખરજન શૈલીનાં કાવ્યોમાં એ મહનતા આજુબી એ પણ અનાવસ્થક છે

સૂરજમુખી : લેખક હરિલાલ પંડ્યા, પરિમલ પ્રકાશન મંદિર, પ્રિમ લેન્ડ, ૨૫, ન્યુ કવીન્સ રોડ, મુંબઈ ૪. કિંમત આઠ આના.

આઈ શી હરિલાલ પંડ્યાનાં આ બાળગીતો બાળકોમાં ખૂબ લોકપ્રિય થઈ પડશે એમાં શંકા નથી. પોતે વિદ્યાપીઠના પદવીધર હોવા છતાં બાલ-માનસનો આટલો દુબદ ખ્યાલ ધરાવે છે એ બદલ એમને અભિનંદન. કંકુ ડોસીનો ભોજિયો, ચાંદની, રમ પડી, નોબિયાલ, પ્રદલાદ જેવાં કાવ્યો બાળકોને હૈંશે હોશે ગાવાં ગમે એટલા મનોહર થયાં છે,

પગદંડીને પદ્યે : લોકસાહિત્ય વ્યાખ્યાતા શ્રી જવેરચંદ મેઘાણી: પ્રસિદ્ધકર્તા પ્રો. મો. પા દવે (સ્વ. રા. બ કમળાશંકર પ્રા. ત્રિવેદી વ્યાખ્યાન માળાના મંત્રી) ખપાટિયા ચક્રો, સુરત. કિંમત દસ આના.

કમળાશંકર રમારક વ્યાખ્યાનમાળાના ઉપક્રમે અપાયેલું આ વ્યાખ્યાન લોકસાહિત્યના અધ્યાસીએ અને રસિકોને ખૂબ ઉપયોગી થઈ પડશે. ૬૦ પાનાંના આ નાના પુસ્તકમાં શ્રી મેઘાણીએ લોક સાહિત્યના મહિમાને મૂર્ત કર્યો છે. જીવનના અનેક પ્રસંગો અને વિષયોને લગતાં લોકસાહિત્ય પ્રત્યે પણ વ્યાખ્યાતાએ આગળથી ચીંધી બનાવી છે.

● ● ●
અંત્ય-સ્વીકાર

ગ્રામતીચક્ર અને છીંટાં નાટકો: ઇન્દુલાલ ગાંધી, પ્રકાશક જીવન સહિત્ય મંદિર, મુંબઈ ૨ કિંમત અઢી રૂપિયા નવીન કવિતા ત્રિપે વ્યાખ્યાનો : વ્યાખ્યાતા પ્રો બળવતગાય ક. કાંકેર પ્રકાશક કર્તા પોતે -કિંમત રૂપિયા બે. રાતરાણી લેખિકા ચન્દ્રકા પાઠકજી, પ્રકાશક પ્રો મોહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે, ખપાટિયા ચક્રો, સુરત. પ્રાપ્તિસ્થાન. સુભાન્તર કાર્યાલય, સેતાનકુળિયા, સુરત કિંમત રૂપિયા એક નંદનિકા : કર્તા અરદેશર કુશમજી ખપરદાઠ પ્રકાશક કર્તા પોતે, ૭૮૮ પારસી કોલોની, દાદર, મુંબઈ કિંમત રૂપિયા સાડામણ પ્રાચીના : કર્તા ઉમાશંકર જોષી. પ્રકાશક ભારતી સહિત્ય સંઘ, મુંબઈ. પો. બે ૯૭૮ કિંમત અઢી રૂપિયા. પડથાર કર્તા મીનુ દેસાઈ પ્રકાશક કર્તા પોતે, મુંબઈ વતમાન કાર્યાલય એપે વે સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. કિંમત ચાર આના. કાવ્યચિત્રાર : અનુવાદક નગીનદાસ પારેખ. પ્રકાશક ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, ૩૩-૩૫, હાવે રોડ ચોપાટી, મુંબઈ.

કિંમત ચાર રૂપિયા. દુધગંગા : કર્તા અર્ચનાશ બાસ, પ્રકાશક એન એમ. ત્રિપાઠી યિ. ધ્રન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨, કિંમત અઢી રૂપિયા. સેતુબંધ : અનુવાદક નાણુકલાલ ચોકસી, પ્રકાશક ગાડીવ કાર્યાલય, સુરત, કિંમત અઢી રૂપિયા યૌવનનરંગ : લેખક મહાવીર પ્રસાદ દાંધીય, સન્તાકુઝ કિંમત એક રૂપિયા લિખિ- માળા : શ્રી પૂનલાલ પ્રકાશક પોતે શ્રી અરવિંદાશ્રમ, પોટીચેરી. લખોદર શર્મા : લેખક હનિપ્રસાદ બાસ, પ્રકાશક ગાડીવ કાર્યાલય, સુરત, કિંમત સપાબે રૂપિયા જગદંબા કસ્તુરબા. લેખક શિવલાલ જોસલપુરા, મુખ્ય વિકેતા, સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર. બાવનગર, કિંમત ચાર આના ૧૯૯૪૩નાં પગરણુ : લેખક શ્રી રતિલાલ મહેતા, પ્રકાશક, ભારતી સાહિત્ય સંઘ, ૧૩૮, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ. કિંમત દસ આના. આઝાદીની યજ્ઞજ્વાળા : લેખક, કરસનદાસ માણેક, પ્રાપ્તિસ્થાન, ભારતી સાહિત્ય સંઘ ૧૬, શ્રીમળી સોસાયટી, પો. બો. ન. ૭૩, અમદાવાદ. કિંમત આઠ આના. ઝીન પદ્મની: પ્રથમ ગુચ્છ : સ્વરાકન, દુર્ગાશંકર ત્રિવેદી, વિલાપન્થ સ્ટોર્સ, કિંમત બાર આના. જ્વનાકર : ડો. એમ. એ. સુરવા, પ્રકાશક કર્તા પોતે, પ્રાપ્તિસ્થાન, મેમબે એન. એમ ત્રિપાઠી એન્ડ કો. ત્રિખિટક, કિંમત ચાર રૂપિયા. અનિલકુમાર : લેખક, પ્રકાશક, વિકેતા જપર પ્રમાણે, કિંમત રૂપિયા પાચ. કૌલેજીજીવન અને છીંટ વાતો, લેખક, મંગળદાસ ગીરધરલાલ મહેતા પ્રકાશક કર્તા પોતે, મંગળ જીવન, શિહોર, કાઠિયાવાડ; કિંમત રૂપિયા અઢી. સુસ્લીમ લીગ અને આઝાદી : લેખક સલ્મદ જલીર. લોક પ્રકાશન શૃઠ, મુંબઈ. પ્રકાશક પીપલ્સ પેબ્લીશિંગ હાઉસ, રાજમુનવ, સેન્ડલ્હર્ટરોડ મુંબઈ, કિંમત બાર આના. દેશરક્ષા અને કામદાર વર્ગ : લેખક બી ટી ગણુદીને. અનુવાદક. અનુભવ યદારાણી, પ્રકાશક જપર પ્રમાણે, કિંમત આઠ આના

એક હાથમા તલવાર

પીળા હાથમા ચિતોડ છે

દેવી સરોજની નાયકું

ના શુભ હસ્તે ભવ્ય ઉદ્ધારન થયેલા

☆ ☆ પ્રતીપત્તિ બચ ગૌરિદામીક દત્તિ—

પૂ જ્ઞા દા ઇ

પ્રોડ્યુસર : કમલાખાઈ મગલુઝકર ☆ દિગ્દર્શક : રામ દગીયાની

- ભૂમિકા
- દુર્ગાબાઈ
- ચંદ્રબોહન
- મીનાક્ષી
- મુખારક
- એમ હસમણ્ણ
- અનીતા રામા
- મુખાબ
- ગોપ

મંગીત
જ્ઞાનદત્ત
☆
ગીતો
મધિક

એડવાન્સ પુર્વિગ
સવારે ૧૦ થી ૧૨
માત્રે ૪૫ થી ૬

આજેજ લુઓ—
Running Packed Houses at
નો વે હટી

રોજ : ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શની, રવી મેટીની ૧ વાગે

[નીચાર શીલ્પમ શીલ્પીક્રમ]

ઝંડુ નામાકિત ગ્લો-ફાસ્ફો-મોટ નખજા મખજા બધાને ઉપયોગી છે સાબળ માણ્ણોની શક્તિ એના મેવનથી મત્તવાઈ શકે છે, અને માદાને, માદગી પત્નીની નખજાઈ નાખૂદ કરી, નવજીવન આપે છે

ઝંડુ ગ્લો-ફાસ્ફો-મોટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાગગી આપનાર છે અને તેથી નાના જાણકો તેમજ મોર્ગ મો ટોપ મહેલાઈથી લઈ શકે છે પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર ઝંડુ-ગ્લો-ફાસ્ફો-મોટ અવશ્ય અજમાવો

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

ઝંડુ ડાઈમિયુટિકલ વર્કર્સ લીમીટેડ, ગોખલે રોડ, સુમથ નં. ૧૪
દુમન—બાનીવા મહાજનનારી, કાંદમણેરી રોડ

४ शुं
अंकवाचिं

रेणु : ४ ७-६११ वागे
शनि, रवि, तह्वारे वधु
जेल १ वागे •

ये क न द्वि व स मां

'गेन्टलमेन' पनी नवानी सरण रीत यादी पासिथी शीभी ल्या !

सन आर्
चित्र

दिस पार

निर्माता डिरेक्टि . श्रीमनलाल लुहार

: भूमिका :

- सुवर्णलता
- धंथरलाल
- चंद्रमोहन
- कनैयालाल
- सुलोचना
- चैतन्य

: गीता :

पंडित भधुर
'नवाभ' डेम

के पी टॉ ल

[अंशवाचन पुर्ण . लाठी १२१]
[साठी ५]
[अंशवाचन रीलीज]

सुंदर गेटअपथी न

पुस्तकनी हजरो नकल उपडशे.

प्रांभ्ये प्रोसेस स्टुडियो

मात्र विचार आशे :
जेना परथीन रंगयेरंगी
चित्र तैयार करी प्लोड
पनावी आपीशुं.

डिजाईनस
प्लॉकस
स्लाईडस

६. नं.
२०८४५

१३८, मेडाळ स्ट्रीट, कोट, मुंणघ

બનારસી સેલાંચી
 ◉
 જસ્મીન મિલ્સ લિન્ડ
 આર્ટ સિલ્ક
 (કપડાવના કાપણ મુજબ)
 ◉
 કુથકૂલનાં રૂઠીમઠ
 કપડાં
 ◉
 રે ૧. ૮૬૨૧૫

વલ્લભીજીવણીબાઈબાઈબાઈબાઈબાઈબાઈબાઈબાઈ
રવદેશી મંદિર
 સુવર્ણચોક
 વીક્ટોરિયાબિલ્ડીંગ

FOR OFFICE STATIONS & PARTIES

Always at your service

THE NEW ERA
 STATIONERY STORES

1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025

VICTORIA BUILDING, PARSE BAZAR ST. EAST, BOMBAY

શ્રીરાંને સાક્ષાત્કાર કરતી
કુમારી જ્યુથિકા રે
 ઝેના
 જીવન અને કવનનો
 કિમતી ગ્રંથ
 લેખક બાઈબીગ
 ● કિમત ચાર રૂપિયા ●
 ભારત એજન્સી
 પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

.....અહિંથી કાપીને મોકલો.....

પ	થ	મ	વ્યૂ	હ	શ	ત	ક
							યા
ગ				વા	સ		મ
	ક		કા				ત
	સી		શ		તા	ત	
	ર						
	વૃ		વ્યૂ	મ	દા		ત
	પ	તિ	૧૦૦				ખ
શા		વિ		ય			ત

જુદા જુદા કોડિંગ માટે 'કાને સિલકે' નો ઉપયોગ કરવો અને મુદ્રા મોકલવા છે

પ	થ	મ	વ્યૂ	હ	શ	ત	ક
							યા
ગ				વા	સ		મ
	ક		કા				ત
	સી		શ		તા	ત	
	ર						
	વૃ		વ્યૂ	મ	દા		ત
	પ	તિ	૧૦૦				ખ
શા		વિ		ય			ત

જુદા જુદા કોડિંગ માટે 'કાને સિલકે' નો ઉપયોગ કરવો અને મુદ્રા મોકલવા છે

સહી
સરનેામું
 મુજબના કલેક્ટરે ૧૩-૧૨-૨૦ના ગામ
 તાલુકાનંદન.૧૨થી મનુરકરેલી (KVT)
 ને.....પ્ર પત્રોની પ્રવેશ શી .....થી મોકલી છે.
 અને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલવા નહિતર
 રદ થશે.

૨૧
 રૂપિયામાં

રૂ. ૨૧,૦૦૦ ના કરનામે.

ચાવીઓ આડી

- ૧ આથી પૂરા થતા...નેનો ખ્યાલ આપ દ અને આધારની લાગણી વેરે છે
- ૫ દુનિયાને અરેખર ...માનીને વાનાર અવ્યવહારુ ગણાય છે
- ૬ ..વ્યૂહોની ચારી કોઈ કોઈ વખત આપણને અન્યાની ભય છે.
- ૮ વેાર જરૂરનો નિલ્લ ...માનવીને રૂપ અને ખલવન બનાવે છે
- ૧૦ "મુકુ રોમ્પ અને કામવેરડ" વિરોધણીની અધિકારિણી
- ૧૧ ...જમીન માટે લડતા જમનોને કે રસીકને અનુની વીરતા માટે પ્રશંસા મેળવે છે
- ૧૩ . નો ભોગ ખતેલાઓ માટે સહાનુભૂતિ બતાવવાની બધા કિસ્સામાં જરૂર નથી
- ૧૪ ૬૫ માણસ પ્રત્યેના આપણા ધાર રેલને વ્યવસ્થા કરતો સખ્ત
- ૧૭ આ '...' અવળી કોઈ વામ વાનો ભવ્ય નથી
- ૧૯ જેવા પ્રકારનું સિલ્લ તેવો તેનો વિકાસ
- ૨૦ ..ની ધૂને વડેવા માનવીની સમ ખુવાર થવા છતાં હેકાણે આવતી નથી
- ૨૨ . આ માનસિક સમતુલા ન સખતારનું ભાવિ રોચનીય નિવડે છે
- ૨૪ વર્ણાન્તર લગ્નોનો વવતો જતો પ્રચાર...પરેલોના આસનેને ડાલવી રહો છે
- ૨૫ ... વખતે નથને જસપૂર્ણ અને તે રવાબાલિક છે.
- ૨૬ પધવતા પૂરમાં ચક્રર ચક્રર તણુવે બનાર .. નુ દરમ ખરેજ રોમાલક લામે છે

ચાવીઓ ઉભી

- ૧ ...વિના કેટલીક બાબતોનું સલાહચર્ય સમ વતુ નથી.
- ૨ ...આપ્યા પછી પોતે ભૂલ કરી છે એમ લામે તે વિચારીને લાભને પુલવે છે.
- ૩ ..ની કિયામા પલુ કયા કોઈ રાકે છે તે ભાળીને કમચ તમને આશ્ચર્ય થશે
- ૪ સમાજની નિર્દાશી ... ન જાણનાર મુખારક જ સાતિથી છતો મોકે છે
- ૭ નહીની ...ને પશુ ન સાંખી વિવારનું નુકલ્પન થય મલે તેમા મુખારક શી ?
- ૮ ઉપ કામે ...૬૨૫ પૂર્વ દિશાને કેવી મનોરમ બનાવે છે ?
- ૯ સિદ્ધાંતમિય માણુસો ..ને કહી તબલા નથી
- ૧૨ અમીની કુટુંબોમાં ઉભવાલા લમ પ્રસંગે...પરકુલો મનને પ્રકુલિત કરે છે
- ૧૫ મુખાની અને અરેખા ઉપરી વામેજાર નોકરેલા...ને આખો વાલવા સદા ઉલુખ રહે છે
- ૧૬ ઝુજરાની વિધવિખ્યાત સરિવ આલવામાં સમાધ અઈ છે !
- ૧૮ સીની આધુનિક . પ્રત્યે જુનવાણી માનસ બારે નિરે સકાર દાખવે છે.
- ૨૦ ...ને રવીકરી લેનાર કાંતો નિર્બળ હલે કે કા તો સલે-ચોનો શિકાર બનીય હલે
- ૨૧ ...ને લામલલયક ઉપરશર કેમ કરવો તેની ચાટરી યોજામાં હોય છે
- ૨૨ ... થતા જ આકમણ માટે જુલુરથાનોમાં ઝોડપાયેલા સૈનિકો છવન નોઆવાર કરવા બહાર પડે છે.
- ૨૩ ...ના પ્રકુલવા' જુનવાણી ખ્યાલને 'પરિમારકન મા પલુ લાવવા કેટલીક નથી નારી પ્રચલ કરી રતી છે એમ લેવા મલે છે

જન્મભૂમિ હરીફાઈ વ્યૂહ નં. ૧૦૦

* ૧ હું ધનામ રૂ. ૧૦,૦૦૦ *

ઉપરાંત ચાંદીનો એક
સુંદર ડી સેટ

—બીજું ધનામ—

રૂ. ૪,૦૦૦ રોકડા

૧૬ અને ૨૪
અવેશપત્રોનું
ખાનસ રૂ. ૧૦૦૦

ખાસ ભેટો — રૂ. ૬૦૦

નિષ્કૂળ હરીફાઈને રૂ. ૭૫૦

સૌથી વધુ
પ્રવેશપત્રો રૂ. ૫૫૦

આ ઉપરાંત બીજાં હજારોના
ખાનસો, ધનામો, ભેટો, ઈ. ઈ.

સંપૂર્ણ વિગતો માટે
લુઓ અકુંવાડીક

“હરીફાઈ” દર રવિવં

કિ. ૧ આનો

પ્રત્યેક શિક્ષકે

અવશ્ય વાંચવું બેઠાંએ

નૂતન શિક્ષણ

તંત્રીઓ :

હરભાઈ ત્રિવેદી

ચંદ્રવલ્લભ શાહ

દરેક મામની ૧વી તારીખે પ્રગટ થાય છે

લવ ૪૫

દેશમાં રૂ. અઢી પન્દરગના છ શિક્ષણ

— નૂતન શિક્ષણ કાર્યાલય —

અંદાવાડી, અપાટિયા ચકલા, સુરત.

જાહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન

—ગુજરાતી—

ચિત્રમય જગત

● મહા ગુજરાતના આ અંગેક માસિકનો ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે દર મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. મંબીર લેખો વાર્તાઓ, દળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો તે સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુનૃત્ય સમાલોચન એ અમીરી ખાસ વિશેષતા છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૮-૦ અને ૧-૦-૦-૦

● આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત કાલિયાવાડ ઉપરાંત હિન્દુસ્તાનના અધા પ્રાંતોમાં છે. ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો જાય છે.

મેનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પના ૨ પુનિ

प्रिया . वेणी लाय्या ?
 प्रियतम 'दा ! ये वाववानु ते जूनी वड १'
 प्रिया 'अरे हवे छु कर ?'
 प्रियतम 'डेम १ थयु छु ?'
 प्रिया 'या पूवनी वेणी नटी—'
 प्रियतम 'समजयो साप्ताहिक वेणी' वेडये छे ना !

वेणी

तंत्री : जहरी कायवाला

सीनेमानी आलभमा सणवणाठ करतुं :
 नीडर विवेचननी वेधारी तलवार भण्डावतुं :
 हसावी हसावीने तणियत तंडुरस्तु राभतुं
 रंगरंगनी इलपांढडीआने अकहारे गूंथतुं

सप्तरंगी इंद्रधनु समुं
 महागुजरातनुं मानीतुं साप्ताहिक

व्हीलरना कोष्ठ पणु स्टाव परधी मेणवी ल्या.

वेणी कार्यालय

जेतवाडी १२मी गली—मुंजळ, ४.

कोकिल निकुंजे

(७१७ आवृत्ति)

लेखक : महावीरप्रसाद शिवदत्तराय दाधीच,
जी. ए., गेव. गेव. जी., ज्येष्ठोक्त.

Though a Marwari by birth Mr. Dadnich has acquired a very good hold over Gujarati. He is saturated with the spirit of English and Sanskrit Poetry and hence has been apt to compose short poems breathing the joyousness of the Cuckoo in spring time. His work is certainly admirable.

K. M. J

(The Modern Review November, 1928. P. 552)

जखुनीता युकेसेलरोने त्यांथी पुस्तके मणी शकशे.

आवनी काले पृढद मुण्ठ थशे—

काठियावाडनुं

गोखणुं

धी

जे. पी.

एन्ड कंपनी

शाकभारकेट: विलेपारले

जे. पी.

प्रधसं भीस्सनुं

गोखणुं तेल

मजपने ठंडक भापवा
किमती वसाखओथी...
मजपु

गांधी **प्राणी**
तेलवापरो

अपवे डेकाले मणे ठे!
सी. सी. महाधनमंडुं
मुंबई, २

रे आ
टोनीक
ओजोना सर्व हर्षे
माटे मडसींग
पारटवी किमल ३, गो
पोरटेण वण्डु

किमल वापरी...
वाण डेटवा मड

पादशाही
साबु, पावडर, लोशन
सर्वोत्तम ठे

પ્રેમશૌર્ય અધ્યાત્મિક : પુસ્તક ઝીનું

તૈયાર છે !

શકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમભક્તિ)

શકારિના મંહાર કરનાર • ભારતવર્ષના લાડીના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યવરોહણ અને પરાક્રમો પર
પ્રકાશ પાડતી જોશ અને જોમભરી નુવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમા આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વત્તાલરેલો પ્રવેશક
મથકર પુતાતત્ત્વવેત્તા શ્રીભોગીલાલ માંડેસરાએ લખ્યો છે.

ક્રિ. શ. ૨-૧૨-૦ ટ. ખ. જુદું

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

વડોદરાને વડલેથી

વંહેતી સાહિત્યગંગા

ન વ ચે ત ન

તંત્રી :

ચાંપશી ઉદેશી

છેલ્લા ચોવીસ વર્ષથી દર પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ

થતું ગૂજરાતનું ઘરઘરનું માસિક

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૧

નવચેતન કાર્યાલય • લીમલા ચોળ • વડોદરા

गिरिभाषाश्रमं तुंग शिपर 'कंचनकंधा':

सीने-कणानुं तुंग शिपर 'श्रीकृष्णार्जुन युद्ध'

मुष्य भूमिका :

पृथ्वीराज .

शालुमोडक

मेनकादेवी

कनैयादात्र

रतनबाई

त्रिवोडक पु-

श्यामसुंदर

अने

शोभना समर्थ

मुरारि पीकयर्सनुं

विराट पैराशुिक मर्जन

श्री कृष्णार्जुन युद्ध

निर्माता अने दिग्दर्शक

मोहनसिंह

लागतनी भूमे पर महाभारत भगवायुं हतुं
काव्य अक्षरे महाभारत गवायुं हतुं ;
इषेरी पडदा पर अ महाभारत हवतुं थाय छे.

भाषिक सुनीलास अने सन्स लि.
घोषापी गभमर्स सुंमर्छ छे.

● लभो ●

मुरारि पीकयर्स
महमर्छे मर्स (स्वस्तिक शोभना सामे)
लीमिशन रोड, सुंमर्छ.

ओकला नहि 'ओकला' आवणे

साथे कुटुंब-कमिलाने पाणु लावणे

न दि तो
आनद अधुरे
रही जशे अने
कुटुअने न लाव्या
अहल परतावु
पडगे... ..

डी. आर. डी.नो
शैकुमिक आनद
मुअर्छुं मनममर्छुं यिन
हररेज-४, ७. १० वागे
शनि, रनि शुक्र रे वागे
पुशुमः

१०थी १२, शाधी ६

ई म्पी री यल

आ य ना

सासुना वांके

न द्विपी कायम'डे प्रकाशन

##

वेपक : प्रभुसास द्विवेदी

दिग्दर्शक : असे. अम. सुसुं

↑ ↑ ↑

शैज शीकर
गीरही
यावु छे

સડાઈમાંથી
પાછા ફરતાં

કેટલું આનંદી !..... પિતા ટૂંકી
રજા પર ઘરે આવ્યા છે. બાળકની
તંદુરસ્તી બેઈ પિતાને અપાર
હર્ષ થાય છે. એ બાળક તંદુરસ્ત
છે કારણ કે બાળકને ગુલુકોની
બીસ્કીટ પર રાખવામાં આવ્યું હતું.

પારલેની ગુલુકો બીસ્કીટ

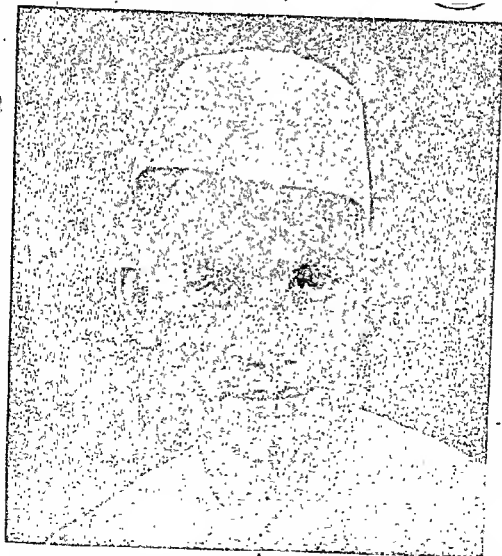
મેટા તેમજ નાના માટે એકસરખી સાડી

३
१९४५

तंत्री : डालक

— सुनील मेहर —

૨૫...૨૫...૨૫

અને દીવાસળી સુખેલા સળગે
 તે સીગારેટ આરાધ્ય કોની માનીલી
 'રીબ્બ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 દુક દેય કારે છે અને દિમાગને
 ખુશ કરે છે.

'રીબ્બ' ને હોઠ પર છુટો કરવે
 દેય નાથી ઉઠસે.

Rybber
 The Cigarettes With a
LUXURY BLEND

યંગ ઈન્ડિયા

ના
સંચાલકો રજુ કરે છે.

“મગનના લગન અને
મગનનો સંસાર”

વિ. અતિશોકપ્રિય રેકર્ડવાળા કલાકાર
શ્રી. હરિશંકર બાની-હરિશંકર મગની-
વામાળાના નામથી મશહુર છે તેમણે
આ સીલીઝમાં ખાસ અલ્ગ અનોખી
શૈલીમાં—

“શોકેતુ” સાલ”

ડી. એ. ૧૧૬૦૯ રેકર્ડ પર

રજુ કરેલ છે.

ખીજ રેકર્ડ

જ્ય ધોળકા માતા

ડી. એ. ૧૧૬૦૮

અનંત કોકીલા

ન્યોત્તના મહેતાએ

ગાઈ છે.

કર્મચોગી અલ્બુન

મરિતુ ગીનાગીન-

ગાંડીવ ધનુષ્યધારી

ભાગ ૧-૨

રતીકુમાર વ્યાસ

ડી. એ. ૧૧૬૧૦

પર

સંભળાવે છે.

વધુ વિગત માટે લખો:—

નેશનલ આર્મોસ્ટ્રોન રેકર્ડ એન્ડ્યુકેશનલ કું. લી.

૧૧૦ મેડેઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિરેની બુનામાં બુની
મુનિષ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

માર માંસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવુ હાંદગીનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગાસા વર્ષથી લગભગ જામણું કામ
કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ નવવંત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અંકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૧ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ ઉઘેરે છે.

સત્તાવાર થાપાનું રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી થાપાનું ૧૧ ૧૧,૫૦,૦૦૦

કુલ અસ્ત્યાપત ૧૧ ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ ૧૧ ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પીમીગમ વ્યાવક ૧૧ ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ ૧૧ ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડીંગ, એપોસ્ટો સ્ટ્રીટ, કોલ,
મુંબઈ.

હાંદગી-આગ-દરિયાઈ-અંકસ્માત

વન્દેમાતરમ્

દિગ્દર્શકે
જયંત
દેસાઈ

રાજ યા પ્રજા બનેનો
પ્રિય મત્ર છે 'વન્દેમાતરમ્'

ભારતના ઇતિહાસ મા
એ ભાવનાને પ્રથમ
ઝીલનાર

સમ્રાટ

ચંદ્રગુપ્ત

આર્યાવર્તની આઝાદીનો ઝંડો
ફરકતો રાખનાર સમ્રાટની
ઈતિહાસ ગાથા

વેસ્ટ એન્ડના રૂપેરીપટ પર રજુ થઈ છે

: મુખ્ય ભૂમિકા :

રેણુકાદેવી • ઈશ્વરલાલ .

મુરૈયા, મુમારક
મુલોચના નાયમપત્ની વગેરે.

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

દરરોજ, ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શનિ, ગવિ અને ગળને દિવસે
૧ વાગે વધાગનો શો

શ્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

૦

જાહેરાત, આગ, મોટર, વકમિન્સ કોમ્પેનિશન,
હુલસડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા

વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાલિસ, હોમજ સ્ટ્રીટ, કોટા મુખ્ય

આ જ ના યુ ડ્ર કા ણ ના

અનિશ્ચિત દિવસોમાં તમારા જાન-માવ વિગેરે માટે....

નિશ્ચિત બનવા સાથે

કેસરે - હિંદની

પોલીસી લેવી એ સર્વોત્તમ ગણાય છે.

★ જાહેરાત ★ આગ ★ દરી-આઈ ★ મોટર

દં કામકાજ સ્વીકારતી

મધ્યર ગ્વદેશી વીમા સંસ્થા

કેસરે હિંદ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડ.

વિ. એમ. આઈ
મેનેજર

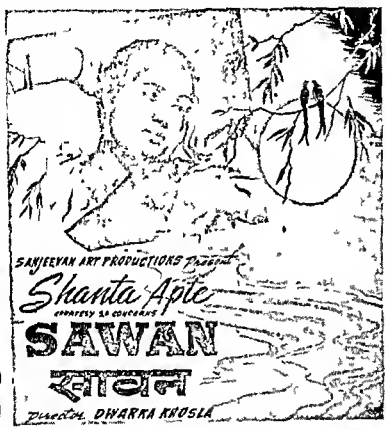
કોટા, મુખ્ય.

આર. જે. સુનરીઆ
જનરલ મેનેજર

મનોહર મુંબઈને મુગ્ધ કરતી

રૂપેરી ચાંદની— આજ સુધી
જે ચાંદ આકાશમાં જ

હતો,
તેને
ચાંદની
આગળથી
જૂંટવી
લઈ—
શાંતા આપ્ટે
રૂપેરી
ધરતી
પર
લોખનનું
જીવનરંગી
મંગીત
સાથે
ઉતારી દે છે.

મંજીવન આઈનું ઉર્મિચિત્ર — સાથે

સાવન

દિગ્દર્શક : દ્વારકા ખોસલા

સુપરફોર્મ રજૂ
અમદાવાદથી

(એવન્ગીન રીલીઝ)

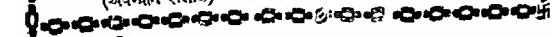
- ♣ આતીશાલ
- ♣ અંદ્રપ્રલા
- ♣ સુશીલ શાહુ
- ♣ પ્રતિભાદેવી
- ♣ લીલાપાટે

ફોન ૪-૭-૧૦ વાગે

શનિ રવિ ૧ વાગે

એડવાન્સ સુધી

ટીવી૧૧: ૪ થી ૬

મીરાંનો સાક્ષાત્કાર કરતી
કુમારી જ્યુથિકા રે

ઝેના

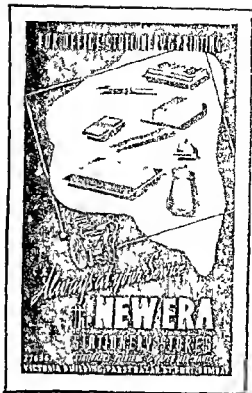
જીવન અને કવનનો
કિમતી ગ્રંથ

લેખક બાઈન્ડીંગ

● કિંમત ચાર રૂપિયા ●

ભારત એજન્સી

મિન્સેસ રસ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

રે ખા

ટોનીક

સ્ત્રીઓના સર્વ દર્દો

માટે અકસીર

ખાટવી કિમત રૂ. બે

પોસ્ટેજ જુદુ

મગજને ઠંડક આપવા
કિમતી વસાવટાઓથી...
સર્વર

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો

સઘળે ઠંડાણે મળે છે!
સી.સી. મહાવન બંધકું
મુંબઈ ૨.

કવિતાની એક કલ્પના માટે, ગણિતજ્ઞાનના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી સુકદંભામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુંદર મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે. કલ્પના વધારે છે.

લખો:—ગુજરાત આયુર્વેદિક ડ્રાઈમ્સી

- (૧) કાલખાતેવી મુંબઈ (૨) ગાંધીરાઈ, અમદાવાદ
(૩) લાઈરાઈ સુરત (૪) લાખાજીવન રોડ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાત્વક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જુદું

નૃસિંહ હિન્દુ લાંજ

- કે. ૧૧૭-૧૧૬, હૉર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.
ટે. નં. ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એઈમ-"લોન"

તા. ૪થી મેથી

આલુ

છે

પ્રેમની કવિતા

દુનિયાના લાખો
માણસો જેના
પ્રેમની કવિતાને
આજ સૈકાઓથી
ગાઇ રહ્યા છે-

ધરકતું
આવું
અમર
ગાન:

પંચોલી ચિત્ર :

દલચુખ પંચોલીની કૃતિ :

શીરી કરહાદ

રોજ
૪, ૭, ૯-૪૫
શુક્ર, શનિ, રવિ
વધારાનો ખેલ
૧ વાગે

દિગ્દર્શક : પ્રહલાદ દત્ત

ભૂમિકા :
રાગિણી
જયંત
જ્ઞાની
ચુલામ મહંમદ

એડવાન્સ છુટકા :

રોજ : દસ થી ૧૨:૩૦ : રા. થી ૫

● પ્રકાશ એવરગ્રીન પ્રીક્ષીઝ ●

કેપીટાલ

જરૂર વાંચો

પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકટિક
અન્નવધન મહેતા સુદર્શ

વાર્તાસંગ્રહો

કાદવના કંકુ શેર
બકુલેશ જયંત જના

ઉત્તરા જયતી દલાલ

વાર્તા

મુનંદા લતા
રમણ વહીલ નવ અગ્રણ્ય લેખકો

અનુવાદો

આપણા નેતાઓ યુમુદ મહેરવાલી
અનુ નદકુમાર પાંચ
સમાજવાદની મીનૂ મસાણી
પુનવિચારણા અનુ જયતી દનાન
આપણી કોંગ્રેસ રમણીકલાલ શાક

હવે પછી

કંઠે પહોરે (હળવા લેખો) મુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વરી (વાર્તાસંગ્રહ) કિશનસિંહ
ચાવડા

રંકિનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
અ દગ્ગકર

પ્રકાશક

—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ—

સર દિરોજશાહ મહેતા રોડ, કોટ, મુંબઈ-૧

પૃથ્વીના પર પર આર્થમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

• • •

સૌન્દર્ય હર્લાભ છે :

સૌન્દર્યને શોખાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણુ અતિ હર્લાભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી માડીઓ

ભાતભાતની ઘોઠરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું સુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન.

રૂપકલા :

રૂપના અંખારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

... રૂપકલા... ::

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટલિફોન નં. ૨૦૬૩૯ ૬ તાર "હેન્ડલુમ"

ત્રેમની પાઠશાળાનાં પાઠ્ય પુસ્તકો :

ત્રેમની પાઠશાળામાં
સૌ-નય છે પણ—
તેઓ જ્ઞેતા નથી—
જાણતા નથી—એને ત્રેમની
પાઠશાળા કહેતા નથી

જીવનમાં રહેલી
ત્રેમની પાઠશાળામાં
પાઠ્યપુસ્તકો પણ છે.

એ પાઠ્યપુસ્તકો છે પ્રજ્ઞય
પંખીડાંની તન્વીરે.

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
મુંબઈ ૪.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫ : અંક ૪ થી : સપ્તાગ અંક ૪૦
મે ૧૯૪૫

ગૂ થણી

મોતીસુમન	બળવતરાય ઠાકોર	૧૦૫
દાસ્તખત ૨	ઘણિત	૧૦૫
હોળી	રજની પાઠક	૧૦૫
ઈકબાલ	નસીમ	૧૦૫
અખનાને દેવ :	પૂજબાલ	૧૧૦
નિરનાર	મનમુખવાલ કવેરી	૧૧૧
કવિધ્યાઓ	મુનશાબ અનરિયા	૧૧૩
રખાઈયતે પતીબ	પતીબ	૧૧૫
ગુજરાતી કવિતામાં સોનેટ	બેજન દેસાઈ	૧૧૬
મહોમ્યાર	મોખીલાલ શાપી	૧૨૧
પસદની શીખરનેદ	પ્રદુનાદ પારેખ	૧૨૨
સાહિત્યસભ્ય કનુ અવશાન	કોલક	૧૨૨
પ્રાચીના	.. રાહિલાન્ત	... ૧૨૩
કવિપરિચય	ન્યોતીન્દ્ર ઠ દવે	૧૨૬
સુદરણ મેઠાઈ	મધુસૂદન એમ એ	૧૩૨
સીઓએ કવિતાલખવીનદિ		૧૩૫

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેરામાં રૂપિયા છઃ પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.

કવિતા' દરેક અગ્રેષ્ઠ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે કવિતા અગ્રેષ્ઠ પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવો.

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

હોળી

ને હોળી આવી મમણ નરકે
રંગો પી પૂરી નહીં છુ ઉપને
કેવા અહીં ખાન ગુનાન છાંટે,
નાહી રહ્યા રંગસરિત ઠાંટે

દૃષ્ટ્યા નથી મેનધનુધરચક
હોળી રમે ઉંડ ધરી ઉમગ
સવ્યાતણા રંગતરખ હોળી
સૌ દેવખાને ઉભવે છ હોળી

મોતીસુમન

સોણા મહારા ઊઘડે, ત્યો રે કોઈ લિયો સોણરા ફૂલ !
નેણા મહારા ઊભરે, ત્યો રે કોઈ લિયો નેણલા ફૂલ ! - ટેક

એ પુલ એ જલમોતિડે ઝગ ઝગ આલમનૂર !
આમ અલ્પિ અલ્પિ દિરલ એ અમન મને રસયૂર ! - સોણા ૦ ૧
મુજ ઉરોજ મોતીસુમન ભવે રવપન તાચીજ,
ન્યાય સત્ય મૌનદર્શની ઉર ઉર દિયે પતીજ ! - સોણા ૦ ૨
ઉરસરોજ મોતીસુમન સુખદુખમત્ર અનૂપ,
શુદ્ધાગયણ હ સાતણુઃ એ ટોના રસદૂપ ! - સોણા ૦ ૩

પાળવતરાય ક ઠંકાર

હાસ્યપત્ર ?*

કવિતું કવિત્વ સગીત કાવ્યે કે રસજીવનમા પરખાય ?
નયન વદનના દ્રષ્ટિ વચનમા કે કરચરણે, એ સમજાય ?
જીવનની કવિતા ફૂલો કયા છે ? કવિતાજીવન કેમ કળાય ?
હસો પૂછના મરન રસપ્રમા શુને ત્યાં, કેમ, નચાય ?

લલિત

રજની પાઠકજી

કે બહેન રજની પાઠકજી
આ કવિતા વિશે શરવા માદિલ
સભા રજત મહોત્સવ પ્રસંગે
કવિત્વ મેનનમા આવી હતી
સૂરતમા શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવેના
પ્રમુખપદે મુશાયરો. યોગ્ય
હતો કુબધથી ધણા કવિઓને
ખાસ આમ ત્રણથી યોગ્યપદમા
આવ્યા હતા એમા કે બહેન
રજનીએ પણ પોતાનું કાવ્ય રજ
કહ્યું એમના માતામહ પ્રો.
મોહનનાન દેવેને મે પ્રણય આ
બહેને પોતે જ કવિતા લખી છે ?
ઉત્તર મળ્યો હા એ કવિતા
આદિ જ હુ સાંભળ્યું છુ મને
નેવા પણ નથી આપી એ ખરેખર
કવિતાઓ શુદ્ધ રીતે લખે છે અને
ધરમાથી જ મનમજહેન-જ દ્રિહા
બહેન એને મોત્સાહન પણ આપે
છે માત્ર ૧૦થી ૧૨ વર્ષની
આ કિશોરી બહેર સમામા લેરા
પણ કોમ વિના પોતાની સજેલી
હતી વાચે-એ એતા માટે આન દ
માતો નહોતો મે જે ઉશીકત
પ્રત્યે મારા મિત્ર ગાર્ડ બંદરી
કાવ્ય લાનુ ધ્યાન યોગ્ય કોલિ
આન દમા આવીને તરત જ
પ્રમુખને ૧૨ રૂપિયાની રકમ એ
બહેનને એટ આપવા સુચત કરી
કે બહેન રજની ઉત્તરોત્તર પ્રવતિ
સાધી અમર રણકન નીતિ ની
જમ દેવકુલ નીતિ ને નળવ
એટલી શુભેચ્છા

* વિવેપારલા સાહિત્યસભાના રજત મહોત્સવ દરમ્યાન કવિસ મેશનમા વચાયેલી

અલ્લામા ઇકબાલ વર્તમાન જગતના એક મહા કવિ છે. તેઓને પૂર્વના મદાકવિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. અલ્લામા ઇકબાલ શાહરીનાં વાતાવરણમાં ઉછર્યાં હતાં. એમનાં કૌલેજીવનથી જ શાહરીનો નાદ એમને લાગ્યો હતો અને તેઓ કાવ્યરચના કરતા હતા. ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાં 'ગઝલ'ની રચના કાવ્યનો પ્રાણ મનાતી આવી છે કવિ ગઝલરચના વગર કવિપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી એવી માન્યતા આજે પણ પ્રચલિત છે. ગઝલમાં પ્રેમ, ઐશ્વર્ય ને વિરહવેદનાનું વર્ણન પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવેલાં છે. એ વગર 'ગઝલ' ગઝલ બનતી નથી એવી માન્યતા મન્યતા છે. આ માન્યતામાં આધુનિક કાળ પરિવર્તન આણી રહ્યો છે. ઇકબાલના જુવાનીના દિવસોમાં અત્યુ ગઝલ વાતાવરણ એમની આસપાસ ભરેલું હતું તેમણે પણ ગઝલની રચના કરવા માડી આ સમયમાં સીદુલમુકદ્દમિ મિર્ઝા દાગ સહુથી મોટા ઉસ્તાદ ગણાતા હતા હિંદુસ્તાનમાં એમની કારિની પતાકા સખરે ઉડી ગઈ હતી, એટલે ઇકબાલે આ રિખ્યાલ ઉસ્તાદનું શિષ્યત્વ સ્વીકાર્યું.

મિર્ઝા દાગે બાંમતી મુસ્લિમ સપતનતના કાળમાં આવ્યો ઉઘાડી હતી એમની શાહરીની પ્રેરણા દિલ્હીના લાલ કિલ્લાના શાહી મુગ ઇસ્લામીમાંથી આકાર પામી હતી લાલ કિલ્લામાં બનિમ મોગલ સમ્રાટ બહાદુરશાહ ઝફરે મુરાઈરાએ ચોળતા હતા. તેઓ સ્વયં એક રિખ્યાલ કવિ હતા. આજે પણ એમના કાળના ઉર્દૂ કવિઓમાં એમનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. શાહી મુરાઈરાઓમાં સમ્રાટના ઉસ્તાદ ઈબ્રાહિમ ઝીક અને મિર્ઝા અમદુદ્દલાખાન ગાલિબ પ્રધાન કવિઓ હતા મિર્ઝા દાગની શાહરીનો કાળ અહીંથી આરંભાય છે દિલ્હી બાગ્યા પછી મિર્ઝા દાગ રામપુર આવ્યા રામપુરમાં દાગ, જલાલ, અમીર, ફેલક એ નામાકિત

શાયરો હતા. રામપુરના નવાબ ફલએઅલીખાં એમના આશ્રયદાતા હતા રામપુર પછી મિર્ઝા દાગ હિંગગાદ (દક્ષિણ) આવ્યા નવાબ મહેબુબઅલી ખાનનો આ મુગ હતો. મિર્ઝા દાગની ઉસ્તાદી અહિં પૂર્ણ કર્યાએ પૂર્વી ઉર્દૂના કોષ ઉસ્તાદ કવિને જે સ્થાન ને માન પ્રાપ્ત થયા તદ્દાગને પ્રાપ્ત હતાં. કાવ્યરિભાગનું એક વ્યવરિયત ખાતું એ ચલાવતા. પત્ર મારફત શિષ્યોના સંકેડો કાવ્યો મળતા અને ટપાલ મારફત જ એ બધાની પરિશુદ્ધિઓ-ઈસ્લ હો થતી હતી મિર્ઝાને એક દમ્બર રૂપિયાનો પગાર માન શાહરીના કારણે જ મળતો હતો! મિર્ઝા દાગનો નિત્યક્રમ અત્રે માત્ર શાહરી જ હતો *

ઈકબાલ પણ શાહરીની 'પરિશુદ્ધિ' ટપાલ મારફત જ મેળવતા મિર્ઝા દાગને પોતાના વિદ્યાળ શિષ્યસમુદાયની ગઝલોની પરિશુદ્ધિ કરવાનું મુશ્કેલ હતું. આખા હિંદુસ્તાનમાં એમના દમ્બરો શિષ્યો હતા-દિન્દુ મધ્ય ને મુસ્લિમ પણ. એટલે તેઓ પોતાના નવા શિષ્યોને યોડીક 'પરિશુદ્ધિ' ને 'પત્રમથ' આપ્યા બાદ વધારે 'પરિશુદ્ધિ'ની અમત્ય નથી, અને કાવ્યશૈક્ષન અમપૂર્વક થવું જોઈએ એવી સલાહ આપી શિષ્યને પ્રુક્ત કરી હોતા હતા કવિવર ઇકબાલની મિર્ઝા દાગની ઉસ્તાદી પણ એ પ્રકારની હતી. યોડીક ગઝલોની પરિશુદ્ધિ પછી તેઓ રવતત રચના કરવા લાગ્યા. કવિવર ઇકબાલની આરંભની રચના 'ગઝલો' જ હતી-એમની પ્રેમની ગઝલો-કદાચ આજે પ્રાપ્ત થાય તો ઇકબાલની એ રચના જ નહિં હોય એમ લાગ્યા વગર રહે નહિ. એમની પૂર્વકાળની કેટલીક રચનાઓ અબ્યારીઓને દાખ લગી છે અને તે ઉર્દૂ સમયકાળમાં પ્રગટ પણ થઈ છે.

કવિવર ઇકબાલ 'તસબુહ'ના વાતાવરણમાં
* અલ્લામા સીમાન અકબરાબાદી કૃત 'દયાલે દાગ'

ઉંઝર્યાં હતા. એમનાં ખાનદાનનું 'તસવ્વુક' તરફ વલણ હતું એટલે એના સંસ્કારકાળે કૃતીને વિકાસ પામ્યા. તેઓ મૂળ કાશ્મીરી વંશના બ્રાહ્મણ હતા. એમના બ્રાહ્મણ ખાનદાનમાં પણ એવા સંસ્કારો હતા. પ્રે ક્રેમર આનોર્લેડ જેવા આંગ્રજ ઉસ્તાદ પાસે એમણે અંગ્રેજીનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ઉસ્તાદ ગિબ્બ તરફ અસીમ પ્રેન રાખતા અને શિષ્યને ઉસ્તાદ કરે એ અન્ય બાવના હતી. પછી તે એમણે ફિલસૂફીનો અભ્યાસ કર્યો-પ્રાચીન ગ્રીક અને યુરોપીય ફિલસૂફીનો ઊંડો અભ્યાસ કર્યો. કાશ્મીરી-અરબીનું શિક્ષણ પણ એમણે જેળવું હતું; એટલે 'તસવ્વુક'ના પુસ્તકોમાં આદિત્યે મુસ્લિમોના પુરાણો અધ્યયનવાદના યાનના દરવાજા એમના માટે ઉઘાડી દીધા. આ બધાં તત્ત્વોમાંથી એમનું જીવન ધડનર થયું ઇકબાલનો કાવ્યવલ્લ મલુજ હતો, અલબત્ત એમાં થોડો અંતર પડ્યો હતો. આ અંતર યોગસ આનોર્લેડના વર્ગમાં તેઓ અભ્યાસ કરતા હતા ત્યારે જ પડ્યો હતો. એમનું મન કાવ્યરચના પરથી ઊઠી ગયું હતું. એમના મિત્રોએ કાવ્યરચનાનો ત્યાગ ન કરવા એમને સમજાવ્યા પણ ઇકબાલને નિર્ણય અફર રહ્યો. અંતે કવિના મિત્રોએ એક સુકિત અજમાવી અને કવિનો અફર નિર્ણય અમલદારીક રીતે ફરી ગયો. એમના મિત્રો ગણુના હતા કે ઇકબાલને પોતાના આંગ્રજ-વિદ્યાચુર ચેમ્સ આનોર્લેડ પ્રત્યે અનન્ય માનભાવના હતી. ચુરના માન ખાતર તેઓ એમના ગ્રખેડા પાછા વાળી ગઈ. આ વસ્તુસ્થિતિ ગણુનારા મિત્રોએ ઇકબાલને સલાહ આપી કે, તમે અમદ્ ન માનો તો જાવે ન માનો પણ પ્રો. આહનોર્લેડ ઉપર આ નિર્ણય આપજો છોડી દઈએ, એમનો નિર્ણય તમને અધનકર્તા ગણુનો. x

કવિવર ઇકબાલે આ વાન માન્ય રાખી અને પ્રો. આનોર્લેડનો નિર્ણય કાવ્યરચનાની તરફેણમાં આપ્યો અને ઇકબાલે ફરી કાવ્યરચના કરવામાંથી એમના મિત્રોમાં આ અગત્યનો ભાગ રિખ્યાન ઉદ્ધ માસિક 'મખ્ખન'ના તૃતી કોષ અખ્ખુલ દાદિને બજાવ્યો હતો. એ એમના સહપાઠી હતા. કેવેજ

છેડવા પછી પણ લાંબા કાળે મુખી એમનો મૈત્રી એકધારી રહી હતી.

ઇકબાલ સંસ્કારી હતા. મુશિક્ષિત હતા. એમનો આત્મા પોતાની કાવ્યમન્નિત શૈલી રહ્યો હતો એટલે પ્રેમલક્ષી ગઝલની મત્ર રચના એમને રૂચી નહિ. 'મવજાના હાડીની' નવો ગૈવીનાં કાવ્યોએ એમનું આકર્ષણ કર્યું અને પોતાના પ્રકૃતિદાત સ્વતંત્ર રંગ માથે એ ઘડીની રચના એમણે કરવા માંડી. મવ-લાના હાડી પહેલા જ ઉદ્ધ માદિ-વકાર છે, જેમણે પશ્ચિમની કાવ્યરચનાના સમાગમમાં અન્યા પછી ઉદ્ધ કાવ્યનું પુરાણું કવેચર બદલવા માંડ્યું. વિદ્વીની અરેબિક કેલેગના શિક્ષકપદેથી લાહોરના ગવર્નમેન્ટ પ્રકાશન વિભાગમાં તેઓ ગણકુધારણા વિજ્ઞાનના વડા નીમાયા ત્વારથી તેમને ઉદ્ધ બા.પામાં આંગ્રજ સાહિત્યનો સમાગમ થયો આ મિત્રાય લાહોરના કમિશનર કર્નલ હોલશરખ્ખની પ્રેરણાથી લાહોરમાં મુશાઈરા આરંભાયા પણ આ મુશાઈરા ગઝલના નહોતા, નજમના હતા, જેને 'મુનાઝિમા' કહેવામાં આવે છે. મવજાના હાડીએ કર્નલ હોલશરખ્ખની પ્રેરણાથી પશ્ચિમના હગનાં ખંડાવ્યો-મસનવીઓ લખવા માંડ્યાં જેમાં 'ખરખારત', 'મુખું ઉખીદ', 'હકુકે અવલાદ' વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. * મોહાના મહમદ હુસેન આઝાદ, પણ એ સમયે તેમના સહચર હતા. મોહાના આઝાદે કેટલીક અંગ્રેજી કૃતિઓ ઉદ્ધ મસનવીમાં ઉનારી હતી. ૨

એ પછી મોહાના હાડીની આખી કાવ્ય-રચના ફરી ગઈ અને ઉદ્ધ સાહિત્યમાં કાવ્યનું કવેચર બદલવાના પ્રથમ કવિનું સ્થાન એમણે પ્રાપ્ત કર્યું. એમના ગઝલના 'હીસા'માં પણ અને કવિનાતત્ત્વો દરચમાન થાય છે. ૩

કવિવર ઇકબાલની પ્રિનિમા વિકાસના પથે ચરી રહી હતી. તેમનાં જીવનમાં આ બીજા સાહિત્યિક પ્રભાવ હતો. તે પછી અઝખર ઇલાહુબાદીની શાઈરી તરફ એ પ્રેમયા હતા. અઝખર ઉદ્ધ સાહિત્યના

* મત્રમુખએ નજમે હાલી, ૨ નજમે આઝાદ, ૩ હીસાને દર્શી.

શ્રીમદ્ પ્રગતિમાન કવિ હતા. પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ પરના એમના કટાક્ષ અને દિલની સંસ્કારિતા એમનાં મૂળ તત્ત્વો હતા. કવિવર ઇકબાલે 'આઝમી ઇકબાલ'ની સંગ્રાથી એમનું અનુસરણ કયું હતું. તે પછી તેમણે 'પશ્ચિમના કવિઓ, ફિલસૂફી અને પૂર્વેના નામાકિત સુરીકવિઓનો સાહિત્ય સમાગમ સંબોધે અને ઇકબાલને તેમની અતિમ મન્નિજ્ઞ મળી ગઈ. એમનો કાવ્યસંગ્રહ એ વસ્તુની પ્રતીતિ કરાવે છે. ઇકબાલે 'ખાંગેદરા' નામક પોતાનો પ્રથમ સંગ્રહ બહાર પાડ્યો એમાં એમના પૂર્વકાળના ધણાં કાવ્યો નથી. એ કાળના ધણાં કાવ્યોનો એમણે સંગ્રહ વેળા નાશ કરી નાખ્યો હોય એમ લાગે છે. છતાં એમના આ સંગ્રહમાં તાત્વિક રીતે પણ પૂર્વકાળની આ અસરો ઝાંખી ઝાંખી પણ દેખાઈ આવ્યા વગર રહેતી નથી; કેટલાંક કાવ્યો એમણે કાપકૂપ કરીને કે પુનર્સુધારણા કરીને પણ આપેલાં છે, એમ એમના અભ્યાસીઓ કહે છે. 'ખાંગેદરા'નો ઇકબાલ બાણવ તિલનો, કળાનો અને કાવ્યગત શુભોનો અભ્યાસી છે. કેટલાક વિવેચકો 'ખાંગેદરા'ના કાળના ઇકબાલને એમના સાચા કવિ તરીકેનો કાળ ગણે છે. વસ્તુતઃ એમ નથી. આ માત્ર કવિના માનસિક વિકાસનું એક પગથિયું જ હતું, એમ કહેવું વિશેષ ઉપયુક્ત છે.

એમના ઉર્દૂના ખીજ સંગ્રહો 'ખાલે જિઝીદ' અને 'ઝમે કહીમ'માં ઇકબાલની આધ્યાત્મિક બાવનાનો વિકાસ જોઈએ છીએ એમનું રાજકારણ, એમનું સમાજકારણ, એમના જીવન વિષેના આદર્શો, એમની આધ્યાત્મિક ફિલસૂફી અને એમનાં જીવનદર્શનની પ્રતિબાધાસમા આ સંગ્રહો છે.

ઇકબાલ 'ખુદી'ની ફિલસૂફીના રચાયક છે. પાઠળના આ બંને સંગ્રહોમાં ઇકબાલ કવાઝાર કવિ તરીકે દેખાતા નથી. ફિલસૂફ કવિ તરીકે તે આપણી સમક્ષ આવે છે. વાસ્તવિક રીતે તે પૂર્વના મહાકવિ ઇકબાલ એમાં જ આપણને મળે છે. ઇકબાલની 'ખુદીની' ફિલસૂફીથી આ કાવ્યસંગ્રહો રંગાયલા છે. ઇકબાલની 'અસ્મિતા'નું દર્શન

એમાંથી જ આપણને મળે છે.

ઇકબાલના ઉર્દૂ સંગ્રહો એમના માયા વ્યક્તિત્વના પ્રતિનિધિ નથી એમ કહીએ તો 'ખોદુ' નથી કારણ કે ખાલે જિઝીદ અને ઝમે કહીમના ઉર્દૂ સંગ્રહોમાં ખુદીની-અસ્મિતાની છાયા જ અકિત થયેલી છે અને તે ઇકબાલની પદ્ધતિ જ કૃતિઓનો અજનારી મરળનાથી કહી શકશે.

ઇકબાલની 'ખુદી'-અસ્મિતા, કવિ અને સ્વતંત્ર ફિલસૂફ તરીકેનું સ્થાન, એમનો સાચો દરજ્જો, અને એ બધું એમની ફારસી કૃતિઓ પરથી જ આપણે જાણી શકીએ છીએ. એમની 'ખુદી' અસ્મિતાનો પ્રથમ સદેશો અસરારે 'ખુદી' અને 'રૂમુઝે' એખદી'માં એમણે આપ્યો છે, પોતાની ખુદીની વિચારસમૂહીનું સ્પષ્ટીકરણ આ મે મનસ્વી થયોમા એમણે કયું છે. જાવીદનામા, પંચામે મશરિક, સુસાફિર, જખુરે અજેમ તથા ખીજ ફારસી કાવ્યસંગ્રહમાં એનું વિસ્તરણ કરવામાં આવ્યું છે હવે તે ઇકબાલ દૃષ્ટિબિદ્ધાં શુદ્ધ શુદ્ધ અગે ઉપર અચેજ અને ઉર્દૂમાં વિદ્વાન મુસ્લિમોના પુસ્તકો પણ બહાર પડવા લાખ્યા છે. યોડાક શાકમા કદાચ ઇકબાલ સાહિત્યને એક મોટો મજ આપણી સમક્ષ ખડકાઈ જાય તો એમાં શકા નથી.

ઇકબાલની 'ખુદી'-અસ્મિતાની ફિલસૂફીનું આજુ વિરરણ પણ અત્રે કરવું અસ્થાને છે, માત્ર એટલું જ કહેવું પૂરતું ચર્ચ પડશે કે એમની 'ખુદીની' ફિલસૂફીમાં પ્રથમ તેઓ 'વ્યક્તિગત અસ્મિતા' Individual consciousness એક વ્યક્તિમાં જાન્યત કરવાનું તેઓ શિક્ષણ આપે છે અને તે પછી 'સામુદાયિક અસ્મિતા' Collective Consciousnessને જાન્યત કરે છે. 'વ્યક્તિગત અસ્મિતા' જેમાં પૂર્ણ કળાએ ખીલી હોય એને તેઓ 'મહે' મોમિન' કહે છે. એમની ફિલસૂફીમાં 'મોમિન' 'Super Man' છે. ઇકબાલનો 'મહે' મોમિન' વાસ્તવિક રીતે 'ઈન્સાને કામીલ' જ છે, અલબત્ત એ જૂના સુરીશાદનો પર્વાય છે. ઇકબાલ પુરાણી ફિલસૂફી અને

પુરાણી સમાજરચનાને દૃષ્ટિમાં રાખીને એમાં નવાં જીવનતત્ત્વો આરોપણ કરે છે અને એ જીવનતત્ત્વો ઇસ્લામીસમાજ અને ઇસ્લામીફિલસફીનાં મૂળ પાલકરૂપ તત્ત્વો પર ચણાયલાં છે. ઈકબ્રાહીમી 'પુદી'— 'અસ્મિતા'ની ફિલસફી સાથે એમના બીજા પુષ્કળ વિચાર-જો એમની પોતાની વિશિષ્ટ દૃષ્ટિનાં પરિષ્કરૂપ છે, એનો પણ એમણે નિર્દેશ કર્યો છે. 'જડવાદ'ના તેઓ વિરોધી છે. પશ્ચિમી અધર્નિકતાનું તે ખંડન કરે છે આપખુદ રાજ્યશાસન તેમને જગત્ત્વ ગમતું નથી. રાષ્ટ્રીયતા અને લોકશાસનની એમની વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાઓ છે. એમનું શિક્ષણ રિપેનું વિશિષ્ટ દૃષ્ટિબિંદુ છે. મનુષ્યનું મુલ્યાંકન તેઓ પણ જોતું કરે છે. આ સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં રહેલા યજ્ઞ જ પદાર્થો માનવીની સેવા અર્થે છે. મનુષ્યના આત્મિક દરજ્જાની તુલનામાં તે વિશેષ નથી જિહ્વી અનાદિથી વહી આવી છે અને અનંતતામાં વહી જવારી છે. જિહ્વી ગતિમાન છે, તે કહી સ્થગિત થઈ શકતી નથી. 'મનુષ્ય' આપરચું પણ તેને યજ્ઞની શક્તિ નથી. જે મનુષ્યની આજીવિકા સ્વતંત્રતાથી પ્રાપ્ત થતી નથી તે પોતાની 'અસ્મિતા'ને કદી પણ ખીલવી શકતો નથી. 'બાજ' પક્ષી એમનું મળની-રૂપક છે. બાજના શુભોગી દરવેશી અને વીગત મનુષ્યમાં હોવાં જોઈએ છે, અને ત્યાં સુધી તેનું સાચું મનુષ્યત્વ-અસ્મિતા ખીલતાં નથી. સુરિવ્રમ સમાજે પોતાની સાચી અસ્મિતા-પુદી અને સસ્કારિતા શુભાવી છે, એ જ તેની પડતીનું કારણ છે. એની ઉન્નતિ 'પુદી'—અસ્મિતાનાં જગરણમાં રહેલી છે, એમ ઈકબ્રાહીમી માને છે

ઈકબ્રાહીમી 'સાકીનામા'ની માર્ગીમાં એમની ફિલસફીનાં બધાં જ તત્ત્વો સામાન્ય રીતે વણાયલાં છે એટલે આપણે એમનાં જીવનદર્શનના સારરૂપ

આ કાવ્યને કહીએ તો કાંઈ જોઈતું નથી. ઉંદુ બાધામાં એકવિત રીને એમના વિચાર સુચેત્રા હોય એવું આ સુંદર કાવ્ય છે. સંક્ષેપમાં તે આપણને ઈકબ્રાહીમી પરિચય આપે છે.

ઈકબ્રાહીમી ફિલસુફીનાં તત્ત્વો ઉપર પશ્ચિમના ક્યા ક્યા ફિલસુફો કે પૂર્વેના ક્યા ક્યા સુશીલનોની અસર થઈ છે, એ અત્રે કહેવું અગત્યનું નથી. છતાં કવિ તરીકે ઈકબ્રાહીમી દરજ્જાની જાખી યાવ એ માટે એટલું તો કહેવું પડશે કે જર્મન અસ્મિતાના સાચા પ્રતિનિધિ હર્ડર અને ગોથે, ઉદામ લોકશાસનના સમર્થક વોલ્ટ વિટ્ટેન, આણા અને જીવનશાંતિની ફિલસુફીના ગાયક ઇંગ્રાંડના કવિ રોમર્ટ ઓલિંગમ અને રશિયન સંસ્કારિતાના પ્રતિનિધિ જેવા પુરિફન સાથે એક દરે એમને સરખાવી શકાય; અદ્યતન ઈકબ્રાહીમી સમગ્રી જ મહાનતા સમગ્રી ઉપરોક્ત વ્યક્તિઓમાં છે અપવાદ એમની ફિલસુફીના જે શક્તિ પરિણામ ભવિષ્યકાળમાં આપશે, એવા ઉપરોક્ત કવિઓનાં આભ્યાં છે, એમ કહેવાનો મારો આશય નથી વ્યક્તિ ગૌરવ પરથી, જેઓ વ્યક્તિનું ગૌરવ સમજી શકે છે એવી વ્યક્તિઓ માટે જ અત્રે કહેવામાં આભ્યું છે.

ઈકબ્રાહીમી અવસ્થાન પામ્યા છે. સર સિકંદર હુયાતખાનના પ્રધાનમંડળે લાહોરમાં એમનો ભવ્ય શહેર બંધાવ્યો છે, જેમાં એમનાં નામે એમનું પોતાનું વાંચનાલય રખાયું છે. અધ્યાત્મિકતાનાં ઈકબ્રાહીમી યાદગાર કાવ્ય કરવાના પ્રયત્ન થઈ રહ્યા છે. ઈકબ્રાહીમી આવી કાલના કવિ છે. ઈકબ્રાહીમી અવસ્થાન પામ્યા છે, પણ તેમનાં અમર 'કાવ્યો' જીવવાનાં છે.

ઝંખનાના દેવ !

જેની ઝંખનાએ જીવન આ જાગ્યું,
જેને કાજ જગતું બધું ય મેં ત્યાજ્યું,
—પ્રત્યક્ષ તે થા તું મને;

તારી શોધ મેં લીની આંખે કીધી,
હુઃખોની કંઈ કંઈ કટોરીઓ પીધી,
—ધૈર્ય સહ અંતરને.

અંત વગરના અંતરવાળા
પંથે પગ માંડ્યા કરમાં લઈ માળા
—ભલુકાઓ શું મૈત્રી કરી;

નવ લેવા વિરામ ક્યાં ય થંભ્યો,
વિધ્ને સાથ વસમો સત્રામ આરંભ્યો,
—હેયું મારું હામે ભરી.

સુખસ્વપ્નને વિદાય દઈ દીધી,
કસોટીઓને ડગ ડગ પસાર મેં કીધી,
—નીંદરને અજાણો દઈ;

એક તારા જ ગાનના સૂરે,
વહાવ્યું હૃદય પ્રલયને પૂરે,
—સૂરતાની સિતારી લઈ.

જોયું ના જોયું કયું બધું જગતું,
ચિત્તે મારે દર્શન માત્ર સુલગતું—
—શુભાંકર શિવતું સ્મર્યું;

વિશ્વવિકૃતિઓ વેગળી જ રાખી,
મંગળમય । મમતા તારી જ પર દાખી,
—અંતર અભિલાષે ભર્યું,

તારા વિરહની વેદના વધાવી;
સંસારના સુખથી એ અદકી ભાવી,
—મંથનને મેં મોભે ગણી;

મારા આકુળવ્યાકુળ અંગ અંગે
રમાડ્યા મેં ઘા પર ઘા રક્ત રંગે,
—અંધસુડાને આણો ભણી.

મારે હૃદયે હુતારાની ઘેરો,
આંખોને મેં માની અંજેરી ઘેરો;
—દીહું ન શું શું દંધ યતું ?

હોઆ કીધું બધું મેં હુલ્લાસે,
વિશુદ્ધિઓ વાંધી જીવનના વિકાસે,
—આહુતું ય બધું કીધું જતું.

મારી ઝંખનાના દેવ ! હુવે ક્યારે
તું આવશે મારા મંદિરના દ્વારે ?
—જ્યોતિએ જાગડબતા ।

આત્મ કરતા અધાર ધોર ભેદી
હોડાવશે કાળા બંધનમાંગી કેદી
—પ્રાણો મારા વલવલતા ।

તારા પ્રેમની જીભથી પ્રસારી,
રોમાંચકારી ભેટમાં હેયું મારું ધારી
—ઉતારશે જીટ મુખે ?

બની ત્વન્મય જ્યાં જાતને વિસારું,
તને જ દઈ જીવન જાનાવી દિવ્ય મારું,
—હસાવું તને મારે મુખે.

પૂલકાશ

गिरनार

मनसुभलाल जेरेरी

तारे शिरे न जणके डिमता किरीये,
वा अस्सनागणु तडीं अमरापुरीने।
धारा सुवर्णुं निज कंकलुनी घसीने
धाराभुडे, नहि उडाडी रहो कुवारा. १

उचुंगता नहि तने नगराकेरी
हैवे सभर्गी; नहि लव्य विशाल काये
तुं मानदंड भानियो छ वसुन्धराने,
रत्नौषधो पणु तहो नहि तुं भजनो. २

सौराभ्रभूमि मुज तो य धरी रहो तुं;
नानो छता य कणु ओक अनन्तताने;
ने मानवी लघुकनी मुज काय पाये
तडुं स्वरूप गिरिराज ! विराट लासे. ३

◆

भेडां य हुं तुज कने गिरि आविये'तो,
रोभ्या हुता तु न शिरे लघु पाय भास;
धूम्यो हुतो गहन हुं तव कन्दरां,
पीधां हुतां सलिल मे मुज निर्जिनां. ४

रे ओ दिने। नग हुतुं सुभरवन्त्यारे,
पृथ्वी अमस्त पुरुषार्थनी रंगलोभ;
त्यारे पशजय गधा न पचाववाणी
भादे हुती अनज. डो उरमां पुमारी. ५

ने लवने उछगता भरती-प्रवाह
हैयुं वसी मुज रहुं हुतुं काव्यलीतुं;
सौन्दर्य, सत्प्रणय ने सभतापणुं त्यां
शुंछ रहुं हुतुं सुभंगल गीत आरु. ६

◆

ने आज हुं तव पदे डरी वार आयुं:
रे। किन्तु यो गिरि ! विपर्यय कालकेरे ?

दौमार कोडलयुं कथां य गयुं विलाष,
ने यौवने य निरयुं अय योऽट थाती. ७
रुये कथा नथी मनोरथनी रसीली,
छे किन्तु ओ अणण दास्यनी, दीनतानी;
नैधृत्यनी, छणनी, द्रोहप्रपंचकेरी,
वैषम्यनी, विरहकेरी विरूपतानी. ८

भारुं गयुं भदली सर्वः न पूर्वकेरे।
प्राणु रुपरे हृदय के मुज धन्दिथोमां;
ने आ अडीं तुज स्वरूप यदा निहाणुं,
त्यारे न भाणुं परिवर्तन कांछ ओमां. ९

◆

आ ओ न चेदी पगधी तणी डार जीवी,
ने ओ न 'वातुं' तुज वादणसंग चेदी;
अर्थो नमेल पणु आ भडके य चेले,
नेने 'पवित्र' कर राणुकने अडेले. १०

ने आ शुश, भडक लैरवने य आ, ने
अंबाल, गोरभ, गिणीपणु कालिका ने
ओकाछी दूक युडु हतानी उच्यः ने आ
सौन्दर्यधाम तव योदिस विस्तरलां. ११

ने आ वने निजिड, न्यां वनराजि प्रीती
पीने अभी हृदयनां तव; ने प्रतापी,
लंभापी काय, घनश्यामण छाय तेदे
निश्चित न्यां सृगपति, यण अर्ध भी'यी १२

येतुं न ओ सहु रहुं अडीं निहाणुं
थंशी अडीं वडन शुं गयुं कालकेरे !
आ रम्य रुद्र अथवा सृष्ट लव्य रूप
दिहालथी गयुं गनी न शुं डोय मुज ! १३

આ રૂપ જે નિરખું આ હું તે જ ન્હાજ્યું
ત્યારે ય મેં હતું, હશે નિરખું યુગોથી
રાગી, વિરાગી, અડળંગ, કલંદરોએ-
સેવ્યાં શરણ્ય શિખરો તુજ અદ્રિ! જેણે. ૧૪

આ તું યુગાન્તરની સસ્મૃતિઓ જગાડી
ભિન્ને રહ્યો અચરત! તેં શું હશે ન ભાજ્યું ?
તેં ભેદી ભેદી થર દુર્ગમ કાલ કેરા
ભાગી રહેત ઇતિહાસનું રૂપ ન્હાજ્યું. ૧૫

અંજાનિલો, વનદવો, ધનવજ્રપાતો,
વિદ્યુચ્છટા કહુડતી, વસન્તી ઝડીઓ;
ભૂકમ્પના પ્રલયવાહુક કોરડાઓ.
શું શું ન જીવ્યું હશે ! ગિરિ! જીવને તે ! ૧૬

ને તેં હશે તુમુલ કાન્તિતુકાન ભોયા,
વટોળ ધર્મ, ધન, રાજ્ય, સમાજ કેરા;
સામ્રાજ્યના ઉદયઅસ્ત નિહાળિયા, ને
તેમાં વસેલી નિરખી અમર પ્રભાને. ૧૭

ને ફર ફર નિધિતીર યરે, પ્રભાસે
તેં યાદવી નિરખી ઘોર હશે રમાતી,
ન્હાળી હશે પરમ પૂરુષ કૃષ્ણ કેરી
જ્યોતિ ભળી જતી અનસ્ત જ જ્યોતિમા તે. ૧૮

તેં વૈષ્ણવોની પરમાત્મપ્રપત્તિ ભાળી,
જૈનોની તેં નિરખી સ્નેહમયી અમારિ;
ઈસ્લામ કેરી સુણી બાગ ખુલંદ તેં; ને
જૌદ્દસ્મૃતિ તવ પદે ધરી છે અશોકે. ૧૯

ન્હાળ્યા હશે નયન પ્રોહ્લવલ તેં સતીના,
વીરત્વ શુદ્ધ, ઇળમાંહિ વિલાયું જ્યારે,
ને એ નિવાસ તુજ ઉત્તર છોડી ચાલી
લોગાવહે અનલચુંદડી ઓઢવાને. ૨૦

ન્હાળ્યો હશે ભરથરી ભવતાપખિન્ન
દીલા પદે તવ કને ગિરિ! આવતો તેં;

એના હતાશ ઉરને તવ મુક્તિપ્રાણે
કોળાવવા, પ્રણ અસહ્ય રુગાવવાને. ૨૧

ને તેં હશે નિરખી માનવની મહેચ્છા,
હૈયાવશુધ્ધિ, શુચિ સ્વાર્પણકેરી ગાયા,
એના પ્રયત્ન, પુરુષાર્થ, પરાજયો ને
અનૌચાર્ય, જીવનની કવિતા ય એની. ૨૨

ને તો ય કો ગહન મોન ધરી ગભીર
તાટરથ્ય તુ યુગયુગાન્તરથી નિષેવે;
તું જીવનેત્કમ તણો ચિરકાલ સાક્ષી
વૃદ્ધિક્ષયે વિલસતા ઝતને નિહાળે. ૨૩

તારે પડી શી જગની? જગકાન્તિઓની?
તારે શું ભર્તૃહરિને નિજ રાજ્ય ત્યાગે ?
વા અન્ય કોઈ તુજ લૈરવ મૃગથી ભે
નીચે પડી, નિજ તજે તન, રાજ્ય કાળે ? ૨૪

દામ્પત્યનું અમૃત રાણુક આપતી ને
દામ્પત્યનું ગરવ ભર્તૃહરિ બનાવે;
તું તો રહ્યો ઉભયમાં સમદષ્ટિ રાખી,
ઔદાર્યથી ઉભયને તુજ ફર આપી. ૨૫

તારે ન ધ્ય, નહિ વા પ્રિય કોઈ વિશ્વે,
તારે ન શોક, નહિ હર્ષ, વિરાગ, રાગ;
તું તો અલિપ્ત તવ આતમપોહડીને
રાખી રહ્યો ભવજલાહ્વવના તુકાને. ૨૬

ને રકં હુ મનુજ શીર્ણવિશીર્ણ હૈયે
આજે ફરી તુજ કને ગિરિરાજ ! આતુ;
મારા બધાં સ્વપનની અવશિષ્ટ ભરમ,
મારા પરાજય બધા તુજને ધરાવું. ૨૭

ને પ્રાર્થુ: એક કણી દે તુજ પ્રાણ કેરી
જેથી રહે અગહળી મુજ આયુકેડી;
ને દષ્ટિ દિવ્ય કટુભામય તુથી પાગી,
ન્હાળી સનાતન રહું દ્યુતિ, શોક વાગી ૨૮

કવિ-કથાઓ

મૂળરાજ અંબરિયા

કવિના અને કીકેટ

ઇંગ્લાંડના લોર્ડ્સના મેદાન પર ઓસ્ટ્રેલીયન ટીમની ખેડોંગ ચાલતી હતી બેલરો પોતાની બધી સુકિતઓ વાપરી ચૂક્યા પછુ અને બેટ્સમેને એક-ધારી સલાખાંચ કલાકની રમત બતાવી ત્યારે પ્રેક્ષકોને લાગ્યું કે પોતાના દેશની પ્રતિષ્ઠા જ્યાં બેડી છે. પ્રેક્ષક તરીકે આવેલા અને માત્ર બેલાડી તરીકે પકડેલા ટેનીસન કવિના પૌત્ર લોર્ડ ટેનીઅનને તેમણે કહ્યું: "આપણા બોલરોને શૂર ચડે એવી તમારા દાદાની બનાવેલી કોઇ કવિતા ગાઓ તો હવે બાજ રહે એમ છે."

બીજા પ્રેક્ષકે ટંકાર કરી: "એમણે ગાઈ સબ જાવેશી. એટલે તો બેલરો દીસા પડી ગયા છે."

કવિ અને સ્થૂગતા

રાજકોટથી આવેલા પ્રોફેસર ડાકોર સેંદ્રવ સ્ટેશને ગાડીવાળા સાથે બાડું ફરાવતા હતા: "અલ્યા, શેલાબાઈ મે-સન, ચોપાટી શું લઈશ?"

'બે રૂપીઆ' પાલણપુરી ચોઈએ કહ્યું

'પહેલાં તો આઈ આનામાં પહોંચાડી દેવાંતા' કહી કાકાએ બડું ફરાવવા રકમક માંડી. ચોડીક વાર સુશયિપૂર્ણ સોનેટપુદ્ધતી નેમ પરસ્પર સંવાદો અલ્યા પછી કંઠાળી નવ છ મોંઈએ કહ્યું: 'કાકા, જે આપણું હોય તે આપણે, પછુ ખૂબે પાડતા બધ પડો ને ઘોડો ન જુએ એમ ગાડીમાં બેસી જાએ. નહિ તો એ બેડી હડતાળ પર ઊતરશે. હું ખીજ બે સવારીએગાથી કમાઈ લઉશ.'

કવિ અને અભિપ્રાય

કવિવર ડાગોર ધણા મુજન સ્વભાવના ને ઉદાર દિલના હોઇ ધણા તેમના આ સ્વભાવનો ગેરલાભ

લઈ જતા. કોઇ દિલ્લમ કું.વાળા તેમને દિલ્લમ બતાવી જાહેર કરી દેતા કે 'ડાગોરે આંને વખાણી છે.' તો કોઇ સાચુ કે તેન-ટોઈવેટ બનાવતી કું. વાળા પોતાની ચીન્દેની ઉત્તમતાની ખોત્રી આપવા માટે કવિવરના અભિપ્રાયનો હવાસો આવતા ખરી રીતે તો કવિવરે સામાને ખોડું ન લાગે માંટે ચીનન્યના બે શબ્દો કહ્યા હોય તેનો પેલાઓ દરુપયોગ કરતા.

એક વાર આવું બન્યું ત્યારે તેમના મંત્રીએ તેમને ઉપડા લીધા: 'આમ જે ને લોકોને નેમ-તેમ અભિપ્રાય આપી દેવા એ સારું ન કહેવાય.'

'પણુ હું ક્યાં જેમનેમ અભિપ્રાય આપી દઉં છું?' કવિવરે દાદી પસવારતાં કહ્યું: 'જેને, રેકર બ્લેક માટે મેં કદિ જોયો અભિપ્રાય આપ્યો છે!'

કવિની માખી

ઈટાલીની રાજધાની રોમ પાસે કુઈલીન નામનો પહાડ છે. ત્યાં એક માખીની ધણી મુંદર કખર આવેલી છે. રોમના પ્રસિદ્ધ કવિ ગાર્જિવની એ પ્રિય માખી હતી. એ મરી ગઈ ત્યારે ગાર્જિવને ખૂન દુઃખ થયુ. તેણે ધણા જ દાહમાંથી એની ગરજકિયા કરી. જે કખરમાં એને દાટવામાં આવી હતી તેની પરિક્રમા રાજકુંડેમે પથુ કરી.

ને આપણે ત્યાં 'અનરની માખી' પર કવિઓ રકત કાબ્બ લખીને જ બેસી રહ્યા છે!

કવિનું સ્મરણ

'હું આશી હામે અને આશામયે' હેમે પ્રવાને ઉપડું છું. માર્ગમાં ધણાં નેખમો છે પણ મારા મનમાં કોઇ બ્ડીક નથી.'

'ગીતાંનલિ'માંથી કવિવર ડાગોરનાં ઉપલાં

વાક્યોનું અવતરણ એક તકની પર કાનગી તેમણે બોલપુરથી કલકત્તા ને ડખ્ખામાં હેલ્યો પ્રથમ કષ્ટો હતો તેમાં તેમના સ્મરણ તરીકે એ મુકરામા આવી છે.

નામનાં કામ

છાપાંઓ ખવર આવે છે કે શાંતિનિકેતનના એક વિદ્યાર્થી થી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરને મુગ સખની ગંબીર વિભારી હતી. તે માટે ઇન્જેક્શનની જરૂર હતી, પણ ક્યાં ય પત્તો ખાતો ન હતો. બધાં કાળા બન્ધરમાં તથાઇ ગયેલાં. છેવટે એક દુકાનદારે 'કોને માટે જોઈએ છે' કરી નામ પૂઞના દરદીયું નામ જણાવવામાં આવ્યું. કવિવર ટાગોરનું નામ સાબળી એ સફાળો ઊઠ્યો ને ઝટપટ દવા કાઢી આપી એને માદ પણ ન રહ્યું કે કવિવર તો આત્માન પૂઞા છે.

શોકસીખરે What is in a name? બધે કહ્યું હોય પણ નામને પરિણામે દરા મળવતી હાલ નગન ને વદ્દી બચી જવા પામેલ છે.

કવિ અને ચંદ્રિકા

આવનગર પાસે એક ઝરો છે ત્યા માતાનું મંદિર છે. કી કાન્ત અવારનવાર ત્યાં જતા અને ચાંદની રાને પાણીમા પડવા રહેતા. એ હાલતમ. એમની પાસે ચંદ્રના કિરણો સાથે કવિતા આવી જતી. એ કવિના એમના મનને પંખાળતી અને એમની કલ્પના પાણી ઉપર તરતી.

આરા એમના અનુભવમાંથી એમણે 'મને સાંભરે આપણી રાત, મખિ!' એ ગીત લખ્યું

કવિ-છાંટણાં*

'તું' મારા જીવનની જ્યોતિ છે; તારા વિના મારું જીવન ઘેર તિમિર સમ છે. તારું મુખચંદ્ર જોઈ માગ હૃદયમાં બરતીની લહેરો આવે છે. તારા સુકુમાર સમ્પદે વર્ધના અશીર્વાદથી જેવા લાગે છે.' કવિએ પ્રિયાને આરજ્યું કરી.

'તું' કહી ગયા તમે? આજના દવામાનનો અહેસાસ તો નથી ને?' પ્રિયાએ કાળાણ્ય કાપ્યું.

*તરતમ પ્રસિદ્ધ યનાર યુરનકમાંથી.

રુખાઇયાતે પતીલ

પતીલ

: રુખાઇ :

ગચ્ચા પછી લાખી બિમારીગાથી
જન્મેલ પ્રેમની ખુમારીમાંથી
જરાક સ્વસ્થ થઈ રહ્યો છું ગાઈ-
લાલે બિલો થઈ પથારીમાંથી.

કહું કથા મમ ગુર્જરીની હાવે
છે પ્રાપ્ત કર્યો જેહના પ્રભાવે

ગોબો વિજય તણો અતન્ય સુદર,
અદૃષ્ટપૂર્વ રંગને ઉઠાવે.

થતી સ્થાન સ્થાન તાહરી જ વાતો
પ્રસાદ જેહનો અખગારમાં અપ તો;

પ્રકાર ગાનના ઘણા ઘણા મુલાચ્યા,
હવે સુણો પતીલની રુખાઈવાતો.

તરણા પૂઠે ડુંગર રહ્યા છુપાઈ
જરણા મહીં સાગર રહ્યા સમાઈ;

ગયું કપાવનારને ન કોઈ બાણે,
થયા શહીદ જેહ આંગળી કપાઈ.

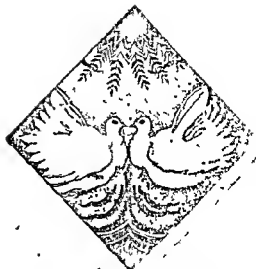
કેની કબાની મહીં કોણ ગયું પેચી
કેની જગાની મહીં કોણ ગયું યેચી

ગહુ મુજ કારણે આશ્રયની બીના છે,
મુઠાને ઓગળે ન કોટવાલ ઠહેચી.

હવું થયું ન જગત ત્યારનો હતો એ
અસંખ્ય કાયનાતને નિભાવતો હતો એ

શકર મિસાલ રહેલો મીઠાઈમાં ઓ
પતીલની અગાનને નવાજતાં એ.

કેને લીધે તું આટલું વિગાળે
ને કયાં સુધી આંધુમાં નહાયે ?

સંસાર આ છે લુવન નર્તકીનું
આવ્યા કંઈક ને કંઈક લાચે.

જમજમૂન સુગ +દરબીનને ન માને
જમખદ્દમને, ખાતૂનને ન માને;

ખરો કવિ હું તેહને કહું છું
ખોટા કવિ કાનૂનને ન માને.

અમસૂર છું આબારને લીધે સુખ,
અમૌસૂર છું હકદારને લીધે સુખ.

>ગીની તણી અતિ તંગ બાંહીં મહિ
::માસૂર છું દિલવારને લીધે સુખ.

ગિર્દીવાયાં રગીન આ ગિરોહો-
મોહો ન કો પ્રિયા તણા શિકોહો ?

દશનો દીમે અનાધની 'હલી શા
પ્રવાલશા અધર મનોહ સોહો

શું એ ઠાલવું ખીલવું શું ખરવું ?
શું એ કલાવું પુલવું શું ફરવું ?

ચિંતા બીજાની ના લગાર જેને
અરણુ જ તેહ છવવું શુજ્જુ.

*આવ્ય નિઃશીલો સંગોઃ નદુ ખી અવખવાપેતો
>અ.સેક (અને પરસેક) ::અપૂર્વો દટોણું
અબમકો.

ગુજરાતી કવિતા-સાહિત્યમાં સોનેટ

બેળન દેસાઈ

ગુજરાતી કવિતા-સાહિત્યની સમૃદ્ધિમાં કાવ્યનાં લગભગ દરેક અંગોએ કોઈ ને કોઈ અશે ફાળો આપ્યો છે. તેનાં અંગોમાંનું એક મુખ્ય અંગ 'સોનેટ' છે. સોનેટનો પ્રકાર ઇટાલિયન કવિ પેટ્રાર્કને હાથે યુરોપમાં દાખલ થયો અને પછી ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામ્યો. ખરી રીતે સોનેટનો પહેલો ઉત્પાદક ઇટાલીના સીસીલી પ્રાંતના દરબારનો ઇટાલિયન મત્રી પિયેર દેલ વિગ્ને (Pier delle Vittore) હતો.^૧ કાંઈ એના ઉત્પાદક તરીકે ઇટાલીના ૧૩મા સેક્રામા થયેલા કવિ ગ્વિતાનીને પણ ગણાવે છે જે તે પહેલાં મદાકવિ હાન્નેએ પણ આવી સોનેટ-ગતિની કવિતાના પ્રયોગો કરેલા. શ્રી ઉમાશંકર ભેષીના ચંપદોમાં કહ્યું તો 'એ પેટ્રાર્ક' સોનેટનો ઉત્પાદક નથી, છતાં એણે ઊંચી કાવ્યમયતા સાથે સુરેખ સિદ્ધ ધારણ કરતી આ વિશિષ્ટ રચનાઓ વડે સોનેટ રૂપનો જે પુરસ્કાર કર્યો તે એ રૂપને અમર કરવા માટે પૂરતો હતો. ત્યારથી સોનેટ બોડે પેટ્રાર્કનું નામ ભેગાં થયું.^૨ ત્યાર પછી અંગ્રેજીના આદિ કવિ ચોસર તેમજ અર્લ એન્ડ સરે (૧૫૧૧-૪૭) અને ટોમસ વોલ્ટ (૧૫૦૩-૪૨)-વગેરેએ અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં આ પ્રકાર અપનાવ્યો.^૩ પેટ્રાર્કનું સોનેટ સ્વરૂપ આખરે સિદ્ધ મનાયું.

આ પછી પૂર્વના પ્રદેશોના કવિઓએ સૌ સોની

- ૧ શ્રી ખજરદાર ફૂલ 'ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા'—પ. ૧૨૧
- ૨ શ્રી ઉમાશંકર ભેષી કૃત-'યુગે પોલાંડ'—પ. ૪૨
- ૩ ઉપકુંજ " " " " " પ. ૪૨
- ૪ શ્રી ખજરદાર ફૂલ 'ગુજરાતી કવિતાની રચનાકળા'—પ. ૧૨૩

બાવામાં આ પ્રકારને ફીક લાગે એમ ઉતારવા માંડ્યો. ખામ કરીને સોનેટનો, ગમે તેવો પણ, પ્રકાર પહેલવહેલો અંગળ કાવ્ય સાહિત્યમાં દાખલ થયો. મદાકવિ માઈકલ મધુસૂદને એ પ્રકાર દાખલ કરવાના પ્રયત્ન કરેલા અને તેમાં ધણે અંશે એ સફળ પણ થયેલા.^૪ ત્યાર પછી એના પ્રકારનો પ્રયોગ ગુજરાતીમાં પહેલવહેલો દાખલ કરનાર કાંઈ પણ કવિ હોય તો તે શ્રી બી. ઠાકોર, ઈ. સ. ૧૮૯૨માં ગુજરાતી કવિતામાં સોનેટની પ્રથમ રચના એમણે કરી-શુદ્ધ કે અશુદ્ધ પ્રકારે કે ગમે તે રીતે-એ રચનાને દાખલ કરવાનું ગાન શ્રી ઠાકોરને જ હતું છે અને ત્યાર પછી મરાઠીમાં આવા પ્રકાર કવિ કેશવસુત અને બીજાઓએ ઉનાર્ધા

ગુજરાતી કવિતા-સાહિત્યમાં જે આપણે શ્રી ઠાકોરને સોનેટના આદ્ય સર્જક (Pioneer) કહીએ તો તે એમની કેટલીક-લગભગ બધી જ-હાઈમ્સ કે યલિમ્સ કે અન્યમકમગવાળી કૃતિઓ તરફ આંખઆડા ધાન કરના પડે. પરન્તુ તેટલેથી બેમી રહી તેના ઉત્તરોત્તર વિકાસ માટેના કમ બેન યોગ્યવામાં આવે તો આપણા કાવ્ય-સાહિત્યને આ પ્રકારે પાગલુ જ ગણવું રહ્યું. એટલે આપણે પ્રથમ અંગ્રેજી સાહિત્યમાં રચાતા સોનેટ માટે અને અને તે પછી શ્રી ઠાકોરના સોનેટ માટે બન્નેનો ઘણાનાત્મક વિચાર કરીશું-અને ત્યાર પછી શ્રી ઠાકોરના પ્રયોગો જેવા કે તેથી વધારે સારા પ્રયોગો આપણા કાવ્ય-સાહિત્યમાં થયા છે કે નહિ તે બેમણું.

૧. મધુસૂદન માઈકલ ફૂલ 'ચતુર્થ કવિતાવધી' વિશેષ્ટુઓ શ્રી ભેષી કૃત 'યુગે પોલાંડ' પ. ૪૫

અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં 'સોનેટ' માટે સ્વીકારાયેલા નિયમો

અંગ્રેજી કાવ્ય-સાહિત્યમાં 'સોનેટ' માટેની ઉત્તમ વ્યાખ્યા આપનાર 'એનનાર્થકોસેપીડિયા-થિટાનિકા'વાળા ધિયોડોર વેટ્સ ડંટનની વ્યાખ્યાના પ્રમાણે વિદ્વાનો હમેશા ટાંકે છે.

'The sonnet in the literature of modern Europe is a brief Poetic form of 14 rhymed verses ranged according to prescription' એટલે, 'આધુનિક યુરોપના સાહિત્યમાં પરંપરાગત સિદ્ધ ધોરણે પ્રમાણે રચેલી ચૌદ પ્રાસયુક્ત પદ્યપંક્તિની નાની કાવ્ય-આંધણી તે 'સોનેટ' અને આ વ્યાખ્યા અંગ્રેજી સાહિત્યના લગભગ શબ્દ જ નોંધણીકેળે સ્વીકારે છે. જેમ યુની-વરસીટીના 'કમ્પેરેટીવ કાંપેરેટીવ ફિલોલોજી' (Comparative philology) અને સંસ્કૃતના પ્રોફેસર ડૉ. લીલીઅમ ડી. વ્હીલી પણુ આવી જ 'સોનેટ'ની વ્યાખ્યાને મંજૂર રાખે છે.

- (૧) સોનેટ હમેશાં ચૌદ લીટીવાળું હોવું જોઈએ
- (૨) ચૌદ લીટીના બે ભાગ અષ્ટક (આઠ લીટીનો) અને પટક (છ લીટીનો)-આ પ્રમાણે હોવા જોઈએ.
- (૩) પ્રાસની રચના નીચે મુજબની હોવી જોઈએ
 A. B. B. A-A. B B. A (અષ્ટકમાં)
 C. D. E.-C. D. E અથવા C, D-C, D-C, D (પટકમાં)
- (૪) સોનેટમાં સિદ્ધ કરેલા ધોરણ પ્રમાણે (આવૃત્તિક સંધિની) દસ શ્રુતિવાળી પંક્તિઓ જોઈએ.
- (૫) 'સોનેટના કથિતવ્યમાં વળાંક, પલટો, ચલાંટ-છેવટે કંઈ નહિ તો આછો લહેકો પણ હોવો

આવશ્યક છે. એને લઇને જ્ઞાતીય કાવ્ય-પ્રકારોના કથિતવ્યથી એવું કથિતવ્ય જુદું પડે છે.

શ્રી વ. ક. ઠાકોર અંગ્રેજી 'સોનેટ'ના આ નિયમો-માંથી ફક્ત એક કે બે જ નિયમોને સ્વીકાર્યાં અને તેને સોનેટનું સ્વરૂપ આપ્યું અને જે તેમણે આવા સુધી ચાલુ રાખ્યું છે. આપણા નવીન કવિઓને નવીનતા તરફનું આકર્ષણ હમેશાં હોય છે-અને આ રીતે ફક્ત ચૌદ લીટી એટલે જ સોનેટ એવા થી ઠાકોરના પ્રયોગ તરફ ધસડાવા અને પોતાનાં કલ્પના અને ભાવ તેવા એકાદ એકકાળમાં પૂરી ચોરી કાઢેવા માલને શાહુકારીથી કવિતા-મજરામાં વેચવા લાગ્યા. શ્રી ઠાકોરને મન સોનેટ એટલે ફક્ત ચૌદ લીટીનું પૃથ્વી છન્દમાં લખાયેલું-પ્રાસરચનાવિહોણું, અર્થ-મનત અને શબ્દભીયાકાથી ભરપૂર કાવ્યા શ્રી ઠાકોર આવા કાવ્યના વિકૃત પ્રકારને 'સોનેટનું' નામ શા કારણે આપતા હશે એ સમજવું નથી.

શ્રી ઠાકોરનું એક 'સોનેટ' 'કવિતું' એકાન્ત' એ અંગ્રેજી આપણે દૃષ્ટાંત તરીકે માન લઈ તેને તપાસીએ. આ સોનેટમાં સોનેટના કોઈપણ નિયમોનું પાલન નથી સિવાય એક કે બે અને તે પણ ફક્ત આડી અર્થથી લખી શકેલી-લખ્યા ખાતર જ ન જાણે લખી હોય એમ લાગતી-ચૌદ લીટીઓ. 'પૃથ્વી' છન્દ જે સોનેટની શ્રુતિવાળા છન્દને જરાયે મળતો થતો નથી તે છન્દ થી ઠાકોર પોતાના સોનેટ માટે વાપરે છે. અને તે પણ અમે તેમ એક નવો 'વાડો' વા 'ચીત્રો' પાડીને. આ નવો ચીત્રો તે શું કંઈ-એમના મત પ્રમાણે) કાવ્યમાં ગેયતા કે પ્રાસ આવશ્યક નથી, વનિભંગ માય તે ચાલે, અક્ષરમેળ છન્દમાં પણ એક શુરુને સ્થાને બે લઘુ મૂકી શકાય, અંતર્ધમક તો જોઈએ જ નહિ, લયમાધુર્યમાં વિશેષ હોય તો નબી જાય,

- ૧. શ્રી ઉપોદેશક જેમી ફૂલ-ગુલે પોલાંટ-પૃ. ૮૧
- ૨. શ્રી જ ક ઠાકોર ફૂલ 'લણકાર' (૧૯૪૨)-પૃ. ૮
- ૩. શ્રી ઠાકોર ફૂલ 'કવિતું' એકાન્ત-પૃ. ૮ નીચલી લીટીમાં પૃથ્વી છન્દના ૧૭ અક્ષરને બદલે ૧૮ અક્ષર વચાવ છે. આ કોષ્ટી એમની વિચિત્ર એકાંતીમાં નીચે અક્ષરસઃ આપું છું. "ઉઠ, એ ! નવ ઈ આવ વં ? અરર કેણ વં બેઠવો ?"

૧. શ્રી ખજારદાર ફૂલ 'શુભસતી કવિતાની રચનાકળા'
 ૨. Vide 'The Century Dictionary'-by W. D. Whitney Vol: VII, Page 5760

છન્દોનાં ચિત્રવિચિત્ર મિશ્રણો અનેરી અમર હવળવે છે-છ'દોના બાંગીને છુક્કા કરી શકાય-ચૌદ લીટી એટલે સોનેટ વિ. વિ. એઓ માગી માગીને એટલુંજ કહેવા માગે છે કે કાવ્યમાં ઉચ્ચતમ, 'સર્વોન્કૃષ્ટ, ગગનગામી, કલ્પનાઉત્કૃવના હોય તો બીજી બધી ક્ષતિઓ અને ત્રુટિઓ નભાવી લેવાય !-જે કાવ્ય સંસ્કૃતમય દુર્ભેદ, શબ્દપીયડાથી ભર્યું હોય તે !-અમદાવાદના આરમા સાહિત્યપરિષદ સંમેલનના પ્રમુખસ્થાનેથી ગાંધીજીએ તો સાહિત્યકારોને હાકલ કરી હતી કે "તમે એવું સાહિત્ય સર્જો કે મામડે-ગોહંડોના હળપતિઓ અને કોસ ખેંચનારા પણ સમજી શકે."

શ્રી ઉમાશંકર જોષી કહે છે કે 'દ્રાક્ષના વેલાની માવજત કરતા આપણે ત્યાં ખાવણું ગવાય છે. એ રીતે 'Stornelli' ગાવાનો પ્રચાર હતો, તેમાથી સોનેટનો જન્મ થયો હોય.' જે આમ હોય અને સોનેટ આ રીતે એક ઉર્મિકાવ્ય જેવું બનતું હોય તો પછી અગ્રેષ્ઠતા અને સંસ્કૃતાડખરતા આપણે ત્યાં શા માટે હોવી જોઈએ? ખાવના અને વિચાર એ બન્નેનો ખૂબજ સારો સમન્વય સાધતા શ્રી ઠાકોરનાં કહેવાતા 'સે નેટો' ને કાવ્ય કહીએ તો ન ત્યાયે?

હવે જોવાતું રહે છે તે એ કે અગ્રેષ્ઠ સોનેટ પ્રમાણે જ્યારે શ્રી ઠાકોરે ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યમાં સોનેટ ન ઉતાર્યું ત્યારે બીજાનેવા કેઈ પ્રયાસો થયા છે કે નહિ. અને તેવા પ્રયાસો જે થયા હોય તો તે પ્રત્યે પણ આપણે એક દષ્ટિપાત કરવાની

૧. શ્રી ઉમાશંકર જોષી કૃત 'સુલે-પોલાડ' પૃ. ૪૧

જરૂર છે.

શ્રી ઠાકોર પછી, કાન્ત-મણિસંકર ભટ્ટ વગેરેએ આવા જ બાલ રિફ્રેન પ્રકારોવાળાં 'સોનેટો' રચેલાં. ત્યાર બાદ શ્રી ખજરદારને પણ 'સોનેટ માટે કેઈ સુદ્ધ પ્રકાર 'ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્ય'માં દાખલ થાય' એમ ઇચ્છા થઈ-અને એ રીતે એવો કેઈ પ્રકાર દાખલ થાય એ ઇચ્છનીય ગણી એમણે સોનેટમાં વધરાતી દશ શ્રુતિવાળી આયુર્ધિક પદ્ધત્યના ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યમાં દાખલ કરી. એમને લાગ્યું કે છન્દના ગણમાં ત્રીજો અક્ષર ગુરુ રાખવામા આવે અને એવા પાંચ ગણોનો નિધન દાખલ કરવામાં આવે તો અગ્રેષ્ઠ સોનેટના જેવો છન્દ ગુજરાતી 'સોનેટ' માટે દાખલ કરી શકાય.

અને આ રીતે તેવો છન્દ સોનેટ માટે થોડાં મહર્થો-અગ્રેષ્ઠ સોનેટ પ્રમાણે અત્યયમકની યોજનાને પણ સ્વીકૃત કરી ચૌદ લીટીના અષ્ટક-પદ્ધત્યના બાગોને પણ ભાવનાં વહેણ પ્રમાણે બરોખર સ્વીકાર્યા અને અગ્રેષ્ઠ સોનેટના વાચન, જેવું જ ગુજરાતી સોનેટવું પણ વાચન થાય એવી રીતનો કાવ્યપ્રયોગ ગુજરાતી કાવ્ય-સાહિત્યને ચરણે 'ધ્વનિત'ના નવા નામે ધર્યો.

આ રહ્યું અગ્રેષ્ઠ સોનેટના નમૂનારૂપ અર્વાચીન કવિયત્રી Alice Meynell તું સોનેટ અને શ્રી ખજરદારનું તેવુંજ હુખકુ ગુજરાતી ધ્વનિત !

૧. 'ધ્વનિત' એ નામ શ્રી. ખજરદારે પહેલવહેલું 'સોનેટ' માટે સર્જ્યું અને નહિ કે સોનેટના છન્દને માટે.

RENOUNCEMENT

I must not think of thee & tired yet strong	A
I shun the thought that lurks in all delight.	B
The thought thee & in the Blue Heaven's height	B
And in the Sweetest passage of a Song.	A

Oh just beyond the fairest thoughts that throng A
 This breast, the thought of thee waits, hidden yet bright B
 But it must never, never come in Sight B
 I must stop short of thee, the whole day long. A

• But when sleep comes to door each difficult day C
 When night gives pause to the long watch I keep D
 And all my bonds, I need must loose apart E
 Must diff my will as raiment laid away C
 With the first dream that comes with the first sleep D
 I run, I run, I am gathered to thy heart E

‘ દીપ ’

મારું જીવન નાનુ આ ધીરે ધીરે સમુદ્રું A
 બવસાગર પાર ફરી કોઈ બ-દરમાં B
 જઈ લાંગરશે, અથવા એ જ સાગરમાં B
 ફૂંચશે અથવા કહી ખડકે નરતું A
 ફૂંચુ તો પથુ એ અણુદીઠ રહે તરતું A
 ત્યાં અમાસના ચક્ર સમુ નમ અન્તરમાં B
 અને અમૃતકુળ રલો પ્રજુના કરમાં B
 ભરી તેની સુધા ફરી સાગર સંચરતું A
 ભલે નાવ ફૂંચે કે તરે, પથુ હું તો મહીં C
 એકો એકો નિહાણું ત્યાં દૂર કોઈ દીપ રલો D
 ઝળતો મારી રહામે સદા ફરે દુષ્ટિ જઈં C
 નવ જાય સમુદ્ર, અને સાગર જાય વલો D
 છેલ્લે જઈં ભીંજતો છતાં તોડું મીટ નહીં C
 -અને તરેલો એક જી રાજદ મને ના કલો D

અ ક ખગરદાર

• પ્રાસરચના, હન્દરચના, ભાવની સરળતા પદ્ધતીના સોનેટના વિકાસમાં શ્રી. ખગરદારતું આ અને સાચાપણું એ બધાં જ અગ્રેજ સોનેટ પ્રમાણે પદ્યતું સ્તુત્ય છે. શ્રી. ખગરદારે આ રીતે શુભશાતી આ ધવનિતમાં છે એમ કોઈ અપક્ષપતી સુઝ જન કાવ્યસાહિત્યમાં ‘સોનેટ’ને સાચા સ્વરૂપમાં તદ્દન સમજી શકે એમ છે. અને લાગે છે કે શ્રી. ઠાકોર સચોટ રીતે ઉતાપું છે એમ કહી શકાય. શ્રી

બંગલો એક છે મોટો ને 'પેકાડ' છે વળી,
નોકરો, બેંકમાં નાણું, વાતોમાં દુનિયાતણી
વહાઈ દાખવે ઘણી : પછી ચે કેમે ચ જાગે ના
સ્નેહ તેના પરે સખી ?

ને હૈયું કેમ માગે ના

—એ જ જીવન-સારથી ?

પહેલે દિને કંઈક સમાજ કેરી,
સાહિત્યની વાત જરાક ઠીધી;
બીજે દિને 'પેકાડ' પુસ્તકોની
પરસ્પરે હુર્પથી લેટ ઠીધી;
ત્રીજે દિને દીધ-સીધી છળી ને

બોલી બિડયાં આમ ચતુર્થ દિને

'લયાં આ સંસારે તુજ વિણ અરે સૂતું ઉર આ'

પ્રહલાદ પારેખ

સાહિત્ય સર્જકોના સેવક સર્જકનું અકાળ અવસાન

ગુજરાતી સાહિત્યના એક બિહરતા સાહિત્યકાર શ્રી. મોહનલાલ વી. સૂચકનું ગઈ
તા. ૭મી એપ્રિલના રોજ ૨૭ વર્ષની ભરજીવાન અવસ્થાએ મુંબઈ ખાતે માટુંગા આગ
ને અકસ્માતથી અકાળે અવસાન થવાથી તેમના પ્રશસ્તકોમાં, સગાંસંબંધીઓમાં અને મિત્ર-
મંડળમાં ખૂબ જ શોકની લાગણી ફેલાઈ ગઈ છે. મુંબઈની સેન્ટ એનિસ કોલેજમાંથી
૧૯૪૦માં તેઓશ્રી ફર્સ્ટ ક્લાસમાં બી. એ. પાસ થયા હતા અને કોલેજમાં ફેલો તરીકે નિમાયા
હતા. ભારતીય વિદ્યાભવનમાં તેઓ સંશોધન વિભાગમાં સ્કોલર પણ હતા. ત્યાર બાદ
એમ. એ.નો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. દિલ્હી રેડિયો સ્ટેશન પર એમની નિમણૂક થવાથી ત્યાં ગયા અને
તાજેતરમાં મુંબઈના, રેડિયો સ્ટેશન પર હોદ્દેદાર હતા. તેઓ તેમના મિત્રનસાર, નિખાલસ
અને પરગજુ સ્વભાવથી એમના સંપર્કમાં આવનાર સર્વ કોઈના પ્રિય ઘર્ષ પડ્યા હતા.

ભાઈ સૂચકની કવિતાઓ સામયિકોમાં પણ પ્રગટ થયેલી છે. સાહિત્યસેવકની સેવા
કર્નાટ પરગણુ એના એ ભાઈના અવસાનથી ગુજરાતને એક મૂક સર્જક સેવકની ખોટ પડી
છે. એમના માટે યોગ્ય સમારક કરવાને મુંબઈમાં એક સમારક સમિતિ પણ નીમાઈ છે. એ
સમિતિ શ્રી સૂચકના નામને અમર કરે એટલી ઇચ્છા! ભાઈ સૂચકના આત્માને પ્રજ્ઞ
સદ્ગતિ આપો!

— કોલક

રાવિલાલ

(૧)

આલ્પગીતોની પુસ્તિકાઓનું પ્રકાશન શ્રાદ્ધ કરનાં, ધણું કરી ભારતી સાહિત્ય સંઘ, “રવીન્દ્રવીણા” પછી પહેલી જ વાર શિષ્ટ કાવ્યોના પ્રકાશનનું કાર્ય “પ્રાચીના” દ્વારા હાથ ધરે છે. આપણે ત્યાં એકંદરે વાંચતાલક્ષ્મતા લેન્કોનો વાચનનો શોખ ધણો ઓછો છે, વાંચવાનો શોખ ધરાવનાર મધ્યમ નાં પાસે પુસ્તકો ખરીદવાની અર્થક્ષમતા નથી પ્રમાણ રાજિદા જીવનની આવશ્યક અને અનિવાર્ય મતી રહેવી જોઈતી એવી વાચનની વૃત્તિ હજી આપણે ત્યાં શોખ તરીકે જ દેખાવાય છે. એ એક દુર્ભાગ્ય છે. દુર્ભાગ્યવાર, આપણે ત્યાં બ્યારે આમેય નવલકથા, કે ખીજાં સરસ, ત્રિપથનાં લક્ષિતપ્રકાશનો ઓળ વેચાય છે તો પછી કવિતા જેવાં એકંદરે ગમિક પથુ પ્રથમ દૃષ્ટિએ કંઈક ગહન અને કઠિન ત્રિપથના પુસ્તકો વાંચનારાને ખરીદનારા તો કેટલા બધા ઓળ ? આવા ઓળાજણોની આવશ્યકતાને સંતોષવા માટે કાવ્ય પ્રકાશન હાથ ધરવું, તે માટે તેમાં મૂડી રોકવી અને પુસ્તક પાંચદસ વર્ષે માંડ ખર્ચી રહે ત્યાં સુધી ધીરજ રાખવી એ આજના ‘તરત દાન ને મહાપુણ્ય’નો નિયમ પાળતા આપણા ઋષી પુસ્તકવિક્રમ પ્રકાશન વ્યવસાય માટે તો ધણું અશક્ય અને અરસીકાર્ય. આવી પરિસ્થિતિમાં ભારતી સાહિત્ય સંઘે શિષ્ટ કવિઓના કવિતાપુસ્તકોનાં પ્રકાશનોનું જે ધૃષ્ટ કાર્ય ઉપાડ્યું છે તે માટે એ સંસ્થા અભિનંદન અને ઉત્તેજનની અધિકારી બને છે.

*પ્રાચીના : લેખક : ઉમાશંકર જોષી, અમદાવાદ. પ્રકાશક : ભારતી સાહિત્ય સંઘ, શ્રીમાળી સોસાયટી, અમદાવાદ અને કોટ, મુંબઈ. ૩મી સાર્હક, એન્ડ્રીક કાગળ, કાચું પૂઠું, દિરંગી મુખવિત્ર, ૫૪૬ સંખ્યા ૧૦૦, મુદ્દય રૂ. ૨-૮-૦.

(૨)

એવાં જ અભિનંદનના ખીજા અધિકારી છે શ્રી બચુભાઈ રાવત અને તેમનું ‘કુમાર’ મુદ્દય મંદિર. આપણે ત્યાં એટલાં તો ઓળાં છાપખાનાંઓ છે અને તેમની પાસે તેમના વ્યવસાય પૂરતું માંડ કાચ છે. તેમ છતાં આપણા પ્રમજીવનનું અનિષ્ટ દુષ્કર છાપખાના ધંધામાં ગણુ ધૂમી ગયેલું છે. શિષ્ટ સાહિત્યનું કોઈ પથુ પુસ્તક જુઓ, લલિત સાહિત્યના એકદ એ પુસ્તકોનાં પાનાંઓ ફેરવો. રન્જીતી, સુઘડતા, સૌંદર્ય વગેરેની દૃષ્ટિ તણે આપણા જીવન-માંથી મરી પરવારી છે. ને સાથે જ મુદ્દકો-પ્રકાશકો-માંથી નષ્ટ થઈ ચૂકી છે; એકેય પુસ્તક આંખને ઊડીને વળગે એવું કે નેત્રારૂક દેખાશે નહીં. રંગનાં ફૂડાં ને ફૂચકો તો બધાં ત્યાં ઉલવાય છે પણ તેમાં ઔચિત્ય કે પ્રમાણ્યની દૃષ્ટિ ક્યાંય દેખાતી નથી. આને માટે આપણા પ્રકાશનચૂલોના સંચાલકો જવાબદાર છે. એવી એક ખીજી વસ્તુ માટે પણ તેઓ કેટલીક વખત ઠપકાને પાત્ર બને છે એ છે બાપાની અને જોડણીની અશુદ્ધિ. અંગ્રેજી બાપા પાછળ પરિશ્રમ લેવો પડે તો તે આવાસ અત્યંત ખુશીપૂર્વકે આપણે બરદાસ્ત કરીએ છીએ. ખોટું અંગ્રેજી ખોલાઈ કે લખાઈ બધ છે તો સહેજે આપણે શરમીદા બની જઈએ છીએ. પરંતુ બ્યાકરણકુટ અશુદ્ધ ચુગરાતી લખી નાખવા માટે કે ખોટી જોડણી લખી નાખવા માટે આપણા પ્રમજીવનની સંસ્કારક્ષાનો ઇન્કારો લઈ ખોડેલા સમર્થ ગણાતા સાહિત્યકારો, કવિઓ, કે લેખકો પણ અચકાતા નથી. નથી તેમનાં દિલમાં સકોલ કે શરમની કશી લાગણી થતી.

આપણી બાપાની આવી વિકટ દશામાં, મુદ્દય-પ્રકાશનની આવી કશુ સ્થિતિમાં સુઘડ સંસ્કારી મુદ્દયકલાને વિકસાવવામાં અને શુદ્ધિમયાં મુદ્દયને

મોનપદ બનાવવામાં શ્રી અયુમાર્ષ મળવે તથા 'કુમાર' મુદ્રાણવ્યે મેટા કાવો આપ્યો છે. એ જ રમ્યદિરમાં શ્રી અયુમાર્ષ જેવા મુદકને દાવે ઠાગીનાનું મુદ્રણ થયું છે. આત્મન માદી છતાં મુગ જ મુપક અને રાચક મુદ્રણરચના એ 'પ્રાચીનાતુ' દિરંગનું આકર્ષક અંગ છે શ્રી રનિશંકર રાવળની કમિક પીપ્પીથી આલેખાયેયુ કવરચિત્ર 'પ્રાચીના'ના રેનકમાં રહેલા કાવ્યવિષયોને સ્પુટ કરી, તેમની લખુક માર્દવ પ્રત્યક્ષ કરી ન્વય છે.

(૩)

નીલ અગ્નિનંદના અધિકારી છે. પુરાતન કાલિયાના અગ્નિનવ પ્રદેશોમા ધૂમી ધળી, પુરાતન ક્ષિપ્રાદિત્યના સાગરમાં ઊડે અવગાદન કરી, માંપણી સામે રતનકચ્છિકાએ સખી કવિનાએક ધરના ઠી ઉમાચંકર' જેવી

ત્રોજ રાજ નાનીન્ય અને ચમતકાગની પાછળ પરી શીકણુ એ છે અર્ચાચીન યુગનુ એક લક્ષણ સાદિ- વના સાગરમા અને ખાસ કરીને કવિતાશેયે પશુ એલે ર ધાલ્યું છે. નવીન કવિઓના મગજ પર જુનની પેઠે એ માન્યતા સ્વાર થઈ છે. રમની ચમત્કૃતિ ઝેડી રંગની ચમત્કૃતિ પાછળ ઠેડી જનારા આ િનિષામાં ક્યાં જોવા હોય છે? તેનુ જ કવિત્રાક્ષેત્ર મજ્જાલિકામગનું. નિત્ય નવીનની ઉપામના એ બીકેશ સાથે હોય, ઇષ્ટ અને ઉપાર્થ હોય, પગલ િનિનામાં તેા નાવીન્ય અને ચમત્કૃતિ એટલે નિયમ પાછળ રહેલ કાવ્યદષ્ટિ કે જીવનદષ્ટિની જ નવીનતા, ખેર્યની જ ચમત્કૃતિ. કાવ્યદેહની બાધણી બાલે રવીન હોય, હ દોરચનાના બાલે અનેક પ્રયોગો ચતા હોય પશુ એ અસમ નાવીન્ય નથી. પ્રયોગોની પરંપરામાં કવિતાના આત્માને ગૂઝળાસી દેવામાં કે તેને અડવે દેહે રજૂ કરવામાં નવીનતા નથી. રંગ રસનું ઔચિત્યપુર સરનું સુમગ દર્શન જ કવિતાને અક્ત કરે છે. નિયમ અને યોગનાપૂર્વકની બાધ-ણીમાં જ કલા, સૌદર્ય કે કવિતા વ્યક્ત થાય છે.

શ્રી ઉમાચંકર નવીન કવિચેણીના એક અર્થત

આગળ પડતા કવિ છે. કોઈકે તેમને 'નવીનોમાં નવીન' કોઈકે 'અવનવીન' તેા કોઈકે કવિતાની અમરોહની બુમિ પર તેમનો અધઃ 'વીન'માં આવતે કહી નાખ્યો છે. એ ગમે તેમ હોય, કવિતા દેવનાની ધમની ધૂમીના તેઓ તપરવી છે એ વાતની તેા શંકા નથી જ. તપરવી અવપાસી હોય જ, સાધક હોય જ. નીન નીનિરીતિનું અનુચ્ચુ કરતો તેમનો આત્મા પ્રાચીન માદિત્યના પડા ભેદનો, પ્રાચીનત્વમાં નીનતા અવગોઠવેા 'પ્રાચીના'મા નજરે પડે છે' જીવનદષ્ટિની પકક અને રમ્યઆત એ જ સાલ્યું ન.નીન્ય છે એ થી ઉમાચકર બરાબર જોળખી ગયા લાગે છે એમ તેમની 'પ્રાચીના'ની કવિનાએ કહી ન્વય છે. x

(૪)

એક રીતે કહીએ તેા પ્રાચીન ઇતિહાસના પ્રમંગોને અને ખીજી રીતે કહીએ તેા પ્રાચીન સાકિ-ત્વના ઘટનાએકમોને તેમણે 'પ્રાચીના'માં પ્રગટ કર્યા છે. એ પ્રમંગો કે ઘટનાઓને વ્યક્ત કરવા માટે તેમણે હદમાલખન સંસ્કૃત અક્ષરમેળ જીતોનુ જ સ્વીકાર્યું છે. મૂળ મહાભારત સંસ્કૃતમાં, મૂળ ક્ષત્ર કાવ્યમાદિત્ય પશુ મોટે ભાગે અક્ષરમદ્દ જીતોમા એટલે 'પ્રાચીના'ના કવિનું સંસ્કૃત જીતોનું આલંબન સ્વાભાવિક અને સાદનિક છે. પશુ પહેલી નજરે સ્વાભાવિક લાગતું આ હદમાલખન કંઈકે નિર્દેશ તેા માગી લે છે. ગણપતકલ્પ બાવસાગુ 'દશરથનો અંતકાળનું' આપણી કવિના સમૃદ્ધિ'માં સધરાયપુ કાવ્ય આપણા દેશી હદાની શક્તિ તથા સમૃદ્ધિ વ્યક્ત કરી ન્વય છે. તાજેતરમાં જ પ્રસિદ્ધ ઘેષેશી શ્રી મેઘાણીની 'રવોન્દ વીણા'માં તેના અનુવાદકે દેશી હદા, ગીનરાહો અને ઠાગોની, સાદામા સાદી, ભાવથી માંડી મહા-કાવ્યને અનુરૂપ ગદન વિષયો તથા મદન પ્રસંગોને ઝીવવાની અને ઠાખદબ્દ બની બાવો પૂર્ણે પળે વ્યક્ત કરવાની, શક્તિની ચર્ચા કરી છે. આપણા પાંડોચના પ્રાનોમાં બંગાળ, મહારાષ્ટ્ર અને દિલ્લી બાવભાવી પ્રાનો તરફ નજર નાખીએ, તેા ત્યા પશુ કવિતાના

લેખને છઠ્ઠાજેઠ પૂરતા કેટલા પ્રવાહપલટા લીધા છે અને અંતે ક્યાં આવી સ્થિત થયું છે તે તુરત જણાવવા આવે છે. આપણે ત્યાં સંસ્કૃત સાહિત્યની અસર નીચે આવી જેમ નવીન યુગના નર્મદાદિ પછીના કવિઓએ અક્ષરમેળ વૃત્તોમાં રચના શરૂ કરી, તેમ મરાઠીમાં અને હિંદીમાં અક્ષરમેળ વૃત્તોની રચના થતી હતી. પણ વર્ણમેળ રચનાના એ પ્રવાહ સામે હવે પ્રાંતીય દ્રવ્યો કે માત્રામેળ છંદોનાં લેખને પ્રવળ ગતિ અને શક્તિ પ્રહુયુ કર્યાં છે આજે હિંદીમાં કે મરાઠીમાં વર્ણમેળ રચના થાય છે પણ બહુ ઓછી; વિપુલતા તો ધનુર છંદ રચનાનય કવિતાલેખનની જ નજરે પડે છે.

આ પ્રાસંગિક ઉલ્લેખ તથા નિર્દેશનો અર્થ એ નથી કે સંસ્કૃત વૃત્તોની રચનાને શુદ્ધતાથી કાવ્ય-સાહિત્યમાં રચાવ નથી શક્યતા, અંગણી, મરાઠી, હિંદી એ બધી ભગિની ભાષાઓની આધારનની સંસ્કૃત બાષા જ છે. સંસ્કૃતરચનાઓ વિપુલ પ્રમાણમાં સમર્થ કવિતાકારોના હાથે આપણે ત્યાં ધર્ષ છે. તેમાંતું કવિત્વ અને કલાકૌશલ ઉચ્ચ પ્રકારનું છે તેની કોઈથી ના પાડી શકાય એમ નથી. સંસ્કૃત વૃત્તોને રચના પ્રકાર આપણે ત્યાં ધર કરી જરા આવ્યો છે. તેમ છતાં ભાષાનો ઉચ્ચારવિધિ અને લખણરૂઢીની વિશેષતાઓ લક્ષમાં લેતાં તેમજ પ્રવળજનના હલ્યના જોડામાં જોડા ભાગોમાં ચેતનચંચાર કરવા માટે કવિતાકલાની યોજના હોય તો, એવા કલા-આવિષ્કાર, અર્થે સંસ્કૃતવૃત્તોની શક્તિ અને સર્વાંશ કેટલાં છે તેનો વિચાર અવશ્ય થવો ઘટે છે; એટલું કહેવાનો જ આવે આશય છે.

(૫)

વર્ણમેળવૃત્તો વિષે વિચાર કરતાં 'પ્રાચીના'માં શ્રી ઉમાશંકરે ઉપયોગમાં આવેલ વૃત્તોને પણ અને સહેજ વિચાર કરીએ. બધાં મળી 'પ્રાચીના'માં સાત કાવ્યો છે. એ સાતેય કાવ્યોમાં વૃત્તનું વૈવિધ્ય છે. એમાંતું છેલ્લું 'કુબ્જન' તથા વચ્ચેનું 'રતિ-મદન' એ બે કાવ્યો અનુક્રમમાં છે; જ્યારે બાકીનાં 'મિશ્ર' , 'હંદમાં-એટલે કે નવીનો ઉપગતિ, વંશસ્થ, સાહિની

આદિ એકાદશ અને ઠાઠરા અક્ષરી વર્ણમેળ વૃત્તોનાં ચરણોની અનિયમિત-અનિયમિત મેળમેળપૂર્ણ રચના આવેએ છે, તેમાં છે. હંદના અનુચિત અવલંબન કે ઉપયોગને કારણે આ અગાઉ ઘણી રચના કવિતા તરીકે જીવંતને બદલે મરી ગઈ છે. દાખલા તરીકે કવિ નાનાલાલે આપણે ત્યાં અપવાગદની શરૂઆત કરી વૌદ્ય વિદુરમેળે એમને પ્રેરણા વા ઉત્તેજના આગી હશે. બ્લોક વર્સની શોધખોળની પાછળ રહેલ સાહસિક પ્રેરણા એને આભારી હશે; ખેર. ત્રીસચાલીસ નવોં પર અપવાગવમાં લખાયેલી એ કૃતિઓના રચયિતા કવિ નાનાલાલ સમર્થ, કવિ અને કલાસ્ત્રવમી હોવા છતાં, કવળ અપવાગવના ખોટાં આલંબનને કારણે વધુ મહાકવિ જનતાં અટકી પડયા. અપવાગવની અટવીના એ પ્રામણિક, વીર શક્તિ છે. ભૂમિકાઓ લો કે સંગીતકાવ્યો લો, શાસ લો કે ગરયા લો, ચિતનપ્રધાન રચના લો કે ભાવના-પ્રધાન કૃતિઓ લો, નાનું કાવ્ય આવેખવાનું લો કે મોટા ફલક પર મોટી વસ્તુ સમ્પાદાની લો-એ બધાને સહન હરતગત કરનારા પ્રતિભાસંપન્ન કલ્પનાગામી કવિને પણ અપવાગવને કારણે જ ગૂંચવેલે વિરાટ વિકાસ સાધતા અટકી જતાં બળ્યા. નહોતર અપવાગવની અટવીમાં યુગવાહ ગયેલી એમની કવિતાએ, પૂર બહારમાં વિકાસ પામી સદીઓ સુધી એકલાં શુદ્ધરાતને જ નહિ બલકે હિંદુસ્તાનને રસબર રીજવું હોત. ખેર, એ જ પદાર્થપાઠ વર્તમાન શક્તિશાળી કવિઓએ તેમ જ આગામી કવિઓએ પણ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

ઉપર દર્શાવ્યો તેવો નાનાલાલ શૈલીનો નહિ, તે વળી ઉપર કહ્યું તેમ નવીનો જેને 'મિશ્ર' રચના કહી ઓળખાવે છે તેવો છંદો-પ્રકાર શ્રી ઉમાશંકરે 'કર્ણ-કૃષ્ણ' ગાંધર્વી 'પલ્લભા દિવસનું પ્રભાત' આદિ કાવ્યોમાં ઉપયોગમાં આવવા દીધા છે. આ છંદોપ્રકાર કેટલાક નૂતન નવીનોએ ઉપયોગમાં લીધા છે. બાકી એને પહેલે એથી વિશેષ કશું નથી. આ નવીન છંદો પ્રકારના પહેલે ઉમાશંકરનું રચનાકૌશલ, શબ્દપ્રભુત્વ, દષ્ટિની મૌખિકતા વગેરે ગણાવી શકાય. પણ એને ચલણી બનાવવા એ પૂરતું છે એમ ન કહી શકાય.

એની પાછળ ઐતિહાસિક કે રાષ્ટ્રીય સત્યની પશ્ચા-
દૃષ્ટિકા હારી જોઈએ તે નથી.

ઈદવજ્જા તથા ઉપેન્દ્રવજ્જા એકાદશ અક્ષરોના વૃત્તો
છે એ બંનેમાંથી ઉપગતિ બંને છે વશસ્ચ
ઈદ્રન શા આદિ વૃત્તો દ્વાદશઅક્ષરી છે, પણ તે
દરેકનું વર્ણુમંથન અને સંધિરચના જુદા જુદા છે
લઘુગુરુની ભિન્ન રચનામાંથી ભિન્ન લય જન્મે છે
દરેક વૃત્તની રચનામાં ભિન્ન મવાદ અનુભવાય છે,
સમ્પતીય વિગ્નતીય છંદોના ભેદને બાજુએ મૂકીએ
તો યે પણ ઉપગતિ, વશસ્ચ કે શાલિનીની કથા પણ
નિયમ વગરની અનિયતિત રચના નથી કર્યુંને સારી
લાગતી; નથી વાચને સારી લાગતી, નથી ટેવાયેલી
આપ્યોને આશ્લીદ આપતી કે નથી શ્રી ઉમાશ કર જેવા
સિદ્ધ કવિની કલમને જેમ આપતી એકાદશ અક્ષ-
રના છંદની આ મિશ્રરચના કદાચ કાલે એક ડગલુ
આગળ વધશે, અને સત્તર વર્ણુના શિખરિણી પૃથ્વી,
મદાકાતા, હરિણી આદિ વર્ણુમેળ વૃત્તોની વર્ણુસંકર
રચના જન્મ પામશે તો તે કેમ કરી રચાશે ?
ઉચ્ચારણે ? એળખાશે ? શ્રી ઉમાશ કરને આ સબ
વિતતાની કલ્પના આ આગમ્ય રશે જ એમ
અમે માનીએ છીએ

કાળ એ જ એક એવું સનાતન તરન છે કે
યથા સમયે તેની ચાળણીમાંથી ચળાતા ચળાતા જે
રહ્યું તે જ શ્વાવાતુ બાકી બધું ફોતરા પેટે બેડી
જવાતું કાબ્યસાહિત્યના છંદોશાસ્ત્રના, શ્રવનના
આપણા તમામ વાદો વિષે એમ જ કહી શકાય
તેમ છતાં શ્રી ઉમાશ કરની પ્રતિભાપૂર્ણ સમર્થ અને
તેજસ્વી લેખિનીને વધુ ઉન્મેષ નિહાળના પૂરતી જ
અમારી આ ટકોર છે કે રમે મિશ્ર છંદોરચના-
વાળી શ્રી ઉમાશ કરની આ કાબ્યકૃતિઓ, એકાદ
દસકો જતા અધકારસાગરમાં અટવાઈ જઈ
એના કવિત્વ તેજને ત્રાણ પડવા દે

(૬)

૧ વસ્તુ પુરાણોમાંથી લીધું છે માટે તેમણે પોતાની
કવિતા કિતાબનું નામ "પ્રાચીના" રાખ્યું છે. તેમ

છતાં, કેવળ પ્રાચીન પ્રસંગોની આ કવિતા કથાઓ
નથી પુરાણની ધરનાઓને કવિએ નિમ્નની શ્રવન
દિવસથી વડે જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે પ્રયત્ન
ધણે અશે સફળ થયો છે એમ કહેતા અમને
અત્યંત આનંદ થાય છે. ૧ પ્રસંગોમાં સકળાયેના
પાત્રોની ઉક્તિઓ પલ્લાવે રહેન શ્રવનના ધમકારમાં
કે શોકાદ્ગારમાં-સહુમાં કવિકીકીની જ દૃષ્ટિ છે
કવિ વ્યક્તિ અને સમષ્ટિના શ્રવનને જે રીતે
નિહાળે છે તે દર્શન અહીં જુદું થયું છે અને
એ દૃષ્ટિકોણ કે પાત્રોના મુખમાંથી સરતો એ
ઉદ્ગાર કેવળ પુરાણના ઇતિહાસને ઉજ્જવન કરે
એવો જ નહિ બલકે આજની આપણી વર્તમાન
સમાજદૃષ્ટિને બધાએસતો થાય એવો છે

'વિશ્વશાંતિ'ની માનવચેતની વિરાટ કન્પનાવાલો
'કવિવિશ્વશાંતિથી 'પ્રાચીના સુધી મજલ કરતો
રહ્યો છ અને એની એ મજલ ઉર્ધ્વપથે પ્રવિનિમાંથી
નીવડી છે એની નોંધ લેતા અમને અનંદ થાય છે
'મજોત્રીનો ભાવનાવાદો કરિ, 'નિશીથ'માં બુદ્ધ
અગાહન આદરી રગદર્શી મરિતાના અમકારા આપી
થયો હતો તો હવે 'પ્રાચીના'માં તે અભ્યાસ પદ
મર્શ અને પરિશીનનના ફળસ્વરૂપ પ્રચીન ઇતિહાસ
પ્રસંગોને કે વસ્તુઓને કવિતાના ફલક પર એક સિદ્ધ
હરતની અદાથી ચમકાવી જાય છે કે કવિ ઉમાશ કર
કવિ રહ્યા જ, તેમાં અભ્યાસી અને ચિંતક ઉમરક
રનો ઉમેરો થયો છે આવા ઉમાશ કરે પ્રાચીનાનું
પ્રસર્જન કર્યું છે ૧

બાવને અનુરૂપ બાધા લાવવાની કે બાધને
અનુરૂપ બાધ ઉચ્ચારવવાની સિદ્ધિ શ્રી ઉમાશ કરને
સહજસિદ્ધ છે સાદી વાતોમાં કવિતાનો અમકારો
રમતો મૂકી દેવાની આવડત પણ એમનામાં છે
ગદન ફિલસૂફીમાં રોજનરોજની સસારીરહેવારી
વાતો કે વહેવારની વાતોમાં ચિરતન સંત્રો મૂકી
દેવાની કળા પણ એમને વરેલી છે કવિતાને કવિતા
નામે યથાર્થ રીતે સાર્થ કરવા માટે જે જે અક્ષરની
અને બહારની વસ્તુઓ આવશ્યક છે તે બધી કલની
આવશ્યકતા અને અનિવાર્યતા શ્રી ઉમાશ કરે

વખતસર ઠીક ઠીક ઝોળખીરૂંડીકારી લીધી છે. 'પ્રાચી-
ના'નાં કાવ્યોની ભાષા અને વાગવિભવદ્વારા તેમણે
એક નવી પ્રૌઢિ લાવવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે.
પાત્રોના સર્જનમાં શ્રી ઉમાશંકરનો અદૃષ્ટ હાથ
દસ્યવાન બની જાય છે દરેક કાવ્યમાં કંઈને કંઈ
'નિશ્ચિત' જીવનદર્શન દર્શિત થાય છે. એ દર્શન ઉપસંદ
કવિતા કલાની લીલા વાચકોને રસમાં લીન કરતી
જાય છે.

(૭)

'પ્રાચીના'ના વાચને સતોષોદ્ગાર નીકળી પડે
છે તો સાથે એક અણુકેશ્યો પ્રશ્ન પશ્ય રસી પડે
છે. શ્રી ઉમાશંકર મહાભારતના પ્રસંગો અને
કૃષ્ણચરિત્રની વસ્તુઓ ભેગી એકાદબે વસ્તુ રામાય-
ણમાંથી આપવી કેમ ચૂકી ગયા? રામ, રાવણ
અને સીતાનું મહાકાવ્ય કદાચ હવે પછી એમને
આકર્ષવાનું હોય એમ પણ બને. જવલૂતિએ
'ઉત્તર રામચરિત્ર' લખી અનેક સહજ્યોની આખોઆથી
આંસુ વહેવડાવ્યાં છે રામ અને સીતાના એ કરુણ
કામલ કાવ્યને શ્રી ઉમાશંકરે કેમ ગ્રંભાયું નહિ હોય
એ જ આશ્ચર્ય છે.

'કર્ણ-કૃષ્ણ'નું તેમનું પ્રથમ કાવ્ય એ સચહની
કલગી જેવું છે. કર્ણના જીવનની કરુણતા મહુ
યથાર્થ રીતે તેમાં ચિત્રિત થઈ છે તેમજ પોતાને
યથેક્ષ અપમાન અને અવમાનતા, સામાન્ય વ્યક્તિ
પેટ ગળી ન જતાં કે તેને પોષવા પાંડવપક્ષે ભળી
જઈ રાજ્યગાદી ન મેળવતા તે જીવનની કરુણતાને જ
વરે છે અને તેમ છતાં તે સમષ્ટિમાં વ્યક્તિઓને
થઈ રહેલ સામાજિક અન્યાયને જૂંસવાનો પ્રયત્ન
કરતો દેખાય છે. તેથી જ જ્યારે કૃષ્ણ એને પાંડવ
પક્ષે આવી મળવા સમજાને છે ત્યારે કવિ તેની
પાસેથી કેવા તો ઉદ્ગાર કહાવે છે તે જુઓ—

"કે હીન જન્મે નવ હીન માનવ
કે હીનકર્મે કહી હીન, માનવ."

અહીં આપણને—

જન્મતા જાયતે શુદ્ધઃ સંસ્કારાત્ દ્વિજો-
ચ્યતે । તું રમરણ્ય યઈ જાય છે.

કર્ણ પાસે કવિ આગળ ઉચ્ચારાવે છે—

"લડી રહ્યો હુ ય સમષ્ટિ કાળ,
સમષ્ટિમાં જે સહ જન્મહીણાં
જવે, વળી ભાવિ વિષે ય જવશે,

એ સર્વનાં જન્મકર્મક કહેા
અન્યાય ધોવા મથું છું સ્વરક્ષાથી.
મારે ય હૈયે હિત છે સમષ્ટિનું.
સ્વયં વરે જીવનસુહૃદીના
જોવાય તા જન્મ, પરંતુ પોતુય,
એ રક્ષાપવા છવું છું ને મરીશ."

તેમજ વળી—

"સમષ્ટિના સત્યનુ હુ ય રવિમ.
મનુષ્ય જે જન્મ થઈ હુઆમાં,
તેનું રચું ઉત્તરવય સાવિ આજ હુ"

'૧૯૫૫ દિવસનું પ્રમાત'માં કવિ કુંતીના જીવનનું
ચીત્ર વેદના અને કરુણાને દસ્યની વચ્ચે લાવી મૂકે
છે. માંધારી અને દ્રૌપદી પરસ્પર મળી યુવો પાલ્ય
શોકવિલાપ કરે છે, પણ કુંતીના જીવન-કારુણ્યનું
પરિસીમા એ છે કે તે બિચારી પ્રકટ રીતે પોતાનું
પેટના જન્મવા માટે-કર્ણ-માટે-રડી સુધાં શક્તી નથી
પાંડવપક્ષને સુહર્માં વિજય પ્રાપ્ત થયો છે, તેને
સુધિચિર કેવો અનુભવ કરે છે, તે તેના જ
શબ્દોમાં જુઓ:—

"દીધો, વિધિ । તે જય એક હરતથી,
લીધો જ્યાનદ જ ચોરી અન્યથી."

"સમાન પક્ષમાં વિધિની તુલાનાં,
જ્યા જ્યો તે મનના જ બુદ્ધનાં"

"જીવ્યા જોવા દેવળી આખ રહી,
આયુષ્યમાં આખર ખાલી મૂકી."

"નિત્યા, જોયો, તે જ અતે નિતાયા,
નિત્યા તેઓ, સુધર્માં જે નિતાયા;
નિત્યા જોયો, તે જ કલ્પે મરાયા,
નિત્યા તે, જે ધર્મયુધ્ધે મરાયા."

'બાલ રાહુલ'માં રાહુલને જ સિદ્ધાપના બુદ્ધત્વ-
દીક્ષાનું પ્રેરણારથાન ને ગુરુ બતાવ્યો છે. તે તત્ત્વચર્ચાની
વાતને જતી કરી, કેવળ કવિની અવશેકનશક્તિની જ
વાત કરીએ. દરેક પિતાને માતા પાસે પડખામાં
ઊંઘતાં શિશુને જોવાનો કે ચૂમવાનો અનુભવ થાય
છે તે અનુભવને બુદ્ધની આર્પવાણીમાં કેવો તો
હૃદયક ચિત્રિત કર્યો છે—

"પ્રસુપ્તા પાસે જ ચરોધરા તે,
જુદી હુ એને, કંઈ વાર સતે
તાકી રહેતો શિશુનુ મુખામુખ,
ધીરો મુદ્ આસ, સુકોમળા ભુજ
લીલા પ્રસારેલ, શુષ્ક પ્રસન્ન

- સ્વપ્ન સિમતો ને કહિ કાન્તિ પિન્ન,
આજો બહારો અથ બધમા થતો,
બરી બરીમા પશુ ફરી જતો
ને માનુદેયે મુખ ના પશુને
શો અશુભે આવી કરે ધરે મુખે !

ને વળી આ અનુભવ—

ને એક રાતે હુ બહી બનેા થયો,
મયો મયો ઉબર પ્હાર સાબર્યા
પિતા જનેના વળી મુખ આર્થો,
વધે અથ આજગ આવ સાબર્યા
સિમતે બરો વધે અથ પગો ફુર્યો—
નેઈ લડે બાલક એક વાર
ફરી ફરી બેઠે, ફરે ન દાર
રહી રહી બેઠે, ન પાલુ પાર
યધુ બરી કે લડે હાથમા ને
રમાગી છેલ્લો લડે લાડિયાને
'પરલુ બે હુ ઉચલુ જ હુ તેા
માતાલો પાલવ આવી રૂતો
જગાઈ હે બાલક સ્વ માતને
જાગવને પાલવ તેપ ના બને
માતા હથેની દગી બાલ-મરતકે
કહયાભના તેજ કિરીટ શી ગમે)

'રતિ-મદન'મા ઝગુના ને વાતાવરણના વધુનની
ધોની સરકૂત કવિઓના વધુનની બરાબરી કરે
લી છે મદન રતિને કહે છે તે—

શન છે હાથમા આખી કાંઠે વસન્તપરમી
રહો તો રહાને સીમા બૂગ સગીનથી નમી
તમાલતરુ ઉલસે પ્રિયથુ લતિા શાન્તે
દેવદાહુકલ્પિ કારે અવગ્યાની દસી હને
અર્પો કદમ્બુદ્રમ શો ઉઃકુલ કમુમાન્લિ
પિંજોના મ્વનિમાધુર્થ' રહેકી બરેા વનરયથી
શુકો કિથા સાખાએ ક્ષપિતો આકરુજના
બગલા જાન મનને દરો અબેજ પુજમા
મન્દી પર્લાવરતો ખરેરે હાલિ નિલ
નિવ્રત ને રિમવત્રસ હો આકારા અનાવિવ
પુષ્પકોરા સમી પૂજી હો રરો જામરી જડી
લુખ જામર ત્યા કાંઠે દરી રાખુ મદાબતી
વળી—

સ્વપ્નની સખી !

સ્વપ્નની રમતી તી કે લેવને મુદ્દુ ક્ષેરખી !
નીતરે પેન નેત્રે ને ઉદાસી અમમ્યથી
રેલે છે ઉરડેલાને અદારી ને મધી મધી
કામપ્રસાદ આખો યે બનેા છે સ્વપ્નની ધરા
મુને છે સખિ દેવાના સ્વપ્નનો શમનો જશ

"મલ્લુસને જ્યારે સાગે છે કે પેતે સહ્યસાજરને
તજિયે પહોચ્યો ત્યા જ એનો હાથ ધર્યા ઉપરબતો
પડે છે અર્ધો એ વન પ્રેમના અનુભવરૂપમા
નિરૂપાઈ છે" કવિની આવી પ્રાર્થનાવિક સમગુની
સાથે શરૂ થયું "આસ કાંનુ મુબીર છતા અન્યત
સરય એવુ આ કામ્ય ખૂબ જ મુદ્દર છે આસ કાંનુ
નામ દેવરાવવા પહોવા કવિએ જાણે પોતાની બનિ
પ્રિયતામા માટે નામોનો શબ્દકોશ ખાલી કરી દીધો છે

"કરીએ કરવી પ્રીતિ તો પ્હેલથી જ ઓળખી

—એ સૂત શીખવી જવુ 'કુખ્લ'નું કામ્ય
કુશિત આત્માના પ્રેમવિકાસનુ કામ્ય છે કુખ્લ
કુખ્લુ પાછળ વેધી બની છે, કારણ કે—

" વાણી વાસણી
જમુના તીર ઉભયે ઉભાગતી રહ્યા છઠી—
મુરો તડુ પરે રાખા પ્રશાખા પર નર્તવા
પરેપરે આટ્ટિશુમે તારયમા સકુ વગલા
ચ દ્રના ચારુચપલ કિરને કિરિને દસી
વેલુનારો જામરાર્થ મવન ઉર આ રસી
મન્ય જોખાજન એ તે ને આ નાહ સતી રસી
અને વિરોજમા યે ને અટ્ટેયા દીન રદે રકે

આવી બરસી વાગે પડી કામ્ય યેપુ ન યપા
કવિની કવિતાનસી પશુ કુખ્લ કને પ્રેમનો કેરે
રસાનુભવ કરાવે છે તે જુઓ—

એ એ રાજુ દરો
ને ન કુખ વિના શણુ શામ કયા ચ દરો કશે
યમુના જલકલ્પેએ અણુએ આણુ પૂજીને
વાયુની લદરે લદરે કિરિને શીતારિમને
એ શરીરે રૂને રૂને પ્રનીતિ પ્રિયની થના
પ્રેમપુતિ પદે નેત્રો નિમોલિન વિરામના
સિન્ધુ બાજગા દેવ દાવ એક રતી અરો
અને દેરી રતી જુ ક કે જેવ આખી તે રકો
દેવાની આરસીમાથી !

કવિએ 'કુખ્લ'ની સખિ સરલા પમે
ક્ષેરરાતુ છે—

"માજવાનુ મન્યુ તેા ના શાને પડુ જ મર્દુ ?"
એ જ પકિતને સરોજ બિલટાવીને કવિને આપવે
પશુ કવી શકીએ ? —

"મન્યુ માગ્યા વિના અરનુ ! વધુ કા નવ મનિને
આડ વપુ વધુ આપી એલુ કવિ ! મનિયે"

કવિ પરિચય

જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

(વિદ્યેપારવા સાહિત્યશાલા રત્નમહોત્સવ નિમિત્તે યોજાયેલા કવિસ મેલનમાં શ્રી. જ્યોતીન્દ્ર દવે પ્રમુખપદે હતા. એમણે કેટલાક કવિઓના પરિચય કવિનાઓ રચીને જ કરાવ્યો હતો. કેટલીક તો એમણે ત્યાં બેઠાં મેઠાં જ બનાવી દીધી. પછી તો રાતના એક વાગા સુધીમા એમણે છૂટક છૂટક પંક્તિઓ રચીને નહિ તો યે દોહડો બસો પંક્તિઓ આપીને હાસ્યનો મહેરામણ ઉઠાવ્યો હતો. કૃતિઓને અનુલક્ષીને યોજાયેલી પંક્તિઓ અહીં નથી મૂકી પણ કવિઓના પરિચય માટે મૂકાયેલી પંક્તિઓ અહીં રજૂ કરવામાં આવી છે. તંત્રી)

કેલકને અને બ. ક. ઠા.ને એ પંક્તિઓ પાઞ્ચમી કથા એ છે કે કેલકે બ. ક. ઠા.ને આમ તણ મોકલ્યું એ આમ તણ એમણે કવિનામાં જ લખી મોકલ્યું. શ્રી બ. ક. ઠા.એ એ જ પતા પર રવિવારે નહિ રાખી રાજીશ પણ રાત્રિ અને સોમ એ બે વારે વરડ અવાગે એમ કવિના લખીને જ જણાવ્યું હતું. એ બંને કૃતિઓવારે મૂળ પત્ર ખોલાઈ ગયો છે. તેના અનુસંધાનમાં આ પંક્તિઓ રચાયેલી છે.

કેલક

વિચિત્રતા કેલકની નિહાળો, ગાવા કહે એ બળવંતરાયને,
ભરાઈ રોયે બ. ક. ઠા. કહેશે: 'કવિત્વ શું સંગીતમાં પૂરાશે ?'
મિથ્યા ભમો કેલક, કેમ આશે? ગળું નથી તે કદી કેમ ગાશે ?

બ. ક. ઠા.

ભલે આઠ્યા શનિએ ને ભલે સોમે પધારણે;
રવિવારે તમે છૂટા ઇશે પોતે ય એ દિને
વિશ્રાન્તિ લીધીંતી તેથી રવિવાર ના કામને;
નિર્માયો કામને ધ્રજે રવિવાર હુલમનો.
રવિએ કવિઓ તોયે લેગા આંજે મળ્યા અહીં,
શંકા તેથી થશે કે શું કવિઓ એ હુલમ છે ?
(હું શુભમ-હું શુભમ એમ એક ફેડે કવિ
હું હુલમ-હું હુલમ એમ ફેડે કવિ કથો ?)
મંડને-મુંડને . રથે કવિઓ ને હુલમ એ
હુલમો મૂંડતા અસ્તે કવિઓ કલમે મૂંડે,

માનવી શીર્ષ સંગાથે જનેને કામ છે ગરુ,
કવિનું કાર્ય છે અંદર પ્રાણ કાર્ય હનનમનું.

રામનારાયણ પાઠક

પૃથ્વીની ચરકમ્પાએ લીલાથી એમણે કરી
સિદ્ધિ ને મેગવી લીધી-બુદ્ધિ છે એમને વરી
પ્રસ્તાવે પુસ્તકારણે સદા નામ પૂજવતા
સાહિત્યસૃષ્ટિમાં એવા રાજ્યે શેષ ગણેશ શા.
શેષ નામે લખ્યાં કાવ્યો દ્વિદેદે દ્વહાણીઓ ગૂંથી
ખનીને સ્વૈરવિહારી ખુદી કૈક ગદીકૃચી,
કાવ્યની તત્ત્વચર્યા ને પુસ્તકોનાં (વલોકને
પિંગળે પિંગળે ગીતે પ્રતિભા પ્રસરાવીને
સાહિત્યના સહુ દેશે એમ એણે ગતિ કીધી.
રાખ્યું શેષ કથું? પૂછું; કહે, 'નામ નથી? જુઓ.'

(ઉમામહેશ્વર કાવ્યના વાચન બાદ શ્રી જ્યોતીન્દ્રે આપેલો જવાબ પાર્વતી મહાદેવને કહે છે-ત્યાં તમે
ત્યાં બસ ઠગાઈને જ આવો છો. અમૃતમ વનમાં મેં છેવટે બધાએ તમને કહ્યાં એમાં બના જેવો વૈસ્તુક, પારિભવક
વગેરે ઉઠાવી મયા ત્યારે-તમે અહીં જર પીને આવ્યાં. મહાદેવ કહે છે 'ઉમા તુ ભૂષી એમ નથી હું ઠગાયો જ
નથી કૃષ્ણના કાળા કંઠ પર રાધાનો મોરો હાથ લેઈને મને થયું કે મારો કંઠ કાળો હોય તો એને બીટતો તારો,
ગારો હાથ કેવો શોભી જશે? મારે તો મેં વિષ પીને ગળું કાણ કરી નાખ્યું—' પાર્વતીએ કહ્યું. "પણ તમે
બહારથી ઠગાઈને આવો છો અને ધરમાં આવોને મને રીઝવવા માટે જ આવ્યો કહો છો." ત્યારે શિવજી પાર્વતીને
કેવો જવાબ આપે છે તે આ કાવ્યમાં છે)

ઠગાતો સૌથી તે, ગૃહ મહીં ઠયું હું સખિ! તને
ઘટે છે શું એવો જરી પણ ઉપાલંભ સુજને?
ઠયું હું તુને કે, ઠગણી! ઠગતી તું નીત મને!
ઠયું કેણી કેને? હૃદય પર રાખી કર કહે!
સદા મેં આણું તું તપ તપીશ હું એકલ રહ્યો,
પરંતુ તેં આવી, ચલિત તપથી શું નવ કર્યો?
અરે મેં બાળીને કુસુમશરને ભરમ જ કર્યો
છતાં તું ના જાંપી, અરધ વપુએ તેં હક કર્યો.
અરે મેં તો બાળ્યો મદન, તદ્દપિ તું નવ ચળી
મને છતી જાંપી અરધી વપુએ તેં હક કર્યો

પછીથી એકાન્તે તપ હું કરવાને વન ગયો—
 ધરી ત્યાં તું આવી લીલકી રૂપ ને નર્તન કર્યું :
 ભમ્યો મોહ્યો હું, ને તુજ તરફથી જ્યાં આવું જ ધસી
 'ઠગાયા હું ! કેવા ચતુર વર મારા !' કહી હસી.
 અચિ મુગ્ધે ! તું એ સદલ ઘટના શું ગઈ ભૂલી ?
 ઠગાયો છું એવો સુમુખિ ! તુજથી એમ જ મદા
 છતાં ચે યાચું છું : ઠગણી ! ઠગજે તું ફરી ફરી
 ઠગાવા નારીથી પુરુષ ઉર વાંછે હરધકી.

ઉમાશંકર

ગાયાં કોમલ ગાન મુગ્ધ હૃદયે કે' વિશ્વશાંતિ તણા,
 તોફાને તદપિ ચઢી કદી કદી શાંતિ તણા વિશ્વમાં
 સર્જાવ્યા વમળો વિવાહરસના નાખી ઝીણી કંકર,
 રાજે અગ્રપદે નવીન કવિના તે આ ઉમાશંકર.
 કેવી ભૂખ પ્રચંડ કાવ્ય વિવચે છે આ કવિની ભુજો,
 કે ચૂસી લઈને મધુર રસ સૌ કેરી તણે કોઈકે
 * રસ્તે ફેંકી દીધાં નિર્રર્થક ગણી -ચૂસાયલો 'ગોટલો,
 દૃષ્ટિએ પડતા ભૂખ્યા કવિવરે તેને ય ના છોડયો !

ગુલાબદાસ પ્રોકર

ત્યાં ભાવ ગોત્રાય સદા, તથાપિ હૈયા તણા ભાવ ન એ કદાપિ
 'લીધા દીધા'ને કલશોર ત્યાં થતો, એ આપ-લે કિંતુ નહિ ઉરની.
 ત્યાં અર્થ ને કોષ વિષે સદા ચે આસકત ચિત્તે ભમતા મનુજો.
 એ અર્થ ને કોષ તણો, તથાપિ સંગ્રહ લેશે નહિ શબ્દગ્રહથી.
 સોદા થતા' શેર તણા સદા ત્યાં, એ શેર કિંતુ નહિ શાયરના.
 વેપારની એ મરુ ભોમને વિષે, જ્યાં શુષ્ક ને રુક્ષ ણધું ય દીસે
 રસે હીણા શેર તણે ણજરે, ભગ્યું સખે ! કાવ્ય ગુલાબ પ્રોકરે !

સુંદરણ બેટાઇ

મધુસૂદન એમ. એ.

નામે સુદર ને સ્વભાવ મુનિ શો, શ્રી દારિકાવાસી એ
મૂર્તિ સૌમ્ય વર્ણીર નિત મુજના શાહિત્યમાં, જીવને.
ના કાવિય, ન શુદ્ર વૈરય કશુ નાઃ છે બદ્ધ શા પ્રાણલે
છે પ્રાખ્યાપક પતુછ ઉલય એ દેખાવ ના વર્તને
ના ગાદલી, બજદો નહિ ન નિજ કે-ગાદરી મુરુની ગઢ,
"ક્રાધા બાણુવનાયને પણુ મુરો" કોકે કથું ત્યાં નરી

શ્રીકૃષ્ણની દારિકાના પ્રતિનિધિ સમા શ્રી સુંદરણ બેટાઇ સ્વ. નરસિંહરાવના ચાર
(સુંદરણ બેટાઇ, લાતુશંકર વ્યાસ, રમણ વકીલ, અમીદાસ કાણુકિયા) શિષ્યોમાંના પદ્મશિષ્ય.

સદા એ સૌમ્યગંભીર અને સાદા બેટાઇ કવિ છે-પણુ કવિથી વિશેષે તો એઓ સર્જન
છે. એમના સૌજન્યમાં જ કવિતા છે અને એમની કવિનામાં જ સૌજન્ય છે. એઓ ધૂની
નથી પણુ હુંમેશાં મુનિ જેવા જ શાંત સ્વસ્થ છે.

એમનું બોલવાનું, ચાલવાનું, લખવાનું, વાંચવાનું-બધું જ સ્વસ્થતાથી-ન ઝડપી, ન
મન્દ! સાહિત્યની સાકારીમાં કદિ એઓ પડતા નથી. ભૂલેચુકે સપડાયા તો પહેલી તકે
પીછેહુક કરીને ન્હાસી છૂટવામાં પાછી પાની કરતા નથી.

ખીલ વિશ્વવિગ્રહે કોઇને પણુ સૌથી વિશેષ લાલ કર્યો હોય તો તે બેટાઇને. મહિને
મહિને ઘર (રહેવાનું) બદલતા બેટાઇ છેલ્લા બે વર્ષથી સ્થિર થયા છે નહિ તો ન્યાં ઘર
ભાડે રાખે ત્યાં ડીપોઝીટ આપવાની સાથે જ ખાલી કરવાની નેટીમ આપવાની પ્રથા એમણે
સતત ચાલુ રાખી હતી. જગાઓ બદલવાના એઓ શોખીન છે એમના જીવનમાં જગાઓ
બદલવા સિવાય બીજા કોઇ શોખ છે જ નહિ અને તેના એમને શોક પણુ નથી.

નાનું બાળક લખવા માટે ત્યારે લીસોટા તાણે તેવી જ રીતે શ્રી બેટાઇએ પણુ
કવિતાપથપ્રસ્થાને લીસોટા તાણ્યો જ્યોતિને-“જ્યોતિરેખા.” જ્યોતિ સાથે એમને ખૂબ સંબંધ
છે. રેખા તાણ્યા પછી એમની કાવ્યસક્રિતની કમાન એંચી ધંદ્રધનુના સપ્તરંગે! એ સૌમાં
એમની સર્વશ્રેષ્ઠ કૃતિ છે “ધંદ્રધનુ”-મંગલમૃત્યુની મંગલપ્રશસ્તિ!

સંવેદન એમને અગમ્યના કાવ્યપ્રદેશે ધંદ્રધનુના રંગવિસ્તારમાં એંચી શકે છે. એમનું
ઉદ્ધયન ક્ષપ્તનાભિલાષી છે પણુ કષ્ટનાવિહારી નથી! એમની પ્રેરણાનું પ્રેરક બળ છે એક માત્ર

સવેદન. કલ્પનાલિલાળી કવિશ્રીશ્રી શાંત ઝણ્ણમાં પણ ઈદ્રધનુના રંગ જુએ છે-અને તેનું ગીત ગાઈ શકે છે. અતંત આકાશના આશક બનેલા આ કવિએ વીજીલાં “ઈદ્રધનુ” જેવાં કાવ્યમૌક્રિતકો ગુજરાતી સાહિત્યના ગણ્યાગાંઠ્યાં કાવ્યમૌક્રિતકોમાં ગણનાલાયક છે.

સાહિત્યક્ષેત્રે એમણે નવલકથા નવલિકા લખી નથી-એમના સ્વભાવ પ્રમાણે લખવાની હિંમત પણ કરે એમ નથી. વિવેચનક્ષેત્રે એમનું સ્વસ્થ માનસ એમને યશ અપાવે છે. બેટાઈની શક્તિઓ બહુરંગી છે. પણ કવિતા અને વિવેચન એ બે જ રંગે એ શક્તિઓ ખીલી ભેઠે છે

નવીન કવિઓની પ્રાધ્યાપકોની જમાતમાંના એઓ એક છે. સાહિત્યક્ષેત્રે એમને ઓછામાં ઓછા દુશ્મનો છે પોતાના દુશ્મનને પણ પોતાના મિત્ર તરીકે ઓળખાવતા રહે એવો દિલાવર એમનો સ્વભાવ છે એઓ સર્વાંશે અહિંસક છે-વાણી અને વર્તન બનેમા.

એક પ્રતિષ્ઠિત વિવેચકે તાજેતરમા જ એમને માટે જણાવ્યું હતું કે “બેટાઈ નરસિંહરાવની ગાલ્લીમાથી ઉતરીને ઠાકોરની ગાલ્લીમાં ચઢી બેઠા” આ ટીકા પૃથ્થકરણ માંગે છે. વિવેચકે આપેલો મત ખોટો નથી બેટાઈએ અખત્યાર કરેલો માર્ગ પણ એટલે જ અંગે ખોટો નથી.

નરસિંહરાવની ગાલ્લી ગયા પછી ખીણું ધાય શું? બેશક, નરસિંહરાવની “ચૂસ્ત” પ્રણાલિકાના એઓ અનુયાયી નથી રહ્યા એ વાત પણ એટલી જ સાચી. હકીકત એ છે કે એઓ દેખાવે રૂઢીચૂસ્ત છે, પણ દૃષ્ટિએ સદા પ્રગતિશીલ છે. રૂઢી જો છુટ્ટી ધાય તો તેને વળગી રહેવામા એમને રસ નથી. આથી ગાલ્લી બદલવામાં યોગ્યાયોગ્યતા સમજી શકાય તેમ છે. જ્યાં સુધી એમનું પોતાનું ગાલ્લુ નહિ હોય ત્યાં સુધી ખીણની ગાલ્લીમાં બેઠા સિવાય સાહિત્યયાત્રા ધાય કેમ? એક વાત સાચી કે બેટાઈ “સલામત ખૂણા” શોધવામાં નિષ્ણાત છે.

બેટાઈ હજી સાહિત્યક્ષેત્રે ઘણા ખીલી શકે એમ છે. વિવેચનક્ષેત્રે ઘણું આપી શકે એમ છે. પણ એમણે પોતાના અંગત જીવનની વિકટ પરિસ્થિતિમાં રહીને જે કંઈ આજ સુધીમાં કર્યું છે તે ખરેખર એમને માટે ઘણું માન ઉપજાવે છે.

એમના સંભોગોમા એઓ જ કવિ થયા, કવિ તરીકે રહ્યા, અને કવિ તરીકે રહી શકે!

સ્ત્રીઓએ કવિતા લખવી નહિ

સાહિત્યચર્ચા

સાહિત્યચર્ચા વિષય 'સ્ત્રીઓએ કવિતા લખવી નહિ' ઠરાવ રજૂ કરનાર શ્રી ચંદ્રવદન મહેતા ઠરાવને ટેકા આપનાર શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે ઠરાવને વિરોધ કરનાર શ્રી ભોળીલાલ ગાધી મુખ્ય વક્તાઓમાં તે બંને વચ્ચે તરફ, પ્રો. ભાનુભાઈ વ્યાસ શ્રી ગમુ વઠ્ઠર શ્રી કે.ન.કે. શ્રી સીમલવાન ચ.રાહ શ્રી રાકરપ્રસાદ રાવળ શ્રી સુવાલનાથ ઝાકર શ્રી નિમળાબહેન દેસાઈ આ ચર્ચા અહીં રજૂ થઈ છે-તેમાં ફરેક વક્તા ચર્ચા વખતે બોલ્યા તે બંને અંતરમાં ઉતર્યું છે એમ નથી ધણુ બોલાયુ તેમાંનું થોડું ત્યા બોલાયેલું અહીં-અહીં બોલાયેલું ત્યા નહિ-વગેરે મરચુ-મીઠુ લેખને સ્પષ્ટ બનાવવા ખાતર ઉમેરેલું આવશ્યક થઈ પડ્યું છે એવું નહોતા બોલ્યું એટલું અહીં બોલ્યું કે એવું બોલ્યા હતા તે અહીં નથી વ વ લેખની છૂટા માટે સૌથી શ્રેય યાચુ છું

શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા

આ ઠરાવ મૂકતા પહેલાં મારે જણાવવું જોઈએ કે મૂળ ઠરાવ અને આ ઠરાવ વચ્ચે આશ્ચર્ય અને પાતાળ સ્પર્શ અને ચંદ્ર મિલની અને વાદ્ય જોડતો ફેર છે ઠરાવની બાબા ચાવ કાપી બદલી નાખી છે હશે 'સ્ત્રીઓએ કવિતા ન જ લખવી એના તે કઈ કારણો કહેવાય? સ્ત્રીઓએ ધણી વસ્તુઓ ન કરવાની હોય તે શું એના પ્રુણાસા અને કારણો અપાય છે? સ્ત્રી એટલે સ્ત્રી-એને તે વગી કવિતા કેવી? એ તે કવિતા લખે કે ધરમા કવિતા ગાતા બાળકોને સબ જ?

મને સ્ત્રીઓ પ્રત્યે ખૂબ માન છે (હસાહસ) .. હસવાનું કારણ નથી મારું હૈયું રડીને કહે છે 'મને સ્ત્રીઓ માટે માન છે (હસાહસ-નિરથી) એમને માટે માન છે માટે જ હું એમની આ વકાલત કરી રહ્યો છું એઓ કવિતા ન લખે તે એમના હિતમાં છે માટે જ આ ઠરાવ મૂકુ છું સસા રત્ન સર્જન જ સ્ત્રીઓ કરે છે-તો પછી એમને કવિતાના સર્જનની જરૂર જ શી છે? પુરુષ એ તો બમરડો છે બમરડો નહિ તો બમરડા જોવો છે એ બધે એની મેજે ફરતો રહે .. એને જોઈએ તો કવિતા લખે- અને જોઈએ તો કવિતા લખાવે જોઈએ તો પ્રેમપત્રોમાં કવિતા લખે અને જોઈએ તો કવિતાનું સૂતક કાઢે મને તે કરે-પણ સ્ત્રીઓએ તો કદી કવિતામાં ન જ પડ્યું

શ્રી. ભોળીલાલ ગાધી

શ્રી ચંદ્રવદન કહી ગયા કે એમને સ્ત્રીઓ માટે માન છે મારે મતે-એમની માન બળવંવાની રીત માટે પણ માન હવજો છે એક બંધુ કહે છે કે માન છે અને ઘીછ મળુ એમના મનિ બનવાના હકો જૂટવી લઈને અપમાન કરે છે। સમાન હકના જમાનામાં કોઈના પર આવો પ્રતિપક્ષ મૂકીને અપમાન કરવું એ સાહસ કહેવાય। મને ખતી છે કે તમે આ ઠરાવને ઉઘાવી દેશો

શ્રી. રામુ ઠંકર

સ્ત્રીઓએ કવિતા લખવી જ જોઈએ કારણ કે શ્રી ચંદ્રવદને એમને કવિતા લખવાની ના કેમ પાડી? અને સાચું હું એમ પણ કહું છું કે સ્ત્રીઓએ કવિતા નહિ પણ લખવી કારણ કે શ્રી ભોળીલાલે તેમના માટે વકાલાત કેમ કરી? વગર શીએ વકાલાત કરવામાં એમનો સ્વાર્થ શું છે? હું તો કહું છું કે કવિતા જરૂર કરો-લખો પણ તે માત્ર પ્રિયતમ પરના પ્રેમપત્રોમાં જ, અહાર નહિ-મીઠા પર નહિ- અને ઘીજો કપા વ નહિ

શ્રી ધર્માવતરાય ઠાકોર

ધિક્કા ઝો। સકલ ચર્ચાકો, ચરચતા શું સૌએ મળે! સમગ્ર કવિતા કદીય ઉરમાંહી ધૂંજા યતા! ન જાણું। થકે હું બિનો અગર બેસુ પુરશી પરે અધુ વ મુજને અધીન નિરખો છ પ્રત્યક્ષ તે

ન બેદ નરનાગમા, સકલ બેદ દૃષ્ટિ તણે
 સદાય ગણુતો હુ તો, અહીં મળ્યા વહેરા બધા
 શુ જ્ઞાન તણા થવા ચઢત ગાગનિરેશમ ?
 ન ચદ્રનદને વિચાર કરીને ન જ્યોત્સ્નાંદ્ર વા
 લહે લખલાપાટમા વિવધની મહત્તા જરા ?
 અને મુજ સમા જનો અહહ ! સાબળી કાઠતાઈ
 હુ એશક ચડુ છ નારી નવનો ન વામે કદી
 જુને છ નિજ રાધણુ, ન ગણુના કષ્ટે માનની,
 વિસારી ધર કામ નાતરસમા વહે જામિની
 ન જોઈ શકતો, સહી નવ ચડુ કદી દરન આ

શ્રી. જ્યોત્સ્નાંદ્ર દવે

અમારો દરાન જ એટલો સગીન છે કે એની
 સામે કોઈની રાન હોઈ શકે જ નહિ જુઓ મી
 રાણુ દંકર પોતે નિરોધ કરના જોભા થયા અને પાણુ
 કવિતા ન લખવાનુ જ કહી ગયા અહર
 વાતો કરીને એઓ નિરોધ કરવાને જોભા
 થયા-પણુ પોતે શુ મોનતા હના તે પણુ એઓ
 ભૂલી ગયા એ તે જોભા ધર્મને સ્ત્રીઓની વકીનાત
 કરવાને બદલે પુરુષોને ગાળ દઈ ગયા સ્ત્રીઓ ની
 વકીનાત કરતા એમણે સ્ત્રીઓને મનતા લખવાની
 ભલામણુ કરી તેમની ખીચ પ્રવ્રતિઆને દાખી દીધી
 શ્રી બળનતરાય ઠાકોરે કવ્યુ કે સ્ત્રીઓ નવલ
 કથા વાચશે તે બાળકોને એ બૂરી જશે ત્યારે
 સ્ત્રીઓ કવિતા લખશે તે તે બાળકોના બાપાને
 પણુ બૂલી જશે તેનુ શુ ? માટે તે હુ આ દરાનને
 ટેકા આપવા જોભો થયો છુ

શ્રી ઠાકોરે એમ જણાવુ કે એમને પોતાને
 સ્ત્રી ને પુરુષમા બેદ દેખાતો નથી તે કદાચ સત્ય
 હશે પણુ એ દોષ આત્મનિષ્ઠ છે કે પરનિષ્ઠ-દૃષ્ટાને
 દોષ છે કે દરમનો તે વિચારવુ જોઈએ કુદરતે
 ધટેલા બેદ એમ કઈ જતા રહે છે ? એમ તો એક
 જણુ અધારમા ગાયને સ્ત્રી ધારી તેની પાછળ
 ગયો હતો, પણુ તેથી ગાય તે કઈ જો યથ ચકે ?
 અને છેવટે શ્રી ઠાકોરે એમને કાલિ ન ગમી
 એટલે જ પોતે આજની ચર્ચા સ્ત્રીઓએ કેમ ભાગ
 નથી લીધો એવી ફરિવાદ કરી એટલે સ્ત્રીપુરુષા બેદ
 એ વિસરી શકતા નથી એ ચોક્કસ છે

કવિતાની સૃષ્ટિ એ અસત્યની સૃષ્ટિ છે પહેલો
 જેના પશુ આર્સ રાજ્યમા કવિઓને ન રાખવાની
 હિગાયત કરે છે તે એની અસત્યની-કેવળ ક'પનાની
 સૃષ્ટિમા જમી સ્ત્રીઓ અસત્યની માયાળળમા ન
 ફસાય તેટલા માટે આ દરાન અહીં આણો ડે.
 પુરુષ તો પહેલેથી જ એમા પડ્યો છે, એને ધીર
 ધીરે મુકા કરી શકારી પણુ સ્ત્રીઓ હજી એ જાળ
 મા મહુ ફસાઈ નથી 'એટલે રોગમા ઉપચાર કરતા
 અટકાન બહેતર છે' એ ન્યાયે એ રોગમા ફસાતા
 પહેલા જ એમને ઉગારી લેવી એ જરૂરતુ છે

શ્રી ઠાકોરે પૂછ્યુ કે મનિના કરની એ ઇન્દ્રાધીન
 છે ખરું ? અરે-કદાચ નહિ હોય પણુ કવિતા કર-
 વાની શ્રુતિ યથ આને તો તે પર અકુળ મૂકવો એ
 તો જરૂર ઇન્દ્રાધીન જ છે ને ?

* કવિતાની વાણી અસ્વાભાવિક છે તમોદ્રક
 દર્શાવના એનો ઉપયોગ કરવો એ પણુ કૃત્રિમ છે
 બનહારમા કોઈ પ્રણયીઓ પદમા > કાવ્યમા શ્રેમા
 લાપ કરતા નથી પરથીને પ્રથમ મળના સ્ત્રીપુરુષ
 'મને તુ વહાલી છે કાન્તો,' 'તમે ય શુભને ગમે'
 એવા સવાદ કરતા નથી પ્રાય કે રાજની કાગણી
 દર્શાવના લડતી વખતે આપણે પ્રબળતા આશ્રય લેતા
 નથી યાની કહેલુ કામ ન કરતો હોય અને આપણે
 ખીજવાઈએ ત્યારે

'કહ્યુ ન સૂરતો કશુ, ના જી કામ એકે કરે'
 મૂર્છીય તગડી તને મરખ માદકા ધાગીકા'
 એમ પૃથ્વીમા કહેતા નથી ! આમ કવિતા કૃત્રિમ
 છે, અસ્વાભાવિક છે, માટે એનાથી દૂર રહેવુ સારુ.

શ્રી. ચીમનલાલ શાહ

સભર છે કે કોઈ સ્ત્રીએ ચદ્રનદન પર પ્રણય
 કવિતા રચી ન હોય અને તેથી એમનો નિરોધ કર
 વાનુ મન ધણુ હોય, પણુ હુ તો કહ્યુ છુ કે ભાઈ
 કાલક જેવા કવિ પાસે દોહમો જેટલા પ્રણયકાવ્યો
 લખાની સ્ત્રીરેખિમાના નામ હેઠળ શ્રી ચદ્રનદન પર
 મોકલી આપુ મિવાય કે એઓ આ દરાન પાડો
 એઓ લે ! પણુ તેથી જાહેરમા આ દરાન ચૂકા
 બહાર પડાય ?

શ્રી લાલુશંકર વ્યાસ

તમે અત્યાર સુધીમા એક વસ્તુ મહેજે સમજ

શકયા હશે કે આ ઠરાવનો વિરોધ કરવાને કોઈ બોધ્યું જ નથી. ચંદ્રવદન આને એક જ એવી વ્યક્તિ છે કે જે સ્ત્રીઓ તરફ તટસ્થ દૃષ્ટિએ જોઈ શકે—કારણ કે એઓ ગિરિમાળાના નક્ષત્રિની જેમ અવિવાહિત જીવન જીવે છે. એમને હવે કશો સ્વાર્થ નથી એટલે જ આ પરમાર્થ કરવાની બાવના એમનામાં છે તે આ ઠરાવ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે. માટે જ હું આ ઠરાવનું સમર્થન કરું છું. સ્ત્રીઓએ કવિતા લખવી જ શા માટે જોઈએ? શું પુરુષો સારી કવિતા નથી લખતા? સ્ત્રીઓ જે કંઈ કરે છે તે બધું પુરુષો થોડા કરવા બંધ છે? તો પછી પુરુષો જે કંઈ કરે તે બધા જ શ્લોકોમાં સ્ત્રીઓએ શું કામ માયું મારવું જોઈએ?

શ્રી. શંકરપ્રસાદ રાવળ

હું આવા ગંભીર વિષયને હાથપાયે બનાવવા માગતો નથી. સ્ત્રીજગત પર આવો મોટો પ્રતિબંધ મૂકવો—અરે એમની સર્જનપ્રવૃત્તિ પર જ આ પ્રતિબંધ મૂકવો એ પાપ છે! બહેનોએ તો બને તેટલી કવિતાઓ લખવી...નહિ લખે તો યે લખવી. નહિ લખતાં આવડે તો કોઈની હાથમેલી કવિતા પણ પોતાના હસ્તાક્ષરે ઉતારવી પુરુષો કવિતા લખે તો સ્ત્રીઓએ શા માટે ન લખવી?

શ્રી. શુભાષ્ટકાસ ઓકર

આ ઠરાવ વિરોધ કરવાને પણ લાયક નથી. એના પર બોલવું એટલે જ ઠરાવને વધારે મહત્વ આવવા જેવું છે. (આટલું પણ શું કામ બોલ્યા—એક અવાજ) બસ મારે હવે કશું જ કહેવું નથી. ઠરાવને ઉડાવી દો!

શ્રી. કોલક

આકાશમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય (જ્યોત્સીન્દ્ર) એમના યાવ ત્યારે અધાર દૂર જવાની વાત આથી રહી પણ અધર ચંદ્રને જ ભભી રહે આ ચંદ્રવદન અને જ્યોત્સીન્દ્ર એમના યાવ ત્યારે આપણે બીજી કરી આશા રાખવી જ નહિ આકાશના એ સૂર્ય અને ચંદ્ર પથ્થરના બનેલા છે છતાં પરમાર્થી છે. ધરતીના અણુએ અણુએ પોતાને પ્રકાશ પાથરે છે. શુભરાતની ધરતી પર માટીના બનેલા આ બે માટીડાઓ કેટલા બધા સ્વાર્થી છે કે પોતે કવિતા લખવા મંગે છે

પણ સ્ત્રીઓને જ કવિતા લખવા દેવા માંગતા નથી. એમનો ઠરાવ ઉડાડવાની જરૂર જ ક્યાં છે? આપણે બધા એક જ કૂંક મારીએ. ચંદ્રવદન અને જ્યોત્સીન્દ્રને મુંઝાઈ સુધી મૂકી આવવાને મોટરની પણ જરૂર ન પડે. એ જ બંને જથ્થુ ભરી બંધ!

શ્રી. ચંદ્રવદન મહેતા

મારે ઠરાવ રજૂ કરનાર તરીકે બધાને ઉત્તર આપવા જોઈએ. પણ મારા પક્ષકારો સિવાયના બધા જ વક્તાઓ ઉત્તરને બદલે દક્ષિણ દિશામાં ઝૂપા! હવે એમને ઉત્તર શું આપવા? આ કોલક-કંઈ દેશણે છે—કૂંકે ઉડાડવાની વાત કરે છે— ઉડાડી તો જીવો બોલી બોલીને તો પોતાને બેસી જવું પડ્યું સ્ત્રીઓ કવિતા નહી લખે તેમાં એને આટલી બધી કેમ આવી પડી? મેં પહેલેથી જ કહ્યું છે કે સ્ત્રીઓ સામે મારે વિરોધ નથી, વાધો નથી, સ્પર્શ નથી. મેં તો માત્ર 'કવિતા' ન લખવી એમ જણાવ્યું છે. છતાં તમોને મારા ઠરાવની સામે વિરોધ હોય તો—માઈ—મારે પછીપતમા છતવું નથી— મારે બર્ધાને પર્ધા ચવું નથી. હશે—હું મારો ઠરાવ ખેંચી લઉં છું. મિત્ર-સૈન્યોએ પીછેકડ કરી હતી નેમ કું પીછેકડ કરું છું.

શ્રી. જ્યોત્સીન્દ્ર દવે

ચંદ્રવદને ઠરાવ ખેંચ્યો તે નો અમારી કૃષ્ણ આયોજના જ હતી. એ પીછેકડ નથી. એ તો સુવિચારિત યોજના હતી અને હવે તો વર્લિડ સેના-પતિનો જ્યોદ્ધો એમની પીછેકડ પછી બીજો સંનાપતિ સંભાળી લે છે અને અમે આજેકૂચ કરીશું અને બર્લિન લઈશું જ. અમે ઠરાવ ખેંચ્યો નથી જ. જેમ કૂદકો મારવાને પીછેકડ કરી—પછી આગળ દોડીને કૂદવું પડે—તે પ્રકારની પીછેકડ હતી તમને મારવાને કાવ્ય 'પાછળ કાઠ જ્યો પડે, પછીજ્યો પીછામાં.

એક વક્તાએ એમ કહ્યું કે તમે પુરુષો સ્ત્રી માટે કાયદા ધડનાર કોણ? પણ અમે પુરુષો સ્ત્રી માટે કાયદા કેમ ન'હોડીએ? અમારે એની સથે ને એણે અમારી સાથે રહેવાનું છે પુરુષને માથે નારીભતિ-વાચક ચોટલી ને સ્ત્રીને માથે નરભતિ ધસક ચોટલો એમ બંને એકબીજાને માથે છે. બંને એકબીજા માટે, બંનેના બલબાને ખાતર, કાયદા ધડે તેમ કઈ ખોટું નથી.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી.

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ ળીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ રટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૨ના અંતે લાઇફ ઇંડ આશરે રૂ. ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦

૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાંદગીના વીમાની વી રીઘ યોજનાઓ મટે લખો:—

જનરલ મેજનેર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુતું નામકિત રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ નળણાં સ્રખણાં બધાને ઉપયોગી છે. સાનાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાને માંદગી પછીની નળણાઈ નાખૂદ કરી, નવજીવન આપે છે. -

અંડુતું રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાના ણાણકે તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. ધોયજી

આપનાર અને, ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંડુ-રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કર્સ લી૦, ગોખલે રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪

દુકાન—ભાટીયા મહાનગરવાડી, કાલ્યાણેવી રોડ.

મનોરંજનનું ઉજળું પ્રમાત

ઉધરે છે

સનરિચ પિક્ચર્સ

તમારા ઉરને આનવાળો અને ઉન્નતિન કરશે હવે મનોરંજનના મોરચાને મોખરે દિંદના લાખો ચિત્રમિત્રોની સેવામાં હાજર થાય છે પ્રમા પીકચર્સનું

ઉ મં ગ

દિશ્વર્ક . કે. એમ સુલતાની સંગીત : ફિરોઝ નિઝામી ભૂમિકા - ચંદ્રપ્રભા, મોતીલાલ, હરિશ, પ્રભા, મુનાલીનીરવી વગેરે સુગર્ભ, સી. પી. આઈ ઉત્તર દિંદ અને દરિયાપારના હકકો - કારદાર પ્રોડક્શનનું

પહેલે આપ

દિશ્વર્ક એ. આર. કારદાર સંગીત - નૌશાદઅલી ભૂમિકા : રામીમ, વારતી, અન્વર, વી [અખીલ દિંદના હકકો] મુંબઈ ઇલાકા અને સી પી. આઈ માટે

મન-કી-અંત

શાલીમાર પિક્ચર્સનું દિશ્વર્ક : કમલ્યુ. એક. અહમદ સંગીત : જ્ઞાન દત્ત ભૂમિકા : નીલમ, રયામ, પ્રકાશ રાજકુમારી શુક્લ, ગીતા, સુલાખ, સુમતાઈ વિગેરે (મુંબઈ ઇલાકાના હકકો)

ભારત પ્રોડક્શનનું અન-બન

દિશ્વર્ક : નિરેન લાહોરી સંગીત : જ્ઞાનદત્ત ભૂમિકા : નરગીસ, પહાડી સન્યાસ, ભગીરદાર, મુઆરક, શોભના સમર્થ શાહુનવાઝ..... (બંગાળ અને સી પી આઈ. ના પ્રાંત હકકો વેચાઈ ગયા છે.

પંઘી

ભૂમિકા : મનોરમા, અજબલ સલમા, હરિ શીવદાસની દિશ્વર્ક . અરકન મહેરા સંગીત : અમરનાથ કમલ ટેકીઝમા શરુ થઈ ચૂક્યું છે

કોલેજીયન

સનરાઈઝ પિક્ચર્સનું દિશ્વર્ક : બલવંત ભટ્ટ સંગીત : શાંતિકુમાર ભૂમિકા : ચંદ્રપ્રભા * બલવંતસિમ * મિરઝા મુશરફ * માયા ઘેનરજી * પ્રતિભાદેવી વગેરે, કલાકારો [અખીલ વિશ્વના હકકો]

ભારત પ્રોડક્શનનું મીના

દિશ્વર્ક : ફૂલી મઝમુદાર સંગીત - સી. એમ. દાસ ભૂમિકા :

હંસા વાહકર * વામંતી ચેનન આનંદ * દિક્ષિત

મુંબઈ, સી. પી. આઈ. ઉત્તર દિંદ, સિંધ અને દરિયાપારના હકકો

વિગત માટે લખો :

સનરિચ પિક્ચર્સ

સેન્ટ્રલ ટ્રેડ, મુંબઈ ૪

બાબર

હુમાયુ

અકબર

આ ત્રણેય રાજા જેના
સહી હતા એવી
વીરલ ભૂમિકા

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સ

ના
લાભ આગામી સર્જન

બહુરામખાં

મા

શ્રી ગજનંદ જાગીરદાર

સજયે છે.

મહેતાબ (મીનરવાના સૌજન્યથી)

સહકાર

ડેવીડ, સુરેશ, ગુલામ મહમ્મદ, યુમુકુએકેન્ડી,
બેન્ગમીન, આસ્ટર હોટ્ટ, હંસા, લલીતા પનાર
કમલ્યુ, એમ એમ. ખાન અને શાહનવાઝ
ફિરકશંક નિર્માતા

જાગીરદાર એમ. હવેવાલા

વાર્તા ખાનખલાદુર હકીમ અહમદ સુન્ન
સગીત— સવાહ—

ગુલામ હૈદર : કમલ અમરોહી

કલા વારેગાવકર

અમારું આયતું ચિત્ર

પાનીપત

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સ બ્યોલિ સ્ટુડીઓ
કનેડી બીજ સુ નર્થ ૭

સંસ્કૃતિ સંગમ

- શ્રી
- વીરશી
- સરસ્વતી

આ ત્રણેનો સુભગ
સંગમ સ્ત્રી જેણે
સંવત્સર મર્ગન કર્યું

ધૃતિહાગના વીર
પુરુષવું જયન :

પ્રકાશક

લાભ્ય સર્જન

દિગ્દર્શક :

વિજય ભટ્ટ

વિક્રમાદિત્ય

: ભૂમિકા :

પૃથ્વીગજ, પ્રેમચંદી મ
ખાલુરાવ પેઠારજર,
રત્નમાલા, ગંગા

: કથા :

કનુ દેસાઈ
તુરતમા જ
રજુ થયે
એવરમીન ગીલીઝ

એક હાથમાં ત્રણવાર
બીજા હાથમાં ચિતોડ છે

દેવી સરોજની નાયક
ના શુભ હસ્તે ભવ્ય ઉદ્ઘાટન થયેલા

☆

☆

પ્રતીપત્ની બન્ધ એવિહારીક દુનિ—

પન્ના દા ઇ

પ્રોડ્યુસર : કમલાબાઈ મંગલુરકર ★ દિગ્દર્શક : રામ દરીયાની

- ભૂમિકા
- દુર્ગાબેટ
- ચંદ્રમોહન
- મીનાક્ષી
- મુનારક
- એમ ઇસમખંડવ
- અનીતા શર્મા
- શુભાજ
- ગોપ

સંગીત :
શાનદત્ત
★
ગીતો .
મધેાક
○

એડવાન્સ બુકીંગ
સવારે ૧૦ થી ૧૨
મંડિ ૧૧ થી ૧

આજેજ લુઓ:—
Running Packed Houses at

નો વે હટી

રોજ : ૪, ૭, ૧૦ વાગે
શની, રવી મેટીની ૧ વાગે

[નીગાર શીલ્પસ સીડીક્રડ]

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં
બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિમત : બ્યાક બ્યાના

.... પરિમલ પ્રકાશન...

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

(૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/ઈ ત્રિલોકભાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪

(૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંદવાડી, મુંબઈ.

‘કોલકના’ કાવ્યગ્રંથો

નવીન કવિતામાં અનોખી બાત
પાડતું પોણા બે હજાર પંક્તિઓનું
મુગ્ધપ્રેમનું સળંગ કણ્ણાંત કાવ્ય

પ્રેમધનુષ્ય

કિમત રૂપિયા દોઢ.

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિમિટેડ

ત્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

સાંક્યગીત

૧૯૩૯

સ્વાતિ

૧૯૪૧

દેવેકનો દોઢ રૂપિયા

કવિતા — વિલેપારલે

યનાન્સી સેલાઓ
 જન્મીન મિલ્લ સિંચ
 ચાર્ટ સિલ્ક
 (ક ફેલના પ્રવણ મુળ્ય)
 દુધફૂલનાં રીંગલ
 કપડાં
 ૨ ન. ૮૬૨૧૫

સ્વદેશી મંદિર

★ જન્મભૂમિ ★

હરીકાંઈ બ્રહ્મ

૧૦૧

ફક્ત ૯ આનાની
 પ્રવેશ કીમા
 ૧૬૫ ઈનામ
 રૂ.

૩,૦૦૦;
 મેળવો.

હરીકાંઈને લગતી સંપૂર્ણ વિગતો
 માટે જુઓ દર રવિતુ "હરીકાંઈ"

અથવા

મળો કે લખો અમને અથવા
 અમારા સ્થાનિક રેન્ડપાવર્તી
 ઝોનરોને

એકંદર રૂ. ૫,૦૦૦

ના ઈનામો ઘેરબેઠાં મેળવવા
 આપના પ્રવેશપત્રો સત્વરે ભરી મોકલો.

પ્રવેશપત્રો મોકલવાતું અને પત્રવહુવાર કરવાતું
 સરનામું ....

જન્મભૂમિ હરીકાંઈ, પો. બો. ૬૯૬, મુબઈ ૧.

અંધ ૧૫ મે

પ્રિયા 'વેણી લાભ્યા ?'
 પ્રિયતમ "હા એ વાવવાનું તે ભૂલી જઈશ?"
 પ્રિયા "અરે: હવે શું કરું?"
 પ્રિયતમ "કેમ ? યશુ થું,"
 પ્રિયા "આ પૂજની વેણી નહી—"
 પ્રિયતમ "સમજ્યો સાપ્તાહિક 'વેણી' નેઈએ છે ને?"

વેણી

તંત્રી : ખટ્ટરી કાચવાલા

સીનેમાની આલમમાં સળવળાટ કરતું :
 નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
 હસાવી હસાવીને તબિયત તંદુરસ્ત રાખતું
 રંગરંગની લક્ષ્ પાંદડીઓને એકદોરે ગૂંથતું

સપ્તરંગી ઈંદ્રધનુ સમું

મહાયુજ્જરાતનું માનીતું સાપ્તાહિક

બ્હીલરના કોઈ પણ સ્ટોલ પરથી મેળવી લ્યો.

વેણી કાર્યાલય

જેતવાડી વરમી ગલી-મુંબઈ, ૪.

વીલિપારલે સાહિત્યસલાના

રજતપર્વનું સંભારણું

સાહિત્યપરામર્શ

વિવેચના એક અપૂર્વ અથ
પ્રગટ થશે

શ્રી. વિષ્ણુપ્રમાદ ત્રિવેદી, શ્રી. રામનારાયણ

વિ. ઠાકર, શ્રી. વિજયરાય વૈદ્ય, શ્રી. ડોલરરાય
માંકડ, શ્રી. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, શ્રી. ઝવેરચંદ
મેઘાણી, શ્રી. વિશ્વનાથ ભટ્ટ, શ્રી. ત્યેતીન્દ્ર
દવ; શ્રી. અનંતરાય રાવળ, શ્રી. કેશવરામ
શાસ્ત્રી, શ્રી. મંજુલાલ મજુમુદાર શ્રી યુસુફ
ધાલા, શ્રી. રમણલાલ યાજ્ઞિક, શ્રી. ચન્નેશ્વર
શુક્લ, શ્રી અવિનાશ વ્યાસ.

ઉપરના લેખકોની સાહિત્યકલાનાં અંગ્રાખાંઙ
નિરૂપતી નવીન જ વિવેચનવાનગી.

સપાઠોઃ
શ્રી. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, કોલક, મિરીપકુમાર ગોહતાપ
શ્રી. મુંદરણ મેઘાઈ, શ્રી. ગુલાબદાસ ઝોઝર

મહાલઃ
ભારતી સાહિત્ય સંઘ, મુંબઈ પો. બો. ૬૬૮

જાહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન

-ગુજરાતી-

ચિત્રમય જગત

● મહા ગુજરાતના આ અંગેડ માસિકનો
ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે. દર મહિનાની પહેલી
તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંબીર, લેખો
વાર્તાઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો
ને સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુકવું સમાલોચન
એ અમારી ખાસ નિશીયતા છે. વાર્ષિક
લવાજમ રૂ. ૪ ૮-૦ અને ૬-૦-૦

● આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત કાઠિ
યાવાડ ઉપરાંત દિન્દુસ્તાનના બધા પ્રાંતોમાં છે.

ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો ન્ય છે.

મેનેજર-ચિત્રશાળા પ્રેસ, પના ૨

પ્રત્યેક શિક્ષકે

અવશ્ય વાંચવું જોઈએ

નૂતન શિક્ષણ

તંત્રીઓ :

હરભાઈ ત્રિવેદી

ચંદ્રવદન શાહ

દરેક માસની ૧લી તારીખે પ્રગટ થાય છે.

લવાજમ

દશમાં રૂ. અઢી પરદેશમાં ૭ શિલિંગ

- નૂતન શિક્ષણ કાર્યાલય -

મંદાવાડી, અપાટિયા ચકલા, સુરત.

સપ્ટ. '૩૨થી નિયમિત પ્રગટ થવું

ગુર્જર મુસ્લિમોનું અંગેડ

“કારવાં” [માસિક]

તંત્રીઓ :- વહારી-નિસારઅહમદ.

દર અંગ્રેજ માસની તા. ૧૫મીએ પ્રગટ
થાય છે. જ. ભેઝારની 'આલાહકી કુન્વા', હરિલાખી
શિક્ષણ, રા. વણુજરાની 'પોઈ', કૃતાવા, મજલ
અંગે તેના સાહિત્યને લગતા લેખો એની ખાસ
નિશીયતા છે. એ આપે અંક જોયો ન હોય તો
સાત આના મોકલી નમૂનો મંગાવો. નમૂનો સુરત
મોકલતા નથી. વાર્ષિક લવાજમ ઢિન્દ રૂ. ૫)
પરદેશ થી ૧૦ (રૂ. ૬૫)

પ્રકાશક-વહારી સાહિત્ય કાર્યાલય,
ટાવર રોડ, સુરત.

પ્રેમશૌચ અર્થાવલિ : પુષ્પ ખીલુ

શકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડીના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યારોહણ અને પરાક્રમે પર
પ્રકાશ પાડતી બેશ અને બેમબરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ અંદોપાધ્યાય
અનુવાદક : લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાલરસો પ્રવેશ
મશહૂર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રી લોગીલાલ માંડેસરાએ લખ્યો છે.

કિ. રૂ. ૨-૧૨-૦ ૮. ખ. જુડ

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

વડોદરાને વડલેથી
વહેતી સાહિત્યગંગા

ન વ ચે ત ન

તંત્રી :

ચાંપરી ઉદેશી

છેલ્લા ચોવીસ વર્ષથી દર પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ
થતું ગૂજરાતનું ઘરઘરનું માસિક

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬૦

નવચેતન કાર્યાલય • લીમલા ચોળ • વડોદરા

પ્રેમ ધનુષ્ય

કોલક

એ હજાર પંક્તિઓનું મુગ્ધપ્રેમનું સળંગ કાવ્ય

કેટલાક અભિપ્રાયો :

"ઉત્સાહ અને શોકનાં પાસાં એમાં સમતોલ છે; ને એને વ્યક્ત કરતાં આગલા એ તથા પાછલા એ ખડો મને વિશેષ ગમ્યા : તેમાં ય ઉત્સાહ એ સવિશેષ : "

પ્રો. અનંતરાય રાવલ

"કાવ્યની યોગ્યતા મહત્વકાંક્ષા દાખવે છે. કાવ્યની સિદ્ધિ પાછળ લેવાયેલો શ્રમ આપના ઉચ્ચ આદર્શની સાબિતી આપે છે. કાવ્યની અનેક પંક્તિઓ, સાચા કવિહૃદયના ઉદ્ગાર હોવાનું માન કરાવે છે. 'સાંધ્યગીત' અને 'સ્વાતિથી' પ્રાપ્ત કરેલા વચને ટકાવી રાખે, એટલું જ નહિ પણ વધારે એવું થવું આ કાવ્યમાં છે."

પ્રો. મોહનલાલ પાર્શ્વતીશંકર દવે

"વિષય સંબંધી કવિના જાંડા હૃદયના હૃદયગતની સુન્દર અભિવ્યક્તિ તરીકે "પ્રેમધનુષ્ય" સરસ છે; કનુશ્ચુતામયો અંત પણ ઐતિહાસિક સંપર્ગસહિતનો છે. તમારી એક વધુ કૃતિ આ રીતે મળી (જનું) છ-દેવેવિધ્ય, નવો પ્રયોગ તો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે) એ બ્લેઝ આનંદ યાપ છે."

પ્રો. વિજયરાય ક. વેંગે

આત્મલક્ષી કાવ્યખડો તરીકે આ કાવ્યમાં, તમારાં આગલાં કાવ્યોના બધાં ઝુલો પુનઃકૃતિ થયા છે. તમારો છન્દ ઉપરનો સમર્થ કાણ, ભાષામાં આવતું લાલિત્ય અને કેટલેક સ્થળે માધુર્ય પણ. વાક્ય-વ્યક્તિમાં દેખાતી વ્યવસ્થા અને પ્રસાદ વગેરે ઝુલો આ કાવ્યમાં, આગળનાં કરતાં જરા વધુ વિદ્યમિત દરામાં મળ્યાં થયા છે. વિચારભાર એટલો અને દળથી સુભગ કવનનાવ્યાર-એ લક્ષણ પણ આમાં દેખાય છે. અલખત, દાખતવાવસ્થાન સંયોગ, વિયોગાદિ બાવો તેમજ મૃત્યુ અને મૃત્યુ પછીની દયા વિશેનું ચિંતન આ કાવ્યમાં સુન્દર રીતે વ્યક્ત થયાં છે.

પ્રો. ડાહરરાય માંકડ

કિંમત દોઢ રૂપિયો

એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ., પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

કોલકના બીજા કાવ્યગ્રંથો

સાંધ્યગીત
કિંમત દોઢ રૂપિયો

સ્વાતિ
કિંમત દોઢ રૂપિયો

બૂલબૂલામણી

લોકકા ખાળકો દેખાવમાં કદાચ સરખા
 દેખાતાં હોય પરંતુ દરેકના ચારિત્ર્ય અને
 સ્વભાવ એકબરખા હોતા નથી. એવી જ
 રીતે... મોનોકો જેવી નકલી ખીસ્કીટો
 ભલેને ખજારમાં ઉભરાઈ જાય પરંતુ તેણી
 અસલી મોનોકોની બરાબરી કરી શકશે નહીં.

પારલેનાં મોનોકો (ખારા ખીસ્કીટો)

१९४
१९४५

तनी डालक

૨૫...૨૫...૨૫

અને દીવાસળી સુખેના સજગે
 છે ને સીમારે આશા એની માનીતી
 'રીથમ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 ફૂંક હૈયુ ઠારે છે અને દિમાગને
 ખુરા કરે છે.

'રીથમ' ને હાથ પર ખુકો એટલે
 હૈયુ નાચી ઉઠે.

Rhythm
 The Cigarettes With a
 LUXURY BLEND

યંગ ઈન્ડિયા

રેકોર્ડ્સ

મેન્સીલીઝ

શુભસાતના ગામકાની ગોરી
સુંબઈ આવી !

પછી શું જોયું ? જાણો છો ?
નહી !

તો સાંભળો ! ડી. એ. ૧૧૬૪૫ ની

શ્રી કમલેશ ઠાકુરની

કોમીક રેકોર્ડ

○

હિંદ
પ્રીત્યસી
કૃત
લ
ય
લા
મ
જ
ન

આપના લાડકવાયાઓના
લાડીલાં શ્રી. રસીક વીણુ
રજુ કરે છે જે ગાળગીતો
ડી. એ. ૧૧૬૪૭

“કોયલના ટહુકારે”
તથા

“કુલપરીઓના દેશમાં”

○

ગઢવી અભેરસીંગ
રજુ કરે છે જે સોરઠી ભરનો
“તું રેલજે તૈયાર વઝ”
“મનખો મોઘા મૂલતો”
ડી. એ. ૧૧૬૪૮

★

શ્રીદમના ગાયનો
ની રેકોર્ડ્સ
જર સાંભળો
લખો યા મળે
નેશનલ ગ્રામોદ્યોગ રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરિંગ કું. લી.
૧૧૦ મેકોઝ રટ્ટી. મુંબઈ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની લુનામાં લુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર માસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવું 'હંગીલ' વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આગતા વર્ષથી લગભગ ગમણું કામ
કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ દેશનીએ બનકાંત પ્રગતિ
સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને વ્યક્તમાતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ દેશનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ ઊમેરે છે.

સત્તાવાર ચાપણું	રૂ. ૫૦,૦૦ ૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી ચાપણું	” ૧૨.૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્કયામત	” ૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	” ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીયમ આવક	” ૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ	” ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોલીંગ, એપોલો રોડ કોલ
મુંબઈ.

ઈન્ડિયા-આગ-દરિયાઈ-વ્યક્તમાત

पुराણना पाना पर
 पथरायेली प्रेरक कविता
 हवे इपेरी इप धरे छे.

*

शालना - पृथ्वीराज

त्रिलोक, डेवीड, नाथमपल्ली, जल्लु,
 निम्पाळकर, मिश्र, चद्रिका, लुहा.

द्विर्लोक

संगीत

कुमारसेन समर्थ

रामचंद्र पाल

ए जुन शनिवारथी शरु छे.

न्यु. वेस्ट ओन्स

શ્રી ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

હંગી, આગ, મોટર, વકમિન્સ કોમ્પેનિશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂડીમતુલ્લા હાઉસ, ડોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ. મુંબઈ

આ જ ના યુ ડ્ર કા બ ના

અનિશ્ચિત દિવસોમાં તમાંગ બન-માલ વિગેરે માટે....

નિશ્ચિત બનવા આ રૂં

કૈસરે - હિંદની

ચોલીસી લેવી એ સર્વોત્તમ ગણાય છે.

*હંગી *આગ *દરીઆઈ *મોટર

વં કમકાજ સ્વીકારતી
સંધર સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

કૈસરે હિંદ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લીમિટેડ.

વિ. એમ. આઈ
મેનેજર

કોટ, મુંબઈ.

આગ. લે. સુતરીઆ
જનરલ મેનેજર

પુની ?

ભાસુસ ?

કેદી ?

ગુનહેગાર ?

કોણ હતી

એ નારી ?

રૂપેરી

પડદા પર

આવે એટલે

ઓળખી

કાકાએ

તા. ← મીથી

રજી થઈ ગયું છે

*
▲ અમરાવતી

૮ મુ સપ્તાહ

▲ નાગપુર

૪ મુ સપ્તાહ

▲ ઈન્દોર

૮ મુ સપ્તાહ

▲ કલકત્તા

૧ હુ સપ્તાહ

*

નવયુગનું

રહસ્યરંજક

સુતન ચિત્ર

૫ ન્ના

દિગ્દર્શક

નજમ નકવી

—ભૂમિકા—

નવિ તારિકા

ગીતા મિઝામી

જયરાજ

કુસુમ કેશાપાંડે

ડેવીડ

: પ્રકાશક :

પીપ્પરલેસ

પીપ્પરલેસ

કુપણ

ટો કી ઝ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-દુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તમને તેમની જ
સંભાળ લેવા દો

તમારો વીમો ઉતરાવી

શ્રી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોલ, મુંબઈ.

‘કુદરતનો કોપ’ ઉતર્યા છતાંય

૧૯૩૪ ના બિહારના ધરતીકંપ વખતે પાંચ મીનીટથી ઓછા સમયમાં માલ મીલકતના પારાવાર નુકશાન ઉપરાંત ૭.૦૦૦ કરતાં વધુ માણસોની ખુવારી થવા પામી હતી.

રૂબી જનરલની પોલીસી આવા “કુદરતી કોપ”ના બનાવો સામે રક્ષણ આપે છે. તમારા અને તમારા કુટુંબના રક્ષણ માટે આ સીવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી. નો સંગીન પાથો અને તેના સંચાલકોની ધંધાની કાર્યકુશળતા તમને સારામાં સારું રક્ષણ અને સલામતી મેળવી આપે છે.

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

બી કે. સેતલવડ

જનરલ મેનેજર ઇન્ચાર્જ મોમ્બે ડેપીટન.

ઈન્ડિયન બેન્ક એન્ડ ઓર્કીસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ડિયા,

બેંક સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

ટ્રીબ્યુનલ :

“ RUBINSURE ”

Bombay.

ટેલીફોન .

૨૦૫૧૦-૩૧૯૨૯

ખાખર

હુમાયુ

અકખર

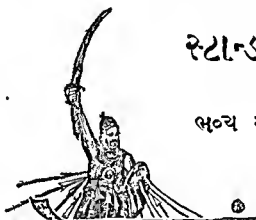

આ ત્રણેય રાજા જેના મણી હતા
એવી વિરલ ભૂમિકા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

ના

ભવ્ય આગામી સર્જન

વજીરાયરવા

સહકાર
ડેવીડ, સુરેશ,
ગુલામ મહમદ
યુસુફ એફેન્દી,
ખેન્નમીન,
માસ્ટર છોદુ, હંસા
લલિતા પવાર,
કાલ્યુ એમ. એમ.
ખાન, અને

શાહનવાજ

શ્રી ગજનંદ જીરદાર ભજવે છે.

નિર્માતા .

એમ. હવેવાલા

સંગીત :

ગુલામ હૈદર

ચિત્રશીલક :

જીરદાર

સંવાદ :

કમલ અમરોહી

કલા વાટેગાંવકર

અમારું આવતું

ચિત્ર

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

ન્યોતિ સ્ટુડિયો, કેનેડી ધ્રોજ, સુખજી ૭.

પાનીપત

જરૂર વાંચો

પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડનાં

—ગુજરાતી પુસ્તકો—

નાટકો

સીતા મૃચ્છકટિક
અન્નદ્રવ્યન મહેતા મુંદરમ

વાર્તાસંગ્રહો

કાદવનો કંકુ શેરાં
બકુલેશ અર્થત ખત
ઉત્તરા અર્થતી દલાલ

વાર્તા

મુંદા લતા
રમણ વકીલ નવ અગ્રગણ્ય લેખકો

અનુવાદો

આપણા નેતાઓ : સુમુદ્ર મંડરઅલી
અનુ. નંદકુમાર પાઠક
સમાજવાદની મીનૂ મસાલી
પુનવિચારણા અનુ. જર્થતી દલાલ
આપણી કોંગ્રેસ રમણીકલાલ શાહ

હવે પછી

ક'હે પહોરે (ડળવા લેખો) સુનિકુમાર ભટ્ટ
શર્વરી (વાર્તાસંગ્રહ) કિશનસિંહ
ચાવડા
રાંકનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર
અંદવકર

પ્રકાશક :

—પદ્મ પ્રકાશન લિમિટેડ—

સર કિરોઝશાહ મહેતા રોડ, કોટ, મુંબઈ-૧

પૃથ્વીના. પટ પર આર્થમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણા . અનુપમ છે :

૦ ૦ ૦

સૌન્દર્ય હર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભૂષણો
પણુ અતિ હર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કાર્ટિની
ખનારસી સાડીઓ
ખાતલાતની બોર્ડરો
રેશમી કાપડ
વગેરે ખરીદવાનું સુગમ
અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંખારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
બરેલી સાડીઓ :

.....રૂપકલા.....

કપીન્સ ચેમ્બર્સ, કપીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં. : ૨૦૬૨૮ ૬ તાર : "ઉન્ડલુમ"

કવિતા

તંત્રી : કોલક

કાગા સખ તન ખાઈયો
 ચૂનચૂન ખઈયાં માંસ
 ચે, દો નયના મત ખાઈયો
 હ એ પ્રિયામિલનકી આશ

એનો મૃતદેહ હતો-
 કાગડાઓ શખનુ
 મિથ્યાત્વ કરવાને
 ભેગા થયા છે.

એ કાગને પ્રાર્થે છે-
 બધુ શરીર ખાઈ જ
 પણ એ આખો રહેવા દે !

કારણ કે
 હજીયે એને પ્રિયામિલનની
 એક અમર આશા છે.

આખોની અંખના
 ખનેલી પ્રિયાની
 એક તસ્વીર

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫ કાકોરદ્વાર, પોસ્ટ ઓફીસ સામે,
 મુંબઈ ૪.

વર્ષ ૪થું : અંક પનો : સળગ અંક ૪૧
 જૂન ૧૯૪૫

ગૂ થણી

વીણા દ્વય	બળવતરાય કાંરે	૧૩૦
કુળ ઈકોતેર તાર્યા	ટાલરાય ૨ માંડ	૧૩૮
વદાયગીત	કોલક	.. ૧૩૯
નદનિકા	રાદિલાન્ત	૧૪૦
કુખાઈયાતે પતીલ	પતીલ	૧૪૧
વાચતા રે એ	કે પુલિ મા દરે	૧૪૩
કવિવર સનાઈ	કેમ માવરી	૧૪૪
નામ	નાય વાલ દરે	૧૪૬
સખે ! સ્તુતિક છવતુ-	પાસાર્થ	૧૪૪
કવિતાનિપુટી	એનો રના શુકલ	૧૪૫
રાગોરના સરમરજો	અનુ અબાલ વ પુરાગી	૧૪૬
પૂનવગલ	મધુરદન એમ ૫	૧૪૮
કવિમિલન	દક્ષિત બુથ	૧૫૦
મણુ ૧	અવિનાશ બ્યાસ	૧૫૧
માન ને મનવા	૫ ૨૫ કનકકુવર	૧૫૩
ખોવાયેલ પતુ	કોલક	૧૫૪

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દેશમાં રૂપિયા ૭ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
 છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
 કવિતા દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થવું
 છે કવિતા અંગ્રેજી પત્રવહેવાર નીચેને સરનામું કરવું
 કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

વીણાહૃદય

બળવંતરાય ઠાકોર

વીણાહૃદય—[બલુકાર, '૪૨ પૃ ૪] માત્ર એક જી પહેલી ધારામાં ઠારેવી પણ વીણ ધારા પ્રવૃત્ત કરી તે પછી જેમ એક તેડેલી ડાખમાં થોડી પકિત ઉમેરી એ પ્રથમ ચિત્રને દૃશ્ય કરેલું, તેમ આમાં થોડી પકિતઓ ઉમેરી હતી તે પહેલી કડીની સાથે અહીં ઉતારી છે

શિખરિણી અને શિખરિમઠી

સાનેટ

મહારાને વીણાહૃદય ગિન આધાર લટકે,
અને અસ્થી પીછા વરણુ રજ સૌ આવી અડકે;
તવે દીસે, રાતે ભરચક ધને ઓસટવકે,
સદા સૌને મીઠા પ્રતિમુર કહો શું દર્ધ, શકે ?

અને અંજા વીંઝી નલપટ, ઉભા આડ લીંગ ઉરાડે,
અહો શૈલેશો શા ! કુનુમ લધુ શા ! ગંબ ગંબે ઉમેટે,
પ્રચંડ ક્યમો લીપણ ઉનસુક્તનો કરે વીજવેગે,
હથે રાચી વાસતિય પદપદે સર્ગલીલા ય લહેરે:-

અરા તાગ મીઠા નવલ, રસળાંતા ઉભરતા,
અહો ફેરે ક્યા ત્યા અજળ નિજ નર્ત ત ગમને,
તદા રે તું વીણાહૃદય, જડમૂળું નિવસથે ?

નહીં મીઠા તાલ ગુર પ્રતિમુરે બળબળારથે ?
સુખ્યા લેંસાસુરે ગન્જન નભે વા દ્વિગુણુથે ?
ત્રણે ત્હારો ધર્મો ત્રિરિધ રત્રગૌળે સુહુત્રથે ? ૧૪

ટિપ્પણ :-આમાંની કેટલીક કૃત કેટલાક સંગીતને અતિકૃત લાગે તેા પણ નવાજ નહીં.

કુળ ઇકોતેર તાર્યા રે

ડાલરરાય રં. માકડ

નરસિંહ મહેતાના, હવે તો, સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ ભજન 'વૈષ્ણવ જનન'મા છે-ની લીટી આમ છે
 લણે નગસૈયો તેવું દર્શન કરતા કુળ ઇકોતેર તાર્યા રે

આ લીટીમા 'કુળ'નો અર્થ શો અને એકોતેર કુળ શા માટે કહ્યા છે એ પ્રશ્નને વિચાર કરવાને આ ટૂંકી નોંધ લખુ છું અહીં કુળનો અર્થ કુટુંબ તો નથી જ ૭૧ કુટુંબ તાર્યા એમ કહેવાનો કશો જ અર્થ નથી એટલે, દેખીતી રીતે જ અહીં, કુળનો અર્થ 'પેઠી' થાય છે કવિનું વક્તવ્ય એમ છે કે કાવ્યમા જે લક્ષણો આપ્યા છે તેવા લક્ષણોવાળા વૈષ્ણવજનનું દર્શન કરનારની એકોતેર પેઠી તરીકે જાય છે આમ કુળનો અર્થ તો પેઠી જ અહીં અતુકુળ છે

પણ તો પછી દશ નહીં, સો નહીં અને ૭૧ પેઠી કા કહી? ખરેખર તો 'એકોતેર એકોતેર પેઠી તરીકે જાય છે' એમ વક્તવ્ય છે તેથી એમ લાગે છે કે અહીં એકોતેર સખ્યાનો એકમ વિવક્ષિત છે સસ્કૃત સાહિત્યમા 'કાવ્યજ્ઞાનાગ' મન્વન્તરની વ્યાખ્યા આમ મળે છે

અતુર્યુગણા હિ સખ્યાતા સાધિકા હેકસપ્તતિ મન્વન્તરમ્

એટલે કે, ૭૧ અતુર્યુગનો એક મન્વન્તર થાય અન્યત્ર મે પૂરવાર કર્યું છે કે આ

વચનમા અતુર્યુગનો અર્થ Ruling generation કે રાજ્યપેઠી થાય છે મે મારા લેખેમા બતાવ્યું છે કે આપણા પુરાણકારોએ એક રાજપેઠીની સરેરાશ ૪૦ વર્ષની ગણી હતી અને ૪૦ વર્ષના એ એકમને એમણે અતુર્યુગનું નામ આપ્યું હતું અને ૪૦ વર્ષનો એક એવા ૭૧ અતુર્યુગ પૂરા થાય ત્યારે મન્વન્તર પૂરો થાય એમ તેમણે ગણ્યું હતું વળી મે બતાવ્યું છે કે મન્વન્તરનો અર્થ કોઈ પણ રાજાનો વંશ અને એ ગણતરી મુજબ મનુ વૈવસ્વતના વંશને મહાભારતક જે ૭૧ અતુર્યુગ પૂરા થયા હતા એટલે કે ૨૮૪૦ વર્ષ પૂરા થયા હતા એ ગણતરી મુજબ પરીક્ષિતનું રાજ્યારોહણ મનુવૈવસ્વત પછી ૨,૪૦૦ વર્ષે થયું હતું એમ નિર્ણય થાય છે પણ એ બધી વાતો માટે જિજ્ઞાસુઓને મારા ઉક્ત લેખો એવા ભલામણ કરુ છું

અહીં તો માર એટલું જ પ્રસ્તુત છે કે મારા એ લેખોમા મે કહ્યું છે કે ૭૧

અતુર્યુગનો એક મન્વન્તર થાય છે ત્યા અતુર્યુગનો અર્થ પેઠી (ruling generation) છે અતુર્યુગનો અર્થ પેઠી થાય છે એને માટે મે ત્યા ખીલ પ્રમાણો આપ્યા જ છે એના અનુસંધાનમા અહીં સૂચવુ છું કે નરસિંહ મહેતાના આ કાવ્યમા ૭૧ પેઠીના એકમ (એટલે કે મન્વન્તર)ની અનુશ્રુતિ (recitation) જળવાઈ રહી છે નરસિંહ મહેતાના વચનનો અર્થ એવો છે કે એવા વૈષ્ણવ જનના દર્શનથી એકોતેર એકોતેર પેઠી એટલે કે આખો વંશ તરીકે જાય છે અને ૭૧ પેઠીએ એક વંશ પૂરો થયે ગણાતો તે મારા મન્વન્તરના લેખોમા મે બતાવ્યું છે આથી આ લીટીમા 'કુળ'નો અર્થ પેઠી અને ૭૧ કુળ એટલે આખો વંશ એમ સ્પષ્ટ છે

૭૧ કુળ કે પેઠીની આ અનુશ્રુતિ આપણા સાહિત્યમા પ્રીએ કયા ય મારા જાણવામા નથી

અભ્યાસકોની જાણમા આવી અનુશ્રુતિ હોય અથવા આવે તો મને જણાવવા કૃપા કરવા વિનંતિ છે

૧ જુને (૧) The Manvantara in Indian Historical Quarterly Vol XVIII, 1942 p.208 (૨) The Manvantaracaturgyug Method in Annals of BORI-Silver jubilee Volume (૩) Chronology of Kali Dynasties in Poona Orientalist Vol VIII, Nos 1 and 2

વદાયગીત

ઘાટે ઘાટે નાવં હુકારી
ભવસાગર વટાવું.
સાથે રહ્યા એચાર દિનેા અહિ
ગીત છે તેવું ગાવુ
ઘાટે ઘાટે.

આજ આ ઘાટે-કાલ ખીને એ-
રજની વીતશે વાટે,
ચમકતા ચેલા તારા તેને
પહોચીશ ખીને ઘાટે.
ઘાટે ઘાટે.

આવ્યો હુતો હું કલાત પ્રવાસી
લાગરી નૌકા આહિ,
આપે ભાઈ-સ્વજન ખની
જીવન-નૌકા સાહી !

સ્વજન ખની આપમા વસ્યો
સ્વજન શો આજ જાઉં
ઘાટે ઘાટે આગે જાતા,
ચાર દિનેા ગીત ગાઉ.
ઘાટે ઘાટે

વદાય ચેળા આપજો ક્ષમા :
રાખજો સ્મરણુ મીઠા,
કાલે ભવમાગર મોઝાદે
ગેડવા પથ અદીઠા.
ઘાટે ઘાટે.

૧ : ૫ ૪૫

કોલક

નંદનિકા

રાવિલાન્ત

ઓગણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં જન્મેલા અને વીસમી સદીના પૂર્વાર્ધ સુધી જેમણે પોતાની લેખિની સતત ગતિમાન રાખી છે એવા આપણા વ્યવહારક કવિઓમાં શ્રી નરસિંહરાવ, કવિ નાનાલાલ, શ્રી ખ. ક. ઠાકોર અને કવિ ખખરદારનાં નામ આગળ પડતાં છે. શ્રી નરસિંહરાવ દુર્ભાગ્યે આજે આપણી વચ્ચે નથી. આકીના ત્રણે આજે પણ, વત્તેઓએ અંશે સાહિત્યસર્જન કરી રહ્યા છે અને ત્રણેમા કવિ ખખરદાર કેવળ કવિતાવ્યાપાર અને સર્જન પાછળ જ પોતાની બંધી શક્તિ અને બધે સમય ખર્ચી રહ્યા છે. આલીસ વર્ષના તેમના સાહિત્ય જીવનમાં તેમણે વિવેચનના ગદ્યપ્રયોગ કે અગ્રેજી કવિતાપ્રકાશનો આદ કરતા, કેવળ યુગરાતી કવિતાના જ પદરથી સત્તર નાના મોટા ગ્રંથો યુગરતને આપ્યા છે. વિજ્ઞાન અને યંત્રશાસ્ત્રને લીધે આજે જ્યારે આપણા વ્યક્તિગત જીવનમાં અનનકાશને કારણે ત્વરા વધી રહી છે અને સર્જનની શુશ્લેષા તથા અભ્યાસના ઊંડાણને બદલે લેખનની વિપુલતા વધી રહી છે ત્યારે વર્ષે ત્રણત્રણ ચારચાર નવલકથા કે નવલિકા સંગ્રહો લખી કાઢનારા લેખકો પણ પાક્યા છે. આ હિસાબે આલીસ વર્ષના સાહિત્યજીવનમાં કવિતાના સોળ ગ્રંથો એ સંખ્યાની દૃષ્ટિએ પહોં નથી. પણ લેખન કે સાહિત્યસર્જનની સમીક્ષામાં અને તેમાં કવિતાના સર્જનવ્યાપારની સમીક્ષામાં તો ખાસ સર્જનની વિપુલતા પ્રત્યે ન જોતાં તેની શુશ્લેષા અને સમૃદ્ધિ તરફ જ જોવાનું જોઈએ. વળી,

નંદનિકા: કર્તા: કવિ અરદેશર દ્વારાજી ખખરદાર; ૨૦૨ સોનેટોનો સંગ્રહ: કાલિન સાર્જન, આચારે ૨૩૦ પૃષ્ઠ: દેશી એન્ડીક કાગળ, કાચું પૂઠાનું બાઇન્ડીંગ, પ્રકાશક: કવિ પોતે જ, ૭૮૮, પારસી કોલોની દાદર, મુંબઈ, મૂલ્ય રૂ ૨-૮-૦.

કવિતાનો વ્યાપાર એ કંઈ કવિના હાથની પણ વત હોતી નથી સર્વોચ્ચ પ્રતિભા યુક્ત કરિને પણ પ્રેરણાની પ્રતીક્ષા તો કવિની જ પડે છે. એટલે મારી કવિતા લખાવી એ કેવળ દૈવાધીન નહીં તો પ્રેરણા અને આશનાના કેાઈક સૂક્ષ્મ તરવને તો અવશ્ય આભારી છે જ. એ દૃષ્ટિએ કવિ ખખરદારની સર્જન-સમૃદ્ધિ વિપુલતા અને શુશ્લેષાની કસોટીએ અવશ્ય ગણનાપાત્ર છે

{ ૨ }

‘નંદનિકા’ એ તેમનું અવતન પ્રકાશન છે. ‘નંદનિકા’ના પ્રકાશનથી તેમનાં અનેક ઈકાશન કવિતાપુસ્તકોમાં એકનો ગણનાયોગ્ય જાગેરા થયો છે. ‘નંદનિકા’ના ધ્વનિનો જ્યારે સન ૧૯૪૨ના લખાતા હતા ત્યારે આશરનવાર કવિની મુશ્કાતો જવાનું અને એ મુશ્કાતો દરમિયાન રોજરોજ સંખ્યાબંધ લખાતાં સરલ શુદ્ધ ધ્વનિતો વાંચવાનું સૌભાગ્ય આ લેખકને પ્રાપ્ત થયું હતું.

‘નંદનિકા’ એ પ્રભુની ઉપાસના, દર્શનની આરબુ અને ભક્તિનાં સોનેટોનો સંગ્રહ છે. એમાં વિવિધવિધ્યની અપેક્ષા રાખનાર માણસ બે નિરાશ થાય તો તેમાં દોષ એવો જ હશે, કવિનો નહીં. વિષય પ્રભુભક્તિનો હોય ત્યાં ભાવનાં વૈવિધ્યની અપેક્ષા જ કરી શકાય. ‘નંદનિકા’માં ભાવની વિવિધતા ને વિપુલતા છે જ તેની કોઈ ના પાડી શકે એમ નથી.

વળી, દરેક ગસિક વાચક કે સમીક્ષક સર્જક પાસે ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ કૃતિની અપેક્ષા રાખે. સર્જકે પણ અલગત ઉત્તરોત્તર પ્રગતિદર્શક સર્જનની પ્રતીતિ આપવી ધટે. કવિ ખખરદારના ઉત્તર જીવનની બે ઉત્તમ કૃતિઓ તે ‘કલિકા’ અને ‘દર્શનિકા’: કવિ

નાનાલાલે પણ પોતાના પિય અથ તરીકે 'દર્શનિમ'ને ગણાવ્યો છે એ જ એની ઉત્તમતાની સામિતી છે અન્ય રસિકો અને વિવેચકોએ પણ 'દર્શનિમ'ને ઉત્તમ પ્રકારના સાહિત્યમર્જન તરીકે જ યેષ્યુ કે એટલે 'દર્શનિકા'થી ચે વધુ ઉત્કૃષ્ટ મર્જનની અપેક્ષા કરનાર 'ન દર્શનિમ' માથી અપેક્ષીતી અપૂર્ણતા અનુભવે તે સાહજિક છે પણ ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટ કવિતા લખતી કે લખાતી એ મના હાથની માત નથી, એ તો પ્રતિબાના ચેતનવચ્ચથી ચેતાયેયો પ્રેરણાવશ યદ લખતો મહે છે ઉપર કહ્યું તેમ, ઉત્કૃષ્ટ કવિતા લખાતી એ તો કેક સદૃશ આવેગ અને અત તત્તરને આભારી છે આ રિચરિયા કવિતાભોગીએ એટલુ જ નેવુ ઘટે કે કરિ ને આપે છે તે કમમા મ્મ નિરૂપ્ત પ્રકાનુ તો નથી જ વ્યવકે મ્મિના પૂર્વમર્જનોતી પકિતમા ખેસી રાકે એવુ છે

(૩)

ભારતશ્રુતિ એ તો ધર્મશ્રુતિ કે ધમના તરવે જ આ દેશના શુભન પર અવિચિન્ન નિપત્રયુ ભોગવ્યુ છે ધર્મે કૃષ્ણની ક્ષપનાને જન્મ દીધો ન તેમાથી યોગ અને ભક્તિ નેથી સાત્વિક વૃત્તિઓનો પ્રાપ્ત્તી થયો વૃત્તિઓ ક્રમે ક્રમે યોગનામદ થતા શાસ્ત્રમદ યદ અનેક યુગથી અસખ્ય મતો મદ હો, ભક્તાત્માએ અને કવિઓએ ભક્તિની કવિતા કરી છે ફેર માત્ર એટલો જ છે કે પૂર્વેના ભક્તો કૃષ્ણરોપામનાના અલમન તથા માધન માટે કવિતા રચતા, અને તેથી કરિ ગણાયા પણ નેઓ પ્રથમ ભક્ત અને પછી કરિ અ ને સુહિના વિકાસે કાવ્યક્રમે રિચિતિ વિરુદ્ધ છે આન્ને કવિગ્પાત્મા એ ભક્તાત્મા પણ હશે પણ એ પ્રથમ કરિ છે તેણે અન્ય કવિતા કરતા હરતા ભોગી ભક્તિની કવિતા પણ કરી છે આ મહત્વના પરિવતનને લક્ષમા લક્ષએ તો કેવળ કૃષ્ણદર્શન કે કેવળ આત્મસાક્ષા હાર પાછળ સગમ શુભન અપાતી દેનાર નરમિદ કે મીરા અને આજના નાનાલાલ કે ખમરદાર વચ્ચેનો ભેદ સમગ્ર જશે કૃષ્ણરના દર્શન કે સાક્ષાત્કાર માટે તેમની ભક્તિ હતી અને ભક્તિ માટે કવિના

હતી આજના કવિની ભક્તિ-કવિતા કવિતાના સમાનદના સદાકાર માટેની છે તેથી મ્મિ ખમરદાર એ ભક્તાત્મા હોના છતા આવત કવિ કે ઉપર શુભના ધર્મદર્શને તેમની કવિતામા ભક્તિ અને ચિતન જાત્યુ છે

'ન દર્શનિમ' એ આના પ્રમખની ભક્તિની કરી તાનો સોનેટસઅદ છે પણ તેથી ઉપગેમ્ત થનાનો અર્થ એ નથી કે આપણા પ્રચીન ભક્તકવિએની કવિતામા લાગણીની ને ઉત્કટતા કે હૃદયની આનુષ્ઠ ઉપનબ્ધ થના તે અર્ચાચીન મિત્રોમા નથી ના, લાગણીની ઉત્કટતા અને હૃદયની આરમુ પ્રાચીન કવિઓથી વધુ નહીં તો તેટલા જ નાધે છે પ્રાચીન કવિઓની ભાષામરણી વાણીમૈદ્ય, રચનાપ્રયુ ત્વ, હૃદયના આવેગ અને આરમુ સીરા તે સોસરા મનમા રમી જતા વાક્યો-આ બુ જ મ્મિ ખમર દારની કવિતામા પણ છે

(૪)

એક જ વિષય પર કે વિષયના બિન્ન બિન્ન ઘટકો પર બ્યારે એકસામટા સોમસો સોનેટો લખાય ત્યારે અપ્રતિરૂદ્ધ રીતે એકતાનના આવી જાય છે એમ કોઈને કૃષિયાદ મરવાનુ કારણુ નથી એક જ વિષયને કે વિષયના ઘટકને અનેક બુના બુના કવિઓ રચર્યા હોવાનુ મોજુદ છે અને તે બધા કવિની કવિતાની રીતિ અને કવિતા પાઞ્ચનુ મૈદ્ય કે વિચારદર્શન નવુ હોવાથી આપણે આનદબેગ તે વાગીએ છીએ એટલે વિષયની એકાંતતા એ એક તાનતાની જન્મદાતા નથી એકતાનતાની જન્મદાતા તો છે બાનદર્શન કે પ્રતીકના બિન્ન બિન્ન આનિ બાંધતો અભાવ

એકનો એક સૂર્ય રોજ રોજ જો છે ને આથમે છે એકના એક રંગોનુ તે દર્શન કરારી જાય છે સૂર્ય પાસે લીધે તેને આદની વેરતો એકનો એક ચદ્ર પસે પસે જો છે ને આથમે છે રોજ રોજ પછીઓ એક જ અખો કિલમિયાટ કરતા રહે છે માગર રોજ બગી સખયે એક જ ધુધવાટ કરતો તરંગોની વિવર્તલીના આદની રહે છે તેથી શુ

સૂર્યની રંગલીલામાં કે ચંદ્રની ન્યોતિમાં, પંખીના કલગનમાં કે સમુદ્રના ગર્જનમાં એકતાનતા અતુલ વાય છે ખરી? સૂર્ય, ચંદ્ર, સાગર, પંખી રોજ રોજ નવીન કવિતાનું દર્શન કરાવી નથી જતાં? એવું જ 'નંદનિકા'ની આ ધ્વનિત-કવિતાએવું છે. વિષયની મર્યાદા એ એકતાનતા નથી. ભાવનાં અને રસનાં નવાં નવાં દર્શનો, નવાં નવાં રંગનાં પ્રતીકો-વિષયને વૈરિધ્ય અર્થાં જાય છે એ વાતની પ્રતીતિ "નંદનિકા"નાં સોનેટો કરાવી જાય છે. વિવેચનનું ક્ષેત્ર પણ અંતે તો મતિ અને રુચિની મર્યાદાઓથી મર્યાદિત થયેલું છે. એટલે અભિપ્રાયભેદ એ રુચિભેદ હોય શકે.

(૫)

કવિ ખખરદાર કવિતારચનાની કલાના ક્ષેત્રમાં શુદ્ધિ અને શુદ્ધિના સદા આચ્છાદી રહ્યા છે. કાવ્યશુદ્ધિ તોડનાર કવિ નાનાલાલ સામે અપરાધગદના વિષયમાં તેઓ મહાયુદ્ધ લડી ચૂક્યા છે. અને તેમાં તેઓ વિજયી નીવડ્યા છે અર્થાત્ કવિતાના અને સોનેટની રચના માટે પૃથ્વીછંદના પ્રચારક થી. બ. ક. ઠાકોર અને તેમના શિષ્યસમૂહ સાથે તેમણે વાદવિવાદ વહેંચે છે અને આપણી પ્રાચીન કાવ્યપ્રણાલીના તેમજ આંગ્લ કવિતાસાહ્યના ઉદાહરણો આપી તેમણે સોનેટ માટેના છંદ તરીકે પૃથ્વીની નિરપયોગિતા પૂરવાર કરવા ભારે પરિશ્રમ લીધો છે. આમ કરતા તેમણે કેવળ એકાદબે વ્યક્તિને જ નહીં પણ તે વ્યક્તિઓના શિષ્યસમૂહ યા પ્રસારકોનો શોષ વહેંચે છે. સ્પષ્ટવક્તૃત્વ અને સત્યકથનની તેમની આચ્છાદ-ભરી વર્તણૂકને કારણે તેમની સામે કવિતાક્ષેત્રે ધણું એટલા અંગ્રેજી પડ્યા છે. અને, જ્યારે જ્યારે અવકાશ અને અતુલજતા ઉપરિચિત થયા છે, ત્યારે ત્યારે તેમના પર આ મોરચાઓ પૂરતી પ્રદારો કરવામાં આવ્યા છે. આ બધાની સામે તેઓ ધણી વાર સયુક્તિક વાદમાં ઊતરવાને બદલે ગૌન જ ધારણ કરવું પસંદ કરે છે. તેમના આ ગૌનને તેમના પ્રતિપક્ષીઓ તેમની નખજાઇ મણે છે. તેમનો ખ્યાલ છે કે "દેરકે જમાનો તેને માટે કદુ સત્ય

કહેનારને બહુ મોટો જોળખે છે, કદી વધારી તો લેતો જ નથી. કાવ્યસાહ્યની પરંપરા અંગેનાં મારાં વિધાનો તેમજ મારાં મંદબોનો ભલે વિરોધ થને. વીસી એ વીસી જવા દો. કાળ જ મારા વિધાની સત્યાસત્યતા યા ચોખ્ખાચોખ્ખતાનો ઉવરનો નિર્ણય કરશે."

તેમનું આ કથન, એક રીતે, ધણું તટસ્થ અને બિનંગત અને તેથી કરીને વ્યાજબી લાગે છે.

(૬)

કવિ ખખરદાર કવિતાકલાના રસિયા કસખી છે. કાવ્યદેહની રચના, માંડણી. ઊભારણી અને ઊંડ-લણી એ બધાને અંગે તેમને કંઈ ને કંઈ સદા કહેવાતું હોય છે. ઉપર કહ્યું તેમ, તેઓ શુદ્ધિના તો આચ્છાદી છે જ. પરંતુ તે સાથે ભાવાની સરભના, અર્થની સુગમતા, ભાવની સુખોષિતા, અલંકારની કે ઉપમાની આડખરરહિતતા-આ બધા શુભો તેમની ઇતર કવિતાપોથીઓની પેઠે આ 'નંદનિકા'માં પણ દસ્પમાન થાય છે જ. ભેડખીની આધંત શુદ્ધિ તથા વ્યાકરણની માતૃકકય અદુષ્ટતા એ પણ તેમના આચ્છાદના વિષયો છે. ઉપમા અલંકારની ઊચિત માંડણી અને બાધણી અને કવિતાલેખનમાં તેનો ગૌણ રચાને પૂરક કે સદાયક તરવો તરીકે ઉપયોગ એ પણ 'નંદનિકા'ના વાચને સ્પષ્ટ થાય છે. ભાષ-પ્રતીકોનું અનોચિત્ય તેમની રચનાઓમાં કદી એવામાં આવતું નથી. પ્રાસની પરિપૂર્ણતામાં તેઓ માને છે તે તેમનાં બધાં કાવ્યોની પેઠે 'નંદનિકા'નાં ધ્વનિઓમાં તેમણે નવીન પ્રાસોનો જાણે મેળો મર્યા છે. વિષયની ભિન્નતા સાથે તેઓ ભિન્ન ભાષા વાપરી શકે છે. આ છે તેમની પ્રમાણ્યુદ્ધિ. સોનેટનાર આડ કે અન. વિચાર વ્યક્ત કરતાં તેમની ભાષા સદંજ સોહાવર કદા મદલ્યુ કરે છે. આંતરિક સૌંદર્યને શોભાવવા પૂરતાજ તેઓ ખાલ સૌંદર્યને દીપ્ત કરવામાં માને છે. એટલે કે ઉપમા અલંકાર કે કલ્પનાના ખડકલા તેઓ કયાંય ખડકતા નથી. જ્યાં જ્યાં તેનો ઉપયોગ તેઓ કરે છે તે મૂળ સોનાની ડાંમતને વધારવા પૂરતો જ. તેમના લેખનમાં વ્યવસ્થા અને ચોક્ષ્ય

સવંત દેખોયા જ કરે છે. અને ક્યાંક, તેમની રચનામાં જે પરિશ્રમ તરી આવે છે; તે તેલું કારણ તેઓ Five percent of inspiration and ninety five percent of perspiration-એટલે કે પાંચ ટકા પ્રેરણા અને પચાણી ટકા પ્રસ્વેદ-માં માને છે તે જ છે. ગમે તેવી પ્રતિબાને પણ પરિશ્રમ તો આપરવક બની જ રહે છે.

(૭)

“નંદન” એટલે સ્વર્ગ. સ્વર્ગની રચના માટે ‘નંદનિકા’માં તેમણે કથન, સુંવન, ખેસન, છવન, મંચન, અંચન, બજન, દર્શન, વનન એમ નવ ગગનોની આયોજના કરી છે. આ નવ ગગન વચ્ચે ખસો સોનેટની વહોંચણી યદ્ય છે. ખસો સોનેટના નામકરણ તરફ એક વાર જોઈ જાય છે છીએ તો આલોચક નજરને તરત જણાઈ આવે છે કે કવિએ દરેક ધ્વનિતમાં વિચારના એક એક ખિંદુને કેવી કલામય રીતે વિકસાવ્યું છે. એક એક પ્રતીક લખીને તેમણે તેની આજુબાજુ ધ્વનિનનું પમરણ પુષ્પ ખિલાવ્યું છે. અથવા તબલું પ્રતીકરૂપી એક એક સોનેરી ખીંટી પર શ્વેરી આદર ન ટીંગાડી હોય !

‘નંદનિકા’નાં ધ્વનિતોમાં બ્રહ્મહૃદયની સરલતા અને આરજી, કવિહૃદયની ઝળુતા અને વેદના, દર્શન માટેનો તીવ્ર તલસાહ અને જીવુ મંચન વારંવાર સર્વત્ર વ્યકત થાય છે. કેટલાંક ધ્વનિતો એટલાં અસરકારક છે કે તે વાંચીને કવિવર રવીન્દ્રનાથની “ગીતાબલિ”નાં હૃદયને આર્દ્ર કરી મૂકતા બજનો સ્મરણમાં આવ્યા વિના રહેતાં નથી કવિવર રવિઆણુને પશ્ચિમે પહેલાં આગાખ્યાને સહાયી અને પછી જ ભારતે તેમને નવાલ્યા. પૂર્વઅંકનાં વાદળાં આડે ધુમ્મસમાં દંકાઈ ગયેલી કવિ ખજરદારની યોડીક ઉત્તમ કવિતાઓની કદર પણ આજની પેઢીને મદલે કદાચ આવતી કાલની યુવરાતી કવિતા વાંચતી પ્રભ જ કરશે તો તે નવાઈનો વિષય નહીં બને.

કવિને પ્રભુ મૌનપ્રિયલાગે છે, તે બોલતો નથી. કવિ સદા વાચાળ હોય છે. તેથી એ સદા બોલતો રહે છે એ સ્થિતિમાં કવિ માટે બીજો કયો માર્ગ

હોઈ શકે? તેથી જ કવિ કહે છે કે:

“મારે બોલવું ને તારે સુણવું-એ જ પ્રથા
પણે ત્યાં મારે માટે દત્તો બીજો માર્ગ કોયો?”
(ધ્વનિત-૩૧)

કવિ પોતાનાં ગીતો વિષે યોગ્ય જ કહે છે કે:
“મારાં સાદાં ને સીધાં ને સુખા મે જાન રચ્યાં
જેવાં તે હો મન્યાં મુજને તારા મહિરથી;
નદી સોનેરી સાંકળોથી કે કરી જનિરથી,
કિંવા રત્નમકાં ભૂખણે તેનાં અજ અચ્યાં”
(ધ્વનિત-૪૩)

પોતાનાં ગીતોની યાજ્ઞ કાની પ્રેરણા, કાનો સમગ્ર દાય છે તે વર્ણવતાં કવિ નજીનામધું નિવેદન કરે છે:

“મારો સર દરી પણ શાસ તે તારો રવો,
તારો અર્ધબરો મહી તે મારા મગ્ધ છતાં;
તારી અંજલિએ મારા વીધ દગ્ધ જતાં
મારી પોષણતાયે શો દિવ્ય પ્રલાપ અલો!”
(ધ્વનિત-૪૧)

પોતાનાં ગીતોનું મૂલ્ય કોણ મૂલવી ચક્રો તે વિષે કવિ કેવો તો સૂચક છતાં સ્પષ્ટ પ્રશ્ન કરે છે!

“કોણ ખાલે સરોવરનું અંતર સૂર્ય વિના ?
કોણ ચક્ર વિના ઉછળાવશે સાગરને ?
કોણ મેઘ વિના છલકાવે સરોવરને ?
કોણ બકા વિના યુજી પારખે નદીનીના ?”
(ધ્વનિત-૧૭)

કવિતા અને ગાન-એ વસ્તુ પરં તે કવિનું સમસ્ત જીવન ટકી રહ્યું છે બસકે કવિ માટે તો ગીત એ જીવનનો પર્ણાં બની ગયો છે. તેથી જ કવિ નિમ્બજીવની વાત કેવી સરસ રીતે કહે છે કે:

“મારા વૈયોએ ઔષધ આપ્યાં અનેક મને
પણ ના મુજ દેહ-આરોગ્ય હુ પામ્યો કદા,
ભાંડું ભાંડું યતો વયો દેહ આ મારો કથી;

તેની ભટ્ટી મળી મુજને મારાં આ કવને,
નાથ ! મીઠ જ છે મારું ઔષધ સાચું સદા;
મારો દેહ ને જ્યાત્મા નિતે એ જ મીઠ યકી.”
(ધ્વનિત-૨૭)

કવિને અગણ્ય ગીતો ગાવાની હોંસ હોય છે.

પણુ જીવનની અવધિ ટૂંકી છે

'મારા જીવનની અવધિ ઠીલી સામે ખડી,
અને મારે તો જાવા છે કેટલિક ગીન હજી,
ખાઉ શું શું અને શું ન ખાઉં રહ્યા દિનમા ?'

(ધ્વનિત-૬૩)

કવિ ખોલવા કે ગાના તો જાવ છે જ, પરંતુ—

'રહ્યું હૈયે હબર ને હોઠે તો ચાર સરે'

(ધ્વનિત-૪૬)

તથા—

'ગોપી મોહીને મોહુ યુ રખોનતા ખોલ ખૂટે
ઉરસાવ અસખ્ય ને વાણી સસીમ, સદા,
જરા ખોલતામા જામે આવી પડે પડદા,
ઉર ઈન્હવ જોક ને જાશ ખીજુ જ કૂટે

(ધ્વનિત-૪૮)

કરિને મુક્તિ જોઈએ છે, પણુ એ સમયોગી
આત્મા જગતને માયા કે આડખીવીરૂપ મણુતો
નથી તેથી જ કવિ કહે છે

'જગત્યાગમા હુ તો નહી મારી મુક્તિ ગણુ
જગત્યાગની સાથે તો તારો જ ત્યાગ થતો
જને તુ જગમા નહીં થાય કદાપિ છતો
પણુ તુ વિશુ કયા યે રહે નહીં એક કણુ

(ધ્વનિત-૭)

કવિ મુક્તિ જેમ મધનમા જ જુએ છે, તેમ
લાભાલાભ પણુ જુદી જ રીતે જુએ છે

'મારા નાથ ! લીધુ વર માતુ તે તર્ખણમા
પણુ મે તુજ શું તારા સાતે ય સ્વર્ગ લીધા

(ધ્વનિત-૧૨)

પરંતુ એ સાતે ય સ્વર્ગ સુધી પહોંચવા માટે
જે શક્તિ, જે સકલ્પ અને જે ધૈર્ય તથા જાગની
આવશ્યકતા રહે છે તે માટે કવિની પ્રાર્થના જુઓ

'માતુ નિર્મિત કાર્ય હુ પુત્રુ કડુ જગમા,
એવા શક્તિ સકલ્પ ને ધૈર્ય તુ હે સુજને,
મારા જીવન અતે હુ તુજ કડુ તુજને,
એવા શક્તિ અને બળ આપ મને ડગમા''

(ધ્વનિત-૬૨)

જીવન એ જોતું કવિનું દષ્ટિબિંદુ અને શૃત્યુકું
મ ગલ ચિંતન પણુ જાણી લેના યોગ્ય છે—
'ન અનત સુખે સુખતુ પરિમાણુ મજે,

ન અસીમ અધારમા કલ્પના ન્યોતિતણી,
ન વિરપતા જોહાણુ કહી કે સૌદર્ય વસે''

(ધ્વનિત-૫૫)

'કૂટે મૃત્યુ તો વસેા ને જીવન રોજ સીવે
જગે મૃત્યુ મરે અને જીવન નિરય જીવે—

(ધ્વનિત-૫૭)

'શાને જીવન મૃત્યુને જોડકુ લોક વડે
જ્યારે મૃત્યુ ન જીવનને અડકી ય રહે
ખતુ જોડકુ છે જગે જન્મ ને મૃત્યુગણુ
વિશુ જીવનના હૌચકાવણી ને પરજે'

(ધ્વનિત ૭૮)

ઉપરોક્ત ચિંતનની સાથે જ યોડીક મનોરમ
કલ્પના જુઓ:

'તારા મુખની લાથી ઉપામુખ જોઈ પડી,
તારી પાનીનુ પદ્મ તો સધ્યાપહે નિરખુ,
જાણુ અડની શુભ્રગામા તાતુ અમરખુ
પાસુ તારક લોચનમા તારી ન્યોતિ વડી''

(ધ્વનિત-૧૩૫)

'મારી જાળને નાખી મે વિશુ સમુદ્ર મરી
તેમા અદ્ભુત વસ્તુઓ આની પડી સપળી
પડી મેધની કૈક અનુકતી હીરાસગી
નભતોરણુની ધૂની જીડના વજ્ર કહી,'

'પડી સધ્યા ઉપાની પ્રસાધન પેગી તરી,
રજની શિરકેશની હીરાસગી ઠીજગી
હીડી જ્યેષ્ઠ કવિગડ મરી નીરી કૃષ્ણી
ને પરશુ દિન ફેરુ કસુ બલ કોણુ જહી''

(ધ્વનિત-૧૫૫)

કવિના ધ્વનિતોમાંથી ઠેર ઠેર સુત્રાત્મક પદ્ધતિઓ
જડી આવે છે, જેમકે—

'ન જાણે ખડકે તેથી જામિ રહે અડકી ?'

'નહી સૂંવે તો ય શુ મોતી અમોતી બને ?'

'કોણુ જાણે રણજ વિના ઉભરા કવિના ?'

'સૂર્ય આવે ત્યા ખોટ્યુ રે વાચ ન અણુજથી'

'નૂરશી નૂર જગી રહે જંગલુ નૂરમા''

મરણુ, નિવૃત્ત એ જ સૈનિક ધર્મખરે'

“બધું” મિષ્ટ છે મિષ્ટ જો નહીંએ શું કહવું:”

“જ્યાં ચેતનનો જગે નિત્ય વિરોધ વગે,
જ્યાં ઉન્નતિને પણ નિત્યનરીન થયે”

“નહીં શક્તિનો ઉદ્ભવ થાય અંજાર વિના”

“જ્યે વાદ તગાવ 'જુએ કરી એક સરી
પણ સિંધુની ઊંચ તે પામે ન કેઈ તકે”

“નહીં એકલી શક્તિ કરી જ્યાં છતી રાકે
અથો ચેતનનો રસ તે કરી કોણે દશેા ર”

“વસે સિંધુથી ફર તે સિંધુને શું સમજે ?
રહે સૂર્યની સાથે તો કયાથી અંધાર નડે ?”

“જગે મોશાની છે જ મોશાજ મદાન ખરી,
કરે નાનાને મોટા થરી નિજ અંગુલિએ”

“કરી આપ ખરે ચરી કોઈને એસી રાકે.”

કવિ પોતાના બીજાને કહવનનો ચિતાર આપવો

પણ ચૂક્યા નથી:—

“તારી જ્યોતિ સદા મુજ દ્વારે અખંડ વહે
પણ હું મુજ વેદનામાં રહું મૂઢ પડયો
રહું, ગાઈ, નિસ્વાસ મૂકું હું પવનનડયો
મુજ ચાર દિવાલ વચે જાવના કલહે.”

(વનિત-૧૮૨)

ચાર દિવાલની કોટડીમાંથી . એક કવિને જાહર

મોશાને છે, પણ:—

“પણ હું ન જ્યાં ચહું રેયા થરી તકી”

(વનિત-૧૮૧)

કાવ્ય:—

“પૂરે માલના ટુચા પૂરો નહીં દે ઘસવા.”

(વનિત-૧૯૦)

સમજ રીને જોતાં કવિ અમરદારે 'નંદનિકા'ના કવિતારચનાસૌંદર્યને પૂર્ણારો વ્યક્ત કરતાં, હવેના અલંકારોનો ઔચિત્યપૂર્ણ વિનિમયમુક્ત ભક્ત-હૃદયના તરસાટ વ્યક્ત કરનાં ચિતન અને દર્શનયુક્ત ધર્મનો આખ્યાં છે તે ભક્તહૃદયને અવરય સાનના આપશે સહિ કવિભાગીએને પણ પૂરેને. રસાનંદ મળી રહેશે એવી અગારી ખાતી છે. કવિતા-રચનાની કલાને જ્યાં હો! જ્યાં હો! ભક્તહૃદયોના સાવિત્રે ભાવોનો! જ્યાં હો! ચુન્નરાતી કવિતાનો!

ખાતી તો કવિ કહે છે તેમ:—

“રસહીણા કરે રસની બહુ વાત જગે
અને સિદ્ધ કરે તહીં બાહુક બંધ થરી
જ્યે માણેક દેખીને મન અને જ્યાં ઠા,
એને તારા અમીરસની ખમ હોય કરી !”

(વનિત-૧૨૨)

અને વળી, કવિ જે સત્ય હૃદયારે છે તે આપણે પણ તેમનાં કાવ્યેના જયાવમાં નહીં પણ તેમના લલકારમાં લલકાર પૂરાવવા, સહેજે ફેરફાર સહિત હૃદયારીએ છીએ કે:—

“નહીં પહોંતા વિશ્વના સર્જને કયાં થ જડે.”

અરણ!

રુબાઈયાતે પતીલ

પતીલ

• રુબાઈ

ને હોય અ મમર્ષ કોઈને તુ
 નિજ ધાન્યથી સતર્પ કોઈને તુ
 ને હોય વક્ત કોઈની વિતક । સુલુ
 દિલ હોય તે દિલ અર્પ કોઈને કુ
 દૂદી ગલી ને યાગની કદી ના,
 જોઈ ખૂબી શુભચારની કદી ના,
 ના જે થયો શિકાર આખ કેરો
 જાણી મજા શિકની મદી ના.
 શીકા ઉપર ખપી શરમ મૂકી હે
 જૂઠી અદખ તણો અમલ મૂકી હે
 મારૂકના હુરમ મહી હવે તે
 લાહોલ તારા કદમ મૂકી હે.
 જે તે શુમાન્થુ તે જ તારી દૌલત
 જે તે ફુગાન્થુ તે જ તારી વહોરત
 લક્ષ્મી લુટાવશે તહારી ખ્યાતિ
 તગી જ આપશે ખરી શહોરત
 પી પી શગબ દિવ ફરેમ ખ્યારા
 અથ દોસ્તદાર દોસ્તદાર માગ
 છે પાસ પડી મનપસદ વસ્તુ
 શા હૂંહવા પરદેશના કિનારા ?

પી પી શગબ એક માત્ર શર્તે
 કે આપી વચન તે મુજબ તુ વર્તે ;
 સાચો નશો શાહુદની આખમા છે
 ખ્યાવા મહા પ્રતિગિબ જેહુ નર્તે
 હુમદમ ઉપગ હુદમ નિસાગ થઈ જા
 દુનિયા મહાથી દેશપાર થઈ જા,
 ઉપવન ઉપરથી જિદગીના કે'રા
 બાદે સખા મુજમ પસારુ થઈ જા
 બચવા ચહે ને જેબસીથી તારી
 તેા શોધ કોઈ નાઝનીની 'યારી,
 ટાહુ' પહે અતર જહી તપેહુ
 કર તે તરફ પ્રયાણ નિત્ય જારી
 ઉડાવ ખજનો ઉડાવ હુથે
 ફરી બજારમા હરીફ સાથે
 હુગુ બનાવવા હદય તહાહુ
 લગાર જોજ સખ નહી માથે

વાંચતા રેખે

કુ: પૂર્ણિમા દવે.

દમણાં દમણાં આપણા કવિઓ એકાદ જુદા બનવા લાગ્યા છે. શ્રી. જ્ઞાનુશંકર વ્યાસ (માદરાવણ) કોલેજમાંથી છૂટા થઈ ગયા. અને તાજેતરમાં 'કવિના' પત્રના તંત્રી અને યુવાન, કવિ મી કેલક પણ "જન-મનુષિ" માંથી છૂટા થયા. હજી એક કવિ છૂટા થવાના છે એવા બહુકારા વાગી ગયા છે આ કવિઓ એકાદ યનાં યુજ્જરાતને એમના નજર પડે કવિઓ મળશે. ખીજું કંઈ નહિ તો હજી સુધી "બેકારી" વિષય પર એકકે કવિના વાચક માં નથી આવી તો તે તો વાચક મળશે. પણ મને સાથ "બેકારી" વિષય પર કવિતા લખે એટલા જ માટે યુજ્જરાતના આ લાડીલા કવિઓ એકાદ ને એ એવાની મારી ધમ્મ નથી સામાન્ય માણુમના બેકારી કરતાં કવિની બેકારી જરા વધારે કમ્પ્યુ અને વધારે દુ:ખદ છે. એ લાગણીવશ પ્રાણી છે એટલે જ એ બેકારીને આમ ચીતરવી પડે છે

કવીન્સરોડ પર ઊભેલા શ્રી. જ્ઞાનુશંકર વ્યાસ અને એમના દિવોમન મિત્ર શ્રી. ચંદ્રવદને મહેનતો વાર્તાલાપ મને નાંખવા મળ્યો ત્યારે જ મને ખજર પડી કે આ અને કવિઓમાંથી એકને પોતાની બેકારીનું દુ:ખ નથી-પણ ખુમારી રાખીને બેકારીને આમની એ માટે એઓ આનંદ માણતા હતા.

કવીન્સ રોડ પર ચાગ્યાંચ સાહિત્યકારો ઊભા હતા. એમાં એક તો નારદ સમા શ્રી જ્યોત્સીન્દ્ર હતા. ખીજા બે ઉપર જણાવ્યા તે અને વ્યોથા શ્રી કેલક હતા. એ ચાર ભોગા પાંચમા ભાઈ પણ હતા પણ તેમનું નામ મને ખજર નથી. શ્રી ચંદ્રવદને જ્ઞાનુશંકરને કહ્યું: "દોસ્ત, હવે નેહરી કરવાની જરૂર

જ નથી. કું તો સલાહ આપું છું કે કવિ વધને નેહરી કરવી જ નહિ એક બંગડીની દુકાન કાઢ-રોલે લે સગમ! તારે તો કેટલી બધી વિધાર્થીનિએ છે! એ લે કે જ બંગડી લે-નેા પે ચીકાગ કમ્પ્યુ. યાવ." પણ જ્યોત્સીન્દ્ર ત્યાં તરત જ બેલી ઊઠ્યા: "અને સાથે આ કેલકને રાખ-એ પે દમણાં બેકારીમાં જ છે. આદગણુ-કેલક કિમિટેડ બનાવો."

ત્યાં કેલકે કહ્યું: "ખરા ઊા. ધૂણો તો ધૂણો સારો અત વ્યે છે આ ચંદ્રવદને બંગડીની દુકાન કાઢવાની મૂચના કરી. ખીજા કેલક વતુની દુકાન કાઢીએ ને તો મિત્ર તરીકે કંઈ ને કંઈ ખરીદીને અમને ખટાવવા પડે પણ બંગડીની દુકાન કાઢીએ તો તો વધો જ નહિ. કારણ કે એને તો કેલકને માટે બંગડી ખરીદ કરવાની જ નહિ. આવી દુનિયા છે."

"ના, ના ભૂલો ઊા. એને કેલકને માટે બંગડી લેવાની નથી. પણ અનેકને બંગડીના આદક બનાવવામાં-કે-ચામ કંગામા ચંદ્રવદને જેવા કેલક નિ-ખ્યાત નથી. તમારી બંગડીઓ એની ઉપરો-વાત નહિ. 'કું-કમટેક્સ તો શું પણ સુપરટેક્સ ભરવો પડશે. અને બેકારીને અહલે કાર દોડાવતા થઈ જરો."

"ભાઈ, અમારે એ કાર દોડાવવી નથી. બંગડીની દુકાન તમને મુખારક હોા!....." કેલકે આખરી નિર્ણય જણાવ્યો.

વાર્તાલાપ સાંભળ્યો તે પ્રમાણે નેા આ કવિઓ બંગડીની દુકાન કાઢે એવો ભય હવે રહ્યો નથી. અને કદાચ જે બંગડીની દુકાન કાઢે તો કું

શ્રી ભાદગણ્ય અને શ્રી કાલકને ખાત્રી આપું છું કે
હું તમારો પ્રથમ આહક યર્થશ.

x x x

ઉમાશંકર જેવા શાંત માણ્યને હૃદય રાહપે
જેવા એ એક દહાવો છે. બેશક આમ તો ઉમાશંકર
સદા ચે હૃદયતા જ દેખાય છે પણ આમને નથી-એમના જ
અંગત મિત્રે મારી મને સબળવણ મળે છે કે
ઉમાશંકર ગુરુસે થાય છે ત્યારે એમનું ત્રીજુ લેખન
૩૬ રાહપે લેખકે છે ઉમાશંકર કવિ છે એમનામા
અંદ્રાદન અને દાકારના જેવો ધડાકિયો સ્વભાવ
નથી જ; તેમ છતાં એવું શું છે કે-ઉમાશંકર
ઉરકેરાઇ જાય ? આમ વાતે તો ઘણું શાંત છે
એમના નિત્યપરિચયના એક મિત્રે મને હમણા જ
સાત પ્રમગે ગણ્યના કે જેમા ઉમાશંકરે
પિત્તો ગૂમાવેલો એમાના જણ્ય પ્રસંગ તો માત્ર
અધારણીય ચર્ચાના દતા, અહિસાનો કવિતામા

આરેશ આપતા ઉમાશંકર આટલા બધા દિલ્લે
યર્થ જ્ય એ પણ એક આશ્ચર્યની વાત છે પછી
મે એમના મિત્રને પૂછ્યું: માણ્ય બદાર તો દિલ્લે
રાજ્ય બતાવે-પણ્ય ધરના કેમ છે ? ધરમાં જે
દિલ્લે રાજ્ય જોવા હોય તો ગમે તેવી બંધિનો
સ્વભાવ ધરના બંધરી જેવો ચલાનો જ-રહેવાનો જ
ઉમાશંકરની માનતમાં એમ નથી, એમને ત્યાં તો
શાંતિ પરમ સુખમ્ છે ગુરુસે થાય તો ઉમાશંકર જ
અન તે ચે ઉમાશંકરને જ પૂછવામા આવ્યું હોય કે
કેમ ગુરુસે થયા ?-તો ઉમાશંકરને પોતાને જ ખબર
નથી હોતી. છતાં આજ સુધી ઉમાશંકર મેઘણીની
જેમ કોઈ ઝપાઝપીમા નથી ઝડપાયા એ આનંદની
વાત છે પણ એક વાત નિશ્ચિત કે ગમે ત્યાં બધા
રજ્યની ચર્ચા હાય અને ઉમાશંકરની હાજરી હોય-
ત્યાં બધારણ્યની ચર્ચા સદતર પડતી મુકને જોઈએ
તો ઉમાશંકરના સુધારાને વિના રિરોષે સ્વીકારી
લેજો-એઓ શાંત પડે ત્યાં સુધી."

કવિવર સનાઈ

કૃષ્. માતરી

ફારસી બાષાના જે અત્યંત પ્રતિભાશાળી કવિઓ થઇ ગયા છે એમાં સનાઈનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. એમનું 'પૂર્' નામ અબ્દુલમજીદ મજદ્દ મિન આદમ હતું. ગિઝની શહેરમાં હમ્મીના અગીઆરમા સૈકામાં જન્મ પામ્યા હતા. કવિ તરીકે અને ખાસ કરીને સૂરી કવિ તરીકે એમને મહાન ગણવામાં આવે છે. એમની કવિતાઓનો સૂરીવાદ અત્યંત ગહન અને ઉન્નત હોવાથી પ્રથમ પંકિતના સૂરી કવિ તરીકેનું બિરૂદ મેળવી ગયા છે.

આંગ્લ વિવેચક પ્રોફેસર ક્લાઉન તેના Literary History of Persia નામક ગ્રંથમાં સનાઈની કાવ્યપ્રતિભા વિષે આમ ઉલ્લેખ કરે છે:

"મસનવી કાવ્ય લખનારા ધરાનના ત્રણ મુખ્ય કવિઓમાં સનાઈનું સ્થાન પ્રથમ પંકિતમાં આવે છે. ફરીદુદ્દીન અત્તાર બીજા નંબરે અને મવં જસાસુદ્દીન રૂમી ત્રીજાં નંબરે આવે."

'મસનવી' એટલે કાઠ પશુ ગાયાનું પર્ધના વર્ણન કરવું. સનાઈના 'મસનવી' કાવ્યો આજે પણ આપણને આંજી શકે તેટલાં ચિરંજીવ છે. અને પુણે સૂફી ચિરંજીવ રહેવામાં છે. મસનવી કાવ્યો મોટે ભાગે સનાઈ, ફરીદુદ્દીન અત્તાર અને મવલાના રૂમે લખ્યાં છે. આ ત્રણે કવિઓ ફારસી બાષાના

પ્રથમ પંકિતના સૂરી કવિઓ ગણાયા છે.

પ્રોફ. ક્લાઉનનું ઉપયુક્ત કથન સાહિત્યના

(૩) સૂરી શબ્દ વિષે અનેક ભતતી ધારણાઓ બધાવધી છે. કેટલાક એમ કહે છે કે આ સંધના સભ્યો કમ્મલ-જેનો ફારસી બાષામાં 'સુર' શબ્દ છે-એવડતો હતો. આ કારણે એ ટોળાના સભ્યો સૂરી અર્થાત કાંગરીરાણા તરીકે સંબોધાયા બીજા ભત એવો છે કે આ સંધના પ્રથમ સભ્યોના પૂર્વજો અહલે સુરુદા અર્થાત હજં મુહમ્મદ પયગમ્બર (મ.વ.૦) સાહેબના સાથીઓ હતા પરંતુ આ ભતો કરતાં મૂળ હકીકત એ હોઈ શકે છે કે સુરુ શબ્દનો મૂળ અર્થ જ્ઞાન છે અને સૂરી એટલે યાત્રી હોવું જ સત્ય છે.

આ સૂરી સંપ્રદાય તો હજરત અલી (પયગમ્બર સાહેબના જમાઈ) અર્થાત પયગમ્બર સાહેબના અવસાન પછીના બસો વર્ષ પછી અધિક વિકાસ યથો. સૂરીઓના સ્વતંત્ર વિચારોના કારણે તેમના પરના અભ્યાસો વધી ગયા. પરંતુ કેટલાક સમય પછી આ ઉચ્ચ વિચારોને અપનાવનારાઓ અને સમજનારાઓ પણ મળ્યા, જેઓએ આ સંપ્રદાયનો આશ્રય લીધો. અને આ સૂરી સિદ્ધાંતોને પોતે સમજી અન્યોને સમજાવવાનો પ્રયત્ન પણ કર્યો.

સૂરીઓની વિચારસરણી હિન્દના વેદાન્તી, બકિતમાર્ગિ, કેટલેક અંશે ખૌદ તથા પાશ્ચાત્ય રોમન કેથોલીક સંપ્રદાયની વિચારસરણીથી વિરોધ બિન્ન નથી. સૂરી દિવ્ય-પ્રેમના ભિક્ષુક છે. એમને કુફ કે ધર્મથી નિરપ્ત નથી. બાલ બંધનોથી પર થઇ પૂજા, જપ, અને માળાના પાખંડથી બચીને પોતાના પ્રિયતમ (સર્જનહાર)ની શોધમાં તન્મુય રહેવું એ જ તેઓ સાચો ધર્મ માને છે. એક

(૧) કેટલાક અભ્યાસીઓના મત પ્રમાણે તેમનું વતન બલખ પણ કહેવાય છે.

(૨) મસનવી કાવ્ય તેના પ્રધાર અને સમગ્રણ્ય વિષે 'કવિતા' માટે હું જુદો ભેખ તૈયાર કરી રહ્યો છું તે જોવા વાચકોને આમંદ છે.

ઈતિહાસ તથા સમય અનુસાર બરાબર છે. પરંતુ જો કવિતાની ઉત્તમતા, ભાવપ્રદર્શન તથા વિચારોની ગંભીરતા પર દૃષ્ટિ નાંખનારા આવે અને પછી મત બાધવામાં આવે તો રૂમીનો પહેલો, અત્તારનો ખીન્ને અને સનાઇનો ત્રીજો નંબર આવે.

આરંભમાં સનાઈ એક દરગઝારી કવિ હતા એટલે રિવાજ પ્રમાણે સુલતાનેની પ્રશંસામાં 'કસિદા' (પ્રશસ્તિ કાવ્યો) રચતા. દૌલતશાહ, જમી-ઇત્યાદિ ઈતિહાસકારોના ઝંથોથી જાણ્યા મળે છે કે એક દિવસ સનાઈની એક સૂફીઝન સાથે ઝોળાખ યર્ષ. અને એના સત્સંગની સનાઇના જીવન પર જન્મર આસર પડી. જીવન વિષેના પોતાના વિચારોમાં આ સદવાસે ભારે ક્રાંતિઓ આણી દીધી ચમ્પ તથેઝના "દિવાન" (કાવ્યઝંથ)નું સંપાદન કરતા મૌલાવી અબ્દુલ મલૂક અધરીએ આ ઘટનાનો નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કર્યો છે:

"સુલતાન મહમૂદની પ્રશંસામાં એક કવિતા લખીને એક દિવસ સનાઈ નદી તરફ જઈ રહ્યા હતા. માર્ગમાં એક મદીરાપીઠ આગળથી તેઓ પસાર પધ રહ્યા હતા. એ સમયે હાથેખાર નામનો તે વખતનો એક પ્રસિદ્ધ મદીરાબક્ત, સાકી (મદીરા પાનાર)ને કહી રહ્યો હતો: "સુલતાન મહમૂદના અધા-પાને નામે એક પ્યાલી વધુ ભરી ?" સાકીએ કહ્યું: "સુલતાન મહમૂદ એક શક્તિશાળી મુસલમાન બાદશાહ છે અને જગતમાં વિખ્યાત થઈ રહ્યા છે એના વિષે આવા શબ્દો ન બોલો." હાથેખાર બોલ્યો: "તે ધણી જ ખરાબ માણસ છે. પોતાના દેશને તો તે

કબજમાં રાખી નથી શકતો અને ખીલ દેશે જીતવા દોડી રહ્યો છે!" આટલું બોલી હાથેખારે પ્યાલી ઉઠાવી અને મદિરા પી ગયો. ખીજ વાર તેણે કવિવર સનાઇની બધી કવિતાના નામે ખીજ ખાલી છવોછલ ભરી આપવા સાકીને કહ્યું! સાકીએ જવાબમાં કહ્યું: "સનાઇ તો ખૂબ જ ઉચ્ચ કારના કવિ છે. એમની કવિતા તો મજાની હોય છે." હાથેખારે કહ્યું: "જો તે સાચેસાચ એવો હોત તો આવા કામોમાં કેમ રચ્યોપચ્યો રહે? એણે અનેક નામી પાતો લખી રાખી છે એ વિના એ એટલું પણ નથી સમજતો કે તે શા માટે જન્મ પામ્યો છે!"

આ વાર્તાલાપની અર્થે ખાસ કરીને હાથેખારની રચેટ દીકાની સનાઇના કવિહૃદય પર બારે ચોટ લાગી. તેમના હૃદય પર જાણે વીઝળીઓ પૂરી પડી અને જાણે આ ધક્કાએ તેમના નેત્રો ખોલી દીધા એ પછી તરત જ સનાઇએ સાસાંકિ મોઠ ફગાવી દીધો અને મનના ધોડાની લગામ ખેચીને સત્ય તરફ તેનું મુખ કધું. એ જ જગતમાં પછી સનાઇ રાચવા લાગ્યો. અને પોતાની ભાવમયી કવિ તાનો અનેકને આસ્વાદ અખાડ્યો.

મૌલાના રૂમ પાસે કહી કોઈ સનાઇની પ્રશંસા કરતું તો તેઓ કહેતા: "આ તો સૂર્યના પ્રકાશની પ્રશંસા કરવા જેવું છે." મૌલાનાએ પોતાની 'મસનવી'ના આરંભમાં સનાઈ વિષયમાં આમ લખ્યું છે:

"અત્તાર પ્રાણ છે અને સનાઇ એની ખે આંખો. જ્યારે હું તો સનાઈ અને અત્તારના પથ સમાન છું."

ગ્રોફિસર નિકલસન સનાઇ વિષે લખે છે. "મનુષ્યનો આરંભ વિવેકપૂર્ણ જીવન, સત્ય અને તર્કથી થયો છે. જ્યારે મૌલાના રૂમ જેવા સમર્થ વિદ્વાનોએ સનાઇની પ્રશસ્તિ ગાઈ છે તો તેમને મહાન કવિ ગણવામાં કોઈ અતિશયોક્તિ નથી."

સૂરી પોતાના ધર્મ વિષે આમ વર્ણન કરે છે.
 મદ આશિક રા ન બાશદ ઈલ્લાતે
 આશિકારા ન દેહે મિલ્લતે
 મઝહબે કશક અઝહમા દીનહા જુદાસ્ત
 આશિકરા મઝહબ વ મિલ્લત ખુદાસ્ત
 અર્થાત: પ્રેમીની લગની સંસારી યીજેથી પર છે. એનો કોઈ ધર્મ નથી. તે સૌ ધર્મોથી અલગ રૂંદી કેવળ બગવતપ્રેમથી જ મનની ગાંઠ બાંધે છે.

ધણા વિદ્વાનો પ્રેમની મહાનતાના કારણે માટે તેમનો ઈશ્વર પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ આગળ ધરે છે. પરંતુ એ તો જ્ઞેર સાચી હકીકત છે કે સનાઈ મહાન સૂત્રી કવિ હતા. કદાચ રૂમીની તોમે ન આવે પરંતુ જરૂર એક હૃદય અને હૃદયમ કરિ હતા એમની રચનાઓ 'દિલ' અને 'ઈશ્ક' આતિ હૃદય અને હૃદયમ બાવનાઓની પ્રેરક છે.

'હદીકા' નામક કાવ્યક્રંચથી સનાઈની કાવ્ય પ્રતિભાના ગુણગાન થયાયા. આ 'હદીકા' કાવ્ય-ક્રંચમાં અગીઆર હજાર પદો છે. આ પદોમાં આધ્યાત્મિકતાની તેમજ આત્મિક અનુભવોની ઝલક પૂર્ણપણે છે. પ્રેરક પ્રાહિનનું મંતવ્ય છે કે: "આ સુસ્તકની પ્રતો બહુ સુસભ નથી." એમની કવિતાનું મહત્વ સમજવા માટે 'દિવાન' (કાવ્ય-પુસ્તક) જ્ઞેતુ જરૂરી છે. પ્રાહિન આગળ ઉપર પણ કહે છે: 'દિવાન'માં લખેલી કેટલીક - કવિનાઓ તો 'હદીકા' કાવ્યોથી પણ અડિયાતી છે. દાખલા તરીકે:

'સાંસારિક પીડાઓ અને કલિનાઈઓથી જે હૃદય પર છે તે જ અતિ હૃદયમ છે.'

'જ્ઞેને પ્રેમની મહોઃ અથવા હસ્ત-ક્ષેરો પણ પ્રદર્શિત નથી કરી શકતા.'

'હું કેવળ તમારો પ્રેમ ચાહું છું. અને યદિ વૈભવ અથવા ધન મારા ભાગ્યમાં નથી તો તેી કોઈ ચિન્તા નથી.'

'કારણ કે ધનનો સંબંધ સંસારથી છે અને સંસાર તથા પ્રેમ કદિ પણ સાથે સાથે ચાલી નથી શકતા.'

'જ્યાં સુધી આપ ગાગ હૃદયમાં નિવાસ કરો છો ત્યાં સુધી હૃદય સાંસારિક પીડાઓના અનુભવ નથી કરી શકતું

(લીટરરી ડિસ્ટરી ઓફ પર્શીઆ વોલ્યુમ ૨. પૃષ્ઠ ૩૧૭)

સનાઈનું મૃત્યુ સને ૧૧૩૯ માં થયું. એમની

રચનાઓ (૧) દિવાન (૨) હદીકુલ હકીકત (૩) તરીકુલ તહકીક (૪) ગરીબનામા (૫) કારનામા- (૬) અકસનામા (૭) સૌ શલ ઇયાયુક ઉલમદ, અને (૮) ઈશ્કનામા છે.

સનાઈની કવિ તરીકેની પ્રતિભાના સાચાં દર્શનનીચેની એક કવિતા પરથી જ સ્ફેલાઈથી આવી શકે એમ છે.

તાકે જે હર કસે જે પખે સીમ ખીમે મા બજ ખીમે સીમ ગરતા નિદાગત નદીમે મા. અર્થાત:

આપણે ચાહીના કારણે કયા સુધી સૌનો ભય રાખતા ફરીશું ? આ ચાહીના કારણે જ આપણે લખિન્નત બનવું પડે છે.

તા હસ્ત સીમ ખામા ખીમસ્ત વારે ઉ ચૂં સીમ રક્ત દર પખે ઉરક્ત ખીમે મા

જ્યા સુધી આપણી પાસે પૈસા છે ત્યા સુધી ભય આપણે સાથ છોડવાનો નથી. પરંતુ એ જ્યાં ભય પણ હંમેશને માટે આપણાથી કિનારો કરી જશે.

એ આંકી મુશ્કિલીય બદાએ અઝીમે તૂ સામસ્ત ગોઈ અસ્ક નિયાતો નહીમે મા.

તમે નિર્ધનતાને સૌથી ખરાબ ચીજ સમજો છો અને કહો છો કે પૈસા જ તમારી પ્રસન્નતાની આવી છે.

બેહતર બેદાં કી હસ્ત તમનાએ તૂ મહાલ સીમસ્ત વેહક અસ્ને બલાએ અઝીમે મા.

ખૂબ સમજ લો કે તમારો આ વિચાર નિરર્થક છે અને આ પૈસો જ સંસારમાં સૌ આપતિઓનું મૂળ છે.

આપને હરદો બાહમ હરદો બાહમ રવન્દ ગોઈ મિરાદરન્દ બહમ ખીમે સીમે મા

પૈસો અને ભય સંસારમાં સાથે જ આવે છે અને સાથેજ વાદ્યા બધા છે-એવું જણાય છે કે

જાણે જાને સગા બાઈ છે.

ગરમા દુખા સિવાઈ ગલીમેમ વૃક્ષનેસ્ત
સીમે સુપીદ કર્દા સિયદ ઇ ગલીમે મા.

આપણા ભાગ્યની મંદતા માટે કોઈ અશ્વયં
નથી. આ પૈસાએ જ આપણને એવા કરી દીધા છે
અને એના કારણે જ આપણી ગણના અમાણીઆ-
ઓમાં થાય છે.

એ અજ નઈમ કરદા લિયાસે ખુદ અજનસેજ

દાં તા કે રૂએ કિષ્ટ નમાશી નદીમે મા

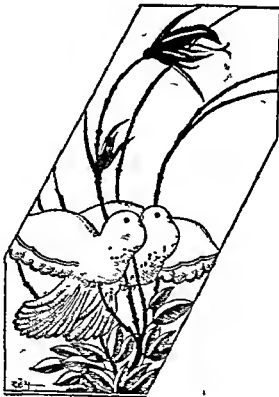
તમારા વૈભવથી ય આગળ જઈને તમે ઉત્તમ
વસ્ત્રો ધારણ કર્યા છે, સાવધાન ! અભિમાન અને
અહંકાર લઈને અમારી પાસે આવતા ના.

ગોઈ જરદના પાવાં જરમા દસદ જરન
દરગદકી બીનગરન્દ બકકસે અદીમે મા.

તમે કહો છો કે નાગા પમે ફરવાવાળા અમાણ
એક એકને ઈર્ષા કરે કે; પરંતુ એવું કંઈ નથી.
એ તો તમારી જુનીઓ તરફ દષ્ટિ પથ નાખતા નથી.

દર દસરતે નસીમે સખા એમ એ બક્ષ
આરદ સખા નસીમે નપારદ નસીમે મા.

અમે તો વાધુની નરમ અને મરન કરી દેનાર
લહેરેના ઈન્સુક છીએ. શીતલતાના સ્થાનમાં વાધુખં
ક્યારે ય તાપ હોઈ શકે છે. પરંતુ તે અમારા
માટે નથી

ગા મ

સૂતુ ડુંગરના ખોળામાં છાતું
મને ંડાહું એ ગામ છે નાતું.

માથે લઈ બેડહું ને નીર ભરવાને સહિયરની સાથે નિત જાતી;
હેયાતું હેત વહી જાતી સરિતા માના જેવું જ મીઠું ગાતી.
વીરટો તે વાતોતું થાણું—મનેં

પાદરમાં બિલો છે પાયરીને પેલો વડલો ગંભીર એની જટા;
સાંભરે મંદિરની પાછળની આંખલી, સાંભરે આંખાની ઘટા;
એકે થે સ્થાન ના અન્નપ્રયું—મનેં

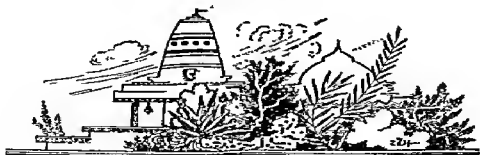
પાસે તળાવ જ્યાં ગોધન માણે લીમડાની છાંયાનો દુકાવેડ;
જામે જાપોર, સીમ થાતી જળાંજળાં, વાજે ગોવાળનો પાવો.
સંભારે ઉર છાતું છાતું—મનેં

જ્યારે આકાશ ભરી જામે રે ચાંદની, પીપરનાં પાન કરૂં ઘાતો;
દક્ષિણનો વાયરો આવીને ધીરે કાનમાં કથુંક હલી જાતો;
હેયે જગાવતો ગાણું—મનેં

ત્યાં છે અગાશી એક ંડાલી મને ને ત્યાં છે જે નૈહુલરી આંખો;
એની યાદે આજ, એ રે સાહેલી! મારા મનડાંને ફૂટવોં પાંખો.

એથી ખીજું ન કાંઈ જાણું,
મને ંડાહું એ ગામ છે નાતું.
સૂતું ડુંગરના ખોળામાં છાતું
મને ંડાહું એ ગામ છે નાતું.

નાથલાલ દવે

સખે ! 'ક્ષણિક' જીવનું—

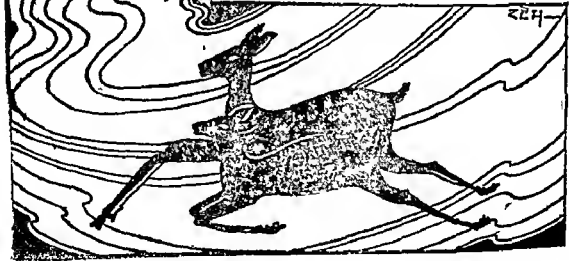
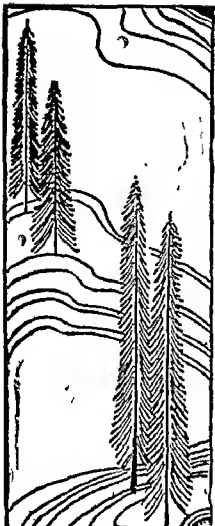
ક્ષણિક જિવનું સખે ! વિકલ મોહ કાં ધારવે !
ઘટે ન ઉપદેશ એ સુહૃદ ! કેાઇને આપવે
વિના પ્રણય યોધનો ન અધિકાર કેા સંભવે.
વિના પ્રણય વસ્તુનાં ન પરખાય સૌંદર્યને.

લઈ પ્રહરનુ , આશુષ, પ્રસન્નતા રેણુની
સમીર મહી રેલતાં, સુમન ખીલતાં હર્ષથી.
અને ક્ષય શશાકનો નિરખવા છતાં સિન્ધુને
ઊઠે અદમ ઊર્મિ ને કર ગ્રહે વળી ચન્દ્રના

ખરે ! પ્રણયીને તમા નિમિષ કે યુગોની નથી,
વિના પ્રણય જીવને અધિક કેાઈ તૃપ્ત્યા નથી.
'ક્ષણિક જિવું' તેથી તો અતિ અધીરતા વૃત્તિની:
દઈ દઉ, લઈ લઉ મધુરતા અને તેટલી.

બધા જ શુભ વાતના પ્રસન્ને ગણી જિંદગી;
મનુષ્ય નહિ હું સહુ અવધિ શુભ આયુષ્યની.

પારાશર્ય

કવિતાત્રિપુટી

તને હૃદય ! શું કરું, કયમ હુણ ન છાનું રહે ?
કહું: મર મૂગુ, છાં શીઠ દુરાચરી તું બને ?
કદી હુસી ઊઠે, કદી કરુણતા નીતારી રહે,
અને સળવળાટ એ શબદરૂપ લે રે ! વહે.

અને કહું તને ય ખડેન કવિતા ! ન યોત્તીશ તું,
ન એ મધુર, સૌમ્ય, રૌદ્ર, વીર ભાવ રેલીશ તું !
ભલે સ્વપન ! તું ય બાથત-અભાન એ ચિત્તમાં
રમે નિશિદ્ધિને, પરંતુ કવિતાથી ખેલીશ મા !

તને મધુર નારીનું રૂપ મળ્યું કવિતા સખી !
'કવિત-સુન્દરી' કહી ઉર કંઈક રાચે સખી !
'કૂંળી કૂલકળી સખી રમણી,' તું ય તેવી સખી,
તથાપિ જન આ વહે. 'ન સ્ત્રી કરે કવિતા હુવે' !

હુવે કવિત ના કરું, શીઠ પ્રલાપ એ આહરું !
કૂંળા હૃદયભાવ ને મધુર ઊર્મિ ના ચીતરું;
કદી અવશ જો બનું, સરસ એ પથે ના જઉં,
હુવે ચડલડી ઊઠી, હૃદય ભાવ દાખીશ હું !

અને કહું તને પ્રિય ! હૃદય ! ના સુઆઈશ તું,
લણું ન લણું તો ય શું ? નથી જુદાં કવિતા, હું તું;
સકૈવ રસ મોહીશું, કરીશું સ્વૈરવિહાર થે,
થશે પ્રકટ કે ન એ, -ત્રિપુટી પ્રીત તૂટે ન એ !

જ્યોત્સ્ના શુક્લ

દાગોરનાં સંસ્મરણો.

અનુ. અંબાલાલ પુરાણી

આદ્યાવસ્થાના અમારા જીવનમારેની કારેકિર્દીમાં મને તેમની શિક્ષા-લાને સિવાય ખીણું કંઈ જ વાદ નથી. તે સમયને એક જ માણસ મારા સ્મરણમાં છે. તે માણસનું નામ ઇશ્વર હનુ. તે પહેલાં ગામડામાં શિક્ષક તરીકે કામ કરતો હતો. તે પોતે ધણો ચોખ્ખો, ડાહ્યો અને સમજી માણસ હતો. તેને આ દુનિયા ધણી જ ગંદવાડથી ભરેલી લાગ્યા કરતી અને પાણીનું પ્રમાણ તેને પૃથ્વીમાં એટલું તો એણું સાગતું કે તેથી જ પૃથ્વી શુદ્ધ રહી શકતી નથી એમ તે માનતો. પૃથ્વીની હંમેશની ગંદકીને અને ઇશ્વરને આદેવર હનુ. ઇશ્વર એને પાણી ભરવાનો ધડો એવો તો વીજળિક ત્વરાથી પાણીની ઉંડાઈમાં ઝખકોળતો કે તેમા સ્વચ્છ પાણી જ આવી શકે અને ઉપરનો કચરો તો કદી જવા પામે જ નહિ. પોતાના બંને હાથથી પાણીની સપાટી વરનો કચરો દૂર કરી વાંધી ડુબકા ખાઈ પોતે જાણે પાણી પર છાપો મારતો ન હોય એવી રીતે ન્હાવા પડનાર તે આ ઇશ્વર જ હતો. ચાલતી વખતે પણ તેના જમણા હાથ તેના શરીર સાથે ખૂણા કરી પ્હાર નીકળી ઝૂકતો અને જાણે તે પોતાના પહેરેલાં કપડાંની સ્વચ્છતા ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકતો ન હોય એમ અમને લાગતું. તેનું જંદું વર્તન કૃત્રિમતાથી ભરપૂર હોય એમ અમને લાગ્યા જ કરતું. અચાત રીતે પૃથ્વીમાં, પાણીમાં અને મનુષ્યના જીવનમાં પેસી જતી અસ્વચ્છતા દૂર રાખવા માટે તે કૃત્રિમ પ્રયત્નો કરતો. વધારામાં તેની ગભીરતા અગાધ હતી. જ્યારે તે બેલતો ત્યારે ડાકું જરા વાંકું રાખીને તેના તેણી કાઢેલા ચપ્પે ધીમે ધીમે ગંભીર અવાજે બેલતો. તેનું સાક્ષરતામય બેલવું, તેની ગેરહાજરીમાં અમારા વડીલાનું એક હસવાનું સ્મુજ સાધન ધર્ષ પડતું. તેનાં કંઈલાંક ભારે વાક્યો તો અમારા કુટુંબની હારખરસની તિબેરીમાં ઢમેચનાં

ખળનારૂપ યથ પડયાં હતાં.

મને તેનાં વાક્યો હાલમાં એટલાં બધાં આડવક ધર્ષ પડે કે નહિ ને હું કહી શકતો નથી. પણ એટલું તો જરૂર સિદ્ધ થાય છે કે તે વખતે લખવાની અને બેઠરાની ભાષા વચ્ચે આસપાસ જમીનનો ફેર હતો. આજકાલ તો એ બે ભાષાઓ એક બીજાની ધણી જ પાસે આવેલી છે.

આ ગામડાના મહેતાશ્રયે અમને સાંજના સાંત રાખવાને એક રસ્તો શોધી કાઢ્યો હતો. રોજ સાંજે તે દીવેલના કોડીઆના દીરાની આસપાસ અમને ભેગા કરીને મહાભારત કે રામાયણમાંથી ક્યાંયો વાંચી સંભળાવતો. ધરના ખીલ કેટલાક નોકરો પણ અમારી સાથે શ્રોતાગણમાં ભળતા. તે દીરાનો પડછાપો છેક ઓરડાના ભારવરીઆ સુધી જતો. ધરમાંની ન્હાની ધીમેડીએ ન્હાનાં જીવં પકડવામાં રોકાવથી હોય અને પ્હારના એટલાની છતની આસપાસ આમાચીડીમાં અહર અહર ગોળાકાર દુર્ખો કરતાં હોય તેવે વખતે અમે આશ્ચર્યમાં મરકે યથ જીવને વાર્તા સાંભળવામાં લીન ધર્ષ જતાં અમે લવ અને કુશની વાર્તા સુધી આવી પહોંચ્યા હતા. તે વખતે તે પ્હારૂર વીરપુત્રો પોતાના પિતા અને કાકાની આખરને ધૂગમાં મેળવવને પ્રયત્ન કરતા હતા તે મને સાંભરે છે. એવા પ્રસંગો વાંચતી વખતે તે જાંખા દીવાવાળા ઓરડીની સાંતિ છોડેછક ભરાઇ જતી અને જાણે હમણું કાંડું કાંડું-ડુંગરાવાની તૈયારીમાં આવી હતી! રાત પણ ધણી યથ મધ હતી, અમારો જાંધી જવાનો વખત પણ ધર્ષ મયો હતો, પણ વાર્તાને અંત ધણો દૂર હતો. એટલામાં મારા પિતાને જૂનો નોકર કિશોરી અમારી સહાયે આવી પહોંચ્યો. તેણે બસરાવની ઝડઝમકવાળા કવિતા વાંચી સંભળાવી. મેલ્ટ્રેનની ઝડપે વાત પૂરી કરી!

કૃતિવસાની ધીમી ચૌદ માત્રાવાળા છંદના ચંદ્રકારે,
 અસુગમની અનુપ્રાસુક્રમ અને સરણું શબ્દોની
 હેલીના પૂર આગળ તદ્દન ધોવાઈ ગયા અને છેવટે
 અસુગમનો સરકાર જ મગજ પર રહી ગયો.

કોઈ કોઈ વાર અમારી કથાઓમાંથી સાંસ્કાર્ય
 અને વાદવિવાદ ઉપસ્થિત મનો. તે બધાનો નિવેડો
 ધૈર્ય પોતાના ગભીર અને જ્ઞાની વચનોથી કુનો.
 છોકરાઓને રાખનારે નોકર તરીકે તેનો દુઃખને
 અમારા કુટુંબમાંના ધીમ ધણુખરા ચાકેા કરતા
 ઉતરતો હતો, છતાં પણ મહાભાગતના ભીષ્મપિનામહ
 પેટે એવું વલન એનાથી ન્દાની ઉમરના પણ
 ઉંચ્યા દરબજાના માણસો પર પડ્યા વગર રહેવું નહિ.

અમારા ગંભીર અને માનવત નોકરના ગેક
 ખેડ હતી જેના તરફ ઐતિહાસિક ચોક્કસાઇ ખાતર
 ધ્યાન ખેંચવું જરૂરનું છે. છતાં તે કુ કુંકમા જ
 પતાવીશ કૃષ્ણરને અરીશુ ખાનાનો મહાવરો હતો,
 તેથી તેને પૌષ્ટિક ખેગક લેવાની જરૂર જણાવી.
 જ્યારે સવાળના પહોરમાં તે અમારે માટે દૂધના
 ખ્યાલઓ લવતો ત્યારે પોતાના મનનું એ દૂધ
 તરફનું આકર્ષણ ધણુ જ વધી જવું. અમે પોતે
 અમારી પોતાની જગ પણ નાણુથી દૂધ લેવાને
 બતાવીએ તો પછી બીજી વાર અમને પૂછવાની કે
 આમ્રહ કરી અમને દૂધ પીનરાવવાની તે જરા પણ
 વરદી લેતો નહિ. અમારી પાચનશક્તિ રિપે પણ
 તે ઘણે જ દલકો અભિપ્રાય ધરાવતો. જ્યારે અમે
 સાંજના જમવા બેમતા ત્યારે, અમારી પાસે એક
 યાળી બરીને પૂરીઓ મૂકરામા આનતી તેમાંથી
 યોડી યોડી પૂરીઓ દરેકને આપવાની તે રજૂ કરતો
 અને તે પણ પોતાની ભતને જરા પણ અચરજતા
 લાગી ન જાય એટલી ઉચ્ચાઈએથી તે અમાગ
 ભાણુમાં ફેંકતો. જલ્લે કોઈ દેવની પસેથી મગી
 લીધેવું વરદાન હોય તેમ ને પૂરીઓ અમારા ભાણુમાં
 આવી પડતી તે એવી ચાસાકાથી અણુમચાબરી
 પરીણાગત અમને આપતો કે જલ્લે કોઈ દેવના
 હાયમાંથી ખેંચી લીધેલી હોય તેમ પૂરીઓ અમારા
 ભાણુમાં આવતી. પછી "બીજી પૂરી નેહશિ કે ?"

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે

વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રોન લાઇફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

૦

ચાલુ વિમા :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

હિંદના વડા મેનેજર ૦ હિંદના ડે. વડા મેનેજર
 ડી. ઇમ્પલ્યુ ડ્રફ ૦ સી. ડી. શાંહ

હિંદની વડી ઓફીસ

ફ્લોરા ક્રોનલેન્ડ, કોટ, મુંબઇ.

એવી તપાસ દરવામાં આવતી. ક્યો જવાબ સૌથી વધારે સતોષકારક થશે તેની અમને બધાને પહેલેથી જ ખબર હતી. એટલે વધારે પૂરીએ માગી તેના ભાગમાંથી ઝોછી કરવાની કોઈ દિંમત કરતું જ નહિ વળી વધારામાં બપોરે અમને આવણું આણી આપવા માટે પૈસા પણ ધંધરને આપવામાં આવતા હતા. તેથી બપોરે પણ “શું ખાવું છે?” એવો પ્રશ્ન અમને પૂછવામાં આવતો. સોલામા સોણું કહેવું એ જ સૌથી ઉત્તમ ગણ્યો એવી અમારી ખાત્રી હોવાથી અમે કોઈ વાર ચણા, મગફળી અથવા પૈઆ મંગાવતા. ધંધર જેટલો શાસ્ત્રાર્થ અને વાદવિવાદમાં ઝીણવટવાળો હતો તેટલો અમારા ખોરાકની દરકારમાં હતો નહિ એ તો દેખીતું જ છે.

જ્યારે હું એરીએન્ટલ સેમીનરીમાં હતો ત્યારે વિદ્યાર્થીપણાની હલકી સ્થિતિમાંથી છૂટવાનો મહેં એક રસ્તો શોધી કાઢ્યો હતો મહાત્મા ધરના ઝોટલાના એક ખૂણામાં મહે એક વર્ગ કાઢ્યો હતો. ઝોટલાના કઠેરાના ઊભા સળીઆઓ-દાડાઓ મારા નિશાળીઆઓ યતા અને હું હાથમાં નેતર લઈ સામે પુસ્તકો પર બેસી તેમનો શિક્ષક બનતો. ક્યા વિદ્યાર્થીઓ સારા અને ક્યા નફારા હતા, તે પણ મેં નહી ક્યું હતું; એટલું જ નહિ પણ તોફાની અને શાંત, હુશિયાર તથા ઠાઠ વગેરેને પણ હું ચોક્કસ રીતે ઝોળખી શકતો તે કઠેરાના ખરાબ લાકડાઓએ તો મારી નેતરોનો એટલો બધો માર ખાધો હતો કે

એ તેઓ સજીવ હોત તો બહુવા કરતાં મરવતું હમ્મર દરજ્જે પસંદ કરત. જેમ જેમ માર ખાધને તેઓ વધારે ખરાબ બનતા ગયા તેમ તેમ મને તેમના પર વધારે ને વધારે ક્રોધ ચડતો ગયો અને તે એટલે સુધી કે તેમને શિક્ષા કેવી રીતે કરવી તે પણ મને સ્પર્શ નહિ તે મિચારા મૂગા વર્ગ પર મેં જે અનહદ જુલમ ગુજાર્યો હતો તેની સાક્ષી પૂરવાને તેમનો એક પણ આજે હયાત નથી મારા લાકડાના શિષ્યોની જગા પોલાદના સળીઆઓથી પૂરવામાં આવી છે. હમણાંનાં બાળકોમાંથી કોઈએ તેમની કેળવણી જતે ઉપાડી લીધી નથી. અને કદાચ તેમનો કોઈ પણ લે તો પણ મારા જેવા સંસ્કારો તે પાડી પણ શકે નહિ! ત્યાર પછી મહારી ખાત્રી થઈ કે કોઈ પણ સંગીન વસ્તુ મેળવવા કરતાં તેની બાલ યાપરીષ મેળવવી ઘણી સહેલી છે. જરા પણ મહેનત લીધા વિના મારા શિક્ષકો મારા પ્રત્યે બતાવતા હતા તેવી જ અંધીરાઈ, ગરમ સ્વભાવ અને પક્ષપાત તથા અન્યાય શીખી લીધાં હતાં, પણ તેમના શુભો મદલ કરી શક્યો નહોતો મને દિલાસો માત્ર એટલો જ છે કે મારી આવી જંગલી વર્તાણુંક મને સજીવ પ્રાણીઓ પર અજમાવવાની તક મળી નહોતી! ખેર! લાકડાના શિષ્યો અને અમારી નિશાળના છોકરાઓ વચ્ચે તફાવત હોવા છતાં મારું માનસ શાસ્ત્ર અને નિશાળના માસ્તરવું મગજ બંને સરખાં થતાં કાઈ અડચણ આવી નહોતી

મધુસૂદન એમ. એ.

છોડી વૈભવસગ રંગ રતિ સૌ પોંડીચરીમાં વચ્ચા
માયાવી જગ ને જનો તણ દષ માની દુપાએ હસ્યા
છોડયું સર્વ-છતાં ન રમ્ય કવિતા-પ્રિયા બની એ ત્યહી
ને પામી કવિતા ય પુણ્ય, બનતાં પ્રેમાધિકારી રહી.
ગૂંથી રમ્ય રસાર્દ્ર મંવૂ કવિતા સાથે પ્રભુતા ભણી-
પારિભતકે પુણ્યની પુનિત થૈ માલા પૂજલાલની !

ફાઇએ પાડેલા નામને સાર્થક કરતા પૂજલાલના
પુસ્પદર્શન એટલે કવિતા અને પ્રભુતાનાં સંગમદર્શન.

વર્ષોથી ગુજરાતને છોડી પોંડીચરીમાં થી
અર્ધવિદના આશ્રમમાં વસનાર આ સંતકવિ ગુજરા-
તના સંતકવિઓના ચીલાને ચાણુ રાખે છે.

પુષ્પની ભોમકામાં વસનાર આ સજ્જન પ્રભુ-
જન કવિમાં રાગનો ત્યાગ છે-પણ વિરાગનો કવિતા-
રાગનો અનેાપો રાગ છે. એગની કવિતા એટલે
પ્રભુતાની કવિતા અને એગની પ્રભુતા એટલે
કવિતાની પ્રભુતા, !

ગુજરાત બહાર વસેલા આ કવિને નથી વાડો
કે નથી વણકો. વાડો હોય તો તે એક જ પોંડીચ-
રીને એ આશ્રમ ! જિના મિલને પત્ર દ્વારા જ ચૈત્રી
રાખનાર આ સજ્જન કવિજનથી થે પર છે.

એમને જોતાં કવિ વિષેનો ચલણી ખ્યાલ દૂર
થાય ! આગ કવિઓની પ્રતિષ્ઠાને ટકાવી રાખવામાં
કવિઓએ આ કવિતા પૂરતો ઉપયોગ કરવામાં પછી
પાની ભૂતચુકે પણ ન કરથી. પણ જેઓ એનો
ઉપયોગ કરવા ગયા તેઓ ત્યાં જ જઈને વરયા-!
એનો તાગમાં તાગે દાખલો' સુંદરમનો. એઓ
અમદાવાદમાં 'તે રમ્ય રાગે'ની રમણીય કવિતા લખે
અને પ્રાયશ્ચિત કરવા છેક પોંડીચરી સુધી જાય !
અને હવે તો ત્યાં ગયા તે ગયા- ! એવી છે માયા-

લાગી એ માયાવી આશ્રમ બધાં જે ગયા તે વચ્ચા !

પૂજલાલનો ગુજરાતી કવિતામાં મુખ્ય ક્ષણો-
સોનેટ અને ભક્તિગીતો ! એમનામાં કવિતા બલવંત
છે-એટલે દષ એઓ ગુજરાતી કવિતામાં વિશેષ
ક્ષણો આપશે એટલું ચોકસા !

પૂજલાલ માત્ર ગુજરાતી કવિતા જ નથી
લખતા, અંગ્રેજી કવિતા પણ લખે છે. પોંડીચરીનો
પવિત્ર આશ્રમ તો સારી દુનિયાના કવિકોશિલોનો માળો
છે ! એ માળાના કિલ્લેલ અને કૂચલ-કવિતામય છે.

વિનમ્રતા અને વિમલતા એ છે પૂજલાલના
સદ્ગુણો જે સામાન્ય રીતે કવિમાં તો દુર્લભ હોય !
ગુજરાતના કવિઓમાં જે છે તે (કેટલાક અપવાદ
સિવાય) એમનામાં નથી અને એમનામાં જે છે તે
ગુજરાતના કવિઓમાં નથી.

તત્વદર્શનાભિલાષી કાવ્યરસિક રસાત્મા શ્રી
પૂજલાલ ગુજરાતના નવીન કવિઓમાં અનેાપા અને
નોખા છે. અનેાપા છે એમના ઉલ્લાસ અને નોખા
છે એમના વાસ !

પોંડીચરી-પૂજલાલ-પારિભત એ ત્રિવેણીસંગમ
એટલે ગુજરાતનું પવિત્ર કવિતાધન ! કવિતાપ્રિયા
સાથે પ્રભુતામાં પગલાં માંડનાર પૂજલાલ પૂજ્ય
છે-પૂજ્ય પામવાના અને કરવાના ઉભવના અધિકારી
છે ! ગુજરાતનું એ પવિત્ર ધન આજે સેંકડો ગાય
છે છે-સારી દુનિયાના કવિકોશિલોના પવિત્ર માળામાં !

કવિમિલન

હસિત પુત્ર

ધનાક્ષરી છદમા હુ કવિતા લખુ છુ આજે,
કવિતા યરો કે યરો લવિતા તે કેશુ જાણે
પણ છે આ મારગ સીધો સૂતરો સદુ કાજે

પ્રાસના પગધિયાઓ ખાડાખૈયા જેવા લાગે
લીજત રામદના શરામની જે કમ લાગે
શોભાકરણમા કવિ કજૂસનો પીર લાગે
પ્રતિભાની પૂનમના તેજ શીકા શીકા લાગે,
વારતામા વળી રૂપરેખા ઉપરી ન લાગે,
તો પણ, હે શ્રોતાજન ! વિનોદની ઊભ તાગ
દિલની કિનાર ચૂમે લગીરે જે જસ મારા
મનની મુરાદ નથી ખીજ કોઈ ! પણ યદિ
નવ યાજ એટલુ ય, મહા કાનસાગરની
ચુહામા સમાઈ જતા વાગ કવિતાને કશી ?

"અરે, ધૂમધૂમ કવિરાજ ! તમે ધૂપી ગયા
વિવેકની વાડ મહીં, વારતા માડોને ભલા !"

-શ્રોતાજન હે અધીર ! યાક લાગે આટવામા
એવા કેવા તમે ય ? તમારા બાપદાદાઓ તે
એક વારતામા ખીજ લાખવાખ ગરી લેતા,
જીખાણા ને આડવારતાએતણા પન મહીં
ધરાતન તજ ચઢી આસમને હસી લેતા

હરો, પણ આકળાશો જરીય ન શ્રોતાજન !
જમાનતુ જેર જહીં તહીં શેતુ મમ તમ ?
જતા કહુ આટલુ એ વીમરશો નવ જરા,
જખી હુ આનેપુ હવે ઝડપી જે મુ મધમા.

કયા કરવી ન મારે જરિય એ રેરશોભી,
વીજળી ગાડીમાની જુવાન શ્યામ માહણોની,
દિલ્હિન ધાગીઓ-કેળાવળા-દૂધધારીઓની,
સિનેમાની કવાલીઓ ગાતા અથ દુકિરોની,
સફાઈથી નૌવેનના પાન જેતા સાહેબોની,
અથવા ન મળી હોય દુરસદ ઘેર તેથી
કે જાહેર જનતાના દિલ કાળે હરો તેથી
પ્રેમના પ્રયોગોમા બનેન લીન યુગલોની

કરવી નથી રે કયા મોટા મોટા ભુવનોની,
એના ધોલકિયા ધરુની, અપર દાદરોની
પડોશને જાણુતા ન હોય એવા મધુસોની,
ભરી ભરી ગવીઓ વિદ્યાસ રાજમારોની
મેડીવાળી બસની, ટ્રામની, યોજાઈગોની

નથી રે કરવી કયા અઠક રગીની પેની
ચોપટીની, ધરાતીના પીણાધ ની, મસાને
દાર પાનવાળાઓની, મધુર જલ બરેલ
નાચિરવાળાઓની અલીશન સિનેમાની,
મરીનની ફૂટપાયરીની, જૂદ સાગરની,
ગડેરી-શેતુર વિલાયતી જાજુવાળાઓની,
હમરા-મલાઈ અને વેણી વેચનારાઓની
કયા રે મુ હુ મુ કયા કવિમિનનની,
શ્રોતા ! કવિતાવહેણે મૂકે મનની તરણી !

કવિધામ કિયા ઉપનગરે, માગે કયા ?
કવિ છતા જાણુ નહુ એ તે મને કેમ બધ ?
સારાનો સજ્જ સોનાનો મને લગિયો, ને

अनिर्झलहर लागी अग्रभ, भीमराज वणी
सवारनी माहमां अतुलनी मे, नगरीनी
सरत अमकभरी यद्य गद्य लागी भने:

अतुल्ल सद्ध सागर,
पृथ्वीने पाट आगर,

हृदय हृदय भीडी भेटरी जे इविराज !

इविने निरुणी इवि धरभांथी होट मूथी
भावभेटव्यांथी नवरानी, हिल जोशी जोशी
इविता-इविआ-प्रकाराकोनी अनेक वातो
हरतां नही निरमे, वणी इविहृदयनी
रसत्ररणी शां गृहिलीने सुमधुर रवर
संभणारी: "वगीने व वगे !" मे तो गगना
छूटे मूथी होट आरा भनना पतंगतरो

अरे ! पथु डम हवे रायने हुं पाणी शकुं ?
डम करी उरने भळुंहुं हुं वारी शकुं ?
अही तो न डोछने इविनी-इविधनी के
इविना भारगनी छे पडी, जेछ वीधुं मे ने
सांभणधुं, "इवि ! शेना इवि ! इवा इवि ?"
स्टेशन जांवे अगरे ने भारगे वहींतरी.
पूछने हुं घेरघेर भभी रवी गरीगरी,
"इविने न गजो ? इविता शुं गजो नव वरी ?"

शेठ ने शेडाणी जेम नरसिंह नागरनी
भीड पूरवाने आवियांतां, तेम भारगनी-
धूण अजती अपोर ने अमथुं लोक यकी
अकजाई रहेला मे विशाल के अवननी
उपवन घटा अही शेठ ने शेडाणी केक
नीरभियां टहकियां शेडाणी निहाणी भने,
"कानुं काम छे आवो ने !", अने, "तमे कहे छे ते
भारग तो आवणीम नगरनी नथी, पथु
हर चेवी गम होय तो पथु पूछीने वगे !
वणी आवुं अटपडुं इविनाम अवनमां,
सांभळुं नथी या मे वायिधुं नथी, पथु जे
इवि काम करे छ' शुं कही शके, ..अथवा तो
धरनी देनीनुं नाम गजुता हो..." असा ! असा !
हृदयने मीरते जे टहुंके सजुवे नव !
'अपमां धननी सरिता इवि पर वहे,

अने अही ? इविनुं उपनाम पथु हवे
अटपडुं ? । असा ! असा ! इविपडुं इरुं तो
गृहरत अही इवि नही !", गांठरी मे व-

धरती-आकाश अजे अगन आगार सर्गां
ने वृष्टतां भननां जे धाणु भाग वेरलुभां,
करी रवी कंक, आंवे जीवप अमती झागी,
छनां इवि सडोहर दरशन विणु नही
धर छे इरुं आग मे व भन गेप नवो.

याह करी नियम के सागर विना कृम नही,
शरभतना गवासापान छरी नर करी
उरभमंगने मे शरु करी जेज करी.

इरी पाछी आवी रे वीगणी भारा अरुणमां,
अने भारग मल्या के सुवानना वयनमां
आशनुं इरिणु भने लखिधुं के, "इविताणुं
धर तो न गजुं पथु सुखिधुं मे नाग मथुं."
जकरा पनुं सुभन गेनुं छानुं रहे !
योंधरे दांडेल तोय गतन शुं मूक रहे !
जुओ, नाम अवननां केवां कसामथ अही !
आगमां मूथी हभी रवां छ' केवां कृल वणी !
इवि ! तारा नगरनां निशान आ नथी नथी !

अजने अपोर शनी इरुं होय के भजे
पोखिसहाहा भारगे ! । पथु दोधपोध अने
अजातीने अशमां भागेल नूनां नाक परे
अजिये टपासी जे पथुअनुं पथुअनुं तो
वहे, "असा भय ! इवि तमे व हिसो छ' । अपेर,
धरु वार कागणियां लांभांलांभां इविघेर
आपवा ननुं पडे छ', पथु काछ दिन भने
सभ भावा जेवी व न भोएणी मणी । उपरथी
इविनां माशुक वरसावे, 'तारा करमे आ
कागणना दग हलवाता रोजरोज अही !'
हरे ! अवा हो पुराणु ! आगण वजवाने,
भारग, त्वां सोरअछ शेठनी छेडल हरो;
पूछतां इविनुं धर जट मणी वरो "

गयो टपासी ने गारी शीरकी उभणी वी,
'अरुपमां कशीर इवि यकी जेजभाय,

અને 'અંહી' ? હોટલથી કવિધરને જુલ્યાય !
 'સોરાબજીને પૂછી હું મારી કવિ આત્મગની
 આખરું લૂંટાવી દઉં એવો હું નથી રે નથી !'

અરે, પણ જુઓ! વિધિ કેવાં અતુકલ દિશે ?
 'હોટલમાં હડતાલ નોકરગોપાની રીસે.'

પણ દીઠાં નજીક ખૂણાના ધરજીંબરમાં
 છોકરોને ધીખતાં કેા ગૃહિણીને શરમમાં-
 ગરકોને પૂછ્યું, "કવિરાજતુ" ધર કહો ?"

અને ક્ષણમાં તો માથાવટી બરાબર કરી,
 'મૂખી' શિશુગણ્ય કરી નખન વધાં એ, "અહીં !
 'આવો ને, કવિ તો નથી ! પણ છે ને કવિધર ?
 મંજરી, જા બનાવ છુ આહ...અરે, એ તે આલે ?
 હશે ! ઉન્હાળામાં નહીં દઉં ત્રાસ ! હોટલમાં-
 'સોરાબજીની જર્જ, મુરેશા ! આપુ રાસખરો !"
 "આજ તો, ખા ! હોટલમાં હડતાલ"
 "અરે, બૂલી !"

મ્યુ, ૧૦મી મે ૧૯૪૮.

પણ દિલખુરામાંથી કચેરીની 'હીસ' અને
 ફૂલરી લ'વાવ, પહેરી ખંખીસ ઝટ દર્વો"
 કવિના હૃદયગણી વિનયનાં વંચને
 સાંભળે ય શેનાં ? તેથી દુગ મેં ફેરવિયાં, ને
 કવિઓની છખી મળેતે નીરખી હું-દરખિષે
 દિમાત્રયે ચોપડીના છવ રમીખમી રહો.

પણ બ્યારે બાણિયુ" મે કવિરાજ કચેરીથી
 આકાશમાં તારલાનાં, ખેત્રણુ પ્રથમ કદિ
 ધર બૂકકાંના ખેલ પેખતા ન, વિનયથી
 નિગરા યહને વાટ પકડી મેં ધરતણુ;
 વીજળી ગાડીની મને ગતિ લાગી મદ ષણી!

કવિમિલનમાં નખનીસરણી છે યા નહીં,
 શ્રોતાજન હો ન બાણું સગીર એ; પણ અહીં
 જગતના ગાયક શા કવિની જગત મહી
 જગતના નાટકમાં કવિ કેરા ધરતણું
 ન્હાનકડી છખી તને યદિ જાપ અહીં મળે,
 એકાદમે ફૂલ ફૂલપાંકડી તો નખીનખી
 તારે મારી કત્રમ પર છે વેરવાની રહી!

કોણ ?

કોણ મ્હારી આખડીતુ અજનાણુ યાય રે ?
 ગોઝારી સસારે
 અણુખણી પગથારે
 કોની એ આગળીએ છાનર દેરાય રે ?—કોણ
 ધુનમની રાત બ્યારે દિનકુ દઝાયરે
 ઉન્હા ઉન્હા આસુડામા હૈયુ યહી જાયરે
 કોણુ ત્યારે ચદ્રમાતુ 'આદરણુ યાય રે ?—કોણ
 મનડાના મન્યનીઆ સમજ્યો અમજાય નહિ
 હડે ચદયુ હૈયુ ગીત ગાનાતુ ગાય નહિ
 કોણુ મ્હારા છવનનુ ખીન ખની જાય રે ?—કોણ
 અતરના ઉવાને સૌજબ પ્રસગવતુ
 છવનની ફૂજવેલ મ્હેકી મ્હેકાવતુ
 કોણુ મ્હારુ મનગમતુ ફૂવ ખની જાય રે ?—કોણ

અવિનાશ વ્યાસ

માન ને મનવા

તજ સસારની આજ, હવે તુ માન ને મનવા
 કરેલા પૂર્વના પાપો, કરાવે તેજ પરિતાપો,
 બહુ ભગવાન ને ભાવે, હવે તુ માન ને મનવા ૧
 જગત સૌ સ્વાર્થમા પુરુ, દીને છે દેખતા રુકુ,
 દિશે છે કાજ એ બાણુ હવે તુ માન ને મનવા ૨
 છવન તરુ વૃથા જાગે, ચોરાશી-નક્ષ બજારો,
 કરી સત્કર્મ પ્રીતિથી, હવે તુ માન ને મનવા ૩
 'કનક' અભિમાનને છોડે, પછી અહ કારને તોડે
 પરમ પદ પામશે ત્યારે, હવે તુ માન ને મનવા ૪

ગં. રવ. કનકકુંવર
 (રાણીસાહેબ માલીઆ.)

ખોવાયેલું પતું

કોલક

મયા અકમા વિવેચારણા સાહિત્ય સલાના રજતમહોત્સવ અંગેની કેટલીક દૃતિઓ પ્રગટ કરી હતી એમા કવિસમેલનના પ્રમુખ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેએ પ્રો. બલવતરાય ઠાકોરને તેમજ કોલકને ઉદ્દેશીને કેટલીક પંક્તિને ભેરવી તે અકમા એ બાબતનો ઉદ્દેશ કરતા જણાવ્યું હતું કે મૂળ કાગળ જેના પર કોલકે પ્રો. ઠાકોરે આમત્રણ કવિતામા લખી મોકલ્યું હતું અને પ્રો. ઠાકોરે એનો જવાબ પણ કવિતામા જ મોકલ્યો હતો. પણ એ પત્ર પાઠ્યથી ખોવાઈ જતા છાપી શકાયો નહોતો. રવિવારની નવરાત્રી કવિસમેલનમા પ્રમુખસ્થાન લેનાર જ્યોતીન્દ્રે એ વસ્તુને પોતાના હાથએ પિડ્યુ બનાવે છે તે એક પ્રો. ઠાકોરના દાવમા જતા પ્રો. ઠાકોરે પોતાની ઉત્તરાધ શબ્દધામા તેજરવી રમૂતિએ એ પંક્તિઓ યાદ કરીને મને એક કાગળ પર લખી મોકલી તે પત્રમાની પંક્તિએ અહીં ઉતારીએ છીએ

કોલકતું આમત્રણ

પૃથ્વી પિતા જો નહિ આવશે તો,
ત્યા કોણુ આપે વગિ કોણુ ગામ ?
ચહ ચહ સાંભળવા હુમેને
—આમંત્રુ આથી વધુ એક વાર

પ્રો. ઠાકોરનો જવાબ

આવીરા સનિએ, મોમે આવવા ય વિચાર છે,
રવિની માગતો છટ્ટી, મોકલૂ બહલે કણી
માહુરી એ પ્રતિનિધિ !

આ અને માત્ર ભેટકણુ જ છે પ્રો. ઠાકોરે પણ પોતાના પત્રમા એને ભેટકણુ તરીકે જ ઓળખાવ્યા હતા પણ ખાસ કરીને શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેએ કહેલી રમૂજને વિશેષ સારી રીતે મહાકલાને જ અહીં આ ઉતારો આપ્યો છે

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લીં.

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ ખીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૨ના અંતે લાઇફ ફંડ આશરે રૂ. ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦

૭

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

અંદગીના વીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો:—

જનરલ મેનેજર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુતું નામાંકિત રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ નબળાં સબળાં-બધાંને ઉપયોગી છે. સાબળું પ્રાણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નબળાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુતું રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીરે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંડુ-રકતો-ફેરફે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ રકતો ફેરફે મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લીં, ગોખલે રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪

દુકાન:—ભાટીયા મહાજનવાડી, કાલ્યાણી રોડ.

आंभो ज्यारे
अंतर्नी गोलीना
पडयो पाउं छे—
जे ह्यैानी
प्रणय छगी :

मुं भ छं ने
गरी गयेहुं
प्रणयदर्शन :

पंचोली आर्टनु प्रणय सर्जन
दुःख अठवाडियुं

शी रीं इ र छ। ह

निर्माता : हलभुष पंचोली
दिग्दर्शक प्रह्लाद दत्त

समय : रोज

४, ७, ९-४५ वागे

शनि, रवि वधारानो भेल १ वागे

अेड. भुङ्गीगः छा थी १२१, २१ थी ५

केपीटाल

भूमिका • रागिणी-कथंत
शुलाम भडंभद, आनी

प्रकाश-अेवरधीन रीलीज

दुःख

अठवाडियुं

हिलनो हिया लधने
मनभ हिरनां देवतानी
पूज करती आदर्श गृहीणीनां
आदर्श स्वप्नोनी सुरेभ
: तस्वीर :

संछयन
आर्टहुं
विभि
चित्र

कशांता आर्ये

(अेस. अे. क-स-सं)

कमोतीलाल

साथे कथंद्रप्रला .

कसुशील शाहु

अेवाम-स भुङ्गीगः

९धी११ : ४धी६

सुधी

दिग्दर्शक :

द्वारका

जोसला

[अेवरधीन
रीलीज]

सा व न

सु प र

टो डी अ

रोज ४-७-१० वागे

शुक शनि रवि १ वागे

“અરીસો છે દેવી હૃદયરૂપી જોવાં....”

એમાં જગતનાં
અને છવનનાં
પ્રતિબિંબ દેખાયાં
અને શૃંગારનું સ્થાન
વૈરાગ્યે ઝડપી લીધું !

ભ ર થ રી

રાજના એવા હૃદયપલટાનાં
રૂપેરી પ્રતિબિંબ દર્શાવે છે
સુરેન્દ્ર, મુમતાઝ શાંતિ
અરણ્ય અને જહાંગીરા કલજન.

નવીનહં

મોહક મહાચિત્ર

નિર્માતા : સી. વી. અવેરી
દિગ્દર્શક અતુલુજ દાશી

તા. ૧૮મી મેથી શરૂ

રોયલ ઓપેરા હાઉસ

* અભૂત પ્રકાશન *

૨૦૦૦

વર્ષોના ભવ્ય ભૂતકાળ
રૂપેરી પડતા પર
સજીવ ખનીને ઉતરી
આવે છે—

લાખો માણસો

જેને યાદ કરે છે
સંવતને નામે
અને સાથે જ યાદ
કરે છે એ સંવતના
પ્રતાપી સર્જકને—

પ્રકાશનું ભવ્ય
ઈતિહાસ
દર્શન

વિક્રમાદિત્ય

દિગ્દર્શક : વિજય ભટ્ટ * કલા : કનુ હેસાઈ

: ભૂમિકા :

પૃથ્વીરાજ, પ્રેમ ગદીબ,
બાબુરાવ પેંઢારકર, રંગના,
રત્નમાલા વગેરે.

તુરતમાં જ
આવી
રહ્યું
છે.

લાખોના ખર્ચે તૈયાર થયેલું પ્રકાશનું
ભવ્ય ઐતિહાસિક સર્જન

● જીવરમીન રીલીઝ ●

वेणी

तंत्री : षडरी कायवाला

सीनेमानी आक्षममां सणवणाठ करतुं :
नीडर विवेचननी षिधारी तलवार भण्डावतुं :
हसावी हसावीने तणियत तंदुरस्त रायतुं
रंगरंगनी कूल पांढडीआने अकदारे गूथतुं

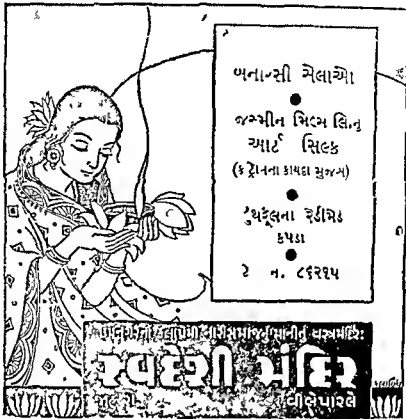
सप्तरंगी छंद्रधनु सभुं

महागुणरातनुं मानीतुं साप्ताहिक

वडीलरना कोष्ठ पणु स्टोल परथी मेणवी ल्यो.

वेणी कार्यालय

षेतवाडी परमी गली-मुंअर्ध, ४.

રામતીર્થ આહી તેલ

સ્વેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતત્ત્વો અગવાન બને છે. ધોળા વાળ કાઠા થાય છે, ખગ્તા અટકે છે તવત્તા વાગે છે તે જોડા મટે છે ગાદ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ અને આજોની દૃષ્ટિ વધે છે બધી રૂતુમા બહેને, પુત્રો અને બાગડો માટે મહાન જ્ઞાનદો કરનાર છે બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગીશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

જન-મહુમિ હરીકાઈ વ્યૂહ ૧૦૩ : : બંધ ૧૯ જુન

મં. શી ૧૨ આના એકંદર
 પ્રજા વિગતો માટે જુઓ ધનામ રૂ.
 ઇર રવિવું 'હરીકાઈ'

5,000

— પ્રવેશ કીટો —	
૧ પ્ર. પત્ર...૨.	૦-૧૨-૦
૨-૩	૧-૮-૦
૪	૨-૪-૦
૫થી	૩-૦-૦
૧૬	૬-૦-૦

૧૬ ધનામ રૂપિયા ૪,૪૦૦

ઘરખેઠાં મેળવવા આપના પ્ર. પત્રો સત્વરે ભરી મોકલો.

.....અહિંથી કાપીને મોકલો.....

સહી
 સરનામું
 મુબઈના કલેક્ટરે ૧૦-૧૨-૪૦ના ગામ
 લાખસન્સ ન.૧૧થી મલુરકરંથી (KVT)
 ધી.....પ્ર. પત્રોની પ્રવેશ થી. ...થી મોકલી છે.
 બંને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલશો નહિતર
 રહ થરો.

ચાંચીઓ આહી

- ૧ વાલી પ્રાંત એરે નેચોવીવન સાથે સરખાને પણ ખરી.
- ૩ સખ્તવ્યવહાર જામતમા નવા... કસાનો વખત આવી વાગ્યો છે
- ૪ થી ઘેરાયેલો માણસ વરસવાથી નિવાર કરી શકતો નથી
- ૬ ઘોષા લોકો...ને સહેલાઈથી બેન બને છે.
- ૭ આરા પાક મરે...હોય કલા પ્રમાતી દુષિકારો યોગ્ય સમયે બનુવ થતા નથી.
- ૮ તરફ માણસને છપનમર માનની લાગણી રહે તે સવાલાઈક છે
- ૧૦ દિમાવય પ્રદેસમા ...ને એ આહુવાક અનુભવવા છે તે ખરેખર અવલુંનીય હોય છે.
- ૧૧ વાણી
- ૧૨ નાની જૂલમગારો, વનાર...ને લાગક છે એમ કલા વિવા સાથે તેમ નથી.
- ૧૪ ... ને નીરખીને કેલકાક માણસો ભારે અવસ્થ બની નય છે.
- ૧૭ બહુીતી નથી.
- ૧૮ દેશી રાજીવો...ની પ્રવૃતિ આગળ ન વધે તે મરે ભારે વકેદારી સખ્તચર્મા આવે છે.
- ૧૯ ...ને પ્રકરે બલુયા પછી જ તેના પરિણામ વિષે કાંઈક કહી શકાય
- ૨૨ સારી હોય તો તુરત જ ખખી નય છે
- ૨૩ સવાળી માણસ...ને ભૂધી જતા અવ્યક્તો નથી.

ચાંચીઓ ઉભી

- ૧ લાખિયા કગાળોને તો .નાં ફરંન પણ કુલંબ હોય છે
- ૨ સગીન...ના સંકંભમાં સપ-શયેલો ભારે અજાગમણ અનુભવે છે
- ૩ ...ની કેવી મોકલણ છે તે નવુવા પછી જ જુના વખતના બળવાખોરો રાજમહેલોને કાળને લેવા બતા
- ૪ જુનવાણી લોકો લખના મોકલો ...મા દોરશિખર હોય છે.
- ૭ રાશદની...માંથી કગાળ જેવું ફારસું નામ કરી નીકળત નથી.
- ૮ ...સરી નારીકુ વદન એના એ લાવની પ્રતીતિ કરાવે છે.
- ૧૨ હેતલીન ... કાઈ લાખકાલક પરીણામ આપતી નથી
- ૧૪ માત્ર...મથજ છપન શુભદે-નારથી બીલઓ દુર રહે છે.
- ૧૬ આહી 'કાચ' કે 'કામ' આવશે
- ૧૭ ...ને આજનો સુખજીવી ગયો છે તે ખરેખર રોચનીય છે.
- ૧૮ ... ના નહ નીચે ચારેલો માણસ થોવાના વર્તન પરનો કાણુ ગુમાવે છે.
- ૨૧ લારનમાતાની સુખિ જખન-રને ૪૦ કરોડની ચા જનની ...નહી લાગે ?

સરનામું—જન-મહુમિ હરીકાઈ, મુબઈ ૧.

પ્રેમશૌર્ય અંધાવલિ : પુષ્પ ખીલું

તૈયાર છે !

શિકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડીના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજવારોહણ અને પરાક્રમે પર
પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જ્ઞેમભરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમા આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાનભરેલો પ્રવેશક
મશહર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોગીલાલ માંડેશરજી લખ્યો છે

ક્રિ. રૂ. ૨-૧૨-૦ ૨. ખ. જુદ

માંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

વડોદરાને વડલેથી

વહેતી સાહિત્યગંગા

ન વ ચે ત ન

તંત્રી :

ચાંપશી

છેલ્લા ચોવીસ વર્ષથી દર પહેલી તા

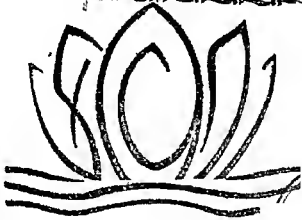
થતું ગૂજરાતનું પરિચય

વાર્ષિક લવાજમ રૂ૫

નવચેતન કાર્યાલય • લીમલા

जुलै
१९४५

तंत्री : डेलक

૨૫...૨૫...૨૫

અને દીવાસળી સંવેળા સળકે
 છે ન સીગારે આશક એની ખાનીલી
 'રીલબ' ને જલાવે છે-એની એકએક
 ફેક હેક હારે છે અને દિમાખને
 ખુરા કરે છે.

'રીલબ' ને હેક પર છોકો જીવે
 હેક નાચી હેકે

Rylben
 The Cigarettes With A
LUXURY BLEND

યંગ ઈન્ડિયા

રેકૉર્ડ્ઝ

ના

સંચાલકો

રજુ કરે છે.....હિંદ પીકચર્સ

હં

સુંદર સર્જન

લયલા-

મજનુ

શ્રીદમના ગાયનોની

રેકૉર્ડ્ઝ

એમ. પી. ૬૫૮

એમ. પી. ૬૫૯

એમ. પી. ૬૬૦

એમ. પી. ૬૬૧

એમ. પી. ૬૬૨

ય. રેકૉર્ડ્ઝનો સેટ

માંગો અને વસાવો

વધુ વિગત માટે

લખો યા મનો

શ્રીદમના ગાયનોની

રેકૉર્ડ્ઝ બંધાર પછી

રૂઢી છે

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકૉર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેકાઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

લ
ચ
લા
મ
જ
નુ

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
ચુનિષ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવા કામકાજમાં નોંધનીય પ્રગતિ

બાર માસમાં ૧૦૦ ટકા વધારો

નવું જીંદગીનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આમ આમણ વર્ષથી લગભગ બમણું કામ કરીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીએ ત્યક્ત પ્રગતિ સાધી છે.

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાંસ એક નવું પ્રકરણ કોમેર છે.

સત્તાવાર થાપણ	રૂ.	૧૦,૦૦ ૦૦
ભરપાઈ થયેલી થાપણ	રૂ.	૧૬,૫૦,૦૦૦
કુલ અકસ્માત	રૂ.	૮૫,૦૦ ૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	રૂ.	૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીયમ આવક	રૂ.	૧૮,૦૦,૦૦૦
લાભક ફંડ	રૂ.	૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ખોલીન, એમીસી સ્ટ્રીટ, કાઠ. મુંબઈ.

જીંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

કવિની કવિતા
 ઋતુઓનાં રંગ
 માનવ મનની ભિમ્બો
 ને રૂપેરી દંદ્રધનુમાં
 ગૂંથતું 'ઋતુસંહાર'
 અહિં આકાર પામે છે.

દંતકથાઓનો
 નાયક રૂપેરી
 આસન પરથી
 રજુ થાય છે.

પરદુઃખલજક, શકારિ
 વિક્રમનું છવન :

પ્રકાશક બલ્ય

ઐતિહાસિક સર્જન :

દિગ્દર્શક :
 વિજય લલ્લ

કલા:
 કનુ દેસાઈ

વિક્રમારિય

ભૂમિકા : પૃથ્વીરાજ, પ્રેમઅદીખ, બાબુરાવ +++ ૩જી
 પેઢાકરકર, રત્નમાલા, રંજના ! +++ અડવારિય

વેળ : ૪, ૭, ૧૦ વાગે
 શુક્ર, શનિ, રવિ વધારાનો ખેવ ૧ વાગે
 જા. બુકીંગ : ૯ થી ૧૧, ૪ થી ૭

સુપર ટોકીઝ

એવરગ્રીન સીલીઝ

જવાની જુલિન, ખેળવા માંડી. ચતુર ગોપીએ
 અ રતો આ વિચાર પામી ગઈ. પછીનો પ્રસંગ,
 નરસિંહ મહેતાના ચળદોમાં જ અહીં ગિતારું છું:
 'રથનિ દોડાવી જવા ધાધું, પણ કિમ જવા દીર્ઘ ?
 'મારીનિ જનું દુર્ઘ તડે જાળયો, પ્રાણદાન હરણા રીઝઈ !'
 કૃષ્ણ કવિ: 'દુર્ઘિદ દુઃખ વડે હડે, પણ અમિદ કાલિ આવડે
 અદુલ્લખં નિઘઈ, જવા દીર્ઘ: વાર થયાં પિતાનિ નજાવડે-'
 ગોપી કવિ: 'છવ જડે તો જાડે, પણ જવા વુદિ દેડે-'

આ વાદવિવાદને અંતે રક્તકથ યજ્ઞ એ રક્તકથમાં
 કૃષ્ણ રથથી નીચે પડયા: ત્યારે
 કૃષ્ણ કવિ: 'રથમાંથી પરિચલે, તેદથી મુગનિ વાચલે:
 આંદાંથી જાઈ નહિ દુધી: જોડે, આ પગિ લાચલે !'

ગોપી કવિ: 'કહુ તિ વાદવ સ્વાતું, પણ દુર્ઘનિ લેઈ જાડે -'
 [મદિતાનું સામી વિચારિય પ્રાસ્થલે:] 'દાથી દુધ તડે આપે'

કૃષ્ણના મનમાં એમ કે ગોકુલ જેવા ગામડા
 ગામમાં, દાથી જેવું રાજદરબારે શેઠાતું વાદવ
 કથાથી મળી શકવાતું છે ?-એટલે એમણે ગોકુલમાં
 પાછા ફરવાતું કૃષ્ણ કરવા સામે એક અધગણા
 અધરી શરત મૂકી: દાથી દુધ તડે આપું.

હરીમર, ગોપીએ આપી અણુધારી શરતથી
 મૂંઝાણ. પણ ખીજ જ ક્ષણે રાધાના મનમાં કહક
 ઊંડેલી સૂત્રી આલ્યો: એણે શરત કૃષ્ણ કરી.

ગોપી કવિ: 'જુ દાથીજોઈ, સ્વતે દરિ । આ રહડે દાધીરે-'
 અને એ દાથી કેવી રીતે ત્યાં ખડે કરી
 દાયો તેવું વર્ણન પછી આવે છે:
 [રાધાઈ રચના કિમ સંદર: દાથી કીકુ સખી સાથિ રે]

ત્રીજોની એક એવા પ્રકારની સંયોજના રાધાએ
 (નચારી જેથી દાથીનો આકાર પ્રત્યક્ષ યાવ-એને જ
 'નારી-કુંજર' કહીને ઝોળખવામાં આવે છે. એ
 કેમ જાન્યું ?

'ચાર સખી ચાર પદ વઈ, જિ ઉદર-કામિ સુતી રે
 પેટ-પેલ કરવા જિ જાણુ, ઉમ જા ઉક તેા મૂતી રે
 પૂઝ જામ નઈ પૂઝું વઈ, ચંદ્રબાજા જિ નારી રે:
 દલિનિ કદઈ: 'દસ્તિ દુઝો: જિરા ડઈ, ધરતીધારી રે'

પક્ષ વારમાં દાથીની રચના યજ્ઞ અર્ધ નવ નહી
 એમાં ગોપાઈ ગઈ. કૃષ્ણ વિચારમાં પડી ગયા. દવે

શરત 'પાંચે જ છૂટકો છે એમ એમને લાગ્યું: છતાં
 કંઈક વાંકું બોલીને પણ પ્રગંઠ ટાળી શકાય, તે:
 તેમ કરી જોવાતું તેમને મન થયું. કૃષ્ણે દાથીની
 રચનામાં ઊણપ અતાવી:
 કૃષ્ણ કવિ: 'નાસા-નદિત મગ: ઉડનાં દશન વડન કિયાં રેક'.
 વળી

'કુંબરથલ-રથિયડે મજ નિરખી, પ્રગળન કિમ યાઈ સિયાં રે'
 રાધા તેમના માથાની હતી: એ બોલી: 'એહો!
 એટલું જ ખૂટે છે ને ?' જ્યો ત્યારે

[રાધા કવિ] 'એહયું મજ આપું, પાઈ રજો વાંકુ કાડડે રે
 મજ માચ્ચડે તડે મજ કરે દાજર: ન જાઈ તડે વાંકુ પાડડે રે'
 રાધાએ સુંદ, મુખનું મૂળ, હંતુશળ ચારી
 કુંબરથલની મૂર્તિ કરવા માટે કમર ઠારી:

ઉમ કવિ રાધા મઈ ઉપરિ: ખાવી જનાઈ સુતી સની રે:
 છૂટી લેણી શું કાઠારિ જાની: રદિ સર્ધ દરત હંતુશળની રે
 ચૂસ રુડા દતચર દીસઈ, સ્વવલન મુખ નડે મૂળ રે'
 કુંબરથલનઈ રચનકિ કૃષ્ણ જિ, દલિતમદરથપપ રચુ રે:

રાધાએ શરત પૂરી કરવા કૃષ્ણને પડકાર કર્યો:
 રાધા કવિ: 'દરિ । જિરા ડઈ, દલિત સમ્ભ વઈ ઉમગરે.'
 વાંકુબોલા કૃષ્ણે દજ પજુ તાકું
 પાડયું: (દાથીની સ્વારી કરનારે દાથી જેવા વિશાળ
 કાવ પ્રાપ્તીને વરા રાખવા માટે) દાયમાં અંકુસ
 રાખ્યું ધરે છે, તેા આ નારી-કુંજરને વરા રાખવા
 માટે અંકુસ ક્યાં છે ? તેથી

કૃષ્ણ કવિ: 'અંકુસ વિષુ ન જિમું !'
 રાધા દવે ખરેખરી અજગાઈ. કૃષ્ણના વાંકા
 બોલાપણાની અવધિ ધર્મ ગઈ, છતાં કૃષ્ણ પાછે,
 કરેલી શરત પગાવવા માટે, એ કહે તેમ ક્યાં જ
 છૂટકો હતો. એટલે રાધા, દકથી નહો પણ દવે
 પ્રેમથી પ્રસુને વરા કરવા તેવાર યાવ છે
 રાધા કવિ: 'દરિ । કાં જુમડે રે
 દરિ । અંકુસ આપું અમિ અ જિય:
 પાઈ ઘમ્ડે કાઈ મ.ગરે !'

દવે કૃષ્ણને બોલ્યું 'વચન પાળવાની ધરી આવે
 છે. અંકુસની પોતની માગણી ખીસકલ બ્યાજખી
 હતી તેવું એ સમર્થન કરે છે:

કવન કવિ: 'પાઈ કાંઈ ન જોઈઈ,
 અંકુસ વિષુ મનરતી જાતરે રે'

ઉત્તરાનાં આંસુ

બધું ય ભૂલી જઈ, આંખ મીચી
હું કંપનાનેન રહ્યો નિહાળી:
અનેક આંખોની અનેક દીકરીઓ,
ટોળે મળી એક જ દૃશ્ય દેખતી
મહી હું ગોમતીચક્ર ચાલતું,
પ્રભાતના રંગ અનેક ધારતું,
કૈલાસટોચે રમતી ધડીક જે,
ઉપાની એકાદ અલભ્ય રેખા
એને ઉપાડી ભૂતકાળભોયરે
મૂઠી નમ્યા નેન નવીન દેખવા
પ્રભાતની પાંખ પરે ચડીને
દૃશ્યો તણી દીડી કતાર લાળી
ન્યા એકનો મો-અણુસાર ઓળખું
ઘકકેલી એને ખીજુ તુર્ત કાવતું:
એને મળે જ્યાં લગરીક સ્થિરતા
ત્યાં તો ત્રીજું આંખ સમીપ આવતું.
હું કેટલાં ને કહું દૃષ્ટિબદ્ધ ?
હવે નથી નૂરે કશુ ય નેનમા
ચાલી જતી આ વલુઝારને હું
ચાકચા પગે કેમ શકીશ આપી ?

ત્વે અંજલિમાં કમળો ફૂંલુફૂંલું
ચાલી જતી તાપસીવેશમા ઉમા,
સ્કંધે ચડીને હિમપર્વતોને,
જિભી હુતી શંકરની પ્રતિમા
એકાદ સાચા સ્વરને પિછાનવા
મીરાં પડીતી સ્વરના સસુદ્રમાં-
ખીજે ખૂણે રૂપકિશોરી રાધા
રીસાઇ જિભી હુતી માનભંગમાં
ઘડી ઘડી દૃષ્ટિની રંગથાળીએ

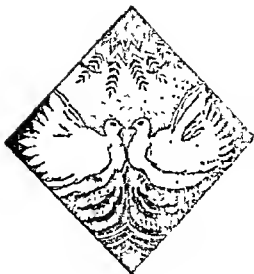
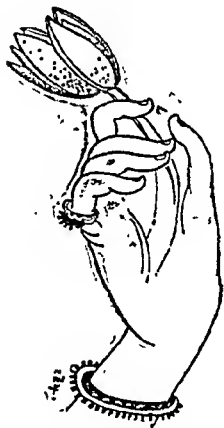
નાચી જતાં ચિત્ર અનેક રંગનાં.
સીતા ગર્ભ, પાડવકુલજન્મદેવી
આવી, જિભી ને' સરકી ઘડીકમાં
એકકેય ના દર્શન સ્થિર રહેતું
આવે અને જાય પરાગ વેરતું:
આ કોણ ? હા, સ્વપ્નસલુણી ઉત્તરા
જેઠ રહીતી રથની દિશાને
જિહેલ વેણુ પર આંખ ઠેરવી
એ વાયુને બાધ રહીતી ભીડી
'ઓ નાથ !' રે માત્ર અવાજ ચકનો
'પાછા મળીયું ?' ન મળાય તો ય શું ?
એકાદ કે' શબ્દ, નિશાની આખની,
એથી વધુ સાચવવાતુ હોય શું ?
નેવા ભવનાં કરી રહેજ નીચાં
ખિડાઈ એડી હુતી નેનપાંપણે,
રજે ભરી પામરીને જિહાડનાં
ભોંઠા પડેલા તકી વાયુ-વીંઝણા.
અનિદ્ર, આશાહીન, અર્ધચિતને
જિભી ધઈ અશ્રુ છલાવી નેત્રે
વટાવીને અંતર કૈંક કોચતું
ઢોડીતી દૃષ્ટિ કુરુકાલકેત્રે
મ્હારી ય તંદ્રા ધઈ છિન્નલિપ્ત
દ્વારે પડેલા અગલિન પાત્રો
ઠોકી રહ્યાં ખારણું પૂર્ણ રોપથી,
સામે જિભેલી કરુણા છમીને
ખસેડવાતું ગજુ મારું યે નથી
સુકાય ના જ્યાં લગી આર્દ્ર નેના,
ખડી રહેઃ ખુદાર તમામ સેના.
ધન્દુલાલ ગાધી

રુખાઘયાતે પતીલ .

પતીલ

: રુખાઘ :

દીવાળી નિત્ય રોજ ઈદ તેને
મળી ગયો સ્નેહાળ મિત્ર મને
દિલમાં સમાવનાર વાત છપી
પાસે જાદામ હોય ના જાણે ને !
છો હોય તેં કરેલ લાખ ખૂનો.
ચૂરો ન કર કોઈની આનૂનો,
જો હોય ના વિશ્વાસ તને મુજ પર
તો રાખજે વિશ્વાસ તું પ્રભુનો.

પ્રવાસ કર નવીન પંથ શોધી
નિર્વેદ વિષુ, પ્રગોદને પ્રબોધી,
વાગેલ કેસ માર્ગમાં વિવક્ષુ
નિજ યાદદારત માંહી રાંધા નોંધી.

મદિરાલયે નિયુક્ત સ્થાન હો તુજ
જૂનો સ્ત્રીક મીઝમાન હો તુજ
દુનિયા ઉપર નજર ન કર લગારે
આકાશમાર્ગમાં નિશાન હો તુજ

ઈન્સાફ માગ ના અદાલતોમાં
એક ખરો મળે ન ત્યાંય મોગા
હે કાયદાતું નામ તુરુષ નાટક
સમવાતું સ્વાર્થની મુનર્કિઓગા.

સારી જગા એકાન્તની જગા છે
શાન્તિપ્રદા અસ્વય આપગા છે
સંગાર કરી દોષધામમાં આ
કદમે કદમ અનેક દગડગા છે.

उत्तरानां आंसु

अक्षुं य. लूडी जर्घ, आंभ भीची
 हुं कल्पनानेन रक्षो निहुणीः
 अनेक आंभोनी अनेक कीकीओ,
 टोणे मणी ओक न दृश्य देपती
 महीं हुतुं गोभतीचक यावतुं,
 प्रलातना रंग अनेक धारतुं,
 कैलासटोये रमती धडीक जे,
 उषानी ओकाह अलस्य देभा
 अने उपाडी लूतकाणसोयरे
 मूडी नभ्यां नेन नवीन देपवा
 प्रलातनी पांभ परे यडीने
 दृश्ये तणी हीडी कतार लांणी
 ज्या ओकने भो-अव्युसार ओणधुं
 धककेली अने जीशु तुर्त कावतुं:
 अने भजे न्यां लगरीक स्थिरता
 त्यां तो त्रीशुं आंभ सभ्रीप आवतुं.
 हुं डेटलां ने कडुं दृष्टिगद ?
 हुवे नथी नूर कशु य नेनमां
 याडी जती आ वळुजारने हुं
 याक्या पगे केम शकीश आणी ?
 वै अंजलिमां कभजे। कृष्णकृष्णं
 याडी जती तापसीवेशमा उभा,
 रकंधे यडीने ह्रिमपर्वतोने,
 जिली हुती शंकरनी प्रतिभा
 ओकाह साया स्वरने पिछानवा
 भीरां पडी'ती स्वरना समुद्रमां:
 भांजे भूषे इपकिशोरी राधां
 रीसाध जिली हुती मानलंगमां
 धडी. धडी दृष्टिनी रंगधाणीये

नाची जतां चित्र अनेक रंगनां
 श्रीता गध, पांडवकुलवहवी
 आवी, जिली ने सरडी धडीकमां
 ओककेय ना दर्शन स्थिर रडेतुं
 आवे अने जय पराग वेरतुं:
 आ कोणु? हा, स्वभसलुणी उत्तरा
 नेध रडी'ती रथनी दिशाने
 जिले वेणु पर आंभ ठेरीवी
 ओ वायुने बाथ रडी'ती लीडी
 'ओ नाथ!' रे मात्र अवाच सकने।
 'पाछां मणीधुं? न भगाय तो य शुं ?
 ओकाह के' शण्ड, निशानी आंभनी,
 ओधी वधु सायववातुं डोय धुं ?'
 नेवां लवनां करी रडेक नीथां
 जिडाध ओडी हुती नेनपांपणु,
 रजे लरी पाभरीने जिलडनां
 लोठो पडेलो तडीं वायु-वींजलु.
 अनिद्र, आशाहीन, अर्धचितने
 जिली धध अशु छटावी नेत्रे
 वटावीने अंतर कैक कोशतुं
 डोडी'ती दृष्टि कुरुकालशेने
 भारी य तंद्रा धध छितलित्त
 द्वारे पडेलो अगखिन पात्रे
 ठोडी रधां आरखुं पूर्ण, शैवथी,
 सामे जिलेदी करुणा छत्रीने
 भसेडवातुं गजु भाडुं ये नथी
 सुकाय ना न्यां लगी आर्द्र नेना,
 पडी रडे पडार तमाम सेना.
 हनुदुलास गाधी

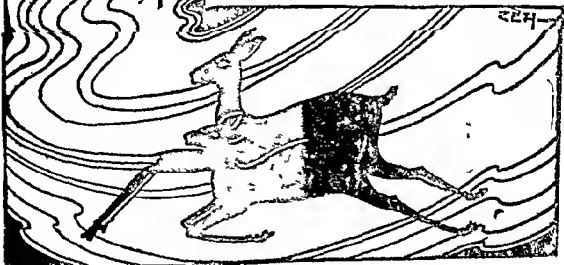
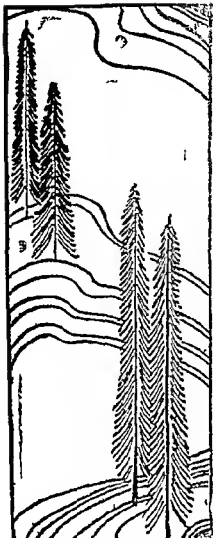
તરંગો

૦

ઉછાળે અણુધાં નિજ જલતરંગો કઈ ઠંડા
 વહે બાણે ખેલો નૂતન રમવા અથ નશાની
 ધની મન્નાનો એ ઉછાળી ઉછાળી નર્તન કરે
 નિગળા આનંદે ગહન ગહિરુ વન કરતો

પરીના ધાવેશા રમત કરતા ગેલ કરતાં
 વચીમા મોઢાએ ધસી રમી રહે સિદ્ધુ ટ શુ
 ચુમે બંને ધાલો નિજ જનનીના પાયા કુસલા
 રવાગા મોઢાએ ત્યમ ધરતીના પાય વિજવે
 ભૂરા અબોધિમા ફૂંદડી ફરતા મૌકિનક રમા
 ઉછાળી રહેતા કે ધવલ જલબિન્દુ મધુ શા !
 ધરુણ કુદંતા મૃદુલ મૃગના પાગ સાખાં
 તરંગો મરતાના ધડી અહી ધડી ત્યાંહી ઉછળે
 તરંગોને ઝોળે જીવન જીવણુ વ્યાપ મુજને
 પાતુ રહે ના ક્ષણભર રમીને શમી જણુ.

રજની પાઠકલ

ગુજરાતી કાવ્યની વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ

અગત્ય રામચન્દ્ર બદ્ધ

ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યની શરૂઆત ક્યારથી છે એ બાબત હજી સુધી છેવટનો નિર્ણય થઈ શક્યો નથી. કવિતાના વિકાસ જેમ એનો ઉદ્ભવ પણ મુશ્કેલી હોય છે, એકંદરે નરસિંહ મહેતાથી ગુજરાતી કવિતાની શરૂઆત થઈ એમ મનાય છે; પરંતુ ખેતુ' સ્વરૂપ અને આયોજન બહુ સામાન્ય અને ખરચાથી હતાં. પ્રેમાનંદ અને શામળના યુગ દરમિયાન શ. કવિતાને સ્થાયી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું. યુગે યુગે તેમાં ફેરફાર, અદલાબદલી અને મૂલ્યપરિવર્તન થયાં છે. દયારામના મૃત્યુ પછી ગુજરાતે કદી ન જિયેલું, ન અતુભવેલું ચેતન પ્રકટયું અને નવીન યુગના મંડાણ થયાં. ઇ. સ. ૧૮૮૭થી આપણે માટે નવો યુગ શરૂ થાય છે. આયોર સુધી કવિતા ધર્મનું અંગ એને સાધન બની રહી હતી તેને સામાજિક પ્રત્યેની અર્થા અર્થો નર્મદ દલપતે યોજી. સૃષ્ટિસૌંદર્યની કવિતાની ખોટ સ્વ નરસિંહરાવે તેમની પ્રેમાનંદક શૈલી દ્વારા પૂરી પાડી. તે પછી કાન્ત વગેરે અનેક કવિઓનો ઉદય થયો તેમાં નાનાલાલ અને બલવંતરાય નવીનતર લાગે છે. એમનો પ્રભાવ કાવ્યની મનોવૃત્તિ અને પ્રેરણા પર પડ્યો છે. પરિણામે સુંદરમ્-કમાશકંર વગેરે નવીનતમ કવિઓ વાકયા ત્યારથી કાવ્યક્ષેત્રમાં નવીન ભાવનાઓ, રૂતન પ્રવૃત્તિઓ અને નવીન પદ્ધતિને પ્રવેશ આશ્ચર્યજનક થોનો ગણાય? અને તેની રૂપરેખા માત્ર જ નિહાળિયે.

આ યુગની ખાસ વિશેષતા પરતંત્રતા તરફ નિદ્રોહ અને સ્વતંત્રચક્રણ છે. આપણી કવિતામાં રુદિવાદ વિરુદ્ધ કવિઓએ અરાજક ઉદ્ઘાટના છે. નાનાલાલને કાવ્યદેવીના મૌનવરોહે છદ્દનાં ગ્રંથરૂ નાના લાગ્યાં, નર્મદને મહાકાવ્ય લખવા નવીન છંદની પ્રેરણા મળી. બલવંતરાયે પૃથ્વી દ્વારા લાગણી

સાથે વિચારપ્રધાનતાનો આચક સેવ્યો. વનવેલી, મુક્તધારા છંદો યોગ્ય. પણ માત્ર છંદની જ સ્વતંત્રતામાં આપણી આજની કવિતા રાખી નથી. કાવ્યમાં ક્યાં ક્યાં સ્વતંત્રતા નથી લેવાઈ? જ્યાં ખાસ પૂરા મળ્યા ત્યાં રાખ્યા, ન મળ્યા ત્યાં ચલાવી લીધા. યતિભંગ શ્રુતિભંગ અને શ્લોકભંગ આદિની અમે તેની છૂટ લીધી. વિભક્તિના પ્રત્યેકે છૂટ પાડી પક્તિમાં લઈ લીધા. કાવ્યકડીઓનો અન્ય દુઃસાધ્ય બન્યો. કાવ્યના પદ્યમાથાનું નિશાન શોધવું અધરું પડે એવી પ્રવાહી રચનાઓ થવા લાગી. આ બધી કાવ્યદેહ સાથેની છૂટ પાછળ ઉત્સાહ પયદર્શક બન્યો અને સાહસ તથા નિભયતા અચ્છ સમાન રહ્યાં.

કાવ્યની વર્ણવસ્તુ અને વર્ણવિધાન બંને ક્ષેત્રમાં પણ કંઈ એટલો ફેરફાર થયો નથી. પુરોપવા અને ખાસ કરી ઇંગ્લેન્ડના સાહિત્યનો અભ્યાસ થવાથી પશ્ચિમી વિચાર ણી સાંપડી. ખીજ દેશના સાહિત્યના સપર્કથી ગુજરાતી કવિઓની પ્રતિભા વિકસી. આતર્દૃષ્ટિ જાગત થઈ. દૃષ્ટિકોણ વિસ્તૃત થયું. નવીન લાક્ષણિકતા દાખલ થઈ. બલવંતરાયે કાલિનેા ઝંડો ઉઠાવ્યો. નવા કવિઓએ એને યોગ્ય ન્યાય આપ્યો. પરિણામે જગરુની માખી ને ઉછરડા જેવી વસ્તુ ને તેને યોગ્ય રજુઆત કરવાની રીતિનીતિ, છંદપ્રયોગ, શબ્દરચના-બધા ધણાધણા ફેરફારો થયા.

પ્રાચીન કવિઓમાં પ્રકૃતિ કેવળ વર્ણવિષય ન હતી, ઉદીપન રૂપમાં હતી પ્રકૃતિનું સમ્પર્ક વર્ણન થતું. પ્રકૃતિના આત્મા તરફ કવિનું ધ્યાન ન હતું. આધુનિક કવિએ પ્રકૃતિને નિહાળી; પરંતુ પ્રકૃતિના આત્માનો પંજુ અનુભવ કરીયો.

પ્રકૃતિની મનોહરતા, નવીનતા, પરિવર્તનશીલતા, અપલતા સાથે માનવતાનો સંબંધ યોગ્ય છે.

કવિતાની વિશેષધારા કન્ઝ્યુવાદમાં પરિણમી છે. આધુનિક કન્ઝ્યુવાદ પરાગ્રયતાનો પ્રતિક છે અને તે મનુષ્યની નિષ્ક્રમતાના ખીજરુપ છે એમ કેટલાકનું કહેવું છે. ખીજે પક્ષે કન્ઝ્યુવરને પ્રભાવશાળી રસ પણ કહી શકાય છે. દુઃખના આધિક્યથી મનુષ્ય દુઃખને યાદે છે. આત્મ કારણ કન્ઝ્યુતાભર્યા વ્યક્તિમત અનુભવો છે. સ્વયંસંદેહ ખોટું નથી પણ બિહમણીયું આવેલા માણસોને ભોઈ ખોટો કહેવો મૂકવો એ પાખંડ છે.

જનસાધારણ કાવ્યનો વિષય બન્યો છે. કવિદષ્ટિ મહેલ, વૈભવ, વિલાસ નહિ. દરિદ્રની ઝૂંપડી, જરુરિયાત, છવનપાતના આલેખ છે, સ્વપ્નના તાણાવાણાને બદલે સત્યદર્શન કરે છે. યુગયુગની તિરસ્કૃત માનવતા આધુનિક યુજ્જ્વાળાની કાવ્યમા વિસ્ફુટ થઈ બીડી છે. પહેલી વાર પ્રજાભરી યુવાથી, અસંતોષથી સંસારનું રહસ્ય જોવાયું અને વિચાર રુપરેખા આખી બદલાઈ ગઈ.

આજની આપણી કવિતામાં માનવતા સાથે સંક્રમિતતાનો ભાવ પ્રથમ ફળવંતો બન્યો છે અને પ્રત્યેક મનોવિકારના મૂળ રુપમાં યૌનવૃત્તિ ગાત્રમ પડે છે. અંધકાર ઉદેચવાની, આકાશને સુદૃશ બરી લેવાની, પર્વતને ઝોળીમાંતોળી ફંગોટી ચીવન-દત્ત ઉદાત્ત કંપના સાહસવિદોણા યુજ્જ્વાળાને કરવી ખૂબ ગમે છે.

આપણી નવીન કવિતાએ શંગારને રુપરિવર્તન દીધું. આત્મપ્રકાશના રુપમાં તેવું સંકુલ વર્ણન કાઢ્યું. પ્રથમ શંગારિક મનોવૃત્તિ બાવી દોષ તો રાધાકૃષ્ણનો આશરો લેવો પડે તે

રૂપની ખોજ

શામાં હશે રૂપ? વિચારતો હું
મથી રહ્યો ઉત્તર શોધવાનો:
“કહો બધા, રૂપ ક્યાં હોવાયું?”
પણ કલાકોવિદ આશકાને.
કહે ચિતારો: “રંગશ્યામતા બધી
રેખાંકને, રંગગટા મિલાવટે”
સંગીતશાસ્ત્રી વદતા: “સમણ-
સૌંદર્ય માણું મૂરતી બિગાવટે.”
ને આશકે: “માતૃકના શુભાખી-
ગામે ભર્યા જમ હલાંત હુસ્નના!”
મેં સાંભળી વાત બધી જ એમની
કિન્નુ ન માડું મન લેશ માને:
ગીરાંગમાં રૂપ હશે અનોખું?
રાધા વરી તો ધનસ્વામ શાને?
ત્યારે, લમે રૂપ સુધાટમાં શું?
ગોલા દરિ તો પછી કાં સુદામે?
શોયું વધુ તેમ વધુ મૂંઝાતો,
ઉકેલતાં તો ઉલટો યુવાતો!
ને આખરે રૂપની ખોજમાં હું
એ મોલી માટે મરણવિષો બની
અરૂપને સાગર અંપલાવતો!
લાધ્યો મને સત્ય ઉકેલ ત્યાંથી:
છીપે છૂપું મીકિતક મોંધું જમ-
દેવે લસે રૂપ અનપ આત્મનું!

“નાતમ”

વિનાના શૃંગારિક કાવ્યો અપરસમાં ખપી જતાં. આજની આપણી કવિતાનો ઝોક પરલક્ષી મટી આત્મલક્ષી બન્યો છે.

આધુનિક ગુજરાતી કવિતાનાં દુષણો પૈકી અગત્યનું દુષણ તે કાવ્યની અસ્પષ્ટતા. શબ્દ બોધનું ચિત્ર છે તો તે ભાવના હૃદયગમ થતી થટે. નવીન છંદનો પથરા ને ખાડાદિંબા, વિગ્નતીય છ દોની સેળબેળ, સંસ્કૃત શબ્દપ્રયોગ ને પ્રાંતીય શબ્દનું પ્રમાણ્ય કારણજાત મનાય છે. અસ્પષ્ટતાનો દોષ આવી જવામાં ખીજાં કારણોમાં ભાવ અને કલ્પનાની કમજોરી, ભાષા પર પ્રભુત્વની ખામી, પદસોબાનું અગ્ન, જોડાક્ષર સંધી સાથે અયોગ્ય છૂટ, વ્યાકરણ્ય દોષો વગેરે પણ ગણાવી શકાય. વિચારોની અપરિપકવતા તથા અનિયમિતતાને ય ઉમેરી લઇએ.

આજની આપણી કવિતામાં ય વાસ્તવવાદે ધર ક્યું છે. વાસ્તવિકતાની શોધ અર્થે કવિઓ અપાર

મનોમન્યન કરે છે. એની ધૂનમાં મનુષ્યને નિપુર નિયતિના હાથનું રમકડું બનાવે છે. ચિરંજીવિના કે સનાતનતાના અંશો તરફ ઉપેક્ષા કેળવે છે.

આ છે આપણા કાવ્યના ઉત્કર્ષ અને નિમ્ન-કની કથા. આજની કવિતા આપણી નિકટ એટલી ખંધી છે કે એને નિગાહભરી રીતે જોઈ શકવી નથી. સામ્યક રિકામાં કહ્યું છે કે અત્યંત દૂર અને અત્યંત નજીક અવસ્થા પ્રત્યક્ષની ઉપલબ્ધીમાં ખાધક હોય છે આજનું કવિતાજળ કહોળાધ ગરેડું છે એટલે એને ક્યાં વિના નીચનું તળિયુ સહ ન દેખાય.

પરંતુ એક ખૂલેથી દુરિયાદનો પોહાર છાપો છે કે આપણી જે મદરવપૂર્ણ સંપત્તિ હતી તે આપણે નવીનતાના નશામાં છોડી દેતા બેકા છીએ. તે સુધીર્ષ સાધના લખ્ધમ દૃષ્ટિ. તથાપિ કહેણું પડશે કે દર દેશનો મલયસમીર આપણી કાવ્યસાહિત્યકૃત્તમાં પુષ્પોત્સવની પ્રભુ લાવવામાં શક્તિમાન થયો છે.

આનન્દને અહુવાન

આનન્દ હે પ્રભુસ્વરૂપ સમષ્ટિપ્રાણે
 તું એતપ્રોત, મુજ અંતરના ઊંડાણે
 તારી પ્રતીતિ કયમ આજ લહું ન હું કહે
 આ પાત્ર જિન્દગીનાણું તું વિના ઊભૂ રહે ૧

તું તો મયંક મુજ જીવનપૂર્ણિમાનો
 આકર્ષતો અમૃતસિંધુપણા સલિલ
 તારા વિના કયમ મહુ જગયાતનાનો
 ઘેરો વિષાદ વડવાગ્નિ સમે કુટિલ ૨

તારા જતાં રુદનતું ગીત બગી ઊઠે
 આંસુથી બય છલકાઈ તટો દુગોના
 પ્રવૃત્તિની પ્રબલ પાંખ કપાય રુઠે
 સૌથે રસો જીવનના, વિષયો યુગોના. ૩

આ અંતરે ધણું યંશાંન, સુસ્તબ્ધ, મૂર્છા
 પામે મમાત્મ, ઘનપ્રાપ્તી રાત જેથી
 બગી અહીં જીવનમાં ઘનધોર વર્ષા
 ના સ્વાસ્થ્ય સૌખ્ય તણી તો પછીવાત કેવી! ૪

આનન્દ આવ, ઉર નીડ વિશે વસીને
 નિક્ષેપ્ટ જીવનતણી બન હુંકે ભાઈ
 શું સંભવે જીવન શું તવ રે જુદાઈ ?
 સત્કારવા રુદન બો જિભું છે ખસીને. ૫

આનન્દ આવ હું અશ્રુત તમઃપ્રદેશે
 એકાકી મૃત્યુમુખ જીવનની સહાયે
 આ મૌનથી વિકલ ઉત્સુક ઉરદેશે
 અસ્તિત્વ તારું શું જ રૂઠો કવિતા કલાએ. ૬

જયન્ત પાઠક

આકાશી રંગોમાં રતનાકર રમે

[શમદુના બાધ્યા સતો શું કરે-એ આરાધ ઢાળ]

રંગની અમાપી સધરા - સાહ્યખી
 ઘુંટી મહેં તો રતનાકરના રામે રે;
 નીરંગા નીર રચ્હાં છે અરૂપા અણુરગ્યા,
 જરી એને નલની લલકુ ભેમે રે;
 આકાશી રંગોમાં રતનાકર રમે !

જહાણ અંકારો એમાં નિત વમે,
 પોકારોના ઘોડીલા ધમસાણે રે;
 જલના ઈસરાણ જંતર સરગમે
 સિન્ધુ આપ-ગરજનાંને જાણે રે;
 આકાશી રંગોમા રતનાકર રમે !

હરિયાદમામે આદિઅનંતને
 પ્રીછી કરે પોલાણુ શું નિત પ્રીત રે;
 દુનિયાદંગાના દાહો પર કરી
 છવી એણે જલધિદલની રીત રે;
 આકાશી રંગોમા રતનાકર રમે !

ભાર્યા રે હદામા રાણી ! રણુદવો,
 એને આ ના ઉભારવાના દાણા રે,
 તમે રે આકાશ મે'રામણુ અમે,
 એકાકાર આતમગિભ ઓરાણા રે;
 આકાશી રંગોમા રતનાકર રમે !

કાયાની કંકાશી જાયો જેર કરી :
 એ તો ણિન્દુ અન્તરસિન્ધુને નીર રે;
 વ્યેમલ અરીસો મારી મેમઘડી,
 છાયા એની જનમોજનમે ચિર રે,
 આકાશી રંગોમાં રતનાકર રમે.

સુધાંશુ

મિતાક્ષરી મતદર્શન

રાતારણી:—કર્તા, શ્રી ચન્દ્રિકા પાઠશ્લોક, પ્રકાશક, ગ્રા. મેહનલાલ પાર્વતીશંકર દવે, અપરિચિત્ત ચક્રલા, સુરત પ્રાપ્તિસ્થાન, યુગાન્તર કાર્યાલય, સેતાન કળિયા સુરત. કિંમત એક રુપિયા.

શ્રી જયમનબહેનના કાવ્યસંગ્રહનું મિતાક્ષરી મતદર્શન ટૂંક સમય પર જ અહીં આપવામાં આવ્યું છે. પિતા કવિ-અને બહેનો કવિચિત્રીઓ અને કુ. રબની પથુ કવિતાની પા પા પગલી બરે ! કવિ-શાખાએનું વિરલ કુટુંબદક્ષ ! ચન્દ્રિકાબહેનના આ કાવ્યો વાંચતાં કોઈને પથુ લાગશે કે એ કાવ્યોની સરળતા પ્રાસાદિકતા હૃદયંગમ છે.

સંસ્કૃત વૃત્તમાં કાવ્યો છે, ગેય કૃતિઓ છે-પથુ અવિશદંત્ય કે શિથિલતાની કૃતિયાદ આ સંગ્રહમાંની એકકે કૃતિ સામે કરી શકાય તેમ નથી.

રાતારણી, ચકોરીને, કલ્યાણી, દેવયાની, વસો-ધરા, મીરા, હગમીત, મુસાદિર, યુ એ ફ, જવું હતું ગામ, આ સંગ્રહના મનોહર કાવ્યો છે. શબ્દશુદ્ધિ, વિરાદતા પ્રાસાદિકતા આ કાવ્યોના આગળ પડતા સદ્ગુણો છે. 'પૃથ્વી' છંદ પથુ આ સંગ્રહમાં છે-પથુ એ 'પૃથ્વી'માં એમણે રાખેલી સરળતા એ જાંને પ્રાસાદિક જનાવે છે. 'જવું હતું ગામ' જેવી સુદર નાની કૃતિમાં કેટલા સુંદર ભાવને ચૂર્ત કર્યા છે ! ધરમાણી બધુ ખસેજું પથુ જે સુદર કાવ્યદર્શને હતાં-તે તો ત્યાં જ રાખના પડ્યાં ! એ આખી કવિતા અહીં ઉતારવાનું મન રોકી શકાય તેમ નથી.

જવું હતું ગામ પરોઢિયામાં, ખાલી હતી કે કરવાની ચોરડી, લીધી હતી સર્વ ચીજો સમેટી, છતાં યથુ કંક બૂલી જતી હતી ?

મેં બારીએ, દાદર ને દિવાલે, એ, શૂન્યતામાં કંઈ દૃષ્ટિ ફેરવી, અનેક ચિત્રો હજુ ત્યાં રહ્યાં હતા, એને ન ત્યાંથી શકતી ખગેડી

પડથાર—કર્તા મીતુ દેસાઈ, પ્રકાશક કર્તા ચેતે. મુંબઈ વર્તમાન કાર્યાલય, એવોસો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ કિમત બાર આના.

નવીન પારસી કવિઓમાં શુદ્ધ સુવરાતી કવિનાં લખવામાં ભાઈ મીતુ દેસાઈ આ સંગ્રહ દ્વારા બહાઈ આવે છે. આ સંગ્રહમાં સંસ્કૃત છંદોમાં તેમજ ગેય કાવ્યોમાં પથુ સુદર સરળ રચનાઓ છે. કાવ્ય-સંગ્રહમાં ભાઈ ઉમાશંકર જોષીએ પ્રવેશક આપીને આ કૃતિઓને આશાસ્પદ આવેખી છે. અમે પથુ એ મતનું સમર્થન કરીએ છીએ.

ગુણ ગુણ રસમાં સાત કાવ્યો છે. એમાં વિશેષ ધ્યાન ખેંચે એવાં 'મોરાર લીમજી' અને 'એક તકરાર' છે. ઉપજાતિ છંદમાં આ નવીન કવિવૃક્ષએ મોરાર લીમજીની કશ્યુકયાને ધણી સરસ રીતે ગૂંથી છે. 'વિવેચકમાં તકરાર' એ કાવ્યમાંના રચણ કરાણ સાહિત્યર્થતિહાસે હલ્લેખપાત્ર છે. દેશી રચનાઓમાં કોઈ કોઈ રચણે શિથિલતાનો અનુભવ થાય છે. છતાં આ કવિનો આ પ્રથમ સંગ્રહ છે-એ ધ્યાનમાં લેતાં એ દુપથુ વધારે પડતું કહી શકાય નહિ. આ નાના સરખા કાવ્યગ્રન્થને અમે હાર્દિક આવકાર આપીએ છીએ. સાચે સાચે ભાઈ મીતુને એક સૂચના કરીએ છીએ કે એમની કૃતિઓને બને તેટલી સપૂર્ણ જનાવે-અને એવાં ચૂનંદા કાવ્યોનો એક સંગ્રહ બહાર પાડે. એવા સંગ્રહમાં

એમને પણ સહેજે ન્યાય મળી શકે!

આ સુંદર સંગ્રહ માટે બાઇ અવિનાશને અને અભિનંદન આપીએ છીએ.

કૃષ્ણગંગા—કર્તા, અવિનાશ વ્યાસ, પ્રકાશક એન. એમ. ત્રિપાઠી સિ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨. કિંમત અઢી રૂપિયા.

ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં ચોડાંક વર્ષોથી દેશી ઢાળમાંની રચનાઓ ખાસ ઉલ્લેખ માંગી લે છે. દિવસે દિવસે પ્રત્યેક કાવ્યગ્રંથ કે પ્રત્યેક કવિના કાવ્યકાલમાં સરકૂત વૃત્તમાંનાં કાવ્યો અને ગેય રચનાઓનાં પદ્ધતાં લગભગ સમતોલ રહે છે.

બાઇ અવિનાશના આ સંગ્રહમાં બધી જ રચનાઓ ગેય છે. શ્રી અવિનાશ વ્યાસે રેકડોં દારા, દ્વિત્વે દારા ગુજરાતી ઢાળને મહત્વનું સ્થાન આપ્યું છે. એ રીતે એમણે ગુજરાતી કવિતાની ખરેખર સુંદર સેવા બજાવી છે. એમની અનેક રચનાઓ લોકકંઠે વસેલી છે. આ સંગ્રહમાં પણ એવી મધુર રચનાઓનો સંગ્રહ નગરે પડે છે.

આ સંગ્રહમાંની સંખ્યાબંધ કૃતિઓમાંથી એટલે બાગની કૃતિઓ કલ્પના, વિચાર, વિશદતા વગેરેથી સમૃદ્ધ છે. તેમ છતાં કેટલીક કૃતિઓમાં સખ્દ-ચોકકાંનાં પુનરાવર્તનો, છીછરાપણું વગેરે નગરે પડે છે. પણ એ દ્રવ્યને અન્ય સુંદર કૃતિઓની સર્જના-મણીમાં મહત્વ આપવા જેવું નથી. અહીં પણ ઉલ્લેખ કર્યો તે એટલા માટે કે શ્રી અવિનાશ આટલી બધી કૃતિઓને એક સાથે મૂકવા કરતાં દહી કડક ધોરણે પસંદગી કરી હોત તો આ સંગ્રહ સુંદર થયો છે, તેના કરતાં વિશેષ સુંદર થયો હોત.

સંગ્રહમાં એમણે લખેલ 'અંખના' અભ્યાસની દૃષ્ટિએ મનનીય છે, એમણે ગેય રચનાઓનો સાચો પક્ષ રજૂ કર્યો છે એમ અમને લાગે છે. આ સંગ્રહનું મુખપૃષ્ઠ પણ ખાસ ઉલ્લેખ માંગી લે છે.

રતનાકર—કર્તા, ડૉ એમ. એ. સુરૈયા પ્રકાશક પોતે. ઘોડખંદર રોડ જોરેશ્વરી મુંબઈ.

ડૉ. એમ. એ. સુરૈયાનાં 'વતિ', 'સવું ગામડું', 'નિરાપાંજ્જિ' અને અનિલકુમાર કાવ્યો તેમજ એમનાં પૌત્રી શ્રી. કુલસુમ સતારનું "અમ ઠિરે સાન" એ પાંચે કાવ્યો આ એક જ ગ્રંથમાં ગ્રંથસ્થ થયેલાં છે.

આપણે ત્યાં અંગ્રેજી કાવ્યોના બાયાન્તરોમાં હમણાં હમણાં ઠીક ઠીક રસ વધતો જાય છે. શ્રીમતી હંસામહેને પણ શોકસપીઅરનાં કાવ્યોને ગુજરાતી બાયાદેહે રજૂ કર્યાં છે. ડૉ. સુરૈયાએ પણ ખૂબ લોકપ્રિય એવાં અંગ્રેજી કાવ્યોને સંપૂર્ણ સફળતાથી ગુજરાતી બાયામાં રજૂ કર્યાં છે એમનો પ્રયત્ન હાર્દિક અભિનંદનોના અધિકારી છે.

બાયાન્તર માટે એમણે પસંદ કરેલાં સર્વેશ હંદ ખૂબ અનુકૂળ છે પ્રવાહ એકસરખો જળવર્ષ રહે છે મૂળના બધા ભાવોને બાયાન્તરારે સ્પષ્ટ નેટલા તાદરશ્ય ઉતાર્યાં છે. અમ બાયાન્તર ખરેખર ખૂબ સરસ ચર્ચા છે. ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં આ બાયાન્તરોની ધણી કિંમત છે.

—છતાં એક વાત ફરીને કહેવી જોઈએ. અમે એ સચના જાહેરમાં જ કરી લઈએ કે ડૉ. સુરૈયા કોઈના પણ અભિપ્રાય વિના-આ સુંદર બાયાન્તરોને મૂળના અંગ્રેજી સાથે ટિપ્પણ-નીકા સાથે જો ગ્રંથસ્થ કરે તો ગુજરાતી કવિતાના અભ્યાસીઓ માટે એ ગ્રંથ છે તેના કરતાં બહુ મૂલ્યવાન થશે. એવાં સુંદર બાયાન્તરોને દહી વિશેષ સારી રીતે રજૂ કરવાની આવશ્યકતા છે એમ અમને લાગે છે. આ પ્રસંગે તો અમે ડોક્ટર સાહેબને એટલું જ નજીવીએ કે આવી રીતે જ સુંદર અંગ્રેજી કૃતિઓને રજૂ કરતા રહો! ગુજરાતી સાહિત્યની આ

બાબાંતરે દ્વારા અમુક સેવા યર્જ રહી છે એટલું
નિઃશંક !

ગાથા અહુનવર્ષતિ—અસલ અવસ્તા સરળ
ગુજરાતી તરજુમા સાથે, કર્તા : એચ. જી. સો.
તારાપોરવાળા. પ્રકાશક કર્તા પોતે, ૭ વાચા બાંધી
રોક, મુબઈ ૭. કિંમત એક રૂપિયા.

ગુજરાતે ડો. તારાપોરવાળાને હજી એકએ
તેટલા ઝાળખ્યા નથી. એમણે ગુજરાતી સાહિત્યની
એક અમુક સેવા બજાવેલી છે જે હજી ધણાના
ધ્યાનબહાર છે.

એમણે પ્રાચીન કવિતામાંથી ચૂંટણી કરીને, તથા
મહાન ગ્રંથો તયાર કરેલા તે કક્કતા યુનિવર્સિટી
તરફથી પ્રગટ થયેલ છે. પ્રાચીન કવિતાના
બજાવણીમાં આટલે એ ગ્રંથો અતિ મહાનના
છે. ગુજરાતમાં એ ગ્રંથોનો પ્રચાર પ્રથમ તકે
ચલે ધટે.

આ પુસ્તકમાં ડો. તારાપોરવાળાએ અવસ્તાનું
બાબાંતર રજુ કર્યું છે. રચના ગેપ છે—પણ સિધ્ધિ
છે. ટૂંકમાં આ પદાન્યથી બાબાંતર છે. પોતે એક
મહાન શબ્દશાસ્ત્રી હોઇને બાબાંતર અનેક દીકા
ટિપ્પણો સાથે ધણી સરસ રીતે કરી શક્યા છે એમાં
શંકા નથી. જરથોસ્તીઓની ગીતા સમા ગ્રંથનું આ
બાબાંતર આવકારણ્યક છે વિદ્વાન બાબાંતરકારે
આપેલા ટિપ્પણથી બાબાંતર પદુ સરળ સમગ્ર
તેડું થયું છે

નવીન કવિતા વિષે વ્યાખ્યાનો—કર્તા અને
પ્રકાશક, પ્રો. બલવંતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર,
૩૪ ચોપાટી રોક, મુબઈ ૭. કિંમત સર્થી
રૂપિયા બે.

ગુજરાત વનકીચુલર સોસાયટીના આશ્રયે આપેલાં
નવીન કવિતા પરનાં વ્યાખ્યાનો આ ગ્રંથમાં રજુ

થયાં છે. પ્રો. ઠાકોરની વિદ્વતા અને પરીક્ષા
ગુજરાતી સાહિત્યમાં આજે પ્રમાણુમૂલ છે. વિદ્વાન
વિવેચક તરીકેની એમની એક મહાન શક્તિ તે
એ છે કે પોતાથી જુદાં વિરોધી મતનું ધટાવનાર
સાહિત્યકારમાંથી જે સંદર હોય તે તેને ન્યાય
આપવામાં પ્રો. ઠાકોર કદિ બગવાની 'કરતા નથી.
એમણે કવિ તરીકે ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા
બજાવી છે—તેની જ સાથે એક વિદ્વાન વિવેચક તરીકે
પણ ગુજરાતી કવિતાની ચિરમરણીય સેવા બજાવી
છે. 'સિરિક', 'આપણી કવિતા સચૂદિ' અને 'નવીન
કવિતા વિષે વ્યાખ્યાનો' એ ત્રણે ગ્રંથો આ હકીકતની
પ્રતીતિ કરાવશે.

પ્રો. ઠાકોરની દૃષ્ટિ સમીક્ષક છે. નવીન કવિતાના
એઓ પ્રણેતા છે—છતાં જે એઓ તટસ્થ રહીને નવીન
કવિતાને અવલોકી શક્યા છે. નવીન કવિતાને સમ-
જવા માંગનારે આ વ્યાખ્યાન અવશ્ય વાંચવાં પડશે.

એક પેઢી આગળના હોવા છતાં નવીન પેઢીના
કવિઓને સમજવામાં રહેલી એમની સમજાવના
પ્રયત્નનીય છે—અલકે ન્યાયી છે. એ ન્યાયે એમણે
નવીન કવિતાની સમીક્ષા કરી છે. 'કવિતા' વિષેનાં
એમનાં મતબંધો બગવાડેર છે, એનો ઉદ્દેશ્ય
કરવો અહીં આવશ્યક નથી. છતાં એમનાં
મતવિધાન અને મતબંધો પ્રમાણે પણ નવીન
કવિતાની સમીક્ષા કરતાં—એમણે એમની દૃષ્ટિ
વિશાળ રાખી છે.

આટલી ઉંમરે પણ આટલી ચીવવટાંધથી નવીન
કવિતાની સમીક્ષા કરવામાં—એઓ અપૂર્વ રીતે સક-
ળતા મેળવે છે—એ બદલ અમે પ્રો. ઠાકોરને હાર્દિક
અભિનંદન આપીએ છીએ. બેશક, કેટલીક વિગતોમાં
જે આ સમીક્ષા લખાઈ હોત અમારે અમારા
મતબંધો કેટલીક જગાએ જુદી રીતે રજુ કરવાં

પડ્યાં હોય પણ રથજસકાયને કારણે એ દરી
 શક્તિ નથી બીજી વાત એ છે કે પ્રો. કાકોળની
 આ 'નવીન કવિતા'ની સમીક્ષા અમારે મતે કલમ
 રીને ઘણું છે. એટલે એમાં રહેલાં નજીક મનએદેને
 આગળ પાડવામાં વ્યયને બહુ રસ નથી. આ અંધ
 દારા પ્રો. કાકોરે નવીન ગુજરાતી કવિતાની મદાન
 સેવા બાળવી છે એમાં શકા નથી.

કાવ્યવિચાર:—અનુવાદક: નગીનકાસ પારેખ,
 યુગ લેખક શ્રી સુરેન્દ્રનાથ દામગુપ્ત. પ્રકાશક,
 ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, અંબઈ.

ડા. સુરેન્દ્રનાથ અંગ્રેજી તેમજ અંગ્રેજી અને
 પાનાં પ્રખર પંડિત છે, એમનો આ અંધ કાવ્યશાસ્ત્રને
 હારે વિષદ પૃથ્થકરણથી રજુ કરે છે 'રસ અને
 અ' તેમજ 'ધ્વનિ' જેવાં પ્રકરણો ખાસ ઉદ્દેશ્ય

માંથી લે છે. આપણે ત્યાં પણ રવ. કમલાશંકર
 પ્રાણશંકર ત્રિવેદીએ કાવ્યશાસ્ત્રની આધારબુદ્ધિ મૂકી
 કરેલી છે. આ અંગ્રાણી વિદ્વાનનો આ અંધ કવિતા-
 અભ્યાસી મારે એટલો જ મહત્વનો છે, આ 'કાવ્ય-
 વિચાર' અંધથી ગુજરાતી કાવ્યવિવેચનસાહિત્યમાં
 એક ઉપયોગી મથનો ઉમેરો થયો છે, લેખકે દાખલા-
 દર્શીથી સાથે પોતાનાં મંતવ્યો રજુ કર્યાં છે. એમની
 કેટલાંક મંતવ્યો મર્વમાન્ય છે. પ્રાચીન અને આધુનિક
 સાહિત્યને અરખામણીમાં રાખી કાવ્યશાસ્ત્રનું,
 પૃથ્થકરણ દરી સિદ્ધાંત અને મંતવ્યને એમણે
 વિશેષ વિશદતાથી રજુ કર્યાં છે, આ અંધ પ્રસિદ્ધ
 કરવા બદલ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદને અમે હાર્દિક
 અગ્રિનંદન આપીએ છીએ, પરંત્રાંતીય પડિતોના
 આવા મુદ્દવચન અંધોના આપાન્તરો દ્વારા ગુજરાતી
 સાહિત્યની ઘણી સારી સેવા થાય છે એમ અમારું
 માનવું છે. અને એથી જ અમે આ અંધનો હાર્દિક
 સત્કાર કરીએ છીએ.

ત્રેચનો વિજય

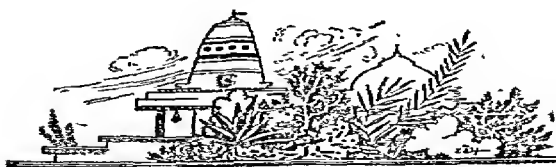
ઘણે ઠાંડે પાછાં પુરપંચ વળાંકે જ મળતાં,
સુભાગી એકાન્તે પલકભર મૌનેય ગળતાં.
મળ્યાં છે વાતુડાં પણ ન ઉચર્યાં વેણ સરખું,
સ્મિતો, આશા, ઊર્મિ, ઉરથકક વાતે વળગતાં.

‘મળ્યાં છેલ્લાં આરે, નવ કદી’ એમ વદતાં,
ગલીને નાકે છે હસ્વપ્રત લેણાં શ્રદ્ધ જતાં.
પરન્તુ રે આરે ચિરવિરહની નિર્મિત ક્ષણે,
મીઠાં માણેલાં સૌ સુખદ સ્મરણે અંતર દ્રવે.

ઝાતુ, મારો, પદ્મે, દિવસ, રગની સૌ નિમિષમાં,
રહ્યાં નાચી જેને ગત સમયની તાગપ લઈ.
પરાણે ખાળેલાં જલ છલકતાં ના છલકતાં—
થવા ફૂટા ધીમાં ડગ ઉપડતાં ના ઉપડતાં—

—ત્યહીં ત્રેમે પૂરું દૃઢ્ય ધગકારે બલ અને
ત્રચનોના પહાણા ઉથલી ઉથલી દૂર જ પડે.
જવા તોડી તન્તુ ઉભય મથતાં તે જ સમયે
ગુંથાયેલી શ્રંથી અધિક દૃઢ બંધો અનુલવે.

બાલસુકુન્દ દવે

વાંચતા રેખે

કું. પૂર્ણિમા દવે

(એક વખત શ્રી પાઠકને 'બુદ્ધકાકા' કરીને જ બોવાવતી. આજે પણ એમને માટે તો મને માન છે જ. આ લેખ કવિતાના વાચકો સમક્ષ રજૂ કરતાં એ કાકાશ્રી રામનારાયણ વિ. પાઠક અને મારાં કાકી સૌ. હીરાબહેન શ. પાઠકની ક્ષમા માંગી લઉં છું-પૂર્ણિમા દવે)

ગુજરાતીઓનાં ધ્યાન આ વખતે બે મથકો પર ચોટયાં-એક સીમલા, બીજું સાન્તાક્રુઝ સાન્તાક્રુઝને લક્ષિતજીએ "સંતકુંજ" તરીકે ઓળખાવેલું. એ સંતકુંજમાં ૫૮ વર્ષના તરુણ (?) પ્રાધ્યાપક શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠકે શ્રીમતી હીરાબહેન મહેતા સાથે લગ્ન કર્યાં. મેં આ સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે મને સહેજ દુઃખ થયું. દુઃખ એટલા માટે કે લગ્નમાં સાહિત્યકારોને આમ ત્રણે નહિ આપ્યાં. જનૈયાઓમાં તો માત્ર શ્રી બેટાઈ, શ્રી બ્રોક્કર, શ્રી શુક્લ, શ્રી મણુક એટલા જ હતા. અમે શું ગુ-હો કર્યો? અને હું તો પાઠક સાહેબની એક વખત બત્રીજી લેખાતી. હરો. જમાનો પલટો છે. જુવાનિયાઓના લગ્નમાં ધરડાઓ જ્યાં ત્યારે અહીં ધરડાના લગ્નમાં જુવાનિયા જ્યાં. મારે મને તો પાઠકજીએ આ લગ્ન કંઈક આદર્શ સાથે જ ક્યું હોવું જોઈએ, નહિ તો દસ દસ વર્ષની આવી કઠિન તપશ્ચર્યા પછી આજે શુ કામ લગ્ન કરે? કદાચ નાનાલાલના 'જયા જયંતને સમાજમાં મૂર્તિમંત રીતે જીવાડવાનો જ એમનો આદર્શ હશે, સંભવિત છે-ના-એમ નથી. પાઠક સાહેબે આજ મુઠ્ઠી લગ્ન ન કર્યું અને આજે લગ્ન ક્યું એની પાછળ સુખ્ય કારણ રહેલું છે.

પરણું તો હવે વાંધો નહિ કારણ કે હજી ૬૭-૬૮ વર્ષ જીવવાનાં બાકી છે. એ-હિસાબે જ એમણે લગ્ન કર્યું હશે. પાઠક સાહેબે લગ્ન કર્યાં એ બદલ મારે મુખારકબાદી જ આપવી રહી

પાઠક સાહેબે લગ્ન કર્યાં અને ગુજરાત આપું સળવળી જાયું. બસે પાઠક સાહેબ પરવ્યા અને હીરાબહેન શ્રીમતી પાઠક યાં, એમાં ખોટું શું? "મિયાં બીબી રાજી તો કયા કરે કાજી?" એ સ્વેચ્છાથી યતાં કોઈ પણ લગ્નમાં બીબીએ વાધો ઉઠાવવાની જરૂર શું? કોઈ એમ કહે કે પાઠક સાહેબ 'જીંદગીને આરે' આવી પહેલેલા છે-હીરાબહેન છેક નાની વયનાં છે. પણ મારે મને દેહ બંધેને ગમે તેટલા વર્ષનો યતો પણ દિલને કંઈ વય યોડું હોય છે? દિલ તો હંમેસાં જુવાન જ હોય છે. પાઠક સાહેબ કવિ છે-એટલે આ કદાચ દેહલગ્ન ન થે હોય-દિલલગ્ન હોય! 'પાઠક સાહેબ ૫૮ વર્ષના હોવા છતાં એક યુવતી એમને પરણવાને આકર્ષક એ જ શ્રી પાઠક માટે તો વિજયની વાત છે. હા-શ્રી હીરાબહેન પાઠક શિષ્યા હતાં-શ્રી પાઠક સાહેબ ગાંધીજીવનના સંસ્કારવાળા છે-વગેરે વાતોથી આ લગ્ન અચ્ચિત્ર' યઈ પડે.

ગાંધીજીએ ૧૨૫ વર્ષ જીવવાની ચાવી બહાર પાડી. પાઠકજી તો ગાંધી વિદ્યાપીઠના પ્રાધ્યાપક-ગાંધીજીના અનુયાયી-ખાદીધારી એટલે એમને તો ૧૨૫ વર્ષ જીવવાની ચાવી સાંપડતાં લાગ્યું હશે કે

હીરાબહેનને ગુજરાતમાં ઓળખતું કોણ હતું? એમણે વિવેચનનો ઇતિહાસ લખ્યો-એમાં જ પાઠક સાહેબનાં ગીત ગાયાં. અને કહેવાય છે કે પાઠક

સાહેબે એમાં હીરાબહેનને ઠીક ઠીક મદદ કરી હતી. (જે મદદ લગ્નમાં પરિણમી). હીરાબહેન પ્રાબલ્ગણિકા છે. હીરાબહેને વિવેચક તરીકે પ્રસિદ્ધ થવાનો મંપલ કર્યો હવે તો ખરેખરાં વિવેચિકા બનવા જ ને? વિવેચકનાં પત્ની 'વિવેચિકા' કે કાઠ પછુ રીતે 'વિવેચિકા' તરીકે હવે ઓળખારો તો ખરાં જ ને?

મને તો આ લગ્ન એક રીતે યુજરાત માટે ઘણું લાભદાયક લાગે છે. આ વિવેચક, વિવેચિકા હંપતી વિવેચનસાહિત્યમાં પોતાનો મદદવનો ફાળો આપશે! આથી યુજરાતને તો ઘણો લાભ થશે. યુજરાતને ન થાય તો ચે હીરાબહેનને તો લાભ જ

થયો છે. કારણ કે આ લગ્ન એમણે ન કર્યા હોત તો આટલી બધી પ્રતિક્રિા એમને કાં મળવાતી હતી

હું તો આ રચને શ્રી પાઠકને ચ્વને એમનાં નરપત્ની શ્રી હીરાબહેનને મારાં હાર્દિક અભિનંદન આપું છું. પછુ દિગ્ગીરી એક જ છે એ મને લગ્નમાં આમંત્રણ તો આપવું હતું રહું મેં જાણ્યક લાગી હોત. હીરાબહેનના પરો તો હાજર થઈ હોત. હરો. આજે પાઠક-સાહેબન જ 'નરપત્નિ' ગરબાને હું અહીં નવજ સ્વરૂપે રજુ કરી-એ લગ્નનો મહિમા ગાઉં છું. હી પાઠક સાહેબ નાને સૌ કોના પહેલ એ ગરબાની પહેાંચ લખશે તે; અમાર!

પાઠકલાલજી દે ઘરડે ઘડપણુ થોડે ચડયા,
હીરાવહુજી દે અઠ્ઠાવને આપી પડયાં!

પાઠકલાલજી દે પ્રભુતામા પગલાં ભર્યાં-
હીરાવહુજી દે પાઠકજીને પાવન કર્યાં.

પાઠકલાલજી દે આપે જાત નહોતી કેં કાઠી-
હીરાવહુજી દે આપે જાત પાડીતી ઠારી.

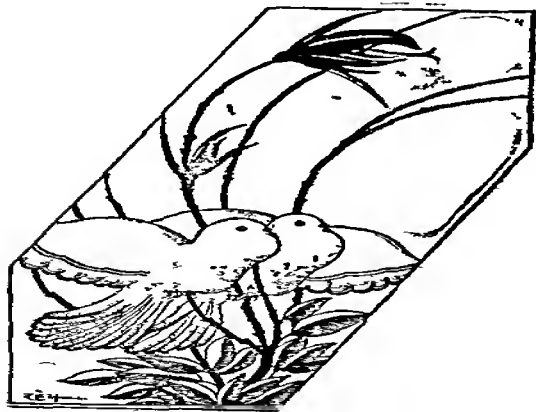
પાઠકલાલજી દે પરણે ત્યાં શું વધના વાંધા-
હીરાવહુજી દે આપની કૃપી કુવારી બાધા.

પાઠકલાલજી દે આપની જાને જીવાન આબ્યા.
હીરાવહુજી દે શુકલજીને ગોર જનાબ્યા.

પાઠકલાલજી દે છોકર જેટલું જાનેયા,
હીરાવહુજી દે આપની તરી ગઈ ત્યાં નેયા.

પાઠકલાલજી દે બહુકાકા તો રીસાયા
હીરાવહુજી દે લગ્ને ગીતે ના ગવાયાં.

પાઠકલાલણ રે વરવહુ અઘેરીમા ચાડ્યું,
 હીરાવહુણ રે આપનું જોડું સુંદર લાજ્યું.
 પાઠકલાલણ રે છાપાવાળાને શુ કહીએ ?
 હીરાવહુણ રે છાપા હાથના મારી રહીએ !
 પાઠકલાલણ રે બનરમાંથી શાક લઈ આવે,
 હીરાવહુણ રે રાધણુ ખીચડીનું ચઢાવે,
 પાઠકલાલણ રે તમે જીવન જીવી જાણ્યું—
 હીરાવહુણ રે તમે પાઠકલિલ ખીજાણ્યું.

કવિ કથાઓ

મૂળદાન અંતરિયા.

કવિ મીઠાન ધણી ગરીબાઈથી રહેતો. રાત્રેને હાથ ન અડાડતો. પુસ્તકપંચામાં એ નવ વાને નિયમિત સૂઈ જતો. ઉનાળામાં ચાર વાજે ને શિયાળામાં સવારે પાંચ વાગ્યાથી લખખાનુંચલાખા પરોવાઈ જતો. નાસ્તો કર્યા પહેલા એ થોડી કમળ કરતો, તે થોડું સંગીત સાંભળતો. રાત્રે મિત્રોથી મળ્યાં મારતો. વણુ કર્યા પછી હુંહલી પીને તે એક ખાંચા પાણી પી સૂઈ જતો. એને ગરે પશું વિચિત્ર સ્વપ્ન આવતાં. આને લખને એને કંઈ નવી નવી પ્રેરણાઓ મળતી, તે તરત પોતાની પુત્રોને જગાડી કવિતા લખાવતો.

કવિનાર ડાંગરે એક વાર કહેવું કે 'ત્યારે કોઈ નું કાવ્ય સુરે છે ત્યારે તરત હું દીનુગાથ (દીનેન્દનાથ, કવિના ભવિષ્ય) ને યોગલુ હું એમનો સંગીત પર એકો કાથુ છે કે કોઈ પણ કાવ્યને તેઓ તરત સ્વરલિપિમાં વાંચી લે છે.'

ધણી વાર એવું પણ જાણું છે કે અર્ધો ગને કવિની આંખો ઊધવી મઠ, કોઈ નવો ભાવ મૂક્યો, કોઈ નવો સ્વર જાગી ઊઠ્યો તે ગીત સરતા લાગ્યું. આ વખતે દીનુગાથની ધણી જલદ પડતી, કેમકે એમનું માનવું હતું કે ગીતોના નવા સ્વર સંતાકુટી રમતા હોય છે. એક વાર જીવે ગયા તો પાછા હાથ જ ન લાગે. કવિના નવા ગીતોનું સ્વામન કરવા, પછી તે દિવસે સૂઈ હોય કે ગને, દીનુગાથ સદા તૈયાર રહેતા. કવિના ઝીંતો બધાં મળીને લખખમ એ હાલની સુંખા પર પહેાંચી જાય.

'તમે કવિના કેવી રીતે સૂઈ છો?' કોઈએ ડાંગરને પૂછ્યું.

'મને શી ખબર? ભાવનાઓનો આવેશ આવતાં જ આંખો હલકાઈ આરે છે; માંસુ હાથ થાંડે છે; એ ન રીતે ત્યારે હલકા ખસાપુ મવા છે ત્યારે કવિના સરી પડે છે.' જવાબ મળ્યો.

ભાઈમયમાં કથું છે કે 'Out of the illness of heart the mouth speaketh.' (હલકા ત્યારે ભાવોથી ઉમરતી જી છે ત્યારે મોંઝે એથી વહે છે) આવી કથાનું આજ લખાયું છે.

'માને કાવ્યો પહેલાં કરતાં વખણા લોકો ઉભે રાવે છે.' કવિ પોતાના મિત્ર પાસે મર્વ લેતા હતા. 'એમ? તમે પરણી આવ્યા એ વજુ મને કથું નહિ?' મિત્રે કથું.

કોઈ એન્કલિશને કોઈએ વડંત્રવધં વિશે પૂછતાં તેમણે કથું: 'એ સદૃશકમ છે. અને એવી કવિના એ જ કદા વાંચે છે.'

કવિનેન્દના 'યોગેશ્વર હૃદીએશ' (રાજકવિ)નું જાં દેવાની તજુ કવિઓએ ના પાડી હતી. એએ, સર જોશ્વર કોશ્વરે અને વડંત્રવધં. આમાંથી-વડંત્રવધં પાઠળથી ચલિત થયેલો અને એ જાં રજીકારેનું. બધા જ રાજકવિઓને સુખઃ હવન પ્રાપ્ત નહોતું થયું. 'એમાંથી તજુ પદ્મવર થયેલા. એ કાસવાસમાં ધરકલાવેલા ને એક તો દેવાને મારણે જોલમાં પહેલા તે ત્યાં જ સરી મહેશા!

સુદિ-વરેરે મુકાનું ત્યારે ચર્યામાં વિરાલર મળત કુશરને પણ કવિના કરવાનું મુશવન છેવેનું. તે વખતે 'વિદ્યમચરિત'ના નામનું, કોઈ દુષ ઠ્યો

દિલર ગી, શોખીલા સાથા ઉમ ગી' ગીત પ્રસિદ્ધ હતું તેનું પ્રતિકાલ્પ કથું કે —

કાઠ દિવેલ લ્યો દિલર ગી,
શોખીલા સાથા ઉમ ગી
મીઠું તેલ દિવેલતુ એર ડિયું કહેવાય,
પ્રેમેથી પીધા ચકી પેટ તો સાફ જવાય
દાર તો દિવાના પીએ ગાને પીએ અપૂઝ,
સહુ સાથા હો સવારમા કરીએ એર ડિયાન પાન

ને અભિપ્રાય માટે બલ્લુકાકા પાસે રજૂ કર્યું વાચીને કાકા ઉખડ્યા એર ડીઆ પર તે કવિતા હોય તેલ વેચ તેલ' ધાચી બન કાકાએ આશિર્વાદ ઉચ્ચાર્યો શ્રી ફકીરની આ પહેલી ને છેલ્લી કવિતા હતી

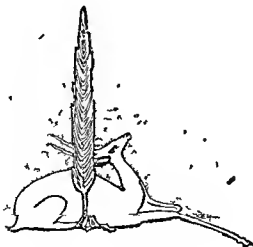
①

કે. રૂશિયા દવે "વાચતા રે'ને"માં બેકાર કવિએને બગડીની દુકાન ખોલન મુશ્કેલ છે

આ પછી જુલેશ્વર પર મગનલાલ ડ્રેસવાળાની બાબુની એક નાની બધ હાટડી પાસે શ્રી બાદ રામણ અને શ્રી મોલક એક-બીજાથી છૂપાઇને આટા મારતા જણાતા હતા યોડા જ વખતમા ત્યા 'બાદરામણ બગડી રટોર' 'કોતક કગન બડાર' કે 'ચ દ્રવદન મૂડા મદિર' શ્રીમતી હસા મહેતા કે શ્રી લીનાવતી મુન્શીને હાથે ઉદ્ધાટન પામે તો નવ ધ નહિ

બામણા ગામની બગડીએ પશુ ત્યા બગડી લેના આવે એવી આશા સેવીએ નહિ નહિ તો ય હમણા જ પરણેતા એક વિવેચિકા બહેન તો એમને જરૂર યોષ્ટી કરાવશે!

●

ગુણે ચમન

ભ્રમર

રસ્તે ગાડીમાં બનેલો એક જ્વનીય મારા રંગ-
 મધુનું હાથ લાગે રહેશે છે. ગાડી કાંઈ મોટા
 રોશન-હબી હતી જ્યાંનો ટિકિટ તપાસનાર આવ્યો.
 તેણે મારી ટિકિટ તપાસી મારા તરફ કુવૂલકથી
 જોયા કર્યું. તે જતો રહ્યો અને થોડી વાર પછી
 એક ધીલ ટિકિટ તપાસનારને લઇને આવ્યો
 તે અને જાણ માંહેના હાથ વાત કરી પાછા
 જતા રહ્યા. છેવટે રોશન મારતર પોને આવ્યો
 તેણે મારી અડધી ટિકિટ નોંધને કહ્યું: "આ હોકરાને
 બાર વર્ષ પૂરાં ચયાં નથી ફી" મારા પિતાએ કહ્યું:
 "ના." તે વખતે હું અગિયાર વર્ષના હતો, પણ
 મારી ભ્રમર કરતાં મોટા દેખાતા હતા. રોશન
 મારતરે કહ્યું: "તમારે એવું આખું ભાડું આપવું
 પડશે" માગ પિતાની આંખો કેંદ્રથી ચમકી ઊઠી
 અને તેમણે કોટમાંથી એક નોટ કાઢીને રોશન
 મારતરને આપી. જ્યારે તેણે પચાસ ડોલરને
 મારા પિતાને પાછું આપ્યું ત્યારે મને પિતાએ ત
 લઇને રોશનના પ્લેટફોર્મ પર કેડી ઊંડુ અને
 ત્યાંના પસરઓ પર ખૂબ આસાજ ચમકી ગયો.
 રોશન મારતર પોને દર્શાવેલી શકા કેટલી હતી
 હતી તે જોઇ શકાતો. યદ્યપી નીચું પાછી
 આવ્યો મને.

વીન્ટની : કહું

ઉદાહરણ મેંદરામનના જગતના જેવા
 ધંધલાના નાવનયા પૂરતા મનાવ પાછા નવન
 અને તેથી તેઓએ પડાવકને અરજ કરીથી કે જેણે
 હિંદુસ્તાન તરફથી માવનકારો ગોલાવી ધરાવને ગણતું
 વાગતું કરવું. કહે છે કે બેદરામગોરે તેમ કર્યું અને
 હિંદુસ્તાનથી એકદમ દમ દાવર (૧૦૦૦૦) ગાના-
 રામોને તેડાની તેઓનો ધંધાનમા ફેલાવો કરી ધરા

નને ગાજતું વાગતું યા ગાતુંવાગતું કર્યું. આ
 હિન્દી માનારોઓના વર્ગને હિરોઈસી "હુરી" તરીકે
 જાણાયું છે. હુરી પાર્શ્વ કુ દાકખાં મુરોપમા હેસે-
 દેશ જે અપશીઓ બટકેતા ફેરે છે પા કેટલાક
 રથેજે ફેરીકામ ચલ રહ્યા છે, તેઓ હિન્દી-કેરાની
 હુરીઓના વારસો છે.

કલિ અખરકાર અભિનંદક અથ
 ઠા. મરકા અશુભ મોલી

ગાજીતા અમેરિકન મુદ્રિ કરતર મપાંકુક
 ૧૯૪૩મા મધરી ગણતોઓનો મુદ્રમન શિશિયા
 મધક વપથી એવાર નકતા પલના રાજકોવના
 આરોપસર પીના સાંત જગા સયિ અમલી પ્રમોકક
 કરવામા અમલી હતી. નસ યે અમરે એ જણ્ય બ્યાદ
 કરવુ નેઈ ક વદાવમ્ત કમુધવિદ્યવન મોવે
 ગુલાકિસ સુદનો શરૂઆતન કામ મુદ્રમન મરિયે
 મધકથી વાસુચાચન કરતા હતા. ક
 પાસિમે એમને પાગાથી વકમ દના. ન
 પાકિન્ડ રેભથી અથેશ અ ગાનિય તેમજ ય હુી ન
 વગેરે વિષયો પર અચચન કરતા હતા. ય
 "ગોલ રૂટી"ને વાર્દીએ મ ના ના ના
 દવું અને માંદિત્યનો ના ના ના
 ઉદામ માવતા કે ના ના ના ના
 તને મુગી મરે.

કલિ અખરકાર અભિનંદક અથ
 ઠા. મરકા અશુભ મોલી
 એકલાન મા મનમી નસ દા નો ના ના
 ક્ષાકનાર એ મોદાએની આખો બાની મનની ના
 એ હદયગ્રાવક પોનાડાના લેખક એક અક્ષન ક મદ ન
 અપશુ કાક સાટે હતા.
 અપશુ કાકના વ્યાપ માગી હતા. એનણે

અણ્ણાને નિશાળે મુક્યો નિર્શાળમા અણ્ણાએ જોયુ કે માસ્તર અણ્ણાને બધાનતો તો નથી પણ ઉવગે પાઠકા પર હાથ રખાવી ઉપરથી આકણીના ધા કરી મારે છે. આકણી દારા પણ અડી ન બવાપ એની-અીવવટ-રાખતો 1-આવી-પશુ-એવી-હાલતમા નિશાળમાં શુ જવુ? અણ્ણાએ નિશાળને રામ રામ કર્યા

તેઓ "બનિન પર સવારી" નામક એક પોવાડો લખી રહ્યા છે.

'લોકસુદ'

સુબઈ આગ્યા ત્યારે અણ્ણાની ઉમર દસ વર સની હતી. અણ્ણાને મિલમા કામે લગાડયા એના બાપ કોશીય કરવા લાગ્યા પણ એની ઉમર એટલી હતી-કાપદા વિરુદ્ધની વાત હતી ત્યાર પછીનો ધણે વખત એમણે નોકરી કરવામા ગાળ્યો

ત્યાર પછી તો સ્વેનેની લાડાઈ આવી અણ્ણાના કામદાર હુદયમા સ્વેનીશ કામદારો તથા પ્રજના રાજ્ય પર ફાસીવાદીઓએ કરેલા હુમલા સામે ભારે રેલ પ્રજવળી ઉઠ્યો.ને એમણે સ્વેનેનો પોવાડો લખ્યો. એ પોવાડો ખૂબ લોકપ્રિય થયો

પછી તો અણ્ણાએ પોવાડાઓ પર લશ કે દ્રિત મુક્યું. અને સ્તાલિનઆદિ શ્વેરઈ ગણુ ત્યારે અણ્ણાએ સ્તાલિનઆદના પોવાડાની આરમ્માત કરી રાજ રાજ શકાઈની સાથે એણે પોવાડો લખ્યો

૪૩-૪૪ મા બગાળની કંરણુ હાનત જોઇ અણ્ણાએ બગાળની પોવાડો લખ્યો. એ પોવાડાએ બગાળ રાહત માટે ધણા રૂપિયા બેગા કર્યા હતા

અણ્ણાબાહુ શાત તથા મુદ પ્રકૃતિના જીવાન છે. એમની ઉમર લગભગ ૨૭ વરસની છે દલિત કામમાથી તેઓ પ્રથમ કાલિદાસી શાયર છે અત્યારે

ફ્રેંચ સાહિત્યસ્વર્વામી રામા શંભાનું અવસાન થતા દુનિયાના ખૂણેખૂણાથી એમને અંજલિ આપવામા આવી. પણ એક દિવસ એ જ સાહિત્યસ્વર્વામી રામા રોવાએ જ્યારે પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધનો વિરોધ કર્યો હતો ત્યારે તેને ફાન્સ છોડવુ પડ્યુ હતુ. અને નોર્વેજીયન નાટયકાર હેનરિક ઈમ્સનને નોર્વેમાથી ભાગી જવુ પડ્યુ હતુ. જીવનચરિત્રકાર લિટન સ્ટ્રેચીએ રચેલું વિક્ટોરિયાનુ જીવન-ચરિત્ર આકરી હેબતને લખને વર્ષો સુધી હરતપ્રતોભા જ સમજ્યા કમું હતુ. તેણે જીવનકથામા નવી ભાત પાડી ફ્રેંચ નવલકથાકાર એમીલ ઝોલાએ ગરીબોના જીવનસંવેદન આલેખતુ નવી પ્રજ્ઞાલિકા પાસુ સાહિત્ય સરજ્યુ ત્યારે લોકોએ એના સાહિત્યને "ગટર સાહિત્ય"ની ઉપમા આપી જાપાનમા રાજ અને રાજકુટુંબ ઉપર પ્રજને અનહદ પ્રેમ છે-તેને જનતા ઇશ્વરુપ્ય માને છે એટલે ત્યા રાજકુટુંબની કાળી કે દુષ્ટિન બાણુ લખવા દેવામા આવતી નથી. શૈક્ષણીઅરના હેમ્નેટ બજવવા પર પણ એક વખત તે સખત પ્રતિમધ મુકવામા આવ્યો હતો અને હિંદમા શરદબાણુનુ 'ચરિત્રહીન' પ્રગટ થતા બગાળના જે પ્રસિદ્ધ માસિકમા એ નવલકથા છપાતી હતી તેને આર્થિક મદદ મળતી બધ યર્ષ હતી અને એને કારણે એ સુપ્રસિદ્ધ માસિક બધ પડી ગયુ હતુ.

પતીલ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

વેડી કેડ અપાર કષ્ટ જીવે એ મસ્ત છે કાવ્યમાં,
ના પત્ની નહિ પુત્રનીય પરવા નિમગ્ન સાહિત્યમાં
ગોપીચંદન ગાઠનાય કૃતિને કાવ્યો રચતા સદા
છે વિશિષ્ટ સદાય સર્વ નવાને-કાવ્યે નવા સર્વદા
માને એ સરખા સદા સુખદુખો ત્યા નર્મદાને તટે
ગ્રહા મસ્ત કૃષ્ણ એ પતીલ છે જ્યે જીવે એ વટે

નવીનોમા સદા ચે નવાને તે પતીલ, નર્મદાને તીરે ભરૂચની પાસે અંકલેશ્વરમ
ખેસી ગુજરાતભરમા ગજલતા ઘોડા છોડી મૂકનાર પતીલ દેખાવે, સ્વભાવે, વર્તવે ગુજરાતના
અનોખા કવિ છે.

નવીનોમા એ એક જ કવિ એવા છે કે તેમની કવિતાને પોતાનો 'ટૂંકમાર્ક' છે.
સાથે સાથે જીવનમાં ચાલતા વેદવામા પણ એમની સહુનશીલતાએ 'ટૂંકમાર્ક' જ બનાવ્યો
છે. એમની ગજલો ગુજરાતનાં અખ્યાત સામયિકોમાં વેરચેલી છે.

એમની આંખોમાં રમતી મસ્તી, ખુમારી એમની કવિતાઓમા પણ રમતી જ
હોય. કેટલાક નવાને કવિઓની કવિતા સમજવાને સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દાર્થ કૈષ રાખવો
પડે ત્યારે પતીલની કવિતાઓ સમજવાને ફારસી ગુજરાતી કૈષ રાખવો પડે.

પ્રયોગ એ જ એમનો સાધનાયોગ એવો એકકે પ્રયોગ ન. હોય કે જે એમણે
ન અજમાવ્યો હોય. પ્રભુની કૃપાથી ભૂખે મરવાને પ્રયોગ પણ એમણે અજમાવ્યો છે.
એમા ચે એ તો સકળ થયા!

ગુજરાતનો એ લોકલાડિલો કવિ છે-પણ દેવિયાને એમનાથી દોઢ ગાવ છેડું છે
ગુજરાતમાં એ જીવતો નર્મદ છે. એ કવિ છે પણ જીવનજીવનમાં સામે ઘાતી ઉઘાડી
રાખીને ઊભો રહે એવો મસ્ત કવિ છે.

એમની શ્રદ્ધા અજળ છે ગ્રહા જ એમને જીવાડે છે. ખુમારી એમને રીંગાવે
છે. કવિતા એમને રીંગાવે છે.

એઓ અજેભમા કવિતા લખી શકે છે, અજેભમા ગજલો પણ લખી શકે છે.
ફારસીમાં તો એઓ ચાહે તે લખી શકે છે. એમણે કવિતા સિવાય ખીજા કંઈ કોત્રમાં

માથું માર્યું નથી. કદાચ કવિતા લખવામાથી એમને એટલી પુરસદ પણ નહિ મળતી હોય.

ચંદ્રવદનથી મારી છેડ નવીનમા નવીન કવિ સુધીના કવિઓમા ડોઠએ સૌથી નમ્મ-લમ્મુ-હોય-તો-તે-કવિ-પતીયે- છે- આને-પણ-એમની-પામે આકથી નવ કાવ્ય જ ગોની આપના તૈવ પડી છે એમણે એક કાવ્ય તો લગભગ ચાર-હજાર લીટીઓનું આ પછ કોઈની ખુશામત કરીને પ્રશસા ગેળવવામા ન માનતાર આ કવિ હજુ આ એ થયો । પ્રકાશમા લાલી શકયા નથી એ હુમ્નપ્રતો ધૂગ અને ઉઘઈ ખાઈ ખાઈને કવિની જ ખુશામત કરવા લાગી છે “અમને બહાર મૂકો” પણ કવિના વચ્ચે લક્ષ્મીનો અતરાય નહી રહ્યો છે એ થયો પ્રગ થયો ૧૧-૧૨ ।

અને તો પતોલ, “કવિ-રાજ થયો છે તુ-પછી, પરવા તને કાઈ” નમની પક્ષતો સાક્ષાત્કાર કરાવી રહ્યા છે ગુજરાતે હજી એમને પૂરા ઓગમ્યાનના ।

લેખક થવા માટે

સોમરસેટ મોમની આત્મકથાવધૂ કૃતિમાંથી એક ખટનુ વાખાનર નામે આપ્યુ છે.

કહક લખી નાંખું, કંઈક લખી નાખું, એવી ધાપના-વાળા જીવાનિયાઓ ક્યારેક એક પ્રશ્ન પૂછીને નાઈ ખહુમાન કરે છે. એ પ્રશ્ન આ છે: લખવામાં અમને ઉપયોગી નીવડે તે માટે કયાં પુસ્તકો વાંચનાં ખૂબ જરૂરનાં છે તે અમને જણાવો. હું તે જણાવુ છું. માગ્યે જ એ-લેટકો મારાં બતાવેલાં પુસ્તકો વાંચના હોય છે. એવું-ફાલ્ગુ એમ સમજ્યું છે, ને એમના સાચી જિજ્ઞાસાનો જ સમૂહો અખાવ છે. એવાર ચિરેસ વુદ્ધની, એકાદ ફેસ્ટરની ને ચેરકીક ડી એમ. લોરેન્સની નવલકથાઓ વાંચી, ને જગક વિવિજ લાગે તેવું છે. પશુ-ઉત્પરથી ગાર્લસ ધર્મિતુ ફેરસ છટ સાગા' વાંચ્યું એટલે એમને એમજ. લાગે છે કે વાર્તાલક્ષા માટે જે કંઈ જાણવું જરૂરી છે તે તેઓ જાણીને બેઠા છે.

એ વાત સાચી છે કે સમકાલીન સાહિત્યમાં હોષ શકે એટલી બધી સ્પષ્ટ હૃદયસ્પર્શિતા પ્રાચીન અથવા શિષ્ટ કહી શકાય તેવા સાહિત્યમાં કોઈ પણ દિવસ હોષ શકે નહિ; અને પોતાના સમકાલીનો જાને વિશે ને જીવી રીતે લખે છે. એ જાણવું જગતા લેખકો માટે લાભવું પશુ છે.

શબ્દોને આસાનીથી રમકી. જાણનારા, કુશળ હૃદયોટી ધરાવનારા ધણા જીવાન અને આર લેખકોને મેં જીગીને આથમી જતા જોયા છે તેથી મને સહેલ પેકો છે કે પ્રાચીન સાહિત્યના એમના અનુભાસને લીધે તે એમ નહિ થયુ હોય ને ? જુદીની તેજસ્વિતા અને પરિપક્વતાવાળાં એજણુ પુસ્તકો આપ્યા ન આપ્યાં ને તેઓ પરવારી. જાવ છે. કોઈ પશુ દેશનું, સાહિત્ય આ રીતે સમૃદ્ધ યજ શકે નહિ. એ માટે તે એવા લેખકો જોઈએ, જે એજણુ પુસ્તકો લખીને યાકી પશુ ન જાવ હમલાખ'ક કૃતિઓ આપ્યે રાખે. અલક્ષ્મ, એક કૃતિઓની યુજવતા અજસરખી રહેવાની. કેમકે જને અંધમણિ, કંઠી, રાકીએ તેવી કૃતિના સન્ન-માટે-તો' અનેક મન્યાઓનો નિરલ

યોગ જોઈએ. પશુ પહેલ પડયા નિનાની અણુધડ પ્રતિજ્ઞાનો નસીખ-સજેએ-તુકી લાગી જાવ તેના કરતાં કોઈ કલાકારના અસાધારણ ને સતત પરિ-શ્રમના પરિપાકરૂપે પેલા કાયમજિનો પ્રાદુર્ભાવ થવાનો સંભવ વિશેષ છે. પેતે વારંવાર નવતા ધારણ કરતો રહે તે જ લેખકથી રસકમવાળું કંઈ ને કંઈ આપી શકાય. અને એવી નવતા ધારણ કરવા માટે એની પ્રતિમા નિત્યવતન અનુભવોથી સતત અધક થતી રહેવી જોઈએ. એને માટે પ્રાચીન કાળના સમર્થ સાહિત્યનો અણુપૂર ખજાનો લૂંટવા જેવો આનંદલાથી ને ફળદાયી ખીજો કયો મારો હોષ શકે? કલાકૃતિનું નિર્માણ કરવું એ કંઈ જાહુના ખેલ જેવી વાત નથી. એને માટે કષ્ટપૂર્વક સાધના કરવી પડે છે. ધરતી અને તેટલી રસકસવાળી કાં ન હોય, છતાં એમાં ખાતરપાણી કરવા પડે છે. ચિત્તને મધીમધીને, નિઘમની માંઠ વાળી વાળીને કલાકારે પોતાના વ્યક્તિત્વને ગઢન ને નિશાળ બનાવવું રણુ, એમાંથી નવસા રૂપો ઉપાવવા રહ્યાં તે પછી ધર-તીને પડતર રાખવી રહી. જિરનની નવોદાની માફક કલાકારને પશુ પ્રકાશની નવી જ મુદ્દમધિ ઉધાકી દેનારા પ્રકાશની પ્રતીક્ષા કરવાની હોય છે. એ જ્યારે ખીરજથી પોતાના નિત્યનૈમિત્તિક વ્યવમાયોમાં પરો-વાયેલો હોય છે ત્યારે એની આનંદસ્વેતના પોતાનું મૂક કામ ક્યેં જતી હોય છે. તે પછી જાજે શુ-શમાંની-જીજી આજ્યો હોય તેવો બાવ સદમા અજધે જોડે છે. પશુ પયરાળ જમીનમાં એરેલાઃ ધાનખની માફક એ જરજરામાં વણસી જાવ એવો બખા છે એટલે અત્યંત કાળજીથી એવું જતન કર-વાવું રહે છે. કલાકાર એના ચિત્તની સધથી શક્તિએ ત્યાં જ એકાએ કરે, એનો કસમ, એનો અનુભવ ને એનામાં જે આરિઅ અને વ્યક્તિત્વ હોય તે સપણું એત્યાં મેકકી આપે ત્યારે જ, આટલો બધો પરિશ્રમ જાને ત્યારે જ એ કૃતિને સાંજોપાગ-અવતારી શકે.

[ય. આ. પ. પત્રિકા]

સમાચાર

(૧) રણુજીતરામ સુવર્ણચંદ્રકવિજ્ઞેતા કવિ શ્રી સુન્દરમ અમદાવાદના જ્યોતિસંધર્મોથી કાવ્યમને માટે છૂટા થઈ પોદીચેરી જઈ વસ્યા છે. એમણે અમદાવાદમાં પોતાનું ઘર પણ કાઢી નાખ્યું છે.

(૨) પી. ઇ. એન ના જૂન ૧૯૪૫ના અંકમાં કોલક કૃત "ત્રેમધતુખ" કાવ્યનું પ્રે. વિષ્ણુપ્રસાદ રા ત્રિવેદીએ અવલોકન લખ્યું છે. વિશ્વેષારસા સાહિત્યસભા-રજત મહોત્સવનો ટૂંક અહેવાલ પણ એ જ અંકમાં પ્રગટ થયો છે.

(૩) ૧૯૪૪નો રણુજીતરામ - સુવર્ણચંદ્રક પ્રે. વિષ્ણુપ્રસાદ, ૨. ત્રિવેદીને આપવામાં આવ્યો છે. અમદાવાદની સાહિત્ય સભા અમદાવાદ સિવાયની બહારની વ્યક્તિઓની કદર કરવામાં હ મેદા મોડી જ પડે છે. એટલે આ ચંદ્રક પણ જો પ્રે. ત્રિવેદીને મોડા મોડા મળ્યો હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી.

(૪) દિદી કવિઓએ લખેલી અંગ્રેજી કવિતાઓનો એક સંગ્રહ "ધી પીકોક લ્યુટ" નામે પ્રગટ થયો છે. એ સંગ્રહના સપાદક શ્રી વી. એન જીપણુ છે. આ પુસ્તક પણ પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

(૫) પડિતા સૌ. ક્ષમા રવિ-સંસ્કૃતમા શાહ લ-વિકીડિતના ૧૩૫ શ્લોકોમાં મીરાંબાઈ પર લખેલું કાવ્ય "મીરાં લક્ષ્મી" નામે પ્રસિદ્ધ કયું છે. દરેક શ્લોક પર સંસ્કૃતમાં ટીકા સાથે પુસ્તકને આ તે આખા કાવ્યનું અંગ્રેજી ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે.

(૬) શ્રી જોવિન્દ હ. પટેલે લખેલું છ-સાત હબર પંક્તિઓનું લાંબું કાવ્ય પણ પ્રકાશન તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

વી.એ. એ. જીંદગીની

જરુરિયાત છે

પણ

કયાં ઉતારવો તેજ પ્રશ્ન છે.

જે સંસ્થાની મોટી

થાપણ છે-વિશ્વાસ

ઉપજ કરે એવી

કાચરેકટરોની બોઈ છે

—જેની કાયપદ્ધતિ

ઝડપી અને વ્યવસ્થિત

છે-એવી જ કંપનીમાં

વી.એ. ઉતારવો લેઈએ.

સત્તાવાર થાપણ રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦

ખહાર પાડેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાપઈ થયેલી રૂ. ૨૫,૦૦,૦૦૦

જીંદગી—આગ

દરિયાઈ—અકસ્માત

જયભારત

વી.એ. કંપની લિ.,

૨૨, એપોલો સ્ટ્રીટ, મુંબઈ

ધી ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ

એસ્યુરન્સ કં. લીં

'ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઈ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦
૧૯૪૨તા અંતે લાભકું કુંડ આશરે રૂ. ૨,૫૨,૦૦,૦૦૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. ગ્રાઇ. ઇ.

હાલગીના ધીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો—

જનરલ મેનેજર

ઈન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુનું નામાંકિત રકતો-દ્વારકે-મોલ્ટ નળણાં સળણાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાળાં માણુસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને ગાંદાને, માંદગી પછીની નળણાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુનું રકતો-દ્વારકે-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાંકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાના બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાગી વધારનાર અંડુ-રકતો-દ્વારકે-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંડુ રકતો દ્વારકે મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ડ્રામાસ્પિટિલ વર્કસ લીં, ગોખલે રોડ, મુંબઈ બં. ૧૪

ફોન:—બારીયા મહાજનવાડી, કાવયાદેવી રોડ.

સુંદર ગ્રેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધ.

બાંચે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પલોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઈનસ
બ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.
૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ, સુબંધ.

રામ તીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં ૧

મગજના જ્ઞાનતત્ત્વો જળવાન બને છે ધોળા
વાગ કાળ વાય છે, ખગ્તા અડકે છે તાવમા નાગ લિંગે
છે જોડો નટે છે ગાદ નિદ્રા આને છે યા ગાન
અને આ જોની દૃષ્ટિ વધે છે તખ્તી ડગુમ ખડેના
પુત્રો અને વાગકો માટે નડાન કાવદો કે ન છ
અધે આંગો છે.

શ્રી રામ તીર્થ યોગા શ્રમ

૪૪૮, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, સુબંધ ૪.

वेणी

तंत्री : अदरी कायवाला

मीनेमानी आडमभां सणवणाठ करतुं :
नीडर विवेचननी पेधारी तलवार अण्डावतुं :
हसावी हसावीने तणियत तंडुरस्त राणतुं
रंगरंगनी कूल पांढडीआने अकदोरे गूथतुं

सप्तरंगी ईंद्रधनु सभुं

महाशुभरातनुं मानीतुं साप्ताहिक

व्हीसरना कोठ पणु स्टोव परधी मेणवी ल्या.

वेणी कार्यालय

पेतवाडी वरमी गल्ली-मुंअर्ध, ४.

पानारसी सेलांगो
 वर्मीन मिक्स लिमिटेड
 आर्ट सिटक
 (इ ट्रावना कामदा मुम्बई)
 टुथलना इडीमेड
 कपडा
 रे. न ८६२२५

सूरजमुष्ठी
 सूरजमुष्ठी

सूरजमुष्ठी

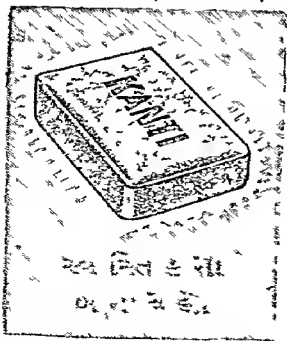
युवान कवि हरिलाल पंडयानां
 भाषागीतानां संग्रह
 डिपल : आठ आना
 ....परिमल प्रकाशन....

- प्राप्तिस्थानाः :
- (१) परिमल स्टोर्स,
 २००/४ विठ्ठलभाई फोरेल रोड,
 मुंबई, ४
  - (२) विश्वकर्माण्डु स्टोर्स,
 ४० हांदेवाडी, मुंबई.

जपुसा हॉस्पिट सीन्डीकेट
 कल्याण मिडलींग प कारिवाडी
 मुंबई ४.

તમારું સૌન્દર્ય બચાવો

કાન્થ
સોપ

સ્વસ્તિક ગ્રોઇલ મોલ્સ, લીમીટેડ, મુંબઈ, ૧૫

ભૂલભૂલામણી

નેહકાં બાળકો દેખાવમાં કદાચ સરખા
 દેખાનાં હોય પરંતુ દરેકના ચારિત્ર્ય અને
 સ્વભાવ એકસરખા હોતા નથી. એવી જ
 રીતે... મોનાકો ભેલી નકલી બીસ્કીટો
 ભલેને બજારમાં ઉભારઈ લાય પરંતુ તેઓ
 અમલી મોનાકોની બરાબરી કરી શકશે નહીં.

પારલેનાં મોનાકો (ખારા બીસ્કીટો)

मासिक
१९४५

तंत्री : डालक

श्री स्वच्छन्द

રૂપ...રૂપ...રૂપ

અને દીવાસળી સળગાડ સખજ
 ઇ ને સીમારેલ આરાધ એની માનીલી
 'રીધમ' ને જલાયે ઇ-એની એકએક
 હું લેલ હારે ઇ અને દિમાગને
 ખુરા કરે ઇ.

'રીધમ' ને હોડ પર મુકો અમલો
 હેલ નાચી ઉઠસો

Rhythm
 The Cigarettes With a
 LUXURY BLEND

૭ ડી. ૧૨૭

ગેન્ટલ ટોબેકો કુા. સુખર્ષ ૨૪.

વૈષ્ણવો માટે ખાસ રેકર્ડ:-

ગોસ્વામી શ્રી
દ્વારકેશલાલ
(વિભાગદર)

યંગ ઈન્ડિયા

ઘટઘટમાં-
લુંહી રામ

રેકોર્ડ પર

અને ગોરી ગોરી યુજરીયાં
બોલ હરી બોલ અરિવહનંદ મહેરકો
હોરા

ડી. એ. ૧૧૬૯૮

ડી. એ. ૧૧૭૦૮

પર

રેકર્ડ પર

યંગ ઈન્ડિયા

સંભાળે છે.

નાગર પાર્ટી

રચુ કરે છે

ઘનશ્યામ ઠાકર

ડી. એ ૧૧૬૯૮

લયલા-

શું અજળ તાદુ' સચુ' છે

મજનુ

દિવાનું દિલ પૂછે છે

શ્રીલક્ષ્મી ગાયત્રીની
રેકર્ડિંગ સાંભળો
અને વસાવો

વધુ વિગત માટે

લખોયા મળો-

નેશનલ આર્મોફિન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડાજ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૬.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની લુનામાં લુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા
[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવુ છંદગીનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમા ૧૯૪૫ની સાલ એક નવું પ્રકરણ ઊગેરે છે.

સત્તાવાર ધાપણુ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થએલી ધાપણુ ,, ૧૧,૫૦,૦૦૦

ટૂલ અસ્કયામત ,, ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ ,, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીયમ આવક ,, ૧૮,૦૦,૦૦૦

લોઈફ ફંડ ,, ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બીલ્ડિંગ, એપોલો સ્ટ્રીટ, ૩૧૪ મુંબઈ.

છંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

ભારતવર્ષની ગુલામી આજે તાડવનૃત્ય કરી રહી છે. તેા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મહા ઉપદેશને તમારા હૃદયમાં ઉતારો. ચાલીસકરોડ ભારતવાસીઓ! ગુલામીની જ છુટ તોડવાને ખોટી અથ ગાહ્યા છોટી કર્તવ્યનો રાજમાર્ગ અહણ કરો-જેજ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો આદેશ છે.

શ્રી કૃષ્ણાર્જુન સુક્ત

દિગ્દર્શક અને
નિર્માતા
મોહનસિંહ
એમા
પૃથ્વીરાજ
શોભના સમર્થ

૧૪ શ્રી ગુલામીથી
નોવેટી ટોકીસમા
~~~~~ઉપરાન~~~~~
શાહુ મોહમ, મેનમદેવી, મ્નેયાવાવ
નિયોમ વપુર, નદમિગોર, રયામ
સુદર, રતનમાઈ વગેરે.

પ્રવેશ ફી ૬૦૦

૬ આનામાં

આઠીયી કાપીને મોકલો

રૂ. ૪૦૦૦

ના ઈનામો મેળવવા આપના પ્રવેશપત્રો સત્વર ભરી મોકલો

પ્રવેશ શીતા કેડો

૧ પ્ર. પત્ર રૂ. ૦-૬-૦

૨-૬ " " ૧-૨-૦

૪ " " ૧ ૧-૦

૫થી ૮ " " ૨-૪-૦

૧૬ ઈનામ રૂ.

૨૧,૦૦

જો	ડા	ણ	યો	જ	ના		વિ
હું							
				જ			
મી		વા		ભા		જી	ની
						પુ	
સં	ક		શ				સ
					૧૦૬	પ	૨
લ		૨				ક	પા
	૨	સા	ઈ			વી	

જો	ડા	ણ	યો	જ	ના		વિ
હું							
				જ			
મી		વા		ભા		જી	ની
						પુ	
સં	ક		શ				સ
					૧૦૬	પ	૨
લ		૨				ક	પા
	૨	સા	ઈ			વી	

સહી
સરનામું _____
મુંબઈના કલેક્ટરે ૧૩-૧૨-૧૯૦૫ના ગામ
લાયસન્સ નં. ૧૧૫૧ મલ્ટરકનેસી (KIV)
એ.....પ્ર પત્રોની પ્રવેશ ફી .....થી મોકલવી છે.
અને પ્ર. પત્રો સાથે મોકલણી નહિતર
૨૬ થશે.

વિજયો માટે જુઓ "હરીકાંઈ" ૬૨ વિવાનું

આવીઓ આઠી

- ૧ ... એ આજ સુધી કુલ ૨૬૦૦ નાજી મલ્ટરના પત્રો ચોટી બહુતિ આપી છે.
- ૨ ખરેખર એનામાં જનતાથી રાજી હોય છે.
- ૩ અર્થથી આજનો
- ૪ ...થી ખરેખર જનતાવશ્યુ આજનારે થઈ છે.
- ૫ ઉચિત માન્યુ મલ્ટરનારે . અનુભવથી તે કહી જાણ નહિ
- ૬ કેટલાક જાણે તે પ્રત્યે આજ ...માજ સર હોય છે.
- ૭ આજનોમા અવધોર આજનો આજે ... સવાર એના સાથે તે પ્રમુખની સિપતિ સિપતિ જાની નાથ છે.
- ૮ એમની મુશકેસો ચોટી ... મેળવે તે પત્ર ખીલાન મારું કરી આરે છે.
- ૯ ... નવ પ્રકારના છે
- ૧૦ ...ની કેટલીક લોકપ્રચારોમા આજનો મુરત વલ્ય રહેતું હોય છે.
- ૧૧ સામાન્ય રીતે તેને માટે આજનો કામ પત્રો ૧ મિન્ટ સમય પછર કરવામા આને છે
- ૧૨ પુસ્તકપ્રચારોમા એની ધની રોમાજાદરી વાનો આવે-ખાઈ છે.
- ૧૩ નવીનની...નકાંથી જની નથી
- ૧૪ જીવની ... એકને ધના માન્યો સંતાપ અનુભવે છે.
- ૧૫ પાઠના લોકોની સિપતા માટે નકાંથી છે એમ માગે છે.

આવીઓ ઉભી

- ૧ વિશેષ ...ના જમાનો ચાલી ગયા છે એમ ધારા રાજ-ઓને સમજઈ ગયું છે.
- ૨ જરૂરે જતા...નો એકો સાથ તે કેવે મને ?
- ૩ ...તરીકે જીવન વિનાવનાર ઉપારના સુખ કુળ પ્રત્યે વિચાર રહે છે.
- ૪ નકાંથી.
- ૫ એનાં નવનો એની આરકાષા પ્રતિનિધ સામાન્ય રીતે ખાસા નિના રહેતાં નથી.
- ૬ ... ખાલાના સ્વભાવો આજે પત્ર ઉપધાન થયા લાગ્યા છે.
- ૭ મહેલ ...ને કાચમા ભજવી શખા માનુસ છું શું નથી કરતા ?
- ૮ ની આમર નીને માનુસ આજુબાજુકા હાંઈ છે.
- ૯ ...નો મનુષ્ય જકારે કેવો કાન નથી જમાનપતો ?
- ૧૦ કીર્તિ.
- ૧૧ આજ માન્યોને નિર્બંધ લેખનામાં આવે છે
- ૧૨ કેટલીક સરકારોમાં વિન્ય માનરના સહકારકરોમાં... દરમ્યાન વિન્યકાર ઉભા થાયને રવામાવિ છે.
- ૧૩ પુસ્તક કાપણો તે 'કામર' હાંઈ.
- ૧૪ ...મા ભૂલ આવે તેવા મને-તાં રમ મને તેમાંનકાંથી શી
- ૧૫ આની ખરૂંકાં 'વ' મુશકેસો તે આઠી ૨૨ નો રાજ-પાંચના મથરે

જનતાના ભુવાળ ઉમટયાં છે

જ્યારથી
શરૂ થયું
પ્રત્યેક
દિન
પ્રત્યેક
સપ્તાહ
હાઉસ
કુલવં
બાડ
પહેરીને
બેઠું છે

વિક્રમાદિત્ય

૭મું
અઠવાડિયું

દિગ્દર્શક :
વિનય લલ

કલા :
કનુ દેસાઈ

પ્રકાશક
ગૌરવશાળી સર્જન
પૃથ્વીરાજ, પ્રેમઅદીબ,

કેળ
૪, ૭, ૧૦
શુક્ર, શનિ, રવિ
૧ વાગે

પેંઠારકર, રત્નમાલા

રંજના

સુપર

એવાન્સ પૂર્ણિમા : ૮ થી ૧૧,
૫ થી ૬ અને ૭ થી ૮
એવરગ્રીન રીલીઝ

તા. ૪થી
શરૂ થઈ ચૂક્યું છે

માણસના મનમાં
અનેક ચિત્રો
હો છે અને ભુલાય છે,
નથી ભૂલાતી-

એની રનેહ અંખવાની સ્મૃતિ!
એવાં સંભારણાતું રૂપેરી હાલરડું

મ ન કી જ ત

- : ભૂમીકા :

*નીના,

*શ્યામ,

દિગ્દર્શક : નીર્મતા

અભ્યુ. એક. અહમદ

ગીતા - સંવાદ

બેશ મલ્હીહાબાદી

તિવારી, પ્રકાશ

ગીતા નિઝામી

ગુલાબ, રાજ-

કુમારી શુકલ,

વગેરે

નામાંકિત કલાકારો

કમલ [સનરિચ પ્રકાશન]

શ્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

લંદની, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્સડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા

વધારે અહિંતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાઉસ, હોમલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે

કુટુંબ-દુનિયા છોડી

જશો ત્યારે એ

તમારાં સ્વજનોનું

શું ?

તેમની સંભાળ

લેવા માટે આજે જ

તમારો વીમા ઉતારાવો

શ્રી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

શ્રી- પ્રેયસી-પત્ની-માતા-અને દાદી....ના
અનેક રૂપે જીવનનૈયા હંકારે છે.

અને
સુખરૂપ સંસાર સાગર તરી જાય છે.

નૂરજહાન

ઈશ્વરલાલ

યાકુબ

મિનાક્ષી

સિતારાં

દામુ આણુણા

સાળવી

પ્રપુત્ર ચિત્રની

અમલ્ય ભેટ

બડી-મા

પ્રાડપુસર ઠાપરેકર

વિનાયક

શરૂ થઈ ચૂક્યું છે લેમિંગટન

કવિઓ, કલ્પનાનો સાક્ષાત્કાર

દેવકન્યા

સંગીતના સૂરો સાથે નૃત્ય તાલે

આવે છે

શ્રી વિષ્ણુ

સીનેટોનની

મહાન કૃતિ

દેવકન્યા

દિશરૂક

ધીરુભાઈ દેસાઈ

લીલા દેસાઈ * લીલા ચીટણીસ * ઉલ્હાસ * વાસ્તી

..... લગ્નો .....

શ્રી વિષ્ણુ સીનેટોન, મેઈન રોડ, દાદર, મુંબઈ.

એ નવાં પત્ર પ્રકાશનો

આપણી કૌશલ્ય

રમણીકલા શાલ

કૌશલ્યની સ્થાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીનો
કાવો ઇતિહાસ નક્ષત્ર અને પ્રવાહી શૈલીમાં.
નિઃચી ઉપલબ્ધ. રા. રૂ. ૩.

કે કે પ હા રે

સુનિકુમાર મ ભટ્ટ

પ્રવેશ: થી જ્યોતોન્દ્ર હં દવે

નમોગમ શુક્લ લેખેથી મરંત્ર વ્યપ્તિના પનાર
શ્રી સુનિકુમારનો પ્રથમ લેખમંત્રદ શ્રી જ્યોતોન્દ્ર
દવેના દરખયત્વ પ્રવેશક મદિન. મનેદ-
ઉપલબ્ધ. ત્રણ રૂપિયા.

પત્રજાત પ્રકાશન, વડોદરા

શુરુ ગોવિંદચંદ્ર (મહાકવ્ય)

લેખન: ગોવિંદ પટેલ આસુખ. ક. ગા મુનશી
શીખોના અપ્રતિમ શુરુ ગોવિંદચંદની ગૌરવ
માથા આલેખનું પ્રથમ મદાકવ્ય.

પાનાં: ૨૮૦ કિંમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

જોગીલાલ સાંડેસરા

મણીના મુગનસ્વલિદ અને ઇતિહાસક
શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખ સંક્રદ.

કાંઠિન: ૨૮૮ કિંમત ત્રણ રૂપિયા

હવે પછી

રાંકનાં રતન (નવલકથા) મુષ્ટર ચંદ્રવાર
ધરતીનો બાર (નવલકથા) પીતાંબર પટેલ
જીવનાં પાન (નિવંધો) નિજલકથા વૈષ
આચાર્ય કે (મદિન) વર્મા - ૪૨માર
દાન: ૩૩૬૨૨૬: સુખ્ય વિકેના: તારુ જ્યોતોન્દ્રીન

પત્ર પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

ઈમેલશાદ મહેના રોડ: કેપ: મુંબઈ ૨.

પૃથ્વીના પર પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભૂષણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

૩ ૫ ૬ ૯

ઉત્તમ કાંઠિની
બનારસી સાડીઓ
ભાતભાતની બોર્ડરો
રેશમી કાપડ
વગેરે બરીદવાતું સુગમ
અને સગવડભર્યું સ્થાન :

૩૫૬૯ :

૩૫ના આંખારને રમણીય કરે
એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા
ભરેલી સાડીઓ :

૩૫૬૯

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ
મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં: ૨૦૯૩૬ ક્ર તર: 'જેન્સુમ'

અમર ભોમતણી સ્ત્રી તું લએ,
પરમ યાત્રી તું અશ્રુ વિષે વસે.

જે પ્રિયતમા,
છવનભર
સાથી થકને
ફરે છે તે એક
દિવસ સાથીને
છોડી જશે :
એ અમર ભોમનો
યાત્રી
એક માત્ર
આંસુમાં જ
વસશે.
એ પરમ
સાથીની
એક તસ્વીર
એટલે અમર સ્મૃતિ :

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫, ઠાકોરદ્વાર-મુંબઈ.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૬૦ : અંક ૭૭ : સળંગ અંક ૪૩
આગષ્ટ ૧૯૪૫

ગૃંથણી

આવૃત્તીની વિષા		
વટે જ અહિ સ્વાસ્થિહિ ...	અગવ તમ્ય કાકેર	૧૯૫
વાચના રેજે ...	ક પર્ણિમા દવે ...	૧૬૬
પ્રાપ્ત નાને ...	પુનઃગણ ...	૧૬૮
મેસમણ ...	રવખરથ ...	૧૬૮
વિનોદી નરસિ હરાવ ...	જયમનગૌરી પાઠક	૧૬૬
કાલિપથને યાત્રી ...	ડો. વસત અવરુદે	૧૦૨
કવિપથો ...	મૂળરાજ અનરિયા	૧૦૩
ન આવના ...	નંદકુમાર પાઠક ...	૧૦૫
સહવાચન ...	નાથાવાવ દવે ...	૧૦૫
દામોરના સરમગ્ગે ...		૧૦૬
ચોરાક પુરવડે ...		૧૦૯
હે પુષ્પ ...	સશિન ઓઝા	-
એક સુહતક ...	નાનુ દેસાઈ	
મર્યા વાટે ન્યારે ...	અબરિય મહેતા	
આશા ...	રમણ બ્યામ	
ચોપાટે રમતી સુદરીને	જિનુભાઈ મોહિલ	
કવિ હાકિર શિરાઝી ...	ગુલશન	૧૧૦
મિરિમાળની ગાદમાં ...	કોવલ	૧૧૩
રનેદરવિય ...	મધુસૂદન એમ એ	૧૨૫

* * *

વાર્ષિક લવાજમ

દસમાં રૂપિયા છ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નફલ વેચવામાં આવતી નથી.
'કવિતા' દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી વારીને પ્રથમ થાય છે.
કવિતા અંગ્રેજી પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવેલ
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

आततायीनी हिंसा वडे न अहिंसासिद्धि

नमः

वडूं दुं वडूं न मिश्रवि देवा,
 द्विसो हवी देववना अहिंसा,
 हिंसाचारे शूं षडंती अहिंसा-
 ने गूंथ सामे धरुं आ समाप्ती,
 -शूं घातके अश्रितकारि घात
 अहिंसके आप विचे वधावी,
 तेथी कथा ये हो'दि वाघे अहिंसा ।
 शूं आततायी छत्रभूर्ति नात्री
 दुष्ये श्रितत इस अमेरिकाचे
 ते घाते ना वृद्धि पामे अहिंसा ?
 वा ने तळे घात वधावि हेते
 येते धते शत्रु नृशंस नाशिथी
 गवी अहिंसा न अनन्य धर्म,
 -येवा बोजे छतते शूं अहिंसा ?

पणवंतराय क. हाडार

विषय

अहिंसा परमा धर्म, ये संत
 धर्मो मान्यते, हिंसाधर्म इ तेना
 व्युत्पन्नः अस्ति इति मतात्पर्यात्
 मान्यता नपी हिंसे आततायीये
 कोऽपि नही रहा देख, तपवि वि, दुष्टा
 कोऽपि नही तपुध अने इ. वी. व.
 अहिंसक विधां दुष्ट, इ सामान्य
 हो'ती ते दक्षवर्णनी, तदो अहिंसे
 प्रकृतो अहिं इति. अने तेरीनाशु
 अकारक अत्र अकारकाने स. पी-
 टि. टि. टि. टि. टि. टि. टि. टि. टि. टि.
 अने पुण्य पापी अने अने अने अने
 वनाये नि हिंसाधर्म, अ. व. व.
 वा. वा. व. व. व. व. व. व. व. व.
 अने अने अने अने अने अने अने
 अने अने अने अने अने अने अने
 अने अने अने अने अने अने अने

વાંચતા રે'એ

કુ. પૂર્ણિમા દવે

‘કવિતા’ના ગયા અંકમાં પાઠક-હીરા લગ્નના ગરબા પછી ફેટલાકને એ પ્રકરણમાં ખૂબ આનંદ પડ્યો. એ ગરબો બીજો જગાએ પણ પુનર્મુદ્રિત થયો. વડોદરામાં તો એ ગરબો ગવાયો પે ખરો. અમદાવાદમાં શ્રી પાઠક રહે છે ત્યાં એમની પડોશમાં રહેતાં છોકરાં પણ ગાવા લાગ્યાં “પાઠકલાલજી રે-” આમ એ ગરબાએ ઠીક લોકપ્રિયતા મેળવી છે એ ભણી મને આનંદ થયો છે. પણ સૌથી કડેડી પરિસ્થિતિ તો શ્રી પાઠકના શિષ્યો શ્રી ખેટાઇ, શ્રી જોડકર, શ્રી યશવંત શુક્લની યશ્ એમ મને ભણવા મળ્યું છે. શ્રી ખેટાઇ અને જોડકર વિશે પારલામાંથી રોજ ગાડીમાં જાય છે. લોકોની વાતોથી ડરીને કે કદાચ ચરમાઇને શ્રી જોડકર હવે સેકન્ડ ક્લાસને બદલે ફર્સ્ટ ક્લાસમાં મુસાફરી કરે છે, અને શ્રી ખેટાઇ યાત્રામાં જતા હતા તેને બદલે હવે સેકન્ડ ક્લાસમાં પ્રવાસ કરે છે. અને શ્રી યશવંત શુક્લ તો હવે મુંબઈથી ગાંધીપોટલાં બાંધીને સીધા અમદાવાદ જ જતા રહેવાના છે. જોડકર-ખેટાઇ અણિ મંડળી શ્રી રામની બંધા હતા. એઓ એમ કહેતા કે “શ્રી. પાઠક-હીરાના પવિત્ર સંબંધને શું કામ વગોવો છો?” આ વાત મેં શ્રી કાલક પાસેથી તેમજ બીજાઓ પાસેથી પણ સાંભળેલી. હવે તો એ દલીલ એ વ્યક્તિઓ કેમ કરી. સકે? તેમાં પાણું, ખેટાઇ તો તે જ કાલેજમાં પ્રેફેસર! મને બેચક, પ્રત્યક્ષ પરિચય એ બેમાંથી એકને જ નથી. પણ હવેથી એક વાત નિશ્ચિત છે કે ‘પવિત્ર’ શબ્દને અપવિત્ર ન કરે! પાઠક-હીરાનું જ થવાનું હોય તે યાચ. તેમાં આપણે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. પણ જેમણે દસ દસ વર્ષો સુધી “સંબંધ પવિત્ર છે- પાઠકજી શુરુદેવ છે-એમને વગોવશો નહિ” એવી પ્રસિદ્ધિ કરનારા પદ્ધિશિષ્યોનું હવે શું? જોડકર અને

ખેટાઇ શ્રી પાઠકને ત્યાં જઈ અપવાસ આદરવાના છે, એ સાંભળેલી વાત સાચી તો નહીં પણ ને!

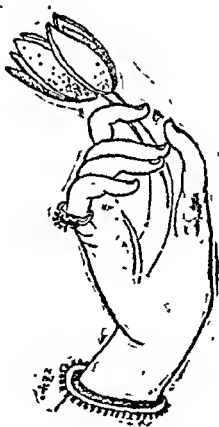
કોઈએ કેલ્હુ કે બહુકાકા (પ્રો. બળવંતરાય કલ્યાણુરાય ઠાકોર)ને હાથ મેચવાઈ ગયો. હું એમને મળવા બહુ ઈચ્છુ ખબર પૂછતાંની સાથે ઉખડયા તો? પણ મેં એમની તબિયતના ખબર બીજાં સાધનો દ્વારા પણ મેળવ્યા. પાઠક-હીરા લગ્ન થવાના અવસરની એ હાથ મેચવાઈ ગયા છે એમ કોણ ન માને. હકીકત એ છે કે પ્રો. ઠાકોરે ચારપાંચ બદમાસો સાથે મારામારી કરેલી. કોઈ આ વાત માનશે નહિ પણ હું સોગનપૂર્વક જણાવું છું કે આ વાત તદ્દન સાચી છે. પ્રો. ઠાકોર પણ સંમત થશે. હકીકત એ છે કે એક રાતે બહુકાકા સૂતા હતા. મધરાતના બે વાગ્યા હશે. એમને માઝમ રાતનાં સ્વપ્નાં આવવા માંડ્યાં. પણ એમનાં સ્વપ્નામાં ચારપાંચ ચોર દેખાયા. તેઓ એમને પકડીને સંમત મારતા હતા. એઓ ધૂમાધૂમ કરતા હતા. એઓ મદદ માટે બૂમ મારતા હતા. પરંપર એમને એમ લાગ્યું. છેવટે એઓ મરણિયા બન્યા. કેસરિયાં કર્યાં. “સાહલા ઓ-તમારાં ખૂન કરું-” કરતી બૂમ પાડી. ખાટલા પર સૂતા હતા ત્યાંથી સુઠી વાળીને બેડીને બેરથી ઠાસો મારવા ગયા-ત્યાં તો ખાટલા પરથી સીધા બોંધ પર ઠાસો તો આધો ગયો પણ હાથ મેચવાઈ ગયો. પડતાંની સાથે ધખાકો યતાં ધરમાંનાં માણસો ભગી ગયાં. દોડી આવ્યા તો બહુકાકા બોંધ પર જ સત્યામઠ કરીને પડેલા પછી એમણે બધી વાત કહી. હાથને પાટો બાંધવામાં આવ્યો હવે તો હાથ સારો થઈ ગયો છે. પણ માઝમ રાતનાં સ્વપ્નાં

હવે નહિ જ સતાવતાં હોય તેની મને ખાત્રી છે.

પાઠક-હીરા લગ્ન પછી જ મને શ્રી હિરાજીને ગણિતશાસ્ત્ર "ત્રણ અર્ધું એ" સાચું જણાયું. હિરાજીને માટે મને હંમેશાં માન છે. એ કદિ એ જોલતા નથી, લખતા નથી. "ત્રણ અર્ધું એ" કેવી રીતે? તે આ રીતે. હીરાજીને ૨૯ વર્ષનાં. પાઠક સાહેબ ૫૮ વર્ષના. એટલે હીરાજીનેનું ત્રણ પાઠક સાહેબના વયથી અર્ધું એટલે ૧ અર્ધું હીરાજીનેનું ત્રણ અર્ધું પાઠક સાહેબના

એટલે બરાબર ૧ હીરાજીને અને ૧ પાઠક સાહેબ એટલે એ જણ્યું. આમ 'ત્રણ અર્ધું એ જણ્યું' એ પલાયુ તદન સાચું છે એ એક માત્ર એ પથ સાંભળી છે કે શ્રી પાઠક-હીરા લગ્ન અંગે વર્તમાન-પત્રોમાં જે કંઈ પ્રગટ થયું છે તેનું સંપાદન શ્રી પાઠક પોતે જ કરવાના છે અને એ કંઈનું અર્ધણુ શ્રી હીરાજીનેને કરવાના છે. એ પુસ્તકનો પ્રવેશક શ્રી ગુરુલાલ કુ લખવાના છે. જે આ પ્રકારનાં લખાણનું સંપાદન થાય તો એમાં સાહિત્યને અવરજ લાભ છે. શ્રી પાઠક જેવા ચિત્તક એમાંથી કંઈક ચિત્ત તારવી શકે એમ છે.

प्रार्थना

श्रद्धा

जग, रे जग, प्रेमसुधी प्रार्थना ।
जग, पोडेव निवेष्ट जेवी,
छिठ, जडता तमसहीनता तव तल,
छिठ तेण सल त्वरित, देवी ।

अतल अच्येतनागारमा कारमा
काण दुःस्वप्नना दुरित देशे
आम कारा-निवासे कडे क्या सुधी
जडणघे जडाई रडेसे ?

छिठ, कंई तूट, तारा विना आत्म मुण
अलभना अमृतथी हर हरे
भृगजणे पूठ लभतो हरे रज्ज रणे,
असळ सतापमा तृपित अरे.

छिठ, पोकार मुण प्राणुने परभना
प्रेमने पूर्युं ष्छोयाडवाने;
छिठ, हती । ह्याभय । तने गभ भधी,
अगभने आणु उद्धारवाने.

आर्त्त आत्मातळी क्रुणु कथनी लई
भरलुनी पारना अरुणु धामे,
क्षनेड सूरताना सहाना सुलग
शुध सोपान पर अरुणु, वामे ।

भांड, आव भांड तव, मंगला मधुसुधी ।
भूडत प्रह्लाडना लेड लेती
पडोंय धरमालये, आणु अमृतो;
शिवधृति, भने दिव्य वरदान हेती

पूजलाल

मेराभणु

छे-रि ! मेराभणु भस्ताना !
भूओ, भूओ !
वीजाता वाधरा ने बोडना डेवारा
काठानी कासमां भुगताना नारा ।
भूओ ।-
घरे गंभीर घोष गेभ तल्ला भाधरा
डोकारा हे लुग भडकेना डायरा.
भूओ ।-
दुण्यां दिवस, रात, सूरज ने थंडरा
पाणी अधार गणक भोज-लभकारा ।
भूओ ।-
पाम्यो न प्यार पूरा किडं मेरो एधरा
अण रे आतमने रही प्यासो भवंडरा ।-
भूओ ।-
छे-रि असीम । तारी रभलुनी कारा,
पंणी वणोटे कोई काणता कितारा ।
भूओ ।-

स्वप्नस्थ

વિનોદી નરસિંહરાવ

જયંમનગૌરી પાઠકલ્પ

કવિ નરસિંહરાવ કવિતા પાછળ ઘેલા જન્યા હતા; તે આને પણ એમની કવિતાનું સ્થાન ઊંચું છે. એમણે અગ્રેષ્ઠ કાવ્ય-રીતિને આપણી ભાષામાં દાખલ કરી; વળી ગુજરાતીમાં નર્મદ દક્ષપતથી જુદી જ જાતની કાવ્યરચનાના એ પિતા છે. એમનાં કાવ્યો સાદાં, સરળ ને હૃદયસ્પર્શી છે, તેથી જ એ કવિ તરીકે લોકપ્રિય થઈ પડ્યા છે.

સ્વ. ભોળાનાથ પ્રાર્થનાસમાજના પ્રાણી હતા, એટલે નરસિંહરાવમાં ભક્તિનાં મૂળ બાળપણથી જ હતાં. તેઓ મૂર્તિપૂજક નહોતા છતાં નાસ્તિક પણ નહોતા. દુઃખની ઉપરાઉપરી પડતી ઝડીમાં પણ તેઓ પ્રભુને વીસવાં નહોતા; ને વહાલાંઓના પુનઃ સિંહનમાં માનતા હતા. એમની શ્રદ્ધાના એકબે દાખલા અહીં અસ્થાને નહીં લાગે.

‘નૃપુરઝંકાર’માં ‘ગૂઠ કાકિલા’માં કવિ કહે છે—

“પ્રિયજનો મુજને તણ,
માલિયાં નિષ્કુર બની;
મણુ રુત્રાયાં નવ હણ,
એ રૂઝો, કહે કથમ કરી!”
“દિવ્યલોકે જઈ રહી.”—
કાકિલા વાણી વહી.

વળી ‘કુસુમભાળા’માં કવિ ‘કર્તવ્ય ને વિલાસ’માં કહે છે—

ધડયાં કર્તવ્યો ને મનુજ શિર મૂક્યાં જગપતિ
ઉવેખ્યાં તે જએ કથમ કરી પ્રિયે! કહે મુજ યજી

તેમજ—ના—તેથી ધણું ધણું વધારે સ્મરણ-
સંહિતાના—“મગલ મન્દિર ખોલો દયામય મંગલ

મન્દિર ખોલો” એ કાવ્યમાં એમનું ભક્ત માનસ આપણને સમગ્રપ છે.

‘કુસુમભાળા’માં ‘વિધવાના વિલાપ’માં વિધવાને માટે કવિ કહે છે—

હરો હરો એ માનવ ખરે,
ને! નેનથી આંસુકાં ઢળે.

ને આગળ વિધવા પાસે કહેવડાવે છે—

અનિલ! તને કાંગમે રમવ મુજ કેશ શું?
નિર્દય જગના જનતે એ નવ પાલવે;
તો અજગી હું સહુ યજી કોરે વસું,
ન પડે રસ મુજને જગમાં કાંઈ હવે.

ને તેવું પરિણામ પોતાની પુત્રીના જીવનમાં ન આવે માટે અન્તમાં વિધવા કહે છે—

કદી મરે નહીં એવો નર પછી ત્યાં હરો,
પરણાવીય મુજ લાડકીને તે સાથ હું.
દાંપત્યની એમની ભાવના પણ સુંદર હતી.

‘નૃપુરઝંકાર’માં ‘અગ્નિહોત્ર’માં કવિ કહે છે—

એ વહિને ભક્તિથી સંધરીને,
દવિધ્ય મોઢાં મહિં હોખી પ્રીને;
ચાલ્યા જશું જીવન પાર લેને,
પૂજશું ત્યાં યે સખી અગ્નિપ્રેમે.

કવિએ કુદરત વિષે તો અનેક સુંદર કાવ્યો લખ્યાં છે. તેમાંથી એકબે નેહીએ. ‘મધ્યરાત્રિયે કોપલ’માં કવિ કહે છે—

ક્રાંતિપંથનો યાત્રી

બાહુમાં લઈ મેં તને મુખ પરે ચૂમી તે પળે,
 બૂલ્યો બાન ક્ષણેક વિન્ધ સઘળું, લાગ્યું નવું હે પ્રિયે.
 જાગ્યો ખીલ ક્ષણે સમાન મનનો ઉન્માદ જાણ્યો અરે!
 મારો હું જ નહી, પછી કયમ કહું ત્હારો જ હું; શોભને!
 આ લોળા જીવને પછી કયમ કહો, માયા લગાડી પ્રિયે!
 કીડા મીતિતણી રુચે-નવ રુચે શું મીતિનું બંધન!
 ખાસે, સ્પષ્ટ સવાલ આ ઉર મહિં ઊંડા કરે છે મણે!
 સ્વચ્છંદી ફૂલપંખી શા પિયુ ગણે એ તો ન સાચું પ્રિયે!
 આ પૂર્વાક્ષણ સૂઝિતા નભ ઊભી, તેને તણને રવિ
 આકાશે પળતો-પુનઃ 'ફરિ અધિ-પાછો શકે એ ફરી!
 જ્યારે મૃત્યુમુખી વિશાલ જલધિ અતે ઘસે, તે પળે-
 પૂર્વાક્ષિમુખ દૃષ્ટિ નાખી દૂળતો વ્યોમે રવિ જો પ્રિયે.
 ક્રાંતિપંથ જતાં ન આયુ કરમાં ચક્રારા, રહેતું પ્રિય,
 દેવી આજ સમસ્ત-મૃત્યુ સમે વંદીશ મૂર્તિ તવ.

ડૉ. વસંત અવસરે

અનુવાદક : શુકલ દુર્ગેશ

'જરના ઝાંખરૂં તોફાનોમાં બિમ
 કેસમાં સરોવારેલા ઠો અવસરેની આ
 કૃતિ એક ક્રાંતિકારી દિલની મનોબ્યથાને
 અદ્ભૂત રીતે કવિતામાં વણે છે પ્રિયતમા
 અને મૃત્યુ એ વચ્ચે જોવા ખાતા આ
 દિલને બચ નથી-કુખ નથી-સોક નથી-
 પણ પુનર્મિલનની દૈદ અખના છે એ
 અખનાને આશાભૂત જનાને છે કવિ
 પ્રકૃતિના કમમાથી આખાસન ચેળનીને
 મૂળ મરાઠી કૃતિ અને ગુજરાતી બાષાં-
 તર એ બેમાં ધિરાક ધણે ફેર રહ્યો જ
 છે. એ બાષાંતર યતા મૂળ કાવ્યમાં ઉત-
 રેલી લાગણીને બાષાંતરમાં ઉતારવી એ
 અશક્ય છે-કેઈ જ સન્નેમેમાં શક્ય
 અને છે શી દુર્ગેશ શુકલે ખરેખર
 ધણે જ સરસ પ્રયત્ન કર્યો છે-છતાં
 એ કાવ્યને સમજવડે તો મૂળ કૃતિ
 અવશ્ય વાંચવી જ જોઈએ.—કોલક

કવિ કથાઓ

મૂળરાજ અંબરિયા

શાહાણીના હોમર

સામળદાસ કોલેજના ગ્રિન્ગ્રીપાલ શાહાણીએ એક વેળા ઝવેરચંદ મેઘાણીના લોકગીતોના જલ્સા પ્રસંગે કહેલું: 'શ્રીક કવિ હોમર એથેન્સની ગલીએ ગલીએ ફરીને જે ગીતો ગાતો તેના ઉપર ગ્રીસની વસતિ એટલી બધી મુગ્ધ થઈ ગઈ હતી કે એથેન્સ છોડીને હોમર ખીજે ક્યાં જે ચાલ્યો ન જાય એટલા માટે લોકોએ એની આંખો ફાડી નાખી હતી મારે ચાલે તો હું' પશુ મારા આ હોમરને બાવનવરની હદ ઓડવા ન દઉં.'

કવિની કરામત

કવિ શેરીડન પર પુષ્કળ દેવું હતું. સેલ્જુકરોથી બચવા એને ગલી ફૂંચીઓમાં સંતાઈને સાવધાનીથી બહાર જવું પડતું. એક વાર જરૂરી કામસર એ બહાર જતો હતો ત્યાં સામેથી ઘોડા પર બેસી એક સેલ્જુકાર ધસમસતો આવતો જણાયો. છટકી સકાય એમ નથી જાણી કવિએ કરામત કરી.

'આજે તો આપ ધણા ઉમદા ઘોડા પર બેસીને આવ્યા છો. ઘોડો ખૂબ જાતવાન લાગે છે. આપની બેસવાની અને ચલાવવાની છટા પશુ એટલી જ ફાંકડી લાગે છે.' કહી તેને આવકાર આપ્યો.

સેલ્જુકાર ફલાયો: 'આ ઘોડો તમને પસંદ છે? એ હરખમાં બોલી ઊઠ્યો.

'આવું ઉમદા પ્રાણી કેને પસંદ ન પડે?' એની દોડ પશુ એટલી તેજથી હરી.' કવિએ કહ્યું.

'જોઈને જ આત્રી કરો' ફૂલજુએ સેલ્જુકારે પોતાના ઘોડાની દોડશક્તિનો પરચો આપવા ઘોડાને મારી ચક્ર્યો.

ને શેરીડને આ તકનો લાભ લઈ બાજુની ગલીમાં અદ્દર્ય થઈ જવામાં પોતાની દોડશક્તિ વાંપરી!

હમારે નસીબમે' હી ન થા!

એક ઉર્દૂ શાયરનો મથહર સચેર છે કે:—

કીસી હુસીનકી મોટરકે નીચે દબકે મર જાના
યે હુલ્દે યાર હમારે નસીબમે' હી ન થા!

નસીબમે' યા સિદ્દૂં મીવીટરી શેરીકે નીચે
દબકે મર જાના, ખરં?

કવિનો ન્યાય

કવિવર ટાગોરના ગામમાં બે વિધવાઓના ખેતરની સરહદ પર એક અનેનાસતું ઝાડ ઉગેલું. અનેનાસ ઉતરતાં ત્યારે એની માસિકી માટે બંને વચ્ચે ઝગડો ઊભો થતો. એ એવો તો કંઠાસ ઊભો કરતી કે આપું' ગામ ત્રારી જવું. ગામલોકોએ કવિને આથી દુરિયાદ કરી. એમણે બંનેને બોલાવી વાત જણી લીધી. એકને પુત્ર હતો, બીજા નિઃસંતાન હતી. કવિએ પોતાનો માનવી ન્યાય ધડી કાઢ્યો. બીજે વરે ન્યારે તે વિધવાએ અનેનામ લઈ કવિ પાસે ન્યાય માગવા આવી ત્યારે કવિએ પેલા બાળકના કાનમાં ફૂંક મારી: 'બેટા, જો, પછે તરી મારી ઊભી; એને મને વળગી પડ અને બચ્ચી ફર જોડ.' બાળકે તેમ કહ્યું કે પેલી નિઃસંતાન વિધવાનો માનુષ્ય ઊભરી આવ્યો. કહ્યો સમી ગયો અને અનેનાસની માસિકી આ નવા ભાણે જાગી યઈ.

એક જ કારણ

અમેરિકાના વિખ્યાત લેખક વિલ ડુસને એક વાર રવીન્દ્રનાથ પર પોતાનું પુસ્તક બેટ મોડલનાં તે પર દસ્તાવેજ કરતાં લખેલું: 'I'm not like

only reason why India should be freed.'
(હિંદુસ્તાનના સ્વાતંત્ર્યના કાલા માટે તમે એક જ કારણ બસ છો.)

મંદ્યુદિ નીવડે તો ?

કવિ આલ્ફ્રેડ ટેનીસન પોતાના પુત્રનું નામ શું પાડવું તેનો વિચાર કરતો હતો. કોઈએ સૂચવ્યું: 'તમારા નામ પરથી જ રાષ્ટ્રને, નામ કાઢશે. આલ્ફ્રેડ નામ શું પાડું છે?'

'હું હું' કવિએ કહ્યું.

'કૃમ ?'

'કદાચ એ મારી જેમ મંદ્યુદિ નીવડે તો?'

સ્વર્ગીય સૂચન

ફ્રાન્સનો કવિ અને એકચી પોલ કલાડોલેલ માર્કો પડ્યો ત્યારે એના એક આગળમતીઆ મિત્રે સહસ્ત્રવર્ષતિદર્શક તાર કર્યો: 'તમાર-મૃત્યુ નક્કર આભ્યું જાણી દુઃખ થયું. સ્વર્ગે પહોંચો ત્યારે મને જરૂર યાદ કરજો.'

'તમારા સ્વર્ગીય સૂચન માટે આભાર.' કવિએ સામે તાર કરાવરાવ્યો, 'એ માટે હું મારા કંઈનમા ગાંઠ વાળી રાખીશ.'

લેણદારો બાંહે કેમ ન ચડે ?

અંગ્રેજ રાજકવિ આલ્ફ્રેડ ઓસ્ટીનને લોડ' યંગે એક આજ્ઞાના મેળાનકામાં પૂછ્યું: 'તમે શો ધંધો કરો છો, મિ. ઓસ્ટીન ?'

'હું કવિ છું.' એમણે કહ્યું.

'શીક પેલા કરી લેતા હશો.' યંગે કહ્યું.

'નારે, લેણદારો બારણે ન ચડે એટલું જ.'

'એ કેવી રીતે ? તમારાં કાવ્યો એમને વાંચી 'સંબળાવો છો?' યંગે ટોર કરી.

સમયને અપાટે

પેન્થ ધાસે આવેલા કોસનો ટોસેમી શીલાડે-લ્થીઅસ સંપ્રદાયનો કવિ ફીવેટસ એટલો બધો નાનો હતો કે પવનના અપાટામાં ઊડી ન જવાય એ માટે તેને સીસાનાં તળીઆંવાળાં પગરખાં પહેરવાં પડતાં.

આજના આપણા કેટલાક કવિઓ અને તેમનાં કાવ્યો સમયના અપાટામાં ઊડી ન જાય એ માટે આવી ગોઠવણ થવી જરૂર છે.

કવિતાનાં ચંદન

મુશાઈરામાં એક કવિએ ગાયું હતું કે:
મહુદિલમાં પચ્ચરી છે ખુરશુ કે જલ્લે
મારી કવિતા ચંદન ધસે છે.....

ને શ્રોતાએએ 'મહુદા ચંદન ધસ એ લાઠીઆ' ગયું તામેટા પાડી દાદ આપી હતી.

આ મહિનામાં બહાર પડનાર પુસ્તક 'ટૂંકું ને ટચ'માંથી.

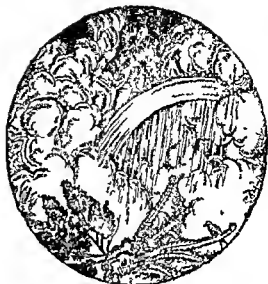

न आवता....

न आवता भद मयंक थाले,
तारा जडया अंभरआंगणुमां
जेकाडी के टडेलती वादणीनी
विदोदयारु गतिजे न आवता.
वा इदपनानी कूटती कणीना
अग्रय रंगे उर ना रीआवता.

घोडापूरे ने गरजंत आवले;
प्रलजना शा मनमुकत घूमले;
प्रगाढ मेघो नयम गाजता ने
असीम उन्मादधी अंड पीजली
नाची जती-जेम प्रमत्त प्रेमे
प्रसन्न येने पधारजे उर.

नंदकुमार पाठक

सहवायन

‘विप्राये शुं ज्युं?’ विजन वनमां सुप्त प्रियतां
मुजे लेती यमी मधुर रसधेरी प्रियतमा :
भीयेला राभीने नयन जीवतो काक सुषधी
प्रियाना जोडेधी परम धती वृष्टि कुसुमनी
अमे सुशीलनी अजण रसलीनी लघु कथा
हुता जेमी साधे सुदित मनधी पाठ करतां
अडो! केवो प्रेमी पुरुषवर कावाग्नि सरणे,
मिजळ, गर्विणी, प्रलयलदी जे मंजरी ततो!
शर्यां कष्टे, इया कलक, रसना जोष छलकथा:
निडाणी तोक्षनो तरुषु रविना डोड मलकया
रहुं वेजे मारुं हृदय धजडी, नेत्र निरजे
छवाती लज्जानी मधुर सुरभि न्यां प्रियमुजे.
हृस्थां नेत्रे, कथ्या अधर अधीरा,-

वात अटडी-

पडी ते दि’ चेदी नवड नडि पूरी धर्ध थडी.

नाथालाल हवे

ટાગોરનાં સંસ્મરણો

સ્વ. કવિવર ટાગોર

બેકર કરીને એક શિક્ષકને ઘેર મને મુકવામાં આવ્યો. તે પોતે વિદ્યાર્થીઓને પોતાને ઘેર રાખી પરીક્ષાઓ માટે તૈયાર કરતો. તેના ઘરમાં તેની નમ્ર અને યુવાન સ્ત્રી સિનાય ખીજ એક પણ વસ્તુ આકર્ષક નહોતી. મીસીસ બેકરને એક અત્યંત માનીતો કૃતરો હતો. જ્યારે મિ. બેકર પોતાની સ્ત્રી તરફ ક્રોધ કરતો ત્યારે તે પોતાનો બધો ગુસ્સો પેલા કૃતરા પર કાઢતો.

એ બધા રંગરાગ જોઈને હું અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો એવામાં મારા બાબીએ મને ડીવેનશાયરમાં ટોકવે બે પર બોલાવ્યો એટલે હું ત્યાં ગયો. મને તો મિ. બેકરનું ઘર છોડી જવું ગમ્યું. એ ટેકરીવાળો પ્રદેશ ખૂબ રમિયામણો હતો. એ રથળે સમુદ્રદર્શને મસ્ત બનીને મેં “મગ્ન તરી” કાઠ્ય સખેલું. ત્યાંથી થોડા સમય પછી પાછા હું લાંડન આવ્યો.

આ વખતે હું લાંડનમાં ડો. સ્કોટને ઘરે રહ્યો. ડો. સ્કોટના કુટુંબમાં એઓ પોતે, એમનાં પત્ની, અને એમની મોટી પુત્રી હતી. તેમની બે નાની છોકરીઓ અભણપણા હિંદુના આવવાથી ગમરાઈને ક્રોધ સગાને ત્યાં સુવાને જતી હતી. જ્યારે તેમને ખખર પડી કે હું બચકર માણસ નહોતો ત્યારે જ તેઓ પાછી ઘરે રહેવાને આવી. મીસીસ સ્કોટ મને પુત્રની જેટ ગણતી. હું પણ એ કુટુંબમાં થોડા જ સમયમાં બળી ગયો.

મીસીસ સ્કોટ હમેશાં પોતાના પતિની સેવામાં જ મૂંઝાયેલી રહેતી. પતિની બધી જ જરૂરિયાતો પર મીસીસ સ્કોટ જાતે જ લક્ષ આપતી. ડો. સ્કોટ સાંજે કામ ઉપરથી ઘરે આવતા તે પહેલાં તેમની આરામખુરસી અને ઉનના જોડા મીસીસ સ્કોટ

પોતાના હાથે ગોઠવી રાખતી. તેને આખો દિવસ પતિની સેવાની જોગવાઈ કરવામાં જ જતો. સાંજે અમારા અભ્યાસમાં-અમારા સગીતમાં પણ મીસી હલકથી ભાગ લેતી.

ટેબલને ચકકર ચકકર ફેરવવાની રમતમાં હું ઘણી વાર તેની પુત્રીઓ જોડે સામેલ થતો. ચાહ કરવાના નાના ટેબલ પર હાથ મૂકતાં વાર જ તે ચકકર ચકકર ગોળ ફરવા માંડતું. મીસીસ સ્કોટને અમારું વર્તન પસંદ પડતું નહિ. ઘણી વાર તે ગંભીર ધર્ષને કહેતી: “આ બધું ઠીક નથી થતું-હો!” તેમ છતાં ઘણી વાર અમારા જુવાનીના જુસ્સાને ન દબાવી દેવાને ગમ ખાઈ જતી. તેવામાં એક દિવસે અમારાથી ડો. સ્કોટની હેટ પર હાથ પડ્યો ત્યારે તેની ધીરજ રહી નહિ તેણી એકદમ ઉરકેરાઈને અમારા તરફ દોડીને ખેલી, “ખખરદાર, જો એને અડક્યા તો!”

એ ઘરમાં થોડાએક માસ રહ્યો એટલામાં મારા બાઈને હિંદુસ્તાન પાછા ફરવાને સમય થયો અને મારા પિતાએ મને તેમની સાથે પાછા ફરવાનું જણાવ્યું. મને પણ આનંદ થયો. ડો. સ્કોટના ઘરમાંથી ‘હું’ રજા લઈને નીકળ્યો ત્યારે મીસીસ સ્કોટે મારા જાને હાથ તેણીના હાથમાં લઈને ગળતે આંસુએ કહ્યું હતું કે, “આટલા બધા જલદી પાછા જવું હતું ત્યારે તું અમારે ત્યાં આવ્યો શા માટે?”

જેટલો વખત હું ઈંગ્લાંડમાં રહ્યો તેટલો વખત મારે એક દારૂજનક નાટકનો ભાગ ભજવવો પડ્યો હતો. હિંદુસ્તાનથી પાછા ફરેલા એક એંગ્લો ઈન્ડિઅન અધિકારીની વિધવા સાથે મારે જાળખાણ ઘર્ષ હતી. તે મને “સ્ત્રી”ના હુંક નામથી બોલાવતી. તેના પતિના મરણ પ્રસંગે ક્રોધ હિંદુ મિત્રે એક

શોકગીત લખી આપ્યું હતું કમનસીમે લેખકે સુચનામાં જણાવ્યું હતું કે એ ગીત 'મિદામ' મા ગાઈ શકાય એક દિવસ તે મૃત્યુ મિદામમાં ગાવા માટે તે બાઈએ મને જણાવ્યું મેં તે બ્યન્ડાર ગાનશૈલ્ય સરળ માણસની જેમ તેની માગણી સ્વીકારી તે ગીત મિદામમાં ગાતા જે દ્વારવાર પદ અને વિચિત્ર દશા યઈ તે મારા મિત્રાણ બીજી કે જે જણી શકતું નહિ તે વિષયનો પોતાના પતિનો વિનાય ખૂબ રાગમાં સામગીને ધણી લાગણી યઈ મેં ધાય કે એટલેથી બધું પતંગે, પણ તેમ બન્યું નહિ

બુદ્ધા બુદ્ધા સામાજિક મેળાવાઓ વખતે મારે તે વિષયને મળવાનું થતું અને ખાણું થઈ રહ્યા પછી આમન્વિત સ્ત્રીપુરુષો ત્યારે એક મામાન્ય એવરડામાં મળતા ત્યારે તે મને પેરા મિદામ ગાવાનું કહેતી

ડોલ રોકેટને ઘેર રહીને ત્યારે હું લડન મુનિ-સર્સીમાં અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે એ વિષય સાથેનો મારો પરિચય છુટ્યો તે વિષય લડનના પરામાં રહેતી હતી ત્યાંથી તેના નિમગ્નતાના ધણા મારા પર કાગળ આવત. પણ પેલા મોઝગીતના બધને લીધે તેમણે એકેક આમ તથા સ્વીકારવાની હું દિ મત કરતો નહિ એવામાં એક દિવસ તેના તરફથી મને તાકીદે બોલાવતો તાર મળ્યો હતો ત્યાં રવાનાજ મને એ તાર મળ્યો મારે ઇન્કાસમાં પણ દવે યોડા સમય માટે જ રહેવાનું હતું એટલે મેં પાઠા કરતા પહેલા તેને એક વાક્ય લેવાનો નિર્ણય કર્યો.

કોલેજમાંથી ઘેર આવવાને બદલે હું સીચો રેશન પર ગયો યાદ મખત હતી જરૂર અને જામળ વરસતા હતા મારે રેશનને ઊતરવાનું હતું તે રેશન રેવેનું હતું રેશન હતું આથી મારા મનમાં નિરાત હતી ગાડી આવવાજવાના સમય વિશે પણ તપાસ કરી નહિ બધા રેશનને જમણી બાણુએ આવતા હતા એમને હું ગાડીમાં જમણી બાણુના એક ખૂણામાં બેઠા અધિકાર એટલે બધા દનો કે બદાગ મ્હુ દેખતું નહોતું. એક પછી એક બધા ઉતારએ પેલાની

જગાએ ઉતરી પડ્યા છેવટના રેશનની આમળના રેશનને અને પહોંચ્યા અને ફરીથી ગાડી અટકી ત્યાં આગળ નહોતો માણુમ નહોતો કંઈ બતીનો પ્રકાર ત્યાં પેરુરખે પશુ નહોતું ગાડી પાછી ઊપડી અને એ રેશનને અટકી હું તે વાયવામાં જ મગ્ન હતો, પણ વખત જરા વધારે ચીતના મારી ધીરજ ખુરી અને મેં એક જમ્બુને પૂછ્યું "હેતું રેશન કયોરે આવશે?" જવાબ મળ્યો કે "તમે હમણા તે રેશન તરફથી જ પાઠા કરો છો" 'ત્યારે ગાડી ક્યા જાય છે?' "પાછી લડન જાય છે" મેં પૂછ્યું, 'ત્યારે બીજી કાંઈ ગાડી છેત્વા રેશનને જરો કે નહિ?' ત્યારે જવાબ મળ્યો "એકેકે નહિ" વધુ તપાસમાં એમ પણ માલમ પડ્યું કે એ રેશનથી પાચ માર્કેટ અદર એક પણ વીથી નહોતી

મતારે દશ વાગે નાસ્તો કરીને નીકળ્યો હતો અને ઠંડી ટ્રકકાતી યઈ ગઈ હતી મેં તે મારા એવરકોઇના મળા મુધીના જન બીડી પેરુકોખેના એક કાનમ નીચે બેગી વાયવા ખાણુ યોડા સમય પછી એક પેરુરે આરીને મને કહ્યું કે અર્ધા કાનકમાં એક રેવેલીઅલ ગાડી છેવટે રેશનને જરો આ સામગી મને અપાર આનંદ યથો ઊંચે સાતને બદલે હું ત્યાં નવ વાગે જઈ પહોંચ્યો

તે વિષયએ મારે આતિથ્ય કરતાં કરતા પૂછ્યું 'રમી! તું આટલો વખત શું કર્યો કરતો હતો?' મેં મારે વચ્ચેનું ઠંડી મળળાણુ ત્યાં જમવા પ્રવાનું બધું પની ગણુ હતું. મારે જમ્યા જ ગઠેતુ પડ્યો એનો મને રવાને ખ્યાલ પણ નહોતો. પેરી વિષયએ તો માત્ર મને એટલું જ કહ્યું, "આલ રવી" મ્હાનો ખ્યાનો પી લે!"

હું મોઝ દિવસ ચઢા પીનો નહોતો જુખને કાગળે યાદ સાથે બીરશીખ અર્ધ લીંબી ત્યારે હું દીશનખાનામાં પહોંચ્યો ત્યારે મેં ત્યાં પુખ વખતી સીએલુ એક રાગુ જ્યે તે વિષયની મત્રીજી

साथे एक सुंदर अमेरिकन परधुवानो હતો. તેની સંવનનની ક્રિયા માટે તે મંડળ મળ્યું હતું.

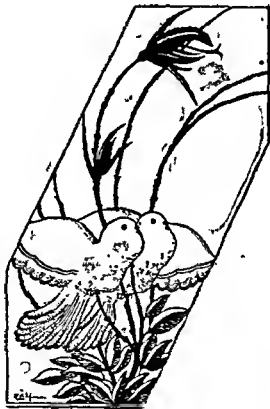
તે બાઈએ કહ્યું, "સાથે આપણે બધાં નૃત્ય કરીએ." જે કે નૃત્યની ગોઠવણ તો નવયુગક માટે જ કરવામા આવી હતી, છતાં મારે મારા કરતાં વધોજીદ, વનીતાઓ સાથે નૃત્ય કરવું પડ્યું.

મારી મુશ્કેલીઓનો અંત આટલેથી જ નહોતો. તે બાઈએ મને પૂછ્યું: "રાત્રીએ તમે ક્યાં રહેવાના છો?" હું તો પ્રશ્ન સાંભળીને જ આભે થયો. એટલામાં તેણે કહ્યું કે ત્યાંની વીંશી બાર વાગ્યા પહેલાં બધું થઈ જતી હોવાથી મારે વીંશીમા સમયસર પહોંચી જવું. વીંશીનો રસ્તો બતાવના માટે તેણીએ દીવા સાથે એક ચાકરને મારી જેડે

મોકલવાની યોજના કરી. ત્યાં પણ ખાવાનું મળે એમ નહોતું. સુવાનો આરડો પણ પથથરે જડેલો હોવાથી બરફના જેવો ઠડોગાર હતો.

સવારે તેણીએ મને નાસ્તો કરવાને બોલાવ્યો. ત્યાં એ આંગળી રાતના વધેલા ખાણામાંથી જ મારે માટે આપ્યું. નાસ્તો થઈ રહ્યા પછી તેણે મને કહ્યું કે જે સ્ત્રીને માંધ સાંભળાવવા માટે મને બોલાવ્યો હતો તે સ્ત્રી પથારીમાં હતી. તેણી સામળે તેની રીતે ગાવાને મને એક દાદરના પગથી આની શરૂઆત મા જ ભીમે કરવામા આવ્યો. મેં 'નેપુ' ગીત 'મિહામ'મા ગાયું.

ત્યાં જવાની ભૂલનાં ફળ લડનમાં બેનજી દિવસ પથારીમાં રહીને મારે બોગવવા પડ્યા.

શો ઠાંકે મુક્તકો

હે પુષ્પ!

નારે એ કરમાઈ જઈ વિલીન ખસ થાનું હતું આમ જે
 પ્રશ્નને પાખડીઓ પ્રમાણે ઉરથી? બહેતી મૂછી મોઝા?
 'ચિત્તાર્થક' રંગ કેમ ખીલવા? કેટલું બદે વયુમાં?
 'મારા' આ ઉરને ખનાવ્યું તનાનું!-હે! પુષ્પ સુવ મના!

'શશિન્ન' ઝોઝા

-એકે મુક્તક

જતી દેખી વસંતને કોઢિલાને શોધ નથી
 એ તો જતી વસંતના ધનન બ્યાં યાય.

નાનું દેસાઈ

મળ્યાં વાટે બ્યારે...

મળ્યાં વાટે બ્યારે, મુખ સરળ કેવાં દમી પડ્યાં,
 અંખને નેત્રો ત્યારે, યરમ પટ હોડી રમી રહ્યાં.
 મુખમેથી ના ભોલ્યાં, પણ હૃદય વાતો કરી ગયાં,
 'પછી નીચું' ઢગા, તરસ ગતિએ તો સરી ગયાં.

-અંબરિષ મહેતા

-આશા

..અંધારથી ધનથી આજમા,
 ક્ષણેકે શો વીજપ્રકાશ યાય;
 આધુષ્યના ગાઢ તમિસ્ર પંચમા,
 આશા તણી વીજ ઝપ્પૂડી જાય!

રમણ વ્યાસ

એપાટે રમતી મુંદરીને—

લંબાને કાં કર મથુર આ કંઠે ગોઠિતો શો
 ધાર્યાં દાવે પટ પર પડ્યાં સોગડાં છતવાને;
 છતે દેયા જગતપટથી એક દૃષ્ટિ યનામાં,
 હોને હારે રમત જડ આ સોગડાંની પછીતો.

ભિખુભાઈ ગોહિલ

દિગ્ધણ

શો ઠાંકે મુક્તકોમાં મોઢે ભાગે પગ-
 દડીના પ્રવાસીઓનાં મુક્તકમુખને
 અદાં રજુ થયાં છે. એમાં કોઈથી
 વિશેષ-અર્થબંધીર મુક્તક છે શ્રી નાનું
 દેસાઈનું. તેમાં વસંત બહી
 જતાં કોઢિલાને શોધ નથી થતો-આ
 મોઢે દારણ કે એ કોઢિલા પણ પાછી
 ગ્યા વસંત જરો ત્યાં જ જવાની.
 સૂર્ય નિરીક્ષણ સંબંધ રીતે આ બે જ
 પક્તિઓમાં રજુ થયું છે એ આનંદની
 વાન છે. 'હે પુષ્પ'માં આલેખન સરળ
 છે-ભાવ વદાભ્યા છે. છતાં એમાં દિલને
 રખડાં ભય એવી ચોઢ મુક્તકમાં ઢોલો
 નેત્રએ તેવી નથી લાગતી જે વસ્તુ
 એમણે મૂછી છે તે તો સામાન્ય છે.
 'મળ્યાં વાટે'માં પણ સરળ આલેખન
 આકર્ષણ એક તલ રાખે છે. પણ જે
 વલન છે તે તાદર્ય છે અને સરળતાથી
 આલેખાયું છે 'એપાટે રમતી મુંદરી'માં
 સોગડાં રમતા બંધે ભાઈ દારે પણ
 એ રમતમા દષ્ટિ મળતાં દેખું જ છતી
 જવાય તો? છતાં આલેખનમાં કંઈક
 ભ્રમણ રટી છે. જે અસર થવી નેઈએ
 તે સંબંધ થતી નથી.....

કવિ હાફિઝ શિરાઝી

‘ગુલાશન’

આ કવિનું મૂળ નામ મહમ્મદ અને નામ ઉપાધિ શ સુદીન છે કવિ હાફિઝના બાપદાદા મૂળ મગકાનાના રહેવા ની હતા જે ધરિાનના પ્રાત નેહાનદની પાસે આવેલુ છે ધરિાનના રાજા અતામેકના સમયમા મરિ હ શીઝન પિતા બહાઉદીન દેસનો ત્યાગ મરીને શીરાઝમા અબ્યા અને ત્યા રચ થી નિવાસ ધારણુ કર્યો

મહમ્મદ હાફિઝ શિરાઝ નવરસા ૭૧૫ હીજરી સનમા જન્મ્યા હત તેમનો જન્મ એક એરા ખાનદ ન કુટુંબમા થયો હતો જેમા નિધ કર્ણા તરફ આદર દેખાડરામા આવતો હતો અને એ કુટુંબનો દરેક અગમત સામ વિક સાહિત્યમા રસ લેતો હતો બાલ્યાવરથ થી જ તેમના જીવન ઉપર આ સદયજીવો પ્રભાવ પડયો બલ્યાથી જ નિવાઅબ્યાસ તરફ તેમને રુચી હતી ધરલામનુ પ્રથમિક ધર્મસાહિત્ય શીખ વામા એમજે એટલી બધી ચપળતા દેખાડી કે થોડા સમયમા તેએ એ આખુ કુરઆને સરીકે ક હરથ કરી લીધુ એ સમયથી તેમની હાફિઝ તરીકે પ્રસિદ્ધિ યથ ગઈ અને આગળ જતા તેમજે એક કવિ તરીકે ‘હાફિઝ ઉપનામ જ પસંદ કયુ આ વાત કાઈ દતકથા રૂપ નથી

ધાર્મિક શિક્ષણ પૂર કર્યા પછી હાફિઝ મવલાના શમસુદીન મુહાવદના શિષ્યમણમા જોડાયા એ એક સરકારી સુશીઝન હતા દરથી થોડા એમની પાસે શિક્ષણ લેવા આવતા હતા કવિ હાફિઝે કુરઆન સરીકનું બાખ્ય, ઈફમે તફસીર તથા ફિકહ (ધર્મ

કવિવર હાફિઝ શીરાઝી ગઝલરચનાની ધુનમા

ધારાસાત્ર)નુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું અ પ વિદ્યાર્થીઓથી તેમની કુદરતી કામેવિચત જોઈ મવલાના શમસુદીન બહુ ખુશ થયા તેમના તરફ હમેશા વહાવની દૃષ્ટિથી જોતા અને પોતાના જ પુત્રની જેમ આહતા એમજે પોતાનું નામ-ઉપાધિ ‘શમસુદીન એમને અપણુ કર્યું

જે સમયે શિક્ષણકામ પૂર્ણ થયુ અને શિરાઝમા એમની નિવા વિષેની ચેગમ પ્રસિદ્ધિ યથ ગઈ ત્યારે હાજી કવાસુદીન હસન વઝીદે એક નિવાપીઠ ખાસ તેમના મારે સ્થાપ્યુ હાફિઝની કાવ્યપકિતએમા

એમના નામનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે. આ વિદ્યા-
પીઠની સ્થાપના ૭૪૫માં થઈ હતી

હાદિએ પ્રથમ 'શિષ્ય સાંઠી'નું અનુકરણ કરવાનું
વધુ ઉચિત માન્યું કારણ કે ગરબને શિષ્યઓમાં
પ્રથમ ઉચ્ચ ક્ષત્રીને એમાંડવાનું માન એમને પ્રાપ્ત
થયું હતું. પ્રેકિસર બંધનના મત પ્રમાણે હાદિએ
પ્રાયશ્ચિક્ક ગરબો સાંઠીના ભાવના પ્રતિનિધિ પાડ-
નારી જ હતી. ગમે તેમ હોય પણ તેનું કારણ એનું
હેતુનું જોઈએ કે, સાંઠી સૂત્રી ઉપરાંત કવિ પણ હોય
અને તેમના જ વ્યક્તિત્વના પ્રતાપે ગરબ પ્રત્યેનો
અભાવ શિષ્ટ મંડળમાંથી દૂર થયો હતો.

હાદિએ સાંઠી પ્રમાણે ઐહિક પ્રેમના આચરણ
યા દેવી પ્રેમની સુગ પાવા માંડી. પણ તે એટલી
બધી તીક્ષ્ણ અને કેરી હતી કે દરેક પદવીના
શોકોને તેણે નિર્માન બનાવી ચૂક્યા. રાજવી અને
ઉમરાવોના મહેલોમાં, ગુજરીઓ, સખાઓ, કહો કે
પ્રત્યેક જગ્યાએ એમની પ્રેમમહિરનો દોર ચાલવા
લાગ્યો અને સઘને હાદિએ શિરાગીની ગરબોનું
શૂન્યન થવા લાગ્યું.

પ્વાળ હાદિએનો આખો છારનકાળ ધરિન અને
ખાસ કરીને શિરાગીની ભૂમિ ખાતે ખેડારક ધરના-
ઓથી બરેશો હતો. આ સમય દરમિયાન ધરનમાં
મોટાં મોટાં પરિવર્તનો થયાં. પ્વાળ હાદિએના
૭૫-૭૬ વર્ષની આયુષ્યમાં શિરાગીમાં સાત રાગ-
ઓનાં રાજપાટ બદલાઈ ગયાં અને બણાપ્પરા પોત-
પોતાના યુધ્ધે ચઢ્યા. એમના છવનના ઉદ્દેશ બાગમાં
તૈમુર ગોરગાનીનો હલ્લો થયો જે સર્વથી હલ્લકારક હતો.

હાદિએના મન ઉપર એ બધા ચિત્રોની એટલી
બધી ઊંડી અસર થઈ કે, આ દુનિયાના નાશવંત
દેખાવે તેમને હિચ્છુત લાગવા માંડ્યા આ જગતનું
દરેક મૂળ લોહીમીઝું દેખાયું. આનંદના સરોહોમાંથી
પણ હલ્લ ચીરી નાખનારા શોકના બહુકાર તેમને
સંભળાવા લાગ્યા. આ કારણને લઈ હાદિએને આ
જગત તરફ ઉદાસીન દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ અને વૈરાગ્ય
તરફ એમનું મન વળવા લાગ્યું. ધીમે ધીમે તેણે
એટલું બધું પ્રયત્ન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું કે એક

ધરીના વૈરાગ્ય સુખને આખા છવનના રાજ્યવૈભવોથી
તેઓ વધારે સુખકર ગણવા લાગ્યા.

હિંદમાં યોગલવંશના સ્થાપક તૈમુર ગોરગાનીએ
શિરાગ નગર ઉપર પોતાની સત્તા જમાવી ત્યારે તેણે
હાદિએને તેડાવ્યા. તે હાદિએની લોકપ્રિયતાને સારી
રીતે જાણ્યો હતો. હાદિએ એમના દરબારમાં આવ્યા.
જ્યેષ્ઠએ એવી આગતાસ્વાગતા કરવામાં આવી. થોડોક
સમય વાતલાપ કર્યા પછી તૈમુર મૂળ સુદા પર
આવતાં બોલ્યા:—

“પ્રિયતમાના કાળા અધર તલ પર સમરકંદ
અને છુખારા અર્પણ કરી દેનારી ગરબ આપની
સ્વેચ્છી છે?”

“હા, હા! મારી જ લખેલી ગરબ છે.” હાદિએ
નમ્રતાથી ઉતર વાળ્યો.

“મેં મોઠા મોઠા સૈન્યોથી લડીલડીને જંગલે
છત્યું અને મહાન ગાળ્યોને બોધબોગા કરી દીધા
તે એટલાજ માટે કે, સમરકંદ ને છુખાય, જે
મારા વતન છે, તેને આપાદ કરું, તમે તેની એટ-
લીજ કદર કરી કે પ્રિયતમાના કાળા અધર
તલ પર તે ઉભય નગરોને ઓવારી દીધા.” તૈમુર
બોલ્યો.

“જહાંપનાહ! એ જ અસત્ય અર્પણે આ
રિધતિ સુધી મને પહોચાડી દીધો.”

સમૂહસ્યકતા વાપરી હાદિએ મંદ દારવ કરતાં કહ્યું.

દક્ષિણ હિંદના સુલતાન મહમદચાહ બ્રહ્મણી
અને તેના પ્રધાન મંત્રી અમીર ફઝલુદ્દાહ હાદિએની
ખ્યાલિના સમયાચાર સાંભળીને તેમના ઉપર ધણાએ
પત્રો લખ્યા. અને એક પત્રમાં બહુ જ આગ્રહ
સાથે હિંદ આવવા લખ્યું કે “આપ દક્ષિણની
ભૂમિને આવીને પાવન કરો” અને આ પત્રો સાથે
વાટખર્ચ માટે કેટલીક સોનામહોરો મોકલી કેવિ
હાદિએ આ સમયે હિંદ આવવાનો વિચાર કરી
પોતાનું દેવું ચૂકવ્યું, થોડુંક પોતાની બહેનના પુત્રને
આપ્યું અને બાકીની મહોરો વાટખર્ચ માટે લઈ
હિંદ આવવા ઉપડ્યા. “બાર” નામના ગામ પહોંચ્યા
ત્યાં પોતાના ઉદાર સ્વભાવને અંગે અહીં પોતાના

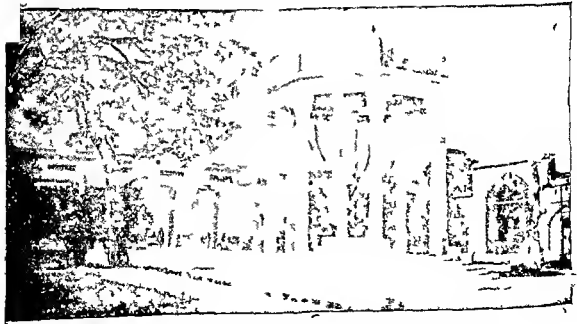
એક મિત્રને પોતાની પાસેના પૈસા આપી દીધા હાકિઝ પ્રસાસ આગળ વધારના માટે અચકત ચઢ પડ્યા પરંતુ સન્નેગવણ ખ્યાલ ઝેતુદીન હમદાની અને ખ્યાલ મુહમ્મદ કમેરની નાખાના તેમની ઝોળ-ખાણવાળા બે ઈરાની વ્યાપારીઓ પોતાના ધધા અર્થે હિંદુસ્તાન નર્ધ રજા હતા તેઓએ વાટખર્ચ આપના માટે સ્વીકાર્યું તેથી હાકિઝને નિરાત યધ યોગ્યક વખત પછી હમયુઝ બદર પર તેઓ સર્વે આવી લાગ્યા અત્યાર સુધી તેઓ પગરસ્તે સુસા ફરી કરતા હતા દક્ષિણના દરનારથી હાકિઝને તેડના માટે એક વહાણ મોકલવામા આવ્યુ હતુ તેમા તેઓ ચડી બેઠા, પરંતુ લગર ઉચ્ચાયુ નહોતુ પવન ચાલના માણ્યે, તોફાન ચવાના ચિહ્નો દેખાવા માણ્યા હાકિઝને તેથી એટલે ગભરાટ યર્ધ આવ્યે કે રખે આ દનીઆઈ પ્રસાસ પ્રાણધાતક નીરડે તેથી દક્ષિણે જવાનો વિચાર મારી વાળી વહાણથી ઉતરી પડ્યા અને પોતાના બે મિત્ર વ્યાપારીઓ સાથે ગઝલ લખી દક્ષિણના દરનારમા પહોચ્યાડવા આપી દીધી

શૈતનશાહ સમરકંદીના "તઝકેરા મા જણાવ્યા પ્રમાણે હાકિઝનુ મૃત્યુ હિ સ ૮૮૯ (ઈ સ ૧૩૯૨)મા યધ હતુ પરંતુ આ વર્ષ શકારપદ છે

કાલજ કે પુખ્જ શોધખોળ પછી પૂરવાર યધ છે કે હાકિઝે આ નાશવત દુનિયાને ત્યાગ હિ સ ૭૮૭મા કે તેના પાછળના વર્ષમા કર્યો હતો તેમના "મકમરા" ઉપર જે રફિકની તખ્તી લગાડવામા આવી છે તેમા તેમના મરણની તારીખના સબધમા અમનદની રૂઢિએ હેઠળ લખેના પદ પરથી હિ સ. ૭૮૧નુ વર્ષ સિદ્ધ થાય છે

હાકિઝની આરામગાહ શિરાઝ નગરની પાસેના એક સુદર બગીચાના મધ્ય ભાગમા છે, જેનુ તેમના ઉપનામ ઉપરથી "હાકિઝીયાહ" નામ રાખવામા આવ્યુ છે તેમુરના પ્રપૈત્ર અલ્હુન કાસમ યાણુરે હી સ ૮૫૬ (ઈ સ ૧૪૫૨)મા શિરાઝ નગર છૂટી લીધુ ત્યારે મવવાના મુહામદ મુઅમ્મદને આ આરામગાહ શણુગારવાનુ કાર્ય સુપ્રત ક્યું

તે બાદ લાખા ગાળા પછી હિ સ ૧૨૨૬મા ધરાનના પ્રભુપ્રિય શાહોની પકિતમા સૌધી સારે દરબજે બોગવનાર કરીમખાન ઝદે હાલમા જે આરામગાહ જેરામા આવે છે તે બધાની અને તેમા રફિકની તખ્તી બેઠાવી હતી 'હાકિઝીયાહ' શિરાઝના એક પરિવ ધામ તરીકે ગણાય છે અને શિરાઝીઓ વાર વાર તેના દર્શને જાય છે

શીરાઝના એક વિખ્યાત બગીચામા કવિવર હાકિઝ શીરાઝીની આરામગાહ.

ગિરિમાળની ગોદમાં (નવલિકા)

કોલક

હિમાલયની સફેદ પર્વતમાળા ભારતીયેવીના સ્વામ ગગનરૂપી અબોડામાં સફેદ પુષ્પોની વેણી જેમ યુવાઈ હતી. એકેએક સફેદ શૃંગ પ્રકૃતિના એક વિરાટ પુષ્પ જેવું સોહી રહ્યું હતું.

કસેરા ગામના બાળકોની સાંજસવારની એક રમત હતી. કસેરાની પાસેના કુલકી ઝરણા આગળ એ છોકરાંઓ ભેગાં થતાં એનાં ઠંડાગાર પાણીમાં સ્નાન કરતાં, તરતાં અને બહાર આવી દૂરની દૂરની ઉતુંગ શિખરમાળાઓ તોચ કિલકિલાટ કરતાં. પુલકી અને બિન્દલુ હમેશાં આ બાળકોના યોગમાં હોય જ. એકેએક સવારે અને સાંજે પુલકી-બિન્દલુ ગામના બાળકમણમાં મુખ્ય ભાગ ભગવતાં. કુલકી બોળગીને આવતાંજતાં માણસોનાં કુલકીના પાણી ઉડાવી કપડાં બીજવવાં એ એમની રાજની રમત હતી. વિરાટ પર્વતમાળા કસેરાના નાનાં બાળકોના નિર્દોષ કિલકિલાટ સાંભળતી. એ મન્દ મન્દ હરખાતી હોય તેમ એના અન્તરનાં અખી કુલકીના વહેણમાં વહાવતી.

પુલકી અને બિન્દલુ યુરુસિંગની દીકરીઓ હતી. યુરુસિંગ જંગલનાં લાકડાં કાપી માંડ માંડ ખાવા પૂરતું મેળવતો. આઠ વર્ષની બિન્દલુ યુરુસિંગની આંખની બે કીકીઓ સમાન હતી. સાંજે યુરુસિંગ કામ પરથી આવતો. ત્યારે કુલકીનાં ઝરણુ આગળથી છોકરીઓને સાથે લઈને એ ઘરે જતો.

આજે એ વાતને દસ વર્ષે વીતી ગયા હતા. કુલકીનું ઝરણું ઝરણું મટીને નદી બન્યું હતું. પુલકી અને બિન્દલુ બેબનમાં હતાં. આજે કુલકીના ઝરણુ આગળ એ બંને બહેનો જતી, પણ દસ વર્ષ પર રમાતી રમત જેવી રમતો હવે રમાતી નહોતી. બ્યારે બ્યારે બિન્દલુ અને પુલકી કુલકીને કાઠે જવાં નીકળતાં ત્યારે એની જ પડોશના ધનસિંગને એ સાથે બોલાવતી. દસ વર્ષ પર કુલકીનાં પાણી ઉડાડવામાં, હિમાદિમાળાને ગભવવામાં, પુલકી અને બિન્દલુને ધનુનો સાથ મળતો. એ ધનુ વગર ભાગ્યે જ પુલકીને એન પડતું. ધનુ બે એમની સાથમાં હોય તો કુલકી મીઠા સ્વરે એ ત્રણેને ગીત સંભળાવતી. હિમાદિમાળા પરવતમળા પરથી જરૂર સફરતો ચરે તે જોવામાં ત્રણેને સજા પડતી.

“ધનુસિંગ ! ચાલ, કુલકી બોલાવી રહી છે.”

‘ધનુસિંગના પિતા તો ગયા વિશ્વવિદ્યહમાં જ મરાયા હતા. આજે ધનુસિંગ એની મા સાથે જ રહેતો. ધનુની મા પણ જાણતી હતી કે ધનુ પુલકી અને બિન્દલુ સાથે ખૂબ ફરે છે. કુલકીના ઠંડા પાણીમાં હજીયે રમતો રમે છે. પણ એ એથી રાજી થતી. એ તો ઘણીયે વાર વિચાર કરતી: ‘ધનુ પુલકી સાથે જ લગ્ન કરે તો?’ પણ કદીયે ધનુ આગળ કે પુલકીના મામાપ આગળ એણે એનો ઉચ્ચાર કર્યો નહોતો.

બ્યારે, બ્યારે પુલકી-આવીને કહેતી: “ધનુ ચાલ, કુલકી બોલાવે છે.” ત્યારે ધનુની મા કહેતી “બેટા, બેસો, એ પણ આવે છે.”

પણ ત્યાં તો ધનુ તરત જ બહાર નીકળતો અને કહેતો: “હું તો ખૂબ યાદી ગયો છું. સખત શરદી થઈ છે, મારાથી હવે કુલકી ન આવવા.”

પુલકી તે પ્રસંગે એને રોકતું જ પરખાવી દેતી: “હું હંમેશા આમ જ બોલે છે. અમે બોલા-

વવા આવીએ ત્યારે તને શરદી થાય, પગ દુખે, ખંડું જ થાય...અને કોવટે તો આવે જ છે. અને આલ્યા પછી ? સાંજે અંધારું થઈ જાય તો એ તું ત્યાં જ બેસી રહેવાની વાત કરે-ખરું ને ?”

“એ ગમે તે હોય...મારાથી તો આજે ન અવાય !”

“તારાથી ન અવાય તો બહે ! અમે એ તને કોઈ દિવસ નહિ બોલાવીએ !”

“પણ પુલેખા ! હું આતું કેવી રીતે ? માથું સખત દુખે છે-શરદી છે.”

“હો, માથું દાખી દઈએ ! મરી ઉઠાણી આપીએ-શરદી મરી જશે” બિન્દુએ તરત જ રસતો કાઢ્યો.

“એ કંઈક ક્રેર પડે તો આવીશકાય !”

“ના, પણ આજે તો મારા હાથ ખૂબ દુખે છે; માથું એ ન દખાય-અને મરી એ ન ઉઠાણી અવાય. તારે આવવું હોય તો આવ. હું તો જવાની જ છું. ત્યાં સોતું આવવાનો છે.” કહેતી પુલેખા ઝૂંપડી આગળથી ચાલવા લાગી.

“સોતું કોણ ?” ધનુસિંગે પૂછ્યું. પણ એનો હનર પુલેખા શું આપે ? કારણ કે પુલેખા પોતે જ નહોતી જાણતી કે સોતું કોણ છે ? પણ એક વાત એ- જાણતી હતી કે જ્યારે જ્યારે ધનુ કુલકીના કાંઠા પર જવાની ના પાડતો ત્યારે હંમેશાં પુલેખા સોતુને મળવાની વાત કરતી, સોતુનું નામ સાંભળતાં ધનુ પુલેખા સાથે જવાને તરત તૈયાર થઈ જતો.

“સોતુ કોણ ? તારે તેનું શું કામ છે ? તું યોડો કંઈ મારી સાથે આવવાનો છે ?”

“પણ આતું તો !”

“તું આવે તો તને સોતુ ત્યાં ખતાવીશ.”

ધનુ, પુલેખા અને બિન્દુ ત્રણે કુલકીને કંઈ વાતો કરતાં. મગનચુમિત હિમાદ્રિના શિખર પર ત્રણેની મીઠા મોઠાંતી અને પુલેખા તરત પૂછતી: “આપણા ત્રણમાંથી પેલા શિખર પર કોણ પહોંચે એમ છે !”

“હું” ધનુ તરત બોલી ઊઠતો.

“તું શું પહોંચવાનો હતો ? કુલકીના પાણીમાં નહાતાં તો તને શરદી થઈ આવે-પુલેખા અને બિન્દુ સાથે આવતાં તો તને બીક લાગે. તારી એ બહાદુરીથી તું પેલા શિખર પર પહોંચવાનો !”

“હા, પણ બિન્દુ, હું એકલો જ યોડો જાઉં ? ત્યાં એ તમને હું તો લઈને જ જાઉં ને ? પછી શું ?-તમારા વગર મારાથી જવાય કેમ ?”

“હો, હો, પણ ધનુ તને ત્યાં શરદી થાય તો મરી કોણ ઉઠાણી દે ?”

“આમ પણ મને કોણ ઉઠાણી દે છે ? મારી સેવા કરનારે આ દુનિયામાં કોઈ જ નથી મા છે તે તો ધરડો ! હા, આ કુલકી છે-એ મારી સેવા રોજ કરે છે.”

“કુલકી ? એ નહીં તે શું સેવા કરે ?”

“મને યાદ દેવાય છે.”

“હો ? યાદ ? ધનુ ! કુલકી કોની યાદ દેવાયે છે ?”

“યાદ તો એ કે દસ વર્ષ પર હું નાનો હતો. કુલકી તે વખતે નાની હતી. હું એને કંઈ રમતો. મારી બાજુની ઝૂંપડીનાળા ધનુસિંગની દીકરીએ પુલેખા અને બિન્દુ મારી સાથે રમતી. એ બંને પડી જતી તો એમને બેસી કરતો. કેટલીક વાર કુલકીના પાણીની તાણમાં તણાતી તો હું તેમને બચાવતો. કોઈ તેમને મારતું તો હું એમને બચાવતો. તે દિવસની પુલેખા અને બિન્દુ આજે મને યાદ આવે છે.”

“હા. ધનુ મને એ યાદ છે. આ ઝરણું—પેલાં ગિરિશિખરો, અને તેમાં ચાંદનીમાં ચમકતા પૂનેખના ચાંદ જેવો ધનુ, સ્વર્ગના જેવી પુલકા અને બિન્દુ એ સૌ મને આજે યાદ આવે છે.”

“હો, હો. પુત્રેખા કવિ કહેવાય તે તારા જેવા જ હશે, નહિ ?”

“હું ક્યાં આ ગિરિપ્રદેશ છોડીને બહાર ગઈ છું ? પણ દિમાલપના પ્રદેશમાં તો બીજા જ કવિ ! જેનું દીલ દુઃખાય તે કવિ ! ઝરણુ, શિખર, પાન વિનાનું વૃક્ષ, એ સૌ કવિઓ ! જેનું દિલ પત્થર છે તે જ કવિ નથી.”

૦

આવા વાર્તાવાપો એક વાર નહિ પણ અનેક વાર થતા. પુત્રેખાના લગ્નનો વિચાર હવે એના પિતા ગુરુસિંગને મૂકવતો હતો. શ્રમજીવી ગુરુસિંગ મહેનત કરીને જે કમાતો તેમાંથી માંડમાંડ એ પેટપૂરતું મેળવતો. પુત્રેખા લગ્નલાયક ચર્ચ હતી પણ આજે એના લગ્ન માટે ખરચ કરવાને ગુરુસિંગ પાસે પૂરતી રકમ નહોતી.

આજે સાંજે ગુરુસિંગ જ્યારે ઘરે આવ્યો ત્યારે ધણા આનંદમાં હતો. ગુરુસિંગને આજે લશ્કરમાં નોકરી મળી હતી. હવે એને એક સંતોષ હતો કે પુત્રેખા અને બિન્દુનાં લગ્ન કરી શકાય એટલી રકમ એ બાર મહિનામાં જ કમાઈ શકશે જૂંપડીમાં પ્રવેશતાની સાથે તેણે પુત્રેખાને બોલાવી કહ્યું, “બેટા પુત્રેખા ! હું હવે લશ્કરમાં જઈ છું. તારે માટે ખૂબ પૈસા કાઢીશ.”

પણ અદાર વર્ષોથી જે પિતાની હતી પુત્રેખા અને બિન્દુ ઉઠ્યાં છે તેમને પિતાની ગેરહાજરી કેમ ગમે ? પુત્રેખાએ અને બિન્દુએ ગુરુસિંગને સમજાવવાના ધણા પ્રયત્નો કર્યા પણ ગુરુસિંગે પણ એમને એક વાર્તા કહી કે “બેટા, હું જો પૈસા ન લાવું તો તારાં લગ્ન ક્યાંથી કરીશું ? તું શ્રમજીવીની ઠીકરી છે—તને પરણશે કોણ ? પૈસા હશે તો તારા લગ્ન ધામધૂમથી થશે—બિન્દુનાં જે લગ્ન કરીશું અને હું યોગ્ય જ સમયમાં આવીશ.”

બેચણ દિવસ સુધી એકની એક વાત એ બાવડીકરીઓ વચ્ચે ચલાઈ. પછી આખરે નક્કી કરવામાં આવ્યું કે ગુરુસિંગે લશ્કરી નોકરીમાં દાખલ થવું અને એક વર્ષમાં રળ મેળવી પાછા આવવું.

૦

એક દિવસ સવારે ગુરુસિંગ ખટમંડુ જવાને તૈયાર થયો. ત્યાંથી લશ્કરી અમલદાર તેને યોગ્ય ઠેકાણે મોકલશે એમ જણાવવામાં આવ્યું. ગુરુસિંગની જૂંપડીની એટલી પર પુત્રેખા અને બિન્દુ બિનાં હતાં. તેમની આંખોમાંથી આંસુ અરબજિત વહે જતાં હતાં. ધનુ પણ પાસે જ બેઠો હતો. ગુરુસિંગે પોતાનાં પોટલાં બાંધી લીધાં. કસેરાથી એણે બાર માર્દમ સુધી આંબીને જવાણું હતું. પણ પડાડી પ્રદેશના એ વતનીને એ મજલ શો દિસાગમાં ?

“બેટા પુત્રેખા—બિન્દુ ! તમો મારી ચિંતા કરશો નહિ. હું તમને દર મહિને મનીઓર્ડરથી પૈસા મોકલતો રહીશ. બાલુમાં ધનુ છે. તમારી સંભાળ એ લેશે જ. દર અઠવાડિયે કામળ લખાશે.” ગુરુસિંગે જતી વખતે પુત્રેખા અને બિન્દુને—આટલા સખ્દો કલા. સાથે સાથે એણે ધનુને પણ કહ્યું, કે “ધનુ—જેજે ! પુત્રેખા અને બિન્દુને સંભાળજો.”

“તમો ચિંતા નહિ કરો, હું અહીં છું” પછી તમો પુત્રેખા અને બિન્દુની ચાની ચિંતા કરો છો ?”

૦

ગુરુસિંગ ગયા બાદ બે મહિના વીતી ગયાં. દર મહિને વીસ વીસ રૂપિયાનું મનીઓર્ડર આવતું. પુત્રેખા અને બિન્દુ ખૂબ આનંદથી રહેવા લાગ્યાં. પિતાનો પત્ર પંદર પંદર દિવસે નિયમિત આવતો.

દરેક મહિનાની પદરમી તારીખે ધનુ, પુત્રેખા અને મિન્દુ ત્રણ ચાર ચાર માઈન સુધી પગે ચાલીને પાસેના મોટા ગામમાં આવેલી પોસ્ટ ઓરીસ પર મનીઓર્ડર લેવા જતા

• રોજ રાતે ઝૂપડી આગળના ચોકમાં બળતણ કચવામાં આવતુ ધનુ, પુત્રેખા અને મિન્દુ ત્રણ બેસતા કેટલીક વાર ધનુ બુનદ આવનારે નેપાલના લોકગીતો ગાતો પુત્રેખા અને મિન્દુ એ ગીતો ગીતો ગીતો ગીતો કિમાલપમાંથી તે સમયે વાતો ઠડો પડવા ત્યાંના ટ્રેસોમાં છૂપાઈ જતો અને એ મધુર ગીત સાંભળતો

એક દિવસ સવારે કેથેગરાથી પુત્રેખાએ કેટલોક સામાન લાવવાનો હતો કેથેગરા લગભગ સાત માઈલ હતુ નાની મિન્દુને આજે સખત થરદી થઈ હતી એને માટે કેટલોક મસાનો લાવવાનો હતો પણ તે સવારે હીમ સખત ગમેલુ હતુ એમાં એકથી પુત્રેખા કેમ જઈ શકે ? એણે ધનુને સાથે લીધો ધનુએ આજે પુત્રેખા સાથે જવાની ના ન પાડી, કારણ કે પુત્રેખાની સમાજ લેવાની જવામદારી ધનુની હતી

ધનુ અને પુત્રેખા વહેલી સવારના કેથેગરા જવાને નીકળ્યા આજની ઠડી સખત હતી રસ્તા પર હીમ જાગી ગયુ હતુ દરદરના શિખર પરથી મોટા મોટા બરફના કુગર કકડબૂમ કરતા સરકી પડતા હતા અને ગગન ફાટતુ હોય એવા બચકર આવજ ચતા

“ધનુ, આજે કુદરત રણચડી બની છે, નહિ ?”

“રણચડી ?-હા-હા”

“રૂંડે રમે છે સીન-પથેરી સુષ્ટિ-રા માટે ? બારે માસ માયા પર આકાશ, નીચે પાન વિનાના ગાડ, હિમના શિખરો, આ જોઈએછને હુ પણ કટાગી ગઈ છુ ધનુ, મારા જીવનમાં હુ રમે ક્યારે ચહુ ?”

‘હા તારા જીવનમાં હવે એક જ રંગ બાકી છે-અને તે લગન’ તુ અનેરો રંગ જોશે”

“પણ લગન ક્યારે યશે ? ક્યાંથી યશે ? વર વગર લગ્ન કેની સાથે કરીશ ?”

“કેમ ?”

“એમ” એટલુ ખોલતા જ પુત્રેખા શરમાઈ ગઈ

ત્યા એક નદી આવતા પુત્રેખા અને ધનુ આરામ લેવાને બેઠા નદીના શીતળ પાણી મન્દ મન્દ વહી જતા હતા પ્રકૃતિના શાંત વિસ્તારને શાંતિમાં પોઠાડવાને નદી મીઠા ગાન ગાયે જતી હતી હિમાલયના સફેદ બરફ પર સરજનો પ્રકાશ પથરાયો હતો

“ધનુ ! તારી નજરમાં છે કોઈ ?”

“કોણ ?”

“પાછુ મારી પાસે જ બોલાવે છે ? કહેતા પુત્રેખા શરમાઈ ગઈ

“મળી રહેશે જેની લગન કરવાની ઇચ્છા થાય છે તેને વર ક્યા નથી મળી રહેતો ? ધનુ, તારા બાપા તારે માટે તો મેલ્ટી રકમ પણ લાવશે પછી તને પરણુરા કોણ ન તૈયાર થાય ?”

“પૈસા લાવશે એટલે તૈયાર થાય, પણ હુ જેની સાથે લગન કરવાની ઇચ્છા રાખુ છુ તે તૈયાર થાય ખરો ? હું તો મજબૂરી દીકરી”

“કોઈ પણ તૈયાર થાય, પુત્રેખાની ઇચ્છા થાય પછી તારાક છે તે કમનસીબની કે તને પરણુ વાની ના પાડે !”

એમ વાતોમાં ઠીક વખત નીકળી ગયો બરાબર બપોરે તેઓ કેથેગરા પહોંચી ગયા જોઈતી ખરીદી કરી થીષા બાદ એઓ નમતે પહોંરે ધાણા કૂપાં

કસોરાના પાદરમાં એઓ આવી પહોંચ્યા હતા સૂર્યાસ્ત થવાનો વખત થઈ ગયે, હતો કુલકીનાં

પાણી ધનુ અને પુલેખાને જોઇને પાછાં નાચી ઊઠ્યાં.

“ધનુ, અહીં એસીશું ?”

“એસીએ”

“આ જ કાંઠે દસ વર્ષ પર આપણે નાચતાં હતાં, રમતાં હતાં. એ આશ્વકાળનાં સંસ્મરણો કુલકીને કાંઠે જડાયેલાં છે.”

“પુલેખા, લગન કરીને એક દિવસ તું આ કુલકી ઝાળંગરો. પછી તું ક્યારની ક્યારે આવશે. નાનાં હતાં ત્યારથી આજ સુધી આપણે રમ્યાં અને રહ્યાં છીએ. પુલેખા, તારા જતાં મને અહીં રહેવું કેમ ગમશે ?”

“હુનિયામાં સૌને ગમશે. ધનુ, મને જવા દેવી કોને ન ગમે ? હું કોણ ? તારી ખરેખર આંતઃ-રણની ધમ્મજા હશે તો એમ પણ બને કે હું ન થે બહુ. અહીં જ રહું.”

“કુંવારી જ ?”

“ના.” પુલેખાના આ શબ્દોથી ધનુને નવમ્મ લાગી.

“કેવી રીતે ? કોની સાથે લગન કરશે ?”

“કોની સાથે ? દિવસ આવશે ત્યારે જાણીશ. આજે નહિ.”

એક દિવસ સાંજે ધનુ અને પુલેખા કુલકીના કાંઠે બેઠાં હતાં. નાની ગિન્દલુ પણ સાથે જ હતી. સંધ્યાના કિરણો સફેદ અરક્ષ પર પડતાં હતાં. વાદળ સોનાવર્ણી થયાં હતાં. આજે હિમાલય પૌતાની આશિષ વર્ષાવરો હોય એવો સૌમ્ય ગંભીર બન્યો હતો. કુલકી પણ હવે સૌમ્ય ગંભીર બની હતી.

“ધનુ, આ કાંઠે આપણાંથી ક્યારે ઊભારો ?”

“હહી થે નહિ.” ધનુ બોલ્યો.

પુલેખાનું ધ્યાન હિમાદ્રિની ટોચમા હતું. એને ખબર ન પડે તેમ ધનુએ પાણીમાં બૂલકો માર્યાં. પુલેખા પહેલાં નો ચમકી ઊઠી પણ જ્યારે એણે ધનુને જોયો ત્યારે એ પણ પાણીમાં ટૂંકી પડી.

એક વખતની નિહોંષ મંજુલ સ્વર ગુન્જવતી કુલકી આજે મરત બની હતી. એનાં પાણી પૂર વેગે વહેતાં હતાં. સૂર્યનાં કિરણોને ઘૂંસરમાળ ફેનામાં ઝુંબડી ઝુંબડી અનંતના માર્ગે પ્રયાણ કરતી હતી. સૂર્યસ્ત થતાં ધનુ અને પુલેખા અદાર નીકળ્યાં. પુલેખા ચાલવા લાગી: “ધનુ, ધર જતાં ખૂબ મોઢું થઇ જશે.”

“થોભ ! પુલેખા-એમ જ જવાય. કાલે તારા બાપા પર કાગળ લખવો છે ને ?”

“હા, કંઈ લખાવવું છે ?”

“હા.”

“શું ?”

“કે તારાં લગન નહીં થઈ ગયાં છે. બાપાને કહો કે તમે વહેલા આવો.”

“લગન ? કોની મારે ?”

“એક જણ સાથે—”

“એક જણ ?” પુલેખા આશ્ચર્ય સાથે બોલી.

“હા એક જણ” ધનુએ પુલેખાનો હાથ પકડ્યો અને બોલ્યો: “હા. પુલેખા ! હું જ તારી સાથે

લગ્ન કરીશ આ જ કુલકીએ આપણી આલ્યાવસ્થાની રમત જોઈ છે અને એ જ કુલકી હવે તારી અને મારી વસત જોશે.”

પુત્રેખાની આખ સહેજ નમી. એણે કુલકીના પાણી પર નજર કરી અને બોલી: “ધનુ, તું મને પરણશે? હું મનુરની દીકરી છું. સાચોસાચ તું મને પરણશે?”

“હા પરણીશ પુત્રેખા, હું તને જ મારી બનાવીશ એ પરણીશ તે પુત્રેખાને જ પરણીશ. નહિ તો છઠ્ઠીબર દિમાલયમા આવો ધર્ષ રહોય.”

ખીજે જ દિવસે પુત્રેખાએ કાળજી લખી દીધી. યોગ જ સમયમા પુત્રેખાના પિતાનો બરમાની સરહદ પરથી કાળજી આવ્યો અને એમા એમ જણાવવામા આવ્યું હતું કે “હું ત્યા પદરવીસ દિવસમા આવી પહોચીશ” પુત્રેખાએ તેમજ ધનુએ લગ્નની બધી જ તૈયારીઓ કરવા માંડી. ધનુની જુદ માતાના છવનમા અપૂર્ન આનંદ હતો એના એકના એક પુત્રના લગ્ન થનાર છે એ સમાચારથી એનો આનંદ માતો નહોતો બિન્દુ પશુ બહેનના ધનુ સાથે લગ્ન થવાના જાણી ખૂબ આનંદમા આવી ગઈ હતી આખો દિવસ એ અને ચૂંપડીના માણસો ભેગા થતા અને લગ્નની જ વાતો કરતા. બાપુ યોગ જ દિવસમા આવશે એ એક જ રાજ્યા બિન્દુની હતી

હવે તો ધણી વાર બિન્દુ કુલકીના કાઠા પર એકલી જ જતી એ કાઠા પર બેસી ચોતાના પગ પાણીમા રાખતી અને કુલકીને છાની છાની વાતો કરતી “કુલકી! તું જોશે છે કે તારે કાંઈ વર્ષો પહેલાં મારી બહેન પુત્રેખા અને ધનુ રમતા હવે એ ધનુ અને પુત્રેખાના લગ્ન છે કુલકી! હવે એ તારે કાંઈ ફરવા આવે ત્યારે તું તેમને કહેજે કે ‘કેમ મને પૂછ્યા વિના વિના જ પરણી ગયા?’”

બિન્દુ ધણી વખત એકલી જ બેસી રહેતી એ ફરીથી એ વાર દિમાલય પર નજર માંડતી. દિમાલયના શિખરો પરથી સરકતા બરફના ડુગરો જોતી અને ખળખળ નાદે વહી જતી નદી જોતી એ ગાડી બનતી, પશુ એ નહોતા જાણતા એક વત કે પ્રૃથિવિ મૌન એના અતરને કંઈક કંઈ રહ્યું હતું. મોડી સાંજે એ ધરે જતી ત્યારે મોટી બહેન પુત્રેખા એને પૂછતી “કેમ, આટલી નધી મોડી ધર્ષ?”

“કુલકીએ મને આવવા ન દીધી મારી સાથે ખૂબ વાતો કરી”

“કેણે?”

“કુલકીએ—”

“મૂઝખી, કુલકી તે શું વાતો કરતી હશે?”

“જને કાન હોય તેને તો તે ખૂબ વાતો સબળાવે”

“હા! ત્યારે તે શું વાતો કરી?”

“એ? એ તારા લગ્નની વાતો કરી”

મોગી બહેન પુત્રેખાએ આ વાત સાબળતાં બિન્દુનો હાથ પકડ્યો. હૈતથી એના મથા પર હાથ મૂક્યો અને બોલી “બહેન! એક દિવસ તારા ચે લગ્ન થશે, હો?”

એ વાતને અડધા માસનો સમય વીતી ગયો બિન્દુએ પુત્રેખાએ ધનુસિને ધનુની માએ સૌએ મળીને શુરસિંગની આવવાના દિવસની ગણતરી કરીને લગ્નનો દિવસ નક્કી કર્યો કેટલાક વાર પુત્રેખા એકલી જ ચૂંપડી પાછળનો જુદની ડાળી પર બેસીને ગીત ગાતી જુદની શિખાએ ચઢીને કુનકીની રૂપેરી રૂપા જોતી. ગાડી યહને હસતી ત્યારે ધનુ દોડી આવતો અને પૂછતો “શું હસે છે? પુત્રેખા?”

“વેલી દુલકી વહી નય !”

“ત્યાં બે છોકરાં રમે છે: એક છે ધનુ અને બીજી છે પુલ્કેખા !”

મહામહેનને ધનુની વિનતિ સાંભળી પુલ્કેખા નીચે જિતરતી અને એ જ દૃશની આંધે બેસીને ધનુ અને પુલ્કેખા ભાવિ જીવનનાં સ્વપ્નાં પડતાં.

લગ્નના નક્કી દિવસે પણ શુરુસિંગ આવી નહોતો પહોંચ્યો. શુરુસિંગની રાહ ‘કાગનેડાએ’ નેપ્પ રલાં હતી. આગે જ દિવસે ધનુ, ટપાક આફિસ પર જઈ આવ્યો હતો. આખી રાત ધનુ મિન્દુ અને પુલ્કેખાએ ઉભગરો કર્યો. એ ઉભગરો પિતાની રાહ બોવા માટે હતો. “ખાપુ મોડા મોડા પણ સત્તર પહેલાં જ આવશે. એમનો જ કાગળ હતો. નહિ આવે એમ બને નહિ.”

રાત પૂરી થઈ ગઈ ત્યાં ખાપુ ન આવ્યા.

સર્પનું તેજ દિમાલયના શિખર પર ઝળક્યું. સફેદ શૃંગિ ફરી સોનેરી થયાં છે. એ ગંગાદિને પ્રકૃતિએ પણ આ મંગલ પહેરવેશ પહેરી લીધો. દુલકીએ સોનાનાં ઝાંઝર પહેર્યાં. ઉત્તમ શૃંગિએ સોનાનાં કંબળ શિરે ધરાવ્યા. પવને પંથ પરનાં પાંદડાં સાફ કર્યાં.

પુલ્કેખા અને ધનુ ઝૂંપડી આગળ ઉભાં રહીને પિતાની રાહ બોતાં હતાં.

એટલામાં સામેથી લરકરી પહેરવેશમાં એક ઘોડેસ્વાર આવતો જણાયો. તરત જ બિન્દુ બોલી બોલી: “ખાપુ આવ્યા.” ઘોડેસ્વાર જેમ નહક આવતો ગયો તેમ તેમ એમનો આનંદ માતો નહોતો. “ધંધર બધું વખતસર જ કરે છે” પુલ્કેખા ધનુ તરફ એમને બોલી.

ઘોડેસ્વાર ખૂબ નહક આવ્યો ત્યારે ૨૫૪ જણાં કે એ શુરુસિંગ નહોતો. તેણે ઝૂંપડી આગળ ઉભેલી પુલ્કેખાને પૂછ્યું: “શુરુસિંગની ઝૂંપડી કઈ?”

“આ.”

ઘોડેસ્વાર તરત નીચે ઉતર્યો અને તેણે પુલ્કેખાના હાથમાં કાગળ મૂક્યો. પુલ્કેખાએ કાગળ વાંચ્યો. એ કાગળ પૂરો ન કરી શકી. એની આંખમાંથી દાદડ આંસુઓ વહેવા લાગ્યાં. “ખાપુ! ખાપુ”ની કાંઠી ચીસોથી દિમાલય ધૂણ ઉઠ્યો. જે દિવસે શુરુસિંગ આવવાને નીકળવાનો હતો તેના એક જ દિવસ આગળ તે લગ્નમાં લડતાં લડતાં મર્યો હતો. એ ખચર આ ઘોડેસ્વાર ત્યાંની નહકની લરકર ક્યેરી પરથી લાગ્યો હતો.

બિન્દુ અને પુલ્કેખાના કડવાંત આગળ કાંઈની દિંમત નહોતી કે કાંઈ ત્યાં એક પણ શબ્દ બોલી શકે.

“પુલ્કેખા હવે શું? પ્રશ્નની મરજી” ધનુએ અને એની માએ પુલ્કેખા અને બિન્દુને ખૂબ સમજવી પણ એમના અંતરના ઝરતા ધાને કેણુ રજની શકે એમ હતું. ?

દિમાલયના શિખર પરથી ગગન ચીરતા કડાકાઓ સાથે ખરેખરા ડુંગર ને ડુંગર તૂટી પડતાં હતા. સર્પને પ્રકાશ વાહળથી ઝંખો થઈ ગયો. દુલકીએ પોતાનાં ઝાંઝર કાઢી નાખ્યાં. એ પણ ખરે થઈ ગઈ. પુલ્કેખા અને બિન્દુના શોકનો આઘાત એક પ્રભુ સિવાય સૌ કોઈને લાગ્યો.

એ દિવસ પછી દોઢેક માસ વીતી ગયો હતો. અને એક સાંજે દુલકીને કહે પુલ્કેખા અને બિન્દુ બેઠાં હતાં. શ્વેત દિમાલયની વિરાટ ટેકરીઓની સામે દુલકી વહી રહી છે. ધકીકખર દુલકી મરત બને છે તો ધકીકમાં તે સાંત બને છે. એનાં ઈંઝામર પાણી વધે જાય છે. સંધ્યાકાળને સમય છે. સૂરજ બે ધવલ શિખરો વચ્ચે ડોકિયાં કરીને દુલકીને કનકંચુલીથી કનકિત કરી રહ્યો છે. દુલકીમાં કેટલાંક દૃશની ડાળાઓ તજુાઇ રહી છે. દુલકીના કાંઠે બે જણા આ વખતે બેઠાં હતાં. એક હતી પુલ્કેખા અને બીજી એની નાની બહેન બિન્દુ. બંને જણુ એક દૃશના યડ પર બેઠાં હતાં. એમના પગ પાણીમાં

હતા કુલકી એકધ્યાને વહી જતી હતી સરેદ ધુવરમાજે ધમધમતી કોક રથજે મસ્ત થતી કુલકી સયને પથુ ધરધરાવી દેતી

“બહેન! આ કુલકી કેમ આજે આટલી રજે ચડી છે ?

“એ રજે ન ચડે તો કોણુ રજે ચડે ?

“એ શા માટે રજે ચડી હશે ? શા માટે આજે એણે આ સોનાનો સાણુ સન્થો હશે ? શા માટે એણે મૌકિતકોની માળા પહેરી હશે ?

‘મિન્દુ’ તુ નહિ જાણે, આજે કુલકી સાસરે જઈ રહી છે !

“સાસરે ? નહીને તે સાસરે હોય ?

“હિમગિરિમાથી નીકળતી દરેક નદીને સાસરે હોય છે ત્યાથી એ પછી નહિ ફરે ! મિન્દુ આજે સાસરે જવાને એ કોડીની બની છે, એના આનદને કોણુ સમજી શકશે ?

એટલામા સામે કાઠેથી એક યુવાન આવતો જણાયો મિન્દુએ તરત આગળી બતાવીને કહ્યું
“બહેન તે આવે ! ધનુ આવી રહી છે

“બને આવતો—

“કેમ, આમ કેમ બોલે છે ? તું યે ધનુ આવે પરણીને સાસરે જવાની તુ યે કુલકીની જગ રજે રગાવાની છે ને ? પછી શુ ?

“કોણુ કશુ કે હુ સાસરે જવાની છુ ?” એટલું બોલતા પુત્રેખાની આખમા આસુ આવી ગયા મિન્દુ જે કંઈ પૂછતી હતી તે સયુ હતુ એમા કંઈ ખોલુ નહોતુ પથુ એક દિવસ ધનુ કુલકીના કાઠે એકત્રો જ બેઠો હતો ત્યા પુત્રેખાએ ધનુની આબો પર એમિતો હાથ મૂક્યો પથુ ધનુને ન ગમ્યુ એના કારણમા ધનુએ જણાવેતું કે પુત્રેખા હુ તરી સાથે લગ્ન કરી શકુ તેમ નથી તારે આપ નથી મારી મા પથુ હવે લગ્ન કરાની ના પાડે છે’

તે દિવસે પુત્રેખાતુ સુખ રાત્રુ ઊડી ગયુ હતુ પથુ ધનુએ થોતાના દિનને પત્થરતું કહ્યું હતુ પુત્રેખા દિવસ એકાતમા રડીને પસાર કરતી પથુ એણે કહી યે એની બહેન મિન્દુને એ આખના આસુ એના નહોતા દીધા કદાચ મિન્દુ પુત્રેખાને રડતી જોધને રડે નાની બહેનના છુરને લેશ પથુ હુ ખ કરના એ માગતી નહોતી

ધનુએ પથુ પુત્રેખાને ત્યા આવવાનુ બધ કહ્યું હતુ પુત્રેખા કોઈ કોઈ વાર ધનુને આવતો જતો જોધ એની ઝૂપડીના એટલા પર આવી ઉભી રહેતી ધનુને આવી જતા જોઈ રહેતી પથુ તે વખતે એતું મોહુ નહોતુ બોલતું પથુ એની આબો બોલતી હતી

ધનુને કુલકીના કાઠે આવી પહેલેરો જોઈ મિન્દુએ તરત ઘૂસ પાડી ધનુ ! ધનુ, ધુત્રેખા અહીં જ છે અહીં જ આન

પથુ ધનુએ કશુ જ ન સાંજ્યુ હોય તેમ એ દિશામા મોહુ પથુ ન કહ્યું

“બહેન ! તુ બોનાવ ને તુ બોલાવશે તો ધનુ આ રશે

પથુ પુત્રેખા શી રીતે બોલાવી શકે ? દિમાલવના કડા પ્રદેશમા આજે એ એની આબે એક ધીખતા જવાણુખીને જોઈ રહી હતી એનો ખ્યાલ મિન્દુને શી રીતે આવી શકે ? પથુ મિન્દુને એ હકીકતની ગધ આવશે એ પ્હીકે એણે તરત ઘૂસ પાડી ધનુ ! ધનુ અહીં આન !

એના અવાજમા આર્દતા હતી ધનુને કાને આ પરિચિત અવાજ સંભળાયો ધનુ પળુજણુતો

હતો કે જે દિવસથી એણે પુત્રેખા સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડી તે દિવસથી પુત્રેખા એને ખોલાવતી નહોતી. કાઈ કાઈ વાર પુત્રેખા ધતુની મા પાસે પશુ ખેસતી. ધતુએ લગ્ન કરવાની ના પાડી છે તેથી એનાં હૃદયનું દુઃખ કોઈને બહુવા દેતી નહિ.

પુત્રેખાને આગળ સાંભળતાં ધતુએ પુત્રેખાની દિશામાં જોયું. ધતુ સીધો કુલડી ઓળંગીને ત્યાં આવ્યો.

“ધતુ ક્યાં બધ આવ્યો ?” બિન્દલુએ પૂછ્યું.

“સાસરે ?” ધતુએ જવાબ આપ્યો. ધીમે રહીને યાદી ગયો હોય તેમ એ ત્યાં ખેડો.

“સાસરે ? વહુ તો અહીં છે—સાસરે ? બીજો હોય ?” બિન્દલુ બોલી.

“હા, હોયે ખરું. જ્યાં સસરો હોય—સાસુ હોય ત્યાં સાસરું.”

“એમ ?” બિન્દલુ તરત સ્મિત સાથે બોલી.

“બનાવતાં બહુ શીખ્યો છે ?”

“બહેન બિન્દલુ ! તું ન સમજે; હવે તો ધતુ મારી સાથે નથી પરણવાનો” કહેતાં પુત્રેખાની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. પુત્રેખાએ આજે બિન્દલુને ખરી વાત કહી દીધી.

“શું ધતુ હવે તારી સાથે નહિ પરણશે ?” બિન્દલુએ પૂછ્યું.

“ના.”

“કેમ ?”

“આપા મરી ગયા છે એટલે ?”

“આપા મરી ગયા એટલે દીકરાથી ન પરણાય ?”

“કારણ કે ધતુ આપણા જ્યાં મરી જાય ત્યાંથી પરણે ?”

“ધતુ આ વાત સાચી છે ? પુત્રેખા શું સાચું કહે છે કે એ મારી ગમ્મત કરે છે ?” બિન્દલુએ ધતુને જ પૂછ્યું.

“બિન્દલુ એને શું કામ પૂછે છે ? લે હું જ હું કે, એ વાત તદ્દન સાચી છે. એ ગમ્મત નથી. ધતુ જ્યારે લગ્ન કરશે ત્યારે આપણને મજા પડશે.”

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે

વધુમાં વધુ રક્ષણ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી મારે

ક્રાઉન લાઇફ

માં

તમારો વીમા ઉતરાવો :

૦

ચાલુ વિમા :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

દિલ્લા વડા મેનેજર ● દિલ્લા ૩. વડા મેનેજર
ડી. જમલુ બ્રદ્ ● સી. ડી. સાહુ

લિંદની વડી ઓફીસ

ફોરો ક્રાઉન, કોમ, મુંબઈ.

“હો, હો, પુરૂષેખા, તને મારા લગ્નથી આનંદ થશે? એમ? તો તો હું ધણે જ ખુશી થઈશ હું તને ગમે ત્યાં પરણાવી શકું તે તું સમજી શકે એમ છે!” ધનુએ પુરૂષેખાને કહ્યું.

“આનંદ શા માટે નહિ? તારી ઈચ્છા હતી ત્યાં સુધી તું પરણવાને તૈયાર હતો. મારા બાપુ મરી ગયા-હવે મારો લગ્ન માટે પૈસા ખરચનાર કોઈ નથી એટલે મને તારી વડુ બનાવવાની ઈચ્છા તે માંડી વાળી તેથી ઈંઈ જ ખેડું નથી.”

સૂર્યાસ્ત થયા પછી બંને બહેનો ધરે ચાલી પશુ બિન્દસ્તુ મીઠું સ્વપ્ન ઊડી ગયું હોય એમ એના અંતરમાં ધોર છાયા છવાઈ હતી. હિમગિરિમાં આ બહેનોનો વાર્તાલાપ ધરે જતી વખતે ડનેશાં માનવતો પશુ આજે એ વાર્તાલાપ ત્યાં નહોતો.

રાત્રિના તારા આકાશમાં ચમકતા હતા. ધવલ હિમગિરિ અને રૂચેરી આકાશના સંગેમરમરમાં સૌન્દર્યદેવીનાં તેજ ચમકી રહ્યાં હતાં. દિમાલપના શિખરે વાદળોની પોઈ ધૂમતી હતી. મધ્યરાત્રિનો સમય થયો હતો.

ઝૂંપડીની ઝોટલી પર બિન્દસ્તુ અને પુરૂષેખા સૂનેલાં હતાં. ધનુની ઝૂંપડી અને પુરૂષેખાની ઝૂંપડી વચ્ચે માત્ર ત્રણ પર્ણોદીન વૃક્ષોનું જ અંતર હતું પુરૂષેખાની ઊંચ ઊડી ગઈ હતી. એની નજર ઝૂંપડી સામે દેખાતાં ગિરિમાળના શિખરો પર ચોટી હતી. તારા એવામાં પુરૂષેખા મગ બની હતી. બિન્દસ્તુ ધંતી હતી.

પુરૂષેખા તરત જ ઊડી. ઝોટલી છોડીને ઝૂંપડાના ચોમાનમાં આવી. એણે દૂર દૂર નજર કરી. ત્યાં સુધી નજર પહોંચે ત્યાં સુધી એણે નજર કરી લીધી “સાસરે ગયો હતો” દુલકીને કહી સાંજે ધનુએ આપેલો અવાજ એને પવનના સસવાટમાં સંભળાઈ રહ્યો હતો. એ દૂર દૂર નજર માંખીને ઝંખતી હતી કે “ત્યાં ધનુડું સાસરું હશે?”

એણે ધીમે ધીમે ધનુની ઝૂંપડી તરફ પગ ભરવા માંડ્યા. સાથે બિન્દસ્તુ સૂતી હતી તે તરફ પશુ એ જોતી હતી ધનુની ઝૂંપડી આગળ ધનુ ઝોટલી પર જ સૂતો હતો. પહેલાં તો પુરૂષેખા ધનુની ઝૂંપડી આગળ ઊભી રહી. એણે ખૂબ વિચાર કર્યો. રાત્રિના આવા સમયે ધનુને ઉઠાડવો કે નહિ? આશ્ચિતા એ ઝમકી ઊડીને ખૂમ પાડશે તો? વગેરે અનેક શંકાઓએ એને ધનુને ઉઠાડતાં વિચાર કરાવ્યો છેવટે હિંમત કરી અને એ ઝોટલી પર આવી તેણે ધનુના માથા પર હાથ મૂક્યો.

“કાશ્યુ!” ધનુ ઊંધમાં સહે જ નવૃત્ત અવરધમાં જ જોડ્યો. માથા પરનો હાથ પકડ્યો. ધનુ સહેજે એ હાથ કેળો હતો તે સમજી ગયો. એ સચેત થઈને જાગ્યો.

“પુરૂષેખા, અત્યારે!”

“હા. ધનુ, ઊંધ નહોતી આવતી. ચાલ ધનુ સાથે એસીને વાતો કરૂં વિચારીને અહીં આવી છું.”

“પુરૂષેખા! મધરાતના આવા સમયે વાત ચાલ? એવી વાતો શું છે? કાલે ક્યાં નથી વાતો થવાની? કાલે સવારે વાત કરજો. આપણો અવાજ જો મા સાંભળી જશે તો મારું આવી બનશે. પુરૂષેખા, તું દમશ્યા જા, આ વખત વાત કરવાનો નથી.”

“ધનુ! હું જવાને માટે તૈયાર છું. જરૂર જાણ. હું બહુ ધીમેથી વાત કરીશ, તું નહિ સાંભળે

પણ તારૂં દિલ સાંભળી શકે એટલા ધીમા અવાજથી વાત કરીશ. પણ મારી સાથે થોડો વખતે વાત નહિ કરે ?”

“પુલેખા ! હવે તારી સાથે શું વાત કરવાની હોય ? મેં તારી સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડી છે. તારા છૂપને જે દુઃખ થતું હશે તે હું સમજી શકું છું. પણ હું લાચાર છું.”

“નહિ, એ લાચારી બતાવવાની કશી જરૂર નથી. હું તારી લાચારી જોવાને નથી આવી. હું તો આવી છું જાણ્યોને તારૂં નવું સાસરું. તેં સાંજે જ કહ્યું ને કે તું સાસરે ગયો હતો. તો કહે એ સાસરું ક્યાં આવ્યું ? એ છોકરી કોણ ? મારા કેરતાં એ લણી સારી દશે, ખરું ને ? હું તો ગરીબ છું, પાપ નથી. એ છોકરી કોણ છે ધનુ ? એને મળી એની સાથે ખૂબ વાતો કરીશ. એની આગળ તારાં ખૂબ વેખાણુ કરીશ.”

“એ કોણ ? તું એને નહિ જાણ્યો મારા લગ્ન થશે એટલે તું જાણે.”

“હું જોઇશ ત્યારની વાત ત્યારે-પણ અત્યારે તો કહે. એ કેવી દશે ?”

“પુલેખા ! હજી તો હું પહેલી જ વાર જોઈ આવ્યો છું. માએ લગ્ન નહી કર્યાં છે. મને જે એ છોકરી ખૂબ ગમી.”

“પરપણ પછી તો તું અહીં જ રહેશે ને ?”

“ના. અહીં રહીશ તો તારા છૂપને દુઃખ થાય. તારી આંખ આગળ મારે જવાબાધુખી નથી કરવો. શાંત દિમાલગમાં મારે બળતા અંગારા નથી ખંભેરવા. હા. હું જ એ બધું કરનાર છું. એ વાત જાણું છું પણ હું નિરુપાય છું. તું મને વિરોધ આગ્રહ નહિ પાડીશ.”

હું આગ્રહ નથી પાડતી. હું તો જાણ્યા મારું છું કે, એ છોકરી કેવી છે ? તારે ન જણાવવું હોય તો બસે ન જણાવ, પણ હું આવી છું એક વચન લેવાને; ધનુ ! વચન આપ—”

“શાનું વચન આપું ? લગ્નની તો માફ ના પાડી દીધી છે. પછી શું ?”

“લગ્નનું વચન નથી જોઈતું પણ બિન્દહુની આગળ કદી જે તારે મારા લગ્નની વાત ન કરવી. બિન્દહુ આ વિષે કશું જ જાણતી નહોતી આજે જ એ વાત એને જણાવી.”

“પણ એમાં મારો શું વાંક ? તમે મને બોલાવ્યો તે હું આવ્યો.”

“બસે બોલાવ્યો તો ? ધનુ, તને ન બોલાવું તો કાને બોલાવવાની હતી, પણ હવેથી બિન્દહુ આ વાત વિષે કશું ન જાણે એમ કરજે. એના છૂપને જે દુઃખ થશે તે હું કેવી રીતે સદન કરીશ ?”

“પુલેખા-વારૂં હું ન જણાવા દઈશ. પણ હવે તું જા. મા જગી ઉઠશે તો મુશ્કેલી આવી પડશે. બીજી કંઈ વાત કરવી હોય તો સવારે કરજે.”

પુલેખા તરત જ ત્યાંથી ખસી. એણે એક પગ એટલીની નીચે મૂક્યો હતો. અને બીજે પગ એટલી ઉપર મૂક્યો હતો. એણે એક નગર નાખીને ધનુને જોઈ લીધો. ધનુ પણ કામચો આટીને સૂઈ ગયો. પુલેખા ધીમે પગસે એની ઝૂંપડી આગળ પડોચી ગઈ.

એ રાત પછી અનેક રાતો વીતી ગઈ. ધનુના લગ્ન પણ થઈ ગયાં હતાં. ધનુની વદનું નામ મધવું હતું. બિન્દહુ અને પુલેખા અવારનવાર ત્યાં જતાં. પુલેખાએ પણ નહી ક્યું હતું કે ધનુ પુલેખા સાથે પરણ્યાને હતા એ વાત કદિ જે મધુખને કાને જવા દેવી નહિ. એટલું જ નહિ પણ પુલેખાએ એ વિષે બિન્દહુને પણ ધટતી સૂચના આપી દીધી હતી.

“બસે ધનુએ મારી સાથે લગ્ન ન કર્યાં.” એણે એના અંતરના હૃદને અંતરમાં જ રાખ્યું હતું.

એણે કહ્યું છે એ દંદને બહાર નહોતું આવવા દીધું. પણ ત્યાં તો મધલુ જ એમની ઝૂંપડીએ આવી. “પુલ્કેષા, બિન્દલુ, અમે તો હવે કુલ્કાગામ જવાનાં છીએ. આજે બપોરે જ ચાંચી જશું!”

પુલ્કેષા આ વાત સમજી ગઈ હતી ધનુએ એ વાતનો ઈશારો પણ કરી દીધો હતો કે, પુલ્કેષાની આંખ સમક્ષ જવાળામુખી કેમ રહી શકે? પુલ્કેષાનાં જીવને દુઃખ ન કરવાનો એણે નિર્ણય કર્યો હતો.

એ જ બપોરે પહાડી મળૂરો પણ ધનુની ઝૂંપડી પાસે આવી પહોંચ્યા. એમણે ઊપર ઉમેડી નાખ્યું. બધા સામાન લઇને હસાત મળૂરો અને મધલુ અને ધનુ કસેરા છોડી જવાને નીકળ્યાં. ધનુએ પોતાની માને ડાળામાં બેસાડી લીધી.

બિન્દલુ અને પુલ્કેષા એમની ઝૂંપડીની ઓટલી પર જ બેઠાં હતાં. પુલ્કેષાથી આજે એતું દુઃખ દબાવાતું નહોતું. આજે એને હિમાલયના શિખરોમાંથી જવાળા નીકળતી દેખાઈ રહી હતી. એની આંખે અંગારાથી જાણે સળગી છીડી હતી.

મધલુ અને ધનુ તેમજ મળૂરો દૃષ્ટિપાર યર્ષ ગયા.

પણ ત્યાં તો બિન્દલુને વાંસ લાવવાનું કામ સોંપી પુલ્કેષા ઝૂંપડી બહાર ગઈ. એણે નાની બિન્દલુને એટલું જ કહ્યું: “બિન્દલુ, હું આતું છું. તું વાંસ લઈ આવ. હું મેં સાસરે જઈ છું. પણ હું તો સાસરેથી પાછી ફરીશ, હોં.”

“બહેન! બહેન!” બિન્દલુએ કાંઈક કહેવાનો પ્રયાત કર્યો, પણ પુલ્કેષા તે સાંભળવાને યોભી નહિ. એ તો તરત જ દૃષ્ટિ બહાર યર્ષ ગઈ.

બિન્દલુ પણ એની પાછળ દોડી. પણ એનો પત્તો ન લાગ્યો.

બપોરે ધનુ અને મધલુ દુલકીના કાઠે વળાંકે લઈને સામે કાઠે આગ્યા ત્યારે દુલકીનાં વહેનાં ઠંઠા પાણીમાં તેમની આંખે કંઈક તથાતું દેખાયું. ધનુ તરત જ ત્યાં દોડી ગયો. ધનુની પાછળ મધલુ પણ દોડી.

ધનુએ તરત જ દુલકીમાં ઝપલાયુ બે શબ્દો નદીમાં આગળ તથાતાં હતાં. એની પાછળ ધનુ પૂરવેગે તેમને પકડવાને હાથ મારી રહ્યો હતો.

પણ બપોરે એ બંનેને દુલકીના કાઠા પર બહાર કાઢ્યાં ત્યારે જ ધનુને ખખર પડી કે એ બંને લાશ પુલ્કેષા અને બિન્દલુની હતી.

સ્નેહરશ્મિ (પરિચય)

મધુસૂદન. એમ. એ.

નામે સુદર સ્નેહરશ્મિ-વદને સોન્દર્ય વાણી ધરી.
આલે તો ધમધમવાતા ધરતીને એ વાલ બદ્ધભરી:
નિત્યે 'નીરવ' ગીતમાં રસ ભરી સાહિત્ય સર્જે બસા,
મીઠી વાત મુરખ્ય રિખત, ચપવાં નેમ્ણુ-છદા એટલાં
છે એ ધાણુ કવિવણુ-વદપિ એ ભે વસે જ્યેષ્ઠમાં,
તો સાહિત્ય સભ્ય સમૃદ્ધ રહે - સર્જે જ એ રહેલમાં.

'સ્નેહરશ્મિ' તખલ્લુસ જ સુદર! જેવા દેખાવે સુદર-તેણું જ સુદર તખલ્લુસ!
નામ તો કે 'ઝીણુ' ભાઈ! અને જોઈએ તો-? તો પણ સુદર અહેરાને નેતાં ભલભલાને આંજ
નાંખે એણું તેજ ધરાવનાર આ કવિ ગુજરાતના નવીન કવિઓમાં પોતાની ગેય કૃતિઓ વડે
વિશિષ્ટ ભાત પાડે છે.

'સ્નેહરશ્મિ' સાચા કવિ છે- છતાં હુવે હુવે એઓ સાચા શિક્ષક-આચાર્ય બન્યા
છે. પરિણામે કવિ તરીકેની શક્તિ પર ઘસારો પહોંચ્યો છે.

એમને કાવ્યસશ્લુ અર્ધ્ય! પણ એમની કવિતાઓ સંગ્રહમાં ગૂંધાઈ તે પહેલાં જ
ગુજરાતમાં લોકપ્રિય થાનેલી! એમની મંલુ પદ્યભાષા-એમને પેલો પ્રિય 'નીરવ' શબ્દ-પેલી
બંગાળી છાયા-એટલે સ્નેહરશ્મિની કવિતા.

સ્નેહરશ્મિ સૌના જ મિત્ર! એમની રંગેરંગમાં સાચા અનાવિલગ્નું ધગધગતું લોહી
છે-પણ ધરતી પર જેમ હિમાલય દેખાય પણ અન્તરમાં જ્વાલામુખી ધગે-તેવી જ રીતે
સ્નેહરશ્મિનું સુખ નેતાં તો શાંત સ્વભાવ જ જણાય-પણ શાંત ક્રોધ કરવામાં એઓ એકલા છે.
એમને ક્રોધ સદાયે શાંત જ હોય! એ છે સ્નેહરશ્મિના સ્વભાવની વિશિષ્ટતા.

એમની વાકાત છે 'શેષ'ને પણ ડોલાવવાની. અને એ શક્તિના જ પ્રતાપે 'શેષ'ને
એક કવિતા સ્નેહરશ્મિને અર્પણ કરવાની ફરજ પડી.

નામ પ્રમાણે 'સ્નેહ' સખવામાં એઓ પ્રવીણ છે. સાહિત્યજગતમાં એમને કોઈ જ
દુશ્મન નથી. એમને પત્રો વાંચતાં આનંદ ધાય પણ પત્રો લખતાં પરસેવો છૂટે! પત્રોના
જવાબ લખવામાં એમના અવિવેકને આ ગુજરાતમાં કોઈ પહોંચે એમ નથી-તેની જ સાથે
કોઈને પણ મળતાં વાર જ વિચેક યત્નાવવામાં પણ એમને કોઈ પહોંચે એમ નથી.

ગુણાંબી સ્વભાવના 'સ્નેહરશ્મિ'એ 'તૂટેલા તાર' અને 'સ્વર્ગ' અને 'પૃથ્વી'

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હુબરો નકલ ઉપડશે

બાંબળે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઈન્સ
પ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.
૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

રામ તીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ધોળા
વાળ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઊગે
છે. ખોટા મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે. બધી રૂતુમાં બહેને,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.
બધે મળે છે.

શ્રી રામ તીર્થ યોગા શ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

ખાખર

હૂમાયુ

અકબર

આ ત્રણેય રાજા જેના કાણી હતા

એવી વિરલ ભૂમિકા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

ના

ભવ્ય આગામી સર્જન

: સહકાર :

ડેવીડ, સુરેશ,
ગુલામ મહમદ
યુસુફ એફેન્દી,
બે-બમીન
માસ્ટર ઓફ, હંસા,
લલિત પત્રાર,
હબ્બુ એમ. એમ.
ખાન, અને
શાહુનવાઝ

શ્રી ગજનંદ જાગીરદાર ભજવે છે.

નિર્માતા :
એમ. હવેવાલા
સંગીત :
ગુલામ હેદર
કલા : વાટેગાંવકર
દિશરફ :
જાગીરદાર
સંવદ :
કમલ અમરોહી

અમારું આવતું

ચિત્ર

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

પાનીપત

જ્યોતિ સ્ટુડિયો કેનેડી શ્રીજ સુબર્ષ ડ.

દૂકું ને ટચ

એટલે સાહિત્યમા સો ટચનું સોનું

હાસ્યની લગડી

આનંદ અને ઉદ્ધાસ

છેલના છ વર્ષથી 'નવચેતન'મા નિયમિત પ્રગટ
અથે ભવ્ય જતી થી. મૂળરાજ અન્નારિયાની
નિત નવી વાતોમાંથી ચૂની કાઢેના પાત્રસો
ઉપરાત રમૂજ ફકરાઓનો રસ જરતો સમઢ
"દૂકું ને ટચ" નમે ખહાર પડી ચૂકયો છે
એમા છે -

- સાહિત્યના સુસ્મરિયા
- રાજકીય રચને
- અક્ષન ષડી કે
- રજવાડી રમૂજ
- તત્ત્વીકથાઓ
- કવિકથાઓ
- અભિનય અને અદાકારો
- જ્વહરખતરોની જમક
- વેપાર વણજ
- પાચ ચુન દા પ્રતિકાવ્યે

તથા

કવિવર ટાગોરના કેટલાક અપ્રસિદ્ધ છાનપ્રસંગો
આમુખ કીમત પ્રકાશક
ઓપોતીન્દ્ર કવે શં ડા એત, એમ. ઠક્કરની કુર
વી પી ખચ ૧૪૦ પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ
શં ડા
ઉપરથી સુખર્ષ ૨
શ્રી એકોર

એક વાર ખરીદી એનો ટચ કાઢી ભુજો

પ્રત્યેક શિક્ષકે

અવશ્ય વાચવું જોઈએ

નૂતન શિક્ષણ

તત્રીઓ

હરશાહ ત્રિવેદી

ચ દ્રવનન શાહ

દરેક માસની ૧લી તારીખે પ્રગટ થાય છે
લવાજમ

દશમા રૂ. અઢી પરદેશમા છ શિલિંગ

— નૂતન શિક્ષણ કાર્યાવય —

અદાનાડી, અપાટિના અકવા, મૂત.

સષ્ટ ગુઢથી નિયમિત પ્રગટ થવું

ગુર્જર મુસ્લિમોનું અજોડ

“કારવાં” [આસિક]

તત્રીઓ - 'વહુશી' - નિસારઅહમદ.

દર અગ્રેજ માસની તા. ૧૫મીએ પ્રગટ
થાય છે જ મેકારની આવાઝકી દુન્યા, ધરતાની
શિક્ષણ રૂ વણુમરાની પોઢ ફતાવા ગઝલ
ઓ તેના સાહિત્યને લગતા લેખો એની ખ સ
નિશિષ્ટતા છે ને આપે અક નીચો ન હોય તે
સાત આના મેકલી નમૂનો મગાવો નમૂનો મુદ્રત
મેકવતા નથી વરિક લવાજમ દિન્ ૩૫
પરદેશ શી ૧૦ (રૂ ૬૧)

પ્રકાશક - વહુશી સાહિત્ય કાર્યાવય,
રાવર રોડ સુરત.

યનામી મેનાચો
 જસ્મીન મિલસ લિ.ન
 આર્ટ સિલક
 (કટ્ટાલના કાવચ મુજબ)
 હુથવૂલના રૂઢીમેઠ
 કપડા
 ૨. ૧. ૮૬૨૨૫

સ્વદેશી પ્રેસ
 લોહપાટણ

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પડયાના
 બાળગીતોનો સંગ્રહ
 ક્ષિપ્ત ગ્રાહ ગ્યાના
 પરિમલ પ્રકાશન...

- પ્રાપ્તિસ્થાનો
- (૧) પરિમલ પ્રેસ, ૨૦૦/૪ વિદ્યલલાઈ પટેલ રોડ, અંબઈ, ૪
  - (૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ પ્રેસ, ૪૦ સિટ-૧

CLIPS FOR OFFICE USE
GOODLUCK Paper CLIPS

જાપુસા ઈમ્પોર્ટ સી.ડી.કેટ

રાજકમલ કલામંદિરના

જયશ્રી છાપનાં

શકુન્તલા

પ્લેઇંગ કાર્ડસ આપે જોયા ?

કિંમત

રૂ. ૧-૬-૦

(પોસ્ટેજ અલગ)

ભારત એજન્સી

મિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨ (ટે. નં. ૩૩૧૦-)

FOR OFFICE STATIONERY & PRINTING

Always at your Service

The NEW ERA
STATIONERY STORES

276/28, STATIONER BRITANNIC & PAPER MERCHANTS
VICTORIA BUILDING, PARCE BAZAR ST. EAST, BOMBAY

મગજને ઠંડક આપવા
કિમતી વસ્તુઓથી
બંધુક

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો

સખો હેડાલે મળે છે!
સી સી મહાધન બેંક ડુ
મુંબઈ, ૨

રે આ
ટાનીક

બીઓના સર્વ દર્દો
માટે અકસીર

બાટલી કિમત રૂ. બે
પોસ્ટેજ જીડ

કિમલ ચામડીના
લાઈ કાટવો માટે

બાદશાહી
સાબુ, પાવડર, લોશન
સર્વોત્તમ છે.

કવિતાની એક કલ્પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉદ્ભવ માટે, તકરારી મુકદ્દમાના એક
સમ્પ્રદાય દલીલ માટે સુદર મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકાસે મટાડે છે કલ્પના વધારે છે
લખો — ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્મસી

- (૧) કાલ્યાણેશી મુંબઈ (૨) ગાંધીરોડ અમદાવાદ
- (૩) દાહરોડ રાજકોટ (૪) લાખાણરાજ દોડ રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જૂઠું

નૃસિંહ હિન્દુ લાઈ

૪ ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ
ટે નં ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એફસ-“લોન્ગ”

वेणी

तंत्री : भदरी कायवाला

सीनेमानी आवभमां सणवणाट करतुं :
नीउर विवेचननी षेधारी तलवार षण्णवतुं :
हसावी हसावीने तणियत तंदुरस्त राणतुं
रंगरंगनी कुल पांढीआने अकटारे गूंधतुं

सप्तरंगी ईंद्रधनु समुं

महागुणरातनुं भानीतुं साप्ताहिक

व्हीलरना कोळ पणु रटोल परथी मेणवी ल्या.

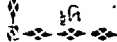
वेणी कार्यालय

षेतवाडी १२मी गल्ली-मुंअई, ४.

પ્રણયકાવ્ય

કોલક

પ્રેમધનુષ્ય

કર્તા
કોલક

ગુજરાતના
વિદ્વાન વિવેચકોએ
મુક્તકંઠે એ
અંથને વખાણ્યો છે.

દાઠ રૂપિયો
એન. એમ ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

ન વાચ્યા હોય તો જરૂર વાંચો.

સાંધ્યગીત

દરેકનો દાઠ રૂપિયો

સ્વાતિ

પ્રેમશૌર્ય અંથાવલિ : પુષ્પ ખીલું

તૈયાર છે !

શિકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો નંહાર ઠરનાર ભારતવર્ષના લાડોના
સમ્રાટ વિક્રમના રાજવારોહણ અને પરાક્રમો પર
મુક.શ પાડતી જ્ઞેશ અને જોમભરી નવનકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાવ્રદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક : લીમલાઈ દેરાઈ

આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાનવરોએ પ્રવેશક
મશહૂર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોગીલાલ આંડેમગએ લખ્યો છે.

કિ. રૂ. ૨-૨૨-૦ ૨, ખ. જુડું

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હવાડિયો ચકલો : સુરત

समाप्तुं सौन्दर्यं भाषावो

स्वस्तिक नाम
भाषावो

ज्ञानि
२५/७

स्वस्तिक ओषल भास्, लीभाटेड, मुंबई, १५

પ્રથમદર્શની પૂરાવો!

બીસ્કીટોમાં પારનેના ગુકો અને મોનાકો ખારા બીસ્કીટોનું વેચાણ મૌથી રધારે થાય છે

સૌથી રધારે યાપરીઓ આ લોકપ્રિય બીસ્કીટો રટોકમાં રાખે છે

આ બે જાતના સર્વોત્કૃષ્ટ બીસ્કીટોએ ચાલુ કરેલા ધોરણ પરથી જ દાલમાં બીસ્કીટોની ક્વોલીટી પારખવામાં આવે છે

સારામાં સારી જાતના બીસ્કીટો મેળવવાને તમારે હવે કિંમતી સમય સુમાવવો પડશે નહિ. તેમ જ અમ ઉદ્ધાવવાની પણ જરૂર રહેશે નહિ ઉપરની વિગતો જ પ્રથમદર્શની પૂરાવો થઈ પડે છે. પ્રથમદર્શની એ તો કાયદાસાક્ષીનું દસ રૂપિયાની કિંમતનું ન્યાયનું સમજાવણું છે, જેનો અર્થ એ થાય છે "પ્રથમદર્શની પૂરાવા પછી વધુ પૂરાવાની જરૂર રહેતી નથી" અતી જાણકારતા પૂરતાર કરવાને પૂરાવો પૂરતો છે

પારલે પ્રોડક્ટસ
મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપ્.

મુંબઈ ૨.

કવોલીટી બીસ્કીટો અને પીપરમીટો બનાવનારાઓ

सं० १९४५

पृ० ४
अंक ८

तंत्री : डोबळ

श. मनमोहनदास खेरी

૨૫...૨૫...૨૫

...અને સીવાસળી સુખેણા સળમ
 છે તે સીગરેટ આરામ જેની માનીલી
 'સીધમ' ને જલાવે છે-જેની સીધમ
 જેકે હેલ્થ' ઘરે છે અને દિમાગને
 મુશ કરે છે.

'સીધમ' ને હેલ્થ પર મુકો જરૂરી
 હેલ્થ' નાથી જાણે.

Rothmans
 The Cigarettes With a
LUXURY BLEND

બ. ડી. ૧૨૭

ગોલ્ડન સીગરેટ કં. મુંબઈ ૨૪.

બેના
સ્વરમાહુર્ચે
અનેક
માનવીઓને
મુગ્ધ
કર્તા છે

ડી. એ.

તે

સ્વ. વલ્સલા

૫૩૩૦

૫૩૫૬

૫૩૬૧

૫૬૦૧

૫૬૩૭

૫૬૭૪

૬૦૬૦

૬૧૫૪

૬૨૪૩

૬૩૪૯

૬૪૧૪

૬૬૬૩

૬૬૭૯

૬૯૩૮

કુમકેકર

ના

સુરમ્ય સ્વરે

યંગ ઇન્ડીયા

ઉપર

રજુ થયેલ

૧૭ રેકર્ડ્ઝ

તમને હજુ પણ

સ્વર્ગસ્થની સંગીત-

ડી. એમ.

કલા અવશ્ય

મુગ્ધ ખનાવશે

૮૩૦૪

૮૩૦૮

૮૩૧૮

૦

લખે

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડીઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જીનામાં જીની
મુશિખ્યાત વીમા સંસ્થા
[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવું 'હાંદગીવ' વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના ૨૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૧ની સાલ એક નવું પ્રકારનું જાગેર છે.

સત્તાવાર ધોષણ	રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી ધોષણ	" ૧૧,૫૦,૦૦૦
કુલ અકસ્માત	" ૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ	" ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીયમ આવક	" ૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ	" ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બોર્ડીંગ, એપોલો સ્ટ્રીટ, ઠા. મુંબઈ.

વું હાંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

કુંકે સમયમાં રજુ થશે-

શ્રી જયંત દેસાઈ

પ્રોડક્શનસનું

મંગીત પ્રધાન નવકું ચિત્ર

તદ્બીર

જેમાં-

સ્વરસમ્રાટ

સા. ચ. ગ. લ.

સ્વરકીર્તરી

સુ રે ચા

સાથે-

મુખારક, જલ્લુખાઈ

સાલવી, રેવાશંકર

અને બે નવીન તારીખાઓ

રાજરાણી અને નીલોકર

☆

રજુ થવાની તારીખ

માટે જોતા રહો

દીર્ઘશીક : જયંત દેસાઈ

જંદગીના ચઢતી પડતીના
અનેરા રંગો દાખવતું-
પ્રણય-ર્થ-સંગીત એજ
જીવનની મીમાંસા પઢાવતું-
જાણીતા કલાકારોની અદ-
ભૂત કારીગીરીથી દીપતું-
અનોખી ઢખતું ચિત્ર

વધુ વિગત માટે-

જયુપીટર પ્રીલમ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પારેખ સ્ટ્રીટ, અંબા ઠ.

ક્રી ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

ઇંગ્લી, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુખ્ય શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાહિસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-ફુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તેમની સંભાળ
લેવા માટે આજે જ

તમારો વીમા ઉતારાવો

ધી ઇન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

મહાકવિ કાલીદાસનું અમર રસસર્જન

કીર્તિ પીકચર્સનું રમણીય ચિત્ર

મેઘદૂત

લીલા દેસાઈ * શાહુમોડક
આગાનન, હુસુમ દેશપાડે, હરિ
શિવદાસાની, નલિન ગુપ્તે અને વાસ્તી

ચિત્રકર્તા :
દેવકી બોઝ
સંગીત
કમલ દાસગુપ્તા

નિર્માતા :
પી. બી. ઝવેરી
કલા
આર. રૌય

વિગતો માટે લખો શ્રી ફિલ્મ્સ ૮૫ દાદર મેઈન રોડ મુંબઈ ૧૪.

એશિયાટિકનું અલખેલું મનોરંજન

પનીહારી

શાંતા આપ્ટે • સુરેન્દ્ર

(એસ. એન. કન્સર્વેના સૌજન્યથી)
યાકુબ, કનૈયાલાલ, ગુલાબ, વિક્રમ,
અનિતા શર્મા વગેરે

ચિત્રકર્તા
ગુંબલ

વિગતો માટે લખો

સુપ્રિમ ફિલ્મ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

૮૫, દાદર મેઈન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪.

રાજકમલ કલામંદિરના

જયશ્રી છાપનાં

શકુન્તલા

પ્લેઇગ કાર્ડસ આપે બેચા ?

કમત

૩. ૧-૬-૦

(પોસ્ટેજ અવગ)

ભારત એજન્સી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબર્ષ ૨ (ટે. નં. ૩૩૧૦-)

મમજને ઠંડક આપવા
કિમી વચ્ચાણાંથી

ગાંધી ત્રી **બ્રાહ્મી**

તેલ વાપરો
સાથલે ઠંડાલે મને ઠા!
સી સી મહાપત્ર બંધકું
સુખલેર

રે આ
ટોનીક
સૌજીના સર્વ દર્દો
માટે આરતી
બાણી નિમત્ ૩. બે
પોસ્ટેજ શુદ્ધ

વિશિષ્ટ વાકાબી
વાણકાદવા માટે

બાદશાહી
સાબુવાવકર લાઇન
અવાતમો

કવિનાની એમ ક પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તમગરી સુખદમાગા એક
સચોટ દનીન માટે સુદર મગજ વર્ધન કે

પ્રાણિ જીવન

મગજના વિકાસે મદાડે કે મપના વધારે છે
સખો —ગુજરાત આચર્યે ઠિક કાર્મસી

- (૧) મગજાદેવી મુખા (૨) જા પીકા અમ ભદ
- (૩) લાઈલાલ, સુવન (૪) લાખાણરાજ શાહ ગણમેળ

અમીગી નિવાસસ્થાન
માહા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે મોથી જુલું

નૃસિંહ હિન્દુ લાઈજ

કે ૧૧૭-૧૧૯, જાનની શાહ, કોલ, સુબર્ષ
ટે નં -૧૨૫૧ ટેલીગ્રા એફમ-૧ મો ૧"

મોગલ સામ્રાજ્યને

સ્થાપિત કરવા

જેણે ત્રણ પેઢીની સેના આપી
એવા તેજમ્મી ધોલાણુ
છવન ચરિત્ર નિરખો

સ્ટાન્ડર્ડ

પીકચર્સ

ના ભવ્ય
ચિત્ર આ

મહારાષ્ટ્ર

દિગ્દર્શક

જાગીરદાર

નિર્માતા

એમ. હવેવાલા

કનાયોજન

ભાયાકેના

સવાહ

વોટગાવકર

સરપોતદાર

કમલ અમરોહી

સંગીત

વર્તા

યુલામ હેદર

ખા. ખ. હડકીમજીહમદ શુભા

કલાધર

ગજાનન જાગીરદાર, મહેતાખ

(મિનરવા સોજન્યથી) ડેવીડ, સુરેશ, યુવામ
મહમદ યુસુફ એફેન્દી, બેન્ગમીન, મા. છાટ્ટ,
હસા, લક્ષ્મીતા ખવાર, કુમાર, અને શાહનવાઝ

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

આગામી

સામાજિક ચિત્ર

રહેમ

દિગ્દર્શક : મહેરવાન હવેવાલા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

કેનેડી બ્રીજ

અંબઈ, ૭.

એ નવાં પત્ર પ્રકાશનો

આપણી કૌંઝેસ

રમણીકલાલ શાહ

કૌંઝેસની રચાવનાથી માંડી અધ્યયન સુધીનો એનો ઇતિહાસ રસિક અને પ્રવાહી શૈલીમાં ત્રિરંગી ઉપરણું. સા. રૂ. ૩.

કં ડે પ હો રે

મુનિકુમાર મ. ભટ્ટ

પ્રવેશક: શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

નર્મનર્મયુક્ત લેખેથી સર્વત્ર જાણીતા ચનાર શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવેના હારથપ્રચાર પ્રવેશક મહિત. મને દ-ઉપરણું: ત્રણ રૂપિયા.

પત્રજાલ પ્રકાશન, વડોદરા

શુભ ગોવિંદસિંહ (મકાકાન્ય)

લેખક: ગોવિંદ પટેલ આ.યુ.બ. ક. ગા. મુનલી શીખોના અપ્રતિગ શુભ ગોવિંદસિંહની ગૌરવ ગાથા આલેખનું પ્રથમ મહાકાવ્ય.

પાનાં : ૩૮૦ કિમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

ભોગીલાલ સાંડેસરા.

જાણીતા પુરાતત્ત્વવિદ અને ઇતિહાસજ્ઞ શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ.

કોડિન : ૨૮૮ કિમત ૫૫ રૂપિયા

હવે પછી

રાંકનાં સ્તન (નવલકથા) પુખ્ત સંસ્કરવાકર ધરતીનો ગાર (નવલકથા) પીતાંબર પટેલ ગીડતાં પાન (નિબંધ) નિબંધશય વેચ આચાર્ય રે (ચરિત્ર) વર્મા - પરમાર દ્વાન: ૩૩૬૨૬: મુખ્ય વિકેતા: તાર: એવરશ્રીન

પત્ર પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

દિરોજસાહ મહેના રોડ: કોટ: મુંબઈ ૧.

પૃથ્વીના પર પર આર્પમહીલાનાં વસ્ત્રાભૂષણો અતુલ્ય છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની

ખનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું મુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંગારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથીયા

ભરેલી સાડીઓ :

રૂપકલા

કવીન્સ એમ્પર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં.: ૨૦૮૩૬૬ ૫૬ તર: ૬૦૨૬૫૦૫

રજા ત્યારે-હવે ફિલમર
અમારી વાત થઈ પૂરી

વાત પૂરી થાય
પછી ખીલું શું?
રજા!

ગુન્હો પૂરવાર
થાય પછી શું?
રજા!

ચૌવનના શેરડા
ફૂટે પછી શું?
લજ્યા!

પ્રેમમાંથી લગન
થાય પછી શું?
મજા!

એ મજાભર્યા
જીવનની

એક તસ્વીર

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ
૩૬૫, ઠાકોરદ્વાર-મુંબઈ.

ગુજરાતી કવિતાનું શિષ્ટ સામયિક

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫ : અંક ૮૭ : સપ્તાંગ, અંક ૪૪
સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૫

ગૂંથણી

સહવન સખીત ... .. લિલિત	૧૨૭
બધ ડીપમાં ... .. ઇન્દુલાલ માંધી...	૧૨૭
અમક અને લોકુ ... .. શુભાઈ દેસાઈ...	૧૨૮
ઉમર ખેલામ ... .. જમિયત પડયા	૧૨૯
અવનવ્ય ... .. પનીવ	૧૩૨
તામિલ કવિઓ	૧૩૪
અવખૂણી ને એકતારો ... 'ટાપા' સત્રા ...	૧૩૫
પન પૂરી છદ ... .. શમુદેવ ભગી ...	૧૩૭
છવને 'કોક ભગત ... .. મધુરક	૧૩૮
ધગેલી ધરતી ... .. પ્રદલાદ પારેખ...	૧૩૯
કવિકથાઓ ... .. મુશરાજ અભરિયા	૧૪૦
એ કવિઓ	૧૪૨
વર્ચાપત્ર	૧૪૨
કર્ણાવિદ્યા ... .. દુર્ગેશ ચાવન ...	૧૪૩
જ્યારણ્યું ... .. કિસ્મત	૧૪૬
મનસુખવાવ ઝવેરી ... .. મધુચંદન એમ. એ	૧૫૭

* * *

વાર્ષિક લલાજમ

દેરામાં રૂપિયા છ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચનામાં આવતી નથી.
'કવિતા' દરેક અગ્રેણ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે. કવિતા અંગેના પ્રવચનોવાર નોંધને સરનામે જ કરવો.
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

संलवन संगीत

संलवन संगीत-

जगविये, प्रलुताभय रस-प्रीत !
 लवनतुं संलवन करिये :
 नित्यनवीन नवगीत !
 रसात्मक ज मादित्य रचीने,
 अनुभविये रस-रीत !
 काव्यः प्रकृतिनी रसाकृतितानां
 विशारिये निरादिन !
 रसाक्षरी नयन-पद्मनीनी
 धरी रदिये लयवीन !
 श्राव्य दृश्य, ने नादयः लवितानां-
 लजये ले ! निज प्राण !
 त्यस जे अलु प्रहांड विभूतिओ-
 विराटनी हे व्हाणु !

ललित

अंध छीपमां

रहुं अगोत्र डेम जय ?
 त्यां अवाक तारने अदी करंगलि भुहु
 शण्डी य त्यां गणायुं भूत्य गीनतुं वधु
 शे अगोत्र त्यां यवाय ?
 नेनने कहु न केश नेननी कने,
 थार यमुओ शुं वाग आपणी गते ?
 वित्त तो गिआरुं यूपथाप आंभले
 भाव अंभने ज हाथ गणतुं पटे !
 अंध छीपमां पटेर मोनी डेम ज्योतप्पाय ?
 सनिदृष्टने निद्राणवानुं डेम विअगाय ?
 मोती होय के न होय तो य अंध छीपने
 नेननी सभीपती अनेडवी नहि गमे.
 छो रडे अगोत्र रोड,
 डरना तुझाने न मानयो जगय होड

हनुलास गांधी

ચક્રમક અને લોહું

તું ચક્રમક યઈ જા,

તું લોહું યઈ જા,

સજગે જામગરી ના તો તું અંતે તણુજો પણુ યઈ જા !

તું તણુ જો યઈ જા,

તું ગણુ યઈ જા,

ભડભડ ઘડઠો ના પ્રગટે તો અંતે રાખ જાની તું જા :

તું ખાનર યઈ જા,

તું ખેતર યઈ જા,

રસળસ ડૂંડાં ના લૂમેઝૂમે તો મેહુલિયે યઈ જા :

તું પાણી યઈ જા,

તું વાયુ યઈ જા,

ફરતાં ફૂદરડીએ તેજતિમિરની ગગન જાની તું જા :

તું પાવો યઈ જા,

તું હોઠો યઈ જા,

ફૂંકતાં ફૂંકતાં સૂર ન ફૂટ્યે જાંગીગીન જાની તું જા :

તું હીવો યઈ જા,

તું ફૂડું યઈ જા,

ખાનાં ઘૂમરી પ્રીત ન પ્રગટે, અંતે પ્રણય જાની તું જા :

તું પર્વત યઈ જા,

તું લાવા યઈ જા,

ધગધગ ઊકળના ચરૂએ શાં અંતર ઉભરાવી તું જા :

તું ચક્રમક યઈ જા,

તું લોહું યઈ જા,

સજગે જામગરી ના તો તું અંતે તણુજો પણુ યઈ જા !

રતુભાઈ દેસાઈ

ઉમર ખૈયામ

જન્મિયત પંડયા

ઈ. ૧૦૪૦નો સમય કે જે ખ્યામનો જન્મ-સમય મનાય છે, ત્યારે યુરોપમા નરી જન્મલિયત હતી. સ્કોટલેન્ડમાં માલ્કમ ક્રેમોરનો દોરદમામ ચાલતો હતો. ઇંગ્લેન્ડમાં સેક્સન રાજાઓનું આધિપત્ય હતું અને આજે છે તે પ્રમાણે લોક-શાસનનું તો ત્યારે નામનિશાન પણ નહોતું. ન છાપખાનાંનાં ચંત્રોની શોધ થઈ હતી, ન બેન્કન હતો ન શેકસ્પીયર.

ત્યારે પૂર્વનો સૂર્ય સંપૂર્ણ પ્રકાશિત હતો. જીવન હતું, રાન હતું, સાહિત્ય પણ હતું. ત્યારે માત્ર ખૈયામ જ અફઘાનિસ્તાનનો સાહિત્યકાર નહોતો હતો, હાફિઝ, મીલાના સુમી તેમજ ફિરદોસ્તીના નામ પણ આપણે ભૂખી શકીએ તેમ નથી.

હિંદુસ્તાનથી ધરાલ જવાના માર્ગ પર જ નશાપૂર આવેલું છે. આત્યારે તો તે બનાવશેષ નાતુ ગામકુંજ માત્ર છે. જે ચાર મસ્જિદો અને નિર્માન ખતાર એની પૂર્વ જહોજલાલીના અવશેષ રૂપ આત્યારે મોજૂદ છે.

પરંતુ ખૈયામના જન્મ પહેલાં લગભગ ૮૦૦ વર્ષ પર નૈશાપૂર વૈભવની ચરમ સીમા પર પહોંચેલું હતું. ત્યાંની જનસંખ્યા ત્યારે ૩૦૦,૦૦૦થી પણ વધારે હતી. નૈશાપૂરનો અર્થ "The Stead of Sun" "સૂર્યનું આસન" એવો થાય છે.

નૈશાપૂર તે સમયની ધરિાલની સંસ્કૃતિનું તક્ષ-શિલા હતું. ફારસી કવિઓએ તો તેને પૃથ્વીના કંદહારના મધ્ય ગણીની ઉપમા આપેલી છે. એક કવિએ તો ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે જે સર્ગ જેની વસ્તુ છે તે નૈશાપૂરમાં જ છે, ખીજે ક્યાંય નથી.

હજેવાય છે કે તે યુગમાં નૈશાપૂરમાં આઠ મહાવિશ્વવિદ્યાલયો હતાં, તેર પુસ્તકાલયો હતાં,

જેમાંના એકમાં તો ૫૦૦૦ જેટલાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો હતાં. તે જમાનો કે ત્યારે મુસ્લુમ અંગેનાં કંઈજ સાધનો નહોં હોય ત્યારે ઇસ્લામ યોગ્ય છે કે એ કિમતી સંગ્રહ મનાતો હશે.

મતલબ કે ખૈયામના વિકાસ માટે તે યુગ ધણે ઉપયોગી નિવડયો હશે. તેણે ધણી ઉચ્ચ કેળવણી લીધી હતી, તેના સમયમાં ગણિત, દર્શનશાસ્ત્ર અને જ્યોતિષમાં તે પ્રમાણુભૂત મનાતો હતો, તેની યાદશક્તિ પણ ધણી સારી હતી.

ફારસી સાહિત્યના ઇતિહાસયેખકો લખે છે કે ખૈયામ એક કવિ તરીકે જેટલી ખ્યાતિ નથી મેળવી શક્યો તેટલી ગણિત અને દર્શનશાસ્ત્રી તરીકે મેળવી શક્યો હતો. ફારસી ઇતિહાસ લેખક મિ બાઉનનું પણ તેમજ માનવું છે. જલાલી સંવતનો પ્રચાર તેના પંચાંગ પરથી જ થયેલો. તેણે 'દિશ મલિક શાહી'ના નામથી જ્યોતિષ પર એક પુસ્તકો લખી છે. તેના ખીજ એક ખીજગણિતનો પણ ખીજ ભાષામાં અનુવાદ થયો છે.

ઉપરાંત જડ—જીવન વાદ પર પણ તેણે એક પુસ્તક લખેલું છે. કવિ કરતાં એક વૈજ્ઞાનિક તરીકે તે ઘણે પ્રસિદ્ધ હતો. તેના જિવનમાં નિયતાંએ તેને ભારે અન્યાય કર્યો છે. તેના દેશવાસીઓએ એક સમયે તેની કવિતાઓનો તિરસ્કાર કરેલો—અગ અને સુન્દરીની કૃતિઓને નિરર્થક માનેલી. કવિના હૃદયમાં પણ તે ખટકો રહી ગયો હતો. પોતાની એક રૂમાયતમાં તેણે લખ્યું છે કે

"તે જેવદા રમણીઓ, જેમને મે કેટલો બધો પ્યાર કર્યો હતો! તેમણે લોકોની આંખોમાં મને ખરેખર દલકો પાડી દીધો."

સમય પણ વેર લે છે. ઉમર ખૈયામની ધણી

તો વિસ્મૃતિના ગર્ભમાં જ ગાયબ થઈ , પરંતુ તેની કોમળ રસિક અને સંગીત-રૂપાયાતો આજે પણ યુગયુગની વસ્તુ બની છે. જે તેના માથે અમરતવતું મહિલ યદ્યાવી રહી છે. તે પોતે જ લખે છે કે:—

“એ સંસારિક લીધ્સાએ! કે જેની આપણે અભિલાષા રાખીએ છીએ, તે વિદ્યેત સાથે ટકરો ખાઈ ખાઈને માટીમાં મળી જાય છે. કદીક જે કુલેદ્યે છે તેા ધરી એ ધરી માટે, જેવી રીતે મરુભૂમિની રેલી પર ઝાંઝળનાં બિન્દુઓ ટકે-છે.”

કવિના અંતિમ દિવસોની વાત છે, તેના એક સમરકન્દનિવાસી શિષ્ય ખ્યાલ દસન નિઝામી લખે છે કે : જ્ઞાનિઓના રાત્ર ઉમર ખ્યામતું ધૃત્યુ ૫૧૭ દિવરી (ઈ. સ. ૧૧૧૩)મા નૈશાપૂરમા થયું. તેઓ વિજ્ઞાનના પ્રખર પંડિત હતા, મહાન બુદ્ધિશાળી હતા, મારા યુર હતા અને ધણી રખત બગીચામાં બેસીને તેમની સાથે મહેં જ્ઞાનચર્ચા કરી હતી. એક દિવસે તેમણે મને કહ્યું કે: “મહારી સમાધી એવા સ્થાનમાં થશે કે જ્યાં ઉત્તર દિશાનેા પવન પખલ-પ્રસૂતોની વર્ષા કર્યા કરતો હશે” મહેને ત્યારે આ વાતો પર ધણું આશ્ચર્ય થયુ હુ, અને નરી કવિક્ષ્પના ગણીને ત્યારે તેા મહે વાત હસી કાઢી હતી; પરંતુ તેમના ધૃત્યુ પછી ધણા વર્ષ બાદ જ્યારે હું ફરીથી નૈશાપૂર તેમની સમાધિનાં દર્શન કરવા ગયો ત્યારે જોયું કે એક ઉપવનની પાસે જ તેમની કબર ચણાઈ છે. અને ફલોના બારથી લયેલા વૃક્ષો તેમની કબરની છાપરીને પ્રતિ-દિન પુબવર્ષા કરી રહ્યાં છે.” તેમની અંતિમ અભિ-લાષા તેમણે એક રૂપાઈયાતમાં પ્રગટ કરી છે કે:—

હા, મારા યુગ્મતા જીવનને પ્રાક્ષના રસથી પ્રેર-ણાવાન બનાવેા. અને તેનાથી જ મને સ્નાન કરાવીને મહાર શરીર ચોખ્ખું કરેા. પ્રાક્ષ-દક્ષતું કૌન બનાવીને તેમાં લપેટી ઘો અને પછી કોઈ ઉપવનના એક છેડા પર દાટી ઘો.”

આ બાવના અક્ષરશઃ સફળ થયેલી જોઈને

તેમના શિષ્યનું હૃદય પુનઃકિત થઈ ગયું હશે.

યુરોપનો કવિસમાજ ઉપરની કવિતા પર મુગ્ધ થઈ ગયો છે. ત્યાંની કોઈ એવી બાવા નથી કે જેમાં તેની રૂપાઈયાતોને અનુવાદ ન થયો હોય ખેયામ પ્રયે ત્યાંના વિદ્વાનોનું એટલું બધું આક-ર્ષણ છે કે કે તેની કવિતાઓની ચર્ચા કરવા માટે ત્યાં કેટલીય ખેયામ-કલ્પની સ્થાપના થયેલી છે. ઉપરાંત તેની બીજી કૃતિઓનું સંશોધન કરવા માટે આકાશ પાતાળ એક કરવામાં આવ્યાં છે જેના પરિણામે અત્યાર સુધીમાં લગભગ ૧૨૦૦ રૂપાઈ-યાતોનેા પત્તો લાગ્યો છે. કેટલાક વિદ્વાનોનું કહેવું એવું છે કે ખ્યામે માત્ર ૩૦૦ જ રૂપાઈયાતો લખી છે. વધારાની બધી બીજાઓની બનાવેલી છે.

સુવિખ્યાત રશિયન ફિલોસોફર શુકીવેરકીએ પોતાના ‘રૂપાઈયાતે ઉમર ખ્યામ’ પુસ્તકમાં તેા એ રીતનું લખાણ લખ્યુ છે કે ઉપરના નામથી પ્રચાર પામેલી લગભગ ૮૨ રૂપાઈયાતો હાફિઝ નિઝામી, જલાલુદિન, રૂમી વી. પ્રસિદ્ધ કવિઓએ રચેલી છે. વિલાયતની મોહીયન લાયબ્રેરીમાં જે હસ્તલિખિત પ્રતોનેા સંગ્રહ કરવામાં આવેલ છે તેમાં માત્ર ૧૫૮ રૂપાઈયાતો છે અને તે બધાથી વધારે પ્રાચીન પ્રત છે તેના પર ઈ. સ. ૧૪૬૦ લખેલ છે. ૧૮૬૮મા Edward Heron Allen એ મૂળના ફાટાઓ સાથે આ રૂપાઈયાતોનેા ગદ્યાનુવાદ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

આ અનુવાદ હસ્તલિખિત પ્રતોના ટમકામાંથી પ્રો. કાવેલ (Cowell)ને હાય લાગેલ. દેખાવમાં તે ધણી સુંદર પ્રતિ છે. મોટા સુચ્છાક્ષરોથી તે લખાયેલ છે. પેરિસની નેશનલ લાયબ્રેરીમા ત્રણ અનુવાદો સંગ્રહ છે. જેના પર ક્રમશઃ ૧૫૧૫, ૧૫૨૪ અને ૧૫૩૦ની મિતિ લખાયેલ છે, જે હમણાં જડતી નથી. પ્રો. કાવેલે ફિટ્ઝીરીસને માટે તેની એક નકલ તૈયાર કરાવી હતી. અને તેમણે આજ નક્કને આધારે પોતાના અનુવાદ તૈયાર કરેશે।

મિ. કાવેલ ત્યારે કેમ્બ્રીજ યુનિ.ના સંસ્કૃતના અધ્યાપક હતા. તેમણે હાફિઝની કેટલીક કવિતાઓનેા

અનુવાદ પ્રસિદ્ધ કર્યો, ફિટ્ઝિરાલ્ડને તે ધણે પસંદ પડ્યો. તે સમયે તેઓ ફારસી ભાષાનો અભ્યાસ કરતા હતા. અવસર મળતાં તેમણે ઉપરની શ્યામપાતોનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કર્યો અને આ પ્રયાસથી ફારસી શુદ્ધાત્મની કળાઓ વિકસીત બની અને તેમાં સૌરભ પણ આવી ગઈ. સૌન્દર્ય પણ વધી ગયું; જેની સુગંધ આજે વિશ્વના ખુણેખુણે પ્રસરી ગઈ છે.

ફિટ્ઝિરાલ્ડે પ્રથમ તો એ શ્યામપાતોના સંસ્કરણની ૨૫૦ કોપીઓ જ પ્રગટ કરેલી જેના પર અનુવાદક તરીકે ચોતાનું નામ લખ્યું જ નહોતું. એની ધણી ખરી કોપીઓ તો તેમણે ચોતાના મિત્રોને ભેટ આપેલી. બીજી વધેલી કોપીઓ પ્રકાશકોને વેચવા માટે આપેલી. પ્રકાશકોએ પહેલાં તેની કિંમત ૨ શીર્શંગ ૬ પેન્સ રાખેલી, પરંતુ તે ન ચેચાવાને કારણે ૧ શીર્શંગ ઓછા કર્યો છતાં કામગીરી તેને ન ખરીદી; ત્યારે છેવટે દુકાનની સ્કામે રહી કામગીરી પેરીમાં તે નફો પચ્ચીસરે ફેંકી દીધી. આત્યારે જો એ ૨૦૦ નફો કોઈને મળી જાય તો લખ્ખોપતિ બની જાય. કેટલાય દિવસો પછી આ ચોપડીઓને દમ દસ ગીનીમાં વેચા માંડી; અને યોદ્ધા જ દિવસો પછીની વાત છે કે ફિટ્ઝિરાલ્ડ કૃત પહેલા નંકગણની કિંમત એક એક પ્રતની ૭૫ ગિનીમાં હજાર થવા લાગી.

૭ વર્ષ પછી તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ, ત્રીજી આવૃત્તિ ૧૮૭૨માં પ્રસિદ્ધ થઈ અને ચોથી ૧૮૭૬માં; આ ચારે સંસ્કરણો ફિટ્ઝિરાલ્ડની હયાતીમાં જ થયાં અને તેમાં તેમણે ધણું સંશોધનો અને પરિવર્ધનો કર્યાં.

ઉપરની કવિતાઓમાં એટલી વિભિન્નતા અને વિચિત્રતા છે કે તેના ઉપસકો અને ભક્તોએ તેના જુદીજુદી રીતે અર્થો કર્યાં છે. તેની બધી

શ્યામપાતોમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થયા છે તે જાણે માનવજીવનના અને હૃદયના ચિરંતન અને પ્રથમ પ્રયો છે—

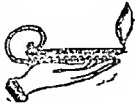
“અહીં (જગતમાં) ક્યાંથી ? અને શા કારણે જળજ્યોતની માફક પરવશ રીતે નિલ વહેતું પડે છે અને ક્યાં જઈએ છીએ ? તેના પણ ભાવ સિવાય ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ પાછું જવું પડે છે, જગતમાં અવિરામ વહેતા સમીરની માફક !”

આ પ્રશ્ન સ્પષ્ટિના આરંભકાળથી મનુષ્ય હૃદયમાં વારંવાર ઉદયે છે, છતાં એક કાવ્યાંગી માફક તેની સમસ્યાનો ઉકેલ થયો જ નથી. ખંપાએ તેનો ઉત્તર આપ્યો છે. તે કહે છે કે—

“જગત મિથ્યા છે.”

તેનો આ ભાવ કાંઈ નવો નથી. વેદ-ઉપનિષદોમાં પણ તેવું વર્ણન આવી જાય છે. Riktagam એ વર્તમાન ફ્રેચ સાહિત્યમાં તેનો પ્રચાર કર્યો છે અને ઇબ્સનના નાટકોમાં પણ તેની છાયા છે. આ માયા, અવિશ્વાસ, નિરાશાવાદ યુગપરિવર્તનના સમયે દરેક જાતિ અને સમાજની સૂક્ષ્મદર્શી વ્યક્તિઓને જડી જ આવે છે, ઉભરે તેને ક્યાંથી મેળવ્યો તે કહેવું કઠીણ છે. સંભવ છે કે ચોતાના મિત્રોના જીવનના અનિમ પરિણામો જોઈને તેવું હૃદય જગતે પ્રત્યે અવિશ્વાસ બની ગયું હોય-નિરાશા બની ગયું હોય. અથવા એવો પણ સંભવ છે કે તુર્કોને ચોતાના દેશ પર આક્રમણ કરના જોઈને સંસાર તરફથી તેવું મન વિમુખ બની ગયું હોય અથવા જ્ઞાનના સમુદ્રમાં ડૂબીને તેણે ફસિન કયુ હોય કે

જગત પણ મિથ્યા છે. અજ પણ મિથ્યા છે. x
xથી મેધિલિસરણુ ચુપ્તના લેખ પરથી.

અવનવ્ય

—કસીદા—

- ૧ બોલાવો પુરકાનશીન જનને તસ્વીર એંચાવવા
આવે તે-ઝડપાઈ જાય સહુએ એવી ખુબી લાવવા
- ૨ હેનારા કલગી ન જાય રહી કે યારા નિમંત્રાયલા
મીઠું શર્ણતથી વધુ મળી શકે તો ઘો અડી આવવા :
- ૩ એ રંગાય તહારી પાઘડી ! ભલું બોલાય તારું બધે,
હાંસીલા તુજ નોકરો તણીય હો તારા સમી વાહવા
- ૪ વેંચી પુશ્ત બદામની પશુ નહીં સોદો કરી લાખનો,
ચેખી માત્ર રહી ગઈ કવનમાં, ગ્રન્થો મહીં છાપવા :
- ૫ એ બદ્દગર નામચીન શુ કઈ તારા વખાણો હજી ?
સત્રાટો પશુ ચાહતા જગનના પંજો તને નાખવા.
- ૬ ખ્યાલાના મશરૂબ પેર હું હુંતો તારા રિસાલા મહીં;
આને તાલિમ કોણુ છે દિલ થકી મારી કથા બંધુવા ?
- ૭ પંજામાંહી શિકારના તડપતો સૌયાદ જોયો કદી ?
એ રા ! શું ય હકીમને થઈ ગયું ? ચાંચ્યો દવા શોધવા !
- ૮ મેં ધાર્યું હતું કે છું હું જે અહિંયાં બેહોશ હા ! એકલો.
ચાલી કયા લગવાનની સુધ ગઈ સુધે અઢયા આહવા !
- ૯ વેચાયા કઈ જેહ હાય જગના ઉરતાદ અગ્રેસરો
બેઠા અકલ-વાત શી ગજબની ણાઝારમાં વેચવા !
- ૧૦ મારો ચીજ કદી ન જોઈ નયને, વર્ષો થયાં વિશ્વમાં,
સોની ન્યાલ થઈ ગયા, સુડગરો જાગ્યા ફરી નામવા. !
- ૧૧ માટાં મૂંઝ મહી હુસે, સિમત કરે ખુલ્લે મુખે બાબકો,
લાગે વાત નવાઈની હુરખથી હોડે સહ પૂછવા :
- ૧૨ ખાટે દામ બેવડું તારકસળી, અત્તાર, મીનાગરો,
સોદો એક તણો ન થાય તહીં છે સો સો નમૂના નવા !
- ૧૩ મૂકે કોઈક આયિના કરમહીં, કો બક્ષના કાંસકી,
ચાંપો સુંદર, લાલ હોઠકટકી, વેણી કચો ગૂંથવા

- ૧૪ જેને હાથ ચડયા પ્રભુ સુચરના લગર જોણી મિલે
લાગે તેહની કેમ ચોતરફથી ના જોલખાલા થવા ?
- ૧૫ પુષ્પોની ખુશબો ઉડે જહી જતા વડાવા બધી કોમના
ચાહે ગાય સહય વાન કરવા, ઈચ્છે કને જોસવા
- ૧૬ વીની મોસમ બાઠ માંધવ મજ્યા, ધારી કરે શેલડી,
કોને ના અનુરાગ થાય દિલમા, નેત્રોથી મત્કારવા ?
- ૧૭ વીણાઝકૃત પેર પાયલ બને ટોળે મળે શાહુદો
ગાયે મુનિગ રાગિણી, સુચતુરો લાગે રાય ડોલવા.
- ૧૮ મોકાની તરજો રચાય, પતલા, ઝેવી સ્વલાયા મહી
કે જે ગાય સહય તે વણુ કહે મહી પટે નાચવા !
- ૨૬-૬-૪૫ પતીલ

ટીપ [આ ખસીદાની બાધણી શાહલવિકીડિત હદમાં છે]
 પુર્કાનલીન=પર્દાના રનેનાર મરાશમ=ખીનાની વસ્તુ (શરામ)
 રિસાનો=સામયિક, હાપુ તલિમ-ઈચ્છા રાખનાર, જોજ
 કરનાર, આદરા=આ જાતના બજાર-મજાર મીનાગર=મનિ
 યારા, અતાર=ગાંધી, સુગવીદાર મીનો વેચનાર ૧૩
 હોઠકટકી=લિપરનીક જોલખાલા=ચકતી મુનિબ=ગાયક
 શાહદ=સુદર વ્યમિત (સચી)

તામિલ કવિઓ

જીવતા સત્કારાય છે મૃત્યુ પામેલા પૂજ્ય છે

તામિલ કવિનું સન્માન

મહાન તામિલ કવિ રામસિંગમને મદ્રાસની સુધરાઇએ માનપત્ર એનાયત કર્યું છે કોઇ પણ સુધરાઇનું કાર્ય માત્ર ગટરથી માડી મટન માર્કેટ સુધીના જ વિસ્તારમાં ન હોઈ શકે! સુધરાઇના સભ્યોની દીર્ઘદૃષ્ટિ હોય-સુધરાઇના સભ્યોના દિવસ દેશદાઝ હોય-વિશાળ ભાવના હોય તે તેઓ કવિને પણ સન્માન આપી પોતાને આગળે તેનો સત્કાર કરી શકે છે, એનો સચોટ દાખલો મદ્રાસની સુધરાઇએ આપેલું આ માનપત્ર છે.

એગસ્ટની ૬મીએ મદ્રાસ કોર્પોરેશનને કવિ નામકલ્ય રામસિંગમનું બહુમાન કર્યું હતું એનાયત થયેલું માનપત્ર તામિલ ભાષામાં આપવામાં આવ્યું હતું કવિ આવી પહોંચતા સુધરાઇના મેયર રાધા કૃષ્ણ પીલાઇએ અને ચોડા સભ્યોએ એમનો સત્કાર કર્યો હતો. તેઓ એમને કાઉન્સિલ હોલમાં દોરી ગયા હતા મેયરે શ્રી રામસિંગમ પીલાઇને કુલદાર પહેરાવ્યા હતા અને આઠીની કારકેટમાં માનપત્ર એનાયત થયું હતું.

એ માનપત્રમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે શ્રી પીલાઇ તામિલ કવિઓની આગવી હરોળમાં પહોંચ્યા છે અને એમણે પોતાના ગીતોએ જનતામાં રાષ્ટ્રીય ધ્વજ જગાડી છે દક્ષિણ ભારત એમનું “શસ્ત્ર અને શોણીત વિનાનું યુદ્ધ” વિષેનું ગીત ભૂલશે નહિ એ ગીત ૧૯૩૧ના સત્યાગ્રહની ચળવળ સંબંધમાં રચાયેલું.

શ્રી રામસિંગમ પીલાઇએ જવાબ આપતા જણાવ્યું હતું કે કોર્પોરેશને આજે તામિલ ભાષાને બહુમાન આપ્યું છે આવું માનપત્ર આ પહેલું જ છે. એમણે વધુમાં એમ પણ જણાવ્યું હતું કે “આ માન મને મળ્યું છે અને તમામ તામિલ કવિઓને મળ્યું છે.”

એમના જીવનની વાત કરતા-લાગણીવશ જનતા એમણે જણાવ્યું હતું કે “હું હિંદુ કુટુંબમાં જન્મ્યો છું એક મુસ્લીમ સ્ત્રીના ખોળામાં હૃદયો છું-અને ખ્રિસ્તી નિશાળમાં ભણ્યો છું. હું ધર્મના બેઠાંબો બંધુતો નથી.”

કવિ ભાગતીનું સ્મારક

તામિલ ભાષામાં જનતાએ પોતાના મહાન કવિ શ્રી સુલમન્ય ભારતીનું સ્મારક સ્થાપી આ દિશામાં માર્ગ ચીંધનાર પગનું બધું છે.

કવિ ભારતી એટલે દક્ષિણ ભારતનો કાલિદાસ તામિલ ભાષાને ઉત્તમ અને સુદર સાહિત્યથી સમૃદ્ધ કરનાર આ કવિનો અવાજ તેના ધીરવજાળમાં તો અરણ્યરૂપ સમો હતો, પરંતુ દેશસેલા માટે જેનું હૈયું જલી રહ્યું હતું તેના આ પુરૂની મદદમાં સ્ત્રી કારવામાં તામિલનાક પછાત રહ્યું નથી.

જે કવિઓએ તામિલીઓને દેશદાઝ શીખવી જેણે તેમનામાં પોતાના દેશના રષ્ટ્રીય ભવિષ્યને નવી આશાનું સિંચન કર્યું તેનું સ્મારક મોડું મોડું પણ તેઓએ કર્યું છે.

ભારતીના સૌથી વયોવૃદ્ધ મિત્ર શ્રી રાજગોપાલાચાર્યને હરતે કવિની જન્મશ્રી મદ્રાસપુરમ ખાતે આ સ્મારકનું ખાતમહર્ત થયું હતું જે વખતે દક્ષિણ કિલ્લા મશહર ગવૈયાઓએ કવિના કાળેલ કનન કર્યું હતું.

જ્વલંતે દિવસે આ સ્મારક તામિલીઓનું યાત્રાધામ બનશે આ માટે તામિલ જનતા શ્રી કે કૃષ્ણમૂર્તિ અને કલ્કીના ધી. સદાશિવમૂર્તી ઝણ્ણી છે તેમના અદ્ભુત ઉત્સાહથી જ આ સ્મારક શક્ય બન્યું છે. ઉદ્ધાટનને સફળતા ધૃષ્ટતા જે અનેક સદેશાઓ મળેલા તેમાં સૌથી વધુ ધ્યાન ખેંચતો મહાત્મા માધીજીનો હતો તે તેમણે તામિલ ભાષામાં મોકલ્યો હતો.

અલખફણી ને એકતારો

‘ટાયા’ ભગત

લોકમાનસની આનંદચરનની કોણી કે એ માન-સની આંતરનિર્ઝરિણીને કઈ ધરતીકંદરામાંથી જન્મ સાંપડે છે ? કેવા કેવા માનવમનોરથોની ઝગઝગાન ભાવનાને એ એના પદ્મપટીના આનંદોદ્રેકમાં હંદયરૂપ આપે છે ? આ બધા પ્રગ્નો બોધવા છે અને હજુ પશુ બોડે છે, આપણે જેને માનવતા કહીએ છીએ એ ‘માનવતા’નું સત્ત્વ લોકાકાર પામતા નિરં-જન સ્વરૂપને પામ્યું. લોકાકારને એને ‘મનખ્યા’ કહી વિશ્વવિશેષતા આપી. આ મનખ્યાનરૂપે લોક લોકની સીડીના સોપાન ચડવા માંડ્યાં, અને એનું છેલ્લું પગથિયું ‘જાતક’ ને નીકળ્યું આગમ એવી આતમવાણીના મેધાદેશમાં.

પ્રેમધારાપત્ર આતુ’ અગમ્ય ગિરાંતું ઝરણું ધણાં પ નિરક્ષર એના સંતપ્તપ્રાકેશની જીવનધરતી પલાળતું આપ્યું. સ્વાહુ ને સંમૃદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાનના પાક-કુંડાં પકવતાના કણે ચડીને, પાપાણ્ય પંડિતાઈને પશુ પાછી દટાવે એવી મનોહરતા ધારણ કરતા હતા. સુપકવ ને સુપથ્ય એવી અગ્લપતાને અંતરમાં વણીને અક્ષય ને એકતારા વાટે એને આગળ પદ્મચરવામાં નિરક્ષર લોકગણે જોડ્યો ફાળો આપ્યો છે તેનું મૂલ્યાંકન કરવાના બહાર વહું જાય તેનું છે.

આવો લોકસમૂહ પૃથ્વીના બધાંય દેશોએ જન્માવ્યો છે. વાણીભાવ અને વ્યક્તિ જુદા પડે પણ મનોનિરાન તો એકજ-મનખ્યા સરણિયાં ડુગડી ખાતા એકત્વસિન્ધુમાં સરી જવાનું. સખદ-આચારનો ખાલો એવો સંતસમૂહ તીવ તલસાટથી માગે છે, એવો ખાલો એને મને એટલે એ કેવો થાય ?

જઅસે શબ્દ દીપો યુરુ ધવન,
અન્ટરગત પ્રકાશી;

સૂરતાં લગી યુરુકે ચરનમેં,
એર વાસના છૂટી.
યુરુચરણની આરાધના પછી એની ચિત્તશાંતિ સંધાય છે. શૂન્ય શિખરમાં એ ક્ષીન-વિક્ષીનતા ઝંખે છે.

શન શિખર પર અહર સિંહાસન,
કોઈ મનને દેખા
પી લે પ્યાસા ભય મતવાસા;
આઠ પહોર લવલીન

આમ શબ્દ-એકતાનમાં એ ચૈતન્યશૃંગના ચળકાટ ચિતવે છે.

વાણીમાં રહેલી વૈવિધ્યમય સાધના માત્ર શબ્દરૂપી કલા નથી. વાણીની પહેલાં આભતિલિ-ક્ષાની ધૂણી ધખાવી રાખી છે. આ ધૂણીના હોમસન્ધિએ અંતરકોમલ માટે એકાં દરેલાં છે. જીવન-કોમળણ્ય એવાં દૃષ્ટો માત્ર માનવતાના વનમાં જ મળી શકે છે. નરકવંતી વસુધામાં એ લોકસંતો આનંદરાગના રોષાં ઉગાડવા માંગે છે. વસુન્ધરાનાં માટી-મગ્ગોખાંના માનવી, કલેશતાં આરાપખેડ્યાં છે. એને કુટુંબ છે ને કપ્પીએ છે, દૈયું છે ને પ્રાયુષી દુતાશ છે, બચળવાળની કુંપ-ળવેશો છે, ને એ વેશોની ઉછેર-કર્મવૃત્તતા છે: એ માનવીને બચહાર છે ને વ્યવહાર-સંજોપનની આખર પશુ છે: સંસારના સંચાનાં અનેક રુઠું, ચક્રો, પાટા વગેરેથી એનો આતમકક્ષય વિકસી રહ્યો છે. કોઈ કોઈ વાર એ સંચો નરક યાદી જાય તો જીવનકસોટીના સ્નેહમય તેજથી તે કોમળ જાય છે. આમ લોકમંતોના અંદિક જીવન-વચો અનેક ખોટકાઓમાંથી પસાર થતા આતમશિખરની પરાકોટીએ પહોંની જાય છે.

એવો ઉત્તુમ સાધનાકળશ, લોકશિખરને
 ઘાટે ઝળેળતો પોતાના અનુભવના ભયોનિર્ઝરા લોક
 દિશાએ વહેવડાવે છે સુર્ષમાળના પ્રકાશપુન્જ સખી
 એ સવેદનકિરણાવતિ સર્વતોમદ્ર બની રહે છે
 શબ્દપ્રતિભા તો માત્ર વાહક રૂપે થઈ રહે છે, અને
 માયતી ભવજકૃતિ માનવતાને દોરવણી આપતી
 સવાદિત ટેકા રૂપે રહે છે “અનુભવીએ એકપુ
 આનદમા રહેવુ રે’ એ ઉક્તિ વ્યક્તિપ્રભાની એકા
 શતા અંગેના સુચન રૂપ છે પણ એ એકવાપણાનુ
 સાધ્ય-લક્ષ્ય તો આનદની સમભાગી વહેચણીનું જ
 હોય છે ભક્ત તો એકાંતિક એકાંતતામા સાધેની
 સિદ્ધિને જનકલ્યાણમા વટાવે છે કરુણુ ને આત્મ
 રમણીય સવેદનશીલતા સતજનતાનો પથપ્રદીપ હોય
 છે પોતે તરે અને અવરને પાર ઉતારે એ એની
 તપોમય જીવનતરીના છે

ભક્તજીવનની વાણી પ્રભુ-ઓશિયાળી બની
 રહે છે એના નાયને એ જીવસુષ્ટિમા શ્રેષ્ઠ એવો
 માનવવિહારી બનાવે છે એ પોતે પરજીનો પ્રણયી
 હોય કે વાગીપો વિધુર હોય પણ આનંદસુષ્ટિમા
 કીડાગણમા એ એના આનંદપ્રભુને ખેડાવે છે, હેરવે
 છે ને ફેરવે છે, પેડાગે છે ને પ્રખાતના ક્ષાલમહૂર્તમા
 પોતાના સ્તન સાથે જગાડે છે અજ્ઞાનદ એના
 ખાતનાથ-વિહારીને પ્રેમપરાયણતાયે જગાડે છે

પ્રાત યયુ મનએહન પ્યારા
 પ્રીતમ રહ્યા શુ પેડી રે ।
 વારવાર મુ હુ વિનતી
 જગજીવન કર જોડીને ।

એ પછી તો એના જગરણની રાહ જોવાય
 છે. રાહ જોનારાએમા ભક્ત-સત અનેકાની માથ
 એક થઈ ગહે છે વિશ્વગૃહના ગોતાગો રાહ જોતા
 જીભા છે, અનનીકાસની અમળાએ પ્રેમધેને ખોળી
 યજ રહી છે, સર્જન-પ્રવચના કાલેશ્વરો સિવસન
 કાલિક પણ પ્રભુના પોદણુ-નિષેતને આદમ વાળી
 જીભા છે સર્જનંતવની સામુદિક આરમૂ બાનપ્રભુને
 બેઠા કરે છે, ભક્તજનનો સવાદી આત્મા દર્શન-
 સાક્ષાત્કારમા કલ્પોત્પી જોડે છે

આ પછી ઉદયા પત્રીની ક્રિયા આરેખાય છે
 માન-પ્રવૃત્તિની પાપે ભક્તકલ્પના જોડે છે —

રસિવાજી રાય આગણે બેઠા
 પ્રમળ દાતણુ કરવાને,
 મખમવની ગાદી બદ્ધમૂલી
 પાટ ઉપર પાથરવાને

દત્તધાવનની ક્રિયાપ્રક્રિયામા પણ પવિત્રતા અને
 લાઘ અને હાથ મિલાવતા સાથે ચાને છે —

આજી જલ જમનાનુ અણું
 કમનજરી ભરવાને,
 સેના મેડુ પ્યાડ લાબ્યા
 સુન્દર આગે ધરવાને

એ પછી સ્નાનવિધિ અને શરીરસ્વચ્છતાના
 સરકાર આટે પાય છે, ને અજ્ઞાનદ એનું સ્તવન
 આરોપે છે

જ્ઞાનંદ એના હરિનો દૈનિક કાર્યક્રમ આગળ
 ધપાતી તેમા જીવનની સળગમ્મતતા સાથે છે
 આદારવિહારની ક્રિયામા સ્વાદી દૃષ્ટિ ખાસ
 જળવાય છે મસારસ્વાદ અને અનલહોમતનો
 સજાર એ ભક્ત પાકી રસદૃષ્ટિથી આપે છે

ભક્ત-હરિયાની સત્કારક્રિયામા પ્રેમસહજ
 વિનય ને રિવેકના બહાર બધાં છે એના સ્વામીમાં
 એ સર્વોત્તમ નિષ્કપુરુષનુ પ્રાકટય પેમે છે, પોતાના
 અતરમા એ પ્રેમખળનાનો સમૃદ્ધિઝળેળાટ
 બારોબાર નિગળતો પડ્યો છે, પણ માનવજન
 વ્યવહારમા નમતાની મગતતા જ એક આદર્શ માત્ર
 હોઈને, તે જ મિશ્રીન મહેમાનને પણ આધાનો
 મુગટ ગણીને યજમાનધર્મમા કિકરતા અપનાવે છે
 તેમ ભક્ત પણ ભક્તિપુરુષ પ્રયે અનેતમા ને
 જોડીજીવશી નમ્ર અતિશ્વ-વિનય દાખવે છે

અજ્ઞાનદના નાથ સિરાબ્યા
 દૂધ ભત સાહરિયા રે,
 અણુ ક્યું દરિ વૃપ્ત યજને
 નીરખી લોચન દરીઆ રે ।

‘લોચન-દારણ’ અને ‘જીવનસંતોષની મધુરપઃ
અદ્યતામાં અનર્ગલતાની મહાભાવના; અક્ષુણ્ણ
વિવેક-વિરલતાથી આત્મસાન્ન્યના સાધવાની મન-
તૃપ્તિ; આ બધું રસમય, સુખમય શાંત જીવનો-
પકારક વિરાટ-લઘુતામાં શમે એવી આત્મધીસા
છે. ‘વિરાટ-લઘુતા’ અહીં અદ્યતામુલક નથી, પણ
જનરમાન ને પ્રાણવાન નમ્રતાની ચૂર્તિમંત
તરોવાણી છે.

આવે જ મૂઢસ્થાશ્રમી આદરભાવ નરસિંહ
મહેતામાંથી જન્મે છે. સત્કારગિસોપિત જીવન-
સાધના આંદોલિત બનીને, દરિઆતથિમાં નિત્ય
સાનિધ્યતું સ્વપ્ન સેવે છે.

ધણા દિવસની ગોઠડી
કાન આગળ કીધી
અને
ત્રેમની સાંકળે બાંધ્યા,
હવે નહિ દઈ જવા,
નરસેના સ્વામી શામળા,
આલો ગોકુળ ગાવા.

આ પ્રમાણે વિશ્વના સનાતન અને અમગનિગ-

મના ગૂંચળાતું ત્રેમસ્વાગત માનવીય આવેથી
તરબોળ બને છે. લોકસમાજના દાકરયાળી
વખતેના દરિજન-સમૈયા વૈવિધ્ય ને ધન્યતાના
શક્તિશુભ્ધ અંકુરો છે. વ્યવહારની અતાગ આંધી
વચ્ચેના એ એક કે આંધી ધડીના બજનસમૈયા,
લોકકાળની અંતરિસનાર રણુકાવે છે. વિવિધ
કીર્તિની ને થાળની ત્યાં કંઈ-સ્પર્ધા જન્મે છે. દરિને
ધરાવાતા પ્રસાદ પરનો અંતરપાદો અનેક દરિ-
રસિયાઓનો ભક્તિકૃંદિત ભાવ સંતાડતો પડ્યો હોય
છે. લોકગત બેજનરસાવણીના વણીનો જડ જીમને
પણ રસિકતાના પાણી મુકાવે છે. પકવાનો ને અન્ય
આવિસામગ્રીના તારાં આલેખનો વ્યવહારગરીય
ગાનીઓના રસગર્થી નમૂતા છે.

પ્રભાતિયાં, આશ્વાનનાં પદો, થાળ વગેરે
દિવસ અને રાત્રીના પ્રહરાતુક્રમ હોય છે. આનાં
રાગ-રાગિણીઓ પણ સમયપ્રવાહમાં એકતાનતા
અને એકરસતા જમાવે છે. સંગીતચાત્રીપતાના
સ્થલકાળનો મેળવંત જનમ આપણા દેશી બજન
પદોમાં સચવાયો છે. સંગીત-તત્ત્વના યુગર્ષોમાં
માનવ-રાગની આવી અદીઠ સરવાણીઓ મુગપર-
પરાથી જ વહેતી આવી છે.

ધનપૃથ્વી ઇંદ

પૃથ્વીમાંની એક રાતે કવિ ઉમંગ થકી
પ્રખુચનાં કાન્ધ સ્ત્રી પત્નીને સુખાવે છે!
સંસ્કૃત શબ્દાવલી ને ધન પૃથ્વી-ઇંદ યુષ્ઠી
કવિ-પત્ની બેાશી ઊઠ્યાં ઉપ મને આવે છે!

વાસુદેવ જાની

કવિતાની પગદંડી

‘કવિતાની પગદંડી’ ઉદ્દેશા યોગ્યકે અંકથી અપહ નથી. તે
આવતા અંકથી નિષ્ક્રિત આપવામાં આવશે.

જીવને : એક ભજન !

જીવ તુ શિદ્ધિ યતા નવ કરે
 જીવ તુ શે નિરાત ઉર ધરે—જીવ
 ટચલી કરમ ગુણિ પર જેણે
 ગોવર્ધન ધાર્યો'તો,
 નાનપણુમા ગર્વભૂતિ' શો
 કસમાએ માર્યો'તો—
 એવા વીરને નાજુક રૂપે
 કદપી ધ્યાન ધરે !
 કહે એ તારુ ધાર્યુ કયમ કરે ?—જીવ
 પૂતના મારી, ચાણુર માર્યો
 માર્યા અસુર હનરો,
 જરાસઘ, શિશુ, નરક જુલમીઓ
 તણા પ્રાણુ હરનારો—
 એને ગોપીવંનલ કહી તુ
 તારુ મન છેતરે
 કહે, એ તારુ હિત કયમ કરે ?
 કહે, તુજ સ્વાર્થ કયાથી સુધરે ?—જીવ
 પાપીઓતુ દમન કરીને
 સાધુજન સુખી કરવા
 જીવન ધરીને ક્ષણ ક્ષણ મથિયો
 પુરુષાતન વિસ્તરવા—
 એ પૌરુષભૂતિની ગદાને
 તુ તો સાવ વીસરે !
 કહે એ તારુ ધાર્યુ કયમ કરે ?
 કહે તુજ રક્ષણ એ શીદ્ધ કરે ?—જીવ
 મયૂરક

એવું રે તપી ધરતી એવું રે તપી

જેવાં તપ રે તપ્યાં'તાં એક દિન

પારવતી સતી ————— (૧૧૫)

અગ રે સૂકાય એનાં, રગ રે સૂકાય,

કાયાનાં અમરત એના ઊડી ચાલ્યાં જાય;

તોયે ન આવ્યો હલ્લુ મેહુલો જતિ .... એવું રે ....

વન રે વિમાને એનાં વન રે વિમાને -

પખીડા જોતા એનાં પશુઓ આકાશે
જટાળો એ જોગી કયા યે કળાતો નથી .... એવું રે

કહીને તમે સૌ તારા દૂર છે દેખતારા;

કહો ને સાગરનાં શિખરો, આકાશે પહોંચનારાં,
આખોની વીજ એની અગ્રી કહીં? .... એવું રે

કહો ને સાગરનાં વાણી તમને છે સંભવાણી? .

ઘેરી ગંભીર એની આવતી કયા યે વાણી?

એની રે કુમાન દીડી તણાઈ કહીં' .... એવું રે

આવો ને મેહુલિયા આવે, ધરતીનાં તપ છોડાવે

રગે ને રૂપે નવા તપસીને એ સુહાવો

અમરતથી, હૈયું એનું દિયો ને ભરી .... એવું રે

મહાકાવ્ય પાર્શ્વ

કવિકથાઓ

મૂળરાજ અન્નરિયા

પ્રિયે, સુના દો મદિર ગાન !

એક દિવસ આપુની કુટિરમા એક દિન્દી કવિ આવ્યા ને પોતાલુ કાવ્યપુસ્તક ભેટ આપી ગઈથી કહેવા લાગ્યા 'મહાત્માજી, આ પુસ્તક માટે મને બે દાગર રૂપીઆનુ ધનામ મળ્યુ છે'

'અન્નજી, તો મારો અર્ધો ભાગ લાવ્યા છો ને? આપુએ હસીને કહ્યું કનિ શરમાઇ ગયા કેઇ જવાન ન જડયો યોડી વાર રહી દિમત એકરી કરી એમણે ફરી કહ્યું 'આપુ, મારી કવિતાઓ આપ જરૂર વાચી જશો'

'હયો, તમારી સામે જ વાચી લઉં' કહી આપુએ અદ્વિતહીથી પાના ઉચવાવી પ્રેયસીને ઉ શીને લખ્યા એલા કાવ્યમાથી એક પકિત વાચી ખતાની 'પ્રિયે! સુના દો મદિર ગાન !'

ગાધીજીને આવી કવિતાઓમા શો રસ હેઈ શકે? ઉપલી લીગી સાબળી આગુબગુ બેડેલા હસી પડયા આપુએ કહ્યું 'કવિરાજ! હવે તમને સતોષ થયો ને? જો તમારી ઇન્જા હોય કે હુ તમારી કવિતાએ વાચુ તો હું જલ જલ એવુ માગો બહાર મને કાવ્યરસ આખવાની ફરસદ જ કયા છે? ને તે પણ આવો, પ્રિયે, સુના દો મદિર ગાન !'

કાવ્ય-જાડય

કવિ નાનાલાલ કહે છે - 'હો પણ અર્થધન કવિતા લખી છે કાવ્યમાત્રાના મારા ખીજ વર્ષમા કાવ્યહયોગી નહોતી બેડી ત્યારે, 'સ્નેહમુદ્રાની અર્થ' ધનતાની છાયામા ૧૮૯૩મા એવુ અર્થધન લખ્યુ છે, એવુ અર્થધન-લખ્યુ છે કે એ વાચતા આજે મ્હનેયે કાવ્યજાડયમા અર્થ ગૂચવાઇ ગએલો ને યોવાઇ ગએલો બાસે છે, જડતો નથી મ્હારાં એ

કાવ્યોનો અર્થ આજે મને ઉકતતો નથી'

જાણુ ટાંગેરના ચિત્રે!

આખરનને તેની એક જૂની કવિતાનો અર્થ કાઢએ પૂછતા તેણે કહ્યું 'જ્યારે એ કવિતા છપાણી ત્યારે એનો અર્થ તણુ જ જણુ મળ્યુતા હતા હુ, મારા એક મિત્ર અને ઇશ્વર આજે એ મિત્ર મરી ગયા છે, હુ અર્થ જૂની ગયો છુ, તમારે તે સમ વોજ હોય તો ઇશ્વર પાસે જાઓ!

'એ કવિની જોડ સખિ નહિ જડે રે લોલ'

સાત સાત બાળકોના અકાળ મૃત્યુ અને આવવી કાને છોકરાને હું શુ ખવરાવીશ એટલી હદ સુધીની ચિંતા કરાવતી ખોટાકરની આર્થિક જીવનની કમાલિયત એ બે બાનતો તેમના કાવ્યકરણની યોષક હતી પોતાની આસપાસના નારીજીવનના દારણુ કલેશમય સસારન દર્શને જ કવિદિલમાં એ નારીઓને કઇક એવુ સાહિત્ય આપુ કે એમનો કડવા જીવન મોઠા અને-તેરી ઇન્જા જાગૃત કરી હતી ગરીબીની ચૂડમાંથી ઉગરવા માટે કવિએ વૈદુ ષણુ અજમાલ્યુ હતુ પણ એ દવાની પણ કારી કાવી નહિ મુખબની હવેલીમા મુખીઆજ ખની ઘેર ઘેર પ્રસાદો પણ પહોચાડયા હતા

હા બેના દરમાયાથી શિક્ષકની નોકરીનો પ્રારબ કરીને 'બદ્ધબદ્ધી ગરીબીમા જૂજરી જમતર અને ઝરબર્થ નિજ સસારમાથી 'જનનીની જોડ સખિ, નહિ જડે રે લોલ' જેવા ગીત-અચૂતો વયોવી આપ નાર આ કવિની જોડ ગૂજરાતે ખીજ નહિ જડે

આજ પણ એમના કાવ્યો એ પ્રસાદો જેવા જ ગમ્યા લાગે છે ને ગૃહજીવનના કાવ્યોમા એ હજુ મુખીઆજ જ છે

અગર મેં બાગમાં હોતા.....

હૃદનો પ્રખ્યાત શેર છે કે:-

અગર મેં બાગમાં હોતા

તો ગુલશનકો લૂંટા દેતા.

જેના અર્થ ગાય છે

હતે જો હું કદિ માળી

લૂંટાવી દેત ફૂલવાડી.

ને એ ફૂલવાડીને

હતે જો હું કદિ માલીક

(તો તને) પકડાવી દેત પાણીચું!

વ્યવહાર શાસ્ત્રી

પંજાબમાં અંગ્રહને દિદાયતે ઈસ્લામ સંસ્થા તરફથી આજ્ઞતી ઇસ્લામીયા કોલેજ સી વર્ષ જતી છે. એ સંસ્થા એક શાળા, કોલેજ અને પુસ્તક પ્રકાશન ખાતું ચલાવી રહી છે. કોલેજનું મકાન પણ ઘણું સગવડવાળું અને બહોળું છે. આ અધુ ઊભું કરવામાં સરકાર કે સરકારી મદદ કરતાં શાસ્ત્રી વધુ સહાયરૂપ થઈ છે

દર વરસે એક ખાસ પ્રસંગ યોજવામાં આવતો. તેમાં શાસ્ત્રસંપ્રદાઈ ઠા. ઇકમાલ તેમની નવી નજમો સંભળાવતા. આ પ્રસંગે ઇકમાલની શાસ્ત્રીના આશકોથી કોલેજનું કમ્પાઉન્ડ બરાઈ જઈ. પચાસ હજારથી એકથી મેદની કદિ ન થતી. તે વખતે ત્યાં કાળો ઉધરાવવામાં આવતો જેમાંથી કોલેજના અંદાજપત્રની ખાધ પૂરાતી, ને વધતું તે બરિષ્ઠ માટે જમા રહેતું. આજ પણ તેમાંથી કોલેજનો ખર્ચ નીકળી રહ્યો છે.

કોલેજમાંથી કવિતા કરતાં તો ધણા શીખતા હશે. કવિતામાધી કોલેજ ઉભી કરતાં તો પંજાબ શીખ્યું.

ખાલી અને પ્રશ્ન

હૃદના મહાકવિ ગાદીબને દીચવાની ઘણી ટેવ હતી. એક વાર પાસે પૈસા નહોતાં તેને પીવા મળ્યું નહિ તેથી મસ્જીદમાં જઈ નમાઝ આદરી તે ખુદાને અરજ કરી કે 'આજ પુરતી તો એકાદ ખાલીની બેગરાઈ કરી દે, નહિ તો કંઈ લખી શકારો નહિ.'

અર્થો નમાઝ વચ્ચે તેની નજર મસ્જીદની બહાર ગઇ તો જોયું કે તેનો એક શિષ્ય શરાબની બોટલ હાથમાં લઇ તેમને નિશાની કરતો જણાયો. 'ખુદા, તું તારા પંદાઓની પ્રાચીના સાંભળવામાં કેટલો ઝડપી છે?' કહેતો કે એ બહાર દોડ્યો.

કવિની રી

સ્વ. ગોવિન્દ સ્વામી શ્રી. સુન્દરમની સારવાર તેમના ધર્મવેદ બનીને કરતાં હતા હતા. શ્રી. સુન્દરમને એમણે સાગ કર્યા એટલે એમણે શ્રી. સ્વામીને ક્ષમા પૈસા બાબત પૂચ્યું. શ્રી. સ્વામીએ સાદારવર્ષ શ્રી. બ. ક. દા.ને પત્રરૂપે ઉદ્દેશીને ચર્ચા કરતો અભ્યાસપૂર્ણ લેખ શ્રી. સુન્દરમને લખેલો તે શીના પદલામાં 'શાસ્ત્રી' માટે માગી લીધો.

કવિ રાગ!

ફ્રેન્ચ કવિ જિરાર દ' નાર્વો દીવારવખતોમાં મદા મગ રવા કરતો. પાંચ વખત તે એને દીવાના-શાળામાં મૂકવામાં આવ્યો હતો. છતાં એ કેટલાંક સુન્દર કાવ્યો અને રસપ્રદ ગદ્ય લખી ગયો છે. એ શાહી, કલમ ને કાગળ સાથે જ લઈ ફરતો. મન યાજ ત્યારે ગમે ત્યાં બેસીને કવિનાએ લખી કાઢતો. એ જે દોષલમાં રહેતો તેમાં સૌથી વરુશો હીને દોષલના નોકર-ચાકરને ઉઠાડતો તે પોતાના આરકા સાક્ષર કરવા કહેતો. પછી પોતે વચ્ચે બેસી કવિતા કરતો!

પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક ડૉ. જોનસન તેના ખાનપાન તથા આહારવિહારમાં અનેક વિચિત્રતાઓ ધરાવતો હતો. ચાલતા ચાલતા રસ્તે આવતા દીરાના સઘળા યાત્રનાઓને હથ અડકાડીને એ ગણુનો અને તેમાં કોઈ યાત્રનો રહી ગયાની શકા બિષ્કો તે પાઠો ફરીને ફરીથી નધા યાત્રના ગણુનો પગ કરતા મોટા મોઝા અને હાથ કરતા લામી બાથે નળુ ખમીસ એ પહેરતો અને જરાક નરો પડના 'કૂટ્ટ કૂટ્ટ ..' ગણુગણુ કરતો એક વખત થીએટરમાં પોતાની એક પચારી પાડનારને એણે ખુશી સાથે ઉપાડીને બહાર ખાડામાં ફેંકી દીધેને છીસ વરસની વયે પોતાથી બમણી વયની એક વિધવાને એ પરણેને અને એની મધુરજની પણુ શી અજમ હતી એના પોતાના જ રાખ્દોમાં એ જોઈએ

'સાહેબ એ લગ્ન બને પહે એ પ્રેમનગ્ન હતા સાહેબ, એણે રઘરાનના પુરાણ કિસ્સા વાચેના હોઈને એની અદ્ભુત ધૂન એના પર સવાર થએની કે પ્રતાપી સ્ત્રીએ તે પોતાના પ્રેમીને કૂતરા તરીકે જ વાપરવો જોઈએ અને એટલે સાહેબ પહેના એણે મને કહ્યું કે હું ખૂબ ઝડપે હાકને હતો અને પછી હું ધીમે પડ્યો એટલે કહે કે હું બહુ મદ હતો હું કઈ હવસનો યુવામ નહોતો એને તે એ નજરે પણુ ન પડે એટલી પૂરપાટ ઝડપે હકારી ગયો રસ્તા બે વાડની વચ્ચે ધકને જ જતો હતો એટલે એ બૂની તે નહિ જ પડે તેની મને ખાતરી હતી અને છેડે જ્યારે એ આવી પહોંચી ત્યારે ર તી હતી'

આ પ્રમાણે જોનસનની સર્વગી ધૂનો વિચિત્રતાઓ અને તેના આકર્ષિક ભિન્નરઓને વશ બનીને તેની પત્નીને ચાલવુ પડ્યુ. એ જો સહનશીર ન હોત તે એમના સ મધનો વહેને જ અત આવી ગયો હોત પરંતુ બોસવેલ જણાવે છે તેમ તેમનુ સોળ વર્ષનું દાપત્ય છુનન સુખી રહ્યું હતુ, અને એ પાછળ જોનસનની પત્નીની સહનશીરતા જ કારણરૂપ હતી

વિ હમણા હુ બાવનમરના રા ઉમેશ ખવિ કૃત ધરકૂકડી નાટક નાચતો હતો નાટકની ચરઆતમાં જ દરખતુ વર્ણન આપતા પૂઠ ત્રીજે લખ્યુ છે

રંગિયુ' છણુ છણુ છીકો
આવે તેડુ' મ્મ્મ્મ્મ સુહાય છે.

આ વાક્યનો અર્થ મને સમજતો નથી રન્ડતાની વ્યાખ્યા 'છણુ છણુ છીકો આવે' એવી રન્ડતા' શુ રન્ડતા ને સોદામણુપણુથી છીકો આન્તી દશે ?

આપના વાચક વિદ્વાનનર્મયાથી કોઈ આ વાક્યનો બાવાર્થ સમજવશે તે ઉપશૃત યજ્ઞ અ. ન. મહેતા

કવિતાની ચેજના

કવિતામાં બને ત્યા સુધી યુજરાતના તમામ નાના મોટા મૌ કવિઓની છમીએ હપને હપે કવિની કૃતિ સાથે સાથે પ્રમ્ કરવનો વિચાર રાખનામાં આ યો છે મૌ કવિઓને અગત પનો લખના જોઈએ-પણુ પેરેજના બચાવ ખાતર અહિ બિનતિ કરવામાં આવે છે સૌ કવિમિત્રો એવી છમીઓ મોકલાવે આ ચેજનામાં તમામ વિવે ચક્રોનો સમાવેશ થાય છે -ત ત્રી

કરુણાંતિકા (નવલિકા)

દુર્ગેશ શુકલ

સુરભિએ ટીપોય પર ચાલો પ્લાસો મૂકતા કૃષ્ણ, 'વિવેકબાઈ અને મંદાકિની પગ્ની ગયાં, સામન્યું ક' કાટ ઉતારી ખીટીએ ટાંગતાં મનદરે જ્ઞાન આપ્યો, 'સારી વાત છે. એક કહેવન છે ને, કદી ન થાય તે કરતાં મોડું પશુ થાય એ વધારે સાર.''

સુરભિનાં બસા મ કોચાયા, 'આમા સારુ શુ ? જ્યાનવડેન પીચારાં હોકગ માયે રજગી ગયાં એતું શું ? આજકાલ આ બલેલાગલેના સ્ત્રીપુત્રો અતુ કેમ કરના દને ?'

મનદર ચાલો પ્લાસો હાયમા લેવા હર્મન મોલો, 'એની પાઠગ પીચનેા યુદ્ધવ્યદ છે.'

'મો ?'

'એક પર ખીજ આવે એટલે પહેલી રખડી પડે કે નહી ?'

'હા.'

'પત્ની આ રખડી પડેલીએ અરો એમના માખાપે 'સ્વકતાઓ'ને પ્રત્ન આગળ કરને, મળવળ મલાવને અને કાયદો કગપરો, કે એક પર ખીજ લાવતી હોય તો પહેલીને કાયદેમર લગનન પનમાથી મુક્ત કરીને જ લાવતી. આવો કાયદો કગવસતી મમાગને કરજ પાડવાને માટે તો આ એક પત્ની એક ગોળા હોડવામા આવે છે.'

સુરભિ માનવી ન હોય તેમ નકામતક માયુ દલાવતી બોની, 'મનાવો છો ચાતા ?'

'માયુ કહું છું, સુરભિ, આની પાઠગ પુરાનેની યુખ્ન વિચારણા છે. ચોગ્ગના છે.'

'હા, મેડી ચોગ્ગના ન જોઈ હોઈ તો.' સુરભિ સીકાઈને બેવી, 'માર્ગમાડેન મેડી ઉમર સુધી કોલેજમા ભણવા કરે, લગનજીવતી વેગમા ગ્હે ને પત્ની હોકગની મા ધરાવુ મન થાય એટલે હાય પડ્યુ તે દલિયાર.'

મનદરથી હમી પડાયું. 'દલિયાર ! અગર ! આવો અગ્રિષ્ટ સમ્પ્રયોગ ન કરતી હોય તો ?'

'તમારી માફક ગોળગોળ બોલના અને નથી આરકું.'

'પશુ સુરભિ, આપને ગૂજરાતીએ કાયગમા પાયગેરી રાખીને મારીએ. કીનાઈન ખાઈએ પશુ સુગરકોટડ.'

'બગી એ રેવ' સુરભિ કીનાઈન ખાઈ હોય તેનું મોં બગાડી વગી પાડી કંઈ મદ અન્યું હોય તેમ એની કવીલના મમર્થનમા બેવી, 'ને તમે શુ કૃષ્ણ ?' પેવી રખડી પડેલીએ ન સંધવા, ન વિધવા નેરી કડંગી ગિયનિમાથી બચાા છટ હોડાને કવરો કગવગે. એતુ માનના હો તો ખાડ ખાર છે.'

'ખાડ ખારી હોય તોયે આ રેસર્વોગના જ્ઞાનામા હુ અને ખાનવે તેન નથી. પશુ ત્વરે કહે, આ રખડેલીએ કહે શું ?'

'વેનશન ખગે. બેવી બેવી કૂદતી કહે. આર ચોટલા બેગા યર્ન કાઈતું પર બ મશે ને હમ પકડીને બોલાવો છો તો કહું છું. કે આા સંબધો આંધી કુગચ > દેલ રશે.'

‘હું છામ પકડું’ તો તું બોલી શકેજી શાની ? પણ સુરભિ, તું જરા વધુ પડતું ખરાબ ચિત્ત દોરે છે. એ સ્ત્રીઓ એમ નહીં જી જીવે પણ પોતાની સ્થિતિ સુધારી લેવા લડી લેશે.’

‘હા લડી લેશે. તમે તો નરાતાર જૂઠ્ઠા છો.’

‘હું જ તો. હું કેવો છું તેની ખમગ ખીમને ક્યાથી હોય ?’

‘ન જ હોય. બગાળામાં બૂખમરો થયો ત્યારે કહેના હતા, આ બૂખમરો બળવો કરાવશે. દોષ્યા લોકોને ચડાવના અધ્યા, આમ બૂખે મરો છો, તે કરો બળવો. ઉધવારી નાખો સરકા? કેમ કેટલે બળવો ન કર્યો ? પદર લાખ માણો ટાગા ધસડીને મરી ગયા એ પદર લાખમાનો એકે દેશ માટે મર્યો ? ને હવે કહે છે રખડેલીઓ બળવો કરશે જૂઠ્ઠા !’

સુરભિ એના મિલનથી અને હાવભાવથી બોલતી હતી કે મનહર એના મો પર બદલાતા ભાવો જરા રસથી અને પ્રસ શાપૂર્વક જોઈ રહ્યો હતો. એ બોલી રહી એટલે એણે હસીને કહ્યું, ‘પણ વિનોદ ઉપરનો ગુસ્સો મારા પર હાનવવાની જરૂર ? જ ને એની સાથે લડવા એકિસેથી યાકયો પાકયો આવ્યો, ત્યાં તું માથું પકવવા બેસી. બાકી કોઈની વાતમાં આપણે શા માટે માથું મારવું જોઈએ ? એમના કર્ણ એ ભોગવશે.’

‘એ તો કંઈ નહિ ભોગવે. ભોગવશે ગાપડા જ્યાંબેન ગિંદગી આપી’ બનડતી ખાતી થયેલા ખાલો લઈ સુરભિ રસોડામાં ગઈ.

ત્યાં ‘આવું કે સુરભિમેન’ કહેતા બાણુવાળા કમળામેન બોલીના આરજ્યામાં ડેકાયા કમળામેન ત્રીસપાત્રીસેક વર્ષના, મધ્યમ જીયાઈના અને દીકે આખને ગમે એવા ધાટીલા હતા. વાતો કરવામાં પણ સાફ એવું બહુ હોય તેમ લાગતું. કાજુકે ધણા ધણા વિષય ઉપર એ વાત કરી શકતા. એમના વર શાન્તિનાન બાગે જ કોઈ સાથે બળના, પણ કમળામેન તો સૌ સાથે મળતાવડા હતા મનહર સાથે એમને ચર્ચા કરવી ગમતી એટલે ઘણી ઘર એ ત્ય બાવી બેસના અને વાત વળગતા

પણ સુરભિને એમની આ ટેવને લઈને કમળામેન અળખામણુ લાગતા એ માનતી-અને કહેતી પણ ખરી કે કમળામેન એને નહિ, પણ મનહરને જ મળના આવે છે છતા અતિચિસતકારની ભાવના એને કમળામેન તરફ રખડ અણુમો બતાવતા અટકાવતી મનહર આવે કહે તે પહેલા તો એણે બહાર આવી આવકાર આપતા કહ્યું, ‘આવો કમુમેન’

“અહો! તમે પણ ઘેર જ છો ને શું ?” મનહર તરફ મીઠું સ્મિત કરી કમળા બેલી

“એ હશે એ જાણીને તો પધાર્યાં છે, ને વળી.” કહેતી હોય તેમ સુરભિની આખે કતરાતી મનહર તરફ વળી

મનહરે કહ્યું, ‘હા, હજી હમણા જ એકિસેથી આવ્યો. આત્રીને આ પીધી, ગપ્પા માર્યા.’

‘શું વાતો ચાલતી હતી ?’

સુરભિની આખે બોલતી હતી, ‘અમારી વાતોમાં તમારે શું ?’

મનહર સુરભિને ચીડાવવા બોલ્યો, ‘સુરભિ મારી સાથે તકરાર કરતી હતી’

‘તકરાર શાની તે તમે ય તે ?’ સુરભિ રાખથી બસ સ કોચતી બોલી, ‘સહેજ વાત કરતી હતી તેમાં તો મોટી તકરાર કરી નાખી ?’

સુરભિની આ હમેશની તકરાર હતી કે મનહરે એમની બે વચ્ચેની વાત કદી કોઈને બહાર કહેવી નહિ ખીમની વાતમાં ત્રીમને શું ? પણ કેણુ જાણે કેમ, સ્ત્રી જે વાત સ્મૃતિધન ગણી હોયના કોઈ અજોઅર ખૂણામાં સાચવી રાખે છે, તે જ વાત પુરખ બહાર પોકારીને કહી નાખે છે ! મનહરનો આથી

જુદો અભિપ્રાય દતો. એ કહેતે કે સ્ત્રીનો સ્વભાવ સંચય કરવાનો છે, ત્યારે પુરુષનો સંચય થયેયુ ઉચ્ચસ્તરીય દિલથી વહેતી હોવાનો છે. 'પશુ તમે ઘરની વાત બહાર કદા છે શા માટે?' સુરભિની આ હમેશની દુરિયાદ હતી. અને મનહરનો આ હમેશનો જવાબ હતો, કે 'એથી સુરભિ રીસાતી હતી અને મનામણાંની મીઠી તક ઊભી થતી હતી એટલે.'

મનહરે કહ્યું, 'જો હું શાન્ત રહ્યો નહોત, તો તું લડવાની જ હતી.'

'પશુ વાત શું હતી એ તો કહો? તમે ચારી જિજ્ઞાસા ઉરકરો છો ને કહેતાં કંઈ નથી' કમળા બોલી

'અને એક મહાન સામાજિક ઘટનાની યોગ્યવિગ્યતા વિશે ચર્ચામાં પડ્યા હતા.' મનહરે કહ્યું, 'એક પર બીજી લાવતી તે ઠીક કહેવાય કે નહિ?'

'વિનોદભાઈ અને મંદાબેન પરથી વાત નીકળી હતી.'

'મંદાબેન શાનાં વંદાબેન કહે?' સુરભિ મંદા તરફનો તિરસ્કાર વ્યક્ત કરતા બોલી.

કમળાએ પૂછ્યું, 'સુરભિબેન કોના પક્ષમાં હતાં?'

'જવાબેનના' મનહરે કહ્યું.

'હોવાં જ જોઈએ. ને તમે?'

'તદરથ. પારડી પંચાત મારા ઘર મા લાવી કલ્લ ઊભો કરવા જોઈએ હું સુખી નથી.'

'જખરા છો.' કમળાની હચમી આંખો મનહર તરફ રિયર થઈ.

સુરભિને કમળાના મોંએ થયેલી મનહરની પ્રશ્નના ગમી નહિ. એ બખડી, 'છે જ તો.'

મનહરે ચાંત પાડવાના હેતુથી કહ્યું. 'તું નકામી મિડાવ છે, સુરભિ, આમાં પક્ષ લેવા જેવું ક્યાં છે? કારણ કે પુરુષ એક તદ્દન ગાંડા જેવું, વેતાળવ્યુ, કમબક્ષ ઘેરું પરપો, એ બીજું ઘેરું ન કરે તો એને જીવવું કેવી રીતે? આખી જિંદગી વેડી નાખવી? પહેલાં ક્યાં પુરુષો એવાર ઘેરાં નહોતા કરતા? હવે નવાઈ છે.'

સુરભિ ઉરકરાઈને બોલી ઊઠી, 'રાખો હવે. આડ્યા ગાંડા જેવું ઘેરું જ નથી હોતું. પુરુષ પશુ કાષ્ટકારો હોય છે. એને જોમ છૂટ છે, તેમ સ્ત્રીને પશુ એક પર બીજીને કરવાની છૂટ આપાવે, પછી તમને કહે તેમ નાચતો. આજે તમે ખજર આપ્યા પિના, કે બદલ્યુપેલણની જોગવાઈ કર્યા પિના અમને ખરૂ ખરૂ નાણિયેર પકડાવે છે, તેમ અમે પશુ વહેતા મૂકી બીજીને પરણી રાખીએ તેવી કાષ્ટકાર સત્તા આપાવે. પછી તમને એક પર બીજી, અરે ત્રીજી, કરવાની સંપૂર્ણ છૂટ; જો અમે તમને છોડીએ તો તમે અમને કાષ્ટકારી કોઈમાં ધમકી તમારાં અલુખમનાં છોડારાંની મા યત્નાની કાષ્ટકાર કરજ પગાવી શકો. વાહ રે તમારો ન્યાય!'

એની બોલાવાની છટા પર મુખ્ય થઈ મનહર બોલ્યો, 'સુરભિ, હું આશા રાખું છું, કે આ બધું મને કહેવાયું નથી. પશુ મારા કારણ સમરત પુરુષવતને કહેવાયું છે. ખરેખર આજે મને સમજાયું કે સ્ત્રીજાતિના દહકો માટે કુબેશ ચલાવી શકે તેવી નારીશક્તિને હું આ એક નાની બેગીમાં પૂરી રહી છું. તદ્દં સ્થાન આ ઘરમાં નથી, બહાર છે.'

ત્યાં અંદર બાબો રડ્યો અને સુરભિ ઢગી પડતાં બોલી, 'મારે તો કંઈ ખોટુંદોર્ગ મળવડું નથી. ગળવો તમે. મારું રક્ષન તો આ રજું બાગા પામે.'

સુરભિ અંદર ચાલી ગઈ. મનહર રનેદથી બીની આંખે એને જતી જોઈ રહ્યો. કમળાબેન આ બ્લાલસોયાં પતિવત્નીને પહેલાં તો મીઠી નજરે પશુ કંઈક શાદ આપતાં વદાગીન મુખે જોઈ રહ્યાં. એમને

જોડો ।નઃશ્વાસ નાખ્યો,

એ યોલી, 'સુરભિએન કેવાં સુખી છે !'

કમળાની નિરાશા સમજતા મનહરને વાર લાગી નહિ. ત્રીસપાત્રીસ વર્ષ થયાં છતાં અનૂપત રહેલી માતૃત્વની કામના આ ઉદ્ગારનું કારણ હતી તે મનહર સમજ્યો અને એવું દુઃખ હળવું કરવાના શુભ ધરાદાયી બેઠ્યો, 'સુખ અને દુઃખ એ તો મનની માન્યતાઓ છે, કમળાએન.'

પણ કમળાના અનુભવો એને જુદું જ કહી ગયા હતા. એ યોલી, 'એવું કંઈ જ નથી, મનહરભાઈ. સુખ એ સુખ છે અને દુઃખ એ દુઃખ છે. બંને સ્થિતિ રપષ્ટ છે. બાકી મનને મનારીએ, એ વાત જુદી છે. સુરભિએન સુખી છે કારણ કે એ એક સુખી ગૃહિણી અને સુખી માતા છે. હું દુઃખી છું કારણ કે હું બેમાંથી એકે-નથી. મારી સ્થિતિ સુખી છે એમ માનવા મારા મને કશું એ વચના છે. હું એવી રીતે મારી જાતને છેતરી શકતી નથી.'

આ અણધારી લાગણીપ્રવાહે ઉત્પન્ન કરેલી અકળામણુમાંથી બચાવવા જાણે સુરભિ બહાર આવી. એના મગજમાં હજી 'એક પર બીજી'ની વાત ઘૂમી રહી હતી. આવતાં જ એ યોલી, 'મને એક વિચાર આવ્યો. તમે આ પહેલી સ્ત્રીને રખડી પડેલી કહો છો, પણ ખરી રીતે તો બીજી બેરી જ રખડી પડેલી હોય છે.'

કમળાએ સંમતિ આપતી હોય તેમ માયું હલાવ્યું.

'પણ કઈ રીતે ?' મનહરે પૂછ્યું.

'જુઓ, મોટી ઉંમર સુધી બાઇસાહેબ બાઈખંધ દોરતારોમાં રજા, વગોવાય ને પછી એરી મેરાઈ ગયેલીનો કાણુ હાય જાયે? પોતે રખડી પડે, પતી જે વહેવો તે પહેવો. રખડી પડેલી જ બીજીને રખડાવે. એમાં એને મજા આવે.'

મનહર બહુ વિરમયપૂર્વક સુરભિની દલીલ સાંભળી રહ્યો; અને બેઠ્યો, 'તું મધ્યે અમધ્યે માનસશાસ્ત્રના એક સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરી રહી છે. આપણે કોઈના દુઃખ ઉપર આપણા સુખની ધર્મારત ચલ્યતા હોઈએ છીએ. 'મારે માટે સુખ, તમારે માટે દુઃખ' એ મનુષ્યપ્રાણીની મૂળમૂલ ઘટિ છે. આ પીડનપ્રિયતાને આપણે Primary Sadism કહીએ છીએ.'

'તો શું મંદાકિનીને જ્યાંબનેના સુખનો નાશ કરવામા આનંદ આવ્યો હશે ?' કમળાએ ચર્ચામાં અંપલાવ્યું, 'એ તો હું ન માનું. એક સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીને દુઃખી કરવા એના પતિને પરણી જાય, એવું તો ન જ અને. હા, પુરુષનું પહેવું લગન નિષ્ફળ ગયું હોય...'

સુરભિ વચ્ચે યોલી જોડી, 'સારી રાખા છોકરી નજરે પડે, એટલે ન મળું હોય, તો યે પુરુષોને પોતાનું લગન નિષ્ફળ ગયેવું લાગવા માટે છે, ને દુલાવેલી ધમણીની માફક હાય વરાળ કાઢવા લાય છે.'

એની વાત પર હસતી હસતી કમળાએ એની દલીલ આગળ લંબાવી, 'અને એક આશ્ચર્યજનક જીવન વેડકાઈ જતું હોય, તો સ્ત્રી આવા પુરુષને જ્યાંથી લેવા દિમતથી લોકનિંદા સહન કરી લે એ વધારે સ્વાભાવિક છે.'

મનહરે એની દલીલના સમર્થનમાં કહ્યું, 'છતાં તમે એટલું કપૂર કરશો જ ને, કે કુકળ સહનુ-ભૂતિમાંથી જન્મેલી પ્રેમની લાગણી જ નહિ, પણ સાથે સાથે પોતાની કામનાઓની તૃપ્તિ માટે પણ સ્ત્રી લગનજીવનનો સ્વીકાર કરે છે ? નિઃસ્વાર્થભાવ સાથે સ્વાર્થભાવ પણ ભળેલો હોય છે જ.'

કમળા ગૂંચવાઈ ને ચૂપ રહી.

સુરભિ યોલી, 'હવે બરાબર બોલવા. જે બાઈસાહેબને આવા વેડકાઈ જતા જીવન માટે હવા

આવતી હોય, તો હવે નહિ એના મિત્ર તરીકે છંદગી સુધી. ને અને તો પહેલી ઝેરીની સાથેના સંબંધ સુધારી આપે. પણ એમ છે જ નહિ. એમના પેતાના સુખ માટે જ એ બીજાનું ધર ભાંગતી હોય છે.'

મનહર દહતાથી બે દયો, 'સ્ત્રી પરણે છે, કારણ કે એ પેલા પુરુષ દ્વારા પેતાની કામનાની તૃપ્તિ વાંછે છે. એમ ન હોય, તો એ પરણે જ નહિ.'

કમળાના વદન પર ઊંડી વિપાદની છાયા પથરાઈ, અને એ બોલી, 'તમારી વાત સાચ સાચી છે, મનહરભાઈ, ક્યારેક એ કામનાઓની તીવ્રતા એટલી વધી પડે છે, કે પેલા પુરુષની પ્રાપ્તિ અનિવાર્ય આવશ્યકતા બની જાય છે. એ તો રામબાણુ વાગ્યાં હોય એ જણે.' કહી એ **મારા** સાથું બેઠ શીકકું' હતી.

એના વર શાન્તિભાષને દાદર ચડતા જોઈ એ જગા માટે ઊભી થઈ, 'દયો હું જાઉં. એ આવી ગયા.'

કમળા એ ઊંડી તરફ ચાલી ગઈ.

ટયુશન પના રીને આ બધા ત્યારે સુરભિ બાબાને ધરવાતી હતી. મનહરને જોઈ એ ઉત્સુકતાથી બોલી ઊઠી; 'અરે એ...અહીં આવો તો. વાત કહું.'

'અરે એ...અરે એ શું કરે છે. બોલ ને.'

'પણ અહીં આવો તો કહું ને.'

'અહીંથી સંભળાય છે. બોલ. નહિ તો હું અહીં આવું.'

'પણ મારા બેજાભાં બાબો છે.'

'હીક. ન ઊકતું હોય ત્યારે સારામા સારું જવાતું' મનહર અંદર ગયો અને સુરભિની સામે ઊભડક બેસી એણે પૂછ્યું, 'કહે, શું છે ?'

'તમે કંઈ વાત સંભળી ?'

'કોના વિશે ?'

'આ પેલાં કમળાએ નહિ ?'

'હા. તે ?'

'એ તો ખારે નટખટ નીકળ્યા.'

'કેમ જણાય ?'

'આબો મળો વાત કરે છે.'

'મળો કેને કહેવાય ? કલજલ કલજલ ચાલ્યા જ કરે.'

'ના ના સાચી વાત છે.'

'તે કશું કું ક્યાં ના પાડું છું. કમળાએન અપણી માથે કેવાં છે તેની કાથે આપણે સંબંધ બાકી તો આપણા લોકોની કલ્પનાસકિત માટે મને જલ્દ જ માન છે; ખામ કરીને આપણા મુશ્કરાતીઓની બે જણને બેગાં બેગાં એટલે ઝેરી પ પીકા બનાવ્યાંજ છે—Scandalous People.'

'તમે તો સંભળાવ્યે જ રાખો છો. પણ સામળો તો ખરા'

'હાં બેસો.'

'જુઓ, વાત આમ બની: શાન્તિભાષના મામની એક ખાઈ પેલાં રકમળાએને

ત્યાં બેસવા આવેલી.’

‘શું વાત લાવી હતી એ હતી માલજી ?’

‘કે શાન્તિબાઈ તો પરણેલા છે, ઘેર છોકરાં છે આ કમુ તો આખા ગામનો ઉતાર છે. એણે કસાબ્યા તે અહીં મુંબઈ ઉપાડી લાવી.’

‘વાહ રે ! ત્યારે તો કમળાબેન કમમરદેશની કામિની નીકળ્યાં. પણ સુરભિ, એ શાન્તિબાઈને હડાં તો મોર કે પોપટ બનાવી નથી દેતી, એનું શું ?’

‘તમારે તો બધું મસ્કરીમાં જ જાય છે. હવે તમે સમજ્યા ? કાલની આપણી વાતમાં આટલો રસ કેમ લેતાં હતાં તેનું કારણ ?’

‘હા, સમજ્યો. હવે તું ખાણું કાઢ, એટલે હું ઓફિસે જઈ.’

જમીને મનહર એની ઓફિસે ગયો. આજ શનિવાર હતો એટલે બપોરે સુરભિને લઈ કોઈ સારું ચિત્રપટ જોવા જવાનો એનો વિચાર હતો. મનહર ત્રણેક વાગે ઘેર પહોંચી ગયો, પણ સુરભિ નહોતી. પડોશમાં કહેલી ગયેલી કે એ એની બાબીની તમિષત ઠીક નથી એવા સમાચાર આવેલા એથી ભૂલેપર ગઈ છે તે સાંજે આવશે. એકલા જવાનું મન ન થયું એટલે મનહર કોટ ઉતારી નવચકયાનાં પાનાં ઉચલાવતો બેઠો.

થોડી જ વારમા કમળા આવી, ‘સુરભિબેન નથી ?’ એણે પૂછ્યું એનાં મોં સામે જોતાં જ મનહર સમજી ગયો કે સુરભિ નથી એ વાત એ જાણતી હતી અને મનહરને એકસા ધારીને એ આવેલી.

‘ના નથી. એની બાબીની તમિષત જોવા ગઈ છે.’

‘તમે ઓફિસેથી હમણા જ આવ્યા લાગે છે. આ પીધી ?’

‘ના. થાય છે.’

‘વાધિ ન હોય તો હું બનાવી આપું ?’

‘વાધિ તો શું હોય ? પણ હું બનાવી લઉં.’

‘મને જ બનાવવા દો ને ? હું સરસ બનાવીશ.’ કહી કમળા મારા સામું જોઈ રહી. એના સ્વરમાં રહેલી અસ્વાભાવિક તીવ્રતા મનહરને સ્પર્શી ગઈ. એણે આનાકાની કરવી મૂંઝી દીધી ને કહ્યું. ‘બપે ત્યારે તમે બનાવો. આપણે તો પીવા સાથે કામ છે.’

કમળા સરોડામાં ગઈ. સુરભિએ ચાનો બપો જ સામાન ખડાર કાઢી રાખ્યો હતો. તપેરીમાં એક પ્યાલો પાણી, દૂધ, ખાંડ પણ નાખીને ગઈ હતી અનુભવે એ જાણતી હતી કે એનો રેદિયાળ વર ઊતો થઈને કમુ જ કરવાની તરફ લે તેવો નથી.

સ્તંભ એતાવી કમળા બોલી, ‘સુરભિબેન બધું જ તૈયાર કરીને ગયાં છે. સ્તંભ પર મૂકવાનું જ બાકી રાખ્યું છે.’

મનહર હસી પડ્યો, ‘એ પણ એને ખાતરી હતી કે ચારાથી નહિ બને. સાંજે આવશે ત્યારે કહેશે, ‘મને ખાતરી જ હતી કે તમારાથી નહિ બને’ એને મારા માટે બધી વાતની ખાતરી હોય છે, કમળાબેન.’

કમળાના મોં પર રતાશ ફૂટી આવી, ને આંખમાં આંસુનાં ટીપા બાઝી ગયાં. મનહર એની આંતરબંધાનું કારણ વિચારતો આડું જોઈ ગયો.

કમળા ચાનો પ્યાલો મનહરની નજીક મૂકી જાજમ પર બેઠી.

‘તમે નથી પીતાં ?’

‘હું પીશ, પીધી.’

‘સાથે જ પીએ ને.’

એણે ફિક્કું રિમત કરી કહ્યું, ‘કાંઈને પાછને પીવામાં જે તૃપ્તી રહી છે, તે એક સીતું હૃદય જ સમજી શકે છે. મનહરભાઈ.’

મનહરના હાથમાંના પ્યાલો સદજ કપી ઉઠ્યો.

‘કેમ ગમરાઈ ગયા?’ એ હસી પડી. એનું હાસ્ય પશુ કેવું આચાર્યાત્મક હતું! ‘હવે હું કાંઈનું શૂંકણનનો નાશ કરવાની નથી, ગમરાગો નહિ તમે શું મારા વિશે કંઈ સાંભળ્યું નથી?’

મનહર સ્વસ્થ થઈ બેઠ્યો, ‘સાંભળ્યું છે, પશુ લોકવાયકામાં હું વિવાહ મૂક્યો નથી.’

‘શા માટે નથી મૂકતા? એમાં પૂરેપૂરું સત્ય નહિ, પશુ સત્યાંસ તો હોય છે જ. લોકો વિચારા જુએ એવું બોલે. એમની વન કંઈ ખોટી નથી. આજથી બે વર્ષ પર તમે મને મળ્યા હોત તો... અને એ મજાન હસી, બોલી, ‘તો આ આરણ્ય’ બંધ કરી દેત અને તમારા ગળામાં હાથ પરાઈ, તમને ચૂંપીએથી અકળાવી દેત.’

મનહરની આંખોમાં સ્પષ્ટ બ્રીંતિ આવી વસી, એ એક કમળા હસી. એ હાસ્ય કોઈ અતિમ પડીએ શીકું હસી શેતા અત્યુવચ હોડો પર પથરાવણ હોય છે તેવું વિદામણું લાગતું હતું.

‘કમુબેન, તમને શીકું નથી આજે?’

‘મને કંઈ નથી બાઈ. એક ભૂખી નારી શું કરી શકે તેના ખ્યાલથી પશુ તમે આમ ગમરાઈ બિંધ્યા? પશુ હું જાણું છું કે તમારી આ ગમરામણ એ નારીના આર્યવ દુઃખ માટે નથી, પશુ લોક-પ્રતિષ્ઠા અને તમારા સુખી કૌટુંબિક ઇચ્છાની સલામતી બંધમાં આવી પડે તે માટે છે. તમે આમને વાંછો છો, આમારી ભૂખ અને તમારી અદુસ્તિભાગની ઇચ્છા સંતોષવા માટે, પશુ તે તમારી આજર અને કુટુંબનું સુખ સચવાય તેવી રીતે ખરું કે નહિ? તમે અમને સખાત તરીકે વાંછો છો, પાની તરીકે નહિ.’

મનહરે સ્વસ્થ થઈ હસવા પ્રયત્ન કરી કહ્યું, ‘પશુ હું તો તમને બેમાથી એકે રીતે વાંછતો નથી, કમુબેન.’

મનહર બોલ્યો હતો વાતાવરણની ગભીરતા બોલી કરવા, પશુ એના વાક્યે કમળાના એવા કોઈ મર્મસ્થાન પર ઘા કર્યો કે એની આંખો ઉભગઈ ગઈ. યોડી વારે આંસુ લૂંછી એ બોલી, ‘હું જાણું છું મને કોઈ વાંછતું નથી, બેમાંથી એક રીતે. આ સંસારમાં તમારું કોઈ જ નથી, કાંઈને તમારી જરૂર નથી એ જ્ઞાન કેવું આત્મઘાતક છે તે મને નહિ સગઈ શકે, પશુ હું સમજી શકું છું.’

મનહર એણે ઉત્પન્ન કરેલી વ્યથાથી દુઃખ પામી બોલ્યો, ‘હું કશું જ સમજી શકતો નથી. કમળાબેન, તમને દુઃખ શું છે? સાંતિનામને તમારે માટે ક્યાં બોલો લાગણી છે?’

એણે એનું બિતરી ગયેલું મોં મનહર તરફ બિચડી કહ્યું, ‘આજે એ આત્યા ગયા.’

મનહરે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, ‘ક્યાં?’

‘મને ખબર નથી.’

‘પશુ શા માટે? શું શું?’

‘એમના કહેવા મુજબ એક ચૂરે એમના સુખી સંસારનો નાશ કર્યો હતો. એમનું લેડી પીની હતી. હવે એ એનાથી ધગઈ ગયા હતા. અને જુદા મંમના હતા.’

‘પશુ તમે એમને આમ જવા શા માટે દીધા?’

‘કારણ કે હું પશુ ધરાઈ ગઈ હતી!’

‘કોનાથી નિશાન્તિભાષથી ?’

‘ના જિ દગીથી’

એના મો પર પથરાતી જતી હતાશની ઘેરી વાદળીઓ જેતા મનહરે દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખ્યો એ ચૂપકીદીની ગમગીની એની પોતાની છાતી પર ચડી બેસશે એવું લગતા મનહર મે ત્યો, તમે નકામા ચિતા ન કરતા શાન્તિનાન હમથ્યા પાઠા આનરો’

‘ના હવે એ નહિ આવે’ અને કોઈ નિર્બુધ વ્યક્ત કરતી હોય તેમ મક્કમ સ્વરે બોલી, ‘એ આવશે તો હું એમને પાઠા મોકલી દર્શ્ય એમણે હવે જનુ જોઇએ એમના માળકા, એમના પત્ની પાસે એમનુ સ્થાન છે મારી પાસે નહિ તમને ખમર છે મનહરનાઇ એ મહારથી દમ વર્ નાના છે, પરણેના છે અને બાળકના પિતા પશ્ય છે’

‘નાના છે એમ જેતા ખમર પડી જન તેવું છે પરણેના છે, એવું સામગ્ય હતુ ખર’

‘હા પરણેતા છે અને એમના છાનમા મારો પડઠયો પડયો ત્પર પહેના સુખી પશ્ય હતા ચાતો, હું તમને માફીને વાત કહું મઈ કાને તમે કહેતા હતા કે સ્ત્રી પરણે છે, કારણ કે એ પુરુષ દ્વારા પોતાની સધમી કામનાઓની પૂર્તિ ઇચ્છે છે બીજની વાતમા એમ બન્યુ હોય કે નહિ પશ્ય મરી વાતમા એમ બન્યુ છે, એ તમે જોઇ શકશો’

કમળાએ વાત શરૂ કરી ‘મારા પિતા એક પ્રતિષ્ઠિત માણસ છે વૈમેટકે સુખી છે મારા ભાઈઓ પશ્ય કેળાયના અને સુખી છે મને મારા બાપુએ બી એ સુધી બચાવી અને જો મે ઉત્સહ મતાબે હોત તો આગળ બચાવનાના હતા એમને એક જ ધૂન હતી બમ છોકરાને બચાવના અમાગ ધરતુ વાતાવરણ સ્વતત્ર હતુ કોઈ કોઈની વતમા માથુ મારતુ નહિ તમે માની શકો નહિ એટલી છૂટ અમારા ધરમા અમને મળતી અમે અમરા મિત્રોને ઘેર લ રતા અમે અમારા અબ્ધ સખડમા ભરષ તોફાન મસ્તી કરતા મારા મા વહેના મરી ગયેના એટને અમને મઈ કહેનાર નહતુ અમે બધોને એકબીજના પ્રેમપ્રસંગોની છૂટથી ચર્ચા કરતા મસ્કરીઓ પશ્ય મરતા અને ચીડવતા પશ્ય પારા એકબીજને કાગળો પશ્ય વચારતા હું રૂપ ગી હતી તેવું માન મારા ઉપર આનતા પત્રો વાતી વાચીને થતુ હું મનમા કૂનાતી કેશ્ય જાણે કેમ મનહરનાઇ પશ્ય સ્ત્રીઓને પોતાના હવચન બાવોના સૌ દર્શના દશન કરાવી નિજ્ય પામવાને બદને શરીરસૌન્દર્યથી મેલિત કરવતુ વધારે ગમે છે

મનહરે કહ્યું, ‘માફ કરવો વચ્ચે બોલુ છુ તે, પશ્ય એના કારણે છે હૃદયનુ સૌદર્ય કમે કમે ધીમે ધીમે સ્ટુટ થતુ હોય છે તેમા યતો સમવાનો વ્યય કદાચ એને ગમતો નહિ હોય જ્યારે આ શરીરસૌદર્ય તો પક્ષપાહર અને લીપરથીકથી વધી પડનાનુ અને તરત મેલિની પાથરનાનુ અજની નારીને ખમર નથી જોઈતા, પતંગિયા જોઈએ છીએ

કમળા જીડો નિશ્વાસ નાખી બોની સાચી વાત છે મનહરનાઈ, મને પશ્ય એ વખતે મારી આસપાસ ઉડતા પતંગિયા ગમતા હતા એમને દ્રઝડામા મને આનદ આવતો હતો મારથી એ દાઝે છે એવા બાનથી હું ખુશ થઈ બીકતી હતી મારી આ ટેરને માટે મને કોઇએ ટોફી પશ્ય નહિ ભાઈઓ તો ઉનટા મસ્કરી ઉડાનતા ને કહેતા, ‘રોઝી-ધરમા મને સડુ ‘રોઝ કહી બે નાવતા, ને હુંયે એ વખતે ઉચડતા ચુનામ જેમ હતી તો આજે કયો ઉ તુ ફસાયો ? ને હું જે ઉનુને પૈસે સીનેમા જોઈ આવી હોઉ તેની મસ્કરી કરવા લાગતી મારા પર બેટો પશ્ય ધશી આવતી એક જણાએ એક કાર્ડ બેટ મોકનાન્યુ ઉપર લખ્યુ હતુ ‘My love is like a red red rose’ અમે એના પર રોઝનુ-ચુનામ નહિ હો, રોઝ જનવરનુ-ચિત્ર કાઠી પાણુ બેટ મોકનાન્યુ આવી તો અમે ધથી

મસ્કરીઓ કરતા. મારી પાસે મિત્રોએ આપેલી ભેટો, પત્રોનો મોટો ઢગલો ઘડ્યો. પ્રથમકોનો પાર ન રહ્યો. હું સહુના દિલ સાથે રમત કરતી નહીં.

કમળા કેહે અપ્રિય પ્રસંગો રમરણુ ચર્તા ગમગીન બની. એની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. 'અનાં પરિણામો પણ દરણુ આલ્યાં. એક છોકરાએ મને ખીજા છોકરા સાથે ફરતી જોઈ એસીક પી એના છવનનો કવણુ અંત આણ્યો. એક છોકરો મારા શર્યાતના ખૂચ પ્રેમપૂર્ણુ વર્તાવ અને તે પછીની મારી સંપૂર્ણુ અવગણનાથી નમગ્ની સમતુલા સુમાવી કોલેજ છોડી ચાલ્યો ગયો. આત્મક્રાંતિથી અકળાતી કમળા બોલી 'તમે પુરૂષો સ્ત્રીહૃદયની જે કંઈ ઉર્મિછોળથી ભીંગવા હો, તેને તમારા છવનની મધુર સ્મૃતિ બનાવવાને બદલે સ્ત્રીને જ પોતાની બનાવવા લગચાલ હો, તે તમારા દુઃખનું કારણુ બને છે.' મનહર બોલ્યા વિના રહી શક્યો નહીં 'સ્ત્રીમાં પણ પ્રિય પુરૂષને પોતાનો જીવનનો લાલસા પુરૂષ નેટલી જ બળવાન હોય છે, મને છવનમાંથી ખની વરતો જુએ, તો મને સાચી રાખવા મરમિ યું ન કરે તે હું કહી શકતો નથી.'

'હું સમજી શકું છું. સુરભિષેન એમના બધાજ બળથી લડે. સારી વા ખરાબ રીતે પણ સામનો તો કરે જ. રાકે પોતાનું ધન લૂંટાઈ જવું ઈર્ષ્ય રીતે જોઈ શકે? પણ હવે મારી વાત આગળ ચલાવું. તમે મારા છવનના પ્રસંગો પરથી જોઈ શકશો, કે એમને હું અવગણતી હતી, એમના પ્રેમની લાગણીની હું મજાક ઉઠાવતી હતી, તેમને માટે, તેમના પ્રેમ માટે મારે તલસાટ અનુભવનો પડ્યો. પ્રેમને મેં ઠોકરે ચડાવ્યો હતો, પ્રેમે મને ઠોકરે ચડાવી.'

કમળા મીની આંખો સાડી વતી ઘૂંછતી બેઠી, 'મારા વર્તનનું એક પરિણામ એ આલ્યું' કે હું સારી રીતે વગેવાઈ. મારા સંબંધમાં આવન ર ધણા છોકરાઓ એમણે મારી સાથે ઉઠાવેલી લહેરની અતિશયોક્તિ ભરી વાતો કરવા લાગ્યા. એક છોકરો તો બધે કહેતો ફરતો કે 'કમ્પુ અને રેસ્ટોરામાં લઈ ગઈ અને ત્યાં ફ્રેમીકી કમ્પાર્ટમેન્ટમાં અમે એકસાં પડ્યાં કે એ મારે ગમે બાકી પડી!' મેં એવું ખરેખર કહ્યું નહોતું પણ ધારો કે કહ્યું હોય, તો આવી સુખની પણ આપવા માટે એણે મારે ઉપકાર માનવો જોઈએ કે મને વગેવતી જોઈએ? મેં મારો બચાવ કર્યો તે બચાવ કરવામાં તો સામાને તમારે જૂડો પાડવો જ પડે ને? આ ગંદી વાન એટલી બધી વધી કે અમારા પ્રીન્સીપાલે મારા બાપુને વાત કરી. પણ બાપુએ વાત હકી કહી અને કહ્યું, 'દરેક છોકરી આ ઉંમરે સાથી-mate ની શોધ કરતી હોય છે. એટલે આવા છવરડા વાળે તેમાં નવાઈ નથી!' બાપુની આવી ટેવે મારી પ્રવૃત્તિને વેગ આપ્યો.'

મનહર બોલ્યો, 'એ આ વખતે તમે ગેલી ગયાં હોજ, તો વધારે સુખી યાત!'

-કમળા જાડો નીસાએ નાખી બેઠી, 'પણ એમાં મારું અભિમાન આડે આલ્યું. મેં જૂવો કરી હતી, હું બહુ forward woman તરીકે ઇચી હતી પણ એનાં પરિણામો સ્વીકારી લેવા તૈયાર ન હતી. મારી આવી શેકમતને ઠોકરે મારવાની ટેવથી મેં મારે માટે અનેક ગંદી, ખોટી વાતો વહેતી થવા દીધી હતી. અને મારે હવે જ એનાં પરિણામો અનુભવવામાં હતાં. એક વસ્તુ જાડીને આંખે બાકે તેવી સ્પષ્ટ હતી. મારા તરફ આકર્ષનારા યુવકો મને એમની પ્રિયનું-નહિ કે પત્નીનું ગૌરવમયું રચન આપવા રાજ હતો. મને એ એમના બે ઘડીના આનંદનું સાંધન મળ્યું. હૃદયના શુદ્ધ સ્નેહને પાન મળ્યા નહિ. આપણે ત્યાં સ્ત્રીના છુતકાળના જાતીય સમ્બંધ તરફ ખૂબ લુગ્નસાથી જોવાય ણે. એની સ્ત્રી કેમ પણ પુરૂષના માન કે પ્રેમનો વિષય બની શકતી નથી. મારી આલપાસ ધણા જમતા, પણ મારા વિશે પ્રચલિત અફવાઓ સાંભળી મારા તરફથી એમની લાગણી ફરી જતાં વાર લાગતી નહિ.'

'ધીમે ધીમે એ વસ્તુ હવે નીકળતી જાય છે.'

‘તમે બૂરો છો. આવી સ્ત્રી કોઈનો પ્રેમ પામતી નથી. એને પરણનાર પુરૂષ પણ મોતાને બીજાની નજરમાં હલકો પડી ગયેલો માને છે અને લઘુતાથી અનુભવે છે. મને બરાબર યાદ છે. એક યુવકની સાથે હું પરણી જઈ એની સ્થિતિ ઉભી થયેલી. એક વાર મેં એને ‘આ મારા ભાવિ પતિ’ એમ કહી, મારા એક મિત્ર સાથે જોળખાવ્યા. એનું મોં શરમથી લાલ લલ થઈ ગયું કેમ જાણે મારાથી શરમાતા ન હોય ! મને એવું એપમાન લગ્યું કે ફરીથી હું એની માથે બોલી જ નહિ’ ફરી ક્રમણાએ બેડા નીસરો માખી કહ્યું, ‘અમારી સાથે પરણનાર પુરૂષ કા તો અમારી જેમ કામનાથી પીડાતો, યાકેરો અથવા તો અમારી સારી આર્થિક સ્થિતિનો લાભ લેનારો હોય છે.’

‘આમાં લગ્નમાં fulfillment કરતાં adjustment વધારે હોય છે. નહિ?’

‘હા. અને એ adjustments પણ એટલાં મુશ્કી નથી હોતાં. ધારો કે અમારી સાથે કોઈ નાસી આવે, તો ટૂંક સમયમાં અમારાથી ધરાઈ જાય છે અને એના સહજા દુઃખનું, એના પતનનું કારણ અમે છીએ એમ કહેતાં શરમાતો નથી. અમારા સ્વર્પણમાં રહેલી સહજતામાં એ વિશ્વાસ મૂકી જ શકતો નથી. પણ એમાં એનોયે શો વાંક ?’

‘પછી તો મારે માટે કયાંય સ્થાન ન રહ્યું.’ ક્રમણા બૂતકાળના બનાવોને ફરી તાજ, નજર સામે સ્પરતા જોતી હોય તેમ બોલી, ‘હું’ ઉમરે મોટી થતી ગઈ. બી. એ. થયા પછી અભ્યાસ મૂકી દીધો. મારી સાથેની બહેનપણીઓ બપ્પે છોકરાની મા ઘણ બેવી હતી. મારાથી મોટી ઉંમરના મિત્રો પરણી બેઠા હતા. મારી સાથે રખડી એમનું વિવાહિત જીવન ધૂળધાણી કરવા રાજી ન હતા. મારા સ્વભાવથી પેરિચિત મારી બહેનપણીઓ હું એમના પતિ સાથે છૂટ લેતી તો મોં યગાયતી. ધરમાં પણ વાતાવરણ બદલાયું હતું. બાપુ સ્વર્ગી ગયા હતા. બાઇઓ પરણી ગયા હતા. એમને પણ એમની સામાજિક પ્રતિષ્ઠાનું જાન થયું હતું. બાબીઓ તો પાછળ બોલતી જ હતી, ‘હવે ક્યારે પીસે બધાવું’ છે કે જ્યાં રાં ધાંજ શરમ વિના બટકયા કરો છો તે ? તમારે કંઈ નથી પણ અમારે સમાજમાં રહેવું છે. અમારે છોકરો વરાવવાં છે.’ બાઇઓની નજરમાં પણ હું હલકી પડવા માંડી હતી. હું કોઈને દહતાપૂર્વક ચારી શકું એમ એ માનતા નહિ. બસે ત્યારે મોએ ચડીને કોઈ કંઈ ન કહે, પણ જ્યારે સદુના મોં પર તેમ આ છૂપો તિરસ્કાર વાગી શકે, તમારી આસપાસના વાતાવરણમાં તમારે માટે આવી ધૂણા છલકાય છે તે અનુભવી શકે, ત્યારે તમારૂં માથું લાંબા સમય સુધી જાડું નથી રહી શકતું. મરવાવું મને થાય છે.’

‘આ તિરસ્કાર અને મારી અનુપ્ત કામનાઓ વચ્ચે હું રીજાવા લાગી. કોઈ સ્વનાત્મક કામમાં મારી જાતને દૂબાડી દેવા મથી, પણ બહેકેલુ મન અને શરીર ત્યાં મારી કામનાની તૃપ્તિના પ્રસંગો શોધવું હતું ! એ કામના માત્ર દેહસુખનીજ ન હતી. મારે પત્ની થવું હતું, માતા થવું હતું. કોઈને મારો-ખરેખર મારો-જોવા દિલ તલસતુ હતુ મારૂં સ્ત્રી જાણી હતું મને સ્વામીની જામના લાગી હતી. અહો ! એ સમયે જો કોઈએ બહાલમરી નજરે મારી સાથે જોયું હોત, તો હું બધું અસ્માન, બધું સ્વમાન તંજ એને ચરણે મારૂં સર્વેવ ધરી દેત.’ ક્રમણા અટકી, દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખી બોલી, ‘પણ કોઈએ મીડી નજરે ન જોયું. હું તલસાટથી પીડાતી રહી.’

‘ધરમાં મારી કોઈને શરમ ન હતી. મારા જેવી સ્ત્રીની શરમ પણ શા માટે રાખવી જોઈએ ? શખવાની જરૂર પણ શી ? બાઇ અને બાબી અમવાદ રીતે મારા દેખતાં વર્તતાં. પહેલાં હું હસી લેતી, ધણુ હવે સહન કરી શકતી નહિ. મારી આંખોમાં મજલકને બહલે મૂખ ધસી આવતી. મારા હોડે હસવાને બહલે તલસાટથી કંપી જતા. મારી છાતી કોઈની સાથે ચંપાઈ જવા ઉછળી રહેતી. એક વાર બાઇએ બાબીને બાયમા લીધાં અને હેઠ પર ચૂંટી લીધી. એમને અબર હતી કે હું એ જોરમાં

હતી હતી. મને બહુ ઓછું આવ્યું. હું મારા ઓરડામાં બસાઈ રહી બેઠી.

‘ને ભાઈના આખાને હાથમાં લેતાં મારા હૈયાના તારા ઝલુકણી ઊડના. સુખની લદરી સાથે અત્યંતની ઝાળ મને સળગાવી મૂકતી. મને યતું, આવો મારેયે આખો હેલ તો...’

‘આવા વાતાવરણમાં તમે કહો છો તેવું વૃત્તિઓનું દલિચકરણ ક્યાંથી બને ? હું રોજ ને રોજ મારી વૃત્તિઓ પરથી દાણ ગુમાવતી ગઈ. આ બર્ષા ધરમાંયે છવચેણ એકલવા ધાગતી. ને મેં એ એકલતાથી બચવા પ્રયત્ન કર્યો.’

‘અમારા પાંડોશમાં શાન્તિલાલ રહેવા આવ્યા હતા. સરસ, સુંદર વ્હાલસોયો ગમર યુવાન. ખોટી મગક કરવામાં એવો કુશળ કે આપણું ચિત્ત તરત આકર્ષી લે. ગમે તેવા ગંભીર હોઈએ, પણ એને બેતાં દસી પડીએ. એની સરસ રીતે એ તમારાં વખાણ કરે, કે તમને ગમ્યા વિના રહેજ નહિ. હું એના કરતાં હંમરે ઘણી મોટી. એ બિચારો મેટ્રીક પાસ થયેયો. હું છવરની અનુભવી હતી. એને હાથમાં લેવો એ મારે માટે રમતની વાત હતી. થોડા વખતમાં હું બેઠ શકી કે એ મારા તરફ વળી ગયો છે, મારી સાથે વાત કરવી એને ગમે છે. મારા પડખામાંથી ખસી ચકતો નથી. મારા હંડા પત્રોને ખદરે રનેહથી શરપૂર પત્રોની એને ઝંખના રહે છે.’

‘હું સ્પષ્ટ જાણતી હતી, કે મા વિનાનો આ ગમર યુવાન મારી પાસે માતાની મમતાની, હુંકની આશાથી ઘસડાઈ આવતો હતો, નારીના, છવંત સદચરીના પ્રેમની આશાથી નહિ. છતાં હું વિહવલ થઈ ગઈ. હાથમાં આવેલું આ સુખ જવા દેવા હું માગતી નહતી. ભયંકર એકલતાનો હવે મને ભય લાગતો હતો. હું ચું ફરી બેરોડીય તે હું જાણતી નહતી. એ એકલતાને હું કોઈના અસ્તિત્વથી, બસે પછી તે ગમે તે હોન્હું બરી દેવા માગતી હતી. તજુખતું તો તજુખતું. હું એ તજુખતું પકડીને યે છવી જવા માગતી હતી. છવવિવા મારી પાસે કોઈ પણ અખરિત કાર્ય કરાવી ચકે તેમ હતી. તેમાં પણ શાન્તિલાલના બાળકને બેઠ હું કોઈ બયાનક લાલસાથી શરાઈ જતી. આ ખ્યાસ ધીપાવવા હું કોઈ પણ હદે જવા તેવાર થઈ બેઠી હતી.’

‘અને હું શાન્તિલાલને લખતે નાહી. ધરજાર, પ્રતિષ્ઠા, લોકનિંદાની દરકાર ક્યાં વિના હું એને લખતે અહીં મુખર્ષમાં આવી. અમે પતિપત્ની તરીકે ધર માંડ્યું. હું એને પરણી, કોઈ સડાનુભવ કે સદ્માવથી નહિ, પણ મારી કામનાની તપ્તિ માટે.’

વાત પૂરી થઈ કરી, એણે નિસાસો નાખ્યો. વેદનાથી છલકાતું મૌન ઓરડીમાં કુમશાઈ ગયું.

થોડી વારે મનહરે શાન્તિનો ભંગ કર્યો. એણે હળવેથી સડાનુભવનું છલકાવા રવરે પૂછ્યું. ‘તમને શાન્તિભાઈથી કંઈ બાળક ન થયાં, કસુબેન ?’

‘ના’

‘કેમ ?’

‘એમનો વાંક નહતો એમાં. મારો હતો. ડાકટરકું કહેવું થયું, કે ધૌનમાં સાઈકલોગ, રાઈડીંગ અને રમડપટ્ટી ખૂબ કરેમાં એટલે ગર્ભાશય એની જગાએથી ખસી ગયું હતું.’

કરુણાએ મનહર સામે તીક્ષ્ણ દષ્ટિપાલ કર્યો. એ દષ્ટિ પૂછતી હતી. ‘હું એજ લાગતી છું, નહિ વાહુ ?’ પણ એ પર પથરાવતી ગમગીની બેઠ એ ઢીલી પડી.

‘મેં તમારો બહુ સમય લીધો. હું હવે જઈ રહી એ બીલી થઈ.’

મનહરને શું બેઠવું તે મૂઝવું નહિ. એ પણ બેઠો થયો. આશ્વાસનના સમયે મોખવા પ્રયત્ન કરતો બેઠયો, ‘કસુબેન.’

‘મારું નામ તો છે કસુબુ, મનહરબાઈ, પણ તમે મને હવેથી કસુબુનિંદા કહેજો.’

કરુણાનિતકા। એ કરુણાનિતકા જ હતી ને? મનહરેનું હૃદય ખરેખર વ્યથિત થઇ ઊઠ્યું એણે કહ્યું
 'મૂંઝાશે નહિ, કમુમેન, શાન્તિભાઇ જરૂર આવશે તમને ત્યાં એકવા નહિ ફાવે રાતે અહીં
 સૂના આવજો.'

કમળા શીકકુ હરીને બોલી, 'બીજી સ્ત્રીના પતિને ફસાનીને નસાડી લઇ જનાર સ્ત્રીનો નિષ્વાસ
 કરવામા સાર નહિ'

'હું એથી ગમરાતો નથી જે વિશ્વાસથી તમે આજે મારી પાસે તમારા હૃદયની વ્યથા દાનવી છે,
 એ વિશ્વાસને પાત્ર જો તમે મને ગણતા હો, તો પછી તમને માગ વિશ્વામને પાત્ર હું સાટે ન ગણું'
 તમને ત્યાં એકતુ લાગશે અહીં સુરભિ છે, બામો છે તમને ગમશે'

'એકલતાથી હવે ટેવાતુ પડશે ને? આજથી ટેવ પાડી શુ ખોટી? આવજો બાઈ' મ્હી કમળા
 એની એરડી તરફ આવી ગઈ

મનહર ઊંઝા વિચારમા ત્યાં ને ત્યાં પુરસ્તીમા બેસી રહ્યો જાણે હનનચનનની શક્તિ જ શરીરમા
 ન હતી! એક પ્રકાશની નિરાધારી અશક્તિનો અનુભવ થતો હતો એક વ્યક્તિને યૌવનમહજ બૂનોમાથી
 પાઠ વળના અનુકૂળ પ્રેમાળ વાતાવરણ આપવાને બદલે આ સમજ ઉપાનમ તિરસ્કારથી એને બંધબીત
 કરતો હતો અને એના દુઃખદ ભૂતકાળની અસરમાંથી મુક્ત થવા છતાં તદુરસ્ત જીવન જીવવા દેવાની તક
 પશુ આપતો ન હતો! કેવી કમનસ્તીય ધીના! ત્યાં જ સુરભિએ પ્રવેશ કર્યો એની આબો પરથી લાગતું
 હતુ કે આજની બપોર મનહરે કમળા સાથે ગળી હતી એ વાત એને દાદર ચ તા જ કોઈ સહઈથી
 પાઠોશીએ કરી હતી! એનું મો ચડેનું હતુ મનહર પશુ મૂંઝા રહ્યો એનું મન વ્યથા હતુ એની
 બાબતની તબિયતના સમાચાર પૂછી એ ચોખાળી પર ફરવા ચાહ્યો ગયો

મનહર પાછો ફર્યો ત્યારે સુરભિ પથારીમા પડી પડી રડતી હતી મનહરે વ્હાનથી એના માથે,
 માથે હાથ ફેરવ્યો, પશુ એ ખોલી નહિ

'કેમ શુ થયુ છે?' એણે પૂછ્યુ

સુરભિ મૂંઝીજ રહી

'બોલ તો ખરી'

જવાબમા અટકાવી રાખેનું ફરકું

'હું જાણુ છું તું શા માટે રડે છે'

'તો પછી પૂછો છો શાના? ખોટા ખોટા પટાવો છો તે'

'એ તો અમને ટેવ પડી'

'એવી ખોટી ટેવ શા કામની? અને એ અર્થસચક દૃષ્ટિ નાખતી બેની, 'ધર લઈને બેઠા પછી
 ધણીયે ટેવો છોડવી પડે છે, સમજ્યા?'

મનહર વાતને મૂંઝા સમજી બેઠ્યો, 'પરજણા પછી બજાબર સમજી ગયો છું ચા, સીમરેટ,
 બાઈમથ દોસ્તારોમા ફરવું, મોડી રાતે ઘેર આવવું ફાવે ત્યાં જમી લેવું, કોઈ પશુ હોકરીના સામું ન
 જોવું એવી ટેવો છોડવી પડે છે ને કેટલીક પાડવી પશુ પડે છે દાખના તરીકે તારું ઉપરાણુ લઈ પડોશી
 સાથે લડવું તારા સારા ને મારા સમાવહાવા બધા ખાઈ જનારા માટે એમને આગણું ટકવા ન દેવા
 લગજીવનમા આટલો મોટો કાન્તિકારક બનાવ છે, એ તો હું બરાબર સમજી ગયો છું'

મનહરની વાત બીજે વાળવાની ટેવથી પરિચિત સુરભિ પથારીમા બેડી થઈ અને મનકાતી બોલી
 'કેવા ભુલ્યા છો? વાત ઉઠાવો છો જાણે અને કંઈ જાણુતા જ નથી બોનો, આજ બપોરે શુ કરતા હતા!'
 'વાતો.'

‘કોની સાથે ?’

‘કમળાબેન સાથે.’

આંખમાં ઠપકનો ભાવ લાવી સુરભિ બોલી, ‘એવાની સાથે વાન યાવ ?’

‘કેમ ન યાવ ?’

‘લાભે, જરા લાભે.’

‘એમાં લાભવા જેવું છે શું, સુરભિ ?’

‘જેના તેના ઘર ભાંગતી ફરે એવી નિર્લજ્જ બેરી સાથે તે વાત થતી દશે ?’

‘તને એનાં પિંશે ઘણી ખચર લાગે છે !’

‘છે જ તો. મૂર્છ જુડી છે. કાસે આપણા બાપાને રગાડવા લાઈ ગયેવી. પાસેની ચાહીરાળા રંભાબેન એને ખળવા આવેલાં એમણે પૂછ્યું, ‘હમુ, આ કોનો બાબો છે ?’ તો કહે ‘ગારો’ ને છાતીખે વળગાડી વહાલ કરવા લાગી. રંભાબેને મને વાત કરી. કેવી જુડી મૂર્છ છે. હવે બાપાને લાઈ જવાજ ન દઈ.’

મનહરને લાગ્યું કે એની આંખમાં હમણા અશ્રુ ફૂટી આવશે. એણે કંપના સ્વરે કહ્યું, ‘હું નહિ લાઈ જવા દે, તો હું બાપાને જઈને એના બોલામાં મૂકી ચાલીશ, સુરભિ.’

સુરભિ એની આંખના ખૂણામા ઉભરાતા આશુ વિરમવપૂર્વક બોલી ઉભી.

x

x

x

બીજો દિવસે સવારે મળો એક ભયંકર અને અત્યંત કટુ મનાવથી ખળમળી ઉઠ્યો. એકલતાનું દુઃખ અસહ્ય થવાથી કમળાએ કોઈ ઝેરી પદાર્થ ખાઈ આપવાન કર્યો હતો. મનહર એની ઓરડીમાં ગયો, ત્યારે કમળા બહુ ઊંડી નિદ્રામાં ઢળી પડી હતી ! એના મોં પર કટુ પ્રસન્નતા હતી. કમળાએ નહિ કહુશાન્તિકાએ-એને પોતાને હાથે જ એની છત્રસેણુ એકલતાને હમ્પી નાખી હતી.

ખપોરે સુરભિ બાપાને લાઈ મનહરની નજીક આવી ઉભી, અને મનહરે એ બાબતને જોઈથી બાપામાં જોડી, ઉપરાઉપરી ચૂમીએ લાઈ અકળાવી મૂક્યા, ત્યારે સ્વભાવસરવા પાત્રી સમજી ન શકી કે સહચરનું મૂલ્ય એના સ્વામી માટે આટલું બધું કેમ વધી પડ્યું હતું !

સ્વામીના ૧. (૧૫) બાલનિકાદર્શ-મનહર-ના શુભમાં બાલની પદને પ્રકર

શુભી હતી; તેમાં સુરભિને જોતાને મુખને જેમ બહુભા

૨. બિજોદ-મંદારીનોદ અને રૂપતિબિદ-પિણ ના બગ્ગર

૧૫૦૦૦૦ મોડાતી બાલનિકા અને દાવ્યાં ૧૨૦૦૦

વિચારણા પરતને જેટલે હાંલો સુરભિને દેખા લે તે જા

પૂર્ણિમા હવેની માંદગી

શ્રી પૂર્ણિમા હવે ઉદ્યા કેટલાક દિવસથી મેલેરિયાના તાવથી પરકાઈ પડતાં આ વખતે અમે લેખમળા રજુ કરી ચક્રમા નથી તે બદલ દિલથીર છીએ.
—તંત્રી

વળામણું

અડી બસ અડી હવે અટકી કેડી કૌમાર્યની,
હવે નવલ રાજમાર્ગે પથરાય દામ્પત્યનો;
અડી સુખદ છાંયડી જનક-માતની થાંભની,
અડી પિયરિયાં તણી વિરમતી રૂડી ગોડડી,

ઘડયાં જીવન-સ્વપ્ન જ્યાં, જીતન-વેલ જ્યાં પાંગરી;
ખીટ્યાં જીવન-બાગમાં સુમન જ્ઞાન-સંસ્કારનાં;
વ્યથા હૃદય કેરતી સદન આજ એ છોડતાં,
પણેપણ પદો તણી સરી જતી ગતિ લાગતી.

નથી ભવરણે કહી સફર શોભતી એકલાં,
નથી નિરસતા જતી જીવન કેરી, સાથી વિના;
ન પ્રેમ વિણ હૈયુ થે મધમધાવતું વિશ્વને,
ન સ્વાર્પણ વિના કહી મગટ થાય સાક્ષ્ય થે

ન હોય ઉર-મંથનો, નવ વિલંબ આજે કશો,
સુધન્ય પણ સત્વરે હુરખણેર સત્કારવી;
સહર્ષ પગલાં મૂકે જીવન-સાથીના સાથમાં,
બને જીવ સગિની જીવન-છાંયડી એમની.

સદૈવ તમ સાથમાં સ્વજનની હુજો આશિષો,
હુજો હૃદયમાં સદૈવ અલિલાષ સાથકયના,
બને સફળ યાત્રિકો, સફળ યાત્રીની પ્રેરણા,
પ્રલંબ જીવને વરો પરમ દિવ્યતા આત્મની.

કિસ્મત

મનસુખલાલ ઝવેરી (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

‘ચંદ્રહૃત’ પ્રતિકાવ્ય લખી ગુજરાતી કવિતામાં પ્રવેશ (!) કરનાર મનસુખલાલ કાઠિયાવાડના એક આદર્શ પ્રતિનિધિ છે. કાઠિયાવાડના પ્રતિનિધિ એટલે એમની કવિતામાં ‘કાઠિયાવાડી’ પ્રયોગ કે સંસ્કારો દેખાય છે એ અર્થમાં નહિ, પણ સ્વભાવે. સૌની સાથે મીઠા સંબંધ પહેલાં અને પછી કવિતા! વિવેકમાં (સાચો કે ખોટો) પણ કોઈ પણ સાહિત્યકાર એમને પહોંચે નહિ! વાત કરે ત્યાં સદાયે હસતા અને સ્નેહનાં અગ્ની અંજન કરતા મનસુખલાલ ગુજરાતી કવિતાના એક સાચા કસબી-કવિ છે.

નવીનોમાં એઓ ખડુ આગળ ન પડ્યા પણ પોતાની વિવેચનશક્તિએ એમને વિશેષ પ્રકાશમાં મૂક્યા! મનસુખલાલ વિવેચનપ્રકાશમાં આવનાં એમની કવિતા વધારે પ્રકાશમાં આવી. એ કવિતાની કસળ ગુજરાતના સાચા વિવેચકોની નજરે ચડી.

મનસુખલાલ અન્ય કવિઓની જેમ મોનેટની પા પા પગલી ભરનારા છે. પણ એમના મહત્વાકાંક્ષી દિલને એથી સંતોષ નથી. આથી એમણે મહાભારતનો મહાભાગ લીધો, કુરુક્ષેત્રનાં કાવ્યો આરંભ્યાં અને આજે પણ એ કુરુક્ષેત્રના આરંભે તો એમણે પ્રગટ કરી દીધા છે. મનસુખલાલ આઠપાં અધૂરાં મૂકે નહિ. એક ધન્ય દિવસે ગુજરાતી કવિના સાહિત્યમાં એ અંચ જરૂર સ્થાન લેશે.

મહત્વાકાંક્ષાના પ્રતાપે જ એમણે સાત વર્ષે જઈને પછી પાછો કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. ભણ્યા-અને પંડિત થયા-એમ. એ ની ઉંપાધિ મેળવી અને પ્રાધ્યાપકપદનો વ્યાધિ મેળવ્યો. રાજકોટમાં એમણે ઊવણી નાંખી! દરમ્યાન ડિવેની કુબેરનગરી તો એમની નજરે જ હતી એ મહત્વાકાંક્ષાવે કૃપી અને આજે સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજમાં એઓ ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક છે.

મનસુખલાલ માત્ર કવિ નથી, માત્ર વિવેચક નથી, પણ એમનામાં ખીલ શક્તિ ઘણી ઘણી છે. ઝવેરી અને માણેકનો વેપાર ભાગમાં હોય! ઝવેરી અને માણેકે ‘મુહિણી’નો કબજો મુંબઈમાં સંભાળેલો-પણ એમાં તો ઝવેરી અને માણેક ‘મુહિણી’ને સ્વભાવી કોઈ અધિક સારા સ્વાદે ચડી ગયા. પણ ફરી પાછા મનસુખલાલ ‘જીવન’ના તંત્રી બન્યા છે.

મનસુખલાલ વિદ્યાર્થીપ્રિય પ્રાધ્યાપક છે. મિત્રોપ્રિય કવિ છે અને વ્યવહારકુશળ વ્યક્તિ છે. એમની કવિતામાં કર્ણપ્રિય શબ્દોના પ્રાસની કસળ છે. પણ એમણે

આદરેહુ' ભરત વિરાટ છે. એ વિરાટને બ્યારે છેક આવશે ત્યારે કમળ આકાશચરિત તારાઓની જેમ અનોખો દીપી ઊકશે અને મનસુખલાલનાં અંદ્રકિરણની ખરી કદર કરાવશે.

- એમના કાવ્યસંઘે 'ફૂલદોલ' અને 'આરાધના.' ધને સંઘે નથી પ્રથમ પંક્તિના કે નથી છેક છેલ્લી પંક્તિના! મધ્યમ છે છતાં એમાં એમણે જે તત્વો મૂક્યાં છે તે નજીકના ભવિષ્યમાં એમના પ્રથમ કક્ષાના મર્મનની આગાહી ચોક્કમ કરાવે છે. એમનું લખાણ સચોટ, સરળ અને વિશદ છે. પૃથ્વીપૃથ્વી કહેવાયા છે પણ એમની વિશિષ્ટતા છે એમની વિશદતાની!

એમણે વિવેચક તરીકે પણ શુભરાતી માહિત્યની કપરી સેવા બતાવવા માંડી છે. એમના વિવેચનને સંગ્રહ બહાર પડ્યો છે મનસુખલાલમાં વિવિધ શક્તિઓનો મેળો છે એમનામાં વિવેચનશક્તિ સતેજ છે તેની જ સાથે એક હકીકત એ પણ છે કે એમનાં વિવેચનો પૂર્વરંગે રંગાયેલા છે. વિવેચનાને કદર દુશ્મન એમનો પરમ મિત્ર છે. પણ કવિતામાં એવું નથી કવિતામાં તત્વને સ્થાન નથી તત્વ હોય તોયે ત્યાં કોઈ જ રીતે સૂઝ ઉત્પન્ન કરે તેમ નથી અને આથી જ મનસુખલાલની સફળતા કવિતામાં વિશેષ તરે છે. એ સફળતાની પૂર્ણિમા તો કુરુક્ષેત્ર પૂરું થયે ત્યારે જણાયે. ચોથની અર્ધરેખા મટી પૂર્ણિમા પાંગરે-પદ્મવે-પ્રકાશે અને પથરાય એની જ હવે ઝખના કરવાની રહી.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લી૦

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ બીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થયેલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૪ના અંતે લાઇફ ફંડ આધારે રૂ. ૨,૩૫,૦૦,૦૦૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાલગીના વીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો:—

જનરલ મેનેજર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેસીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંડુલું નામાંકિત રક્તો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ નળાં સળાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાબું માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી મજબૂત રહે છે, અને ગાંઠો, માંદગી પછીની નબળાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુલું રક્તો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઇ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાઘી વધારનાર અંડુ-રક્તો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

કોઈવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લી૦, જે ખરે શેઠ, મુંબઇ નં. ૧૪

કુશન—ભારીયા રેલવેનવાડી, કાલખારેલી રોડ.

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધ

બૉમ્બે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગભેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઈનસ
બ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.

૨૦૬૪૫

૧૩૮, મેડોન સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનવંતુઓ બળવાન બને છે. ધોળા
વાળ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાળ ઊગે
છે. ખોડા મટે છે. ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આખેલી દૃષ્ટિ વધે છે. બધી રૂતુમાં બહેનો,
પુરૂષો અને શાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

पवन, पाणी, पृथ्वी, आकाश, मेघ, अग्नि

शरुं छे
शनिवार
ता. ८मी
सप्टेम्बरधी

सत्यवादी राजा हरिश्चंद्र पर
यादेकरधी विद्याभिनना
आ विपारी प्रयोग शरुं धयो

परंतु
- राजा हरिश्चंद्र
- राणी तारामती
- कृमार रोहित
आ आइतना
अग्निभांशी शुद्ध
कुंडल अनीने
अहार आख्यां.

रमणिके
प्रोडकशनसतुं
सुभव्य सर्जन

दिग्दर्शक
राज नेने
संगीत
केशवराव लोणे
रामचंद्रपाल
लूमिका :

तारा मती

शोभना समर्थ

ओडवान्से
शुकींग
६११ धी १२
३११ धी १११

हृषी.
शुडवीन प्रकाशन
आंभोने लव्यताधी
अरी कतां ह्म्या

पसंत घेगडी,
नाथभपटकी,
अनंत मरडे
येथी शकुन्तला

समय
दररोज ४, ७, १०
शनि, रवि, तडेवारे
अपारे १ वागे

रौ क्षी

आवे छे	दिग्दर्शक
वीलेन गर्ल	अमरनाथ
याने	लूमिका:
गांवकी जोरी	दुर्गाभाटे
	नरनटां, नजीर

आवे छे
घोडा समयमां सुकड-शाम
लूमिका : आइओ, नमुना विवेरे
दिग्दर्शक : आइआहुं
लाजवाअ सर्जन

शुकींग : हृषी श्रीरम सरवीस २६०, वेमिंरत रोड, मुंअड ७.

કલાના રસિકો
સાહિત્યના પ્રેમીઓ
કવિતાના ઉપાસકો

પદા જ એની મુક્તકંઠે
પ્રશંસા કરી રહ્યા છે

રાષ્ટ્રનું મસ્તકે ઉન્નત કરતું પ્રકાશ-ચિત્ર

૧૧મું
અઠવાડિયું
પાત્રો
પૃથ્વીરાજ
પ્રેમઅદીખ
ધેંઠારકર
રત્નમાલા
રજના

વિક્રમાસ્તિય

વિજય ભટ્ટનું દ્વિત્થર્શન
કવિ દેસાઈની કલા
[અવસ્થાની સીલીટ]

સુપર સિનેમા ઉપર
જાજ ૪ ૭-૧૦

શનિ, રવિ, રજાએ ૧૧૦ વાગે ચાલુ છે

માણસના મનમાં
અનેક ચિત્રો
ઉઠે છે અને ભુંસાય છે,
નથી ભૂંસાતી-
એની સ્નેહ અંખવાની સ્મૃતિ!
એવાં સંભારણાં
રૂપેરી હાલરડું
દ્વિત્થર્શક : નીર્માતા
ડબલ્યુ. એડ. અહમદ

આંખ અને
દિલ અનેને
ઠારે છે :
* *

કૃષ્ણ અઠવાડિયામાં મન કી જીત

મુખ્ય ભૂમિકા : - ગીતા-સંવાદ

નીના * શ્યામ બેશી મલીહાખાદી
તિવારી, પ્રકાશ, ગીતા નિર્માત્રી ગુલાબ, રાજકુમારી, શુક્લ

ક મ લ યોજીત [સનરિથ પ્રકાશન]

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં

બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિંમત : આઠ આના

....પરિમલ પ્રકાશન....

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

- (૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/૪ વિદ્યુલભાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪
- (૨) વિશ્વકર્માબન્ધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંદેવાડી, મુંબઈ.

સો વાતની એક વાત

એટલે જ

હૂંકું ને દય

શ્રી. મૂળરાજ અંબરિયાની “નવચેતન”
 માળી “નિત નવી વાતો” ના ૭ વર્ષના સખા-
 હોવાથી ચૂંટી કાઢેલી ઉચ્ચતમ રચનાનો સસકરતો
 સંગ્રહ “હૂંકું ને દય” નામે બહાર પડી ચુક્યો છે.

કિંમત રૂ. ૩૦. વી. પી. રૂ. ૧૦

પ્રકાશક

એન. એમ. ઠંકરની કું.

૧૦૮, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ

મુંબઈ ૨.

એકપાટ ખરીદી એનો દય કાઢી જુઓ.

વેણી

તંત્રી : બદરી કાચવાલા

સીનેમાની આલમમાં સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તળિયત તંદુરસ્ત રાખતું :
રંગરંગની ફૂલ પાંદડીઓને એકદોરે ગૂંથતું :

સપ્તરંગી ઈંદ્રધનુ સમું

મહાગુજરાતનું માનીતું સાપ્તાહિક

બહીલરના કોઈ પણ સ્ટોલ પરથી મેળવી લ્યો.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી ૧૨મી ગલી-મુંબઈ, ૪.

પ્રણયકાવ્ય

કોલક

પ્રેમધનુષ્ય

કૃતિ

કર્તા
કોલક

ગુજરાતના
વિદ્વાન વિવેચકાણે
મુક્તકઠે એ
ગ્રંથને વખાણ્યો છે.

દાહ રૂપિયા

ગ્રેન. ગ્રેમ. ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

ન વાંચ્યા હોય તો જરૂર વાંચો.

સાંધ્યગીત

દરેકને દાહ રૂપિયા

સ્વાતિ

“મ નવહૃદયનું આયું મુભગ દર્શન
શરદખાણુ સિવાય ખીજે બેયું નથી”

- જન્મભૂમિ તા. ૮-૧૧-૪૪
જે કલમ માટે જન્મભૂમિ
એ આ ઉ ગારો દાહયા
તે જ સા હિ ત્ય રવા મી

જંબળ

શ્રી ચંદ્રનારાયણ શર્મા કૃત

જે મુંદર સામાજિક નવરૂઢયાણો ‘જંબળ’ અને ‘ખાતલ’ આ ચોપડીમાં
આપી છે. જંબી કૃત ઉપરલા સહિત કિં. રૂ. ૪૫. વધુ વખાણુની જરૂર નથી.
વી. પી. મારે લખો :

ગાં ડી વ સા હિ ત્ય મં દિ ર : - સુ ર ત

ગાં ડી વ ના ખાળ સા હિ ત્ય ને જ. ખ. ની જ રૂ. ૨ ન થી.

કોલક

કૃત

ત્રણ કાવ્યગ્રંથો

સાંધ્યગીત

૧૯૩૬

.....

ભિર્મિ કાવ્યોનો

સંગ્રહ - કવિ

ખ બ ર દા ર ના

પ્રવેશક સાથે

.....

દોઢ રૂપિયો

સ્વાતિ

૧૯૪૧

.....

ભિર્મિ કાવ્યોનો

બી બે બ હુ

વ ખ ણા થે લો

કા વ્ય ગ્રં થ

.....

દોઢ રૂપિયો

પ્રેમધનુષ્ય

૧૯૪૪

.....

બે હબર પકિતનું

મુ ગ્ર પ્રે મ નું

સ જાં ગ .સ ર ણ

કલ્પનારંગી કાવ્ય

.....

દોઢ રૂપિયો

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે <લખો> ત્રિપાડી ડિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રેમશૌર્ય ગ્રંથાવલિ : યુગ્મ બીજું

તૈયાર છે !

શકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડીના

સમ્રાટ વિક્રમના ગાળવારોહણ અને પરાક્રમે પર

પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જોમભરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક : લીમલાઈ દેશાઈ

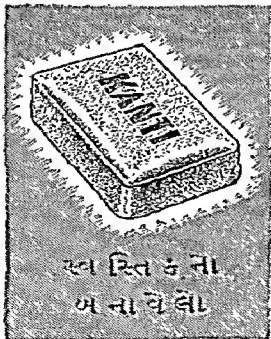
આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વંતાલરસે પ્રવેશક

મથકર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોત્તીલાલ ઝાંડેસનારો લખ્યો છે.

ક્રિ. રૂ. ૨-૧૨-૦ ૬. ખ. જુડં

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : હંવાડિયો ચકલો : સુરત

तमाइं भो-दथं भणवा

स्व स्ति कं ना
अ ना वे ला

कानि
लाइ

स्वस्ति क ओधल भोस्स, लोभोरेड, भुंअछ, ६थ

કોલક

કૃત

નાણુ કાવ્યત્રયેાં

સાંધ્યગીત

૧૯૩૬

.....

ભિર્મિ કાવ્યેનો

સંગ્રહ - કવિ

ખ ખ ર દા ર ના

પ્રવેશક સાથે

.....

દોઢ રૂપિયેા

સ્વાતિ

૧૯૪૧

.....

ભિર્મિ કાવ્યેનો

બી જો બ હુ

વ ખ ણુ યે લો

કા વ્ય ત્ર ય

.....

દોઢ રૂપિયેા

પ્રેમધનુષ્ય

૧૯૪૪

.....

બે હજાર પંક્તિનું

સુખ પ્રેમનું

સળંગ સરળ

કલ્પનારંગી કાવ્ય

.....

દોઢ રૂપિયેા

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે <લખો> ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પ્રેમશૈલ્ય અંધારલિ : પુસ્તક બીજું

તૈયાર છે !

શિકારિ

તૈયાર છે !

(વિક્રમાદિત્ય)

શિકોનો સંહાર કરનાર ભારતવર્ષના લાડોના

સમ્રાટ વિક્રમના રાજ્યારોહણ અને પરાક્રમે પર

પ્રકાશ પાડતી જ્ઞેશ અને જ્ઞેમબરી નવલકથા

મૂળ લેખક : શ્રી રાખાલદાસ બંધોપાધ્યાય

અનુવાદક : લીમલાઈ દેશાઈ

આ ચોપડીમાં આ સમ્રાટ વિક્રમ વિષે અતિ વિદ્વાનરેલો પ્રવેશક

મશહૂર પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીલોગીલાલ ઝાંડેશ્વરજી લખ્યો છે.

ક્રિ. રૂ. ૨-૧૨-૦૫ ખ. શુદ્ધ

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર : હંવાડિયો ચકલો : સુરત

ગાંધી જયંતિ

ના
શુભ પ્રસંગ પર
ધરોધર વાગતી
થઇ જાય
તેવા હુલુથી

યંગ ઇન્ડીયા

ના
સંચાલકોએ

ડી. એ. ૧૧૭૧૧

આલીસ કરોડના એ ગાયુ આને
ભાવીની ભીનર ભાષુ
એક વડાણુ એવું વડાણે
દુરમન જ્યારે દાનેવધને
ગી ત ઠાં તડા સં ગા શે-
જરે, જરે તકારો જય થશે
અને

એક અવધૂત ચાલ્યો જય
ગીતો

સાબરમતીના સંતવાળી

શુભરાતકોડીલા શ્રીમતી
જ્યોત્સના મહેતાના મુગધુર
૨૫૨ દારા
બહાર પાડી ચૂકયા છે.

લખા:

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડેલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
મુશિખ્યાત વીમા સંસ્થા
[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવુ છંદગીતું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૬૯,૯૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું ખાતું ખોલીને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૩૨ વર્ષના લાંબા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવુ પ્રકરણ ઉમેરે છે.

સત્તાવાર થાપણ	રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી થાપણ	,, ૧૨,૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્કયામત	,, ૬૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામદાર	,, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીઅમ આવક	,, ૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ	,, ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઓફીસ, એપોલો સ્ટ્રીટ, ૩૦૬, મુંબઈ.

છંદગી-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

ટુંક સમયમાં રજુ મશે—

શ્રી જ્યંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

મંગીત પ્રધાન નવલું ચિત્ર

તદ્બીર

દીર્ઘશૈલિક : જ્યંત દેસાઈ

જંદગીના ચઢતી પડતીના
અનેરા રંગો દાખવતું—
પ્રણય-શૈશ્ય-સંગીત એજ
જીવનની મીમાસા પઢાવતું—
જાણીતા કલાકારોની અદ્ભુત
કારીગીરીથી દીપતું—
અનોખી ઢબનું ચિત્ર

જેમાં—

રવરસમ્રાટ

સા ચ ગ લ

રવરકીલરી

સુ રૈ યા

સાથે—

મુખારક, જલ્લુખાઈ

સાલવી, રેવાશંકર

અને બે નવીન તારીખો

રાજરાણી અને નીલોકર

☆

રજુ થવાની તારીખ.

માટે જોતા રહો

વધુ વિગત મરો—

જ્યુટપીર શીલ્મ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પારેખ સ્ટ્રીટ, મુબમ ૪.

5 જાંર ગૂર કપડાં

૨ જિર મી અને મજાપૂર્ણ ગપડાં બન વવામા હિ હુ
રેતલ જમ નાન થી મરચેલ બ મપલ બ બુ છે અને આ
નાની મ ગરીબ પહેરે મા હુ હર પપાક આ વાતની સાબીત
રૂપ છે િ દનાજ માવમાથી જન હિ દનાજ વવામ શુભસથી
અ રાપક બન વવામા આબ્યા છે

કાપ ની જત ર ગ અને ડીકાઇનની પસંદગી કરતાં
હને તમન મ કવલ વસે નહિ કારણુ દરજા ટેક માકવાળા
કાપડના લત અને ટકાકપલુ અલે છે

માને પુરોષાકવ તુ મુરોવ અને અ સુસરિત છે તેથી
તમારી જીવિઆત પ્રવત જે કાપડ ખરીદીને માનવબલિ પ્રક્રિ
મદદ કરે

આ કપડાં વખતમા તમારી સેવા મેજ અમારી
અગિવાયા છે

ધી તાતા મીલ્સ લીમીટેડ

મેનેજ ગ એજન્ટ્સ - તાતા ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લીમીટેડ.

રાજકમલ કલામંદિરનાં

જયશ્રી છાપનાં

શકુન્તલા

પ્લેઇંગ કાર્ડસ આપે જ્યાં?

કિંમત

રૂ. ૧-૬-૦

(પોસ્ટેજ અલગ)

ભારત એજન્સી

મિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨ (ટ. નં. ૩૩૨૦૩)

મગજને ઠંડક આપવા
કિમતી વસ્તુઓથી...
ભૂખર

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો
અપને દેહાને મને વાં!
સી.સી. મહાવન બેંકડું
મુંબઈ, ર.

રે આ

ટોનીક

ઓએના સર્વ દર્દો

માટે અકસીર

બ્રાહ્મી કિંમત રૂ. બે

પોસ્ટેજ ૧૩૬

કોમ્પોઝીટના
લાઇન કાટવા માટે

બાદશાહી
સાબુ, પાવડર, લોશન
સર્વોત્તમ છે.

કવિતાની એક કલ્પના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુંદર અગળ જ્વરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે. કલ્પના વધારે છે.
લખો—ગુજરાત આયુર્વેદિક ફાર્માસી

(૧) કાલબાદેવી મુંબઈ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
(૩) દાશરોડ, રાજકોટ (૪) લાખાજીરાજ રોડ, રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાત્વિક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે સૌથી જૂઠું

નૃસિંહ હિન્દુ લાઈન

રૂ. ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કેટ, મુંબઈ,
ટ. નં. ૩૧૬૬૫ ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ—“નોન”

શ્રી ઇન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

— કંપની લિમિટેડ —

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

ઈન્ડીયા, આગ, મોટર, વર્કમેન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્સડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

— શાખાઓ —

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા

વધારે માહિતી માટે લખો

ધ્રાંચ મેનેજર

(મુંબઈ શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાલિસ, હોમલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે

કુટુંબ-દુનિયા છોડી

જશો ત્યારે એ

તમારાં સ્વજનોનાં

શું ?

તેમની સંભાળ

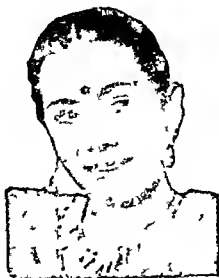
લેવા માટે આજે જ

તમારો વીમા ઉતારાવો

શ્રી ઇન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હાર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

તમારું દીલ સંભાળજો... !

એ ચોરવાને
આવી છે
નિર્મળા

નારીન્દયનો રાજ
મેતીલાલ

નાણુકડી
નજમા

વાડીયા મુવીટોન કૃત
ભવ્ય સંસાર ચિત્ર

પિયા-મિલન

સ્ક્રિપ્ટ એસ. એમ. યુસુફ

એસોસિયેટ પ્રોડ્યુસર : હિલ્લા વાડીયા

પુરજોશમાં
ચાલુ થઈ ગયું છે.

જે. બી. એ
વાડીયા
* પ્રોડક્શન *

કુર્બાન
દુબાશ થીએટરમાં

એ નવાં પક્ષ પ્રકાશનો

આપણી કૉંગ્રેસ

રમણીકલાલ શાહ

કૉંગ્રેસની સ્થાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીનો
જીનો ઇતિહાસ સચિત્ર અને પ્રવાહી હૈથીમા
નિરગી ઉપરજી રાા રા.

કંડે પહોરે

મુનિકુમાર મ ભટ્ટ

પ્રવેશક શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હા. દવે

નર્મનમર્ચુકલ લેખેથી સર્વજ્ઞ જ્ઞાણીતા યનાર
શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખસમ્રહ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર
દવેના હારપ્રથમ પ્રવેશક સહિત મનોહર
ઉપરજી ત્રણ રૂપિયા.

પક્ષજા પ્રકાશન, વડોદરા

ગુરુ ગોવિંદસિંહ (મહાકાવ્ય)

લેખક ગોવિંદ પટેલ આશુભ ક મા મુનશી
શીખોના અપ્રતિમ ગુરુ ગોવિંદસિંહની ગૌરવ
ગાથા આલેખતુ પ્રથમ મહાકાવ્ય

પાનાં : ૩૮૦ કિમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

લોગીલાલ સાંડેસરા

જ્ઞાણીતા પુરાતત્ત્વચિત્ર અને ઇતિહાસજ
શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખસમ્રહ
કોઠિન : ૨૮૮ કિમત ૪૧૧ રૂપિયા

હવે પછી

રાકના રતન (નવલકથા) પુષ્કર ચ દરનાકર
ધરતીનો બાર (નવલકથા) પીતામ્બર પટેલ
ભડતા પાન (નિબંધો) વિનયરાય વેવ
અ.ચાર્ચ રે (ચરિત્ર) વર્ગી - પરમાર
ફોન : ૩૩૬૨૯ મુખ્ય ષિકેતા : તાર : એવરસીન

પક્ષ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

દિરાજશાહ મહેતા રોડ કોટ મુંબઈ ૧.

પૃથ્વીના પર પર ચાર્ચમહીલાનાં
વસ્ત્રાભુષણો અતુપમ છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :
સૌન્દર્યને શોભાવે
એવાં વસ્ત્રાભુષણો
પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂપકલા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનુ સુગમ

અને સમવડભર્યું સ્થાન

રૂપકલા :

રૂપના અખારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

રૂપકલા

કવીન્સ એબ્સર્સ, કવીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં. ૨૦૬૩૯ ૫૧ તર "હેન્ડલુમ"

તુમ કહોગે પ્રીત ઈસકો,

તુમ કહોગે ખ્યાર !

(પ્રતીપ)

પ્રીત કહો
અગર ખ્યાર
કહો પણ
એ ખૂનેમા જ
પ્રતિમા છે
પ્રિય સ્વજનની.

પ્રીત કહો
કે ખ્યાર
કહો પણ એની
પાછળ ઓળખ
છે એ પ્રિય
સ્વજનની
તસ્વીરની

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫૦ : અંક ૯મો : સળંગ અંક ૪૫
ઓક્ટોબર ૧૯૪૫

ગૂથણી

અમી	દુગેરા શક્ત	૧૫૬
કવિકથાઓ	મૂળરાજ આનંદિયા	૧૧૪
કવિ દયારામ	કુમુદચંદ્ર મહેતા	૧૧૬
લાગન-દોશ	રસનિધિ	૧૧૬
ગુજરાતી સાહિત્યમા ગરૂબ	'નસીમ'	૧૭૦
આખરે નવે		૧૭૧
તે કોણુ હરો ?	ઈન્દ્ર વસાવડા	૧૭૭
ધી નમદ મુવણુ ચંદ્રક		૧૮૧
લેખક પરિષદ		૧૮૧
શુ કહેવુ પ્રિયા કવિતા ખાતી		૧૮૩
સુદરમ	મધુસુદન એમ એ	૧૮૪
પત્તડીને પધે .	કોલક	૧૮૬
સગીતકાર	કુમુદચંદ્ર મ મહેતા	૧૮૭
દેલવાગલા દહેરા	શતિકુમાર જ વાદ	૧૮૭
મિતાશરી મતદરાંન		૧૮૮
ગોમતીકે અને ખીલ નાટકો કોવક		
સાહિયનીના રેખાચિત્રો	મ લા કે	
વિદ્યાય	કૃષ્ણચીર કોશિલ	
પુસ્તક પહોચ		૧૯૦

વાર્ષિક લવાજમ

દરમાં રૂપિયા છઃ પન્દરેશમાં રૂપિયા દસ
છટકે નકલ વેચનામાં આવતી નથી.
કવિતા દરેક અંગ્રેજી માસની ૧૦મી તારીખે પ્રકટ થવ
છે કવિતા અંગ્રેજી પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જાણવે

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૩૬૫, ઠાકોર દ્વાર ચોસ્ટ સામે-મુંબઈ.

य मी

पादात्रे नेत्र ढाणीने अलनी डार डारती,
अद्रना दर्शने रात्रि राम राम लुसी रही. १

सयर अयरे अद्रे डीधा अमीरस सीथिन,
गिरि, निधि, नले, पीछे दीप्ति ढणी दगरजक,
व्यन्न करतो व्हेतो वायु सुशीतल मोडक,
पुलकित थर्ष पृथ्वीप्राणु वहा सुपरपदन. २

हृदयसरला ग्हेवी पुत्री यमी पृथ्वीतणी
सरिततट पे सूती सूती जये निरभी रही.
गडन वनमा साथी जेना गये जहु वारथी,
सहयर विना सूनी तनीयमी तट जेकली ३

यमी जेकाडिनी जेनी पणुसेज पडी पडी
रमती थलती, जेता मत्रमुग्ध जनी गर्ष. ४

विमल मलके आधा आधा हिमालयशृग शा ।
रजत जण आ गाता जतां अगम्य नहीतया.

परिमल लरे पृथ्वीकुले सुगंधवती धरा,
धवल वसने धारी आवी रहस्यमयी निशा. ५

निज निरभती अंगो तेजें मयंकतण्णा रस्या,
गज्जण तननी कान्ति जेजें यमीनयनेा ह्रस्यां.
पवनलहरी ंहेतां काणी 'ढडे लट डेशनी
सहज तनने स्पर्शीं ह्रैयुं लरे सुभस्पर्द्धयी. ६

'यम' साह हर्ष जेना पडधाने शमतेा सुष्णी,
, पडे पाष्ठी विचारोनी तंद्राभां रसथी यमी. ७

सरवरज्जणे सध्याकाणे गया ज्जण जीववा.
यमकरतण्णे थातां वक्षस्थले करस्पर्शी ज्ञयां
पुलक पुलके रोभांजे दाभिनी सुषणी वडी,
जहु समयथी जेनी घरे यमीडरने स्मृति. ८

गत अनुलवे होडी रूढेती हुती हिलनी गति,
प्रलव सुषनेा आन होनेा कयर्डी ? जहु शोधती.
धमक वधती शाथी ? ह्रैयुं न हाथ रडे कयम ?
आकण वहुता सूरो अंगाग डेम मनोरम ? ९

अंग प्रत्यंगना भीडा स्पर्द्धने जेकचित्त धर्ष
क्यारणी यमनी राड जेती सूती हुती यमी १०

डर नव रुचि आजे जेनेा प्रलंभ (विलभ आ,
अरक्षुरवथी जेांकी जेतां यमीदृग फुावरां,
डर तलसतुं डोनी डण्भा, अने श्रवण्णेा रहरां
मधुर सुषुवा वाष्णी डोनी ! अगम्य मनोदशा ! ११

परिमल लर्ष आवे वायु, वणी अमराधमां
विटथ विटथे जेडी गाती सुकंठित डेडिला
स्वर मधुरपे मडेकी जेठे समस्त वनस्थली
रसिक हृदये जगे आशा डेरामि रडे छली. १२

आधीने हुस्त पूठेथी दाभतां दृग, जेांकती
सक्षणी जेछणी तन्वी यमी 'जेा यम' जेालती. १३

મૃદુલ કરે છે રૂડી માળા રચે યમકંઠમાં,
 નયન ઢગિયાં નેત્રે રાગેછલંત યમીતણા.
 અવશ દિસતી, ઝોઠો કેવાં સકંપ ! કહું યમે,
 ‘ઉર ભય ધરે શાને ? કોણે કરાવી કહે મને ?’ ૧૪

ઝરણુ ઉભરે લલ્લ કેરાં સુખે શતધાર, ને
 કરતલવતી ચાંપે છાતી સહે પુલમાળ એ.
 સજળ નયનો ઝોઠું લાવી જરા ખનતાં, છતાં
 બહુ શરમથી ભગ્યાં ગાલે ગુલાબદલો અડા ! ૧૫

‘વનમાં ના સાથી મારે એકલું લાગતું યમ’,
 એવું ખોલી યમી સાહે કંપતી યમનો કર. ૧૬

‘વનચર ઘણા તારે સાથી સમીપ’, પરન્તુ જો
 તુજ સુજ સમું હોયે કોઈ’ કહી શરમે ઘણી
 સુતનુ નયનો ઢાળે નીચાં, છતાં ય પ્રગલ્ભ છે
 નયનસર એ મીઠાં નાખી રહી યમના લણી. ૧૭

ભર યમની સકોચાતી, લલાટ પરે પડ્યાં
 સહજ કરતો આઘાં ગુચ્છો સુકોમળ કેશના.
 બહુ ય કરતો યત્નો તોયે ન રહે દુઃખીન કાં
 નયનસરમાં દોડી જતાં સવેગ યમીતણા. ૧૮

વિસ્ફારી લોચને જોતો યમ લાવણ્યમયી યમી
 મયકે મોહિની કેવી પ્રત્યગે પાથરી હતી ! ૧૯

પલટ કરતો કાંયા ભગ્યો શરી શુભ શીતલ,
 રસ રજતથી રંગ્યા દીસે અહો નભે, બૂલલ !
 ઉદ્ધિઉરને ત્પર્શી કેવી ભરી ભરતી અડા !
 પ્રકૃતિ ધરતી હેતુ પ્રાણે કયો ? ચિર વિસ્મય ! ૨૦

વચન પડતાં એવે કાને “મને યમ, એકલું
 વિજન વનમાં લાગે જ્યારે જતો અતિ દૂર તું.
 અસહુ વધતી ત્યારે સાથી તણી પ્રિયા, અંખના
 અવિસ્ત વહે તારા પ્રત્યે સખે, સુજ કંપના.” ૨૧

“ક્રુદ્ધપના વહુને તારી ચક્રની ગતિએ યમી,
નિયંતાએ ઘડેલા છે અન્ય - માનવની પ્રતિ.” ૨૨

યમવચનથી હૈયે ઊંડો સહે પ્રભુ યૌવના,
મદભર યુવા કેવી રીતે સહે અવહેલના ?
નયનશરથી તીણું વીધી, યમી વદતી કંઈ,
“અખળ ઉરની પાસે આશા કર્યે ન વળે કંઈ.” ૨૩

મૃગપતિ શરથી વીંધાતો ન્યાં ધરે ખમણે ખળે,
સહુન ક્યમ ઘા આવેા થાયે ? ન પૈરુપ ઊછળે ?
પણ પળ મહીં એણે ધારી લીધી નિલસ્વસ્થતા.
ઉર સરલને વીંધ્યે વાણીશરે ન કંઈ મઝા. ૨૪

“દેવોની દૃષ્ટિથી દૂર આપણે ય નથી નથી.
સ્નિગ્ધ શુભ કરી કેવી શશાકે દૃષ્ટિ, જે યમી !” ૨૫

“રજનિપતિની દૃષ્ટિ સ્પર્શીં ગઈ જ મને ય તે,
હૃદયભરતી તેથી ખાળી શકી ન જરી ય રે,
ઉર ઉમળકે વેલી વૃદ્ધે અડે યમ, તેમ આ
ઘસમસ ધસે હૈયું તારા ભણી, નહિ જંપહા.” ૨૬

યમનયન ત્યાં જેતાં સામે પ્રમત્ત પયોધરા
રજનિ, રસના કુંભો રેડી રસાળ કરે ધરા
નયન નમતાં નમતાં નીચાં જેતાં યમી નવયૌવના
ઉરઘડકથી અંગેા સ્પદી રહ્યાં ખહુ જેહુના. ૨૭

યમનેત્રો ઢળ્યાં જે ને નેત્રમાં, વરસ્યાં અમી,
ચિત્તવૃત્તિ રહે ખેચી પરમ યુગકશી યમી ! ૨૮

અનિમિષ યમે જેયાં જેયાં ધરાઈ ભરી ભરી
દગ, વિભવ શો અંગાગોનો સુપુષ્ટ સમીપમાં !
હૃદય રસવું મોજું આળ્યું, ઘડી સ્થિર થૈ રહ્યું,
વિરલ સુખના આસ્વાદોથી ભરી દિલ એ ગયું. ૨૯

હૃદય ઠરવું, સૌન્દર્યોનો સમીપ મહાનિધિ
વિરલ ઉછળે, એમાં જવું તથાઈ જ શું વિધિ ?

નયન પડતાં એવે ંહેતાં જતાં સરિતાજળ
ઉદધિરટણે દેવાં ઘેલાં કરે ઘનગર્જન ? ૩૦

‘વેગથી ઘસતી આવે નિમ્નગા, રાધવી ગતિ
કેવી રીતે કહે, સિન્ધુ ! મૂંઝાતી અટકે મતિ.’ ૩૧

રસમય ગયું હાલી હૈયું પ્રસન્ન, નજીકના
તૃણ હરિત કેં ચૂંટી નાખે કરાંશુલિ વારિમાં,
‘સરિતા જળમાં જતાં ફરે તણાઈ તૃણો ત્યમ
પ્રણયવહને રહેતું જલુ તણાઈ’ વહે યમ. ૩૨

નયન હસતાં એના હપ્યાં યમીદગમાં જઈ,
સ્મિત ફરકતું આછું મીઠું યમીવદને કંઈ,
વિલાવ લલિતાંગોનો જોઈ પ્રસન્ન વહે યમ,
“પ્રકૃતિ ધરતી હેતુ પ્રાણે મહા, નહિ વિસ્મય.” ૩૩

દુર્ગેશ શુકલ

કવિ કથાઓ

મૂળરાજ અંબરિયા

બેઠાલા જણ

બર્નાડ શાંએ એક જગાએ કહ્યું છે કે ઇંગ્લેન્ડમાં અત્યાર સુધીમાં ફક્ત બે ડાલા જણ જ થયા છે; એક શેકસપીયર અને બીજો હું. શેકસપીયરે કાલ્યો લખ્યાં છે ને મેં નથી લખ્યાં એટલે એ બેમાં હું વધુ ડાલો છું.

લગ્ન અને લોટરી

વિખ્યાત જર્મન કવિ ગેટેના એક મિત્રે લગ્ન કર્યાં પછી ગેટેએ એને અભિનંદન આપ્યાં નહિ. તેથી એને માઠું લાગ્યું. એક દિવસ વાતવાતમાં તેણે આ વાતનો ઉલ્લેખ કર્યો.

“કેમ માથુસ લોટરીની ટીકીટ ખરીદે તેથી તે મુખારજ્યાહીને પાત્ર બનતો નથી.” ગેટેએ કહ્યું.

કેટલી ભાષા શીખવશો ?

મીસ્ટનને એક જણે પૂછ્યું: “તમે તમારી પુત્રીઓને કેટલી ભાષા (Tounge) શીખવશો ?”

“ત્રીને એક જ ભાષા (Tounge) પૂરતી છે. બહુ હોય તો વધુ કલબલ કરે ને માથું ખાઈ જાય !”

ફકીર કવિ કેમ ન થયા ?

“મેં કવિ થવાના ધણા પ્રયત્ન કર્યાં હતા,” શી મસ્ત ફકીર કહે છે, “પછી તે બધા નિષ્ફળ ગયા હતા. ૧૯૧૨-૧૩ની સોલમાં કેટલાક કિશોર-સાથીઓની સહાયથી મેં “આનંદમંડળ” નામનું મંડળ રચાવ્યું હતું. હું અને રાયચુરા તેના આગેવાન સભ્યો હતા. મી. આદીરસાહ કરીને એક પીટ

સાહિત્યકાર અને કવિ ચમારા મંડળમાં વખતો-વખત કવિતાના પ્રકાર ઉપર બાપણો આપવા આવતા એઓ પોલીસખાતાના માથુસોને ગુજરાતી શીખવવાની શાળામાં અધ્યાપક હતા. મને કવિ બનાવવાની “ફરજ બગવવા” એઓ મને એક ચોપડી પર લખ ગયા અને હાથમાં કાગળ-પેન્સીલ આપી આસમાનના સધ્યાના રંગો, રતનાકરનાં ઉજળતાં મોજાં અને પવનની હલેરીઓ તરફ મારું ધ્યાન ખેંચી એક અફસરની અદાથી તે પર કવિતા લખવાનો ઓર્ડર કર્યો.

મેં એક લીટી લખી: “સધ્યાકાળે સમુદ્રતા પરે રાત્ન આનંદ આપે.”

બીજી લીટી પોણા કલાક સુધી સુઝી નહિ એટલે ક’ટાળી મેં આદિરસાહને કહ્યું: “કાકા, ચાલો, થોડો કંઈ બેળ ખાઈએ.”

કવિતાના પ્રદેશમાંથી લાલાનાં બેળની છુદ્ધ શ્રમિ પરે સરી પડેલો જોઈ આદિરસાહે, જેમણે આ દરમ્યાન મિશ્ર હરિગીતમાં પચાસ લીટીઓ લખી કાઢી હતી, મારા તરફ તિરકારથી જોઈ કહ્યું: “માંડી વાળ, તું કવિ થઈ રહો.”

“મૂડ”નું પાખંડ

નાચ્છીતા હિન્દી કવિ અને સંવાદકાર પંડિત ધન્ન કહે છે કે મૂડ આવે તો જ લખાય એ પાખંડ છે. એક દિવસ દિગ્દર્શક જવત દેસાઈ ટેબલ પર મ્હા-જોવડો ઉઠાવતાં ઉઠાવતાં કેટલા મહિના સુધી ગર્ભપાતં થઈ શકે તેનું સાયન્સ સમજવતા હતા. ત્યાં એકા એકા મેં “તું” રામ. બજન કર પ્રાની” લખેલું.

“શાંતિ જોઈએ, એકાંત જોઈએ, નદી હોય, બાગ હોય, બહાર હોય” એ બધી વાતો નકારી છે. એક જ વસ્તુ હોય તો બધું ચાલી શકે: લખવાની અકલ ! દરિયાકાંઠે જ કવિતા યથ શકતી હોત તો આજે દરેક માછીમાર નાનાકાલ યજ્ઞ ગયો હોત !

કવિ અને કાવ્યનું -

ઇંગ્લેન્ડના રાજકવિ સર લ્યુઇસ મોરીસે એક વાર ઓસ્કર વાઈલ્ડને દરિયાદ કરી કે: છાપાંઓ મારી ઉપેક્ષા કરે છે. મારી કવિતા બીજકુલ “છાપતા નથી.. જાણે મને કાવ્યક્ષેત્રમાંથી જૂસી નાખવાનું કાવ્યનું રમ્યું હોય એમ મને લાગે છે. મારે શું કરવું ?”

“એ તમારી કવિતાઓ વાંચી છે.” વાઈલ્ડે કહ્યું, “મારી સલાહ છે કે તમારે પણ એ કાવ્યમાં સામેલ થવું જોઈએ !”

આનું નામ જ Wild suggestion!

શાપરી બોલી

હું નથી બાંધી, ન બીજી ખપરખતાં;
હું હરીનાની છું લાપરવા જ્યાં.
(ઇન્ડુલાલ ગાંધી)

કવિ અને રૂઢીદાસત્વ

૧૯૩૦માં મહારા પ્રથમ ત્રય છપાયો, કેટલાંક કાવ્યો, બાગ પહેલો. વ્યક્તનામ લખ્યા વિના, પણ ‘આજ સુદિન ટુજનામિની પૂર્ણિમાનો’

એ કાવ્યપદિતમાંના ધ્વનિઓલયી સૌ. માણેક-લક્ષ્મીને એ કાવ્યત્રય, અર્પણ કીધેતો છે. પછી એકદા મંબઈમાં બે ધૂધી સાક્ષરો મળ્યા હતા.

યજ્ઞમાને વાત માંડી: ‘આ તો વાત વધી વધુનું નામ મેઠિ બોલતાં રૂઢીદાસત્વ નહે; પણ લખતાં ય ન્હાનાકાલને એતું એ રૂઢીદાસત્વ ?’

પરમા પેરે અનિયમિએ ઉત્તર વાળ્યો: ‘એતું ટીકાવેણુ મા બોલશો, ખોટા પરશો, તદ્દમારી પેટે ન્હાનાકાલે પત્નીને નામ દઇને બોલાવે છે’

યજ્ઞમાને પૂછ્યું: ‘તમે એ ક્યાંથી જાણો ?’

આગનુકે કહ્યું કે ‘એ કારણ તો રાત્રિએ નવ વાગતાં વર્ષામાં મહારે ન્હાનાકાલનો સાદરનો બંબલો છોડવો પરયો હતો.’

એ વાર્તાલાપમાં મહારે પછી ઉમેરવાપણું શું રહે છે ? એ તે કવિતાપરીક્ષા હતી કે સંસાર-સુધારક પરીક્ષા ? (કવિશ્રી ન્હાનાકાલ)

કવિનું અપમાન

છટલીનો કવિ ડાનેનઝીઓ એક વાર ફ્રાંસમાં હતો ત્યારે એના પર એક પત્ર આવ્યો. કવર પર લખેલું: છટલીના શ્રેષ્ઠ કવિને પહેલો.

ડાનેનઝીઓએ એ પત્ર સ્વીકારવાનો ઇન્કાર કરતાં કહ્યું: “હું ફક્ત છટલીનો જ નહિ, ડુનિયાનો સર્વશ્રેષ્ઠ કવિ છું. આનું સારનામું કરવું એ મારું અપમાન છે.”

કવિશ્રી નાનાકાલને કેટલે પૂછ્યું: “તમારું શ્રેષ્ઠ કાવ્ય કયું ?”

“તમે મારું અપમાન કરો છો; મારા બધા છોકરા હોંશીવાર છે.” કવિએ મર્મીનો જવાબ આપ્યો.

કવિ દયારામ

શ્રી કુમુદચંદ્ર મહેતા

ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રખાતકાળ ગુર્જર સાહિત્યના પિતા અને આદ્ય કવિ નરસિંહ મહેતાએ પ્રખાતિયા ગાઇને ઉઠાવ્યો, એના મધ્યકાળને મહામનિ પ્રેમાનંદે માણુના મધુર રચનાર સાથે પૌનાલ્લિક કથાઓ અને આપ્યાનો દ્વારા રસ ધરને સમૃદ્ધ થયો, અને જ્યારે એનીસંધ્યા યેરી ગઇ તે અધકારના ઓળા ઉતરવા લગ્યા ત્યા કવિ દયારામે પૂર્ણિમા શી સુધા રસઝરતી આદનીને શીતન ને મધુર પ્રકાશ પાચ્યો એ આદનીના પ્રકાશમાં ગુજરાતની રસબીની ને રસિક રમણીઓને રાસ રમવા નોતરી એવી એણે મજુત, મનોહર ને રસ નિતરતી કાવ્યસરિતા વહેડાની.

સરકૃત સાહિત્યથી આપણી બાપા ને સાહિત્ય જુદા પાડના નરસિંહે એને માટે જુદો શબ્દ 'અપભ્રંશગીત' યોગ્યો એ નરસિંહ પણ પ્રેમવશ્યા બકિતરસથી પ્રચૂર ભકત કવિ હતા હતા અપભ્રંશગીત મા શ્રીકૃષ્ણજી અને શૃગારજી વર્ણન ન જ યજ શકે એવો નરસિંહને અમ તોય યયેતો રસનિષ્પત્તિકાર પ્રેમાનંદમા જે આવા શૃગારની અને રસિકતાની ઉજુપ રહી હતી, ને 'બરી ઓન ના કવિ દયારામે એવો ઉત્તમ શૃગાર આપી પૂરી અને તે શૃગાર પણ ગોપી હૃદયના ભકિતરસપ્રચૂર હોવાથી જણે નર્મદાની યમુના ને ચદોદ-કરનળીના ગોકુળ-મથુરા, ને તેથી આગળ વધી કહુ તો ગુર્જર સાહિત્યવાડીમા જણે નદનન પ્રગટયા એની કા વ રસધાર તે તો જણે એ નદનનમાં વેણુ વગાડતા રસિકવર કનૈયાની વેણુના મધુર નાદ અને એની ગીતધારા ઝીનનાર અને ગાનાર ગુર્જર રમણીઓ તો જણે વૃદ્ધાવનમા રાસે ચઢેલી વગની ગોપિકાઓ આબુ ઘાગવાનું ધારણુ તે દયારામની રસિકતા,

ભિમિમવના, ગોપીભાવ ને ભખાવેશ જ.

સરકૃત સાહિત્યમા જેવુ જયદેવનું 'ગીત-ગોવિન્દ' અજોડ તેવુ કે તેની હરોળમા બેસી શકે એવુ તે કવિ દયારામનું "રસિમ વનનમ" ગુજરાતી સાહિત્યમા અજોડ લોકોકિત છે કે "રસના તે ચટકા હોય" પણ કવિ દયારામે એને જુદી પાડી ને રસભૂષમા ગુજરાતને પોતાના કાવ્યો દ્વારા રસ તરબોળ નાણુ, ને ગુર્જર સાહિત્યકુળને રચથી ભરચક કરી દીધી જેનામા તાકાત હોય તે જ એ રસ પી શકે, તેની મોજ માણી શકે, ને ઊરી શકે (જે કે કવિએ કેટલોક તો ખૂબ જુદો શૃગાર આપ્યો છે પણ એ એના 'આવેશજી જ પરિણામ માનીએ) એમ હતા કવિએ જ ગાયુ છે ને કે 'મિહજુ કેર દૂધ સિંદહુ સૂતને જ નરે' (પણ ધણાને શકા જ રહી છે કે કવિએ પોતે ગ્યેતો શૃગાર પોતે જ પચાવી શકેના નહિ) કવિ નર્મદ પર દયારામની અને ખાસ કરીને એના શૃગાગની અસર ઘણી ધયેવી પણ નર્મદથી એ ઊરવાયો નહિ કે કમ તે તો કાણુ જણે પણ નર્મદ શૃગારમા નિષ્ફળ ગયેતો અને ઊરવનારાઓએ ઊરવ્યો પણ છે ને માણ્યો પણ છે તેમાની વધારે અસર યજ તે આ યુગના મહાકવિ ન્હાનાલાલ પર, પડી શી ખમરદાર, લખિતજી વગેરે પર પણ ખૂબ જ અસર છે. એના રસ એઓ પીતા આબ્યા છે ને હજી પીથે જ જાય છે એઓએ કવિ તરીકે ધણુ ધણુ આપ્યુ છે પણ એ લોકો પહેલા જ કવિ દયારામ ન પાક્યા હોત તો ધણુમાનુ જે થોડુ સર છે તે પણ એ ન લોકો ન જ આપી શક્યા હોત અને આ વાતને તો એ લોકો પણ ધનિકાર તો જ કરી શકે

પણી અંગ્રેજ કવિઓમાં જેવો વ્યાવરન, ફારસી કવિઓમાં હારીઝ અને ક'ઇક અંશે ઝોમરખપ્યામ; હિન્દી કવિઓમાં જેવો ભક્ત કવિ સુરદાસ તેવો આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં કવિ દયારામ.

• વ્યાવરન જેવું રંગીલાપણું ને બેફિકર ખરતાન-પણું કવિ દયારામમાં જરશે. સૂરીરાહનો હારીઝ જેમ ભક્તિ-મદીરા પીને ચકચૂર થઈ ખૂદારપી માણુકને દીવાનો બની હુંદતા આરાધના તલસાટ ને વસોપાત; વૈષ્ણવ સંપ્રદાયના શ્રીકૃષ્ણને 'પ્રિતમ' માની તેને મેળવવાના ગોપીહૃદયના હાવભાવ, તે મળતાં યતો આનંદ ને ઉક્લાસ, તેની સાથેનો વિહાર ને વિલાસ, તેના વિયોગથી થતી વિરહબ્યથા ને સુરાપો, તેની સાથે રુસણું ને નખરાં ને પ્રિતમ-મિયાના જેટલી જ નિકટનો અનુભવ કવિ દયારામમાં જરશે સુરદાસ જેવું છવન છીને તરત એવા છવન પ્રત્યે અનુરાગ થયો અને પછી બોટી આસક્તિ જતાં પ્રભુ પ્રત્યે યતો દૃઢ ભક્તિભાવ ને સુરદાસ જેવો ભક્તાવેશ દયારામમાં જરશે.

એના જેવો રંગીશો ને રસિકવર, પ્રેમવશ પાતંગિયા જેવો છેલછમીશો આજે ભાગ્યે જ ભેગા મળે. તે સમયમાં પણ કોઈ પાક્યો નહોતો. એના જેવો પાક્યો હતો ઇંગ્લાંડમાં કવિ વ્યાવરન, જેને ઇંગ્લાંડ છોડી ઇટાલીમાં જઈને વસવું પડ્યું હતું. પણ એના માણસોની કદર એના મૃત્યુ પછી થાય છે. તેમ એની પણ યદ. અને તે એટલે સુધી કે વ્યાવરન કેવાં વસ્ત્રો પહેરતો, તે કેવી ઢબે ચાલતો વગેરેનું અનેક સુવાનોએ અનુકરણ કર્યું. 'રંગીલા' થવા પ્રયાસ કર્યાં. પણ કોઈ વ્યાવરન પાક્યો નહિ. ને વ્યાવરને જેવું સાહિત્ય આપ્યું તેવું હજી કોઈ આપી શક્યું પણ નથી.

તેવું ચલું દયારામનું. દયારામનું રંગીલાપણું ઔરંગ હતું. એની પ્રતિમાજ જુદી. "ખીરસામાં કોંસકી રાખી વારવાર વળ હોળંગો, સુરુચિના પ્યાલ વગર અનુકરણીય અસ્ત્રીમથ કપડાં પહેરતો, કવચિત નાકે ચક્ષમા ચઢાવતો અને સીનેમાંડું એકાદ-"તુમીને

સુઝકો પ્રેમ સિખાયા"નું ગાયન લલકરી પ્રોતાની શુષ્ક રસિકતા ને દાંભિક રંગીલાપણાનો ડોળ ફરતો આજના જુવાન જેવો રંગીશો એ નહોતો. એનું રંગીલાપણું અનુકરણીય નહોતું પણ કુદરતી હતું.

એવું ધીતિયું જુવો તો ઝીણું ને રેશમી કિનારીનું, અડધા પોણા કલાકે ચીપી ચીપી સદામખ પહેરેલું, એવું અંગરણું પણ ખાસ મલમલનું ભમવાની પાંખ જેવું ને તે પણ ખૂબ કાળજીપૂર્વક ખાસ દરજી પાસે સીરડાવેલું; માથે કસુંબલ ખાસ નડીઆદના રંગારા પાસે સાધારણ યૂઝ કરતાં વધારે દામ આપી રંગાવેલી પાથકી; પગમાં ભરતવાળા બોડા; ને બને જરીતી કારનો એસઃ આવો તો સુધક એનો પહેરવેશ. તે ઉપરાંત ગૌરવણે પાતળિયે દેહ કપાળે વૈષ્ણાભક્તનાં જેવું 'ગુવારસીંગિયું ટીલું'; ઠાનમાં અત્તરનાં પૂમડાં, સુખમાં પાન ને આંખમાં સરમો. જાણે ખીજો છેલછમીશો નટવરનાગર, ઓ ઉપરાંત સંગીતનો રસિયો ને તેમાં થે મધુર કંઠ-આવો રસિક વક્ત્રમ બનીઠીને જતો હોય કે ગાતો હોય તો પછી કોઈ નાગરજી મોહ કેમ ન પામે કે કે કાઈ સોનારજી એના પર વારી કેમ ન ભય ? જે બહારથી આટલો રસિક ને રંગીને હોય તેવું અંતઃકરણ કેટલું રસિક હશે? એના અંતરઆકાશમાં કેટકેટલા ને કેના રંગધત્રુષ્ણની કમાનો દોરાતી હશે?

એમના એક ખાસ છાનચરિત્રકાર સોનારજીવાળી-એકું ફાલ્યાની વાતનો સ્પષ્ટ દર્શકાર કરે છે. અને એની એમની દરેક ખામનમાં એમણે કવિ પ્રત્યેની અનન્ય ભક્તિથી કોઈ ને કોઈ રીતે બચાવ કર્યો છે. એ આપણે માન્ય કરીએ છીએ. એમ પણ માની લઇએ કે એ તદન સચું છે. તેા જે જાણે એમના શુંગારનાં કાબો વાંચતાં કોઈ પણ પાંચકને પહેલે તપકકે એટલું નો યાય જ કે આપું લખનાર માણસ કેમ કેમ જાંબીને બેઠો હશે? આ ઉપરાંત આપણને જેટલો "બેકું ફાલનાર દયા રામ ગમે છે" તેટલો સાતિક, શાન્ત ને ગંભીર દયારામ ન જ ગમે. શ્રી કૃષ્ણનો પરમ ભક્ત જાણે

અનુભવે તો કૃષ્યુ જેવાં ચાળા ને તે કાનો નજાતરવે ન કરે તો પાલવે જ કેમ ? અને દયારામને 'નડોર' કોઈ કહે તો તેમાં તિરસ્કારને રચન જ નથી. એ 'નડોર'માં તો "નંદલાલને હંપે નડોર" કહેવામાં આપણે જોઈએ આનંદ ને ગીદાય અનુભવીએ છીએ તેવી દયારામને 'નડોર' કહેવામાં અનુભવાય છે. આવા તોફાન વગર, આટલા મસ્ત રંગીનાપણા વગર એમનાં કાવ્યમાં દેખા દેતો શુંગાર ને રસ ને રસિકતા ન આવે એમ તો થયા વગર રહે જ નહિ.

જેવો ને જોઈએ એ રસિક તેવો ને તેટલો કે એથી વધારે એ થીનાયજીનો પરમમક્ત એ થીજીની સેા, પૂજ્યાર્યો ને ધ્યાનમાં રમ્યાપર્યા રહેવું, તેનાં શુશુભાન મસ્ત યર્ષ ગાયાં કરવાં, તેના દર્શન વગર ખાલું નાંહ, અને પગપાળા એના દર્શન માટે અનેક વાર યાત્રા કરવી એ 'અંતુ' ભક્તિની પરાકાષ્ટાજ ખતાવે પણ 'શ્રી કૃષ્યુ' 'શ્રી કૃષ્યુ' કરના કરતા દેહ-ત્યાગ કરવો એ કેટલું શ્રીકૃષ્યુ સાથેનું તાદાત્વ ખતાવે છે ? એનું નામ સાચો ભક્ત અને દહ ભક્તિ

કવિ તરીકે એણે કયાઓ ને આપ્યાનો, કવિતા ને ગીતો આપ્યાં ને તેમાં ગરબીઓ ખાસ પ્રમિદ છે. જેમ નરસિંહનાં પ્રખાતિયા, અખાનો ઘેજ ને આખખા, સામળના હપ્પા, ધીરાની કાંઈ તેમ દવા રામની 'ગરબી', એણે તે ઉપરાંત સોરઠા ને હુદા,

એપાર્ષ ને હપ્પય, દરિગીન ને સવેયા, કુંડળીયો ને રોળા અને બીજા એવા હન્દોમાં પણ કાવ્યો રચ્યાં છે, અને તે પણ સંગીન સાથે સુખદ ધાય તેવાં. એકથી શુશુભાતીથી મંતોય ન થતાં એણે કાસી દિરી, મગડી, વ્રજ, સંસ્કૃત આદિ અનેક ભાષાએ પણ ગણી, જાણી માન નહિ પણ તેમાં કવિતાએ રચી આજના કવિઓ જે વચુ જુદા જુદા હરોની પકિતઓ લઈને એક કવિતા રચે (દા. ત. મિત્રોપ-ચ્ચનિ) ને તેને કાવ્યમાં નવીન પ્રયોગ કર્ણું અભિમાન લે છે. પણ દયારામે તો ચાર પકિતઓમાં દરેક પકિત જુની જુની ભાષાની યોજ એક જ કવિતા રચવાનો પણ પ્રયોગ કરી જેવો છે. કાસી મઝલ લખવાનો પ્રયાસ કરનાર પણ એ જ પહેલો છે.

આનો ભાષાભક્ત, સાહિત્યભક્ત ને કૃષ્યુમક્ત બીજો પાકવો જ સુરકેલ.

લોડ મેકોથેને કોડ હતા કે મારી લેખનકૃતિઓ હ મેશા સ્ત્રીઓના મેજ પર જ રહે, તેમના હાથમાં જ રહે, એટલે સ્ત્રીનાંમાં જ વધારે વચાય; પણ તેના કોડ તો અધૂગ જ રહ્યા જણાય છે. પરંતુ કવિ દયારામે આવા કોડ નહોતા રાખ્યા હતાં એની અખીઓ અને ગીતો આજે પણ શુશુભાતની રાસ રમિક રંગણીઓના કંઈમા વસી ગયાં છે અને પૂજ ઉત્પાદ ને આનંદ રસથી ગરાય છે એ જ એની સાધકતા છે. ('દાકિયો')

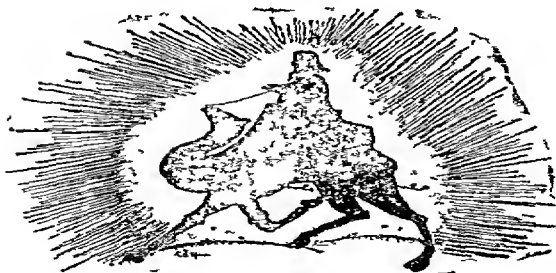
લજ્જા-ક્ષોભ

થાવાની છે તવ ચરણના ચારુ ચિન્હે પુનિત,
મારી સાદી, ગરીબ જતની, ભાંગીતૂટી કુટિર;
એવી યાતા હૃદય સ્ફૂરણા, હૃદય ઉદ્વિગ્ન ચિત્તે,
વાળીચાળી સજ કરી રહું ધૂગને આપીને.

ધાયે જેથી તવ ચરણના સ્પર્શને યોગ્ય ભૂમિ,
ને દૃષ્ટિને રૂચિકર દિસે એ વ્યવસ્થા કઈ હું;
તૈયારી ના હજી પૂરી થઈ, ચિત્ત ચિતા થતી 'તી,
ત્યા મે તારો પદરવ સુણ્યો, પાસ આવી ઉભો હું.

હજેલાં મેત્ર લજ્જાથી, હૈયે ક્ષોભ થયો હતો,
ત્યા તારા સ્મિતના સ્રોતે, લજ્જાક્ષોભ ડૂબી ગયો.

રસનિધિ

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીમ’

લેખક પહેલો

કવિ નર્મદથી ગુજરાતી સાહિત્યનો અર્વાચીન કાળ આરંભાયો અને તે પછી તેના ક્રમશઃ વિકાસ થયો ગયો. નર્મદે ગુજરાતી ગદ્ય સરળ્યું અને ગુજરાતના પ્રથમ ગદ્યકારનું એમને ખીરદ મદ્યું, કવિ દલપતરામ કવિ તરીકે ઝળકયા અને એમની કવિતાઓ સમારંજની ગણાઈ. ‘ખર’ કહીએ તો કવિ દલપતરામ પ્રાચીન ગુજરાતી કવિતાના છેલ્લા પ્રતિનિધિ હતા અને તે પછી ગુજરાતમાં નવીન કવિતાનો કાળ આવ્યો. સદગત નરસિંહરાવે ‘ગુજરાતી કવિતાનો ઉપાકાળ’ નામક નિબંધમાં અર્વાચીન યુગની પ્રથમ પગલીએ જે કવિવરો નોંધાયા, તે વિશે ઝાંખી કરાવી છે. એ યુગના કવિમંડળમાં તેમણે જે કવિઓનાં નામે ગણાવ્યા છે તેઓમાના ધણાખરા વર્તમાન યુગની અસરથી પ્રભાવિત થયા હતા. એમના અક્ષરદેહમાં નવા તત્વોનો સચ્ચર ધયેશે આવણે જોઈએ છીએ.

કવિ નર્મદ અને દલપતરામના યુગ સુધી ગુજરાતી કવિતામાં સંસ્કૃત પ્રવાહ જ વહેતો રહ્યો હતો, પણ ઉપાકાળના સમયે આ પગદડી બદલાઈ હતી, ‘ખર’ કહીએ તો તેમાં બહુ મેટ્ટ પરિવર્તન થયું હતું. ગુજરાતી સાહિત્યમાં પરિવર્તનનો આ પ્રથમ રચકાર હતો. આટલું છતાં સંસ્કૃત પ્રવાહ ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી વિધીન તો નહોતો થયો. આને પશુ તેની એક વ્યવસ્થિત સાહિત્યપથુક્ષી વિદ્યમાન છે. આ પ્રણાલીને અનુસરનારા ગુજર વિદ્વાનોએ કાલિદાસ, બંધુવૃત્તિ, બાણ, ભારવી આદિ કવિઓની નાટ્ય અને કાવ્યકૃતિઓ ગુજરાતી હંદેદેહમાં પરિચ્યુત કરી હતી. તેના સમસ્યેક્ષી બાબાન્ટરોને લઈ સંસ્કૃત સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાનું

આપણને સુલભ થઈ પડ્યું છે. વળી ધી પાર્વતી-રાંકરે પ્રેદ્દિસર મેકડોનરડનાં સંસ્કૃત-સાહિત્યના ઇતિહાસનું ગુજરાતી ભાષાન્ટર કરીને વિશેષ સુવિધા કરી આપી છે. શ્રી કેશવલાલ, શ્રી બલવન્ટરાય, શ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી કિલાચંદ જેવા સમર્થ અનુવાદકો પછી આને પશુ નવા નવા અનુવાદકોની દાર આવતી જાય છે. આ ઉપરથી આપણે જણી શકીએ છીએ કે ગુજરાતી ‘સંસ્કૃતની પુત્રી’ નથી, સુપુત્રી છે ગુજરાતીઓ માટે આ વસ્તુ બહુ આવકારદાયક છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રથમ પગદડીની નવી-જૂની સકલનાની આ તો વાત થઈ સંસ્કૃત દાર ગુજરાતી ભાષાને બાબાસમૃદ્ધિ, પ્રૌઠના અને અલંકારો મદમાં છે અને તે ગુજરાતી ભાષા માટે અભવ્યના છે. ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના દેહથી તે એટલો બધો ગાઢ સંબંધ ધરાવે છે કે, તે કદી જુદાં પડી શકતાં નથી.

શ્રીક અને લેટિન ભાષાના પ્રવાહમાંથી અમંબ શબ્દપ્રયોગો અને બંધુ સુત્રો યુરોપિયન ભાષામાં આવ્યા છે, તેમ સંસ્કૃત ભાષામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સમૃદ્ધિ પ્રાકૃત બંધુઓમાં જ્યોતપ્રેન થઈ ગયેલી છે આપણી ગુજરાતી વિષે પણ તેમજ છે, આટલું છતાં આપણી કોમળ અને નમણી ગુજરાતી ભાષા, ભાષાની દૃષ્ટિએ રતતંત્ર કલેવર ધરાવે છે, એના માનસના વિશિષ્ટ અંગે એ છે, એ સ્વીકાર્યા વિના આપણે રહી શકતા નથી.

આંગ્લ સાહિત્યનો પ્રભાવ ગુજરાતી સાહિત્યનો અર્વાચીન કાળ શરૂ થયો

ધારે આપણી ભાષા ઉપર આંગ્લ ભાષા અને સાહિત્યનો પ્રભાવ પડ્યો, અને એ પ્રભાવ આપણા સંસ્કારી અને વિકાસ વર્ગ દ્વારા આવ્યો. ગુજરાતી સાહિત્યના ઉપકાળના કવિઓએ આંગ્લ પ્રવાહ કેટલેક અંશે ઝીટ્યો છે. શ્રી નરસિંહરાવે તો બહુ પ્રમળતાથી ગુજરાતી કવિતામાં એ પ્રવાહ આણ્યો. એમને એ છવનઆદર્શ હતો અને પોતાના છવન કાળમાં જ તેઓ તે વિષે સફળ થયા.

કુસુમભાગાની સુવાસમાં ગુજરાતને એ આદર્શની ઝાંખી થઈ, હૃદયનીશુભા એ આદર્શનો વિકાસ થયો, તુપુરજકારના સંસ્કૃતની આછી છાયા તથા તે પરિવરન બન્યો, સ્મરણસહિતામાં ટેલિસનના ઇમ્મમોરિયમની અનુકૃતિ સર્ગાઈ, યુદ્ધચરિત્રમાં સર એડવિન આર્નોલ્ડનો આંગ્લ કાવ્યપ્રવાહ સંસ્કૃત કાવ્યપ્રવાહની અસર સાથે વલ્યો.

શ્રી નરસિંહરાવની અસર ગુજરાતી સાહિત્યમાં આંગ્લ પ્રવાહને વિકસાવવામાં સફળ થઈ તેમ શ્રી કન્ત, શ્રી બલવન્તરાય અને ખીજ ગુજરાતી સાહિત્યકારો દ્વારા થઈ. કેટલેક અંશે તો સંસ્કૃત અને આંગ્લ પ્રવાહ મિશ્ર થઈને ખીજવા લાગ્યો. શ્રી કન્તમાં આ વસ્તુ વધારે સારી રીતે લેખ શકાય છે. ક્યદેવધાની, વસંતવિજય અને અતિશાન નામક એમના કાવ્યો ધ્યાનથી વાંચવાથી આ બંને પ્રવાહોનો સુમેળ કેવી રીતે થયો છે તે જાણી શકાય છે. શ્રી બલવન્તરાયે સોનેટ દ્વારા આંગ્લ મન્ત્રોણનો પ્રમળ ઝોક આપ્યો. સોનેટ વિષે કેટલુક સ્પષ્ટીકરણ અને પ્રયોગ એમણે કર્યા. ગુજરાતના નવયુવાન કવિસમુદાય ઉપર એમની અસર થઈ. શ્રી બલવન્તરાયે જુદા જુદા છંદોમાં સોનેટ ઉતારવા અખતરા કર્યા પછી પૃથ્વી છંદ ઉપર પસંદગી ઉતારી અને ગુજરાતી કવિતામાં અગ્રેયવાદની ચર્ચાને-જન્મ આપ્યો, આજે સોનેટ સખાતાં થઈ ગયા છે, આટલું છતાં સોનેટરચના હજી પ્રાયોગિક દશામાં છે.

-- નવા યુગની અસરે સંસ્કૃતના બૂના છંદશાસ્ત્ર

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે
વધુમાં વધુ રક્ષણ
અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી માટે

ક્રોન લાઇફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

ચાલુ વિમો :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

થી વધુ

હિંદના વડા મેનેજર * હિંદના ડે. વડા મેનેજર
ડી. ડબલ્યુ બ્રૂ * સી. ડી. શાહ

હિંદની વડી ઓફીસ
ફોર ક્રોન લાઇફ, કોમ, મુંબઈ.

ઉપર પણ આક્રમણ કયુ છે શ્રી ન્હાનાલાલ અને શ્રી બલવન્તરાયના નામ એ દિશામા ગણનારા ચેલ્ય છે, છતા શ્રી ખમરદાર તથા ખીન્નઓએ પુરાણી હ દરચનાને બસ્તીભૂત થવા ન દેવા માટે નવા નવા છદો થોછ કાઢીને તેનુ જીવન ટકાવવા પ્રયત્નો કર્યા છે કાળસાહિત્યને છોડીને જોઇએ તે પશુ સાહિત્યના ખીન્ન દરેક અંગેમા આગન-પ્રવાહના અંગે પ્રવેશી ગયા છે અને નવી કૃતિઓના સર્જન પાછળ યુરોપિયન સાહિત્યના પ્રવાહને ડોકિયા કરતો આપણે જોઇએ છીએ.

નવીન પ્રવાહોને નહિ અપનાવવા એવુ કહેવો મારો આશય નથી એક જીર્ણ થયેલા શરીરમા નવુ લોહી પ્રવેશવાથી જીવન-શક્તિ મળે છે, એવુ સાહિત્યના સમષમા પશુ છે આગન-પ્રવાહના આગમનથી ગુજરાતી સાહિત્યને લાભ મળ્યો છે બહુ આગળ જતા આ પ્રવાહની આપણા સાહિત્યના દૃષ્ટિગેહ ઉપર પણ અસર થવા વગર રહેશે નહિ, એમ મને લાગે છે અંગ્રેજી ભાષાનુ સાહિત્ય આજે જગતસાહિત્યમા ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે, તેના ખીન્ન કારણો છે છતા એક અમલ્યુ કારણ યુરોપિયન કે એશિયાઈ સાહિત્યને ભાષાન્તર દ્વારા અપનાવવા અથવા મૂળ કૃતિને આગવ-રૂપમા પરિવર્તન કરવાને અંગે છે આપણે પશુ તે જ પ્રમાણે કરીએ તો આપણા સાહિત્યની સમૃદ્ધિ વધારી શકવા સાથે આપણા ભાષા અને સાહિત્યને ગૌરવ પ્રાપ્ત થશે

ગુજરાતી હિન્દુસ્થાનના એક પ્રાન્તની ભાષા છે એટલે અમે, એનો વિકાસ મર્યાદિત અને છે એ વાત ખરી છે એ પ્રાન્તિક સરકારો ધરાવે છે આજના યુગમાં આ સવાલ મૂઝવી રહ્યો છે છતા તેના ઉકેલને ધણો કામ લાગે એમ હોવાથી આ અર્થમાં ઉતરવાનુ અત્યારે અરથાને છે

સરકૂત અને આગવ-પ્રવાહની અસરને અંગે આપણે ગુજરાતી સાહિત્યમા નવુ તત્વ દાખલ કયુ છે. શ્રી ન્હાનાલાલની ડોલન શૈલી એ વિશે ધ્યાન

એવે છે આપણા સાહિત્યકારોમા ડોલન શૈલી વિશે બને મતભેદ હોય, કદાચ તેનો ભાવિતિક મ નહિ થાય તો પશુ એક નવીનતા લેખે તો તે પે નવા સભારણા પોતાની પાછળ મૂકતી જશે બવનાસ્થનમા પશુ ગુજરાતે થોડુક નવુ કયુ છે અર્થની સાહિત્ય અને ગુજરાતીઓની જાગૃતિને ઝાંઝો સમય નહિ થયેનો હોવાથી મૌનિકતા અને નવીનતા એ જ હશે છતા એ વિશે આપણે આશાવાદી છીએ

ફારસી સાહિત્ય-પ્રવાહ

ગુજરાતી સાહિત્યના ઉરાકાળમા આપણા સહિત્ય મધ્યે આગવ-પ્રવાહ દાખવ થયો, તેમ ફારસી સાહિત્ય-પ્રવાહનો પશુ પ્રવેશ થયો હતો હિન્દુસ્થાન અને ગુજરાત સાથે ફારસી ભાષાનો સબંધ કે જ જુનો છે ગુજરાતી ભાષામા ધણા ફારસી શબ્દો રદ થઈ ગયેલા છે આજે આપણે ભારાશુદ્ધિકરણની દૃષ્ટિએ આટલા આગળ વધ્યા છીએ છતા ગુજરાતીમા કોઈ પણ પ્રમાણભૂત શબ્દકોશ અથવા સાહિત્ય કૃતિમા તેની ડાયા મળી આવે છે ગુજરાતના જુદા જુદા જન-સમૂહો પશુ ભાઈધારા અને પોડોથી ભાવથી સેકાઓ થયા એક સાથે રહેતા અ થા છે, તેને અંગે પશુ એકબીજાની અસર થાય એ અસંવિત નથી, ખાસ કરીને સરકારી વર્ગને તેની અસર વહેલી થાય છે

ગુજરાતી સાહિત્યના ઉરાકાળમા શ્રી નરસિંહરાવે એ પ્રવાહ વિશે ઉત્તેજ કર્યા છે ગુજરાતીમા ફારસી સાહિત્યપ્રવાહ શ્રી બાનારાકરે ગઝલ દ્વારા આણ્યો શ્રી દેરાસરી, યુલયુન, શ્રી હરિલાલ કુવ અદિ પૂર્વકાળના ફારસી પ્રવાહના વાહક હતા શ્રી જાલાલ અકબર કયરીઆનો નાદ શ્રી અબુસાલ નસુમઈ દિવેદીને લાગ્યો એમણે પશુ ગઝલો લખી એમની કૃતિઓનો સમ્રદ આત્મનિમજ્જનના નમે પ્રસિદ્ધ થયે છે શ્રી કલાશી ગઝલમા આગળ વધ્યા અને એમની ગઝલોના પ્રભાવથી ગુજરાત ગઝલરંગે રગયુ. તે પછી ધણા કવિઓએ ગઝલો લખી ગુજરાતી સુદર ગઝલ લખનારાઓમા શ્રી અખૂત

કેશવ નાયક, શ્રી ન્હાનાલાલ, શ્રી ખપરદાર, શ્રી કાન્ત, શ્રી રંજુર, શ્રી દીવાના અને શ્રી પરિમલ હતા અને છે. આને પણ લખાય છે. ફારસી પ્રવાહ મંદ ગતિએ ગઝલ-વર્ણનમાં આગળ વધી રહી છે. આ સઘળી ગઝલો કેટલે અંશે શાસ્ત્રીય કે અશાસ્ત્રીય છે એ વિચારણાનો કાળ હજી આવ્યો હોય એમ લાગતું નથી.

ઉમર ખેયામની રૂબાયતો બાવાનતર દ્વિતર-લે-ડનાં અગ્રેષ્ઠ કાવ્ય ઉપરથી ગુજરાતીમાં થયું છે. ગઝલ ગુજરાતીઓને ઘણી ગમી ગઈ છે. ગઝલનો પૂર્વકાળ તો હવે ગુજરાતમાં પૂરો થયા આવ્યો છે, અને નવા ગઝલયુગનું મંડાણ થઈ રહ્યું છે. શ્રી નરસિંહરાવે ગુજરાતી કવિતાના ઉપકાળ વિષે જે સંબોધન કર્યું હતું એવા પ્રકારનો ગઝલનો ઉપકાળ ગુજરાતમાં થઈ રહ્યો છે. આપણી નવી ગુજરાતી કવિતા ઘણા દશકા પછી આજે તેની યૌવનાવસ્થામાં આવી છે તેમ આગળ આક્ષતાં ગઝલ પણ આવે તો નવાઈ નહિ. ફારસી પ્રવાહમાં કેવળ ગઝલનો જ સમાવેશ થતો નથી, એ આ સ્થળે બૂલવું જોઈતું નથી. ગુજરાતને એ દ્વારા ફારસી કાવ્યસાહિત્ય અને શૈક્ષણિક મળશે, ગુજરાતના જનકોષમાં એટલી સમૃદ્ધિ ઉમેરાશે. ગુજરાતમાં ફારસી પ્રણાલીના સ્થાપક સદૃગવ આલાશંકર ઉસ્માનરામ કંચારીયાએ ગઝલની અનુપમ સેવા કરી છે. સાથે સાથે સંસ્કૃત વૃતો પણ લખ્યાં છે. કલાન્ત કવિ એની પ્રતીતિ કરાવે છે. એવી જ રીતે અન્ય ગુજરાતી ગઝલકારોએ ઢાળો, રાસ અને છંદો ઉપર પણ હાથ અજમાવ્યો છે. આ વસ્તુ બહુ આવકારદાયક છે. એ ગુજરાતમાં સંસ્કારના ઐક્યનું સર્જન કરશે. આપણી ભાષા, આપણું સાહિત્ય અને આપણી સંસ્કારિતા ત્યારે ખૂબ સમૃદ્ધ બની જશે. શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ અગિયારમી સાહિત્ય પરિષદ અને શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈએ વડોદરા ખાને મળેલા આઠમા કવિ સંમેલનના પ્રમુખ તરીકે જે ઉદ્દ્યોગો કરાડ્યા હતા, તેનું આજે રમણ થઈ આવે છે.

શ્રી બલવંતરાયે “હિન્દી સાહિત્યના ઇતિ-હાસ”ની પ્રસ્તાવનામાં સાહિત્ય દ્વારા સંસ્કાર સુમેળ ગુજરાતના શુદ્ધ શુદ્ધ જન-સમૂહો વચ્ચે સાધવા વિષે ઘણો આકર્ષક ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે. તેઓ ધાર્તવિક ગુજરાતી સાહિત્યનું સ્વરૂપ જોઈ શક્યા છે. ગુજરાતી ભાષાની બન્યતાનું તેઓ સ્પષ્ટ સેવે છે. એમના એ વિચારો માટે આપણને ખચીત માન ઉપજે છે. એ દિશામાં શ્રી ન્હાનાલાલ તો કાંઈ આગળ ગયા છે. પોતાના અક્ષરદેહથી એનું વ્યવહાર દૃષ્ટાંત એમણે પૂરું પાડ્યું છે. ગુજરાતી સાહિત્યની ભવ્યતા એમની આંખો પણ જોઈ શકે છે. સંસ્કાર-સુમેળ તેઓ સક્રિય રીતે વાંચે છે, તેઓ સખસ્ત ગુજરાતના કવિ છે, ગુજરાતના સમૂહો સાહિત્ય દૃષ્ટિથી નિહટ આવી શકે છે. નિકટનો સમાગમ સેવવાનોય સમય આવી પુગ્યો છે.

કવિ સંમેલનો

રાંદેરનાં કવિ સંમેલનની પ્રતિષ્ઠાએ એકાદ દશકાથી વાલી રહી છે. ફારસી પ્રણાલી ખીલવીને ગુજરાતી સાહિત્યની સેવા કરવાને એનો નિર્મળ આશય છે. શ્રી કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, શ્રી રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ એમ, એ અને કવિશ્રી સુદર્ભે એ કવિ સંમેલનોનાં પ્રમુખ-સ્થાન શોભાવ્યાં છે. અને પોતાના વિચારો પુસ્તકો દિને દર્શાવ્યા છે. ગુજરાતી સાહિત્યની સઘળી પ્રણાલીઓનો વિકાસ એવા સુદર સદકારથી જ થઈ શકે છે. બલિષ્ઠમાં પણ એ મહાનુભાવો સંસ્કાર સમન્વય કે સાહિત્ય સમન્વય સાધવાના કાર્યમાં સહાયક થઈ પડે એમાં આશંકા નથી. ગુર્જરીનાં સામાન્ય બાલુકાં તરીકે દરેક પોતાથી બની શકતી સાહિત્યસેવા અર્થે અને ગુજરાતી સાહિત્યને સમૃદ્ધ બનાવે જગતની ઉત્તમ સાહિત્યકૃતિઓ કે કલા જ નહિ પણ નવજીવન કુંડનારા તત્ત્વો પણ લાવે અને ગુજરાતમાં તેને ખીલવે.

ગઝલ-સાહિત્યનું ઝરણુ

ગુજરાતીમાં ફારસી સાહિત્યપ્રણાલી ૯૭

અર્પણરૂપ દશામા છે. આજે તેણે નવી પ્રગતિકૃત્ય માડી છે ગુજરાતી જનતા તેમા સામાન્ય રીતે રસ લેવા લાગી છે અને ગજનગ્યના વિરે યોદ્ધક અશ-દર્શન કરાવવામા આવે તો તે અસ્થાને નહિ કહેવાય

અરબી સાહિત્ય

ગજનના છદશાસ્ત્રનું મૂળ ખીજ અરબી બાવામા આરોપાય હતુ ઈસ્લામના આગમન કાળથી લઈ એક સદી પૂર્વેનો યુગ અરબી કાવ્યો સુવર્ણયુગ મન થ છે અરબોની પ્રકૃતિ જ કાવ્યમય હતી અને તેઓ 'સર્વત્રેષ્ટ સુખયિત' હોવાનો દાવો કરતા હતા ઇતિહાસકાગ મમિય અસીરિ પોતાના ઇતિહાસમા ઈસ્લામ પૂર્વની કવિતાના નમૂનાઓ આપ્યા છે આજે જે પુરાણી અરબી કવિતા જળપાઈ રહી છે અને અરબી કાવ્યસાહિત્યના સત્વરેપ ગણાય છે અને યુનિવર્સિટીના અરબી અભ્યાસક્રમમા સીખવવામા આવે છે, તે "દિવાને હુમાસા" અને સખ્યા મોઅલિ કાત'ના સમૂહો છે ઈસ્લામના આગમન પછી પશુ અરબી કવિતાનો પ્રવહ વહેતો રહ્યો હતો અને ધણા નામાકિત કવિઓ પાક્યા છતાં "સુવર્ણયુગ"ની ઘનનામા ચૌરન અને પ્રૌઢાવસ્થા પસાર કરી ગયા પછી અરબીનું છદશાસ્ત્ર રચાયુ ક્રિ સ ૧૦૧મા પ્રથમ અરબી છદશાસ્ત્ર રચનાર ખલીન ખીન અહમદ મરણ પામ્યો હતો તેણે આશરે બવીસ ત્રેવીસ મૂળ છદ બહરી શીઠી કાઢ્યા હતા તે પછી એકાદ બે મૂળ છદ હસનખિન અખ્મદશા નામના ખીજ અરબ વિદ્વાને લખેયા હતા અરબી કવિતા રચનાના સાતેક પ્રકારો હતા આ સઘળામા આરબોને યુદ્ધકાવ્ય, નિદાકાવ્ય, શોકકાવ્ય અને પ્રશસ્તિ અહુ પ્રિય હતા અરબ સ્ત્રીઓએ પણ કાવ્યરચના કરી હતી કસ્સીદા-પ્રશસ્તિકાવ્ય ધણું વિસ્તૃત લખાતા આ સઘળી કાવ્ય રચનામા કેવળ પ્રાસનો જ ઉપયોગ કરવામા આવતો, એટલે અરબી કવિતા પ્રાસબદ્ધ જ હતી ત્રેડ્સર રહેુસકે પ્રાચીન અરબી કાવ્ય વિષે જે નિબંધ લખ્યા

છે તેમા જે કાવ્યના નમૂના આપ્યા છે, તે સખ્યા પ્રાસબદ્ધ જ છે હજરત અની (અ)નુ કિતબ આજે મરે છે, જે ઉત્તર કાળની અરબી કવિતાનો નમૂનો છે તેમા પશુ પ્રાસબદ્ધ કાવ્યો જ અજી આવે છે કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે, અરબી કવિતામા કાફીયા-પ્રાસતુ જ પ્રાધાન્ય હતું પ્રેમ કાવ્યો અરબીમા લખાતા તેમા પશુ આ કળીનુ અનુકરણ કરવામા આવતું આ પ્રેમકાવ્યોને અમી "ઈસ્કીધયા" કહેતા હતા કદાચ એવા પ્રેમકાવ્યોને ગજન કહેવામા આવે તો જુદો સમાન છે ગજનના ઉત્ખવ વિષે અરબમા સ્ત્રી-સ્ત્રીની એવી માન્યતા છે કે કસ્સીદા-પ્રશસ્તિકાવ્યમા કવિ પોતાના આત્મવતાતા પ્રત્યે જે પ્રેમ દર્શાવનારી કડીઓ લખતો હતો તેમાથી ગજન જન્મી હતી એ કડીને "તશાખીમ"નું નામ આપવામા અન્યુ હતુ "તશાખીમ" શબ્દ "શખાખ"ના મુળ શબ્દ પરથી ઉત્પન થયો છે "શખાખ"નો અર્થ જુવાની થય છે મરે અરબી કાવ્યમા ગજનનું વિકસિત ઉત્કાળનું સરૂપ નહેણું વસ્તવિક ગજન તો ફારસી કાવ્ય સાહિત્યની ભૂમિમા જ જન્મી હતી

ઈરાનમા ઇસ્લામના આગમન પછી જે કાવ્ય રચના થઈ તે અરબી છદશાસ્ત્રના મૂળ ઉપરથી જ થઈ હતી અને "ફારસી કાવ્ય"નો અન્યથેમ કરવામા આવ્યો છે તે અર્ચચીન ઈસ્લામ પગીના ફારસી કાવ્યને ઉદ્દેશીને છે અરબના ફારસી કવિઓએ પહેલવહેલા કસ્સીદાઓ લખા માગ્યા હતા અરબી છદગ્યના દાખન થય પહેલા ઈરાનમા કાવ્યરચના થતી હતી કે કેમ એ વિષે મતભેદ છે અરબી છદશાસ્ત્રથી જ ઈરાનમા કાવ્યરચના થઈ હતી એ મ ઠેલાક વિદ્વા માને છે જ્યારે ત્રેડ્સર મહમદ હુસેન આઝાદ અરબી છદશાસ્ત્ર પૂર્વે ઈરાનીઓમા કાવ્યરચના થતી હતી, એવો મત ધરાવે છે ત્રેડ્સર આઝાદ દનો મત ખરો હોય તો પણ તે છદશાસ્ત્ર અરબી

છંદશાસ્ત્રથી નિરાણું હતું, એમાં કરી શકા નથી. પ્રાઈસર આંકિને પોતાના "ફારસી સાહિત્ય ઇતિહાસ" નામક પ્રસિદ્ધ ગ્રંથમાં અરબી છંદશાસ્ત્ર પૂર્વેની ઇરાની કવિતા વિષે ઉલ્લેખ કર્યો છે, છતાં આ વસ્તુ હજી વિવાદસ્પદ રહી છે. નિગ્રાની ગંજવીએ પોતાના "સિકંદરનામા"માં ઇરાનીઓના સંસ્કૃતિબંધક તરીકે મેસીડોનીયાના સિકંદરને ઓળખાવ્યો છે, ગમે તેમ હોય છતાં એટલી વાત તો ખરી છે કે, ઇરાનમાં અર્વાચીન ફારસી કવિતાનો આરંભ ઇસ્લામના આગમન પછી અરબી છંદ-શાસ્ત્રની ધાટીએ થયો હતો.

ફારસી કાવ્યનો આરંભ કરસીદા-પ્રસારિત કાવ્યથી થયો હતો. એ સમયના વિદ્વાન છતાં સામાન્ય આર્થિક સ્થિતિના કવિઓ માટે આ એક આશ્ચર્યકાતું સાધન હતું. શાહ સુલતાનોની પ્રસારિત ગાવામાં ઠળાના વિકાસ સાથે જીવનનિર્વાહ તેઓ અલાવતા હતા. ઇરાનમાં એ સમયે રાજવાદ પ્રબળ હતો. સાહિત્ય ગર્ભ માટે પણ તે અનુકૂળ સમય હતો. આવી પરિસ્થિતિને અંગે કરસીદાની ખીલ-વણી યથા.

[આકૃ]

કું. પૂણિમા દવેની લેખમાળા

આ વખતે પણ નથી રજૂ કરી શક્યા તે બદલ દિલગીર. આપને અંકે અવરમ રજૂ કરીશું. આ વખતે પણ એમણે મેટર મોકલી હતી પણ રેફરેન્સ ભંગાણુને કારણે મોડી પડતાં પ્રગટ કરવાનો અવકાશ રહ્યો નથી. —તંત્રી

૦

કવિતાનો આ અંક

'કવિતા' દરેક માસની ૧૦મીએ નિયમિત પ્રગટ થાય છે. આ અંકે પણ નિયમિત પ્રગટ થયું જ છે—પણ રેફરેન્સના ભંગાણુને કારણે આઠકોને અંક પહેાંચનાં પણ મોડું થયે એ સંભવિત છે. કુદરતની આકૃત છે ત્યાં અમે પણ છું કરીએ !—તંત્રી

ગામડે જાયે

હાલ્યને જેની ગામડે જાયે
ગામડે જાયે ગામડે જાયે રે....

નાના નાના પથરા (રરતા) કેડી
જે ગજ ઉડી ધૂળને જેડી
આપણે જાશું ગામની મેડી
હાલ્યને-

જે બળદની જોડનાં ગાડાં
વાટે વાટે નાના ખાડા
આવે છે ને આંખરા આડા
હાલ્યને-

છાપા વિનાની ખખર સૂણી
ખાવાળની હોય જ્યાં ધૂણી
વાતો કરશું ફૂણી ફૂણી
હાલ્યને-

કાળો કાળી ને પલલો પટેલ
હોય ભલે ના ગામના ખડતલ
આપણે કરશું એને ડખલ
હાલ્યને-

ટોપી વિનાના માથા કાલા
દેખી કરશે ખહુ બખાળા
આપણે પાડશું એના ચાળા
હાલ્યને-

દીચૂડ કીચૂડ ખોલતી વાડી
કોશ હાંકીને કાઢશું દાંડી
હાંકલા કરતાં ખેડશું વાડી
હાલ્યને-

તે કોણ હશે? (નવલિકા)

ઈન્દ્ર વસાવડા

પ્રથુપલીલા માટે, મોટા મોટા શાસ્ત્રધારીનો તત્ત્વ છે કે તે માટે એકાંત-રમણીય સ્થાન સિવાય કોઈ બીજું સ્થલ ઠીક નહિ. પણ આજકાલના માણસોમાં Exhibitionism જરા વધારે પડતું હોવાથી સંઘમાં પ્રથુય કરવો પસંદ કરે છે. હા, આટલી સાવમેતી રાખે છે કે સંઘમાં તેમને ઝોળખતું કોઈ ન હોય. અને જો પાછળથી ખગર પડે કે તેમને ઝોળખનાર કોઈ હતું તો પછી શું?

રેલ્વેના ડબ્બા તો ચાલતા ફરતા મુસાફરખાનાઓ હોય છે. અને મુસાફરો બધાય એક બીજા માટે અવનવા-કોઈ કોઈને ઝોળખે નહિ અને ઝોળખાણ પાડી પણ હોય એક શિષ્ટાચાર માટે તો તે કોણ એ બધું વાદ રાખવા બેઠું છે. તે માટે કેટલાક રસિક રેલ્વેના II class compartment પસંદ કરે છે.

તે ચક્રવાક મુગલ મારી સાથે જ ડબ્બામાં ચડ્યા. લડાઈને જમાનો છે. II classમાં પણ સિતમની ગદી બાકી આ ડબ્બામાં તો બગાળના જૂખ મરેલાતું એક કુટુંબ હતું. હું તો પહેલા ચડેવો એટલે એક છુટ્ટા બંગાળીની રિઝર્વ કરેલી બર્થ પર એક ખૂલે 'સોરી' કરી જામી ગયો પણ અમારા મિત્રો બેસવા કરતાં રાતે સૂવાની ઉતાવળમાં હોય ઉપરની બે બર્થો પર સામાન ને પીરસતરો નાખી કબજે જમાવી, પ્લેટફોર્મ પર તેમને ત્રુકવા આવેલ મિત્રો, ખાનસામાઓ, ખગરપત્રીઓની મુલાકાત લેવામાં ને વ્યાવજ્ઞે કહેવામાં રહી ગયેલા.

ગાડી ચાલી અને બધાને બેસવાની ગોઠવણનો વિચાર થયો. હું તો મારી જગ્યાએ બેઠો હતો ત્યાં એક બીજા જગ્યા થઇ શકે તેટલું હતું એટલે II classના શિષ્ટાચાર માફક પહેલને બેસવા

કહ્યું. પહેલ બાઈ સામું ને બાઈ પહેલ સામું જોઈ ઉભા જ રહ્યા. હું કંઈ ન સમજી શક્યો. હશે, બેસવું હોય તો બેસે નહિ તો છો રહે ઉભા. તેઓ તો બારી પસે ઉભા રહી, આસપાસનું અમણ્યું વાતાવરણ સગળ ધીમે ધીમે પ્રેમજોષીમાં ગરકાવ થવા લાગ્યા. અરધેએક કલાક વીત્યો છતાં બ્યારે તેમાતું એકે ન બેઠું અને મેં આ પ્રમાણે એક બીજામાં ગરકાવ થયેલા બેચા ત્યારે મેં જરા વધારે પરિચય મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો બાઈસાહેબ ઘણા જ મોટા ઘરની વહુ ને દિકરી હતાં. દિલ્હી જતાં હતાં. બાઈસાહેબ પુરાવો કરતા કહેવા લાગ્યા. અમે જમીનદાર છીએ કોઈ ટામ ધધો નથી કરતા પણ એક ખગરપત્રના માલિક છીએ તે ખાદીધારી યુવક હોવાથી મેં કહ્યું. આ પત્ર કાઢી તમે ખગરપત્ર સમાજસેવા કરો છો અને જમીનદારીના લાંબાને ઝોણું કરો છો. પાછી મારી વાત બંધ થતાં તેઓ બંનેની આંખો વાત કરવા લાગી. તેમની આંખોમાં ઘણા સમય પછી અવકાશ મળવાથી એકદમ વહેતો પ્રેમ જોયો. અને હાથું કાંતો આ બંને નવા પરચેતર છે. અથવા પરચુવાની અણીપર છે. તેમનો પ્રેમ બાવ જોઈ હું પુરા થઈ ગયો અને ઉદારતા બતાડી કહ્યું તમે અહિ બેસો. બેજણુ અહિ આગમથી બેસો શકશે. હું ત્યાં બેસી જઈશ. તેઓ બંનેને સાથે બેસવાની આ તક મળવાથી તરત મારી જગ્યાએ બેસી ગયા. હું તેમની સામેની બર્થ પર જેમતેમ જગ્યા કરી બેઠો. અદિથી તેમના હાવબાવ બેવાનો મોકો પણ સારો હતો. ત્યાર પછી એક કલાક દરમ્યાન બંને રસિકો આ દુનિયાને છુટી જતા લાગ્યા. કારણુ છુટી બંગાલી, પાસે બેઠો હોવા છતાં અને હું તેમની સામે ઝોણડી ઉઘાડી વાંચવાનો ખોટો

ડાળ કરતો હોવા છતાં અને જ્ય એક ધીન્નમાં વધારે ને વધારે તરતીન થવા લાગ્યાં. પહેલાં તો જરા દૂર દૂર બેસેલાં. હવે સાવ અડોઅડ આવી બેઠાં હતાં અને હવે ત્યાંથી આગળ વધી કોઈ કોઈ વાર યુવક પહેનને પછવાડેથી ખમો ઝાલી, બાયમાં લઇ ચુપકેથી ગાલ પર તમાચો લગાવા લાગ્યો. વાત હજી આગળ વધી. તેઓએ એકાએક એમ માની લીધું કે આ ડુબામાં તેઓની જેમ બધા અંધ જ છે અથવા તેઓ અને શું કરે છે તેની કોઈને કંઈ પડી નથી એટલે હવે પછવાડે બાઈ બોલી. ગાલ પર તમાચો લગાવવો છોડી ઠીકાં ને આગળથી બાહમાં બાહ બેરથી એક ધીન્નના પંજ પકડયા. રખેને કોઈ ભાગી જાય અથવા તેમને કોઈ છુટા પાડી દે. વારંવાર પંજે છોડાવી વાત વાતમાં બધાને દેખાય તેમ યુવક હવે ગાલ પર તમાચો પણ મારવા લાગ્યો. મેં તો તેમનો પરિચય કરી લીધો હતો, આવી સ્થિતિમાં જોઈએ અને તેટલો. કદાચ પેલા છુટા બગાળેથી આ સહન નહિ ચર્ચુ હોય કે કંઈપણ હોય તે હવે વારં વારે તેઓને તેમની પ્રેમની દુનિયાથી ઘસડી લાવવા મથતો હોય તેમ પૂછવા લાગ્યો: આપણી દિલ્હી જાયગા. અમભી વહોં જાયગા યુવક બેલ્યો: આ ગાડીમાં જગ્યા જ ક્યાં મળે છે. અમને ત્રણ બર્થ મળશે તો જ દિલ્હી જશું. નહિતો અક્ષાહાખાદ ઉતરી જશું. અક્ષાહાખાદ અમારા મોટાભાઈ આવવાના છે અને તે તો આ ડુબામાં કિમા રહેવા પણ ના પાડશે. આ સામે સુતેલા જુખમરાઓ સાથે આખી રાત તો શું ગુનરશે. પહેન પણ ઠાપસી પૂરાવતા બોલ્યાં: ઇન્હુકે બડે ભાઈ સાદજ તો બડે સફાઈ પસંદ ઔર આરામ પસંદ હે. મેં ઇંસ ડિપ્રેમેનું નહિ બોલે જે. જન્હે તો I class મેં જગલ મિલ જાયગી તો ઠીક નહિ તો હમ સજ ઇલાહાખાદ ઉતર જાયેંગે ઔર કંલ દિલ્હી જાયેંગે. આ બર્થ બોલતાં ધણીવાર એટલા ચાળા કર્યા કે તેમનો બડેભાઈ કોઈ ધણે જ મોટો જમીનદારને અમીર માણસ હશે નાક સંકોડી આ નાટક કરી બતાવ્યું ત્યાર બાદ ચોડીવાર કાલીકત્તા ને દિલ્હીની

વાત ચાલી પણ જરા તે છુટો નવી વાત શોધવામાં રોકાણો ત્યાં તો બંને જળે પછી પ્રેમ-સાગરમાં એવી ડુબકી લગડી કે પેલા છુટા બંચાળીની તનનોડ મહેનત છતાં તેઓનો અક્ષાહાખાદ સુધી કર્યાં પત્તો ન લાગ્યો.

અક્ષાહાખાદ આવે તે પહેલાં ત્રીજી બર્થની ગોઠવણનો વિચાર થઈ પડ્યો અને તેથી તેમની પ્રેમ ગોઠવીમાં બંગાળી પણુ - રસિક યુવકે T. C. ને કહ્યું, Guardને કહ્યું પણુ ત્રીજી બર્થની ગોઠવણ ન થઇ અને ડુબામાં આવી પેતે વિમાનબંધ પડ્યો. મેં કહ્યું, સા'બ, તમને ન આવડ્યું. પેલ T. C. ને પાસે બોલાવી છાતેથી પહેલાં એક નેહ સેરવી હ્યો એટલે તમને એક I class બર્થ તૈયાર પહેનને પણુ આ વાત ગળે ઉતરી એક ધોતાના એક જુના પરાક્રમ વાત માદ આવતા કહી નાખી, કે કેવી રીત લખની જતાં એક T. C. એ તેમને એક બર્થ કાઢી આપેવી વી. બહસાહેબ શુદ્ધ સફેદ ખાદી ટોપી, ખાદીનું ધોતીયું ને જવા-હીર જાકેટમાં હતાં એટલે લાય આપના શરમાતા હુય એમ લાગ્યું. નેથી નોકરને બોલાવી કહ્યું. મહાવીર, જાઓ T. C. સે કહ દો કુછ મિલ જાયગા લેકિન એક I class બર્થ મિલ જાના ચાહિયે. ચોડી વાર પછી પેલો આક્રુ, જમાનાનો પ્રાધેષ જુનો, વફાદાર મહાવીર રેતો જ આવ્યો. સાહેબ કેઈ પણુ પ્રકારે જગવા મળે તેમ નથી. આજે શુકન સારાં નથી.

કંઈ નહિ. અક્ષાહાખાદ આવવા હ્યો ત્યાં તો આપણું રાજ છે. રેશન મારતર પણુ ઝાળખે છે, બર્થ મળી રહેશે. અલ હાખાદ આવ્યું. બડે ભાઈ સાહેબ તેમના બડા બડા સામાનો, પેટા પેટાસાઓ સાથે આવ્યા. ને અંદર નંખાવા લાગ્યા. ભાઈ સાહેબ તો નરમ ઘેંશ જવા થઈ નોકર હોય તેમ સામાન ચઢાવવા લાગ્યા. તે ધણે જ અંખવાણે પડી ગયેશે લાગ્યો, બે કારણેને લઈ. એક તો બડે ભાઈ અરેખર બડા જ હતા. લાંબા, હયા કઠાવર શરીરવાળા અને મોઢા પર પૈસાની બારે ડુબાખી

જ્યારે આ બાઈ ગરીબ ગાય જેવા દુખદા પાતળા હતા અને તેની સામે વધારે દુખળા દેખાવા લાગ્યા ખીચું, યુવકે માડીમાંથી ઉતરી તરત જ આ ડબ્બાને પૂરો ખ્યાલ આપેલો: છે આદમી બીમાર જમીન પર લેટ હૈં, નીચે ખર્ચ પર ઔર ચાર સો રહે હૈં સિદ્ધ હપર હો બર્ચ હૈ. "અમ્મણ, અમ્મણ અમી જરા સામાન તો ડાલો ફિર દેખ લિયા બચમા. એક તો પોતે આટલી મહેનતે બનાવેલી ડબ્બાની સ્થિતિની ડાવરીની જરાએ ખરેખરે પરવાહ નહિ કરી તે ઉપરાંત હડતો જવાબ આપ્યો, અને ત્રીચું અમારી સામે તે બેઠો પડ્યો. "બાઈ સાબ, ઇસ ડિબ્બાને પાંચ નહિ રખેગે" અહીં તો બાઈ સાહેબે પાંચ તો શું આખું શરીર ને ધર મકા દીધું હતું. હવે આ દરમ્યાન બહેનની સ્થિતિ શુ હતી, શું શુ ફેરફાર થયો તેની અમો દેખાણ ન કરી શક્યા. આય ગરમ, પૂડી કચોડી ઘીના ઘોંધાટમાં ને ખરીદીમાં મશગૂલ થવાથી બહેનને અમો ભૂલી ગયા. અલાહાબદથી માડી ઉપડી. હવે તો સુવાનો વખત થતો હતો, મેં અને છુટ્ટા બંગાળીએ જમ તેમ સમાવેશ કર્યો. મહાવીર સારો બાંધી આરી લાગેલો. તેણે બંને જશુ માટે સગસ પચરી કરી, રેથમી ધડકાએ કાઠી દીધી માડી ચક્કીને પેલો યુવક રહી ગયો, મેં જાણ્યું I class માં ચડ્યો હતો. જ્યારે એક રેશન ગયું, બીચું ગયું ને તે બહેનની ખતરે કાઢવા ન અભ્યો ત્યારે મારાથી ન રહેવાયું ને પૂછ્યું કેમ પેલા મિત્ર ક્યાં ગયા બહેન ? પહેલાં તો વાત ઉડાડવા લાગ્યાં. જવાબ ન આપ્યો. પછી પેલા છુટ્ટા બંગાળીએ જ્યારે મારો સાચ દીવો ત્યારે ખોલી કે તે તો જગ્યા ન મળવાથી અલાહાબાદ જ રહી ગયા. બહેનના બોલવામા રોપ હતો અને ઉકુ ડાખ પશુ.

વીમા એ હંદગીની

જરૂરિયાત છે

પણ

ક્યાં ઉતારવો તે જ પ્રશ્ન છે.

જે સંસ્થાની મોટી ધાપણ છે-વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે એવી હાયરેકન્સેશની બોર્ડ છે —જેની કાર્યપદ્ધતિ ઝડપી અને વ્યવસ્થિત છે-એવી જ કંપનીમાં વીમા ઉતારવો બેઇએ.

સત્તાવાર ધાપણ રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦
બહાર પડેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી રૂ. ૨૫,૦૦,૦૦૦

હંદગી—આગ

દરિયાઈ—અકસ્માત

જયભારત

વીમા કંપની લિ.

૨૨, એપોલો સ્ટ્રીટ. મુંબઈ

સૂતા પહેલાં પેટ પૂજ કરવાની હતી. મહાવીરે મોટું બાસકેટ ખોલી બંને માટે જાતજાતની મિઠાઇ તથા વાનીઓ પીરસી બંને આગળ ધરી પણ બહેને ખાવા સાફ ના પાડી. ત્યારે ખરેખર બોલ્યા "બહુ, ખાવો ના, ક્યાં નહિ ખાતી." બહેન

મોહું ચઢાવી બોલ્યા “મુઝે જૂખ નહિ હૈ”
 મહાવીર, મહાવીર (વાદરા) જેવો જ ટેખની મોગી
 મોગી વાકી વાળેની મૂઝામાથી હસતો બેલ્યો
 ‘બહુશ, દિલ્હી તો બહુત દૂર કન ખારહ બન્ને
 આખેની કુછ ખાઆ ‘આ સો” ‘હા હા બહુશ,
 આજ અપને ઘરકા ખાયો, કવ અપને બાપકે
 ઘરકા ખાના” બહેન બહેન સાથ પુરાબ્યો
 બહેન એકના બે ન થયા અને ઉપર ચઢી યુગસુમ
 પયારીમા સહ ગયા બહુશતુ સ બે ધન સામગી હું અને
 છુટો બગાળી બન્ને વિચારમા પડ્યા આ અલમરત
 જેવો કોણુ આવીને એકાએક બહુશ, બહુશ કરના
 લાગ્યો મે તો એવુ માન્યુ કે મારા સામગીમા
 ખૂન થઇ હશે બહિનશ, બહિનશ એમ બેલ્યો
 હશે ભાઈ બહેનને લેવા અબ્યો હશે ના, પણ
 એવુ હતું જ નહિ થોડીવાર પછી બરાબર ધ્યાનથી
 સામગ્યુ ત્યારે સ્પષ્ટ થયુ કે તે સ્પષ્ટ મહુશ હતો
 બહુશ જેમતેમ પયારીમા યુવ તો પ્રયાસ કરતા હતા
 પણ નિદ્રા ન આવતી હતી અહિ બહેનમાં પેટ
 પરૂ ખાઈ સીમરેટ પીતા પાન બનાવતા હતા
 પાનનો શોખીન હુ પણ હતો અને તેમા જખીનદાર
 સહેમત આકર્ષક પાનકાન અને તેથી વધારે
 આકર્ષક મધઈ પાન બઢિયા સુરતી મસાતો
 જોઈ મને છગાસા વધી હતી અને છગાસા
 વધર શોષબોળ નથી થતી એમ શકર જેવા
 શાસ્ત્રકારો ને પારસલ જેવા રૈગાનિકો કહે છે
 પાનની માગણીને મિત્રતાના મુખ તરીકે સ્વીકાયુ
 પાનની ને તમાકુની પ્રશસા કરો એટલે બીજી
 બધી વાતો નીકળી આવે મે તો બે પાન લીધા સુતલી
 ને સુગધી મસાતો પણ જન્મ્યો પણ બહેન બહેન
 પ ન ખાતા જોઈ થબી ગયે મે નહિ, ચર નહિ
 પણ પૂરા પાનના ખાર બીડા મેટ મા મૂક્યા, મોગી
 ચપગી ભરી સુરતી ખાધી અને ઉપરથી મસાતો
 બાર પાનના બીડાએ તેના મેટાને દરવાજો અરધા
 કલાક સુધી બધ કરી દીધે કઈ પણ પૂઠો તો
 બોલે જ નહિ હુ હુ કરે પણ મારાથી રહેશુ ન
 હતું બીજુ બધુ તો કઈ નહિ પણ છેવટે પેરો
 યુવકે કોણુ હતો તેની રીસચં ચઈ જબ એટલે

થીસીસ પૂરી પછી નિરાતથી સ્ક્રી મઠક મે પૂઠુ
 ‘ પેના તમારા ભઈ અનહામદ જ ત્હી મપ
 તે કમ ન આન્યા તે મણુ દનાર’ આખરે પૂરી જ
 લીધુ બહેનમાંએ જેમ તેમ મેહુ ખૂન આકર
 તરફ ઉસુ કરી ગડમડાતો જનામ અપે વોતો
 મેરે distant કઝિનચે બકી પાન ખૂન જમ
 મયા હૈ એટલે મે વાત પડની મૂકી ચાર પન
 પર ફરીવાર ત્રાપ મરી મેહુ બીડી દાંધ

પાન ખનસ થયુ ત્યા તો કાનપુર અબ્યુ બો
 ભઈ મરદી જોઈ ઠીચે ઉનપાં અને મહાવીરના
 Sergeant classમા બીજા ગરી જતા હન એવે
 મહાવીરની વહારે ધાવા અને પાછા ફરતા અમારો
 ડબ્બામા આ અશ્વિજ રીને બારીમાથી આગ
 પ્રવાસ કરતા એક ઉતારને T C તેના માલમા
 T Cને ઘકકો મારી નીચે પગ ઉપર ચગી મયા
 ને ચેતાની બીમ કાપનો જલત દાખવો અખે
 અમે બોલી ઉઠયા ‘વાહ તમરી દિમન બો
 ભાઈ કુન ધ ગયા પોતના અબેકે પરાકમેનો અકે
 વલ આપી અનુમતે પરથી તારવેતુ એ ધૂર
 બેલી ગયા ‘ રેલવોતોસે મેને કસમ ખઈ હૈ
 ઠિ પહિને લાત ઓર ફિર ખાત ”

હવે દેસની જખી મઈ હતી એટલે વધારે
 ઉઠા પરિચય કરતા આમગ વધ્યો મને
 પૂઠના કહું હુ તો યુનીવર્સીટીમા
 Informary staff કયાકે છુ બહેનમાં
 પણ એક પીડી ઉપર યુનીવર્સીટીમા સગા નીળી
 પડ્યા તેમના બાપ પણ યુનીવર્સીટીમા અમુક
 ખાતામા મમ કરતા હતા મે કશુ હુ તેમને સારી
 રીને જોળણુ છુ તે તો મળ્યા જ બહા મજુસ
 છે આ વાર્તાનાપ જેટલો નિર્વિધને લખાયો તેટલી
 નિર્વિધ તે વખતે યઈ રાક્યો ન હતો બહુશ ધ્યાનથી
 સામળતા હતા અને અમારો પરિચય કઈ ચ વધારે
 નહિ મમતો લાગ્યો એટલે વરે વરે બહુશ બહે
 બઢને સવા મટે કહે નહિ સૂરો તો સિમરેટ ફેડી
 પાન ખાઈ મેહુ બગાડશો વી અનેક વાર ફરી
 અમારા થતા માઠ પરિચયમાં અતરાવ લાવવા

લાગ્યાં. અને મેં ફરી વાર જરા વધારે સ્પષ્ટ થવા માટે પૂછ્યું કે પેલા સાથે આવેલા યુવક જે અલાહાબાદ ઉતરી ગયા તે કોણ હતા, શું સંગ્રામી હતા. ત્યારે તે બહુ જ ખરેખર પર ધમ્મ જ ખીલ્યું ગયા. “ક્યા સતમર પાન ખાના ઔર સિગરેટ ફૂંકના.” તે પછી આટલું સાંભળી કંટાળી ગયેા, તેમણે પુઢા ખગાળી Chivairyના અંડાની ખુબેશ ઉપાડતાં બોલ્યો કે “સિગરેટ પસંદ ન હો તો નહિ પીના આડિયે” ખરેખર હવે કંઈ પણ સમજવતી અવગાની જરૂર પડી “સુનિયે સાખ, મે સિગરેટ અપને શદરકે ખાહર હી પીના હું શદરમે નહિ. એક દો મહિને મેં જમ ખાહર નીકલના હુવા તખ પી લીવા તો ઠીક નહી તો નહિ. મેં સિગરેટકા આઠી નહિ હું”

એવેટ અમારે અમારો થતો ગાઢ પરિચય રોકી દેવો પડ્યો. અંતે સવા તૈયાર થયા. સવાર થયુ. ખુરત આવ્યું. બધાએ ચાનો ઓડર આપ્યો મહાવીર પણ એ ચાહતો ઓડર આપી આવ્યો. પણ બહુજ તો આ પીવા પણ તૈયાર નહિ. ખરેખર એ ઘણું સમજવ્યું. મહાવીર પણ મૂઝામ હસતો ગનાવી ગયો પણ ચા તો શું પણ ટોરટનો કટકો પણ મોઢામાં ન નાંખ્યો. એને તો પાન ને સિગરેટની વિરૂદ્ધ બળવો કરેલો. તેમની આ સગથી તારાજ હકથી વધારે આગળ પુલેલી. ખરેખર એ સિગરેટ સજગાવતાં ખાતી આપી કે બહુજ આ પીયે તો હમ સિગરેટ ફેંક દેગે પણ રૂઠેલી રાણી રૂઠેલી જ રહી. “નહિ નહિ મેં દિલ્હી જાકર એક અજો સિગરેટકા ઇન બેટ કરંગી.” હું તો એક જ

શહેરનો પોહો એક સુનીવર્સિટીનો હતો એટલે મારાથી ન રહેવલું. “નહિનજ, ખરેખર કા શક્તિ ન મને લેકિન એક મિત્રકી ગાત તો રખતી હી પડેલો મેરી સાથ કુજ ગુજરાતી મિત્રાઈ ઔર નમકીન હે આપ નારતા ફીજીએ. એમ કરી મેં ગોળાપાપડી સામે ધર્યું. પુઢા અંગાળીએ પણ અનુમોદન કર્યું મારા પર કોર નજર કરતી મયાં અલાવતાં, તે પેલા પુઢા ખગાળીના અનુમોદનથી માહું બાધું ખાતું પડ્યું. સ્ત્રીકાયું.

ત્યારપછી અમારી જમત પાન ખાવા બેઠી. કોણ જાણે કયાથી પેલા પુઢા અંગાળી ને કવખતનો એક કાખવો સાંભરી આવ્યો. તે બોલ્યો કે તેના એક મિત્રે તેની ઘેરીના કહેવાથી એડી તે સિગરેટ છોડી દીધી કે આજ ૪૦ વર્ષ થયાં તેણે સિગરેટને હાય પણ નથી લગાડ્યો ૪૦ વર્ષ પહેલાં તે સાવ દુખળો પાગળો હતો. આજે તે અવમસ્ત થઈ ગયો છે. અમારા પાનની મગ સાવ ચકી ગઈ. પેલા ખરેખરને તેમની ચાર્થી જળની સિગરેટ ફેંકી દેવી પડી. કારણ પુઢા અંગાળીની વાતથી જલેનની મરમી ફરી તાજ થઈ ગઈ ને બોલ્યાં: “એ મેરા કહા ક્યા માનેગે સિગરેટ ક્યા છોડેગે.” કઠાળીને ખરેખર એ II class ના પાંચ સુસાકરોના સામે જલેનને હાય જોડયા ને વચન આપ્યું કે હવે સિગરેટ નહિ પીકે.—દિલ્હી સુધી ક્રકા એમ કહી અરથી સજમતી ખીડી ફેંકી ખારખાતુથી મુખકાર બધ કરી દિલ્હી સુધી ચુપ રહયા. અને પેલો પુઢા કોણ હતો, શું સગા હતો એ મારી રિચર્ચનો વિષય અધૂરો રહ્યો, ધોસીસ ન લખાઈ.

શ્રી નર્મદ સુવણ્યંદ્રક

નર્મદ શતાબ્દી સ્મારક સમિતિની તા ૧૬-૧૧-૪૪ને દિને મળેલી સભાએ નર્મદ સ્મારક ક્રૂડમા બાકી રહેતી રૂા ૧,૭૫૫-૭-૨ની રકમ ગુજરાતી સાહિત્યના ઉત્કર્ષ અગે શ્રી નર્મદ સુવર્ણ્યંદ્રક સ્થાપન કરવા અને અમુક શરતોએ તેનો વહીવટ કરવા નર્મદ સભા, સૂરતને સોંપી દેના ઠરાવ કયો હતો.

સન ૧૯૪૫મા એ ચન્દ્રક તા ૧-૧-૪૦થી તા ૩૧-૧૨-૪૪ની પચ્ચર્યામા પ્રગટ થયેલ સર્વોત્તમ નિમ્નકૃતિના કર્તાને આપવાનો છે.

ચલુ વરસ માટે ચન્દ્રક પરીક્ષક સમિતિની રચના નીચે મુજબ છે ૧. પ્રા. મોહનલાલ દવે, ૨. શ્રી જ્યોત્સનાબહેન શુક્લ, ૩. શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે (નર્મદ શતાબ્દી સ્મારક સમિતિના ક્ષતિનિધિઓ) ૪. પ્રા. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી. ૫. પ્રા. વિજયરાય વૈદ્ય (નર્મદ સાહિત્ય સભાએ ત્રીગેતા પ્રતિનિધિઓ.)

પરીક્ષક સમિતિની તા ૨૨-૭-૪૫એ મળેલી પ્રથમ સભાએ સમિતિના અધ્યક્ષ તરીકે પ્રા મોહનલાલ દવેની વરણી કરી હતી અને સમિતિના મત્રી તરીકે કાર્ય કરવા શ્રી રતન માર્શલને આમ ત્રણ સ્થાપ્યુ હતુ.

આ સમિતિએ ઠરાવ્યુ છે કે કોઈ લેખકને અન્યાય થવાનો સભવ ન રહે તે માટે અખબારો દ્વારા આ બાબતને પ્રસિદ્ધિ આપી ત ૧-૧-૪૦થી તા ૩૧-૧૨-૪૪ની મુદત દરમિયાન પુસ્તક યા પુસ્તિકા રૂપે ગુજરાતીમા પ્રગટ થયેલ રસતત્ર નિમ્નકૃતિઓ તા ૧૫-૮-૪૫ સુધીમા સમિતિને મોકલી આપવાને તેના લેખકોને વિનતિ કરવી, પણ આ પરથી સમિતિને જે કૃતિઓ મળે તે પર જ સમિતિ ધ્યાન આપશે એમ નથી સમિતિ તો એ મુદત દરમિયાન પ્રગટ થયેલ સર્વ નિમ્નકૃતિ પુસ્તકો પર ધ્યાન આપશે જે, પરંતુ સમિતિના સભ્યોના જોવામા કોઈ કૃતિ ન આવી હોય યા કોઈ કૃતિ તેમની

જયપુર ખાતે

મળનારી પી. ઈ. એન.

લેખક-પરિષદ

જયપુર ખાતે તા ૧૦મી એપ્રિલથી પી ઈ એનના આશરા હેઠળ અખિત્ર દિવ લેખક પરિષદ બસનાર છે આ પ્રકારની અખિત્ર દિવ આતરપ્રતીક પરિષદ આ પહેલવહેલી જ છે આ પરિષદનુ કામજા અગ્રેજીમા ચાવશે હિંદના મુખસિદ્ધ લેખકો એમા હાજરી આપશે એ ઉપરાંત શ્રીમતી રોહિયા વડિય એ જણાવ્યા પ્રમાણે જે પરિષદમા પરદેશના જાણીતા સાહિત્યકારો પણ હાજરી આપનાર છે હિંદેન્દન જાણીતા કવિ-નિબંધકાર રીચાર્ડ અર્થ તેમજ બીજાઓ પણ આ પરિષદમા હાજરી આપશે જે ઉપરાંત બીજ અમેરિકા અને ફ્રાંસમાથી યોગ્ય ધણા પ્રખ્યાત સાહિત્યકારો આવના છે સર સર્વે ૧૬ની રાધકૃષ્ણ તેમજ બીજ લેખકો પણ હાજર રહેનાર જ છે શ્રીમતી સરોજની નાયક પરિષદનુ પ્રમુખરયાન લેશે તેમજ જયપુરના ડીવાન સર મોરઆ ઈસ્માઈલ પરિષદનુ ઉદ્ઘાટન કરશે પરિષદમા હાજરી આપનારા સૌ મહેમાનો જયપુર રાજ્યના મહેમાનો રહેશે આ ઉપરાંત ત્રણ દિવસના કાચકમમા જુની જુની પ્રાતીષ ભ સભ્યોનો પરિચય કરવને ૦ ૧૫ મે થવને છે ગુજરાતી બાષા માટે શ્રી જે એસ દવે (શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દવે નહિ) વ્યાખ્યાન આપશે આ પરિષદને અમારો હાર્દિક આભાર છે એ પરિષદ યોજવા પછી રહેલી સાથી પ્રેરણામૂતિ શ્રીમતી રોહિયા વડિયને અમારા અજિનદન

ધ્યાન બદાર રહી ગય અને તેથી લેખકને અન્યાય થવાનો સભવ રહે એટલા બંદે જ લેખકને વેતની કૃતિ (તા ૧૫-૮-૪૫ સુધીમા) મે કવના વિનતિ કરે છે એમ મોકલાયેલી કૃતિઓ નર્મદ સાહિત્ય સભાની માનિષ્ટાની રહેશે અને તે પછી મોકલાશે નહિ. પુસ્તકો નાએને શિરનાએ મેકલવા વિનતિ છે શ્રી રતન રુમ્તામજી માર્શલ [મત્રી નર્મદ સુવર્ણ્યંદ્રક યોજના પરીક્ષક સમિતિ] કેળાની વખાર, કચ્છપીઠ સૂરત.

શું કહેવું પ્રિય કવિતા બાની ઓ ગુજરાતી રાણી શાણી :

‘સાંજવર્તમાન સાહિત્યસમીક્ષા’માંથી

વાંચી મેં કવિના સપ્તથી છે :
આંખો મારી થઈ નબળી છે :
માન્યું મેં કવિના મધુરી છે :
રસબર રગીલી મધુરી છે :
વાંચી મેં કવિના સપ્તથી છે :

x x

બ્રહ્મ બ્રહ્મના ચોસક તપો
જળી ગયો ન્હાનલને વાંચી :
‘જન્મ’ ‘બ્રહ્મ’ના વાચી યાચી
મેં માંડી ત્યાં ચોથવા આંખો :

x x

ન્હાનાવાલે પ્રેમકુળની
જોગલુ કોચવ શી જોડાની :
વનવનશાની ટેલ નચાલી,
બ્રહ્મવસરી મધુર ગમ્ભવી,
પણ ના પડિત બ્રહ્મવગરની.
બ્રહ્મ તણી છે બ્રમની વણી.
બ્રહ્મ મહી બ્રમણા સૌ બાની.

x x

વાંચ્યા મેં ઠાકોર કવિને
મનિદરિયાં માની મેં લીધાં,
પૃથ્વી જલો ગઈ રસાતલ
‘જન્મ’-વાચી રાણીના રથગ
વિસમવાયે કાઠ ઠીચે-
ને રાખ્તો તો લીમાયજશ
આવે વાંચનમાં પથ્થરશા-
કેમ કરીને આગળ વાધુ-
ના વાંચુ તો મોક્ષ ન પાણી ?

x x

અથ પ્રથમ હતા મેં, જોયા-

રસનો રાગ પણ ના જોયો !
ભાષા રાણી ક્યાં પટગણી
દત્તી છતાં એ જે ત્રણ શાણી
રાણી બીજી અગડ બગડ
ભાષા - ભાષી હિંદી-મરાઠી
ગુજરાતી કવિગામાં ભેળી-

x x

વાંચ્યાં ત્યાં પ્રચુરનને સમ્મન
‘હો છ’ કરતા ચર્યા ગાયા-
દર્શનિકાના દર્શન પાયા
વાચુ ન્હાનવ બ્રહ્મણો બ્રમ-
વાંચુ ઠાકોર ઠકરાતો ‘જન્મ’-
ખબરદારના બન્ન વાચુ-
તો યે ભવ મારો સ્પર્શક છે ?

x x

શું કહેવું પ્રિય કવિતા બાની
એ ગુજરાતી રણી શાણી
તરુને કવિઓ વાચુ વારા-
આખે ત્યાં આવે અધારા :

x x

વાંચ્યા મેં ઉપનાસી ખિરાદર,
વાંચ્યા યે છે ઉમારા કર-
સુન્દર, કોચક, મનમુખ, શીધર
પતીલ, પૂનધર વાદરાયણ :
‘છે કવિતા’ એ સમગ્ર વાંચી
કવિતાઓ ગુજરાતી-વાણી
નવા છુનાને નિત્ય પિયાની.

x x

આ તે છે કવિતા કે કવિતા

પ્રેમ, સ્વરમ ને મજદુર ગાયા-
કવ્યે જતા છે કવિઓ બ્રાતા
પણ ના અર્થતણી સમગ્રલુ તો
કોઈને જઈને કહું સમજવો-
કવિઓનો છે આવો દાવો ?

x x

ગુજરાતી કવિતા લખવાની
બંધ પડે જો અલ્પ સમય તો :
શું તુકયાની છે ઓ રાણી ?

x x

જૈવરખર ગુજરાતી બાની ?
સ રકૃત ઉઠું ભાષાભાષી
રાખ્તકોષ પહેવાં હું વાચી
પછી નિરાંતે બિમ્બુ રાણી-

x x

વારી બાની વાચન ‘કાન્ને’
મેધાણીની ફેરની ધાણી
વાચી મેં કવિતાની વાણી
લાગી શાણી એ તો રાણી-
શીત ગુજરી ગાતા નાણી :

x x

વાંચ્યા અંદરદન, રનેદરદિમ,
વાંચ્યા પ્રેટાઈ, મણિકે-
નામ લખનાં યે તરે યાચી દ
રુત્તાઈની ‘જન્મી’ વાચી
અરાલકર, પ્રદલાદને વાંચ્યા-
વાંચ્યા એ શીનાથ સ્વપ્નશી-
સૌ વાચીને આજે મારો
નિર્ણય કરવો છે જગત્કર-
ના વાચુ તો છે સદુ બહેવર ?

સુન્દરમ્ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

વાર્તા, કાવ્યો, વિવેચના નિમુવનો દટાળના સર્વને પાઠ્યા સુન્દર રજાન, સંદ્ર કળીમો, પાઠ્યા કવિપદા અને આલેખી કંઈ પ્રેમ વાવ કવિતા-ને સત્ય ત્યા તારવ્યુ છે સસાર અચાર બાર, બનવાં મારી પ્રયોગે જલું મીઠા મનુષ કાવ્ય મગવ સવરે-આરાધી વાનીશરી આકથા યેગપને પ્રમુદ્ધ યદને પ્રજાપથે ઈશરી.

સુન્દરમ્ની લાક્ષણિકતા છે કૃન્નિયરમેવના વેગે માધેડી પ્રગાનિ ! 'કાવ્યમંગલા'ના પ્રથમ સંગ્રહે સુવર્ણચંદ્રક મેળવી 'પુરુષોત્તમ' તો હતા જ પણ નવીનોમાં 'કવિ ઉત્તમ' આલેખાય. પણ સુન્દરમ્ તો ણધા મોરચા પર વિજયી ધવાળી મહુતવાકાંક્ષા મેવનારા એટલે "વાર્તા-નવલકથા-નાટક-વિવેચન" સૌને પડકારી કહ્યુ: "આવી લતઓ-આ-શ્વેત્રે પણ વિજય મેળવીશ." બધા શ્વેત્રેમાં બ્રહ્મચ્યુ-પણ કવિનામાં વરેડી પ્રતિષ્ઠા અનેાળી રહી.

નવી કવિતાને 'નવી' નામ અપાવવાનું માન સુન્દરમ્ને કાગે લાય છે. 'કિયા સગતની કકવી વાણી' પ્રગટ કરી એમણે નવી કવિતામાં નવો ચીસો પાડયો; અને કવિતાની અસ્પૃશ્યતા ટાળી. સુન્દરમ્ પોતે ગાંધીવાદી એટલે અસ્પૃશ્યતાનિનારણ્ય એમનું પ્રધાન કાર્ય. એમણે એ કાર્ય કવિતાશ્વેત્રે સદ્ગ રીતે ખતવ્યુ.

ગયા દાયકામાં એઓ નવીન કવિઓમાં અગ્રેસર પડે ગણાયા પણ દાયકાના સંધ્યા કાગે એમની સર્જનશક્તિને ગણુ અમર પહોચી ! 'વસુધા' પ્રગટ થયું પણ એ કૃન્નિયરની ગતિએ નહિ કાવ્યમંગલાથી વિરોધ સારી કૃતિ સુન્દરમ્ શુજરાતને આપી શકયા નહિ !

એમની કવિતાઓમાં વધુ લોકપ્રિય અનેડી કૃતિઓ કાવ્યમંગલાની છે. 'વસુધા'માં તો નથી મુધા-કે નથી 'વસુ' ! બેચક, સંચકુ તરીકે એનું સ્થાન છે-એમાં કેટલીક કૃતિઓ સારી છે. 'વસુધા'ને ખીલ કવિઓના સંચકુ સાથે સરખાવતો નથી પણ એના પૂર્વગામી 'કાવ્યમંગલા' સાથે જ સરખાવું હું.

નવીન તો હતા જ, એમની કવિતામાં યે સ્વાભાવિક નવીનતા આવી-પણુ નવીનતા નવીન કયાં સુધી રહે ? મછી ઠાકોરશાહી નવીનાની વકીલાત કરવા મેદાને પડયા તેમાં વકીલ યે ગયા અને અસીલ યે ગયા ! છેવટે-વાર્તા-નવલકથા-વિવેચનમાં પડયા ! બધે ઠીક ઠીક કહ્યું કહેવાય-પણુ તે સૌ ક્ષણુથી ! સિનેમામાં એકનો એક નટ જુઠા જુઠા પાકે દે-તેવી રીતે !

સુન્દરમ્ની કાવ્યમગના શુજરાતની નવીન કવિતામાં Milestone માર્ગસૂચક ચિન્હ છે, એની કોઈથી ના પાડી શકાયે નહિ તેવી જ એમની ખીલ પ્રવૃત્તિઓ Milesfor gotten માર્ગશ્રામક ચિન્હો છે

સૌ દેત્રોમા એક દાયકા સુધી ધૂમ્યા, હલ ચે ધમથે પણ હવે ફેર એટલો છે કે શ્રી સુન્દરમ્ પારિત્યશેરી ઠોડીને પોડીચરી ગયા છે

ગમે તે હો' ખીલ પ્રવૃત્તિઓ ભવે સુન્દમ્ને યગ નહિ અપાવે પણ 'ક્રિયા ભગતની કડની વાણી' અને 'કાવ્યમગના' તો શુજરાતી કવિતાના ઇતિહાસમા સુદર પાના જ લખાવશે

હવે સુન્દરમ્ યોગમાં પડયા છે એ એક જ પ્રવૃત્તિ એમણે ણાકી રાખેલી! એ પણ હવે આદરી? હવે કોઈ ખીલ પ્રવૃત્તિ ણાકી? ન બને

સુન્દરમ્ના અભાવની એક લાક્ષણિકતા છે અષ્ટવક્રત્વ! એમણે દિલ સાફ છે અને આ જ મહાશુભ્ય એમના આત્માની મજરીને પવિત્ર વાતાવરણમા મહેકાવશે—અને ન બલે—એ પવિત્ર વાતાવરણમા મહોગતી મજરી શુજરાતી કવિનાકુલે નવી મહેકે ન ફેલાવે તો?

પગદંડીને પંથે

કોલક

નવીન કવિમધુએની વાગવાર કૃતિઓ આજની જ રહેલી કે તેમની કવિતાઓને કવિતામાં સ્થાન મળતું નથી. 'કવિતા' એ નવીન કવિઓની કવિતાઓને પ્રગટ ન કરે તો કાશ્ય પ્રગટ કરે એમની દલીલો તદ્દન સાચી છે બધકે 'કવિતા'નું પ્રકાશન જ એ એક હુદ્દા પાછળ થયું છે એ હકીકત છે પણ કેટલીક મુસ્કેલી હતી નવીન કવિમધુએની કવિતા છાપવાથી જ કંઈ શુક્રવાર વળવાનો નહોતો. મારે શુભરાતના સૌ કોઈ નવીન કવિમધુને કવિતાનાં પાના આપવા છે પણ એમાં એક પરતુ અવસ્થ છે કે એ કૃતિઓ 'કવિતા' તો હોવી જ જોઈએ બને સપૂર્ણ સારી નહિ હોય પણ પાસમાઈ' લાવે એવી તો અવસ્થા હોવી જોઈએ. એ કૃતિઓ જ લખનારા આનંદી કાલના આપણા પ્રતિષ્ઠિત કવિઓ કહેવાશે એવી બને ખત્રી છે. એટલે એ કવિતાઓ પ્રગટ કરવાનો, નિષ્ક્રિય પ્રગટ કરવાનો મનસુબો આજનો નહિ પણ પહેલાનો જ હતો-પણ તે ચોગ્ય ટીકા-ટિપ્પણ સાથે મિત્રો મારે વિશે એમ પણ કહે છે કે હુ લખનારા અને યોનવામાં કડવો છું અને એ કડવું નવીન બધુએને કેમ ગમે? પણ એ બધુએને એક વાત સ્પષ્ટ જણાવું કે મારા દિલમાં કદિયે કડવાસ નથી. મોતવામાં લખનારાં સકોચ રાખતો નથી. અને પરિણામે કડવાસ પણ વહેરવી પડે છે તેની બહુ પરવા કરતો પણ નથી પણ ખાસ કરીને આ કટારમાં કોઈ પણ નવીન બધુએને 'કડવાસ' અનુભવતો હોય તો તે એકરશાહી નવીન બધુએને માનવો અને સ્વીકારવો એ ગયા! છેવટે, કદાચ કહેવાય-પણ તે સૌ હણછવી! સિ.

એ ચાલુ રહેશે જ. ખીલુ ધણી કૃતિઓ જુદા પડી છે તે બધી ધીમે ધીમે આ વિશ્વમાં ફેલાઈ જાય છે એ આટલું જ અહિં પ્રગટ થતી કૃતિઓમાં એ વસ્તુ ગુણ એ છે કે તમામ કૃતિઓમાં બધા મનને પવવાહી છે એ તમામ કૃતિઓને વચા આશી બહુ માયાહુટ પકતી નથી, અને કવિને એક ગુણ છે એ આવશ્યક ગુણ અહિં આ કૃતિમાં નજરે પડે છે આ કૃતિઓમાં સૌથી મુખ્ય સગીનકારની છે વસ્તુ સરખ છે શિલ્પ પ્રવાહિતા છે પશ્ચિમ પશ્ચિમ સમીપ રહે છે એ તથા સ્વયં સહન કેપોરો ડીયા પણ અહિં આ સ્વયં ચર્ચામાં ઉભા થઈ કૃતિ એના કવિની શક્તિની પ્રતીક રહેલવાડાના દહેરામાં એક અથ જુદા સ્વયંકારાનો એક સ્વયં યાવ છે કવિની પશ્ચિમોમાં કરેલું વધુન મને કર અને પુસ્તક સ્વયંકારી ચૂંચાવે છે એમને પરિવર્તન ક્ષિતિને વટાવી જોઈ તો એવને મધ્યમ પશ્ચિમ સરસ છે પણ જુદાપણની જમ પીકે કરીથી નહાનાવાલના ગિરનારને ચાલે આ જાનને અપૂર્ણ સહજાતથી મેં કરેલા છે અહિં એ પશ્ચિમોમાં આ કવિએ એ જ વ્યક્ત કર્યો તે ચર્ચાચિત છે સ્વયંકારા અને એક યાચના બહુ વચાવેત પુસ્તક છે પુસ્તક હમણા બહુ નજરે ચાલે નથી તો આ એ કૃતિઓ વિશેષ ધ્યાન એ છે કે સામાન્ય વસ્તુ, અને સામાન્ય જ સમાજને નો નિત વહેમાં બહુ શિષ્યવિષ્ણી કરીને પશ્ચિમ તોડી છે પણ તે અનર્થ અને સમાજમાં (સાધુ પાના ૨૬૦)

સંગીતનું શાસ્ત્ર ભણીગણીને,
ને કે પરીક્ષા મહિ પાસ થે ને
જીવાન આંખો નિજ ઘેર હરે.
તે રેડિયો-સીંગર થે ગયો, ને
રેકોર્ડ કેડા હનરાવી તેણે
ને દેટલાયે જલસા કરીને
પ્રસિદ્ધ યોગમ મહી ચર્ષ ગયો.

તે એક રાતે નવગણ વેળા
બેટો લઈ બીન બગવવા, ને
સાથે સુરીયું મધુ ગાન છોડ્યું.
એ ગીત ત્યાં ગાયકનું સુભીને
ટાળે થયું લોક ગૃહાંગણામા
એ ગીન ધારા સુભીને બધા તે
વખાણતા ઘેર ગયા પછી, ત્યા
ધીમે રહી ગાયક માત પાસે-
ગયો, અને-“બા મુજને કહેને
કે ગીત માણું છુમને ગમ્યું કે?”
આણું પુછીને વિનવી રહ્યો તે.

માતા વદી ત્યાં-
“બેટા! હશે ગાયન તારું શ્રેષ્ઠ
ગીહું હશે, મોહક એ હશે જ.
છતા ય બેટા! નહિ તોલ આવે
તારી જ'તા...તા'ની બરોબરીમાં.

બ્યારે હતો. નાનકડો તું ત્યારે
“તા...તા” વદીને રમતો હતોને
તેની મજા ના મળતી હવે જરી:

કુમુદચંદ્ર મ. મહેતા

ચૈન-નવવર્ષી સમ શપ્દ સાંભળી
શિક્ષીકરે બ્યોત છવંતનાની
ગી ઉડી સ્વપ્ન હરે વમેલાં
આકારધારી બની બપ પથથરે.
આત્માની આનિષ્ઠતિ પથથરે કરી
શિક્ષી થયાં ઈશ્વરધામવાસી.

રમી મનોહરી અનેક આકૃતિ
પ્રકુશ્વ પમોની દરેક છુમ્મટે
પુષ્પોની બોઈ સુકુમારતાને
સાધી સમાધી ભયું પાનબોને,
ત્રિભુગધારી ખડી યક્ષકન્યા
લચ્ચે કરે ડોલન નર્તકીગણો
ને પાસ બે વાદ્યમમૂહ બાળે.
વૈરાગ્ય પ્રેરી રહી સૌમ્યમૂર્તિ.

પાથિવતાના ક્ષિતિબે વટાવી
બોધ રહ્યો ચેતનને જડત્વમાં
જડત્વ ભણે મમ દેહ પામે
અનંતને પામર પામવા ગયે.

પામે ઉભો એકલ દિવ્ય ચક્ષુ
બેને નિહાળી જન હલ્લય વેરે.
પરંતુ તે મગ્ન નિમ્નગુણિથી
સ્પર્શી રહ્યો નર્તકીના સમૂહને.

અનેક આનર્તનમદ્દ છવને
સ્વપ્નાંની સૃષ્ટિ બુધી ભડે બોધને.
પરંતુ આ એકસ અધ ઉભો
અનુભવેયું નહિ સ્વપ્ન ભૂલે.

શાન્તિકુમાર જ. ભટ્ટ

મિતાક્ષરી મતદર્શન

પુસ્તકોના નિયમિત અવલોકનો થાય અને તે દરિવામા નિયમિત પ્રગટ થાય એ માટે ચોક્કસ પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે. જે અન્યાયે પ્રમશન્ના પુસ્તકનું અવલોકન આનરો તે અન્યાય પ્રમશક્તે મોકળી અપવામા આવશે. અહિં રંગુ થતા બધા જ અભિપ્રાયો તત્ત્વોના છે એમ માની લેનાની જરૂર નથી.

ગોમતીચક્ર અને ણીજ ગીતનાટકો લેખક ઈન્દુલાલ ગાધી, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, કાલબાદેવી મુબઈ ૨-કિમત સવા બે રૂપિયા.

ઈન્દુલાલનો આ ગ્રંથ એમની પ્રતિભાને વિશિષ્ટ સ્વરૂપે બહાર લાવે છે ઈન્દુલાલનો સર્વશ્રેષ્ઠ શક્તિ-ગુણ એમની કલ્પના છે કર્પનાના જોર પર એઓ ક્યારાને પણ એક વાર કવિતામય બનાવી મૂકે છે અને એ જ શક્તિએ આ પુસ્તકને અસાધારણ સફળતા અપાવી છે એમ કહું તો લેશ પણ સશય ભયું નથી આ નાટકો છે પશુ કરિના નાટકો ગીત નાટકો છે કૂલથી ગૂઢાયેલ વેન નેટથી રજિયામણી લાગે તેટલા જ સુદર આ નાટકો ગીતથી ગૂઢાયેલ લાગે છે ટૂંકમા ગીત જ પ્રધાન છે પણ રમણુમિ પર એ ગીતને નાટકના પાત્રો દ્વારા હાવભાવથી રજુ કરી શકાય નૃત્ય દ્વારા સવાહ દ્વારા-જે કંઈ રજુ થાય તેનાથી જે વધારે વિશિષ્ટ રીતે આ ગીતો દ્વારા વસ્તુ રજુ થઈ શકે છે એ આ નાટકો વાચ્યા પછી સહેજે સમજ શકાય છે

આ ગ્રંથમા બધા મળીને દસ નાટકો મથત્ય થયા છે ગોમતીચક્ર પરિશોધ, રાતરાણી ગ્રેમનુ આગમન, આશાબરેલી ગીતરાણી, વાદળીના મેતી, ગીતવર્ષા, તપશોભના અને અશોક ગોમતીચક્ર આ નાટકોમા કલગી છે લેખકે કલ્પનાનો અનત વિસ્તાર ખેડ્યો છે ક્ષિતિજોને ઢોળી અનત આશાચના ઈન્દ્રધનુ ખૂલાવ્યા છે આખુ નાટક એટલુ બધુ મનોહર અને અનત કલ્પનાગામી બન્યું છે કે ગુજરાતી સાહિત્યે આવા ગીતનાટકો આજ પૂર્વે નેયા નથી

બેસક એની જ સાથે એમણે જે ગીતો અપ્યા છે તે પણ ગુજરાતને ગમે ઉતરે એના હાગોમા જ છે તે તમામ ગીતો સુરેખ છે પાત્રો એક પછી એક ગીત જીયકતા જાય છે ને એક વિરાટ ગીતની પકિતઓ સમા નને છે પ્રકૃતિ રમણે ચડે છે-નૃતિના નિષવિષ રંગો નવા નવા ઓપ લે છે બેસક નાટક કલ્પનાપ્રધાન છે આટલા જ સુદર ગીતરણી વાદળીના મેતી અને ગીતવર્ષા છે વાત રપષ્ટ છે કે આ વર્ષના પ્રથમ પકિતના પ્રકાશનોમા કલગી થયુ આ પ્રકાશન માત્ર કલ્પનારંગી છે કલ્પના જ એનો પ્રદેશ છે પ્રકૃતિના પાત્રો અને કલ્પનાનો વિસ્તાર એ જ આ પુસ્તકમા બે ગુણ્ય અંગો છે આપણા રમણી સાહિત્યમા આ પુસ્તક જેનાણુ અનોખુ સ્થાન લે છે એ તત અમારે રપષ્ટ કહેવો જોઈએ કવિતા છે-પશુ એ કવિતા સૌને મળી જાય એવી રીતે રજુ થઇ છે એ નાટકો છે પણ એને કવિતાના વાધામા એવી રીતે રજુ કર્યા છે કે નાટકો સુરન્ક જાય તેના હુદન્ક બનરાનો એને ભય નથી ઈન્દુલાલને આ પ્રકાશન બદલ અમારા હાર્દિક અભિનેદન

—કોવક

સાદિપનીના રેખાચિત્રો . લેખક રમણિક અચારવવાળા, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, મુબઈ. કિમત રૂપિયા અઢી.

આજ સુધી આપણા રેખાચિત્રો સુપ્રસિદ્ધ વ્યકિતઓના જ આવેખાતા પશુ જીવનમા જોને હમેશા જુએ છે છતા આસ ધ્યાનપૂર્વક નથી જોવાત એવા પાત્રોના સફળ રેખાચિત્રો આલેખ્યા હોય તે

ભાઈ અરાક્ષવાલાની કલમે. ધોડાક વર્ષો આગળ જ્યારે આ રેખાચિત્રો જીર્ણિમાં આવતાં હતાં ત્યારે જ એમણે આકર્ષણ જમાવ્યું હતું. 'સાંદિપતી' કોણ એ જાણવાને મેં તપાસ કરવા માંડી અને મને જાણવા મળ્યું કે એ તેો ભાઈ અરાક્ષવાલા પોને જ હતા. મેં તે જ વખતે અભિનંદન આપેલાં. એ બહુ ગમેલાં રેખાચિત્રો આજે પ્રગટ થાય છે.

આ રેખાચિત્રોમાં જે જે પાત્રોનું આલેખન છે તે પાત્રો આપણી આંખ આગળ હાલતાં, ચાલતાં બોલતાં જ દેખાય છે એ જ કલમની સફાઈ અને શક્તિ છે. જીવનમાં મળતાં સંખ્યાબંધ પાત્રોને આ કલમ સતેજ રીતે અક્ષરદેહ આપે છે આ રેખાચિત્રોમાં મીલની આસપસુ અને મીલખાંડુ પાતા વરણુ આખેદ્દ મઝુ યાય છે. લેખક ખીલ્ પાત્રો કરતાં આ મીલનાં પાત્રો અને મીલની કથા આલેખવામાં વિશેષ સફળ છે કારણ કે એમણે મીલનાં જ પોતાની લીનીશ્રી પશુ જોઈ છે તે ઉપરાંત 'મોની નાયક'નું પત્ર તેો ખરેખર સુદર છે- સુદરથી જે વિશેષ સુદર કહેવાય એવું છે. એવું જ રસિક આલેખન 'અમરસીમ દરખાર'તું છે.

આપણા પ્રકાશનોમાં આ પુસ્તકે નવી જ દિશા ઉઘાડી છે. અને પ્રથમ પ્રવાસે જ લેખકને સંપૂર્ણ સફળતા સાપડી છે એમ કહેવું તદન સત્ય છે. શ્રી રમણીક અરાક્ષવાલાને આ પ્રકાશન બદલ હાર્દિક અભિનંદન. ~

—મ. લા. કે.

વિદાય લેખક : શ્રી, સોપાન પ્રકાશકો : કાન્તિલાલ પરીખ, રમણલાલ શેઠ, જીવન સાહિત્ય મંદિર-મુખ્યાર્થ. ર. મૂલ્ય: અઢી રૂપિયા. આ વાર્તાસંગ્રહની લગભગ બંધી જ વાર્તાઓનું મધ્યગિન્દુ લગનનો પ્રશ્ન છે. અધુનિક યુવાન માનસ આ પ્રશ્ને કઈ કઈ દૃષ્ટિએ વિચારે છે તેમ જ યુવાન હૃદયમાં જીજ્ઞાની લાગણીઓ અને ભાવનાઓ આ પ્રશ્ન અંગે જે રીતે કાર્ય કરે છે એથી જીવનની ઘટનાઓને કેવો આકાર

મળે છે, એ, આ વાર્તાઓમાં રજૂ થયું છે. તે સાથે સેનારત કાર્યશીલ યુવાનો તથા યુવતીઓ સંજોગોના ખળને વશ થઈ જતાં કેવી નખળાઈઓ ખનાવે છે એ પણ લેખકે દર્શાવ્યું છે.

આ દર્શન ઘણું અંશે સાચુ છે કેમકે લગન વિષે સ્વચ્છ વિચારણા ધરાવનાર અને હૃદનાથી એને આચારમાં ઉતારનાર અરુણા અને શ્રીમોહન તથા અશ્વિન જેવી વ્યક્તિઓ ખરેખર વિરલ છે. સંજોગોના ખળથી પર રહીને, સંયમ ખોયા વિના, સ્વસ્થ ચિત્તે, સ્વતંત્ર નિર્ણય કરીને એ વ્યક્તિઓ સુખદ કે દુઃખદ, જે પરિણામ આવે તે સહી લે છે. સામે પક્ષે, લગન વિષે અસ્થિર, તરંગી મનોદશા ધરાવનાર ભેગીલાલ, આત્મવંચના કરનાર બાણુ તથા શાંતિલા, લાગણીવિવશ કલ્પજતા, પ્રેમ ખાતર બલિદાન આપનાર સયું તથા ક્રાન્તિ વિષે સમગ્રણુ વગરનું ગાડપણુ ધરાવનાર છાછરી મનોદરાની સુખદ, જેવી વ્યક્તિઓ ઘણી છે. એ વ્યક્તિઓ પોતે જ પોતાના વૈચિત્ર્યથી કરુણુ ઘટનાઓ સર્જે છે. 'વિદાય,' 'કાન્તિની જવાલામા' 'દિલના દરિયામા' 'આત્મવચના' તથા 'નવો અવનાર' આ વાર્તાઓ, આવી વ્યક્તિઓનું યથાર્થદર્શી ચિત્ર રજૂ કરે છે.

વાર્તાઓનો કરુણુ અંત, તેમજની અને મંથન-શીલ સ્વભાવનાં પાત્રો, તેમ જ સ્વસ્થતા બનાવની પાછળ રહેલી કાર્યકારણની સાંકળ, તથા એને ઉપકારક, પાત્રોનાં મનમાં ચાલતી વિચારક્રિયા— એવું સાદી પણ કાર્યસાધક ભાષામાં કડીમદ આલેખન, એ, શ્રી સોપાનની અન્ય નવલકથા તથા નવલિકાઓમાં જણાતાં વિશિષ્ટ લક્ષણુ આ વાર્તાઓમાં પણ છે. પ્રસંગ કે બનાવથી અપુષ્ટ રહેતી વાર્તાઓને પાત્રોનું માનસવિરોધેપણુ જ પુષ્ટ બનાવે છે અને રસને પેમે છે. પણ આ લક્ષણુની મર્યાદા એ છે કે એથી સર્જકની કૃતિમા વૈવિધ્ય સંપાદનું નથી. 'વિદાય' તેમ જ 'દિલના દરિયામાં' આ બન્ને વાર્તાઓ લાખી છે પણ જતાન-નિરૂપણુ શૈલીમાં

રજૂ થઈ હોવાથી વાચકના સમભાવ ઝટ પ્રાપ્ત કરે છે. જો કે સૌથી વધુ સર્જન વાર્તા "એક જ કિવસનો વિષે" છે, કેમકે વૃદ્ધત્વને આરે 'પડોએલાં પતિપત્નીના દામપત્યજીવનની સાગણીએલું' અળકવું ચિત્ર આલેખતી એ વાર્તા ટૂંકી વાર્તાનાં સુચલક્ષણને ધણે અંશે જળવે છે. આ ત્રણ સિરાયતી બાકીની આર એકંદરે સુવાચ્ય છે.

કૃષ્ણવીર દીક્ષિત

પુસ્તક-પહેાંચ

નીચેનાં પુસ્તકોના આવલોકનો હવે પછી આપ વામાં આવશે પરિવર્તન, લેખક પીતામર પટેલ, પ્રકાશક, ભારતી સાહિત્ય સંઘ. કળી અને કુચુમ્બા, લેખક ફરસનદાસ માલોક, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર, નીલકંઠવું બાણ, લેખક ચુનીલાલ વ શાહ, પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર સેતુખંધ, અનુવાદક નાનુકલામ નદલાલ ચોકસી, પ્રકાશક ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર, સુરત અશ્વપત્ની, અનુવાદક ડો. એમ. એ. સુરેયા, પ્રકાશક પોતે. હીપનાં, લેખક મોહન વ. દક્કર, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ શકારિ, અનુવાદક બીમબાઈ દેસાઈ ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર. ટૂંકું ને દ્રશ્ય, લેખક મૂળરાજ અંબરિયા, પ્રકાશક એન એમ. દક્કરની કંપની. આપની એવામાં, લેખક જીવનમોહ મહેતા, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ. શશી જતાં, લેખક જયંત-કુમાર મ. બટ, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ ગીતામણીરી, લેખક ડાહ્યાલાલ હ જાની, પ્રકાશક લેખક પોતે. કોલેજજીવન અને ખીજી વાર્તા, લેખક મંગળદાસ મહેતા, પ્રકાશક લેખક પોતે.

જીજીજી, અનુવાદક શ્રી મુરલી ઠાકુર, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર ઈશારા, લેખક દિલાવર, પ્રકાશક 'રશીક'. પ્રેમપત્રો, અનુવાદક ચંદ્રકાન્ત શાહ, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર.

(સાંધણ : પાતું ૨૮૬)

તોડેલી જંબુપ છે. પંક્તિ તોડતા ખતર તોડી હોય એમ લાગે છે. એ કવિતાની મજ છે એની શર આતમાં 'ધમને દુર્વાસી નિજ દુરિત કાર્યોથી કરતા' એ ઉપાડ સારો છે, અને એની જ સરસ એની છેલ્લી સમાપન પંક્તિ છે. દીક-જ્યોતન એક સુગેય સુમધુર કાવ્ય છે. ભાવમાં કંઈ વિશિષ્ટતા નથી. પણ એ જ કવિને એ ગીત ગાતું સાંભળતા એ નિત નરીન જ લાગરાનું કોણ કહેશે? માં એકતા દીક જંબુપાઈ છે ગીત છે-સગળ છે-જનાં એમાયે કંઈ ખાસ નરીનતા નથી. કોયલડી ગાણી ગાય છે તે આનંદનાં જ ગાય છે એમ કોણે કહ્યું? અને કિંક આઝાદ નહિ હોય તેમાં કોયલડીને શું? એનું અનંત આકાશ ઘોડુકે ચુવામ છે? પ્રણય-સ્મૃતિમાં ચોટદાર સ્મૃતિ નથી. સરિતાના વેગથી જેમ બાપા પણ વેગવંત પહી ભય એવું તો કંઈ જ નથી.

ભાષા અને તેટલી સરળ રહે એ તો આવશ્યક સુચ છે જ પણ કવિનામાંએ એકસ વસ્તુ હોવી જોઈએ. કવિતા લખના ખાતર જ લખી શકાય નહિ એકની એક વસ્તુને જ કવિતામાં આણી હોય તો તે કવિતાનો અર્થ પણ નથી જ. પ્રત્યેક કવિનામાં ઘોડેવતે અંશે પણ કંઈક ચિત્તને આકર્ષક રહે એવી વસ્તુ હોવી આવશ્યક છે.

ધી ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ

એસ્યુરન્સ કું. લીં

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એસ્યુરન્સ ખીલ્ડીંગ,

ચર્ચગેટ સ્ટેશન સામે, મુંબઇ.

૧૯૪૪ દરમ્યાન થએલું નવું કામકાજ રૂ. ૨,૦૫,૦૦,૦૦૦

૧૯૪૪ના અંતે લાઇફ ફંડ આશરે રૂ. ૨,૩૫,૦૦,૦૦૦

ચેરમેન—

સર ચીમનલાલ એચ. સેતલવડ

કે. સી. આઇ. ઇ.

હાલગીના વીમાની વીવીધ યોજનાઓ માટે લખો:—

જનરલ મેનેજર

ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ડ પ્રોડેન્સીયલ એસ્યુરન્સ કંપની લીમીટેડ

અંકુતું નામકિત રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ નમળાં સળખાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાબળં માણસોની શક્તિ ઓનાં એવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાને, માંદગી પછીની નબળાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંકુતું રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાના બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઇ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર અંકુ-રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

અંકુ રક્તો ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંકુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લીં, ગોખન રોડ, મુંબઇ નં. ૧૪
ફુકાન — બ રીયા મહાગળવાડી, કાલખાનેની રોડ.

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધે

બાંબળે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પલોક
બનાવી આપીશું.

ડિઝાઇનસ
પલોકસ
સ્લાઇડસ

ટે. નં.
૨૦૯૪૫

૧૨૮, મેડોલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

શ્રી મતીર્થ પ્રાંહી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મર્ગજના સ્નાનતુઓ બળવાન બને છે. ધોળા
વાગ કાળા ચાંચ છે, ખગ્ના અટકે છે. ટાવમા વાળ ઊગે
છે. ખોડા મટે છે ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આખોની દૃષ્ટિ વધે છે બધી રૂતુમા બહેને,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

શ્રી રા મતીર્થ ચો ગા શ્ર મં

૪૪૮, સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

पुनारसी सेनांगी

वसमान मिहस लि.नुं
आर्ट सिटक
(इंटरनेशनल कायदा मुद्रण)

दुयइलना इडीमड
कपडां

२. नं. ८६२१५

रविवेशी मंदिर

सूरजमुष्पी

युवान कवि, हरिलास-पंडयानां
षाणगीतानां संग्रह

किमत: आठ आना

.... परिमल प्रकाशन...

: प्राप्तिस्थाने :

(१) परिमल स्टोर्स,
२००/ई विठ्ठललार्ड परेड रोड,
मुंबई, ४

(२) विद्यकर्माभ्यु-स्टोर्स,
४० - कांटेवाडी, मुंबई.

नवीन कवितायां अनोषी
काव्यग्रंथ

प्रेमधनुष्य

कर्ता
कोल्क

पोषा ये उजर पंडितयोगुं सणंग
प्रसूयकाव्य

किमत इंपियो टोट

येन. येम. त्रिपाठी लि.

प्रिन्सेस स्ट्रीट-मुंबई.

“मानवहृदयतुं आपुं सुलग्ग दर्शन
शरदभाषु सिवाय भीणे ज्ञेयुं नृथी”

- जन्मभूमि ता. ८-११-४४

जंमप

जे कुलम माटे जन्मभूमि
ये आ उद्गारे काढया
ते ज तेजस्वी साहित्यस्वामी

श्री यंद्रनारायण शर्मा कृत

जे सुंदर सामाजिक नवलकथाओ 'जंतण' अने 'जातल' आ चोपडीमां
आपी छे अंसी कृत उपरणा सदित. किं. इ. डा. वधु वणावणी जइर नथी.
वी. पी. माटे लणो :

गां डी व साहित्य अंदिर : सुरत

तमारा पाण्डो माटे गां डी व पाक्षिक भगायो : वा. लवा. इ. ६)

साहित्य परामर्श

गुजराती साहित्यां अनोणो विवेचना ग्रंथ :

लेखको :

प्रे. जणवंतराय काकोर, प्रे. विष्णुप्रसाद त्रिवेदी, प्रे. ठालरराय भांडे,
प्रे. विजयराय वैद्य, प्रे. विश्वनाथ म लट्ट, प्रे. रामनारायण पांडे,
प्रे. अनंतराय सवल, प्रे. रमणुदास यासिक, श्री केशवराज शास्त्री,
श्री युमुक्त धावा मर्यान्ट, प्रे. यज्ञेश्वर शुक्ल, श्री गोप्रबुद्धार्थ लट्ट.

संपादको :

श्री दुर्गाशंकर शास्त्री, श्री शिरीष महेता, श्री केसव, श्री गुलाबदास प्रोकर,
श्री सुंदरलाल जेटाई.

विवेचारले साहित्य सभा रणतमडोत्सव स्मारकग्रंथ

मूल्य इ. साडा त्रणु

भारती साहित्य संघ, कासभाडेवी मुंबई.

મહાકવિ કાલીદાસનું અમર રસસર્જન
કીર્તિ પીકચર્ચનું રમણીય ચિત્ર

મેઘદૂત

લીલા દેસાઈ * શાહુમોહક	દિગ્દર્શક :	નિર્માતા :
આગાખાન, કુસુમ, દેશપાંડે હરિ	દેવકી ઘોઝ	પી. બી. ઝવેરી
શિવદાસાની, નલિન સુપ્તે અને વાસ્તી	સંગીત	કલા
	કમલ દાસગુપ્તા	આર. રૌય

વિગતા માટે લખો : શ્રી ફિલ્મ્સ ૮૫ મેઈન રોડ મુંબઈ ૧૪.

એશિયાટિકનું અલખેલું મનોરંજન

પનીહારી

શાંતા આપ્ટે * સુરેન્દ્ર

દિગ્દર્શક :

(એસ. એં. કન્સર્સના સૌજન્યથી)
યાદુબ, કનૈયાલાલ, ગુલાબ, વિક્રમ,
અનિતા શર્મા વગેરે

ગુંબલ

વિગતા માટે લખો

સુપ્રિમ ફિલ્મ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

૮૫, ટાવર મેઈન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪.

કવિતા

(એક વિરાટ યોજના)

યુજરાતના ગામડે ગામડે, શહેરે શહેરે
યુજરાતી કવિનાને યૂજતી કરવાને
જોઈએ છે સાહિત્યરસિક સેવાભારી એજન્ટો.

—લખો—

કવિતા—વિલેપારલે

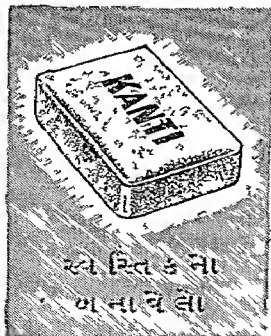
‘ક વિ તા’

આગામી દીપોત્સવી અંક :
સચિત્ર સમૃદ્ધ દીપોત્સવી અંક
તા. ૧૦મી નવેમ્બરે પ્રગટ પશે.

જાહેરખબર મટે લખો :

કવિતા—વિલેપારલે

तमात्रं शौन्ध्यं भाषवो

ज्ञान
२५/७

स्वस्तिंक ओधल भाटस, लीभाटेड, मुजध, १५

★ હિંદમાં સૌથી વધુ તોકત્રિય બિસ્કીટ કય છે ?

★ ★ અને ફેવરીટ આપના બિસ્કીટો કયા છે ? ★ ★

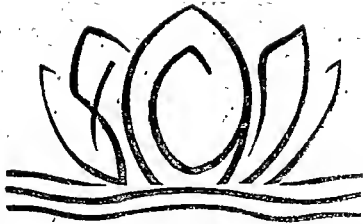
★ ★ ★ અને કયે લીટી બિસ્કીટોના સૌથી મોટા
ખનાવનારા કોણ છે ?

★ ગ્લુકો   ★ ★ મોનકો.

★ ★ ★ પારલે

नवम्बर
१९४५

तंत्री : डालक

RYTHM CIGARETTES

મ પુર ગીત ધા ધે ના
 તાકની જેમ તમારા હિલની
 બદર રાકતમે તારે જમણી
 વચ છે. સર્જીત બને નૃત્યના
 મિલની જેમ કમલા તબાનુના
 મિલવવાળી રીધમ સિગારેટ.

દસના આના ચાર

રી ધ મ સી ગારેટ

યંગ ઈન્ડીયાના

રાષ્ટ્રીય સંચાલકોના
સર્વ રાષ્ટ્રપ્રેમીઓને....

નૂતન વર્ષાભિનંદન

દુધ ગંગાના લેખક: અવિનાશ વ્યાસે લખેલ
અને સાબરમતીનાં સંતમાં ટહુકેલ શ્રીમતી
લ્યોલ્સના મહેતાએ ગાયેલ બે નવી રેકર્ડો

એક રેકર્ડ નંબર ડી. એ. ૧૨૯૨૧

જરૂર, તંહારો જય થારો

એક અવધૂત ચાલ્યો જય

બીજી રેકર્ડ નંબર ડી. એ. ૧૨૯૨૨

આવી દીવાળી રૂપાળી દીવાળી આવી

અભિનંદન નૂતનવર્ષાભિનંદન

આ ઉપરાંત નીચેના નંબરો

જરૂર માંગજો ને વસાવોજો

નરશાહુલ

સુભાષબાબુની

રેકર્ડ પર હરોડો છે માટે તુરત ખરીદો
યંગ ઈન્ડીયાની કાળાબબરીયાઓને
શ્રીમંત્રી : કાળાબબરીની કન્યા
ડી. એ. ૧૨૭૦૯

બાણીતા હાસ્ય ફકીર હરિશંકર બાની
કાકા બન્યા છે.

લખેલ

નેશનલ ગ્રામોફોન.

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડોન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની જુનામાં જુની
સુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવું જાહેરાત વીમાકામ - ૧૯૪૩

મેજવેલું કામ રૂ. ૬૬,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેજવેલું કામ રૂ. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦

ભરપાઈ થએલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાર્થ અને અકસ્માતના વીમા
કામનું આજુ બોમ્બેને ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીના
૨૨ વર્ષના કાળા ઇતિહાસમાં ૧૯૪૫ની સાલ
એક નવું પ્રકરણ જિમ્મે છે.

સત્તાવાર થાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થએલી થાપણ " ૧૧,૫૦,૦૦૦

કુલ આરંધામત " ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ " ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

ખીમીઅમ આવક " ૧૮,૦૦,૦૦૦

લાઈફ ફંડ " ૬૦,૦૦,૦૦૦

વી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ બાઈલિંગ એવોલો સ્ટ્રીટ, કોલ, મુંબઈ.

જાહેરાત-આગ-દરિયાર્થ-અકસ્માત

સ્વરસત્રાટ

સા યગલ

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન

તદવીર

સ્વરકીઝરી

સુ રે યા

શ્રી જયંત દેસાઈ પ્રોડક્શન્સનું સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

ત દ વી ર

દિગ્ગંધ :

જયંત દેસાઈ

છંદગીના ચઢતી
પડતીના અનેરા
રંગો દાખવતું
અનોખું સંગીત
પ્રધાન ચિત્ર

છવનમીમાંસાતું
એક અનોખું
પાતું આલેખાય
છે આ દિલસ્પર્શી
પ્રભુ ય ક થા માં

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
આગામી ચિત્ર

સોની મહીવાલ

ધંધલવાલ : બેગમપાગા

એમાં

મુખારક, છટલુખાર્ક,
સાલવી, રેવાશંકર
અને બે નવીન તારીનગ્ગા
રાજરાણી અને નીલોદ્ધર
દૂકે સમયમાં રલુ થશે

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
ઐતિહાસિક ચિત્ર

જ હાં. ગી ર

પુરશીદ એમાં રલુ થાય છે

વધુ વિગત માટે—

જયુપીટર પ્રીલમ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પારેખ સ્ટ્રીટ, સુંબઈ ૪.

હજાર વૂર કપડાં

૧ બિરોગી અને સ્વચ્છતાનાં નાપક બનાવવામાં હિંદુ
 રીતો જ નાના નાથી અમર્યાદા ભ મનુષ્ય ઓ અને આ
 નાની ન ગરીબ પહેરો તુ હર પ રાઠ આ વાતની સાબીત
 રૂપ છે િ દન જ નાનમાંથી અને િ દનાજ કપામ સાકસથી
 આ રૂપ ક બનાવવામાં આવ્યા છે

કાપ ની ભવ રમ અને ગૃહ ઇતની પસ દી કરતા
 હવે તમને મુજબ થશે નહિ હરમુ દરલ રેક માઈવાત
 કાપડના ભવ આન કાકપરુ અને છે

માપ પુરે પાકવાત મુરોન અને આ સત્રિત છે તેથી
 તમારી જાનિઆત પુરતુ જ કાપડ ખરીતને માનવલતિ મ કે
 મદદ કરે

આ કપડા પાનમાં તમરી સેવા મેજ ખમારી
 અમિત થા છે

ધી તાતા મીલ્સ લીમીટેડ

બેનેગ્રામ આ એ - તાતા ડ્રીઝ વીમીટેડ.

नूतन वर्षानी नवद्वी प्रभाते

प्रकाश पीक्यर्स

ना प्रेक्षकांते नूतनवर्षाभिनंदन

जेना नाम साथे 'स' वर्तमाना आरंभ थरो, ते महाप्रनाथी

विक्रमादित्य

विदाय लेता संवतनी आथमरी संध्याजे अने
विक्रम वर्ष २००२नी प्रभाते संवत प्रवर्तक
राज्यीनुं छवनयत्रि सल्लुकुंथ जेवा पंचाशे

२०
 सु अठवारीयुं
 दिग्दर्शक
 विजय लक्ष्मी
 कला कलु देसाई
 दे.नं ४-७-१०
 रत्नगे १ वागे
सुपर

पुरतमान रणु धरो
कुमारासंसार
 न र्छ भा
 धुं घ ट
 अने
ध्रुवकुमार

वीक्षणे नरस ओ व र श्री नं पी क य र्स न्यु कवी-स र्शक प्रभाते

શ્રી ઈન્ડિયા જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

અંદગી, આગ, મોટર, વક્રમેન્સ કોમ્પેનસેશન,
હુલ્લડ સૌ પ્રકારના વીમા ઉતારવામાં આવે છે.

શાખાઓ

કલકત્તા, લાહોર, મદ્રાસ, અજમેર, પટણા
વધારે માહિતી માટે લખો

પ્રાંચ મેનેજર

(મુંબઈ શાખા)

રૂહીમતુલ્લા હાઉસ, હોમજી સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ

કુટુંબના ભાવિનો વિચાર કરો !

જે દિવસે તમે
કુટુંબ-દુનિયા છોડી
જશો ત્યારે એ
તમારાં સ્વજનોનું
શું ?

તેમની સંભાળ
લેવા માટે આવજો

તમારો વીમા ઉતારાવો

શ્રી ઈન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

૩૧૫-૩૨૧, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

* પ્રભાકર ચિકિત્સ *

જે સંસ્થાએ 'મહારથી કણ' ચિત્ર દ્વારા આર્થ
સંસ્કૃતિ અને કલાને પડદા પર ખેલતી કરી છે
એ સંસ્થા તૈયાર કરી રહી છે.
(૧)

વાલ્મીકિ

રામાયણના સર્જક અને પ્રથમ કાન્તદર્શી કવિની
ચારુ કલ્પના સમી મનોહર જીવનકવિતા

દિગ્દર્શન : નિર્માતા :

: ભૂમિકા :

ભાલજી પેઠારકર

પૃથ્વીરાજ, શાન્તા આપ્ટે

(એસ. એ. કન્સર્સ સો.)

ખાખુરાવ પેઠારકર, લીલા, જયરાકર

: સવાદો
પં. અનુજ

ગીતા

મહેશ ગુપ્તા એમ. એ.

સંગીત

શંકરરાવ વ્યાસ

(૨)

અજ્ઞાતવીર

દેશની આખાદી માટે પ્રાણની કુરબાની
આપનાર અણપ્રીછયા વીરોની તસ્વીર

નિર્માતા

• કલાકારો.

ભાલજી પેઠારકર

વનમાલા, ખાખુરાવ પેઠારકર

(૩)

શિવાજી

ગૌઆણણ પ્રતિપાલક શૌર્યમૂર્તિની વીરગાથા

* સર્વ હકક *

માણેકલાલ ચુનીલાલ એન્ડ સન્સ લી૦

ગોખાદી ચેમ્બર્સ

સેન્ટ્રલ ધ્રીજ

મુંબઈ ૭.

બે નવાં પક્ષ પ્રકાશનો

આપણી કાંગ્રેસ

રમણીકલાલ શાંહ

કાંગ્રેસની સ્થાપનાથી માંડી અત્યાર સુધીનો
એનો ઇતિહાસ રસિક અને પ્રવાહી સેલીયા,
નિરંગી ઉપરજી. રા. રા.

હું પ હા રે

મુનિકુમાર મ. ભટ્ટ

પ્રવેશક: શ્રી જ્યોતીન્દ્ર હ. દવે

નર્મમર્મયુક્ત લેખોથી મર્મન ભણીતા યનાર
શ્રી મુનિકુમારનો પ્રથમ લેખમગ્રહ શ્રી જ્યોતીન્દ્ર
દવેના દારૂપત્રચર પ્રવેશક મહિત. મનોહર
ઉપરજી ત્રણ રૂપિયા.

પક્ષબા પ્રકાશન, વહોદરા

ગુરુ ગોવિંદસિંહ (મહાકાવ્ય)

લેખક: ગોવિંદ પટેલ આહુ.મ. ડ. મા મુનશી
શીખોના અપ્રતિમ ગુરુ ગોવિંદસિંહની ગૌરવ
ગાથા આયેખનું પ્રથમ મહાકાવ્ય.

પાનાં : ૩૮૦ કિમત ૪ રૂપિયા

ઈતિહાસની કેડી

લોગીલાલ સાંડેસરા

ભણીતા પુગતત્વવિદ અને ઇતિહાસમ
શ્રી સાંડેસરાનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ.

કાઉન : ૨૮૮ કિમત ૪૫ રૂપિયા

હવે પછી .

શંકનાં રતન (નવલકથા) પુષ્કર ચંદરવાકર
ધરતીનો ગાર (નવલકથા) પીતાગર પટેલ
જિડતાં પાન (નિબંધો) વિજયરાય વંશ
આચાર્ય રે. (મશિન) વર્મા - પરમાર
ક્રોન: ૩૩૬૨૬: મુખ્ય વિક્રેતા: તાર: જોવંદશીન

પક્ષ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

ફિરોજશાહ મહેતા રોડ કોટ: મુંબઈ ૧.

પૃથ્વીના પર પર આર્થમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અનુપમ છે :

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અતિ દુર્લભ છે :

૩ પ ક લા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી સાડીઓ

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડે

વગેરે ખરીદવાનું કુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

૩ પ ક લા :

રૂપના અંબારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાડીઓ :

.....૩ પ ક લા.....

કપીન્સ ચેમ્બર્સ, કપીન્સ રોડ

મરીન પુલની સામે-મુંબઈ

ટેલિફોન નં.: ૨૦૬૩૯ ૬ તાર: 'હિન્ડુમં'

પહેલાં એણે પોતાના સૌંદર્યથી વૈશાલીના લીચવીચાનાં
દિલ છત્યાં. હવે 'સુંબઠનું' મન છતી રહી છે.

કલા
અને
સંસ્કારનું
કલા
રત્ન

આપના
શહેરમાં
આવે
ત્યારે
અચૂક
નેશો

આજવાલી

દીગદર્શક નંદલાલ જસવંતલાલ

લક્ષ્મી પ્રોડક્ષને તયાર
કરેલું મુરલી સુવીટાન
ચિત્ર

રોક્ષી માં
પુરજોશમાં ચાલુ છે
શિયમ પ્રકાશન

: અધિનય :

પ્રેમઅદીખ, સવિતાદેવી, છવન,
અરુણ, જગદીશ ખદ્રીપ્રસાદ;

નૂતન વર્ષાભિનંદન

હમારા પોલિસી હોલ્ડરો,
એજન્ટો અને શુભચિન્તકોને
નવું વર્ષ સફળ અને
સુખદાયી નિવડો એ જ
અમારી શુભેચ્છા છે.

ન્યુ ગ્રેટ ઈન્શ્યુરન્સ

કંપની ઓફ ઈન્ડિયા લિમિટેડ

(વડોદરામાં સ્વપાયેલી—સભ્યોની જવાબદારી મર્યાદિત છે.)

મુખ્ય : તુલસીદાસ કિલાયંદ

જનરલ મેનેજર : શ્રી મગનલાલ જી. મોદી

મુખ્ય ઓફિસ :
વડોદરા

બ્રિ. દિઃમાં મુખ્ય ઓફિસ
૪૫-૪૭, એપોલો રોડ,
મું બ ઇ.

હિંદુસ્થાન, સીડોન, આફ્રિકા વિ.
સર્વ ત્રણાઓ અને પ્રતિનિધિઓ છે.

સત્તાવાર, થાપણ રૂ. ૨,૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી થાપણ રૂ. ૩,૩૨,૫૦,૦૦૦

નિર્માતા

એમ. હવેવાલા

દિગ્દર્શક :

જાગીરદાર

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સનું મહાન ઐતિહાસિક ચિત્ર

મોગલ સમ્રાજ્યને સ્થાપિત કરવા જોણે ત્રણ
પેઢીની સેવા આપી એવા તેજસ્વી યોદ્ધાનું જીવનચરિત્ર

એમા

ગજનન જાગીરદાર, * મહેતાબ

ડવીડ, મુરેશ, ગુલામ મહમદ, મુમુક્ષુ એકેન્દી, બેન્ગમીન, મા. છાક, હસા, લલીતા પર્વાન, કમાન, અને શાહનવાઝ

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સનું આગામી સામાજિક ચિત્ર

સ્ટાન્ડર્ડ પિક્ચર્સ
કેનેડી ધ્રીજ સુબર્બ, ૭.

! રહેમ

દિગ્દર્શક :

એમ. હવેવાલા

બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય

બાલકો માટે સર્વોત્તમ છે.

*

પાંચઠી પંદર વર્ષનાં બાલકો માટે બાલવિનોદ
એકસો પંચાવન પુસ્તકો તૈયાર કર્યાં છે.

બાલવિનોદનો બાબાસેટ

ઠોઠી પાંચ રંગમાં છાપેલી ૨૫૦ ચિત્રોવાળી ત્રણ ચોપડીઓ અક્ષરમાળા,
શબ્દમાળા ને અંકલેખન, સ્મનવાતમાં ગાયકોને કકકો, ગારાખડી,
આંક ને વાંચન શીખવે છે. બાહોશમાં બાહોશ શિક્ષક જે ન કરી શકે તે
આ સેટ કરી બતાવે છે.

* સેટના રૂ. ૧-૨-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૬-૦ *

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રંગમાં પાને પાને સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં છ થી સાત
વર્ષનાં બાલકો માટેનાં દસ મનોહર પુસ્તકો. ત્રણસો પાનતું વાંચન અને
સુંદર ચિત્રો.

* સેટના રૂ. ૪ ૦-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૦-૧૨-૦ *

બાલ વિનોદમાળા

બાહોશ ચિત્રોવાળાં, રસ મળે ને કટકા પડે એવાં સરસ સાતઠી દસ વર્ષનાં
બાલકો માટેનાં ૫૦ મનોહર પુસ્તકો. ૮૦૦ ચિત્રો ૧૭૦૦ પાનતું વાંચન.

* સેટના રૂ. ૧૩-૪-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૧-૮-૦ *

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુના લેખકોએ તૈયાર કરેલાં, સુંદર ચિત્રોવાળાં, વિવિધ
પ્રકારનાં દસઠી પદર વર્ષના બાલકો માટેનાં અત્યંત રસિક હર પુસ્તકો.
એકંદર નવ બોક્સમાં ૧૧૦૦ ચિત્રો ૪૦૦૦ પાનતું વાંચન

* સેટના રૂ. ૩૧-૮, વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૨-૮-૦ *

દુકાન બોક્સના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

તમારા લુકસેવર પાસે મળી અથવા લખો:

બાલવિનોદ કાર્યાલય, ૧૪૯ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુંબઈ: ૨

૭૦૦૯ ખગરે

સંવત ૨૦૦૨

•••

વહી ગયું વર્ષ, અને પધાર્યું
નવું સહર્ષે સહુને હસાવી,
માંગલ્યનાં સ્વસ્તિક ચારુ વેરી;
હેતું બધાને અભિનંદનો નવાં.

•••

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ

૨૬૫, ઠાકોર દ્વાર પોસ્ટ સામે-મુંબઈ.

કવિતા

તંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૬૫; અંક ૧૦૭; સળંગ અંક ૪૬
નવેમ્બર ૧૯૪૫

ગૂંથણી

રવખાં ... .. અરદેશર કુરામજી ખબરદાર	૨૬૧
સરકૂત કાવ્યશાસ્ત્ર	
પિઠાંનાવયોકન ... .. શાન્તીકુમાર જી. બહુ	૨૬૨
અચર મિત્ર નવ્ય રરતેમે ... .. પતીલ	૨૬૫
ને નિલ વરે- ... .. જસભાઈ પટેલ એમ. એ.	૨૬૬
કવિ ઠાંગોરની દ્વિમાસમ યાત્રા...અનુ બા.લાલ	
પુરાણી	૨૬૭
કવિ કપાઓ ... .. મૂળરાજ અમરિયા	૩૦૫
કથપનાને ... .. રતુભાઈ દેસાઈ	૩૦૭
શ્રી જ્યોતિન્દ્ર દવેને ... .. ગલકાર. ધનમુખનાલ	
પદ્યકાર: રામપ્રસાદ બર્ણી	
સરકૂત. બાનુશકર વ્યાસ	૩૧૫
છાંદોલા બોર ... .. એ "કવિ"	૩૧૬
કવિની બનાવટ	૩૧૬
મિત્રાસૂત્રી મતદર્શન	૩૧૭
ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગમ્મલ ... .. 'નરીમ'	૩૨૧
છલેકટૂંક પખાને- ... .. વેણીભાઈ જી. પુરેલિલ	૩૨૫
દંડુલાલ ગાધી (પરિચય) ... મણુસુદન એમ. એ.	૩૨૬
કોણુ કહેરો ? ... .. 'વિરાટ'	૩૨૮
કોણુ-સ્વપાત ... .. પાતિલાલિ યાતક	૩૨૮
પ્રભુવરમૂર્તિ	૩૨૮
વાંચતા રે'ને ... .. કે, પૂર્ણિમા દવે	૩૨૯

વાર્ષિક લલાજમ

દેશમાં રૂપિયા છઃ પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
'કવિતા' દરેક અથેષ માસની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છે, કવિતા અંગેનો પત્રવહેવાર નીચેને સરનામે જ કરવે:

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

स्वप्नां

अरदृशर कुरामञ्जु अणरदार

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

अधारे अधारे स्वप्नां,

आधारे अधारे स्वप्नां,

आधारे अधारे स्वप्नां,

आधारे अधारे स्वप्नां,

आधारे अधारे स्वप्नां,

आधारे अधारे स्वप्नां,

आधारे अधारे स्वप्नां:

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(२)

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

निदरन्ती भीडपनां स्वप्नां ।

शिवधारेणी सरी पडेवां,

शिवधारेणी सरी पडेवां,

शिवधारेणी सरी पडेवां,

शिवधारेणी सरी पडेवां,

शिवधारेणी सरी पडेवां,

शिवधारेणी सरी पडेवां,

अधारेणी, अधारेणी:

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(३)

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

कर्मतल्ली काणपना स्वप्नां ।

अधारेणी दारिणी, अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी:

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां,

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(४)

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

दुनियाणा व्हावपनां स्वप्नां ।

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी:

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां:

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

(५)

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

शिवधारेणी अधारेणी ।

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी,

शिवधारेणी अधारेणी:

हयो, हयो, स्वप्नां स्वप्नां ।

हयो, हयो, स्वप्नां, स्वप्नां ।

સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રનું વિહંગાવલોકન

શાન્તિકુમાર જ. ભટ્ટ

કાવ્યમીમાસાના પ્રારંભમાં કાવ્યશાસ્ત્રના વિવિધ વિભાગોના સૈદ્ધાંતિકાએ (Theorists) ચર્ચેલા વિષયોનું રસિક વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. દત્ત કથામાં સહજ એવા અસત્યના અરોપો બદ કરવા આપણને લાગે છે કે તેમાં પણ પરપરાગત પ્રયુક્ત લીની અખડસોન જાહી રહે છે. આ પીનના પુરાવા તરીકે આપણે કમસૂત્રનાર વત્સલને સ્વર્ણનાભ અને કુચમારને ઉદ્દેશ્ય કર્ષો છે તેનો નિદેશ કરી શકીએ તેમ છીએ.

વેદાંગમાં કાવ્યશાસ્ત્રનો મનાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી અને કાવ્યશાસ્ત્રના અદિ ઉદ્ભવમય્યન માટે સહિતાઓ, બ્રહ્મણો તથા ઉપનિષદોમાં મેધ કરવી તે નિષ્કૃણતાને નોતરના બરાબર છે. વૈદિક સાહિત્યમાં આનતા અનકારો અર્થ વર્ણુના સાહજિક આધિકાર છે. માટે તે અનકારોને અને કાવ્યશાસ્ત્રને કથી નિરમત નથી.

નિષદુ અને નિરુક્તમાં આપણને કાવ્યશાસ્ત્રનો પ્રારંભ રખણ પરતુ પ્રાથમિક પ્રવાસના સ્વરૂપમાં માનુષ પડે છે. તેમાં કાવ્યશાસ્ત્રના પ્રસન્ને બધા શાસ્ત્રના દહિમિદુધી ચર્ચવામાં આવ્યાં છે. ચારક સુનિ 'શલ્યગારવાની ટેવવાળો એવા અર્થમાં અતકારિષ્યુ' શબ્દનો વિનિયોગ કરે છે, અને ગાંધની ઉપમાની વ્યાખ્યાનુ અવતરણ કરે છે. યજુર્વિદ્યુ 'પરિભાષિક (Tilakānāṅgī) શબ્દને ઉપમાને 'ઉપમિત' સામાન્ય વગેરે આપે છે અને ભગવાન પતજલિ એ શબ્દોની ઉદાહરણ સાથે વ્યાખ્યા આપે છે.

વ્યાકરણ સાથે કાવ્યશાસ્ત્રનો સળધ દેહ અને દેહી માફક અનિયોજ્ય અને અનિજલ્ય છે મમ્મ ટાદિ અનેક વિદ્વાનો અભિધા, લક્ષણા રેટ્ટાદ વગેરેની ચર્ચા કરે છે તેના મૂળ વ્યાકરણમાં છે.

તદુપરત કાવ્યશાસ્ત્ર ન્યાય અને મીમાંસા સાથે પણ સંબંધિત છે.

નવમી સદી સુધી કાવ્યશાસ્ત્રનો શાસ્ત્ર તરીકે ખસ ઉદ્ભવ કરવામાં આવ્યો નથી. વિષ્ણુપુરાણે કરેલા અદાર શાસ્ત્રોના ઉદ્ભવમાં કાવ્યશાસ્ત્રનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી. 'લખિતવિરતાર'માં કાવ્યશાસ્ત્રમયનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. કાવ્યશાસ્ત્રનો એ કદાચ નયમ મેધ હશે.

સર્જનાત્મક સહિત્યના સર્વાંગિણ વિકાસને પરિણામે કાવ્યશાસ્ત્રે ગણનાપાત્ર પ્રગતિ કરી હશે એવી માન્યતા સકારણ્ય છે. કારણ કે સર્જન વિના વિવેચન શક્ય નથી.

આજે જે દશામાં (કે અવશ્યાર) ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર મળે છે તેને સમય પાચમાં સેકાનો માની શકાય. નાટ્યશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્રોના અસ્તિત્વ ધરાવતો આદિચ તો તેજ છે તેમાં 'રસનિકૃપ' અને ઉદાહરણો સાથે છદો નામના એ પ્રકરણોમાં કાવ્યશાસ્ત્રનું કળીરવરૂપ પુષ્પ રચામાં પાગરું જણાય છે. તદુપરાત તેમાં મત્ર મારજ અતકારો દા ત ઉપમાં, રૂપક દીપક અને યમક માન્ય કરવામાં આવ્યાં છે. કાવ્યશાસ્ત્રના પ્રચીન સદ્દર્શીઓ ભદ્રિ દડી, વામન, રુદ્ર અને અગ્નિપુરાણકાર કાવ્યશાસ્ત્રમાં યમકને પ્રાધાન્ય આપે છે. પરતુ ત્યાર પછી ભામહ યમકની સંખ્યા પર ખૂબ જ કાતર ચલાવે છે, અને ધન્ય લોકકાર આનદર્ધન અને કાવ્યપ્રકાશકાર મમ્મટના મત પ્રમાણે યમકમાં રસાનદ વિષયક અગત્યનો ઈન્કાર કરવામાં આવ્યો છે. ભરતે રસનો સિદ્ધાંત પ્રથમ વાર પ્રતિસાદિત કર્યો છે. ભરતના નાટ્યશાસ્ત્ર પર અભિનવગુપ્તે 'અભિનવમરતી નામની વિદ્વાતપૂર્ણ ટીકા લખી છે.

'મદ્રિકાવ્ય'માં (પ્ર. સ. ૫૦૦-૬૫૦) શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકારના તોરા અને કુસુમોની શ્લોકોના સૂત્રમાં કૃલગૂંથણી કરવામાં આવી છે. અને એ કુસુમમાળા રામાયણકથાના ગળામાં આરોપવામાં આવેલી છે. ભામહે કાવ્યાલંકાર નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. તેણે કાવ્યના ગદ્ય અને પદ્ય એમ બે વિભાગ પાડ્યા છે. આ ગ્રંથમાં તેણે ચર્ચેલા વિષયોમાં કવિની યોગ્યતા, કવિતાવિભાગ, શુભ ચર્ચા અને અલંકાર ચર્ચા સુખ્ય છે. દડી તેના ગ્રંથ કાવ્યાદર્શ કરતાં દશકુમારના લેખક તરીકે આપણને વધુ આકર્ષે છે. તેણે કાવ્યના ગદ્ય, પદ્ય અને મિત્ર એમ ત્રણ વિભાગ પાડ્યા છે. આખ્યાયિકા અને કથાનો ભેદ, અલંકાર, શુભ, દોષ વગેરેની તેણે ચર્ચા કરી છે. રીતિ અને અલંકાર સંપ્રદાય તરફ તેને માન છે. તેના મત પ્રમાણે કવિજન્મથી પછી કવિ (born poet) હોય અને પ્રવૃત્ત કરવાથી પછી કવિ બની શકાય.

ઉદ્ભટ-તેણે આઠમા શૈક્ષાના અતિમ ભાગમાં 'અલંકારસારસહ' નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. તેના ગ્રંથને લીધે કાવ્યશાસ્ત્ર પર ખૂબ જ અસર થઈ. શાન્ત રસને આઠ રસની સાથે નવગો રસ તેણે પ્રથમ વાર જ ગણ્યો. તેની પ્રતિજ્ઞાના પ્રકાશમાં ભાગદ અંખવાઈ ભય છે.

વામન: 'કાવ્યાલંકારસૂત્ર' નામના ગ્રંથમાં તેણે રીતિ (Diction) કાવ્યને આત્મા છે એમ પ્રતિપાદિત કર્યું છે. તેણે શુભ અને અલંકાર વચ્ચે ભેદ દર્શાવ્યો છે. મમ્મટે આના પર કડક ટીકા કરી છે.

રુદ્રટ: નવમા શૈક્ષાના પ્રારંભમાં તેણે 'કાવ્યાલંકાર'ના ચાર પ્રકરણમાં રસ-સિદ્ધાંતની ચર્ચા દાખલ કરી. તેણે દસ રસનું અસ્તિત્વ માની તેમાં વાસદેવરસ ઉમેર્યો છે આ ઉપરાંત વાસ્તવ, ઝૌપમ્ય, અતિશય અને શ્લેષના સિદ્ધાંત પર અલંકારોનું વ્યવહિત વર્ગીકરણ તેણે કર્યું છે.

રાજશેખરે કાવ્યમીમાંસા નામના ગ્રંથમાં ઉદ્ભટ

પ્રતિભાશીલ વિવેચકને જાણે તેથી જાણી ખૂબ જ મૌલિકતા દર્શાવી છે. કાવ્યપુરુષની રૂપના, શબ્દ અને કાવ્ય વચ્ચેનો ભેદ, 'સાહિત્ય' શબ્દની ઉત્પત્તિ, પ્રતિજ્ઞા, પ્રેરણા, સંસ્કાર, કાવ્ય રચના માટે આનંદ સ્વક અભ્યાસ, અપહરણ, અપહરણમાંથી છૂટવાના માર્ગ, ઋતુઓ, દ્વિંદની (અને દુનિયાની) ભૂગોળ, પશુ પંખી વગેરે વિષયો અત્યંત રસપ્રદ અને તેવી રીતે ચર્ચાવામાં આવ્યા છે. રાજશેખરે લખવા નિર્ધારિતાં પુસ્તકનો માત્ર અઠારમો ભાગ જ આજ અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

'ધન્યાલોક'માં આનંદવર્ધને ધ્વનિ કાવ્યને આત્મા છે એ સિદ્ધાંતને વૈદાનિક વિચારસરણી પ્રમાણે દર્શાવ્યો છે, ધ્વનિ કલાનો પ્રભુ છે (Suggestion is the soul of Art.) એ સિદ્ધાંતનો પ્રતિધ્વનિ આપણને અહીં સંભળાય છે. રસના સિદ્ધાંતને તેણે અસંલક્ષ્ય કમલવ્ય ધ્વનિની નીચે સમાવી દીધો છે. જગતના કાવ્યશાસ્ત્રના ગ્રંથો સાથે સ્પર્ધા કરવા માટે આ ગ્રંથ ખરેખર શક્તિ-માન છે. એ ગ્રંથની અર્થધન અને ભેમવંત શૈલીમાં અભિનવશ્રુતે ટીકા લખી છે.

મમ્મટે તેના કાવ્યપ્રકારમાં કાવ્યવિષયક સર્વ સંપ્રદાયોનો સમન્વય સાધવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. માત્ર સુંદર શબ્દરચનાથી મનોહારી બનતાં કાવ્યને પછી તેની કવિતાની વ્યાખ્યામાં ઉદ્ભુ પછી સ્થાન તો છે જ. વૈદાન્તમાં જે સ્થાન શારીરક ભાષ્યનું છે, વ્યાકરણમાં જે સ્થાન મહાભાષ્યનું છે તે સ્થાન અલંકારશાસ્ત્રમાં મમ્મટનું છે. મમ્મટની વિચાર-સરણી સ્વતંત્ર છે. અને મૌલિક પ્રતિભાના બળથી તેણે ઉદ્ભટની ક્ષેપ માટે અને આનંદવર્ધનની એક કડી પરના વિવેચન માટે ખખર લીધી છે.

દસમા શૈક્ષાના પૂર્વધર્મમાં મુકુલબે અભિધાટ-તિમાતૃકા નામનો ગ્રંથ લખ્યો છે. મમ્મટનું ક્ષેપ પરનું વિવેચન આના પાયા પર રચાયેલું છે. મદ્રિકાના 'કાવ્યકૌતુક' નામના ગ્રંથમાં શાન્તરસ મોક્ષનું સાધન હોવાથી સર્વત્રેષુ ગણવામાં આવ્યો છે. તેના મત પ્રમાણે કવિ, નાયક અને સહાય વાચકનો રસાનુભવ એક જ પ્રકારનો છે. બદ

નોપકના હૃદયદર્પણ નામના ગ્રંથમાં રસાનંદના અનુભવ માટે સામ્ય સિદ્ધાંતને આધારરૂત ગણી ભોળીકરણનો સિદ્ધાંત વ્યુ કરવામાં આવ્યો છે. 'વકોક્તિત્તવિન' નામના ગ્રંથમાં કુન્તકે વકોક્તિને કાવ્યનો આત્મા ગણ્યો છે. તે ગ્રંથમાં ધ્યાન સુદર વિચારો છે. ધનંજયના દશરૂપકમાં ચૌથા પ્રકરણમાં રસચર્ચા છે. રામનક મહિમ ભદ્રે વિવેકમાં ધનિ સિદ્ધાંતનું ખંડન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ભોળના સરસ્વતીકંઠાભરણમાં સુંગારને જ મુખ્ય રસ ગણવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથ સર્વસંગ્રહ જેવો છે. ભૈમિનીના છ પ્રમાણને તે અલંકાર તરીકે ગણાવે છે। હોમેન્દ્ર તેના ઔચિત્યવિચારચર્ચા ગ્રંથમાં ઔચિત્યને કાવ્યનો પ્રાણ ગણાવે છે. આ સિદ્ધાંત તે આનંદવર્ધનાચાર્યાના સિદ્ધાંતનું લંગ્ના-ણ્યૂર્વક સ્પષ્ટીકરણ જ છે. 'વાગ્મથાલંકાર'માં વાગ્મથ પ્રતિભાને જ કાવ્યના ઉત્પત્તિકારણ તરીકે ગણાવે છે.

હોમચન્દ્રનું 'કાવ્યાનુશાસન' ધ્વન્યાલોક, લોચન, કામ્યપ્રકાશ અને કાવ્યભીમાંસાના મિશ્રબુધાધી પ્રકાશ છે. તેમાં ૧૫૦૦ જેટલાં ઉદાહરણો છે. આ ગ્રંથ મૌલિકતા રહિત હોવા છતાં નિહત્તરહિત નથી.

જયદેવકૃત ચંદ્રલોક, બાનુહતકૃત રસતરંગિણી અને રસમંજરી, વિદ્યાધરકૃત એકાવલી, વિદ્યાનાથકૃત પ્રતાપ રૂદ્રચરિત્સૂત્ર માત્ર નામનિર્દેશપાત્ર હોવા સિવાય બીજી વિશિષ્ટતા ધરાવતા નથી.

વિશ્વનાથના સાહિત્યદર્પણમાં કાવ્યની સુદર વ્યાખ્યા વાન્યમ્ રસાત્મકં કાવ્યમ્ આપવામાં આવી છે. મૌલિકતાના અભાવને પરિણામે વિશ્વના-થની પ્રતિભા મધ્યમ કક્ષાની છે.

રસગંગાધરકાર જગન્નાથ પંડિત રમણીય અર્ધનું પ્રતિપાદન કરનાર શબ્દને કાવ્ય ગણ્યું છે. ધ્વન્યાલોકકાર પછી પ્રતિભાદૃષ્ટિએ તેનું સ્થાન છે. તેના ગ્રંથમાં ઉદાહરણો સ્વરચિત છે. વિવચની જ્ઞાપ્યા, ચર્ચા અને સ્પષ્ટીકરણ એમ તેની ચર્ચા

વ્યવસ્થિત છે. તેના પ્રમાણ પ્રતિભા જ કાવ્યની વિધાયિની છે.

આ ટૂંકા લેખમાં આ ગ્રંથોનું લંગ્નાણ્યૂર્વક વિવેચન અશક્ય અને અસ્થાને ગણાય. જે ભાષામાં કાવ્યશાસ્ત્ર પર આશરે નવસો ગ્રંથ લખાયા છે તે ભાષાનો સાહિત્યવૈભવ કેવો દરો તેનો ખ્યાલ પણ ખાંધી શકાય તેમ નથી.

સંસ્કૃત ભાષામાં સાહિત્યનું વ્યાપક દૃષ્ટિએ અવલોકન કરવાનું કોઈને, સૂઝનું જ નથી એ શ્રીયુત કાકા કાલેલકરની ટીકામાં અસત્યના અરો રહેલા છે અને તે જ પ્રમાણે શ્રીમતી હીરાવલ્લભેને 'આપણું વિવેચન સાહિત્ય' નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે ટીકા કરતી વેળાએ ટીકાકારની સમક્ષ આપું કાવ્ય નહિ પણ કાવ્યનો એક શ્લોક રહેતો. સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રના ઉપરચોટિયા અભ્યાસ અને પશ્ચિમના વિદ્વાનોના મત ઉપર આધિગિયા કરવાના પરિણામે જ સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્ર પર આલોચના કરવામાં આવે છે. આ સ્થળે શ્રીયુત પ્રા. ડાહરરાય માંકડનો મત અયોગ્ય સ્થાને નહિ ગણાય કે "જેના એમ માને છે કે સંસ્કૃત વિવેચનજ સુક્તકપર્ણ જ છે તેઓ જો 'ધ્વન્યાલોક'નો ત્રીજો ચોથો ઉદ્યોત તેમજ હોમેન્દ્રની ઔચિત્યવિચારચર્ચા અને ખાસ કરીને ધ્વન્યાલોકના ત્રીજા ઉદ્યોતની ૧૦-૧૪ તેમજ ૧૮-૨૮ કાંકાઓ અને એના ઉપર વિસ્તૃત ઇતિ વાંચશે તો તેમની બૂલ સુધરશે યળી શાકુ-ન્તજની આખી ટીકા લખ્યા પછી સધવભંદ્રે છેક અન્તિમ ભાગમાં આખા શાકુન્તલનું સમગ્ર દૃષ્ટિએ કરેલું વિવેચન જોવાથી પણ હુ કહું છું તેનું સત્ય કંઈક સમજીશો."

આ ઉપરાંત સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્રમાં (ખાસ કરીને લોક્સટ, ઉદ્ભટ અને અગ્નિવત્ની ટીકામાં) જે રસાનંદ વિષયક પ્રશ્નોની (Aesthetic Problems) ચર્ચા કરવામાં આવી છે તે ચર્ચાની દુર્લભતામાં પશ્ચિમની ચર્ચા હજી પ્રાથમિક અવસ્થામાં જ ગણાયો.

અગર મિલ જાય રસ્તે

૩.૫ તી લ

[ગ ઝ ળ]

૧ અગર મિલ જાય રસ્તે મેં મુઝે વહ દોસ્ત મસ્તાના;

ઉસે હું અજ્ઞા પાનેલી વ પીરામન બ નજરાના :

ખોસો તે વરણાજિયા મિત્રનો લોટા બે ખને રસ્તામાં ઘઈ જાય, તેાં અંકલેશ્વર તાલુકાના બે મથાહુર ગામ - પાનેલી અને મીશમલુલું તેના કદમમાં નજરાણું કરે.

૨ હુઝો અરખાદ ફિરતા હું ત્રિસીકે ઈશકમે હરદમ

જિગર અજ્ઞા હુય ઉરને હી મુઝે ઇત્ના અમીરાના :

બે વ્યક્તિના પ્રેમમાં અપમ અને બેહાલ દશાને પ્રાપ્ત ઘઈ હું દુનિયામાં બરકું હું તેણે જ હુદયની આટલી બધી વિશાળતા ખને આપી છે.

૩ કહ હુંયે હોખને આતે ઝમાનેસે હુઆ મયારુફ

ઉમી કે ફૂઝો સુખડાં મેં ગિરાં મસકન ગરીબાના :

બે જ વિજિતિના પવિત્ર મહોલ્લામાં (અર્થાત સુખડાલ વાડ યાને 'સુખાલવાડ'માં) આવેલું વરસોથી નહીંવું - માથે કોતુકેશ્વર મકાન તેના માટે કેલવાયે મહેમાનો દૂર દૂરથી આવે છે.

૪ છુપાને વાલે પહેં મેં કહું હુય ફસરા તેરા ?

સુકમ્યાદ બે મહુન અઝમા-જવાહુર સા અઝીઝાના :

બે પર્દામાં રહેનાર વારા બેડું જગતમાં ખીલું કોણ છે? અમારી દંષ્ટિથી દૂર પેદીમાં પડેલાં રતન-ભંડાર મારફક હું વસે છે: ખીલ રીતે કહેવા એક જ કેદખાનામાં મદકામાલથી અલગ ખીલ ગ્યારડામાં વસવા પંડિતજી જવાહરલાલ મિરાલ ઈ રોલે છે.

૫ નહીં મેહુરાખમેં પાયમ, મનાગર પર નજર આયા;

ફિસીકો લી ન દિખલાયા તિરા સાયા છવીલાના :

નહીં તેા તાર દરન કોણ મેહરાખમાં મધું, ના તેા કોઈ નહેર બ્યાખ્યાન મંચ પર; વારી સુદર છબી તે અઘાપિ કોઈને બતાવી નહિ.

૬ હુઝો કાશ્ગિ હુંયે હુ-યાસે તૂઝે બે હૂંઠને નિકલે,

ભટકતે જંગલો મેં હુંયે, વસે દર કાદિ વીશના :

તને શોધવા નીકળ્યા તેજાએ દુનિયાનો મોઢ ઠાલી દીધો છે, કેટલાક જંગલોમાં રખડે છે, અને કેટલાક ગુફાઓ સેવે છે.

७ हुआ क्या गर न हो। तक्रिया तजरत गाहमे अपना ?

रहे। कायम क्यामत तक भिरा फिरका इकीराना :

वेपारीओनी जलरमा भारे। तकीओ न रहो। तेधी सु यई गधु ? आ भारे इकीरी वेरा क्यामत सुधी ली रहे।

८ ये कैसा भौकये शुभ था अडुहा। गर हुआ होता

कहमें में छश तिरे आशिक का भर नतना शहीदाना :

तारा आ प्रेमिने तारा यरखभा शहीदनी माफ़ प्रणुपणु करवाने मेओ मज्या होत तो केउ सार ?

९ अरे ओ शायिके उद्वेगत ! मुझे परवा न भयलग की ;

कि लल लल जण जणे सुहुताज हुंय तजे पतीलाना :

ओ प्रेमना रोगीन । मने पैसानी परवा नथी, केमके पतीलनी अनिता साकणवा माटे केठवाये मदानुभाव तवसे ऐ

जे नित वहे—

धराने दुवांसी निज दुरित कारोधी करता

विशाणी पृथ्वीपे अजुगलु लवे। क्षुद्र लभता ;

रखी जयो। स्वार्थी

दूडी दृष्टि राणी

अमित इरता पथ निजपे,

सुभ लही महु। व्यर्थ लवने।

ण धानी सं गा ये

रहो सधी वाते

दुरिजन तल्ले। लाग लजवी

अीछुं न पदवी सत्सुभ तल्ली।

त्यही दृष्टिदोरे निज प्रणुयजेरे। लुभवती

न लल्लुं कयाथी ये प्रगटी सणी, तुं ओजसवती।

अने हुंये भारे

अचिती कै तयारे

बिछणी बिडी शी लज्य सरती

इदिय नव कटपेल सुभनी।

मने दीधी दृष्टि शुचि लवनआपी अरथ तहे ;

सधि । ओवां तारा नयननी अमी जे नित वहे।

जशबाई पटेल, ओम. ओ.

કવિ ટાગોરની હિમાલયયાત્રા

અનુ૦ અંબાલાલ પુરાણી

મારી જનોઈ પછી મારૂં માથું ઘોડું હોવાને લીધે મને ઘણી વિંતા યતી હતી કે હવે નિશાળે કેવી રીતે જવું? માથેના સંબંધી કિશ્ચિત્ત યથક્ષા લોકો પક્ષપાત ગતાવતા હશે પણ બ્રાહ્મણ્યની બાબતમાં તો તેમને ઝોઝું માન છે એ વાત જ્ઞાનજ્ઞેર છે. એટલે બીજી કોઈ પણ વસ્તુનો પ્રહાર-વર્ષદ-માથા પર ન કરે તો પણ હાસ્યનો તો જરૂર વર્ષાવે. આ પ્રકારની બાવી બ્લોક ઉપર હું વિચાર કરતો હતો, એટલામાં મારા પિતાએ મને એમના ઝોરડામાં બોલાવીને પૂછ્યું કે, “મારી જોડે તને હિમાલયમાં આવવું ગમશે કે?” હિમાલય! ક્યાં એંગાજ એક-ડેમી અને ક્યાં હિમાલય? મને ગમશે કે નહિ? અહા! એ વાત મને કેવી ગમે છે તેનો ઉત્તર આકાશ ગભવી મૂકે એવી એક ઝૂમ પાડીને મેં આપ્યો-હોત!

જે દિવસે અમે જવાના હતા તે દિવસે દર વખતના નિયમ પ્રમાણે મારા પિતાએ પ્રાર્થના કરવાના ઝોરડામાં બધાં કુટુંબને એકઠું કરી પ્રાર્થના કરી. મારા વડીલોને નમસ્કાર કરી તેમના અસ્થુની રજ્જુ લઇને હું મારા પિતા જોડે ગાડીમાં બેઠો. આખી છંદગીમાં પૂરેપૂરાં પહેરવેશ પહેલપહેલો આ પ્રસંગે મારે માટે કરવામાં આવ્યો હતો. લૂગાંના રંગ અને જાત મારા પિતાએ જ પસંદ કર્યાં હતાં. સોનેરી ભરતવાળા મખમલની ટોપી પણ મારે પહેરવા માટે કરાવવામાં આવી હતી. બોડા માથાની બેડાલોડ તેનો દેખાવ કેવો થશે એવા સંશયને લીધે હું તે ટોપી હાથમાં જ રાખતો. હું ગાડીમાં બેઠો એટલે મારા પિતાએ કહ્યું, “ટોપી માથે પહેર” એટલે મારે તે પહેરવી પડી. જ્યારે મારા પિતા બીજી બુજીએ જોતા હતા ત્યારે તે ટોપી ઉતારી હું હાથમાં ક્ષેતો અને જ્યારે તેમની નજર હું મારા તરફ જોતો એટલે તરત

તે પોતાને ડેકાણે આવી જતી!

ન્દાની મોટી બધી વાતોમાં મારા પિતાને બધી ગોઠવણ અને વ્યવસ્થા રાખવાની ઘણી જ ચીવટ હતી. તેમને કોઈ પણ વાત અનિચ્છિત રાખવી કે નિયમ વગરની કરવી ગમતી જ નહિ. વળી મંદવાડ કે અદક્ષામદની પણ તેમને નાપસંદ હતી. એમના પોતાના બીજા સાથેના અને બીજાના એમની સાથેના સંબંધ માટે ચોક્કસ નિયમો એમની પાસે સુનિશ્ચિત રહેતા અને આ વાતમાં તેઓ હિંદુસ્તાનના બીજા ઘણા ખરા માણસોથી જુદા પડતા, સામાન્ય રીતે આપણને થોડી ઘણી બેદરકારીના કાંઈ દિસાગ હોતો નથી, એટલે મારે એમની સાથેના વ્યવહારમાં ઘણી જ કાળજીપૂર્વક અને ચોક્કસ રહેવું પડતું. થોડી બેદરકારી કે જરા આજીવનપણ્ય માટે એમને લાગતું નહિ; પણ જે સમયે જે જોઈએ તે પ્રમાણે કરવાની શક્તિને માટે તેમને ઘણું લાગતું. વળી કોઈ પણ સંકેપ સિદ્ધ કરવાને જે જે સામગ્રી અને તૈયારીઓ જોઈએ તેવું પ્રત્યેક અંગ તેઓ મનમાં કલ્પના કરી ઉછું કરી જોતા. કોઈ પણ સંસ્કાર કે સામાન્ય મેળાવડા વખતે પણ એમનાથી કાગર રહેવાય એવું હોય નહિ તો પણ તેઓ દરેક બાબત કેવી રીતે કરવી તેની ચોક્કસ ગોઠવણ લખી મોકલતા. પ્રત્યેક પરોણાને કંઈ જગો આપવી, કુટુંબના દરેક માણસે શું શું કામ કરવાવું, વગેરે સબંધુ તેઓ નક્કી કરી આપતા. કાંઈ પણ બાધી રહી જવું જ નહિ! વળી તે પ્રસંગ વીત્યા પછી તેઓ દરેક માણસને પોતે કરેલું કાર્ય પૂછી લઇ આખા પ્રસંગનું ચિત્ર પોતે મેળવી લેતા. હું જ્યારે એમની સાથે મુસાફરીમાં ગયો ત્યારે મને મરજીમાં આવે તેમ આનંદ લેવાના માર્ગમાં આડે આવવાને તેઓ બીલકુલ રાજી નહોતા. તેઓ જ્યાં છૂટ

આપતા ત્યાં આગળ કે પછુ પ્રકારનો આધ કરતા નહિ અને જે બાબતમાં નિયમો આપતા તેમાં બેચ માત્ર-હિર રાખતા નહિ

દિમાલ્ય જતાં પહેલાં યોગ દિવસ અમે બોલપૂરમાં રોકાવાના હતા. સત્યો યોગ વખત પહેલાં એનાં મામાપ જોડે ત્યાં જઈ આવ્યો હતો. તેણે પાછા આવીને મુસાફરીનું જે વર્ણન મારી પાસે કહ્યું તેના ઉપર ઝોગણીસમી સદીનો કોઈ બાળક જરા પછુ ધરોસો મૂકેજ નહિ! પછુ અમરી વાત બુદી હતી! શક્ય અને અશક્ય વચ્ચેનો ભેદ શીખવાની તક અમને મળી નહતી! અમારો મહા-ભારત કે રામાયણમાં એવું કાંઈપછુ શીખવાનું મળે તેમ નહતું, તેમજ બાળકે કેવી રીતે વર્તવું, કયે માર્ગે જવું વગેરે દર્શાવવા માટે ચિત્રમણ્થી બરપૂર મંરણ પ્રેમાણે ફરવાની આડે આવતા નહિ ત્યાની રેતાળમાં જમીનમાં વરસાદ પાણીને લીધે જમીનમાં ધસારી લાગી ન્હાનકડા ડુંગરો અને પર્વતો પછુ બન્યા હતા. તેમના પર વિવિધ રંગના અને આકારના પથરાઓ અને ચક્રમકો પડ્યા હતા. તેમની વચ્ચે યજ્ઞને ઝરાઓ વહી રહ્યા હતા. જણે લીલીપટના વેંતીયા શોકની જૂગોળ હોય નહિ! આ જગાએથી હું વિચિત્ર પથરાઓ વીણીને બદનમાં તથા ખોળામાં ભરીને અર્ધું સંઘરથાન મ્હારા પિતા પાસે લઈ જતો. તેઓ કદી પછુ મ્હારા આવા બાદ્ય બવવસાવને તુચ્છ મણી ઉપેક્ષા કરતા નહિ, એટલુજ નહિ પરંતુ ઉલટા પોતે પછુ ઉત્સાહથી બોલી ઉઠતા. “અહો! કેવો ચમત્કાર! આ જ્યાં તું કયાથી લાવ્યો?” મેં પછુ ધૂમ પાડી કહ્યું, “હજુ તો ખીજ દળશ ને કરોડો પડેલા છે! રોજ આટલા વિણી લવાય એટલા જ્યા છે!” તેમણે જવાબ આપ્યો: “ત્યારે તો બહુજ સારું. મ્હારી પેલી ટેકરી છે તેને આ માટે એ બધાથી શયુગારતો નથી?”

તે બાગમાં એક તળાવ ખોદવાને પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો, પછુ ત્યાં પાણી ધણું ઉડું હોવાને લીધે અને માટી ધણીજ કશુ હોવાને લીધે તે પ્રયત્ન પડતો મૂક્યો હતો. એ ખોદેલી માટી એક

ટેકરીના આકારમાં ખડી રહી હતી. મ્હારા પિત્ર આ ટેકરી પર સવારના પહુરમાં ખ્યાન કરેવા બેસતા તે બધારે ત્યાં ખોડા હોય ત્યારે જ ધણું ખંડ સાગરને પેલે કિનારે દાલતાં મોગ્ગઓમાંથી સર્પ ઉદય થતો! એમણે મને આ ટેકરી શયુગારવાને કહ્યું. અમે જ્યારે બોલપૂર છોડીને નીકળ્યા ત્યારે મ્હારા બેગા કરેલા પથરાઓ ત્યાં મૂકી જતાં મને ધણું લગ્યું અને દાલ પછુ જે જે વસ્તુઓ ભેંગી કરવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે તે તે વસ્તુઓને મ્હારી પાસે રાખવાનો સ્વતંત્ર હક્ક મને નથી એ વાત હજુ મને સંપૂર્ણ સમજાઈ નથી. જે દૈવયોગે પથરાઓ સાથે લઈ જવાની મારી ઇચ્છા ફળાભૂત યજ્ઞ હોત અને એ પથરાઓ જે રોજ હુ મ્હારી સાથે લઈ જતો હોત તો આજ એમના પ્રયે હસવાની મ્હારી ટુગિ છે તે કદી પછુ ઉત્પત્ત યાત નહિ!

આ ન્હાનકડા પર્વતની એક ખીણમાં યજ્ઞને ઝરતું પાણી એક ખાડામાં ભેગું થતું હતું. તે રથાન મને જડ્યું. એ ખાડામાં એકઠું યજ્ઞને પાણી એક ઝરાના રૂપમાં આગળ વહેતું હતું. એ ઝરામાં ન્હાની ન્હાની માહલીઓ તરીને ઝરાના વહેણની સામે જતી હતી. મેં મ્હારા પિતાને જઈ કહ્યું: “મેં એક સુદર ઝરા શોધી કાઢ્યો છે. તેમાંથી આપણે ન્હાવાનું પાણી મગાવીએ તો કેવું સારું?” તેઓ પછુ મ્હારા આનંદમાં બાગ લેતા બોલી ઉઠ્યા: “બસ બસ! બરાબર છે!” અને ખીજે દિવસથી અમારું ન્હાવાનું પાણી ત્યાથી મગાવવાની જે કવચ કરી.

આ ન્હાની ટેકરીઓમાં ફરવાનો મને બહુ જ શોખ હતો. એ બધા અમમ્બ-અચુશોધાવલા રથજનો હું સીધી ઝટન-શોધ કરનારો હતો તે પ્રદેશની ખંધી વસ્તુઓ દુરખીનને ઉચ્છરાનીને જોવાથી સામાન્ય વસ્તુઓ ન્હાની દેખાય છે તેથી જણાતી. ત્યાંના ન્હાના તાડ, છોડવા જેવા ખમ્મસ, ડુંકા ડુંકા જન ધુડુ ઝો વગેરે, ત્યાં આવેલા ન્હાના પર્વતો, ઝરાઓ, ન્હાની શુકાઓ, ખીણો અને ન્હાની માહલીઓના પ્રમાણમાંજ હતાં! બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો અમારા વખતમાં નહતા, એટલે જમતના કડક અનિવાર્ય નિયમો અમે તેમની

મને કાળજી પૂર્વક કામ કરવાની ટેવ પાડવા માટે મહારા પિતા મને યોગ્ય પરચુરણ આપી તેના દિસામ રાખવાતું કહેતા- વળી તેમણે મને એમની પોતાની કિમતી સોનાની ધડિયાળને કૂંચી આપવાતું કામ પણ સોંપ્યું. મહારામાં જવાબદારીની જુદી ઉત્પન્ન થાય તેટલા માટે તેઓ તુકસાનની પણ પરવા કરતા નહિ. અમે સવારે કરવા જતા ત્યારે રસ્તામાં બિખારીઓને દાન મહારે હાથે કરાવતા. પણ છેવટે તેના દિસામ કું મેળવી શકતા નહિ. એક દિવસ તો દિસામ ગણતાં શીલીક જોઈએ તે કરતાં વધારે આવી ! મહારા પિતાએ કહ્યું: "ખરેખર ! મારે તને મારો કેશીખર જનાવવો જોઈએ, તારા હાથમાં આવ્યાને પૈસા વધતા હોય એમ લાગે છે !"

પૈસી ધડિયાળને કું નિવશીત કૂંચી આપતો, પણ તે પ્રયાતન જરા વેગથી અને જોરથી યોગ્ય ગયો હતો ! એ પ્રમાણે ઉત્સાહથી કૂંચી આપવાને લીધે તેને કસકત્તામાં ધડિયાળીને ત્યાં સમશવત્તા માટે મોકલવાની ફરજ પડી !

મોટા થયા પછી મને જ્યારે જમીનની વ્યવસ્થા કરવાતું સોંપ્યું ત્યારે પણ દરેક મહિનાની ખીજ કે ત્રીજ તારીખે મહારે મહારા પિતા પસે બધી દિસામ વાંચવો પડતો હતો. કારણ કે તે સમયે એમની આંખ આટ્ટી હતી. દરેક મુદ્દા નીચે આવેલા સરવાળાઓ મહારે પહેલા વાંચવા પડતા એમને કોઈ પણ બાબત ઉપર શંકા હોય તો તેઓ તેનો ફેડ કરવાતું કહેતા. તેમાં એકાદ બાબત એમને પસંદ ન હોય તે જો ઝડપથી વાંચી જઈ અથવા પડતી મૂકે તો તે જરૂર પકડાઈ આવ્યા વગર રહેતી જ નહિ ! ઉપર જણાવેલા કારણે ને લીધે દરેક મહિનાના પહેલા યોગા દિવસો મને ચિત્ત જર્જર લાગતા. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મહારા પિતાને પ્રત્યેક વસ્તુઓ પોતાના મનમાં સ્પષ્ટ રાખવાની ધૃષ્ટી જ ચીવટ હતી. પછી તે બાબતના આંકડા કે ધર્મ-શાસ્ત્રની ક્રિયા કે મહાનિષ્ક્રમના મુદ્દાઓ વધારો કે ફેરફાર અમે તે હોય; પણ અધે એની એ ટેવ લાલુ પડતી. તેમણે જાતે બોલપૂરમાં બંધાવેલું પ્રાર્થના-

મંદિર કદી જોયું નહોતું. પણ જે લોકોએ તે જોયું. હતું તેમની પસેથી અધું વર્ણન સાંભળીને તેઓ ત્યાની ન્દાનામાં ન્દાની ગોઠવણથી પણ વાકેફ થયા હતા. એમની સ્મરણશક્તિ અમાધારણ હતી. એક વાત સાંભળ્યા કે દીઠા પછી તે કદી પણ જુલતા જ નહિ.

મહારા પિતાએ એમની ભગવદગીતાની ચોપડીમાં પોતાને બહુ પ્રિય શ્લોકોને નિરાની કરી. એ બધાનો તરજુમા સાથે ઉતારા કરવાતું કામ તેમણે મને સોંપ્યું અત્યાર સુધી કું તદ્દન નકામો છેડેરા ગણાતો હતો, પણ જ્યારે મને આવાં આવાં અમત્યનાં કાર્યો સોંપવામા આવ્યા ત્યારે મને મારી રિથિતિને માટે માન ઉત્પન્ન થયું !

પૈસી કવિતા લખવાની મહારી બૂરી નેટ તો ખોલાઈ ગઈ હતી. પણ તેને બદલે 'શેટમૂ ડાયરી' મહારે હાથે ચડી મહારી કવિતાને માટે ખ્દારના સાધનો પૂરેપૂરાં મળે તેટલા મટે હવે મે' કાળજી કરવા માડી. હવે કાંઈ કવિતા લખવાની વાત એટલી બધી અમત્યની કે મ્હોટી ન હતી, પણ મારી જાતને મારી પોતાની હૃદયનાશક્તિ આગળ એક કવિ તરીકે જોવાની વાત હતી. ખોલપૂરમાં જ્યારે હું કવિતા લખતો ત્યારે એક ન્દાના સરખા નાણિયેરીના ઝાડ નીચે બેસતો. કવિને માટે આવી પરિસ્થિતિ મને ઉત્તમ લાગી. આવી રિથિતિમાં કાલુ અને ધાસ વગરની જમીનમાં પડ્યા પડ્યા મ્હું "પૂછીરાજને પરાજય" લખ્યો. એ કાવ્ય વીર રસપ્રચુર હોવા છતાં પણ અકાળ મૃત્યુનાં હાથમાં પડ્યું બચી શક્યું નહિ ! શેટસ ડાયરી પણ એની મ્હોટી ખ્દેન બૂરી નેટપૂક જ્યાં છે ત્યાં જ ગઈ છે અને પાઠજ કાંઈ પણ સંસ્કાર કું પત્તો મૂકી ગઈ નથી !

શાહાબાબગંજ, દીનાપુર અને અશાહાબાદ જે ડા વખત અટક્યા પછી કાનપોર મળને અમે છેવટે અમૃતસર આવ્યા.

રસ્તે માડીમાં બનોતો એક બનાવ મારા સ્મરણમાં હજી તાજે રહેતો છે. માડી કાંઈ મ્હોટો સ્ટેશને

બીમી હતી, ત્યાંનો એક ટીકટ તપાસનાર આવ્યો તેણે મારી ટીકટ તપાસી મારા તરફ કુદકવથી જોયા કહ્યું. તે જતો રહ્યો અને પોલી વાર પછી એક બીજા ટીકટ તપાસનારને લઇને આવ્યો તે બંને જણા માહોમાહો કાઠ વાત કરી પાછા જતા રહ્યા છેવટે સ્ટેશન માસ્તર પોતે આવ્યો તેણે મારી અડધી ટીકટ જોઇને કહ્યું 'આ છેકરાને બાર વર્ષ પૂરા થયા નથી?' માન પિતાએ કહ્યું 'ના.' તે વખતે દુ અગિયાર વયનો હતો, પણ મારી ઉમ્મર કરતા મોટો દેખાતો હતો સ્ટેશન માસ્તરે કહ્યું 'તમારે એનું આપુ બાકુ બરવુ પકરો' મારા પિતાની આખો કોપથી ચમકી ઊઠી અને તેમણે કેટલાથી એક નેટ કઢીને સ્ટેશન માસ્તરને આપી જ્યારે તેણે પ મુન્યુ લીને મરા પિતાને પણ નમ્યુ ત્યારે મારા પિતાએ તે લઇને સ્ટેશનના પોલેઈર્મ પર ફેકી દીધું અને ત્યાંના પયરાઓ પર ખનૂ ખનૂ અવાજ યજ ઊભો સ્ટેશન માસ્તર પોતે દર્શાવેલી શકા કેટલી દનકી દતી તે જોઈ શિશુ મિ ટે યજ નીચુ રાખી ચલ્યો ગયો।

અનુનમનુ સુભ્યમિદર મને હજુ એક રમ્ય જોવુ વદ અવે ક। તા તળાની વચ્ચે અવેની ગુદ દનારમા હુ ધગી ૧૨ માન પિત નયે જતો ત્યા આખે દિવસ મત્રના જપ થયજ કરે છે બકતોના ટેળાએ મેરીન ગતા દના ક્યુ ૧૨ મારા પિતા પણ ઝીંસા લાગતા આ પ્રમાણે અજણવા મજમન પેતનામા મળાન જતન નયા પણ ઉવખેર મહટેયા અજજ કરવા મડી પડતા અને પછા ફરતી રખત મન સકર તમ વિદધ મવાતા.

એક દિવસ મરા પિત એ ગુરુચયા આજ એ અને બજનો મનારાઓના એક ટેળાન થેન બોન રી એમની પસે મરાડાનુ અ તેમનો પુરકાર કરવા માટે જો કાઈ આપુ તેના કરતા એ હુ અપુ હોત તો પણ આવત। એ માણસને ધણે જ સતે પ થયો પરિણુ મે અમારે આતમસં-ક્ષણુ મટે આપતા ઉપાયો લેવા પડ્યા। કારણુ કે અમારા ઉપર

ગનારાઓએ સખત દમલાઓ કરવા માડયા છેવટે જ્યારે અમારો બગતો અછત નીવડ્યો ત્યારે તેમણે અમારા પર વાગરમા દમલાઓ કરવા માડયા અને સવારમા જ્યારે અમે ફરવા જતા ત્યારે ખમે નાખેલા તપુરાનો અવાજ સબળાય કે અમારી સ્થિતિ મદુકની નળી જોઈને જરી પક્ષીની થાય છે તેવી જ થતી। અમે પણ એવા તો આલાક અને કાગડા જેવા સાચેન બની ગયા હતા કે તપુરાનો અવાજ સાબળના જ અમે ફર જતા રહેતા।

જ્યારે સજ પડે ત્યારે મારા પિતા નામ તરફ મુખ કરીને ઝોટલા નીચે ખુરશી પર બેસતા અને પછી મને ગાસને માટે બોલાવતા મદ્ર ઊગ્યે હોમ, તેના કિણો ઝડમા યઈને ઝોટલા પર પડી રહ્યાં હેવ અત હું વિદગ મ રાગમા ગતો હેક કે, 'વુનિ વિના પ્રણુ કે સકટ નિવરે કે સદાય બવ અધ કરે।' હે પ્રણુ। તારા વિના કોણુ સકટ નિવારણુ કરશે અમારો બીજો સદાય આ બવ-અધકારમા કોણુ છે।' અને મારા પિતા મરતક નમાવીને હાથની અર્જન કરી એક ચિને ધાનમા માખળી રહી હોય, એ દેખ ૧ તે દમખુ-પણુ મરી દષ્ટિ સમજ મડો થય છે। શ્રી કદવુ મુ પમેથી મહે બનાવતી બખિરસની કુરિતા તાનગીન મારા પિતાએ હારવ કરેણુ તે ઉપર જળ્યેવેનુ છે, પણ પાછળથી મત જે નદના મુજ્યો તેના અદિ ઉદ્દેખ કરનાની ઈરજ થય છે.

અક વખતે માધ ઉત્સામા મહે કેટલાક માન તંવ-કર્ણ હતા તમા અક માનની શક્યત નીચે પ્રનણુ દત - 'નયન તોમાર પાથના દેખીન ત્યેજ નયન નયને' નતો જુને શી રીતે પ્રણુ। જાણી રહ્યો પ્રનાત્રમ "

મારા પિતા આ સમયે ચિન્તુગમા પયારીવશ દતા તેણે મને અને મારા બધ જ્યેતિનને બંનેને બેલાવરા અને જ્યેતિનને હા મેનિયમ પર બેમાડી એક પછી એક મરા બજનો મારી પસે મલકવ્યા તેમાના કેટલાક તો મારે બે વખત ગાવા પડ્યા હતા જ્યારે નધા બજનો પૂતા થયા ત્યારે

એમણે કહ્યું, “દેશના રાજાને જે આપણી
 ‘જ્ઞાપાત્ર’ જ્ઞાન હોત અને તેના સાહિત્યની
 કંઠર ખૂણ શકે તેમ હોત તો જરૂર તે કવિને
 ઉત્તેજન આપતાં; પણ દુર્ભાગ્યે તેમ નથી.
 માટે હું ‘ધાર’ છું કે મારે જ કવિની કંઠર
 કરવી જોઈએ.” એમ કહી તેમણે પામસી રૂપિયાનો
 એક મારા હાથમાં મૂક્યો.

‘પીટર પાર્થની ટેહલમ’ની સીરીઝમાંનાં કેટલાંક
 પુસ્તકો મારા પિતા અને શીખરવા માટે લાવ્યા
 હતા. તેમણે શરૂઆતમાં બેન્ગલોર કોલેજીયલ
 છાત્રવચરિત્ર પસંદ કર્યું. એમણે ધાર્યું કે તે એક
 વાર્તાની ચોપડી જેવી રસમય લગશે અને બે-
 દાયક પણ તીવ્રરૂઠે, પણ અમે તે ચોપડી શરૂ કરી
 કે યોડ જ વખતમાં તેમની ધારણા ખોટી બન્યાઈ.
 તેમને બેન્ગલોર ધણે જ હિસાબરિત મિથે માણ્યમ
 જણાયે અને તેની નીતિ પણ માણ્યમીયુક્ત હોવાને
 લીધે મારા પિતાને તેના ઉપર કંટાળો આવતો.
 કેટલીક વાર તો તેની વ્યવહારકુશળ ગણ્યતીથી એમને
 એટલો બધો કંટાળો આવતો કે તેઓ ધણી સખ્ત
 ભાષા વાપર્યા વગર રહેતા નહિ !

આ સમય પહેલાં વ્યાકરણના નિયમો ગોખવા
 ઉપરાંત સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ મેં કર્યો ન હતો.
 મારા પિતાએ એકે તડાકે મને ખીણ વામનમાળા
 શીખવેલી શરૂ કરી દીધી અને શબ્દના રૂપો જેમ
 જેમ અભ્યાસ આગળ વધે તેમ તેમ શીખી લેવાને
 કહ્યું મારે બંગાળીનો અભ્યાસ અને વણે બપ
 લાગ્યે. મારા પિતાએ પણ સંસ્કૃત લખવાની ટેમને
 પહેલેથી જ ઉત્તેજન આપ્યું. સંસ્કૃત વાંચનમાળા-
 માંથી શબ્દો લખને હું લાંબા લાંબા સમાસ જનાવતો
 અને એવા એવા પ્રવલોમાં ‘મ’ અને ‘ન’ વગેરે
 વાપરી અનુસ્વારનો બધાં ભાં ઉપયોગ કરી શબ્દ
 સાહિત્યમાં તેમને ગાઠી ગીર્વાણુ બાધતો અસુરી
 ખીચી કરી મૂકતો, પણ મારા પિતા મારા અધિ
 ચારિત્રણ તરફ ત્રિસ્કારની દૃષ્ટિએ કંઠી ભેતા
 નહિ, તેમ ઉપહાસ પણ કરતા નહિ !

“મોહરની પોપુલર એટ્રેનોમી”ની ચોપડીમાંથી

પણ થોડું ધણું વાંચન થતું. મારા પિતા અને સરળ
 બંગાળીમાં એ પુસ્તક શીખવતા. એ પુસ્તકનું ‘મ્હે’
 પાછળથી બંગાળી ભાષાવર કર્યું હતું.

મારા પિતાએ પોતાને વાચવાને માટે આણેલી
 ચોપડીઓમાં ગીમનના ‘શેમ’ના દશ ભાગ તરફ
 મારું ધ્વન ખાસ કરીને બેચાતું. એ પુસ્તકો તદ્દન
 નીરસ દેખાતા હતાં હું એમ ધરતો કે, “હું”તો
 બાળક છું અને પરાધીન છું માટે મારે ધણી
 ચોપડીઓ વાચી પડે છે, પણ મેરી ઉમ્મરના
 માણ્યોને મન્થ પડે તો જ સ્વેચ્છાએ વાચવાનું
 હોય છે, તે છતાં તેઓ આવી તિરસ્ક મહેનત અને
 માયાદિહ શા માટે કરતા ‘દશે ?’

હિમાલયમાં

અમૃતસરમાં અમે લગભગ એક માસ રહ્યા
 અને એપ્રિલના મન્થમાં દમદાજિના પદાડને
 માટે નીકળ્યા. અમૃતસરનો મદિતો તો
 કેમે કર્યો ત્રણ જ નહિ ! કામ્ય કે દિવાલય જવાની
 ઉમ્મકતાએ અમને અસ્થિર કરી દીધા હતા.

ચંદના ઉત્તરતી ટેકરીઓ અમે જાપનમાં બેમીને
 જતા ભેતા હતા. તેમના ઉપર વખતના પુષ્પોનો
 ખંદાર ખીલી નીકળ્યો હતો. દરરોજ સરસરના
 શહેરમાં અમે રોટલી અને દૂધ ખાધને ચાલવા
 માંડવા અને રાત્રિએ બીજા રિસામના બંગલામાં
 ઉતારો કન્ત. મ્હારાં નેત્રોને તો નિસકલ વિશ્વ
 મળતે જ નહિ. કારણ કે તમા પણ બેતાં :હી
 ત્રણ તેની તેમને ધણી ધારતી દમી અને રસ્તો
 ખીણમાં ચળને જતો દતો, વૃણેની એકાદ ધરા
 આવતી અને કેષ ધ્વનસ્થ પ્રાંતના પગ આમળો
 કણુમણુ બેલી -મતી મુનિકન્મનાની ખેડે એકાદ કરો
 તે વૃણેની શીતળ છાયામાંથી કાળા ધ મ્થી છવ વલા
 ખડકો પર ચળને વહેતો હોય ત્યાં આમળ જાપન
 વાળાઓ વિસામો લેતા. મર’ તૃપ્તર હૃદય તો
 બેલી ઊંણુ : “આવો આવો મુંદર સ્થળો -આપણે
 શા માટે પછળ મૂકીને જવું પડે છે ! અહીં
 -હમેશને માટે શા માટે ન રહી શકાય !”

પ્રથમ દર્શનનો એક મ્હોટો ભાગ એજ છે

કે મનને એના ખીજા ધણા દૃષ્ટો આવવાનાં છે તેની ખબર હોતી નથી અને જ્યારે તે દિસાખી ધંન્દ્રિયના જાણુમાં આવે છે કે આસ ખીજા દૃષ્ટો આનના છે ત્યારે તે પોતના ધ્યાનનો વ્યય કરવામાં કરમ્સર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યાં સિવાય રહેતી નથી જ્યારે અસુક પદાર્થ વિનલ એમ મનને લાગે છે ત્યારે જ તે પદાર્થની કિમત ઝોણી અંકાતી નથી ! આના જ કારણને લીધે કલકતાના જાગરોમાં જ્યારે મારી જાતને એક પરદેશી માનીને હું શહેરનું અસ્થોકન કરું છું ત્યારે જ જોના કષ્ટક પદાર્થો મારી દૃષ્ટિએ ચડે છે અને જ્યાં સુધી આપણું જ્ઞાન હોતું નથી ત્યાં સુધી આપણી નજરે ચંદતા જ નથી ! વિચિત્ર અને અજાણ્યા સ્થળોમાં જવાને માટે મનુષ્યના હૃદયમાં ઉદ્ભવતી, ખરેખરી રીતે જોવાની ઇચ્છા તેમને મુસાફરી કરવાને પ્રેરે છે

મહારા પિતા તેમની પૈસાની કાચગી અને સોપી મુકતા અલ્પમત રસને વાપરવા માટે જ રકમ તેઓ પોતાની પાસે-સાથે રાખતા તે સાચવાને કુલ્લક હતો એમ માનવાને જરા પણ કારણ હતું નહિ ! એ કાચગી એમને જો એમના ચાકર કિશોરને સોપી હોત તો વધારે સમાનત રહેત, તેમાં પણ ખીલકુન સશય નથી એક દિવસે વિસાખાના જગાનામાં પહેલ્યા પછી એ પૈસા તેમને સોપવાનું કુ જૂની ગયો અને તેમન પગ જ કાચગી પડી રહેવા દીધી, એટલે નક્કામાં મને કપકો મળ્યો !

દરેક વિસામે મહારા પિતા અને હું જગનાની પ્હાર ખુરશીએ મુકાવી બેસતા અને પછી જ્યેમ જ્યેમ સાય.કાળી થતો. જ્યેમ. તેમ. તેમ. તાજાંજ્યેમ. પરંતની એકખી દવામાં આકારમાં જાણે જડેલા હોય તેમ દેખાવા માડતા અને મારા પિતા અદ મડ્યો દેખાડતા કે ખગોળશાસ્ત્રપર વાતચીત કરી મનને આનદ કરાવતા

અને બકાટાવમાં જ ધર રાખ્યું તે સૌથી જીયામાં જીવી ટેકરી પર આવેલું હતું અને અહીં મે મહિને હતા છતાં એટલી તે ટાક પડતી કે જ્યાં આગળ ટેકરીએનો પગાથો સૂર્યના તાપને જતા

અટકાવતો ત્યાં આગળ તો બરફ પણ એગળ્યો નહોતો.

આની સખ્ત ઠડી હોના છતાં મારા પિતા અહીં પણ મને છૂટથી દરરા દરરા દેતા જરા પણ અચકાતા નહિ અમારા ધરથી થેડે નીચે એક દેવદારથી છાઇ ગયતું સપાટ લીધુંજમ એ માન આવેતું હતું. આ જગવમાં કુ માગ દાયમાં શોઢાની અણિરાણી ડાગ લઈને એકશે દરરા નીકળી પડતો તે જગલના વિસાળ, બન્ય અને લાયા પડઝાયારાણા વચ્ચે જાણે એકાદ જુતનું ટેણુ હોય તેના જાણાતા હતા. તેમજો કેટલીયે સદીએવુ લાસુ જીવન બોગન્યું દશે ૧ અને છતાં પણ એક આજકાલનો સાધારણ ખાણક તેના થડ પર કાંઈ પણ ખય વગર ચકાનો પ્રયત્ન કરતો હતો ! એ વચ્ચેના જૂઠની છાયામાં પથ મકતા બરોબર મને જગતના આદિકાળ વખતનું સરીકા પણીમાથી આસીને પ્હારે ઠકકમ એકુ હોય તેમ લાગતું અને તે જાગમાં છૂકું છવાણુ પડેતું તેમજનીમીર જાણે તેના શરીર પર આવેલા વિચિત્ર ચકાપટારાણા જાંગડા હોય નહિ, એવો મને પ્રત્યક્ષ ખાસ થતો !

મારા એરડો ધરને એક છેડે આવેલો હતો. પથારીમાં સ્ત્રો સ્ત્રો પણ કુ દરના બરફથી ઢકા વવા પરંતના શિખરે તારાના પ્રકારમાં કાખા કાખા ચળકતા મારી ઉચડી ખારીમાથી જોઇ શકતો હતો કાંઈ વાર અર્ધજાગ્યુત અવરથામાં કુ મારા પિતાને દાયમાં દીવો લઈ શરીરે રાતી સાક એટી એટલા પર પ્રાર્થના કરવા જતી વખતે જોતો હતો. તે સમયે. રાજિતો. કાણે. મગમ. થયો. દશે. તેનું પણ મને જ્ઞાન નહિ રહેતું એક જાંઘ લીધા પછી પાછો કુ તેમને મરી પથારી પાસે સૂવું ઉખતા પહેલાં જોતો, કારણ કે તેઓ મને ઉઠાડવા આવતા. માત કાળમાં વહેવા ઊઠીને સસ્ત્રૂતના રૂપે ગોખવાવું રાખ્યું હતું. મારા ખતુસની મીઠી કુકમાથી ઊઠી એ શુષ્ક કાર્ખમા જોડાણુ કેટલું કુખ બધું લાગતું !

એટલામાં મારા પિતાની પ્રાર્થના પૂરી થતી,

એટલે અમે અને સાથે દૂધ પીવા બેસતા અને પછી તેઓ અને પાસે રાખીને ઉપનિષદ વાંચાવું શરૂ કરતા.

ત્યારે પછી અમે કરવા જતા. પણ મારે એમની કાચે ચાલવું કેવી રીતે? કારણ કે મોટી હામરનાં કાચાં માણસો એમની સાથે સામ્રાજ્યાં ટકી રાકવા નહિ! એટલે થોડા વખત પછી હું પાછો ફર્યો અને રખડ્યો. રખડ્યો. કુંકા રરતાઓથી ઘેર આવતો રહેતો.

મારા પિતા પાછા આવ્યા પછી મને એક કલાક અગ્રેષ્ઠ શીખવતા. દસ વાગ્યા પછી મારે મરફના જ્યાં દાંડામાર પાણીથી નહાવું પડતું. મારા પિતાને કલા શિવાય મારા પાણીમાં એકદમ પરમ પાણીનો ધડો નાખવાનું કહેતાં કાઠપિયુ લાભ થતો નહિ, કારણ કે એમ કરવું ઘયા હતું. અને દિવંત આવવા માટે મારા પિતા પોને જ્યારે જ્ઞાના હતા ત્યારે એમણે લીધેલા અમલ્ય રનાતોની વાર્તાઓ કહેતા.

જ્ઞાના ઉપરાંતની બીજી તપશ્ચર્યા દૂધ પીવાની હતી. મારા પિતાને દૂધ ઘણું જ ગમતું અને તે પોતે સારી પેઠે લઈ શકતા હતા. આ મુજબ વારસો લેવાની મારામાં શક્તિ ન હતી કે પછી લાના સંબંધો એવા હતા, પણ મને દૂધ લેવું ગમતું નહિ. પણ કમનશીએ અમારે અનેને સાથે એસીને દૂધ પીવાનું હતું. એટલે ચાકરેની મદદ લેવી પડતી અને તેમની એ મનુષિક દયા નિર્જાળનાને લીધે માગે દૂધને ખાલો અડધા ઉપરાંત શીયુથી ભરેલો આવતો.

અધોરે જમ્યા પછી મારે અભ્યાસ શરૂ થયો. પણ મનુષ્ય શક્તિથી એ કાર્ય તદન જ્ઞાન હતું. મારી સવારની હેડાયલી મુસાફરી નિદ્રા પોતાનું વેર મેવાને ચૂકતી નહિ અને હું નિદ્રાથી ઘેરેલ છેકાં ખાવા માંડતો. તે છતાં જ્યારે મારા પિતા મહરી સ્થિતિ પર દયા લાવી અને છૂટો મૂકતા કે ઉર્જાન મહરી નિદ્રા કાણ જલજી ક્યાં ઊડી જતી અને હું

પાંતર કરવા નીકળી પડ્યો!

દાયમાં ડાંગ લઈને ધણીયે વાર હું એક ટેકરી પર રખડ્યો, પણ મારા પિતા કદી આડ આવવા જ નહિ. ધણીયે વાર મે એમને ન મમે તેવું અને એમના સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ વર્તન ક્યું હશે; છતાં મને બરાબર વાદ છે કે જ્યાંસુધી તેઓ જીવ્યા ત્યાં સુધી અમારી રાનવનની આડે આતમજ નહિ ધણીયે વાર એમને ન મમે એવી રીત એમના સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ વર્તન અમે ક્યું હશે એવે વખતે તેઓ અને માત્ર એક શબ્દથી જ અટકાવી. રાકયા હોત, પણ તેઓ મ્હારા પોનના ચંનરમથી અટકાવી છુટા થય ત્યાંસુધી સદન કરતા. અમે મૂઠી મ્હોંઠે સાઈ કે ખરૂં મ્હાડુ કરી તેને વગર પ્રયત્ને માની લેતા, તેથી તેમને જ્ઞા પણ સંતાપ થતો નહિ. એમની તો એવી છુટા હતી કે અમે સત્યને અમારા સંપૂર્ણ દિલથી મ્હાનાં શીખીએ. તેઓ મળના હતા કે સત્યને માટે પ્રેમ વગરની માત્ર મ્હોંઠાની 'હા'થી કાંઈ સાઈ પરીણામ ન આવે! વળી તેઓ એમ પણ માનતા કે સત્યને માર્ગ એક વાર ચૂક્યા-હોઈએ તો પણ ફરીને મળી શકે છે, પણ જો ખુદારથી જોરજુલમ કે દમાણુ કરીને સત્ય મનાવવામાં આવે તો કદી અંતરમાં ઉભરાવું જ નથી!

મહારી જુરાનીમાં મ્હેં મોંજૂંકરોડ ઉપર માડામાં બેસીને કાક તેથી પેલાવર મુંધી મુસાફરી કરવાનો બૂઝો એકવાર ઉઠાવ્યો હતો. મારી એ યોજનાને ટેકા આપનાર કાંઈ પણ નીકળ્યું નહિ. ખરૂં જોતાં એ યોજના શક્ય થતા માટે ધણાંએ વાધાઓ અને અડચણો નડે તેમ હતું. પણ જ્યારે મ્હેં એ વાત મ્હારા પિતાને કદી ત્યારે તેમણે મને ખાતી આપી કે એ વિચાર ધણો જ સુંદર છે. આગમશીમાં બેસીને જવું એ તે કાંઈ મુસાફરી છે. વગેરે કદીને એમણે પોતે ચાલીને અને થોડા પર બેસીને કહેલી મુસાફરીઓનું વર્ણન કરવા લાગ્યા, પણ તે મુસાફરીઓમાં આવવાની અડચણો

કે મુસ્કેલીઓ વિષે એક શબ્દ પણ કહ્યો નહિ.

બીજો પ્રસંગે જ્યારે હું અતિ બ્રહ્મસમાજનો તત્ત્રી તીમાથો ત્યારે એ મહારા પિતાને પાકરેટ્ટીટમા એમને બગેને જઈ કહ્યું કે હું બ્રહ્મસમાજમા બ્રાહ્મણ શિનાય બીજી ગ્રાંતિના માણસોને ઉપદેશક તરીકે નહિ રાખવાના રિવાજથી વિરુદ્ધ છું ત્યારે તેમણે મને મારાથી બને તેો સુધારો કરવાની છૂટ આપી. પણ જ્યારે મને સત્તા આપી ત્યારે મને જણાય કે મારામા શક્તિ નહોતી હું અપૂર્ણતા જેઈ શકતો હતો, પણ પૂર્ણતા ઉપજાવી શકતો નહોતો. બીજી ગ્રાંતિમા એવા માણસો કયા હતા? વળી ખરા માણસોને આકર્ષવાનું મારામા બળ કયા હતું? હું ભાગના જતો હતો તને ઠેકાણે બાધવાને મારી ખસે સાધનો કયા હતા? ત્યાર પછી મને જણાય કે લાયક માણસો બીજી ગ્રાંતિમા આવે નહિ ત્યાંસુધી કોઈ ન હેય તેના કરતા બ્રહ્મણે સરા છે એવોજ મહારા પિતાને ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ પણ નમણે પેતે મુસ્કેલીજા બત ઠીને મને નાસીપામ કરાનો પ્રયાન કહી કપોં ન હવો.

મહારા પિતા પવંતમા ફરવાને સપૂર્ણ છૂટ મુકતા તેનીજ રીતે સત્યની શોધમા પણ મારો રસ્તો શોધવાને મને કેવળ રતત્ર રાખતા હું કદાચ ભૂલ કરીશ એવી ધ્વીકથી તેઓ અટકતા નહિ અને મને શોક યશે તેના બપથી પણ તેઓ ગભરાતા નહિ પેતે પોતાનું વર્તન એક દૃષ્ટાંત પેટે આગળ ધરતા, પણ લાકડી ઉગામી બધાને તે પ્રમાણે ચલાવતા નહિ.

હું મહારા પિતાને ધર સપૂર્ણ ધણી ધણી વાતો કરતો જ્યારે ઘેરથી કેઈના પણ કાગળ આવતો ત્યારે હું મહારા પિતાને ખતાવવાને દોડી જતો અને બીજા કોઈ પણ માણસ પાસેથી એમને જણવાને ન મળે એવા રમુજ ધરના ચિત્રો તેમને કહી સભળાવતો મહારા મ્હોટાબ ઇચ્છોના કાગળો મારા પિતા ઉપર આવતા તે તેઓ મને વાચવા

દેતા હતા એ રીતે મારે એમને કેવી રીતે લખવું તે તેઓએ મને શીખવ્યું કારણ કે બાબ ટાપટીપ-રીતમાત અને રિવાજની અગત્ય તેઓ એાઈ ગણતા નહિ.

મહારા બીજા બાઈના એક કાગળમા સસ્કૃતમર્મ બાપામા “કર્મજ્ઞે ગનમદ રજ્યુ -કર્તવ્યના ક્ષેત્રમા પડી ગયે દોરડું બધા યુ હોખને હું મૃત્યુને વશ થતો જાઉં છું એમ લખ્યું હતું મહારા પિતાએ મને એ વાકય સમજાવવા માટે કહ્યું મને જેવું આવડ્યું તેવું મહે કહ્યું પણ એમણે જુદો અર્થ ધાર્યો હતો મહારી ધૃષ્ટતાને વીધે હું મહારા ચોતાના અથને વળગી રહી મહારો અર્થ સિદ્ધ કરવા માટે એમની જોડે વાદ કરવા લાગ્યો. બીજો કોઈ હોત તો જરૂર મને ધમકાવી ચૂપ કરી દેત, પણ મહારા પિતાએ મને પૂરેપૂર કહી લેના દીધું અને પછી પોતાના મતને માટે દલીલો આપવાની પણ તરફી લીધી.

મહારા પિતા કોઈ વાર મને રમુજ વાતો પણ કહેતા હતા એમની બાહ્યાવસ્થાના ધથા દુચકાઓ એમને વાદ હતા વાતોમા એવા કેટલાક નાણુક માણસો આવતા કે જેમને ઠાકાની મલમલની કોર પણ ખરમચડી લાગે એટલે પછી તેઓ ફટેવી કેરની મલમન વાપરતા। વળી એક દૂધવાળીની વાત પણ મહારા પિતાએ મને કહી હતી જે સામ્રાજીને મને ધણો આનંદ યશે એ દૂધવળી પોતાના દૂધમા પાણી ભેગવે છે એવો વહેમ હતો, એટલે તેના એક ધરાકે તેના દૂધની તપાસ માટે માણસ રાખ્યો, જેમ જેમ તપાસ રાખવા માટે વધારે માણસ રાખતો ગયો તેમ તેમ દૂધ વધારે ને વધારે ખર યતું ચલ્યું। છેવટે તે માણસે જાતે તેણીને પૂછ્યું કે, ‘આગ કેમ યાય છે?’ ત્યારે તેણે કહ્યું ‘વધારે ને વધારે તપસ રાખનાર માણસો યાય તો દૂધમા છેવટે માછીઓ પણ દેખાશે।

યોગ મહિના મહારા પિતા સાથે ગાળ્યા પછી મારા પિતાએ એમના ચકર કિરોરી જોડે મને પાછો મોકલી દીધો.

કવિ કથાઓ

નૂતન અંતરિયા

કવિ અને કલ્પના

આલ્સ ખીમ અને કોમવેલના સમયના ઉચ્ચ-વચના કવિ એડમંડ વોલરે રાજ અને કોમવેલ બન્ને વિષે અકેકી કવિતા લખેલી.

“ખી. વોલર,” એક દિવસે ખીમ આલ્સે કૃતિ-યાદ કરી, “મારા કરતાં કોમવેલ વિષેની કવિતા તમેજી ધણી સારી લખી છે.”

જરાય અચકાયા વિના કવિએ સુતરીગીરી કામે લગાડી કહી દીધું: “એ તો મદ્દરાજ, અમે કવિઓ સત્ય કરતાં કાલ્પનિક કૃતિઓમાં હમેશાં સારી હયોટી જતાવી શકીએ છીએ એટલે લાગણું હશે.”

જ્યાં ન પહોંચે રવિ
ત્યાં પહોંચે કવિ!

સર જોહાન હેરીંગટન ઇંગ્લેન્ડમાં રાણી એલીઝાબેથના સમયનો મહાન કવિ અને રંગીલો જૂદન હતો. આજના અંગ્રેજ પદ્ધતિનાં સંક્રાંતિ શીખ કરનાર પુત્રુ એજ હતો.

પછી આપણા કવિઓ જાનરની માખી પર કાવ્યો લખે તેમાં કંઈ નરાઈ છે?

કવિની ખુમારી

હું છું આત નિધન એક રીતે
અનેક રીતે ધનિહો તણો ધની:
મારી કવિતા તરુ મૂલ્ય આંકવા
કુબેરની સંપત્તિ સાવ નાની.
એ ના શકાય ખરીદી ન શકાય વેચી
એ તો કો' સુક્તકઠે કિંચુ લકીર ધેને
સદા ગૂંછ સ્હેતી.

ઈન્દુલાલ ગાંધી

સમયસર આવી પહોંચીશ

પૂનના નેચરકપોર કલ્પનીકમાં ગાંધીજીને તેગની સીનોનેરમી વર્ગગઠિ પંચોતેર કહીનું એક કાવ્ય અર્પણુ કરવા મળેલ શ્રી. કરસન માલોને આંધીજીએ સક્ષીત વદને જણાવ્યું કે એ ઉમર તો મારી પીતી મઝ.

શ્રી. માલોને જ્યારે જણાવ્યું કે હને એક સી કહીનું કાવ્ય લઈને હું સમયસર આવી પહોંચીશ ત્યારે ગાંધીજી ખડખડાટ હસી પડયા હતા.

ઓહી ભૂખની

સોડ' નેર્થકલીક એક ઉગના કવિ સાથે એક વાર વાતે મડયા હતા. વાન વાતમાં કવિએ પૂછ્યું: સાદિતપક્ષેવનાં પમરથુ માંડવા પ્રયત્ન કરતા શક્યાતના લેખકમાં અને ખામ કરીને કવિમાં, તમે કયા શુભોની આશા રાખો?”

“એહી ભૂખની” સોડ' તરત જ અનુભવવાહી ઉચ્ચારી.

પશ્ચિમના સમરાંગણુ

“આજ રવાએટ આન 'વેરર્ટન ફ્રેન્ડ' સખી મથદૂર યનાર એરિક મેરિયા રિમાકને જ્યારે પૂછવામાં આવેલું કે “તમે એ મયા મદાયુદની રખેલી નેધપોથી પરથી એ પુસ્તક તૈવાર કયું છે કે શું?”

“ના, એ પુસ્તક તો યુદ પૂરું થયા પછી રથ વધે લખાયું છે. યુદનો બચજનક ચીનાર આપતો એ મન્ય એ' મામડાના કૃત્રાથી લમી રહેલ એક જમીયામાં બેકીને પાંચ આજ્ઞાકિયામાં લખી કાટેલું.”

“ને યુદની બચકરતા વચ્ચે તમે કંઈ લખેલું કે?”
“હા, હું કવિતા કરતો” રિમાકે રિમાકે કહ્યો,
“ને તે જ કૃષેને લખતી!”

ચીનના લોકોનું રાધવાનું શાસ્ત્રીય હોય છે, પણ પદ્ધતિમાં ફેરફાર હોય છે તાત્કાલિક રૂબરૂ એ લોકો અતિથિને આપતા નથી અને માને છે કે જુવું આપીએ તો વધારે સન્માન આપું ગણાય. તાત્કાલિક રૂબરૂ તો ગરીબ ખવડાવે એવી એમની માન્યતા છે.

ચીન-અપાનની યાત્રાએ કાલિદાસ ઠાગોર, નંદલાલ બસુ અને ક્ષિતિમેહન સેન ગયા હતા ત્યારે ત્યાંની વિશ્વવિદ્યલયમાં તેમને નોતરું આપવામાં આવ્યું હતું. “જુવું એટલું સોનું” માની એમની ખોરાક આપવાની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ (1) સુગમ સંધરી રાખેલા ફળો તેમને ખીરસવામાં આવ્યા. ખવાય અને રિટર્ન ટીકીટ લીધેલી મુસાફરની જેમ ગળામાથી પાછા ફરવા પ્રયત્ન કરે.

જેમ તેમ એકાદશી જેવું કરી દૂધ અને ખાંડ વિનાનું ચાનું પાણી લઈ ત્રણ વાર્તાલાપ કરવા બેઠા બોજનનું દુઃખ તો દુર થઈ ગયું પણ જે કંઈ યોગ્ય ધણાં “શાસ્ત્રીય પદ્ધતિના” ફળ ખાધેલા તેથી શ્રી નંદલાલ બસુ અને શ્રી ક્ષિતિમેહન સેનને તાવ ચડી આવેશે.

શરૂદેવે તેમને ધમકાવ્યા: “આટલું બધું ઠાસીને શા માટે ખાધું ત્યારે!”

“તમે પણ એ ફળો ખાધા છે. છતાં તમને તાવ કેમ નથી?” તેમણે સામું પૂછ્યું.

શરૂદેવે તે બંનેને આરગામાં લઈ જઈ એક રૂબાલ બતાવ્યો અને તેમાં તેમની દાદીની સદાચર્યા એ “શાસ્ત્રીય” ફળો કેમ નીચે મેરવા દીધેલા તે બતાવ્યું અને કહ્યું: “આ બધું ખાઈ તો મરી જ નહીં. જુદાવસ્થામાં એ શી રીતે સહન થાય? જે ગંધવાળું હતું તે રૂબાલમાં સરી જવું અને તાજું તાજું મેઠાંમાં જવું!”

એક વાર કવિ બ્લેન્સ ટેમ્સ નદી પાસેથી પસાર થતા હતા ત્યારે એક ગરીબ માથુસને નદીમાં ડૂબતા કાંઈ શ્રીમંતને બચાવી બહાર ટાંકતાં જોયાં. એ તેમની પાસે ગયો. જેવું તો પેશો કીમતે પોતાનો છવ બચાવનારને બદલા તરીકે ત્રણ પેન્સ આપવા માગ્યા. આ જોઈ એકદુરુ ધર્ષ મએલું લોકોનું ટાણું ઉસ્કેરાયું અને તે શ્રીમંતની “ખમર” લેવા તૈયાર થઈ ગયું.

કવિ બ્લેન્સ ટેમ્સને શાંત કયું. “જવા લો” તેણે કહ્યું: “એ બિચારાની છંદગીની કીમત જ એટલી છે.”

બોજન અને ભાષણ

અણ્ણિતા અંગ્રેજ કવિ જોહાન ક્લિંક વોટર મિડવેસ્ટ પ્રદેશમાં ગોઠવવામાં આવેલી તેમની વ્યવસાયમાળા માટે પ્રસારે નીકળ્યા હતા. એક નવનગર ગામમાં એક ખેડૂતના ખોખા જેવડા ઘરમાં એને ઉતારે રાખવામાં આવેલો.

મહેમાન જમીને - જ્ય એ હિસાબે - ખેડૂતની ધૈર્યેએ બિષ્ટાન અને સરી સરી વાનીઓ બનાવી હતી. પણ “જમ્યા પછી હું મારું બાપથું કરી શકતો નથી. તેથી આપીને જ જમીશ.” કહી કવિએ યજ્ઞમ નપત્નીને ઉત્સાહ આગળી નાખ્યો.

રાત્રે સજામાથી પાછા ફરી જમી બહાવા અને સુશાની તૈયારી માડી ત્યારે કવિએ ખેડૂત યજ્ઞમાન અને તેની પત્નીને કંઈ ગુમખુસ વાતો કરતો જોયાં. કાન સરવા કંતા કવિએ નીચેનો સંવાદ સાંભળ્યે:

“કેમ, પછી કવિ મહાશયે કેવું ક ઉઠાવ્યું?” પત્ની પૂછતી હતી “બાપથું સાઈં ગયું ના!”

“એ જમીને નીકળ્યા હેત તો કંઈ ખોટું નહોતું” ખેડૂને કહ્યું.

કલ્પનાને

નવી કવિતામાં છેલ્લા યોગ સમયથી કઈક મન્દતા પ્રસન્ની રીતે લગી કવિતાનું એ દલનમાં પણ મરૂ દિલ્લે
 યનનનારી મૂકે એવી દૃષ્ટિ કોઈકને મળતી નેવ મા જે દૃષ્ટિઓ જે સામગ્રી નો દૃષ્ટિ માલન નાવનની પી
 એ દ્રવદન મહેતા સચિન એ કવિતા દેગીઓ પર અર્થ અને ધાગ અમરમા મુદ્રિત ગરૂને પણ સભુ યાદે જે દૃષ્ટિ
 અતિ મનોહર છે અને છેલ્લા દારકાતી ની ઠાપી છે, દૃષ્ટિઓમાંથી એક છે તેથી જ બીજી દૃષ્ટિ પણ મુન્દર
 દેસાઈની છે શ્રી રતુમાઈની 'વનની' પછી એમને કેટલું દિર ઉઠાવી નાખે તેથી દૃષ્ટિ આવી દોષ તે તે ના સભુ
 યાય છે તે છે, એમની બારા-વિગત, રજ નેપથેકમાં એકા મુરુજ શુભાનેલા છે કે આ કવિતા વાવના ના જે
 કલ્પનાની વિવરમૂર્તિ સજ્જન દર્શન કળા મળેને કીમે જુલગી કવિતામાં 'કલ્પનાને' ઉદ્દેશીને વળ એવી દૃષ્ટિએ મા
 આ દૃષ્ટિ સર્વશ્રેષ્ઠ છે એ વુ વિના સકોલે કીને મરૂ એમ છુ અને એ નીતે જુલગી કવિતામાં કલ્પના રસી
 છે શ્રી રતુમાઈની કવિતા એમના તરૂથી પડેલી વિગિલ મન પાડતી ગારે છે ના વિગાની બોલ વિશિષ્ટ લા તે એ
 છે કે છે, લાખા રજ એ સી એકલા બખા કુરની રીતે એકમેકમાં ગુલાએલા છે કે દૃષ્ટિ અમન રીતે એકન કવિ
 મનોહર અસર જમારી બધ છે

-કે ૭૫

૧

કલ્પના! પ્રિય કલ્પના!
 મારી મતિ છે અલ્પ ના,
 છે દૃષ્ટિ મારી સ્વલ્પ ના,

તોયે નયન મારા ધકી કપહી દૂર વનની કલ્પના!
 તું જો જરી મારા અરે! જલના વિગની વલ્પના.

૨

કલ્પના! તું કયા હુથે?
 પ્રિય! છાંવેથે કયા યને?
 કોતું હૃદય રમતી રને?

રે! રે! અકાનથુ મુજમમાં પાગલતતુ દિલ કા કને?
 ને જો કસે તો ખેર કસને, કિલુ ઉર અમરને જરી,
 સંધાય તતુવાધ ને જો મહુઈથી સુર દુરી;
 સંધાય ના ઉરનંતુ કોમવ એકલા તુર્યો દુગે

શા દિવ્યતતુ તાતલે
 તુજ ભવન આજે તુ ચણે ?
 શા શા સુખદ મહારથે
 સ્નેહાશ્રુનાં હર્ષાશ્રુનાં ગિદ્દુ ઝમે સુખ પાંપથે !
 તું જોત કઈ એ કંપના !
 ફિલ ખેલ તારુ કંપના !

૪

દોન્દ્રની નિયતમ શશી
 કાયા અમે લખ આણુગણ્યા આભુણ્ણે તારી ખચી,
 તોયે કવિજનની અહીં જે ! ભીડ કેવી છે મચી !
 તારા નિર્મિત-સ દર્શને અખી લગ કવિતા રચી,
 લચકાવતા પ્રવિહન વધુ જગવેન કુનમે જે લચી:

૫

ઉન્નિદ્ર અણે ચેજા તુને જૂડે છું કંપના !
 પાલક પ્રસરી નિત્ય હું જોસી નહુ છું કંપના !
 કે ઘોર રજની પહાલ ભગ જપ્પોત ગણે કંપના !
 તું આવશે તુ આ શે ચાએક ક્ષત્રુ પથુ કંપના !
 મહમવપતી નલકસ મગ્ગી જોગ્ગી તુ કંપના !
 મલકાવતી પુવકવની મનપ્રચૂનને પ્રિય કંપના !

શોધું મકલ સ્થવ કલ્પના ।

જયમ કસ્તુરી મૃગ દૂંટતો કાનન અને કુલો મહી,
કયાં ? મત કરતી પ્રાણને નોગમ મધુર આવે અદી ?
ના બલ્લને નાભિમહી નિજ કસ્તુરી માલક ધરી,
નિઃશ્વાસ ઊના માર્ગો રે ! નયન જલબિંદુ બરી.

મમ દંડય પોણું કલ્પના ।

મહીં એ જ શોધું કલ્પના ।

માનવ ઠરો ! હું મૃગ નહી, મૃગલૃગિનના મારી ખરે,
પણ મૃગમતી મસ્તિષ્ક ન કમળીય કસ્તુરી અરે ।

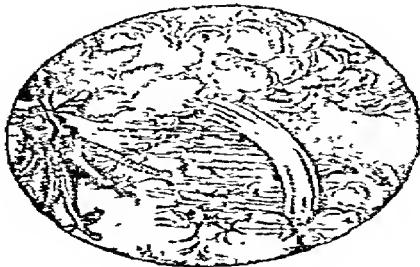
સુલોહની ઓ અખરા !

કચિગણુતણી મકગરા !

પગભર ક્ષણિક જમ વતી કનિહદયકેરી વચુંધન,
દષ્ટુભર પછી પ્રમનવતી અધાર ગાઠાં ભયકગ;
દેખાય ના દેખાય ને આછી મતી પાછી જરા :

ઓ કલ્પના મુદર મળિ ।

મમ મુગ્ધ મનમમાં છવિ તવ મગવા મેં આગળી;
મુચિ તે છવિ તવ પ્રેમનય આનંદમય વળુમાવ ના,

સીંચ્યા સુધા શુભ હાસમય સુખમુકુલને મુરઝાવ ના;
લાવે નહીં જોગો ભરી મણિ રતન મર તું લાવ ના,
વેરે નહીં એકે કણી તો અંજલિ છલકાવ ના;
કિંતુ જાડી ઉરતલ પડી પ્રતિમા પ્રભામય કલ્પના!
વિદ્યુદ્ગતે ! તે તરલ ગતિ-પદ-રેખથી ભૂંસાવ ના:

૯

ઓ કલ્પના પ્રિય કલ્પના !

દીર્ઘ કુંતલ કર ગ્રહી સજિ મમ ગુંથે અજોડલો,
ને મૂકતી મઘમઘ થતો મહીં કેવડાનો ઠાડલો.
નવદર્પણે નિજ પેળતી સુખડું મધુડું મનહરું,
જ્યાં પ્રણય-સુખનું સ્વપ્નકુંકુમ ઉમટતું આધું પરું;
ત્યાં ક્ષિતિજ દોલ કમાનપે ઝુલતી હુશે તું કલ્પના ?
સૌભાગ્યસિંદુરથી સ્વાઈ ભાળતી રસઅલ્પના ?

૧૦

જનની પૃથુલ પ્રેમાંકમાં શિશુ ઝૂંકતો કઈ ઘેતમા,
મૃદુ અશુભિએ પોરવી શિશુકેશમાં રમતી રમા;
ગુંજ જતી હાલાં હજારે, વાછતી સો સો ખમા,
ત્યાં તું લપાઈ આડશે ભેતી સભરૂં ઓ મનમુદા!
હેયું ભરી પીતી હુશે એ દિવ્ય સ્નેહતણી સુધા
પીતી ધરાશે કલ્પના ?
મમ કરે ઝલાશે કલ્પના ?

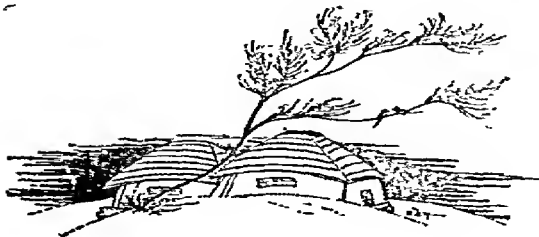
તું ખોલ લવ ઝો કલ્પના,
તવ ખોલ ધુંધટ કલ્પના !

અંગાંગના સૌન્દર્યરંગો કાં લડા સંતાડતી ?
પાલવમહીં પ્રાવીણ્યથી ચૌવનવીચિઝો વાળતી;
તે લોલ લોચનની કલા મૃદુ પોપચે તું ઢાળતી:
ત્યજ્ય યવનિકા ઘનવમનની અહીં આવ પળભર કલ્પના,
તુ પારદર્શક નગ્નશોભા લાવ દુગભર કલ્પના,
લાલિત્યના, લાવણ્યના અકલંક સિંધુ પર સખિ,
સ્વસ્તિક મંગલ સત્યમય ન આજખી તું કલ્પના !

૧૨

કૃપામયી ઝો કલ્પના,
તું આવશે અહીં કલ્પના ?

તવ આગમન મમ આગણે શું સત્ય ણનશે કલ્પના ?
પ્રતિહારી શા ઊભા ગિરિવર શૃંગ પરથી ઝૂમતી,
સરવર તણું સૂતાં સલિલ દલના કમલદલ ચૂમતી;
સાગરતરંગો કાપતી, નલતલ ઊંડાં તું માપતી,
પળભર ગહન, ક્ષણભર ગભીરા મંદ્ર સૂરાલાપતી;
તું ચંદ્રશર લખતારની નળીતણે પુરજો ધરી
શ્યામલ પરિત્રી અકષે નૃત્યાપ્સરા ! નયે સરી ?

દેવેન્દ્રની દયિતા સચી

તું ઇન્દ્ર ઐરાવત પરે આરૂઠ થઈને આવશે ?
 કે વિષ્ણુની લક્ષ્મી સમી,
 તું ગરુડ પાંખો પર ચઢી નભધુમ્મટો મુખરાવશે ?
 વા ચક્ષુરિ વાછા સમી
 તવ આગમન સવાદ નવનભમેધ શું પ્રેષાવશે ?
 રે ! તું પ્રખર ચઢી સમી
 નિજ વિજયધ્વજ કરકાવતી રણરથ તુરગ પર આવશે
 કેા અગમ તત્ત્વસમી કદી તું સૂક્ષ્મ દેહે આવશે;
 વા શ્રી અગોચર ધામમા કવિત્વ દદ્યથ પુલકાવશે ?

૧૪

સુણ કંપના સુદર સખી !

તરુ આડશે ઊભી કિશોરી પાસ જવા અનુનયે,
 શરમાય સંકેાચાય નવલકિશોર કેા રસવિનયે;
 લજ્જતાય આકુચાય ત્યમ દાલાવ સાકૃત આવતાં,
 સલચાપ તું વિકસાવ દઈને પ્રેમપોષણ ભાવતાં.

૧૫

પરમેશ્વરી પ્રિય કલ્પના ?

શી વિધ કરુ તવ અર્ચના ?

શા શાં ધરુ કુમુદો સનાતન કાવ્યકાનન કુંજનાં ?
 શા શા ભરુ પરિમલ ગહી મન મુગ્ધકર મધુપુંજના ?
 શા શા સમર્પુ હું ભવનનૈવેદ્ય સ્વાદુઃ શુજના—
 શી હું ઉનારુ આરતી ! કપિત કરે મા ! ભારતી !
 શ્રદ્ધા સમર્પુ લલિત અર્પુ નમ્રવેલ સમેા નમી,
 મમ શમ શમમહી સદા મમતામયી ! રહે તું રમી !

ભુવનેશ્વરી અધિ કલ્પના !

રમતી ભવન ભવને સદા લઈ રંગતાળી રાસમાં,
 સુરચોકમાં, મનુચોકમાં, નલગોળમાં નવડાસમાં.
 ઘમ્મરભર્યો વર્ષાનણે જલધેરવાળે ધાધરે
 રંગીન ચાપે ચીતર્યે : ધન મોરહાઓથી ભર્યો,
 અદ્ભુત અંગર ઓહણી ચક્રી મઠી અગે જડી;
 ને ગંધ મંદ હુવાનણી તસતસ કસીને કંચુકી,
 શિરકેશ છુટા તિમિર તાંતુના મૂકી કનજલ સમા;
 ણિંદી ધરી રસચંદ્રની પોડશ કલાગય ભાલમાં,
 તું ધૂમતી ઉન્મત્ત અચલ મીઠકી મહ ચાલમાં.
 સર્વત્ર તું સરતી ગગન અજવાળતી જનજનતણ્યાં,
 તો કાં ધરે નવ રંક મગ કવિવહન પર કર કલ્પના ?
 પૂત પાનીનાં કંકુ ન વેરે કાં અરે, મગ સદનમાં ?
 પગઠેસ તાલે જરક ઉર આ કાં ન જગવે કલ્પના ?
 ઓ ! શૂન્ય મમ ગેલે પધારો રનેહુમથી શિવકલ્પના !

રનેહે ચચુલન ઉર્વશી

હું પ્રેરણાસિંધુ મહી દુળકી હઈ નિકપે કમી
 કંઈ રતનસથિ લાવતો પ્રણયાર્પણે પ્રિય પ્રેયસી !
 કમનીય કઠે અર્પવા હું કર પ્રસાદું ન્યાં હસી,
 ત્યાં તું રિસાઈ રુષ્ટ આનન ફેરવી જાતી ધસી,
 વિધુનક્ષણે ભડતી નિઃસીમમાં ઓ ઉર્વશી !
 હું ખાઈ મૂર્છા ગો હયું : શત વ્યાલિની શું ઉર હસી ?
 પાગલ પુરુષ પ્રેમ ખણિત બ્રાન્ત દયનીય હું મસી !

छोवेलાં ઘોર !

રાગ-તમને જે આરડે તે

છોવેલા ઘોર, ભાઈ! છોવેલા ઘોર,
 સાહિયસેવામા છોવેલા ઘોર!-ટેક

કાગળ બગાડવા-શાહી બગાડવી,
 ચિતરણુ રાત ને ખપોર-ભાઈ

૨૦ ટકા પ્રતિમા ૮૦ પ્રવેદના,
 આદરવુ તપ કા એ ઘોર!-ભાઈ

નિમ્બો, ન નિકા, નામક ને કાઓ હોય
 લે મકના કાગળની કેર, ભાઈ

ગાઠના જે સીચ દે છાપો પસ્તાવુ
 દેખીને દુઃખિયાના દોર-ભાઈ

“તરતવાના મિસ્ત્રિના” કરે પ્રકાશક,
 જખરજસ્ત એવું છે એર-ભાઈ

“મુનશીએ ડુમાથી મેટર તકુલવી,
 ‘શરદ્દખાણુ’ના બહુ ઘોર”-ભાઈ

નાચક તેા આશેપ જ કરીને બેસે,
 પચુ પ્રકશક અજબ નહોર-ભાઈ

લેખકનુ લોહી ચૂની મહેત્રો ઉઠાવે,
 તીણુ છે એના નહોર-ભાઈ

ઘસાગોરો કરો લેખક બીચારો
 સમડે દમિ કઠોર-ભાઈ

પુસ્તકરિકેવાની ફાદાગીરો સામે
 ઉઠાવે, બધુઓ! શેર-ભાઈ

“જ કવિ”

કવિની ખનાવટ!

ઝોરટ્રેનિયાની એક જાણીતી પ્રકાશન સંસ્થા તરફથી અર્ન મેનેના નામથી એક કાવ્યસંગ્રહ બહાર પાડવામા આવ્યો હતો અને ઝોરટ્રેનિયાના કવિઓએ અને સાહિત્યવિવેચકોએ તે કાવ્યસંગ્રહને કબાળી એક સુન્દર કૃતિ તરીકે વધારી લીધી હતો આમ તે સંગ્રહ ઉપર ચેતરફથી પ્રશસ્તિઓની વર્ષા વરસી રહી હતી તે દરમિયાન એવી હકીકત બહાર પડી કે આ કાવ્યસંગ્રહના રચનાર એ ઝોરટ્રેનિયાન સંનિકો હતા અને તેમનો અસ્થ એ, રૂઝો, મિયાના, સહિત્યપ્રદેશી, ૩૫૦, મનગલક કરવાનો હતો! આ બંને સૈનિકો એક દિવસ બપોરે ઓકસાઈડનો આવરણસંગ્રહ તેમ જ બીજા કેટલાક પુસ્તકો લઈને બેઠા અને જે લીગ બહોની અને ચર લીગ ખીજેથી એમ મનમા આવ્યુ તેમ વિવિધ સામગ્રી એકઠી કરીને તેમણે અથ વિનાની કેટલીક કવિતાઓ તેમણે વણી કાઢી અને સમઘરપે બહાર પાડી એક ચોક્કમ કા પત્રી તથુ લીગીઓ તેા ખરોશી ઉત્પન્ન કરતા રથોની સફાઈ સમઘે કરામા આવેન અમેરિકન રિપેટમાંથી જ સંધિસીરી ઉધ્ધુન કરવામા આવી હતી! આ કાવ્યને હર્ષપૂર્વકે વધારી લેનારા કેટલાક વિવેચકોમા એમી પેગીન પણ હતા, જેમણે પ્રવૃત્ત સંગ્રહને અસાધરણ બુદ્ધિપ્રતિભાના સર્જન તરીકે ઓળખવ્યો હતો ને જણાવ્યુ હતુ કે તેમણે ખેલેને એ રૂટ્ટીઆના બે સમકાલીન સાહિત્યધુરધરોમાના એક તરીકે ઘુરત જ ઓળા ઠી કહ્યો હતો!

મિતાક્ષરી મતદર્શન

સેતુબંધ: લેખક: શૈલજનનંદ સુખોપાધ્યાય.
અનુવાદક: શ્રી-નાણુકલાલ નંદલાલ ચૌક્સરી. ગાંધીય
સાહિત્ય મંદિર, સુરત ક્રિ. ૨-૮-૦

‘સેતુબંધ’ના મૂળ લેખક શૈલજનનંદ સુખોપાધ્યાય.
શ્રી નાણુકલાલ નંદલાલ ચૌક્સરીએ આ પુસ્તકનો
અનુવાદ ગુજરાતી વાંચકો સમક્ષે રચ્યુ કર્યો છે.
અનુવાદ કરેલાં પુસ્તકો વિષે એક વાત વિચારવા
જોવી છે. એ પુસ્તકના અનુવાદમાં અનુવાદક કેટલે
અંશે સફળ થયા છે એ જાણવું સુરકેલ થઇ પડે
છે. મૂળભાષાનું પુસ્તક અને અનુવાદની સરખામણીની
સુકડેલી. આ કારણે આપણે તો બહુધા અનુવાદ
યથેલા પુસ્તકની શૈલી તેમજ વાતાવરણ જમાવવાની
કુશળતા અને સમગ્ર પુસ્તકના વસ્તુશયનથી પડતી
છાપ ઉપરથી એની શક્તિ માપવાની રહે.

‘નવલકથાનો પાયો બે ઝથડતાં કુટુંબોનો
પેઠીધરપેઠીનો ઝથડો છે’ આપણા સમાજમાં આજે
પંચ એવાં અનેક કુટુંબો ઝથડતાં મળશે અને
આખરી પરિણામ તરીકે તેને: સર્વતઃ વિનાશ
થયેલો દેખાશે. આ નવલકથામાં આવાજ સામાજિક
છવનના વારતવિક પ્રસંગોનું સુંદર આલેખન થયુ છે.
એક દરે નવલકથાનો પ્રવાહ અસખલિત વલો લખ છે.
પ્રસંગોની પરંપરાથી નહિ. પણ અનિવાર્ય પ્રસંગો
લક્ષ આપું વાતાવરણ જમાવી અનેરંગન સાથે
પોતાનો હેતુ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. ધણા રસ-
પૂર્ક હું આ નવલકથા વાંચી ગયો છું-અને
કોઈ પણ સામાન્ય વાચકને આટલો અતુલ્ય યમ તો
સાધતાના પરવાને નમતું ગણવા આ કારણ
પૂરતું છે.

અતે બંને કુટુંબોના ઝથડાનો પોતાના સ્વજનની
ચિતાના અંગારા સમક્ષ અંત આવે છે અને બંને
વચ્ચે પ્રેમનો ‘સેતુબંધ’ બંધાય છે. શીર્ષકનું સાર્થક્ય
આ હેતુસિદ્ધિમાંજ છે.

નીલકંઠનું બાણ: લેખક સુનીલાલ વર્ધમાન

સાહ. ગાંધીય સાહિત્ય મંદિર, સુરત ક્રિ.મત: ૩ ૮-૦
આપણા ઐતિહાસિક નવલકથાકારની દૃષ્ટિ
સામાન્ય રીતે સોલંકી યુગના રાજ્ય મહારાજાઓ
પર હરી છે. ધૂમકેતુએ ઝીંહુકય ઐયાસિમાં ચાતુર્ય
વંશનું દર્શન કરાવ્યું છે. ધી મુનશીની ‘નવલકથાપુરી’
સુખસિદ્ધ છે. સુનીલાલ વ વાહે ચેલકીંચના
પ્રતાપી રાજ્યકારણને સ્પર્શી અનેક પાત્રે દ્વારા
ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસનું વાતાવરણ ખુ
કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેમની જાણીની નવસો:
મૂળરાજ સોલંકી, કમચોગી રાજેશ્વર, સોમનાથનું
શિવલિંગ.

નીલકંઠનું બાણ ને વંશપરંપરા મળેલું તેને
ચાતુર્યે જાણ્યે-જાણણ્યે એક નર્તકી-મસ્ત્રિકાને ઠાપે
ચોરાવા દીધું. ...પાર પછી મરિનકાની પાછળ એક
જગ્યાએથી ઘીછ જગ્યાએ તેનું વસનપુકા બમણ
એ આ નવલકથાનું વસ્તુ. ચાતુર્યમાં એનો વાર્તા-
પ્રવાહ જરા શિથિલ લાગે છે. પંચ ભૂમિકા તરીકે
એને લક્ષ્યે તો આગળ જતાં ‘મંત્રણા અને ભેદ’
તેમજ ‘સ્વમાન ધ્રુવાયાની વેદના’ જેવાં રાજ્યનીતિનું
કે રાજ્યખટપટનું સુંદર આલેખન કરતાં અને વાર્તાને
વેગવંત બનાવતાં પાત્રો રચ્યુ થયા છે એક દરે
એતાં આ નવલકથા આપણી ઐતિહાસિક નવલકથા
સાહિત્યમાં સારો ઉમેરો કરે છે.

છતાં એટલું કહેવું પડશે કે સોલંકી યુગના
ચિરંજીવ તત્વોના આલેખનની જે અપેક્ષા રાખી
હોય તે મનમાં જ રહી છે ચાતુર્યના મસ્ત્રિકા
પાછળના જામણના પ્રસંગો એક પછી એક ખડકી
દીધા છે. ‘વાસનાપુકા મન ચિચરતા: અન્ય કરી
સકતું નથી એ બતાવવાનો હેતુ છે-એવો જવાબ
લેખક બરે કરે છતાં એ બધું બનાવટી લાગે છે.
મુનશીની નવસો જે એક જ એક વાંચવા વિના
આણતું નથી-તે તેમના પાત્રોની પ્રતિબ્ધ, તેમની
શૈલી, તેમનું વસ્તુશયન-વિ. પુસ્તક કરે છે.

એમાંનાં કેટલાં તત્ત્વો આ નવલકથામાં મળશે ? બધાજ મુનથી હોવા જોઈએ એવું અમારું કહેવું નથી. છતાં હેતુ સાથે મનોરંજક નવલકથાકાર તો થવું ધટે ને ?

આ બધા દોષોને યાજુએ રાખતાં એકંદરે આ વાર્તા સોલંકી યુગના એક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિના જીવન પર સચોટ પ્રકાશ દે'કે છે. શ્રી ધૂમકેતુના પ્રયત્ન પાછળનો હેતુ શ્રી સુનીલાલ વ શાહ સંદર રીતે સફળ કરી શક્યા છે તેમા શંકા નથી.

હરિયાકર

કેસેજીજીવન અને પીછ વાતો: લેખક: મંગળદાસ ગીરધરલાલ મહેતા. કિમત અઢી રૂપિયા

આ વાર્તાસંગ્રહમાં રજુ થયેલી બાર વાર્તાઓ મુસ્લીમ પ્રેમકથાઓ, જૂની વર્તાઓ, અર્વાચીન કોવેજીજીવન, મીઠજીવન આદિ વિવિધ પ્રદેશમા ફરે છે. પણ એ બારે વાર્તાઓમાથી એકપણ વાર્તાનું કથાવસ્તુ મૂળે આકર્ષક હશે છતા અહીં એ રીતે રજુ થયું નથી. કેમકે વસ્તુની માવજત માટે જોઈતી આયોજનશક્તિ લેખક પાસે નથી. વાર્તાઓમાનો ચમત્કાર પણ વચક ઉપર કેન્દ્રિત થયેલો છે. આસર ઉપજાવતો નથી. શૈલીનું કે ભાષાનું જી જરાય ઠેકણું નથી.

આ વાર્તાઓ પાછળ લેખકનો પ્રેરક હેતુ પિતૃભક્તિ અદા કરવાનો છે, એ અન્યત્ર સ્તુત્ય છે પણ એ સાધ્ય માટેના સધનથી લેખક પોતે આત્મસંતોષ અનુભવે, તે સિવાય વાચકપક્ષે આ વાર્તાઓથી કશુંજ સિદ્ધ થતું નથી

શકારી—(વિક્રમાદિત્ય) લેખક: ડા. શ્રી. રાખા-લદામ બદોપાધ્યાય અનુવાદક: શ્રી જીમભાઈ દેસાઈ. પ્રકાશક: ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર સુરત વતી શ્રી નટવરલાલ વીમાવાળા. કિમત: રૂ. ૨-૧૨-૦૦

આ નવલકથા બંગાળના સિદ્ધ નવલકથાકાર રવ. રાખાલાખાનુની ઐતિહાસિક નવલકથા 'ધુવાનો અનુવાદ છે. મૂળ લેખકે ખાસ કરીને 'દેવી ચન્દ્રચુપત' માથી મળતી માહિતીને આધારે 'સમુદ્રચુપત' અવસાન, રામચુપત' રાજ્યારોહણ, શકેતું પ્રાબલ્ય ધુવદેવીને મેકલવાની શકોએ ફરેલી માંગણી,

ચન્દ્રચુપતે કરેલો તેમનો પરાજય, અને અંતે ધુવા અને ચન્દ્રચુપતનો 'રાજ્યભિષેક' એટલા પ્રસંગો પોતાની કૃતિમાં સમાવ્યા છે.

આ કથાવસ્તુની ગૂંથણી લેખકે મૂળ નાટકરૂપે કરી હતી. પાછળથી એમણે એનું નવલકથામાં રૂપાંતર કર્યું છે; છતાં એનું આતરખાલ સ્વરૂપ એનું એ જ કાયમ રહ્યું છે; અર્થાત્ એમાંનું નાટ્યતર જરાય લુપ્ત થયું નથી-અર્થ શક્યું નથી; કેમકે મૂળ ઐતિહાસિક સામગ્રીમાં જ-લેખકને એવા નાટ્યોચિત અંશો જણાયા છે કે આરંભથી તે અંતસુધી સમગ્ર વસ્તુની માવજત એમણે રંગભૂમિની દૃષ્ટિએ જ કરી છે. આખી કૃતિ સંવદ પ્રધાન રહી છે એનું કારણ પણ આ જ છે.

રામચુપતના રાજ્યારોહણ પાછળ જયરામિની દેવીને મુલાવરયામાં આપેલુ વચન પાળવાનો સમુદ્ર-ચુપત તથા દાદેરીનો ભીષ્મનિશ્ચય, સમુદ્રચુપતના અવસાન સમયે જ સૌ પ્રજાજનના દેખતાં જ દાદેરી તથા ચન્દ્રચુપતે આશુપથ તથા પોશાક મુદ્દાં ઉતારીને આજ્ઞા જવું, હુદયરત્ન સ્વહસ્તે જ પોતાની છાતીમાં તરવાર ભોકી મરી જવું વગેરે બનાવોની યોજના રંગભૂમિને અનુલક્ષીને જ કરવામાં આવી છે.

આ કૃતિમાંના બનાવો બધા જ પૂરક ઐતિહાસિક નથી. હોવા જ જોઈએ એવા નિયમ પણ નથી. કેમકે ઐતિહાસિક નવલકથા એ શુદ્ધ ઇતિહાસ નથી, પણ ઇતિહાસના પાયા પર નિર્ભર રહેવા છતાં લેખકની એ મૌલિક સર્જનકૃતિ છે. ઇતિહાસના બનાવો સયા પુરવાર થયા હોય તો પણ સર્જકને પોતાની કૃતિમાં એ બનાવો પ્રતીતિ-જનક રીતે નિરૂપવા શક્ય ન સાગે તો નવલકથા ખાતર સર્જકને ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ બનાવો સાથે બાંધ-છોડ કરીને રસની જીનતા પોતાના કલ્પનાખળે સાધવી પડે એ સ્વાભાવિક છે; એટલું જ નહીં કિન્તુ અનિવાર્ય પણ છે. આજ વસ્તુ ઇતિહાસ અને ઐતિહાસિક નવલકથા વચ્ચે ભેદરેખા દોરે છે. પણ સર્જકપક્ષે આ સ્વતંત્રતા એની કૃતિમાં પ્રયોજનસિદ્ધ

હોવી જોઈએ

મૂળ હકીકત પ્રમાણે ધુમા રામચુપ્તની પત્ની હતી, રામચુપ્તનું ખૂન થતા એ વિધવા થઈ ચંદ્રચુપ્ત ગાદીએ બેસતા એ એને પગથી પણ લેખકે ચેતાની કૃતિમા એને કવન વાગુડતા તરીકે વર્ણવી પછળથી ચંદ્રચુપ્ત સાથે પરણ્યા છે તે જ પ્રમાણે મૂળમા રામચુપ્તનું ખૂન ચંદ્રચુપ્તે કર્યું છે, પણ અહીં એનું ખૂન કોઈ અન્યથા વેરી જ મરે છે ઇતિહાસ સાથે લેખકની આ બાધ ઓડને શ્રી સાહેબ રાએ સહેતુક ગણી છે પણ કૃતિમા રસતરવને કે મુખ્ય પાત્રની ભવનતાને કોઈ પણ રીતે એ પોષક નીવડતી નથી એ છૂટ કોઈ પણ વિશિષ્ટ પ્રયોજન સાધતી નથી કૃતિમાના પાત્રો તથા વાત નરથ એતિહાસિક છે એટલે અશ્રે એની એતિહાસિકતા સચવાઇ છે એતિહાસિક બનાવો સચેની બધ ઊંડથી વા અતિહાસિક બનાવોના નિરૂપણથી કૃતિમા વાર્તારસને હાનિ નથી પહોચતી રામચુપ્ત ચંદ્રચુપ્ત, દલદેવી ધુમા જયરામીની દેવી, રુચિવતિ રુદ્રમર વગેરે તેજસ્વી તેમજ કુદ્ધ પાત્રોના ગૌરવશળી વા હીન વ્યક્તિત્વનું સુરેખ અલેખન સંધના રંગોની માફક ઝડપથી બદનાતા જતા વેગીના પ્રસંગો ચોટદાર સવાદ સાદી સરળ બાબા, રંગેરે કલાતરવો કૃતિનો રસ જળવી રાખે છે મૂળની આ સઘળી ખૂમીઓ શ્રી બીમબાઇ દેસઇના સફળ અને સુધઃ અનુવદથી ગૂજરાતીમા સાગોબાગ ઊતરી શકી છે તેમજ શ્રી 'લોગીલાન સાહેસરાના સુદમ પુરાનચનથી કૃતિનું મહત્વ પણ વધી જાય છે.

કૃષ્ણવીર દીક્ષિત

પરિવર્તન લેખક પીતામ્બર ખટેવ પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ મૂલ્ય ચાર રૂપિયા 'રસિયો છાન' અને 'રાખની ટાલી'ના લેખકની તાજેતરમા પ્રસિદ્ધ થયેલી આ નવનકયા વાચતા આપણા લખકપ્રતિષ્ઠ વિવેચક શ્રી વિશ્વનાથ મ ભટ્ટે વર્ષો પહેલા ઉચ્ચારેલા શબ્દો મહેજે સાભર છે "કવન નવસકથા જ જેને પૂરા ન્યાય આપી શકે

એવા અતેક સકુન વિષયો તેમ જાતજાતના જટિલ પ્રશ્નો ગુજરાતના છાનગા પડ્યા છે ને ઊભા થતા જાય છે એ સૌ તરજુ ગુજરાતની ત્રિતિકાને પડકાર કરી રહ્યા છે કે આવા ને તમાગમા તાકાત હોય તો મહાકથા રૂપે અમને મૂત મરો આપણી નરી લેખકપેટી આ પડકારને ઝીની લેવા કમર નહિ કસે ?

'પરિવર્તન'ના તરુણ નવસકથાકારે આ પડકાર ઝીની લેવા કમર મરી જણાય છે એમની પહેલી નવસકથાની પેઠે અહીં પણ વાર્તાનું નસ્તુ એમણે છાનના પ્રત્યક્ષ અનુભવમાથી મેળા પુ છે 'રાજકીય દૃષ્ટિએ ગુજરાત જેમ જેમ વધુ વધુ જાતન જનતુ મધુ તેમ તેમ સમાજજીવનના પ્રશ્નો આપણે ત્યા વધુ સદ્ગમ રસરૂપ ધારણ કરતા ગયા છે આએ માત્ર ધરમા જ ન પુરાઈ રહેતા મહારના ક્ષેત્રમા પણ અપનવ્યુ સ્ત્રીજીવન આમ રવતવ અને પ્રગતિશીલ મનવા લાગ્યુ પણ તે સાથે જાહેર જીવન અને ગૃહજીવન વચ્ચે રિસવાદ ટરુ થયો લગ્નજીવનમા બેસરા નિનાલથી સમાજજીવનમા પળ્યુ ધપણો, ચર્ચાઓ અને મતમતાતરો અનિવાર્ય થઈ પડવા જ્ઞાનનાચાળી અને કઈક કરી નાખવાના મતોરથ સેનના ધુરક યુવતીઓના જીવનકલહ અને મનોબધા વચ્ચે ધૂમરીઓ ખાના લાગ્યા પરિણામે તેઓ તેમજ અર્થની સિદ્ધિ તો ન કરી શક્યા પણ છદજીવનનો આનદ અને કલ્પોન પણ શુભાની બેક' આવા સકુલ વિષય અને એમાથી ઊભા થતા જટિલ પ્રશ્નો શુષ્ક ચર્ચા દ્વારા નજી ન કરતા નવસકથાના જીવત પાત્રો રસિક અને સુગતિના જીવન અને મનોભયન દ્વારા કલાત્મક રીતે નિરૂપ્યા હોઈ વધારે પ્રતિતીકર થઈ પડે છે

ચેતાના જ જમાનાના વાતાવરણમાથી આટલી વારતવિકે છતા કલાત્મક નવસકથા સર્જી તાદાત્મ્ય તાટસ્થ્યનો જે સુખમ સયોગ લેખકે સાધી બનાવ્યો છે તે એમના સરખા તરુણ નવસકથાકાર માટે કઈ જેવી તેવી સિદ્ધિ ન કહેવાય સમાજજીવિકે પાનાની આ નવસકથામા વાર્તારસને કપાય કષ્ટવતા ઠીધા

વિના સાઘત જાળવી રાખી શ્રી પીતામ્બર પટેલ પોતાની જામતી જતી હયે દીની પ્રતીતિ તો આપે છે જ પરતુ સાથે સાથે તેઓ ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ સાધના આથીય અધિક સુંદર સફળ સર્જનો આપતા રહે એની આશા જ નહિ, અપેક્ષા પણ જમાનતા જાય છે.

નોં.

છછછ લેખક શ્રી ઉચ અનુવાદક શ્રી સુરલી ઠાકુર આસુખ શ્રી ધનસુખલાન મહેતા પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર મૂલ દોઢ રૂપિયા

હિંદી સાહિત્યમા નૂતન વિચારસરણી ધરાવતા પ્રગતિશીલ સાહિત્યકારોમાના એક શ્રી ખાણેષ બેચન શર્મા જેઓ ઉચના ઉપનામથી આજે હિંદી સાહિત્યમા ખૂબ જ સુપરિચિત નામ છે એમની આ કૃતિ છે લેખાની વિશિષ્ટ ભાવ પાઠની નાસિકાએએ એમને દૂકો નાતોએના એક કુશળ કસબી તરીકે પુનઃવાર કર્યા છે

આ પુસ્તક નથી નાનિકાસત્રક કે નથી નવનકથા પણ એક લઘુકથા એને કહી શકાય પુસ્તકમા શરથી તે અત સુધી વાચકને આકર્ષી રાખે એવી સુદર શૈલી કૃતિની સફળતામા મદદ ત્વનો ભાગ બનવે છે ઉપરાંત કથામા આવતા પાત્રોનુ સુરેષ અને રૂપલ આતેખન કૃતિની સફળતાનુ એક અગ બની ગયું છે

કથાનુ વસ્તુ રોજદા બન્યે જતા સામગ્રિક અન્યાયોસાથી લેખકને સાપડી ગયું છે મગવા પ્રસાદ નામના એક પૈસાદાર ગૃહસ્થની પહેની પત્નીની એક પુત્રી તે છછછ કથાની આ નાપિકા મૈટ્રીક સુધી ભણેલી, સસ્કારી સુચિસિત જતા સરક્ષક વિચારની છે વખત જતા મગવાપ્રસાદ ખીજ વાર લગ્ન કરે છે નવી પત્ની કાશીરીના બે સતાને સુરલી ઠાકુર અને મનોરમા પોતાની હાકરીને સારે ઘેર પરણાવવાના સ્વાયંભા કાશીરી છછછને દીનાનાય નામના એક નરપિશાય અને વિષથી સુવાન સાથે પરણાવવાનો આશ્રદ રાખે છે અને ધાર્યું કરે છે. સાનકો નાનો બાહ સુરલી ઠાકુર છછછને

અનન્ય ભકત છે, એનો આ લગ્ન સામેનો પ્રયત્ન વિરોધ પણ નિરર્થક અને છે મગવાપ્રસાદ શ્રેણી મનોદશાના હોષ કશુ જ કરી શકતા નથી પોણા બે કુટ હવેા કદરવો વામનકાય નરકુ પણ છછછનેા અનન્ય ભકત છે વાર વાર એની મદદ છછછને મગે છે છછછનુ પરિણીત જીવન અત્યંત દુખી બને છે દીનાન ધની પશુના પૂર્ણપણે પ્રકારી છે ઉપરાંતપરી બે સતનો છછછને સાપડે છે પતિનો માર પથ એ ખૂબ ખારા છતા એના સરક્ષક વિચારો એને કશુ જ કરના અશકતા બતાવે છે અને આંત્રી જ દુખી હાવતમા તેનો જીવનદીપ જુગાઇ જાય છે

કથાના પાત્રો એક પછી એક આવી તેમની વાતો કહેતા જાય છે અને એ રીતે પ્રસંગો આમળ વધે છે એ રીત નની છે-આકર્ષક છે-એ કપુલ, આમ છતા કથાને અગ્રા ધવાનનામા એકના એક પાત્રને એકથી વધુ નખન આભવા કરવુ પડે છે એ જતા ખુબે છે છછછ અને નરકુ ચાર વખત સુરલી ઠાકુર અને દીનાનાય ત્રણ વખત અને મગવા પ્રસાદ એક વખત અવી પેતતુ હદવ કાલથી જાય છે લેખક આ કૃતિ જરૂર નિર્ધારી શકયા હોત દીનાનાયની પશુતા બતાવતા વજુનો અને એ પાત્રને મોઢેથી બોલાતા કેટલાક વાકયો કૃત્રીક વખત આસુચિત ઉપજાવે છે નરકુ જેવો કદરવો હીચુજ અમણ અને અસસ્કારી છે તે એક અગ્નો ચિતકાર બની જાય છે. વાર્તાપ્રસાદને વહેતો રાખવા માટે નરકુનો આ ફેરફાર ભવે જરૂરી કરો પણ એ આસ્તરિક તો જરૂર લાગે છે.

આમ છતા એક ફેર વાર્તા જરૂર સુવાન્ય બની છે આપણા સાહિત્યમા યરસાતોના સાહિત્યમાથી જે અનુસારો થયા છે તેમા આ પુસ્તકથી એક સુદર ઉમેરો થયો છે અને એ જદન પુસ્તકના અનુવાદક શ્રી સુરલી ઠાકુરને અભિનંદન ધરે છે

‘રાશી જતાં’ (ધી મુન ઇઝ કાઉન ઉપરથી) લેખક જ્ઞાન સ્થાપનમેક અનુનાદક શ્રી જયતકુમાર બદ. પ્રાપ્તિસ્થાન બારતી સાહિત્ય સઘ મુંબઈ

એ રૂપિયા.

વિખ્યાત અમરીકી લેખક શ્રી જોન સ્ટાઇનબેકની જાણીતી નવલકથા 'ધી મુન ઈઝ ડાઉન'નો આ અનુવાદ છે. આ કથાનું ચત્રચિત્રમાં પણ રૂપાંતર થયું છે. અગાઉ આ આપોયે અનુવાદ 'માનમી'માં પ્રગટ થઇ ચૂક્યો છે. હવે એ પુસ્તક રૂપે બહાર આવે છે.

પુસ્તકની શરૂઆતમાં જ શ્રી સુનીલાલ મડિયાએ કૃતિના લેખક 'શ્રી જોન સ્ટાઇન બેકર્નુ' જીવન અને કવન આલેખ્યું છે. એ વાંચકોને જરૂર ઉપયોગી બને છે. નોવેલ ઉપરના નાઝી અક્રમણમાંથી આ કથાની વસ્તુએ આકાર લીધો છે. પરિચયમાં કહેવાયું છે તે સ્પષ્ટ છે અને તે એ કે આજે સામાન્ય ચર્ચા પહેલ એકપક્ષી પ્રચારમાંથી આ કૃતિ બહુધા દૂર રહી શકી છે. અલગત આમા નાઝીઓના અત્યાચારો આલેખાયા છે પણ તે અમાનુષી કે રાક્ષસી રીતે નહીં. તેઓને પણ 'માનવસહજ' લાગણીઓ અનુભવનારાઓ તરીકે ચિતરાયા છે. તેઓ પણ માનવો છે. પરાયા દેશમાં તેઓને પણ મીઠા માનવીઓની ઓળખની-સોજતની ક્રમના છે-જરૂર છે. એ ધગકારો આ કથામાં વધી લેખકમાં આવ્યા છે.

પાત્રનિરૂપણમાં સૌથી આગળ તરી વ્યાવર્તુ પાત્ર તે સેપર ઝોર્ડનનું તેને મોટેથી બોલતાં દુઃખ અને મર્સાળા વાક્યો તેની પ્રતિભા અને વતનપરતો ક્રમ્પતા એક આઝાદ આઝાતો સુંદર નમુનો છે. કથાના અંતમાં એ કહે છે "તાબે થવું લોકોને ગમતું નથી ને એઓ તાબે નહીં જ યાવ. આઝાદ થવુંથી લડાઈ શરૂ ન કરે અને એક વાર એ શરૂ થઈ તો હાર ખાતાં ખાતાંયે એ લડનારું યાહુ રૂપરૂં" પુદની પ્રાસંગિક વસ્તુ ઉપર મંડાવણી આ

કૃતિનો અનુવાદ આપણા સાહિત્યમાં એક સારી ઉમેરો કરી જાય છે. કથારમને અખંડ જાળવી રાખતો સુંદર અને સરળ રીતે વલો જતો અનુવાદ જરૂર પ્રશંસાપૂર્ણ છે અને એ પણ શ્રી જયંતકુમારને શ્રીએ જાય છે.

વ. ર. તા.

પુસ્તક-પહોંચ

નીચેનાં પુસ્તકોનાં અલોકનો હવે પછી આપવામાં આવશે. કૃષી અને કુમુખો, લેખક કરસનદાસ માણેક, પ્રકાશક જીવન સાહિત્ય મંદિર. અશ્વમતી, અનુવાદક ડો એમ. ઓ. સુરેષ, પ્રકાશક પોતે. છીપલાં, લેખક મોહન વ હજર, પ્રકાશક ભારતીય સાહિત્ય સંઘ. દૂંકું ને દુઃખ, લેખક મૂળરાજ અંગરિયા, પ્રકાશક એન. કે.મ. હજરની કંપની. આપની સેવામાં, લેખક જીગ્જીવ ગઢેતા, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ. માતામાધુરી, લેખક ડાહ્યાલાલ દ. જાની, પ્રકાશક લેખક પોતે. નર્મદ: લેખક રાગનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક, પ્રકાશક ભારતી સાહિત્ય સંઘ, અખલાતક, કિંમત એ રૂપિયા. આલોક્યના, લેખક પ્રકાશક ઉપર પ્રભાણ. કિંમત સાડા ત્રણ રૂપિયા. મોસિધેત રશિયા લેખક બોગીલ લ ગાંધી: પ્રકાશક લોકપ્રકાશન યુદ, કિંમત પાંચ રૂપિયા. ઠંડે પહોંચે: લેખક મુનિકુમાર જાદ. પ્રકાશક પદા પ્રકાશન સિ. કિંમત સાડાત્રણ રૂપિયા. એધધતુપ લેખક વાના વાસિલેન્કા: અનુવાદક રમણલાલ સોની. પ્રકાશક લોકપ્રકાશન યુદ. કિંમત ચાર રૂપિયા. ગનિક: લેખક પૂનલાલ પ્રકાશક જગન્નાથ ડાકર, કિંમત દેડ રૂપિયા. દુઃખાણુયાની: લેખક કરસનદાસ માણેક, પ્રકાશક નાલંદા પ્રકાશન: કિંમત સવા રૂપિયા.

ફારસી ભાષાના આદિ કવિ રૂદકી ગણ્યા છે. તે ઈરાનના સફારી અને સામાની વંશના રાજ્યઅમલમાં રિઘમાન હતા. આ યુગજ ફારસી કવિતાનો આરંભિક યુગ હતો. સામાની દરબારના રાજકવિ રૂદકી હતા. આ સમયે એક આફરિક કવિતા બનતા ‘રૂઆઇ’ નામના કાવ્યનો જન્મ થયો. પ્રથમ રૂઆઇ ‘રૂદકી’એ લખી, તે પછી ફારસી કવિઓ “રૂઆઇઓ” લખતા થયા કાળરહને રૂઆઇ કાવ્યનું એક મહત્વનું વાહન બની સુરી પ્યાખા તાહીર હુમદાની, અય્યુ સફદ અય્યુસ ખયર અને ઉમર ખૈયામે તેને પ્રગતિની ઠેચે પહોચાડી

ફારસી કાવ્ય આગળ વધ્યા પછી કરીદા-પ્રશસ્તિ કાવ્યની ‘તશાખીખ’માંથી ગઝલ ઉત્પન્ન થઈ. ગઝલની આધુનિક રચનાનો પાયો એ પ્રકારે ધરામાં પડ્યો હતો. ફારસી સાહિત્યકાળમાં અરબી કાવ્યની કેવળ પ્રાસમહતા-‘કાફિયા’ને બદલે ‘કાફિયા’ સાથે ‘રદીફ’-અનુપ્રાસ આભ્યાસ રદીફને ફારસી કાવ્યકારોની રચના કહીએ તો ખોટું નથી. ‘મસનવી’ નામક કાવ્યપ્રકારના યોગ્યકો પશુ ફારસી કવિઓ હતા. દકીકી-અસદી અને ફિરદોસીને ફાળે આ માન બહુ અરો જઈ શકે તેમ છે.

ગઝલ વિશિષ્ટ પ્રકારની રચના છે એમ પહેલાં યુગરાતમાં મનાવું હતું. “ગઝલ ભૈરવી” અને “ગઝલ સોહિલી” એવા વર્ગ કેટલાકો પાડતા. પાછળથી એ માનવના બદલાઈ, ગઝલ કાઈ વિશિષ્ટ હંદરચના નહિ પણ વિશિષ્ટ પ્રકારની લાક્ષણિક રચના છે. અરબી હંદશાસ્ત્રના શુદ્ધ શુદ્ધ હંદમાં તે લખી શકાય છે. ‘ગઝલ’ની પ્રગતિ સાથે ગઝલ વિષય વૈવિધ્યની વાહન-રૂપ બની છે. અરબી હંદશાસ્ત્રમાં ફારસી કાવ્યમર્મજોએ કેટલાક નવા હંદ તથા ઉપહંદો ઉમેર્યાં હતા. આ ઉપહંદોને ‘ઝહાર’

કહે છે.

‘ગઝલ’નો અર્થ પ્રેમવર્ણન થાય છે. અને તે અનુસાર ગઝલ પ્રથમ પ્રેમકાવ્ય તરીકે જ લખાતી. ‘ઈરાન’માં આધ્યાત્મવાદી બની મદી આધ્યાત્મવાદી કવિઓએ ગઝલને સુરીમારનાથી રંગી ઈરાનમાં અતાર, સનાઈ, રૂમી, રાસનબ્રેઝી અને નિયામતુલ્લા શાહુ ઉપગત ઘણા કવિઓની ગઝલનું વાહન આધ્યાત્મવદ છે.

મોગલ કાળ પૂર્વે અને પછી હિંદુસ્તાનમાં ગઝલ આવી. મોગલ દરબારના ફારસી કવિઓએ તેમાં નવાં તત્ત્વો ઉમેર્યાં અને હિંદુસ્તાનમાં ફારસી કવિતા પોતાના અતિમ પગથિયે પહોચી, એ ઈતિહાસ અંગે ખેરડાવવાની આવશ્યકતા નથી.

ઉર્દૂ કવિતા

હવે યુગપરિવર્તન થયું હિંદુસ્તાનમાં ફારસીનું રચાન ‘ઉર્દૂ’એ લીધું ઉર્દૂના આદિ કવિ વલીએ ‘ઉર્દૂ ગઝલનો’ પાયો નાખ્યો. ઉર્દૂના આદ્ય ગઝલકાર જ નહિ પણ તેના સ્થાપક ‘વલી’ આજે યુગગતની ખાક (અમદાવાદ)માં નિશ્ચિત લઈ રહ્યા છે. ‘વલીથી ગાલિબ’ સુધી ઉર્દૂ કવિતાના સાત યુગ થયા. ઘણા કાળ સુધી ઉર્દૂમાં ગઝલ પ્રેમભાવનાની વાહક હતી ગાલિબે તેને દિલ્લુશીમાં રંગી ખ્યાલ અલતફ હુસૈન હાલીએ રાખૂરગ આગવરંગ ઝળકાવ્યો પ્રેક્ષિસર આજાદે આગવ રમની મનસવીઓ પહેલપહેલાં લખી હતી. હાલીનો પશુ તેમાં યોગ્ય ફાળો હતો. ઇકબાલે તત્ત્વજ્ઞાન અને ગઝલકાર્ય છેડ્યું. પંડિત ચક્રબસ્તે વતનગીત ગાયા. માલાના હુસૈન મોહાનીએ પ્રેમરંગી ગઝલમાં બાપા અને માવનાશિષ્ટતાને પ્રાધાન્ય આપ્યું. આજે ગઝલ સર્વભાવનાલક્ષી

બની છે. ક્ષાત્રી બદાયુની, સીમાંબ અકુબરાશાહી અસગર ગૌડની, નિગર સુરાહામાદી, જ્ઞેશ મહીહામાદી, અખતર શિરાની આદિ કવિઓએ વર્તમાન ઉદું સ્કલને અજવાળી છે. ઇકબાસની ફિલસુફી ન બૂલાય તેવી છે. ઉદું કાબ્યની કાયા પલટી રહી છે. ગઝલની સાથે હવે 'નઝમો' લખાવા માંડી છે. આ નઝમો આપણા સંગીનકાબ્યોને મળતી છે. ઉદું કવિતાના દહેવરમાં અરબી-ફારસી અસર સાથે યુરોપિયન સાહિત્યની અસરે દેખાય છે.

ગુજરાતી ગઝલ

ગુજરાતી બાબામાં સદગત બાલાશંકર કયારી યાએ ગઝલ આણી, એ આપણે પ્રથમ જ્ઞેષ ગયા છીએ. શ્રી બાલાશંકરે ફારસીના અવ્યાસ કરેલો અને ખસુસ કરીને કવિવર હાશીજના કાબ્યોનો તેમને મોહ લાગેલો. હાશીજનું બાબાંતર ગુજરાતીમાં કરવાનો એમનો પહેલા વિચાર હતો એવું તેમની બાબાંતર પ્રવૃત્તિ ઉપરથી લાગે છે. હાશીજની કેટલીક ગઝલોમાં એમણે બાબાંતર કયા પછી એ પ્રવૃત્તિ આગળ ચલાવવાને બદલે એમણે ગુજરાતી ગઝલો લખવાનું કી. હાશીજના ગઝલોમાંથી એમણે ગુજરાતીમાં ગઝલ જડી અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં ફારસી પ્રાણાલીના સ્થાપક યવાનું એમને માન મળ્યું. હાશીજની ગઝલો પ્રત્યે તે એમનો પ્રેમ સ્વયંસ્ફુરિત રૂપીને કારણે હોહ એમની ગઝલોમાં ગઝલના તત્ત્વોનું વધુ પ્રમાણમાં મિશ્રણ યથેચું આપણે જ્ઞેષએ છીએ બાલાશંકરની ગઝલો તેમના તંત્રીયદે ચાલતા ભારતી બુધ્ધ્ય અને મણીલાલના સ્ફુર્ણનમાં પ્રગટ થતી હતી. તેઓ આ દિશામાં યોગ્ય કાપ કરે તે પહેલાં અવસાન પામ્યા. (૧૮૫૮-૧૮૯૮) છરની સન ૧૯૦૭ માં અનંતરાય માધવજી દવેએ હરિ પ્રેમ-પંચદશીના નામથી જે નાનકડો સમૂહ બહાર પાડ્યો હતો તેમાં એમની ગઝલો અને અન્ય કાબ્યકૃતિઓ મોટે અંશે હતી. ચાળીસની વયે તેઓ વિદેહી યયા. અને એમના મરણ પછી આટલે વર્ષો એમની કૃતિઓ પુસ્તક રૂપે પ્રસિદ્ધિમાં આવી એમણે

હાથ ધરેલું કાપ પૂર્ણ કરવાને વય ન મળી. યાદગીરી-અક્ષરદેહનું સ્મારક જીવંત રાખ્યા યોગ્ય મિત્રો કે અનુયાયીઓ પણ મળ્યા નહિ.

બાલાશંકરની રમૂરિ આજે ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલોને જ આબારી છે. એમની ગુજરે જે શિરે તારે-દોડા નહિ ગુલઝારમાં નાના અને જૂંદા છે વાળી ગઝલો જલ્દીતી છે. આમાંની પહેલી ગઝલ ગુજરાતી બાબાના પાઠ્યપુસ્તકમાં દાખલ થયાથી એમનું સ્મરણ તાબ્લું રાખવામાં કાંઈક સદાયતા મળી છે.

શ્રી બળવંતરાયે આપણી કવિતાસમૃદ્ધિમાં શ્રી બાલાશંકરની એકાદ ગઝલ ટિપ્પણ સાથે આપી છે એમને બાલાશંકર વિષે અજબ ચ દ છે શ્રી બળવંતરાય એમની ગઝલોની સત વાર અને સંશે મિત આવૃત્તિ સાહિત્ય પરિપદ મારફત પ્રગટ કરવા ચાહતા હતા પણ એ કાબમાંની કેટલીક આસુવિધાને કારણે તેઓ સફળ થઈ શક્યા નહિ.

શ્રી બાલાશંકર વિષે કેટલાક વ્યાખ્યાન અપાયાં છે અને કેટલીક ક્ષુદ્રીકાઈ નોયો લેવા છે, એ ઉપરથી એમના જીવન અને કવન ઉપર જઝો તો નહીં છતાં સાધ રણ પ્રકાશ પડે છે. આ દિશામાં સંશોધનની આવશ્યકતા છે. શ્રી બાલાશંકરની ગઝલો બધા મુદ્ અને ફારસીના આવશ્યક પ્રયોગ વાળી છે.

આ આવશ્યક પ્રયોગ કળાને અંગે યએલો છે. ઉમર અધામની ફારસી રેખાએનું અંગ્રેજી કાબમાં બાબાંતર કરતાં એવા કેટલક પ્રયોગો મૂળ સંસ્કૃતમાં કળાને અંગે ફિટરરેને કયા પડ્યા હતા. કેટલાકની પરિમયા યે તેમણે ધરેલી. શ્રી બલ શંકર બાવનાની દૃષ્ટિએ ગઝલનાં ખીલ અંગોનો બની શકતો ખ્યાલ રાખ્યો છે બાવના સારી રીતે યુધી છે. બધા ગઝલને અનુરૂપ છે. આટલું હતું રચનાને અંગે કેટલાક દોષ નજરે પડે છે. કાશીઆએનું પ સન કંવામાં ઝાંઝી સંમળ તેમણે લીધી છે. આ દોષ યુગની આરમિક અવરિપાત સુમિકાને અંગે હેવાનું માનું ધું. શ્રી બલવંતરાયે

મણુ ક્રિતિવાસશુદ્ધિમાં એ પ્રત્યે સકેત કર્યો છે. તેમણે ગુજરાતના નવીન ગઝલકારોને પ્રત્યક્ષરૂપે વળગીને ગઝલગચ્છના ફરંગીની સલાહ આપી છે. અક્ષય પ્રસાદિ લય ગઝલ રચના માટે કવિને સરળતા કરી આપે છે પરંતુ યોદ્ધા વધુ કાળજી રાખવામાં આવે તો યેડી વિરોધ માહોતગીરીથી સારી રચના થઈ શકે એમ છે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં શ્રી બાલાશંકરની ગઝલોની રૂઢી અસર ઘણું છે અને રહેવાની છે. એ ગઝલો આજે પણ પોતાની તાજ સુવાસ આપી રહી છે.

મણીલાલ-કલાપી :

શ્રી મણીલાલ નજુમાઈ દિવેદી શ્રી બાલાશંકરનો સદૃશ સર્થી ગઝલપ્રેમી બન્યા હતા. એમના કલ્પોનો સંબંધ આત્મનિમગ્નન આજે મળી શકે છે. નિમગ્નનમાં ગઝલ, છંદો અને ગીતકલ્પોનો સમાવેશ થયેલો છે, શ્રી મણીલાલ વેદાંતના અભ્યાસી હતા એટલે સુધીરાદને સામાન્ય રીતે સમજી શકવાની એમને અતુકુળતા હતી છતાં શ્રી બાલાશંકરની ગઝલમસ્તી અને ગઝલપ્રત્યક્ષને તેઓ પહેલેથી સ્પષ્ટ નથી. શ્રી મણીલાલની ગઝલો છંદશસ્ત્ર અને કલાની નજરે બહુ ચઢીવાળી તો નથી જ. એમણે ગઝલને સુંદર બનાવવા માટે ફરસી શબ્દોના બારણું ઉપર લક્ષ આપ્યું છે. પણ એમનો આ યત્ન મુજબ અસર ઉત્પન્ન કરવામાં સફાલભુત થઈ શક્યું નથી. આત્મનિમગ્નનની પ્રસ્તાવનામાં શ્રી મણીલાલે રસીકાઈ છે કે એમને ફરસી છંદશસ્ત્રનો અભ્યાસ નહોતો એટલે તે ગઝલને ન્યાય આપવામાં બહુ સરળ નિર્વાહ ન હોય તો એ સંભવિત છે. એમના આ શબ્દો નિખાલસ અને સત્પત્નો એકરાર કરનારા છે. આ સંબંધે છતાં શ્રી મણીલાલ નેવા વિદ્વાનની ગઝલરચનાની અસર ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર યથા વિના રહી નથી ગુજરાતમાં ગઝલપ્રવાહને બળ આપવામાં એમની રચના સહાયક થઈ છે એમ કહેવું નોંધશે કંઈ લાપે નિરાશામાં અમર આશા હુપાઈ છે એ એમની બહુ શોધપ્રિય ગઝલ છે.

સદગત લાડીનેરૂઢ કલાપીના કેકારવાંની ગઝલો ગુજરાતી ગઝલ સાહિત્યમાં વિશિષ્ટતા ધરાવે છે. ગઝલની ભાવના, કેમળતા, ભારતી અસર અને અન્ય સામગ્રીની દૃષ્ટિએ તે ઉત્તમ છે. કલાપીની ગઝલો વહે જ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલને વિશિષ્ટ રચાવ મશ્યું છે. બાલાશંકરે રોપિલા મુળને એ પ્રકારે મણીલાલ અને કલાપીએ ખીલવવામાં પોતાનો સારો ફાળો આપ્યો હતો. શ્રી બાલાશંકરના જીવનમાં એમની સાહિત્ય અસર કીલવામાં અભ્યાસ આપણે આજે જણી શકીએ છીએ શ્રી દેરાસરીની છુગ્ગુલ કૃતિ અને મણીલાલનું આત્મનિમગ્નન શ્રી બાલાશંકરના જીવન દરમ્યાન પ્રગટ થયાં હતાં. શ્રી કલાપીની ગઝલો પણ પ્રગટ થતી હતી. શ્રી મણીલાલે કાલે ગઝલરચન કરી હતી. શ્રી બલાશંકરના મરણ પછી એમણે વરસે કેકારવનું પ્રકાશન થયું હતું.

કલાપી ગુજરાતને કમ્ય કોટીની ગઝલો આપવા માગતા હતા. એમના પત્રગવહાર ઉપરથી દેખાય છે કે તેઓ સાદી અને ઢાંચીઝની ગઝલોનો અભ્યાસ કરવાની ઉત્કંઠા ધરાવતા હતા પરંતુ એની કોઈ સામગ્રી તેઓ મેળવી શક્યા નહોતા. કલાપી વધુ જીવ્યા હોત તો ગુજરાતી ગઝલની ઉત્તમ સેવા બજાવી શકત. કલાપીની ગઝલમાં પ્રેમ અને દર્દ છે, ઉચા ખાવો પંચુ છે, ઉજાગનો ગુરસો છે. મણીલાલ પેઠે ફારમી શબ્દો એમણે વાપર્યા છે છતાં બાલાશંકરની શબ્દયુક્તિ અને મીઠાશ જુદી જ તરી આવે છે. વક્ત્ર અને કાલિયાના રૂખલનો કલાપીની ગઝલમાં પણ મળી આવે છે.

શ્રી બલરાંતરામે આપણી કવિતાસશુદ્ધિમાં ગઝલના છંદશસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એમની ટિપ્પણ લખીને એમના કેટલાક રચનાદોષ દેખાડવા હતા. મણીલાલ કરતાં કલાપિ ઉચા કલાકાર હતા. એમની ચેતની વિશ્લેષણતા અને પ્રતિભા ચમકતા હતી. કલાપિ એક અગ્ર ગઝલકાર હતા, એમ કહેવામાં કાંઈ વાધો નથી.

અન્ય ગઝલકારો :

રચના અને છંદશસ્ત્રના નિયમ અનુસાર

વિશુદ્ધ ગઝલો અમૃત કેશવ નાયકની છે. એમની ગઝલરચના સુધક છે. ગઝલકલાના અન્ય અમક-રાઓ એમાં દેખાય છે. અમૃત ઝાઝું છલ્લા નહિ અને યુગરાતને એક ધીંગળ ઉમતા અરછા ગઝલ-કારની ખોટ પડી. યુગરાતમાં અન્ય કવિઓએ પણ ઓછીવર્તી ગઝલો લખી છે. એમાં શ્રી ન્દાનાલાલ અને શ્રી બેઠાદકરની ગઝલો ધ્યાન ખેંચનારી છે. શ્રી ન્દાનાલાલની ગઝલો બહુ ઓછી છે છતાં ગઝલને અનુરૂપ વિશુદ્ધ યુગરાતી ભાષા, શિષ્ટ ભાવના અને બની શકતી શુદ્ધરચના આપણને મળી આવે છે. પધારો પંખીયાં પરદેશ વાસી હોઃ અને ઝીલો જલ જે ઝીલો પ્યારે ઝીલાયુ એ એમની જે ગઝલો ઘણી સુંદર અને લાક્ષણિક છે.

શ્રી બેઠાદકરે યોગિક ગઝલો લખી છે. એમની

ગઝલોમાંની ઘણીમાં પ્રવાહી લય : સામવર્તીમાં આવ્યો, ભાવના ઉભી છે વૈવિધ્ય પણ છે. બંધાં વધારે પડતી સંરક્તમય હોવાથી ગઝલની કામળતા ઓછી થઇ જાય છે. વળી એમની ગઝલમાં વર્ણનાત્મકતા છે. ગઝલ વર્ણનાત્મક નહિ પણ ઉર્માપ્રધાન હોવી જોઈએ. યુગરાતી છંદો ને અંગ્રેજી કવિતાનો પ્રધાન અંશ વર્ણનાત્મકતા છે, જ્યારે ગઝલનો પ્રધાન અંશ ઉર્મા-લાગણી છે. કલાપિએ ઉર્મા-લ ગણીને ખૂબ વહેતી મૂઝી છે એટલે પ્રેમની ગઝલો આકર્ષક લાગે છે. શ્રી જ્ઞાલાચંદર અને ન્દાનાલાલ પણ ઉર્મા-લાગણીના વાદક છે. આ સંબંધે છતાં ધી બેઠાદકરની ગઝલો યુગરાતી સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની છે એમ કહીએ તો ચાલે.

હલિકદ્રિક પંખાને-

[સમ્બંધ]

મહેલોમાં, જોડિસોમાં, અવિરત ગલિથી દહેરતો તું સવને
 દાખી જ્યાં ચાંપ, ત્યાં તો ફર ફર ફર પોલાદની પાંખડીઓ
 વાંજાતી શી હુવામાં, પવનલહર શીતોધ્યુ ફેલાવનામાં
 જિંડાં આંહોલનો, ને ઝિન ઝિન રચના મર્મરો શા મચાવે !
 -સાચી-ખોટી જખીયે ઘરઘર કરીને કૂચલી સચનાગ
 એટીના સ્વપ્ન જેવી તુજ ખસ ગતિ છે રોખચડતી સંડીખી.

રે આ ઘાણી ફરે છે અદલ તુજ સમી, તોયે એ સત્ત્વ ઢે છે,
 દેતો આ ચાકડોયે ધરી પર ફરતો ધૂગનાં ધન્ય પાત્રો;
 ચીત્રે પેડાં ફરે છે સકલ શકટનાં ફરના ધામ મેર,
 છોડે ના જે ધરીને, સફર પણ કરે ભેજનો ભેજનોની

ખાગીકી મિલકતોયે ફિકર વિણા ફરે કોઈ ફર્જદ બદો,
 છંદીકી, સુસ્ત, શોખી, અગનિક ગતિ જેવી જજે જિંદગાની,
 જેના લખા લલાટે છવનકમ નહિ, વિક્રમે ના લખાયું,
 -એવો તુંયે ફરી રહે-ધનપતિકુલના એકના એક જેવો !

વેણીભાઈ જ. પુરોહિત

ઈન્દુલાલ ગાંધી (પરિચય)

મધુસુદન એમ. એ.

બસી પાન દુકાનમાં, નીલ નમે હૂંટે પરી કલ્પના,
પાની રજ કમુખિતા નિરખીને કાળે કરે સુંદરા.
છે એ જામિં રસેરા ઇન્દુ ગરવી આ ગુર્જરીના નમે
કાળે પૂનમની પ્રભોદ ભરતી આણે 'સદા સૌરભે
છે સમ્રાટ મુકાબ્ય કલ્પન પ્રદેશે એ, છતાં પાનની
પત્તીમાંજ મુકાબ્ય હરતી નિરખે એ ઇન્દુ સિન્ધુવટ

'ગુજરાતના નવીન કવીઓમાં કોઇને અન્યાય થયો હોય તો તે ઇન્દુલાલને ! વિવેચકોએ ગુજરાતના આ રત્નની હુજૂરોએ તોટલી તારીફ નથી કરી એમ મને લાગે છે.

મહાકવિ ન્હાનાલાલે પણ ઇન્દુલાલની ઝોળખાણ ગુજરાતને કરાવી છે કે એ તો પદ્યરત્ને રસાયે એવો કવિ છે. "એ પદ્યરત્ને રસાયે છે." એમને માટે કહી શકાય કે 'ત્યાં ન પહોચે રવિ ત્યાં પહોચે કવિ !'

કલ્પના એમને જેટલી પ્રીતથી વરી છે તેટલી પ્રીતથી ગુજરાતમાં કોઈ પણ નવીન ને નથી વરી ! પણ એ કલ્પના એટલી બધી જોખન ભરી આવે છે કે ઇન્દુલાલ જેવા શક્ય અંકુશ રાખતો નથી. ગુજરાતી કવિતામાં 'ઇન્દુલાલ' કલ્પનાના રાજા છે ! એમની તા સોળ વર્ષની સુંદરી જેવી સૌમ્ય સુદર અને જોખનભર છે. પણ એ જોખન કેટલીક ઉછાછળું યાય છે ત્યારે નીતિનુ પતન યાય છે, સૌંદર્યનું સખલન યાય છે, વિશદતાનું ઘન યાય છે.

કલ્પનારંગી કવિતા ઝળુતા અને સુરંગી સુરેષ અંકિત રહે છે. ત્યારે એ કૃતિ મ યાય છે, કલ્પનાથી પર રહીને પણ બ્યારે આ કવિ વાસ્તવિક જીવન પર મીટ માંડે છે ત્યારે 'ભાણી' અને 'આંધળી માનો કાગળ' જેવી અમર કૃતિઓ સર્જે છે. કવિઓમાં મૌથી વધારે લોકપ્રિય કવિતા થઈ હોય તો તે 'આંધળી માનો કાગળ' અને 'ભાણી' છે. નવી કવિતામાં કોઈ પણ કૃતિને લાંબામા લાંબુ આસુષ્ય મળશે તો તે આ કૃતિને મળશે. એમાં કલ્પના નથી પણ વેદના છે.

ગુજરાતમાં નવીનોમાં મોખરે મૂકાય એવા બે જ કવિઓ છે—ઉમાશંકર અને ઇન્દુલાલ ! એમને ગમે ત્યારે ગમે તે વિષય આપે તો તેની સાચી તેઓ અવશ્ય આપશે જ ! સુન્દરમ્માં એ સો ટકાની ખાતરી નહિ મળે ! આથી જ ઉમાશંકર અને ઇન્દુલાલ સો ટકાનું સોનું છે. એ બંને 'સિંચરી બેટ' છે !

ઇન્દુલાલની પ્રતિભા જેટલી પ્રબળ છે તેટલી જ નિર્બળ બાહ્ય એમની અવિશદતા છે. એ અવિશદતાનું કારણ એમની વિદ્યુત વેગે વિહરતી પરી જેવા અધકારા ભારતી, ખરતા તારા જેવો ચમકાર કરતી કદવના.

કદવનાના ઘોડાને લગામ બાંધે તે એમની સામેનો એક 'આજ્ઞેય' અવિશદતા આપોઆપ હર થયે. એ પૂનેમનો સોળેકળાએ ખીલેલો ચાંદ છે પણ ધાતું છે એક માત્ર અવિશદતાનું !

અન્ય કવિઓની જેમ એમ. એ. નથી, બી. એ. નથી, સ્નાતક નથી, પેંડીચેરીના પંકિત નથી, ઠાકોર, ન્હાનાલાલ કે ખખરદારના ચેલા નથી ! એમને વલકા નથી, વડપ નથી, સુંદરી સાહેલીઓનો ગીત જાનારો સંઘ નથી ! એનું કારણ છે એમનો શરમાળ સ્વભાવ અને નમ્રતા ! તેજરેખામથી થએલું પ્રસ્થાન હજી પ્રગતિપથે છે. ઇન્દુલાલ અને ઉમાશંકર એ એમાંથી એક જ આવતી કાલના મહાકવિના સ્થાને બિરાજશે એ હકીકત છે.

પાનપત્તીની દુકાને ઊંચી સિન્ધુની સુહિણના સૌન્દર્યની કદરમાં કવિતા કરે છે, વિલ્લોગણની વાંસળીના સૂર સાંસળી રહે છે અને કવિતા કરે છે. પથ્થરને પણ પીગાયે એવી !

એમણે તપકા લખ્યાં છે-પણ તેમનો મોટો ભાગ કવિતામાં છે અથવા તો કવિતામય છે. માછલી પાણીની બહાર નહિ જઈ શકાય તેમ ઇન્દુલાલથી પણ કવિતાની બહાર જઈ શકાય તેમ નથી. અને કવિતાને આસાનીથી જીવડું હોય તો ઇન્દુલાલના દિલ જેવું બીજું કવિમકાન જ એને મળે એમ નથી. સિન્ધુને તીરે બેઠેલા આ કવિ ગુજરાતનું નાક છે !

કોણ કહેશે ?

કોઈ કહેશે કોયડીને ગાથા ન ગાય ।
 સળંગે સદાય બ્યા આ ભારતની ભોમકા,
 બાપુશ એના બ્હીતાય,
 વસતના વાવરા કે વેણુના નાદ શા ?
 હૈયે હૈયા બ્યા વીધાય ।

કોઈ કહેશે કોયલડીને ગાથા ન ગાય । ।
 મોતોની શાળમા ને ચરખાની હારમા,
 વચ્ચે નહીં—આયખા વણાય ।
 ધરતી જેડીને ધાન ખેડુ પકાવતા,
 (છતા) દાણો ન એકે પમાય । ।
 કોઈ કહેશે કોયડીને ગાથા ન ગાય । ।

શ્રે વિવેકા પૂરે અખળા અનાથ કેક,
 આસુથી સાગર હસકાય ।
 વેદી વિશ્વ મૃત્યુ મુખ હોમાતા બાળ હાય,
 કુમળા જીવન બ્યા શોવાય
 કોઈ કહેશે કોયલડીને ગાથા ન ગાય ।
 સ્વામીન સ્વાતમ્ય સૂર્ય બ્યારે પ્રકાશશે,
 આખાદી ભારતની યાય
 દૈન્યતા સૌ દેશની બ્યારે દેનાય આ,
 (સૌ) અતર આનદ છનકાય ।
 કોણ કહેશે કોયલડીને ત્યારે એ ગાય ?

—'વિરાટ'

દીપક-જ્યોત

ધોર મર્થો અંધકાર
 ત્યારે હારે દિપક-જ્યોત જલાવ
 કુકુમ-કેસર કુલ ધરી
 ત્યારે આગણુ આજ દીપાવ-

ખાલ્યા બધ જોધને જનરાને
 પાછા ફરીને યોલાવ
 અતર-માગ વેરાન બનેલા ને
 આજ ફરીથી ખીલાવ-ત્યારે

ખૂણે પડી ત્યારી ધુળ ખાતી વિણા
 હાથ લઈને જળવ
 પ્રેમના ગાન રલા જે અધૂરા
 આજ ફરીથી ગમવ-ત્યારે

તે દીન આગણે આવશે ત્યારે
 સ્વજન આ પોઆય
 દૂર ઘરો પછી જીર-અધારા
 ટળશે સહુ સતાપ
 દીપક-ધુપની આરતી દઈ ત્યારે આત્મદેવ રીઝાવ
 રૂદન ગીત સમેતી લઈ ત્યારી જીવન-જ્યોત જગવ
 રાતિલાલ શાહ

પ્રણયસ્મૃતિ

કો' સપેના સમ વહી સરિતા જતીતી,
 હૈયે હતી ઉદધિયુબનની મહેજા
 પ્રેમાઈ હૈયુ સહવા ધડીને વિયોગ
 તૈયાર નહોત, ઉરપ્રીતમ યેડુ યાદુ ।
 ટૂંકાવવા પય સદા કલશોર પખી-
 સનેા કરી પ્રણયિની ધપતી ત્વરાથી
 શેલી બનેલ સરિતા ઉરમા ન ધૈર્વ,

જખી રહે ફક્ત સાગરરાજ સગ
 એના ઉરે પ્રણયપૂર ચડી જ આબ્યા,
 રષર્ષી ગયા જમય યોગીસમા કિનારા,
 જે અખતા સરિત રનેહ વિતાવતાંતા
 આસા મર્થો હૃયથી દિનને વિયોગે ।
 કિનારાને રષર્ષી સલિલ સરિતાના વહી ગયા,
 રહી સ્થિતિ રપે રુદન કરતી બેખડ તરી.

વાંચતા રેખે

કુ: પૂર્ણિમા દવે

ગયા બે અંકમાં હું આ લેખમાળા ન રજૂ કરી શકી તે બદલ વાચકોની ક્ષમા માંગી લઉં છું. હું કંઈ વિવેચક છું નહિ. એ યવાની અને હોશ પશુ નથી. કારણ કે 'યુજરાતના તમામ વિવેચકો પર નજર મારું છું' ત્યારે તમામે તમામ વિવેચકો તાલ્લેટરમાં જ હોશિયારલાલના મિઠાના ઉપરથી જીકીને આપ્યા હોય એમ લાગે. એમાં અપવાદ છે શ્રી બળવંતરાય ઠાકોરનો અને એથી જ હું વિવેચિક યવની ઇચ્છા નથી કરતી. વિવેચકનું કામ જ એવું છે કે વિવેચક માંદો યઈ નય'

અહિં મારે એ વાત નથી કરવી; મારે તો માત્ર વાચકોની ક્ષમા માગી લેવાની છે દિવાળીના દિવસે પછી સાલંમુખારક-નૂતનવર્ષાભિનંદનો કહેવાના સાંભળવાનાં તેને બદલ મારે અહિં 'ક્ષમા' 'ક્ષમા'ની વાત કરવી પડે છે-ને બદલ પશુ ક્ષમા માગી લઉં છું.

ગમે તેમ હોય-યુજરાતના કવિઓને મારે સાલમુખારક કહેવાં જ જોઈએ. નૂતન-વર્ષાભિનંદન પાઠવવાં જ જોઈએ. એ કવિઓને નૂતન-વર્ષાભિનંદન પાઠવવાનો તો બે માસની લાંબી માંદગીમાંથી ખરે વખતે સાથ' યઈ આ લેખ લખવા બેઠી છે.

મહાકવિ ન્દાનાલાલને સાલમુખારક કહું કે નૂતનવર્ષાભિનંદન' કહું? બેકહું તો ખિજવાઈ જાય અને એક કહું તો કદાચ મનમા આણું આવે! તે કરતાં બેમાંથી કયો શબ્દ કવિઓને પ્રિય યઈ પડશે તેની જ મારે પંચાત છે. કવિ કારસીના વિદ્વાન છે-સાલમુખારક-આવકારશે અને નૂતનવર્ષા-ભિનંદન પશુ આવકારશે." પશુ એની જ સાથે

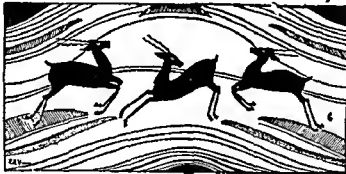
અને એમ પશુ સાંભળવા મળ્યું છે કે પ્રો બળ-વંતરાય ઠાકોર અને શ્રી કનૈયાલાલ મુન્શી કવિશ્રી નાનાલાલને નૂતનવર્ષાભિનંદન મોકલવાના છે. પ્રો. ઠાકોર તો ખુદ આવવવાના છે. બેચક શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શી આ વર્ષાભિનંદન વિધિમાં ખામ લેવાર નથી. જે વર્ષાભિનંદન શ્રી મુન્શીના હસ્તાક્ષ-રમાં ન્દાનાલાલને મળશે, તે જ પત્ર 'બપાથી આબ્યું' ત્યા પાછું" એ ગેરા સાથે શ્રી મુન્શીએ ગળી જશે પ્રો. ઠાકોર આવશે તો ત્રણ પાટકુન અને ચાર કેટ પહેરીને આવશે, યાદ વાગે એટલા માટે નહિ પશુ ઢાલ તરીકે. આ બધાના વતી કવિશ્રી ન્દાનાલાલ નૂતનવર્ષાભિનંદનની એક કવિતા સરદાર વલ્લભભાઈ પર મોકલી આપ-નાર છે

યુજરાતના તમામ કવિઓ "નૂતન વર્ષાભિનં-દન"ની કવિતાઓ લખનાર છે અને તેનો સંબંધ પશુ યનાર છે. એ સંબંધમાં જે કવિતાઓ લેવામાં આવશે તેમાં લેખકોનાં નામ નહિ હશે. પરિણામે 'નૂતનવર્ષાભિનંદન' કવિતાઓમા "અભિનંદન"ને બદલે "અભિમાન ખંડન" વિશેષ હશે. એ સંબંધના સંપાદકનું નામ સાધારણ જાણવામાં આબ્યું છે પશુ એની જ સાથે એમ સાંભળવા મળે છે કે પહેલી કવિતા કોની છપાય એ પ્રશ્ન પર ઝમકો યશે છે.

શ્રી ચંદ્રવંદન મહેતા એક "નૂતનવર્ષાભિનંદન"ના નાટક લખી રહ્યા છે. એનાં કુખ્ય પાત્રો તરીકે શ્રી ન્દાનાલાલ, શ્રી ઠાકોર, શ્રી ખજરદાર વગેરે છે. Hero કુખ્ય પાત્ર તરીકે શ્રી જ્યોતીન્દ્ર છે નાટકનું વસ્તુ એ છે કે શ્રી જ્યોતીન્દ્ર ખરા જીગરથી બધાને ત્યાં નૂતનવર્ષાભિનંદન કહેવાને જાય છે પશુ એ

કહેવામાં કોણ જાણે કેમ સૌને હસવું આવે છે. આથી જાણીતા કવિઓને માઠું લાગે છે આથી એક જગ્યાએ તો શ્રી જ્યોતીન્દ્ર છેડાઈ પડીને કહે છે: "જુઓ કવિશ્રી "નૂતનવર્ષાભિનદન" ન જોતા હોય તો "જૂનાં વર્ષાભિનદન" આપુ" આ સાંભ

ળતા કવિ વધારે છેડાઈ ગયા ત્યારે શ્રી જ્યોતીન્દ્ર દેવેએ સંભળાવી દીધું: "શ્યો તો તો આ લાભો છુ તે અભિનદન પણ પછા લઈ જઈ તમારા હરીફ કવિને આપી આવું છુ" આ નાટક ક્યારે જાણ્યારો તે શ્રી ચદ્રવદન જાણે!

ગૃહાગણ્યમાં પૂરાતો

એક સંનાતન સાથિયો

સહકુટુંબની સ્નેહે ગૂથાયેલી તસ્વીર

બાળક વિનાનો સસાર

તસ્વીર વિનાનું ઘર

સૂનકાર મારે છે.

ફો ર વ ડ સ્ટુ ડિ યો ઝ

—ધૂતપાચેશ્વર, બિલ્ડિંગ, હાકુર દ્વાર, સુઅઈ ૪

જન્મભૂમિ શબ્દરચના હરીફાઈ.

બણે છે ?

પત્રકારિત્વ અને સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં લોકાદર પામેલા નીચેના સભ્યોની સમિતિ ઉઠેલ નક્કી કરીને સીલબંધ કરે છે.

- (૧) અમૃતલાલ શેઠ (જન્મભૂમિ પત્રોના તંત્રી)
- (૨) શ્રી જ્યોતિન્દ્ર દવે
- (૩) શ્રી લાલુશંકર વ્યાસ
- (૪) શ્રી સુદરભ બેરાઈ
- (૫) શ્રી કરસનલાલ માણિક (વિશાંપાલન)

દીપોત્સવી વ્યૂહ

૧૧૦ રૂપિયા

૫૧,૬૦૦

નાં ઈનામો

૧૬ ઈનામ ૩૧

૨૫,૦૦૦ રોકડા

અને રૂપિયા સેર

૧૩

જન્મભૂમિ હરીફાઈ
ચો. બો. ૬૭૨, મુબંઈ ૧.

“હરીફાઈ”

જન્મભૂમિ હરીફાઈનું સા પના હિંક સુખ પત્ર દર રવિએ પ્રસિદ્ધ થાય છે. ચાર ચોપડી બણેવાઈ માંડીને બી. એ. એમ. એ. ચણેલાઓ, ડોક્ટરો, વકીલો, પ્રેક્ષકો, ધંધાદારીઓ અને સાહિત્યકારો સહુ કોઈ વાંચે છે. ૨૦ પાનાં : કિં. ૧ આનો સવાળમ.

૧૨ માસના ધા. ૩-૦-૦

આજેજ ગ્રાહક બનો.

ઝંડુનું નામાંકિત રક્તો-ફેરફેલ-મોલ્ટ નળણાં સળણાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાળાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નળણાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

ઝંડુનું રક્તો-ફેરફેલ-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને લાડીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી તાનાં બાળકો તેમજ મોટાં શૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોષણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર ઝંડુ-રક્તો-ફેરફેલ-મોલ્ટ અવરય અજમાવો.

એકવાર અવરય અજમાવો !

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લીમીટેડ, ગોખલે રોડ, મુબંઈ નં. ૧૪
ફુકાના-ભાડીયા મહાલનવાડી, કાવળારેવી રોડ.

નૂતન વર્ષાભિનંદન

યાદ રાખજો !

ઉત્તમ ચિત્રોની
લેટર આ પ્રતિક
તમને આપ્યે જશે.

મુરારી પિકચર્સ

પ્રજાને લેલે લગવાન
શ્રી કૃષ્ણનો તત્વદેશ
આપતું ધાર્મિક
ચિત્ર

* શ્રી કૃષ્ણાનુન યુદ્ધ *

આપી કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે

તે હવે સગર્વ તૈયાર કરે છે

જેની રૂપાપતો જગત
સાહિત્યના ઇતિહાસમાં
અશ્વરહેલ પામી ચુકી છે

જેણે કવન ગુસ્તર
ગુનાગુણ સ્મરણ
કરાયે છે

ઉમર પર્યામ

લાખોના ખર્ચે
ઉત્તમતા ધરાવતા
મરાઠી રાખર
અને દિશ્વરના
અનેગ જીવન
પ્રસંગો

નિર્માતા • દિવેશીક

મોહનસિંહ

સ્થા
ડૉ. સફેદર આહ

લવ્ય સેટીંગ્સ !
નવી જ ફોનોગ્રાફોસ !
કર્ણપ્રિય સંગીત !
કલાત્મક ડ્રેસો !

વિગત—

મુરારી પિકચર્સ

અહમદ ચેમ્બર્સ, લેમિંગ્ટન રોડ
મુંબઈ

* પાનો *

- સાયગલ
- સુરયો
- વાસ્તી
- ક. લીલાવતી
- યુજ્જ્ઞીલ
- અને બીજા અનેક

..... બધા વગર ચાલે .....

પણ નહિ ચાલે નીચેની વસ્તુ વિના

સાક્ષરતાના સાધન

સૌંદર્યના શણગાર

અને સ્નેહની ભેટ વિના

નોટબુક, પેન્સિલ
હોલ્ડર, ટાંકણી, કામલો
ક્વર વગેરે

સ્નો સેન્ટ, ચામુ,
પાવડર, હેર ઓઈલ,
ફેન્સી બટન વગેરે

ચિત્રોનાં વ્યાખ્યાનો
લેખકોનાં પુસ્તકો
પાળકોનાં રમકડાં વગેરે

ભારત એજન્સી

ફા. નં. ૩૩૧૦૩

જનરલ સ્ટોર્સ

૧૫૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

મગજને ઠંડક આપવા
કિમ્તી વસ્તુઓથી...
સુખદાયક

ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરો

મથલે ઠેકાણે મળે છે!
શ્રી સી મહાબલચંદ્ર
મુંબઈ ૧

રે ખા
ટોનીક

ક્રીઓના સર્વ દર્દો
માટે અકસિર

ખાણી કિમત રૂ. એ
ચોરટોળ જીડ

વજીરોના માટે
વાળ કાટવા માટે

બાદશાહી
સાબુ પાવડર વાશન
સર્વોત્તમ છે

કવિતાની એક કંપના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉકેલ માટે, તકરારી મુકદ્દમામાં એક
સચોટ દલીલ માટે સુદ મગજ જરૂરી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે કંપના વધારે છે
લાખે — મુંબઈમાં આચર્યેલું દિક્ક ફાર્મસી

(૧) કાવભાઈની મુંબઈ (૨) બાધીરાઈ, અમદાવાદ
(૩) હાઈરાઈ, સુરત (૪) લાખાણરાઈ રોડ, રાજકોટ

અમીરી નિવાસસ્થાન
સાદા, સાલ્વક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે મૌથી જુલું

નૃસિંહ હિન્દુ લૉજ

૪ ૧૧૭-૧૧૮, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.
૧ નં. ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એફ્રેસ-“લોજ”

नूतन वर्षाभिनंदन

महाकवि कालीदासतुं अमर रससर्जन

कीर्ति पीक्यर्तुं रमणीय चित्र

मेघदूत

लीला हेसाठ * शाहुमोडक

आगाजन, कुसुम देशपांडे, हरि

शिवदासानी, नलिन गुप्ते अने वास्ती

दिग्दर्शकः

देवकी जोळ

संगीत

कमल दासगुप्ता

निर्माता :

पी. गी. अवेरी

कला

आर. रोपं

विगता भार लषोः श्री क्लिप्स ८५ मेघन शो, मुंभर्ध १४.

नूतन वर्षाभिनंदन

अशियाटिकतुं अलभेलुं . मनोरंजन

पनीहारी

शांता आपटे * सुरेन्द्र

(असे. अं. कन्सर्नाना सौजन्यधी)

याकुभ, कनैयालाल, गुलाब, विक्रम,

अनिता शर्मा वगेरे

दिग्दर्शकः

गुंजल

विगता मष्ट लषो

सुप्रिम क्लिप्स डिस्ट्रीब्युटर्स

८५, दादर मेघन शो, मुंभर्ध नं. १४.

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપક્રમે

બૉમ્બે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો.

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પલેક
ખનાવી આપીશું.

ડિઝાઈન્સ
બ્લોકસ
સ્લાઈડ્સ

ટે. નં.

૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોઝ રફીટ, કોટ, મુંબઈ.

ત પા રિ

તાવની અકસીર દવા

ફક્ત ત્રણ જ દિવસ દવા લેવાથી તાવ
ઉતરી જાય છે અને આવતા તાવ અટકી
જાય છે, તાવ પછીની નબળાઈ મટાડે છે.
લૂખ લગાડે છે અને દરન સાફ લાવે છે

૫૦ ટીકટીની બાટલી ૧નો રૂા. ૧)

૨૫૦ ટીકટીની બા. ૧ના રૂા. ૨)

સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

૨૩૩ મેન્ડી મપી, સીમડાચોક, મુરબ.

૩૭૫ કાલમાદેવી રોડ, મુંબઈ.

નુતન વર્ષાભિનંદન

‘નવયુગ’ અને ‘પીઅરલેગના’ નુતન વર્ષાભિનંદન

પુસ્તકો વાંચી રહ્યું છે

જીવનની ગ્રામીણ સામે લડતી જે બડોની નવરંગી કથા

દિગ્દર્શક—શોરી દૌલતાલવી (મીઝાન્ય મિતરના)

શ્રીમિત્ર—નેહપ્રભા, પરેશ એનરલ્થ [સો મિ] મુનોચના

ચેતરલ્થ, વસત ઘેગડી, દાર કાશ્મીરી

તેવાર થઈ રહ્યું છે દિલ્લા રૂપેરી પરદે નવો વળાક લેતી સનસનતા પ્રસંગે

અને ક્ષુભવનારી ઘનાઓથી પરીપૂર્ણ કલાણી રજી થાય છે

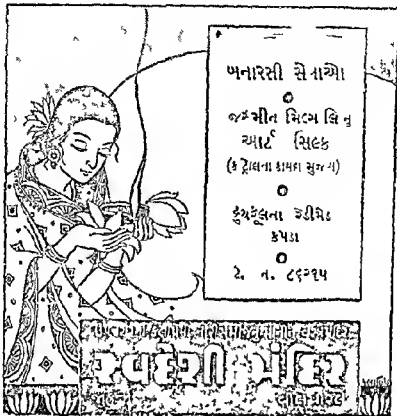
દિગ્દર્શક—પામ્થા

વેદી શહીદ લલિત

શ્રીમિત્ર—ગીના નિઝામી, શ્યામ, કે. એન. મીઘ, દાર કાશ્મીરી, સરોજ

બોરખર, કેસરી, રણધીર, રાજ નિધાસ.

પ્રકાશક . પીઅરલેગ પિઅર્સ ૧૧૬, ચંતીરોડ મુબઈ નં. ૪.

ખનારસી સેનાઓ

જન્મીન મિલ્ક લિ મુ
આર્ટ સિલ્ક
(ક ટ્રેલના કામના મુગના)

કુચકૂલના રૂડીમેડ
કપડા

૨. નં. ૮૬૨૫

સ્વચ્છતા આંદોલન
સ્વચ્છતા આંદોલન

રામતીર્થ આહી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગજના જ્ઞાનવર્તુઓ બળવાન બને છે. ધોળા વાગ કણા થાય છે, ખરના અટકે છે દાહમા વાગ ઊંચે છે જોડા મટે છે ગાઢ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ અને આજોડી દષ્ટિ વધે છે બી રૂતુમા બહેને, પુરૂતો બને માગડો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

કિમત નાની બારતી બે રૂપિયા
મઘી બારતી માસાનમ રૂપિયા

શ્રી રામતીર્થ શે ગા શ્રમ

૪૪૮, મેન્ડરુર્ડ ગાડ, સુબંધ ૪.

નૂતન વર્ષાભિનંદન

ન્યારે હિંદમા
સંસ્કારની
સરિતા વહેતી,
સૌંદર્યની
પૂજા થતી,
કલાના
સન્માન થતા

તે સમયના
ભારત
વર્ષના
ગારવશીલ
યુગની
ગૌરવકથા

અમર પિકચર્સનું જાનવલ્યમાન કલાસર્જન

રત્નાવલિ

દિગ્દર્શન
સુરેન્દ્ર દેસાઈ

સંગીત
ગોવિંદરામ

કલાનિર્દેશક
આચાર્ય અને દેવેન્દ્ર

ભૂમિકા :

સુરેન્દ્ર * રત્નમાલા

(મકાશના સૌજન્યથી)

ઉષા મંત્રી • કે. એન સીંગ • માયા
બેનરજી • નંદકિશોર • લીલા મિશ્ર

સર્વ હક્ક સ્વાધીન

એકસેલન્ટ પિકચર્સ

૩૩ ડી. ત્રિલુવન રોડ, સુબર્ષ ૪.

आ काव्यत्रयाने

तमारां धरमां

कायमने माटे

सायवी राप्पो

• • •

अजंपानी माधुरी

लेखक : स्वप्नस्थ

किंमत : दहा रुपिया

• • •

कल्याणुयात्री

कवित्री जगद्वार

किंमत : सवा रुपिया

• • •

कवि नानादासना
काव्यत्रयाना आयिला सेरा

• • •

कवि जगद्वारना

काव्यत्रयाने

राष्ट्रिकाः नंदनिकाः सज्जनिकाः

रासयंद्रिकाः

• लपोः

अन. अम. त्रिपाठी लिमीटेड

प्रिन्सेस स्त्रीट, मुम्बई २.

तमारा धरनी राणी माटे

सुंदर रूप-गुण-कला अने संस्काराची भवभवतां
गृहकथ्यांगी छ सुंदर प्रकाशना

धरनी राणी

लेखक : श्री. कुंदरसी धरमशी संपद

भाग १-२-३-४-५ साथे

किंमत : रु. ६ १२-०

भाग १-२

(२) संस्कार लक्ष्मी

भाग १-२

रु. १-१२-०, पी. पी. १२ आना

(३) वीसमी सहीतुं

पाकशास्त्र

किं. रु. २११, पी पी ६ आना

(४) पुद्धिविलास

कुरमना वपतमां सुदिनी कसोटी करनारा
पुद्धण कायदा-विभाषा किंमत रु. ५०

पी. पी. ८ आना

(५) गृहिली मित्रः

किंमत रु ५० पी. पी. अर्थ रु. ०-८-० प्लुट्टं.

(६) आयणो धरसंसार

किंमत रु. २) पी. पी. ६ आना.

आ छ पुस्तकाना मात्र रु. २८) पी. पी.

अर्थ रु. २ प्लुट्टं. छ पुस्तकां अथवा मनपसंद

पुस्तक अवास घाल ते पडेलो मंगारी द्या.

अवास यनां मगी शकरो नदि. तमारे ओपरे

गोडली आपो.

लपोः

अन. अम. ठककरनी कंपनी

पुद्धसेलर्स-पब्लिशर्स: १४०, प्रिन्सेस स्त्रीट

मुम्बई-२

આ ત્રણ પુસ્તકો દરેક કુટુંબમાં

અવશ્ય
હોવાં ધટે.

(૧) પ્રેમ અને પુરુષાર્થ — સોપાન

[સંસારચક્ર અંધાવલિનાં આર પુસ્તકોનો
સળંગ શ્રેય-લેટ-આવૃત્તિ]

- ૧૨ દિરંગી આટાપેટ ચિત્રો
- પુષ્કળ સુશોભનો
- સળંગ કાપડનું બાઈન્ડિંગ
- ત્રિરંગી મદલું ગમે તેવું નેકટ

કિમત ૭-૮-૦

(૨) લગ્નસાધના — સોપાન

કિં. ૨-૮-૦

(ખોજ આવૃત્તિ-સુશોભનો સાથે)

(૩) લગ્ન: એક સમશ્યા — સોપાન

(ખોજ આવૃત્તિ) કિં. ૨-૮-૦

[૮. ખર્ચ છુટું]

લગ્નનાં જીવંત દૃષ્ટિનિદ્રુથી આલેખાયેલા આ ત્રણેય
પુસ્તકમાં લગ્ન, જીવન અને જીવનના ધર્મો
વિષે કુટુંબના દરેક માણ્યમને ઉપયોગી જોઈ
ધણું આતાં ગૂંધાયેલું છે લેટમાં પણ
આવાં જ પુસ્તકો આપો.

—: લખો:—

જીવન સાહિત્ય મંદિર

૪૦૪, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ-૨.

સૂરજ મુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં

બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિમત: આઠ આના

... પરિમલ પ્રકાશન...

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

(૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,

૨૦૦/ઈ વિઝલભાઈ પટેલ રોડ,

મુંબઈ, ૪

(૨) વિદ્યકર્માબન્ધુ સ્ટોર્સ,

૪૦ કાંદિવાડી, મુંબઈ.

☆ તહેવારોમાં ☆

સ્વાદીષ્ટ ફરસાણુ મનગમતી તથા

વાનગીઓ બનાવવા

ન્યુ વિનેટ ઓઈલ મીલ

સ પૂર્ણ આત્મીયણું ૧૦૦ ટકા શુદ્ધ તલનું તેલ વાપરો

બાવ મણુના રૂ. ૧૬ * * * ટે. નં. ૨૧૦૦૪

૨૧, શાવન ચાલ, વીદ્યમન ટ્રેડિંગ પાછળ

સોપાટી, મુંબઈ.

નોંધ:—આડકોની નજર, સામે તલ પીથી

તેવ કાઠી આપવામા આવશે. તેથીમાં કોઈ

પણ પ્રકારની ભેગભેગ સાખીત કરનારને

રૂ. ૫૦૧ ધનોમ આપશું.

तमात्रं शौचार्थं भाष्यो

कान्ति
 2/1/57

स्वस्तिं क ओरल भीस्, लीभीटेड, मुंअध, १५

આ રહ્યાં
ગુરુકૃષ્ણી રૂઢપુષ્ટ
બનેલાં બાળકો

ગુરુકૃષ્ણી ઉછરેલા આ સુંદર બાળકોને ગુરુકૃષ્ણી જાહેરાતોમાં તમે
કશી વખત જોયાં છે. દિલ્લા માતાજીને બાપ્પે જ એમનાં જોડલાં જાણીતાં
અને પ્રિય બીજાં બાળકો હોઈ શકે છે. તેવું કારણ સ્પષ્ટ છે.—તેઓ

પારલોઝ ગુરુકૃષ્ણી ધીરકીટના પ્રતિક છે

श्रीशिवभक्त
१९४५

तंत्री : डालक

RYTHM CIGARETTES

मधुर भीत का पैदा
 नाचती केम तपसा विहारी
 लहरा सदनके नाच क्यारी
 मय दे कलीक काने दु-वना
 सिलरी केम इया तमाकुन
 चिमकचपणी शीघ्रम सियारेक

इसना आना बार

री ध म सीगारेक

ORDER ADVTS. STR. 10731/92

GOLDEN TOBACCO CO BOMBAY 28

ગુલામીએ ઠીકું એક સપનું ગુલામી

અલો દિલ્હીએ વીર હાકલ પડી છે
 કતારો શહીદો તણી ઉપડી છે
 નિશાને જનેતાની મુક્તિ જડી છે
 મરીને અમર થાવા કેરી ઘડી છે

કંસનદાસ માણેક

જન્મભૂમિના—

વૈશંપાયનની કૃતિને

આ

રેકર્ડની

સઘળી

આવક

યંગ ઇન્ડીયા

ના

સંચાલકો

ડી. એમ. ૮૪૩૧

રેકર્ડ પર

રજુ કરે છે

આઝાદ

હિંદ

ફોન

મદદ

ફંડમાં

જરૂર

મોટી સત્વરે

ખરીદો

“નીલમ” શ્રીલક્ષ્મીના પ્રાયોગની

રેકર્ડ્સને સેટ બહાર પડી ચૂકેલ છે

લખો :-

નેશનલ ગ્રામોફોન

રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડાલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ

હિન્દની લુનામાં લુની

મુવિખ્યાત વીમા સંસ્થા

[સ્થાપિત ૧૯૧૦]

નવું શંદગીનું વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલું કામ રૂ. ૯૯,૯૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલું કામ રૂ. ૧,૨૨,૬૬,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલું કામ રૂ. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને આકસ્માતના વીમા કામનું ખાતુ ખોરી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ કંપનીને ૩૨ વર્ષના લાંબા દરિયાસમાં ૧૯૪૫ ની સાલ એક નવું પ્રકરણ ગણે છે.

સત્તાવાર ધાપણ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦

ભરપાઈ થયેલી ધાપણ „ ૧૨,૫૦,૦૦૦

કુલ આરંભામત „ ૮૫,૦૦,૦૦૦

ચાલુ કામકાજ „ ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦

પ્રીમીયમ આવક „ ૧૮,૦૦,૦૦૦

ભાઈફ ફંડ „ ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ ખાતુન, એવોગે સ્ટ્રીટ, ૧૧૦ મુંબઈ.

શંદગી-આગ-દરિયાઈ-આકસ્માત

સ્વરસત્રાટ

સા યગલ

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન

જાગણી

સ્વરકીર્તરી

સુ રે યા

શ્રી જયંત દેસાઈ પ્રોડક્શન્સનું સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

ત દ ખી ર

દિગ્દર્શક :

જયંત દેસાઈ

એમાં

મુખારક, જીલ્લુનાઈ,
સાવવી, રેવાશકર
અને બે નવીન તાગીમગો
રાજગણી અને નીલોકર

જયંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

આગામી ચિત્ર

સોની મહીવાલ

ધંધરલાલ : બેગમપારા

જયંત દેસાઈ

પ્રોડક્શન્સનું

તિહાસિક ચિત્ર

જ હાં ગી ર

પુરશીદ એમા રલ્લુ યાપ છે

કૃપાળુ સીનેમામાં ચાલુ છે

વલ્લભી શકે છે.

સુદની સુસ્તેનીઓ હવે વગરમગ પુરી થઇ છે અખતના કાચો માન ને અપાત કન્વે પન્નો હનો તે ન્વે મળે છે એટલે હવે અમે મગ્ગુત ગીને ગનાવેની હિન્દ સામકયો મારેની આપની માગણી પુરી મ્ગી શકીએ તેમ છીએ

હિન્દ સામકયોને હિન્દની સાઈકલ ગનાવનારી સૌથી મોટી સરયાએ હિન્દના રસ્તાઓની સિવિલ િ સ્થિતિના કારણે ખમવા પડના ધસાગત ર્ડોની વગે એવી રીતે તેમને ખનાવેની છે હવે ૨૦-૧૫ અને નીચા ટોળાવો હવે, સાઈકી મર્ડી ડુબીઓમા

ગેરડી—સાઈમની ખનાવમા કોઈ ખાગ હલુપવાનો દગો તે તેની મ્ડેની ખરીની મ્પો વગી એક વગમા એ તેને કપનીના કાગખાનામા પડેલ્લી કમ્વામા અવો તે તેને નવેનગ્ગી નાખી નાપસામા આવશે

ઓ ગીવા ધોરી મ્ગાઓ ઉપ, સુર્પના તગકામા અને નન્મના વગના મા તેઓ તમને વરો સુધી તમીક મુખ એન્ધારી મેના આપે છે ફેર્મ અને ફેર્મો મીકન્ડાન્ મોટી છે કોમીઅમના બાગે આગી રીતે પેટ વડાવેના છે, હેન્ડમ-ખાર અને મગ્ગસર્મ સુદ દેખ વના નાવેના છે હિન્દ નાપગેના ગન્ડગ દારંગે અને ટ્યુબો વડાવેલ છે પ્રકો મારે ૨૦ અને ૨૫" ફેર્મો અને ખાનુઓ માર્ટે જુની જુની વ્તનના ગેનો અવગા રેપેર પાર્ટસ સર્ડનારની ગળી રાકે છે

હિન્દ માઈકલ્સ લીમીટેડ, ૨૫, વન્ની સુખર્જી.
 મેનેજમ એજન્ડો (૧૯૧૫) ઍર્સ લીડ
 મુખ્ય ઇનામ માર્કે એ ન્ડો
 નેશનલ ટ્રેડમ્. હક, કાવખાદેની વોડ, મુખર્જી.

પહેલાં એણે પોતાના સૌંદર્યથી વૈશાલીના લીચ્છવીઓનાં
દિલ છત્યાં. હવે મુંબઈનું મન છતી રહી છે.

કલા
અને
સંસ્કારનું
કલા
રત્ન

આપના
શહેરમાં
આવે
ત્યારે
અચૂક
જેશે

આઝપાલી

દીગ્દર્શક નંદલાલ જસવંતલાલ.

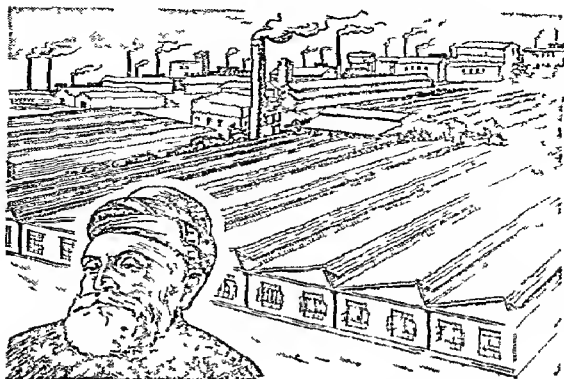
લક્ષ્મી પ્રોડક્ષને તૈયાર
કરેલું મુરલી સુધીટાન
ચિત્ર

રોક્ષી માં
ખીન માસમાં ચાલુ છે.
રૂઝિયા પ્રકાશન

ઃ અભિનય :

પ્રેમચંદીબ, સવિતાદેવી, છવન,
અરૂણ, જગદીશ, ખદ્રીપ્રસાદ,

હિંદના ભાવિ વિકાસનો તાણોવાણો

આંત્રિક હિંદમાં મુતરાઉ કાપડની ૪૦૭ મીલો છે. ૧૮૫૩ માં-
આંત્રિક એક સદીથી આજા ગાળા પહેલાં- હિંદમાં પહેલી મીલ
સ્થાપવામાં આવી હતી. હિંદના ઔદ્યોગિક વિકાસમાં મુતરાઉ
કાપડનો ઉદ્યોગ અત્યંત મહત્વના કેન્દ્રરૂપ બની રહ્યો છે અને
તેના વિકાસમાં તાતા કુટુંબે તેના પ્રશાસન કાર્યો નોંધાવ્યા છે.
તેના પ્રથમ ઔદ્યોગિક સાહસરૂપ એંગ્રેમ મીલ્સની સ્થાપના
૧૮૭૭ માં ઉદ્યોગક્ષેત્રના મહાન અગ્રેસર જમશેદજી તાતાના
હસ્તકે થઈ હતી.

હિંદની જનતાએ હવે પરદેશી કાપડ ખરીદવાની જરૂર નથી
હવે હિંદ પોતે તેના પુરપુત્રીઆને પમદ આવે તેવું ઉચી જાતનું,
તરેહવાન અને મર્વના ખીઆને પોપાઈ શકે તેવું કાપડ પુરે
પાડી શકે છે.

રાષ્ટ્રની મેવા બળવવાની અમારી ઉમ્મદ છે.

ધી સેન્ટ્રલ ઈન્ડિયા સ્પીનિંગ લીમિટેડ

એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની લીમિટેડ.

અને જ એ જ નમ: તાતા ઈન્ડસ્ટ્રીઝ, લીમિટેડ.

બહાલથી વંધાવી લીધું છે. મુંબઈએ, આ ચિત્રને

કુટુંબ સેવા

પિતાએ લાડકાડથી
લાલનપાલન કરી
પુત્રને મહુદા કર્યો
પરંતુ કુટુંબ અને
સસારની જવાબદારી
સંભાળવાનું પુત્રને
ક હું ત્યા રૈ—

અલીનય—

મો તી લા લ

ન ર ગી સ

મજહુરખાન

આશાલતા, ગાપ
નાગેન્દ્ર મજહુદાર
અને નવિન યાજ્ઞિક

દેશ સેવા

પુત્રે દેશસેવાની
દલીલ આગળ
ધરી, કૌટુંબિક
જવાબદારીઓ
ફગાળી દીધી
પરિણામે—

વીસમી સદી

કુટુંબસેવા ને દેશસેવાના પ્રશ્ન પર જગી જતાં ધર્મશિલો પડ્યો બીલે છે.

દિર્ઘર્શન : એમ. ભવનાની

વાર્તા—
ઇનાફી રામરાવ

પટકથા—સવાદ
પં. તરોત્તમ વ્યાસ

સંગીત—
પન્નાલાલ ઘોષ

ભવનાની પ્રોડક્શન્સનું આજની ઘડીનું સમાજ ચિત્ર

દરરોજ—

૪, ૭, ૧૦

શની, રવિ,

૧ વાગ્યે.

સ્વ. સિત્ત ક

એડવાન્સ

સુકીર્ણ :

૧૦થી ૧૨

૩થી ૬

ડાયમન્ડ નેશનલ સ્ટુડીઓઝ પ્રકાશન

દિન્દી (કાવ્યી)

ખળવંતરાય ક. ઠાકોર

- દિન્દીમાં શું લખશે, રામ ?
- (૧) આરક ખર્ચ-ચોપડે દામ.
- (૨) ખચતખોટ વધઘટ તો ગુપ્ત,
ઉત્તમુલ્લટ, અચ્યંતર હુપ્ત;
દિન્દીમાં તે ના જ લખાય
અંતરમા મ ન જે પ્રીછાય
- (૩) નિય નિમિત્તક સમય નિળખ
પ્રવૃત્તિકમ સકુલ ને શીખ,
તક માચચે જ દૂઝી રહે,
ચૂકચે પાળ કર ઘમવા કરે,
સમય નોંધ એ આમાં વ્યર્થ
એ તો નાન્દિવસ કંઠસ્થ.

- (૧) તો શું આ દિન્દી છ નકામ ?
ના કેા એા ગુણ અભિનામ
હુત્ત મસિક, હુત્તર રીન
ઉપચોગી એ બને ખચીન,
વહુલી પ્રિય જલુચી પલુ થાય
કદિ લેટાય, કદિ ચૂમાય,
અચુડે ય વનિક મિચાય !
કદિ છેડાય, કદીક દુગાય,
કદીક દિન્દીનામ પૂજાય.
અમૂંચ ધન, રે મિત્ર સછવન,
ચુગાહુખમ ધી, દટયાતંગન,
બનેા નિન્દિ નિજ વિકાસ મિંગળ ૨૪

કવિ.કથાઓ

મૂળરાંજ અંબરિયા

લૅકનની કવિતા

ગ્રેસીડન્ટ લૅકને તેમના, જીવનમાં એક જ કવિતા લખી હતી. એમણે એમની વાહતા પર એક પત્ર લખ્યો. "પરજીવા નેટલું હું તને આહતો નથી."

પત્ર મળતાંવિંત જ મેરી ટોડ, તેની બાવિ પત્ની, દોડી આવી અને તેના કર્કશા જેવા સ્વભાવ પ્રમાણે લડવા અને રડવા માંડ્યું. લૅકન એના કોપી અદેખા સ્વભાવથી ત્રાસી ગયો હતો. છતાં કોષ અને રડતી ન જોઈ શકે એટલો સુખન હતો. એણે એને બાથમાં લઈ સુખન કર્યું ને દિવસગીરી તળેર કરી.

૧૮૪૧ના જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખે એમના લગ્ન નક્કી કરવામાં આવેલા. પણ લૅકનને તે દિવસે કયાંય પત્ની નહોતે. એ લગભગ માઠો, ગાંડો થઈ ગયો હતો. એનું મગજ લમી મથુ હતું અમ અદ વાકયો બોલતો હતો. ચેતાત જીવુ નથી એમ કહેતો હતો ને "આત્મધાત" પર એક કવિતા લખી રમીગદિલના એક છાપામાં તે છાપાં મોકલી, તે છપાઈ પણ ખરી એ આપવાન ન કરી જેસે એ માટે એના મિત્રોએ એની પાસેથી છરી ખૂટવી લીધી.

એ પછી તે લૅકન જીવો અને મેરી સાથે જ પરણ્યો પણ કર્કશા સાથેના જીવને એની કવિતા મારી નાખી.

આમ અમે રેકાને એક સરસ કવિ મળતા મળતાં રહી ગયો ને એપ્ર પ્રમુખ નબ્ધે.

કવિ અને કર્કશા

કર્કશા પાતી ધરાવતા અંધ મીલ્ટન પાસે

કોષ એ. તેની પત્નીનાં વખાણ કર્યાં: "તમારી પત્ની તો કોષ સુંદર મુલાખ જેવી છે."

"ગુલામ તો દેખાતું નથી" મીલ્ટને કહ્યું: "પણ કાંટાને મને અનુભવ થયો છે ખરો."

મુશાયરા!

નવી સાલ પૂછે જૂની સાલને કે-
"કહી છું શકે શા થશે હાલ મારા?"
જૂની સાલ કહેતી ખૂટીને અદાથી.
'મને તો સુનાયે દુખારા, દુખારા!'

(પાલમુકુંદ દવે)

ફેડરિકની ટ્રેજેડી

પૂર્ણાના મગ્ન ફેડરિક ધ ગ્રેટને ટ્રેજેડીએ કમખતોને બાંધે ધખરો હતો. લખી લખીને એ તેના સમકાલિન વોલ્ટેરને આ કશ્ચિકાઓ વાંચી સમજાવતો.

હેવટે એક દિવસ વોલ્ટેર કંટાળ્યો ને રાતને સંભળાવી દીધું કે તેની કશ્ચિકાઓ ખરેખર કશ્ચિકાઓ જ છે; તેમાં કંઈ દમ નથી. મલમાં કંઈક લખે તો સાઈં.

આથી ગુરસે ધર્મ ફેડરિકે તેને ફેદમાં નાખ્યો. કેટલાક મહિનાઓ પછી વોલ્ટેરે તેનો મત અદલ્યો હજો આની ફેડરિકે તેને છોડ્યો અને ફરી પાછો કશ્ચિકાઓ સંભળાવતી શરૂ કરી.

અધું સાંભળ્યા બાદ વોલ્ટેરે ઉભો થઈ આલવા માંડ્યો.

"કેમ, કયાં જાય છે?" ફેડરિકે પૂછ્યું.

"પાછો જોવમાં" વોલ્ટેરે કહ્યું

તે દિવસથી ફેડરિક ધ ગ્રેટ કાવ્યમાં કશ્ચિકાઓ

સપ્તમી માંડી વાળી.

કવિનું ગૃહજીવન

મુસાફરીમાં સામાન લેવો કવિવર ટાંગોરને ગમતો નહિ. જેમના મનની ચેતના સૂક્ષ્મ હોય છે તેઓ રથૂળ સામાજિક બાર સહન કરી શકતા નથી, એથી દુઃખ પામે છે.

મુસાફરીએ તીકળતી વેળા કવિ પત્નીને કહેતા: "આટલા બધા બોળતને લઈને શું કરવું છે? મૂઝી દે એને." ત્યારે કવિ-પત્ની તાડુટી ઉડતાં: "હૈયાં છોકરાંવાળા ઘરમાં ભગવડા બનવું નહિ ચાલે." જરૂરીયાત પુરતાં ચાર કપડાં લઈ ચાલી તીકળવું કવિને ગમતું.

મુસાફરીમાં સ્ત્રીની ઈચ્છા એ જ હોય છે કે ઘરસંસારને ઉપયોગી એવી બેચાર ચીજો સાથે હોય તો રસ્તામાં મુંઝવણ ન નડે. પુસ્તકો દહિમાં આ વસ્તુ ખટકે છે. તેને આ "બોળને" લાગે છે, ત્યારે સ્ત્રી તેમાં સગવડ જ શુભે છે. કોણ બાણે ક્યારે કંઈ વસ્તુની જરૂર પડશે? એટલે મુસાફરીમાં સ્ત્રી પુસ્તકો નજર ચૂકાવીને પણ એવી ચીજો સાથે લઈ લે છે.

કવિના ગૃહજીવનમાં પણ આ સામાન્ય નિયમ પળાતો આવ્યો હતો. કવિપત્ની સંતાડીને એવી ઘણી ચીજો સાથે લઈ લેતાં અને હસીને કહેતાં: "શુઓ તો ખરા, આવા માણસ સાથે તે કેમ સંસાર ચલાવી શકાય? જ્યાં જઈએ ત્યાં માણસોનો મેજા એમને મળવા એકદો યજ્ઞ જાય. એમની આગતાસ્વાગતા કરવી આ-પાણીની વ્યવસ્થા કરવી, પુરી-કચેરી, મીઠાઈ તૈયાર કરવી; એ બધું કંઈ આપમેળે થોડું જ તૈયાર થઈ જતાવું છે? પણ એમને સમજવે કોણ?"

આદર્શની ખેંચતાણમાં અનેક વખતે અનેક ચીજો ત્યાગી દેવામાં કે પોતાની જાતને દુઃખ

દેવામાં કવિએ કંઈ બાકી રાખ્યું નહોતું. એમનો આદર્શ ક્યારે કંઈ વસ્તુ એમને તમગરી દેશે એની કવિપત્નીને નિરંતર ચિંતા રહ્યા કરતી.

કવિનું ટીખળ

કવિ દલપતરામ વડવાણ શહેરના હતા. તેઓમાં સીધા કવિના કરવાની બહુ સારી શક્તિ હતી. એ વેળા એમની ન્યાતમાં બે બે આગેવાનોને તે કારણે બે પક્ષ પડેલા. એકના આગેવાન ગૃહજીવન ને ખીળના દયારામ હતા.

કોઈકે કિશોર અવસ્થાના દલપતને આ ઝગડા પર કંઈક કવિના કરવા હતું. કવિએ તરત બેડી કાઢ્યું:

"મોટા એટલા બારણાં
ને નાની એટલી બારી;
"દયા" હારે વેર કરીને
"જશુકે" જખ મારી."

ને આ કાવ્ય તો વડવાણ શહેરની શેરીએ શેરીએ ગવાવા લાગ્યું. જગજીવનનો પક્ષ આથી ખૂબ ઉત્કેરણો. ને આ કવિનું કરનારને સિક્કા કરવા ન્યાત એકી કરી.

પણ છેલ્લી ધડીએ ત્યારે ખગર પડી કે એનો રચનાર ગણામાઇ વેરીયાનો દીકરો દલિયો છે ત્યારે શુરો ધરાને ખરો સફૂ ખેલદિલીથી હસી પડવા.

અસલ અને નકલ

અમેરિકાના બોસ્ટન શહેરમાં પુસ્તકોના જાહેર લીબ્રેરીમાં એકગર એક વેળા "કોમેન્સેન અને ખીળ" કાવ્યો" ની પહેલી આવૃત્તિની એક નકલના સાડા પંદર ડોલર ઉપન્યા હતા.

અહીં કોઈ અસલ કવિને જ હરરાજ કરીએ તોય એટલી રકમ ઉપજો કે કેમ એ ચાંકા છે.

મટકી માટીની નારી, એમાં - મોહન માયા રે,
અનાથના નાથ મોંઘા, વિરાટ સમાયા રે,
લોળી લોળી રે....(૨)

ઉકોતેર કૂળ તારાં, તાર્યાં તેં સુહાગી રે
અનંતનેા પંથ આદ્યો, સારી તું તેા ત્યાગી રે

ભરવાડણુ : કેા 'દી' આવી લાળી ન મેં મૂરત રૂપાળી રે
આનંદની હેલી આજે મળતાં વનમાળીરે....

લોળી રે ભરવાડણુ... (૨)

લોળી લોળી રે ભરવાડણુ (૨)

સંઘગાન : જળકીને જોયું તેા મટકી દીસે નહીં,
પલકમાં પ્રગટતી દિવ્ય માયા;

અખિલ પ્રહાંડમાં એક જે છી હરિં,

પંચમહાભૂતમાં છે સમાયા.

માટીતું માળખું એમ કૂટી જતાં

પ્રહા લટકાં કરે પ્રહાં પાસે;

લોટ ભરવાડણુ લાગ લીધો પછી.

નિત્ય પ્રહાંડના લખ્ય રાસે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીમ’

લેખક ત્રીબે

ગુજરાતી ગઝલનો પૂર્વકાળ અહીં પૂરો થાય છે અને હવે નવા કાળનો જન્મ થાય છે. ગુજરાતી જનતામાં ગઝલ આજે પણ લોકપ્રિય છે એટલે ગઝલનું થોડું અંશદર્શન કરાવવામાં આવે તો થોડું યર્ષ પડશે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલનું આગમન સુરી વાદી પ્રેમની ભાવના સાથે થયું. તે પછી પાર્શ્વ-પ્રેમ, દેશપ્રેમ તથા અન્ય ભાવનાઓ ગઝલ રંગાર્ષિ આજે આપણે ગઝલનું એકદેશીય નદિ પણ સર્વદેશીય સ્વરૂપ લેઈએ છીએ.

ઉર્દૂ ભાષામાં પણ ગઝલનું સ્વરૂપ સર્વદેશીય છે. ગુજરાતી ગઝલ અને ઉર્દૂ ગઝલમાં કેટલાક તાત્વિક બેદા રહેલા છે. ગુજરાતી ગઝલ ગુલુ અંશે સંકલિત-મુસન્નસીલ હોય છે જ્યારે ઉર્દૂ ગઝલો અસંકલિત-ગેરમુસન્નસીલ હોય છે. મૌતાના આસીના મંતવ અનુસાર ઉર્દૂ ભાષાનાં સંકલિત ગઝલ સુરી કવિ મીર હદી ગુલુ અંશે લખી છે કવિજ્ઞ ઇકબાલની ગઝલો પણ સંકલિત છે. ખીશ પણ હૂટીછવાઈ એવી ગઝલો મળી આવે છે. છતાં ગઝલનું અસંકલિત સ્વરૂપ ઉર્દૂમાં અદ્યપિ પ્રાધાન્ય ભોગવે છે. હારમીમાં સંકલિત ગઝલનું કાંઈક પ્રાધાન્ય છે.

ગુજરાતી ભાષા માટે તો જેમ પહેલાં જન્યું છે તેમ સંકલિત-મુસન્નસીલ ગઝલો લખાય એ પસંદ કરવા થોડું છે. છતાં અસંકલિત-ગેરમુસન્નસીલ ગઝલ લખવાની જો કવિઓ રુચિ ધરાવતા હોય, તેમના ઉપર એમ નિયમ તરીકે અંકુશ મૂકવો એવું મારું મંતવ નથી. આ જો સ્વરૂપમાં જુદી જુદી કળા છે. અસંકલિત ગઝલમાં ભાવ અને કળાનું વૈવિધ્ય ટપકે છે. તેનું આલેખન સરળ

હોય છે. કવિ એમાં મુક્ત વિદાર કરી શકે છે અને આ વૈવિધ્ય કળાસાધ્ય હોય તો આનંદ આપે છે. વળી એમાં રસનું ચપચપ સમાવી શકાય છે. સંકલિત ગઝલમાં એક ભાવના હોય છે અને એક ભાવનાના અંતરગત ભાવો પાંધિત પડે છે. વૈવિધ્ય તો એમાં યે હોય છે પણ તેજો પ્રકાર જુદો હોય છે એવી ગઝલ એકસુરીલી-એક ભાવનાસહી અને છે. કવિ વાંચકના મન ઉપર એક જ વિચારની પ્રતિબંધા પાડી શકે છે. સંકલિત ગઝલ રચનાર કવિ એક ભાવનાની સુરીલતાની જમાવટ નહિ કરી શકે તે ગઝલ રસ આલેખો જવાનો બધ રહે છે. ગુજરાતી ગઝલોમાં કુદરતી રીતે જ સંકલિત સ્વરૂપ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. એટલે એ માર્ગે પ્રગતિ થાય તો ઇચ્છવાનું છે. ગઝલમાં ભાવના અને ઉર્મિ બેટલી ગળવાન દરો એટલી ગઝલ અસરવાળી બનશે. અંગ્રેજીમાં જો લીરીકલ પોએટ્રી કહે છે, તેવા ગુલુ ગઝલ ધરાવે છે પ્રથમ તો સિદિક નાનું હોય છે અને તેમાં ઉર્મી સામગ્રીપ્રધનતાથી વડે છે. શેરી અંગ્રેજીમાં-કવિ છે. એટલે અજાણ ભાવનાની દિષ્ટિએ તે ગઝલકાર છે.

ગઝલની કડીઓ.

ગઝલમાં કેટલી કડીઓ હોવી જોઈએ એ મારું કશું સત્તાવાર નિર્ણય થયો નથી. પાંચથી એકથી અને અગીઆરથી વધુ કડીઓ ગઝલમાં નહિ લખવાનો નિયમ પાળવામાં આવે તો પસંદ કરવા જોઈએ. જે થોડીક સુંદર કડીઓ હોય તો એટલો વધારો ખીનઆવકારવાઈ નહિ ગણાય. હારમી-ઉર્દૂ ગઝલકારોએ વિસ્તૃત ગઝલો પણ લખી છે. આ દાખલાનું અનુકરણ નિયમ તરીકે તે ઇચ્છવાનું નથી લાગતું.

ગઝલની ભાષા

ગઝલની ભાષાનો પ્રશ્ન પણ ચર્ચવા જેવો છે. ગઝલની ભાષામાં સંસ્કારિતા અને વિશુદ્ધતા પસંદ કરવા ભેગ છે એવો મારો નત્ર મત છે. યુગગતી ગઝલો અબુધા યુગરાતી ભાષાના તત્વવાળી હોવી જોઈએ. એવા પ્રયોગવાળી ભાષા ન હોવી જોઈએ કે ગઝલ કિલ્લેટ યદ્ બલ્ય. ગઝલને અનુરૂપ યદ્ પડે ત્યાં ધણી શબ્દો યુગરાતી ભાષામાં છે એ વિષે 11 પાનાં જાન ખીલવવાની આવશ્યકતા તો ખરી. ગઝલમાં મિયાશ અને ભાવનું તાદરશ ચિત્ર ખડું રવા માટે પારિભાષિક ફારસી શબ્દો ગઝલમાં 11 પાનાની આવશ્યકતા છે. અગ્રેણ ભાષામાં ઉમર મધ્યામની રૂબાઈઓનું ભાષાન્તર કરતા શ્રીટકરરહેને ણુ આ વસ્તુ લક્ષમાં રાખવી પડી હતી. ગઝલના એવા ધણી પારિભાષિકો યુગરાતીમાં રૂઠ યદ્ મયા છે. ભાવના વિકાસ અર્થે થોડાક ખીલવ કળા-રસ વેશુદ્ધતા આદર્શ ભળવીને વાપરવામાં આવે તો 11 લક્ષમાં ભાવસૌન્દર્ય આણવા સાથે ભાવસૌન્દર્ય ણુ આણી શકાશે. અગ્રેણ અને ફારસી ભાષાને તે ભોમ ઘ્યોમનું અંતર છે. છતાં આ કળા-રસ ભળવવા દિટકરરહે સાફી, સનમ, યુયયુય, યુય, ડરમ આદિ પ્રયોગો કર્યા છે. શી યાદા ધંકરે ફારસી શબ્દો મર્થાદિત રીને વાપર્યા છે. ગઝલ માટે અગત્યની હોય એવી પરિભાષા કે પારિભાષિકો આપણને યોજવા પડશે કેટલાક ગઝલકારોએ એવા પારિભાષિકો અત્યાર આગમ્ય યોજ્યા પણ છે. ફામાંનું દિપિકા, પવનનાનું પતંગ, જાહાજી - અસોધર, સયાદનું પારખી કે પારાખી ઈત્યાદિ આવા પ્રયોગોથી યુગરાતી ભાષા વધુ યોગ્યરવી બની શકે. ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાં ભાષા-શુદ્ધિ અને યોગ્ય નવા પ્રયોગો માટે ઉર્દૂ કવિઓનો પ્રેમ જાણીતો છે.

ત્યાજ્ય પ્રયોગો

આજે જે સૈકા ઉપર સમય થયો છે. ઉર્દૂના આજ કવિ વલીના સમયથી લઈ સાપ્રતકાળમાં પણ

ભાષાશુદ્ધિ પ્રત્યે ઉર્દૂ જગતમાં લક્ષ આપવામાં આવે છે. ઉર્દૂ કવિતાના સાત યુગ થયા છે. હાલ સાપ્રત યુગ ચાલે છે. આ દરમ્યાન એક વારના સ્વદ્ પ્રયોગો ત્યાજ્ય મળ્યાયા છે અને તેનું રચાન નવા પ્રયોગોએ લીધું છે. યુગવારે ઉર્દૂ કવિઓની ભાષાનું નિરોક્ષણ કરવાથી આ વસ્તુ સરળતાથી સમજ શકાય છે. ઉર્દૂમાં આવા ત્યાજ્ય પ્રયોગોને મતરૂકાન કહે છે અને ગઝલની ભાષાનું ઉર્દૂમાં એક ધોરણ મવાઈ મયું છે. વજન તો રૂઠ યદ્ મયેત્રાં છે એટલે માત્ર ભાવ જ ગઝલરૂપી સાંચમાં નાખવાની અગત્ય રહે છે. યુગરાતી ભાષામાં ગઝલ માટે આવી ભૂમિકા ખેડવાને ધણી કાળ જરી અને ધણી પિકાન ગઝનકારોને એક ઉદ્દેશ તરીકે એ નિશામાં કર્યું કરવું પડશે. એનો વાર્તાવિક કામ તો પાછળના લોકો જ લઈ શકશે.

સમય જતાં એ પ્રકારે યુગરાતી ગઝલરચનામાં પણ સ્વભાષિક રીતે ત્યાજ્ય પ્રયોગો-મતરૂકાતના પ્રસંગો ઉભા થશે દરેક કાળમાં ભાષા એકસરખી રહેતી નથી. તેનું સ્વરૂપ બદલાતું રહે છે. કાળની અસરને સમજીને જ ગઝલ રચના કરશે તે અબુધા કાગે કરી જરૂરેલા ત્યાજ્ય પ્રયોગોનો યોગ્ય જ ભોગ બનશે. ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાંના મહાન કવિઓ મીર, તખી, સૌદા અને મીર હદ પોતાના સમયના ઉરતાદો હતા, છતાં તેઓ પોતાના કાળની ભાષા અને પ્રયોગો સામાન્ય રીતે વાપરતા હોઈ એમની ભાષા વિશુદ્ધ છતાં આજની ભાષાદષ્ટિએ તેમાં પ્રસંગે પ્રસંગે આપણે રસક્ષતિ અનુભવીએ છીએ. મીર હસન પ્રાયઃ એ સમયના કવિ હતા, છતાં એમની ભાષાશુદ્ધિની ચિવટના પરિણામે એમની ગઝલોમાં ત્યાજ્ય પ્રયોગોનો દોષ યોગ્ય દોષમાં આવે છે. ઉર્દૂ કાવ્યની ભાષામાં પરિવર્તન યશું છે, તેમ નર્મદ દલપતના સમયની અને આજની યુગરાતી ભાષામાં પરિવર્તન નથી યશું એમ કોણ કહી શકશે? તાત્પર્ય કે ભાષાનો પ્રશ્ન ગઝલ માટે પણ વિચારણીય છે.

પિંગળ-અરુણના પારિભાષિક

આપણી ગ્રજસરવનાએ પ્રમતિ બાણી કુચ કરી છે એટલે ગરજની પરિભાષા એ તેની પાછળ આવશે. કેટલાક વિદ્વાન ગુરુરાતી ગ્રજસરારોનું લક્ષ્ય એ બણી થોડે ધણે અંશે એવાનું છે એ કહેવાં મને હર્ષ થાય છે. ગરજનો આરબ તેની પહેલી કહીથી થાય છે ગરજની પરિભાષામાં તેને મતલા કહે છે. મતલાનો પર્વાયવાની શબ્દ પ્રથમા યોજ્યો છે એક ખીજા બાંધએ તેને શુદ્ધ સંસ્કૃત શરૂએ ઉત્થાનિકા તરીકે બહાર આણ્યો છે. મતલા ઉત્થરવાને કહે છે. ગરજની છેલ્લી કહીને મકલા કહેવામાં આવે છે. તે પ્રથમ કહી પ્રથમા હોય તે છેલ્લી કહી અંતિમા હોવી જોઈએ. કાષ્ટએ ઉત્થાનિકા પછી મકલાને ન્વનિકા તરીકે ઓળખાવી છે. મીસરને પંક્તિ કહે છે. વળી પંક્તિ-રોડના અર્થમાં પણ વપરાય છે. તરેદના અર્થમાં પણ પંક્તિનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.

આ વિષયમાં ગુરુરાતી પર્વાય પ્રચલિત હોઈ તે અપનાવી લેવા જોઈએ. અને ખીજા નવા પર્વાય યોજવા જોઈએ. ગરજની પહેલી અને છેલ્લી કહી સિવાયના દરેક પંક્તિના પહેલા ચરણને મિસરયે ઉચ્ચા અને ખીજા ચરણને મિસરયે સામી કહે છે મિસરયે ઉચ્ચા માટે એક ખંધુએ પૂર્વકહી શબ્દ યોજ્યો છે. તે મિસરયે ઉચ્ચા પૂર્વકહી હોય તે મિસરયે સામી ઉત્તર કહી હોવી જોઈએ જેન ધંધના બાજોને પૂરોધ અને ઉત્તરાધ તરીકે વિભક્ત કરવાનો નિયમ છે, તેવો નિયમ અત્રે પણ રીકારવામાં પાંધો હોઈ શકે નહિ. મતલા પત્રીની કહીને દુરને મતલા કહે છે. દુરને મતલાને સુપ્રથમા કે સુઉત્થાનિકા કહેવી જોઈએ. ગરજની સર્વથી સુંદર કહીને શાદ બટાત અને દુરને ગરજ કહે છે. આપણે તેને હાઈ કહી શકીએ તખ્તુસી પર્વાય ઉપનામ તો પ્રસિદ્ધ છે. કાશીયા શબ્દ પ્રચલિત

ચર્ચ થયો છે તેને પ્રાસ કહી શકાય. કાશીયા શબ્દ કૃષ્ણ પરથી નીકળ્યો છે. તેનો અર્થ અનુસરતું થાય છે. રીક સવાર પાછળની સવારીને કહે છે. આ શબ્દ હજી પ્રચલિત વાતની સ્થિતિમાં છે. તેને અનુપ્રાસ કહી શકાય. આવા શીલા પણ કેટલાક પારિભાષિક શબ્દો છે. તેની પરિભાષા પઝાણી એક મદલનું કાષ પૂર્ણ કરી શકાય. ગુરુરાતી ભાષામાં અરુજ એ દષ્ટિએ લખાશે ત્યારે તેની પરિભાષા યોજવાનો પ્રસંગ ઉભો થશે મુજરાનના વિદ્વાન ગરજસરારો સદકારથી આ વસ્તુનો ઉલ્લેખ કરી શકે.

મહાગીત-અમ્માઈળ

ગરજના દુષળ અને મૌન્યના તરેદને ગરજના ઉત્તરાદ કવિગોએ કળાના અંગ તરીકે રીકારી મદગીત અને મચ્છાઈળ એવા બાગ પાડ્યા છે. ગરજની છુખીએને મદગીત અને દુષળને મચ્છાઈળ કહે છે. આ મદગીત અને મચ્છાઈળના શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રકાર છે. આ વાત લક્ષ્યા આવે તે માટે એ વસ્તુનો નિર્દેશ પુરનો થક પડાય.

મદગીતનો એક પ્રકાર એવો છે કે એક બાત કોઈ મનુષ્યના ગનવા હોય તેવાજ બાવની એક અસરકારક કહી કેજ કવિ કહે અને સાંભળનાર ઉપર એવી અસર થાય કે કવિએ પોતાના મનનાં ભાવ વાક્ય કર્યાં છે, તે એ પ્રકારની સ્વાભાવિક પંક્તિને સદયે મુલતના કહે છે આ મદગીત એક ખૂબી છે. એટલે તે મદગીતમાં અગ્રણ્ય છે તેથી રીકે મચ્છાઈળ છે એક કવરપંક્તિના ત્યાગવા શબ્દના છેલ્લા અક્ષરના જે અક્ષર અણ્યો હોય અને તે પછીનો અક્ષર તેથીજ નવનો હોય અને તે જને વચ્ચે ઉચ્ચારની અધકાઅપડી ચર્ચ કર્ણને અપ્રિય થાય તેને તનાકુર કહે છે. એ કહ્યા અને એ અપ્પમા કે એટા નવનો કુર્મેગ એટલે તનાકુર તનાકુર મચ્છાઈળનો એક પ્રકાર છે.

शुभ आशिष शीदने ?

[वा. ११-११-२५ने दिने, अभिषेक आते पंचमेश्वर द्वितीय
विनोद परिषदना प्रमुख श्री ज्योतीन्द्र ड इनेने लखे]

गद्यकार : धनसुखलाल कृष्णलाल भट्टेता :: पद्यकार: रामप्रसाद प्रेमशंकर लक्ष्मी

: वसततिनका :

आगे विनोद-परिषदमूर्ती शुर्गरीना
हेते ध्या ललितवाङ्मय-लकटा आव्या,
ने तेमळे सुगन रजन काज आव्ही
के के मनोस-रस ह्यास्यतळी प्रसादी. १

माधुर्य माहवलरी अति होमलांगी,
दोहावती ललितलास्य छटा नतागी,
गपीर शुर्गगिरा शुष्ण गौरवेशी
धारी रही धतर दुर्लभ वाङ्मयश्री. २

हे कं यया निरद्व वडमय शिदपकारे
जेणे पवित्र शुभ अक्षरधाम जेवुं
प्रीते कलाभय रच्यु जनरजनार्थे
रेडं सुवर्णमय मंदिर शुर्गरीनु. ३

ने भूर्ति भगल मनोरम लारतीनी
माधुर्य माहवमयी पधरावी जेभां,
ने ललितभावभरपूर अनेक लकतो
ज्यां रहा प्रद्युत सुंदर काव्य अर्धे. ४

उत्साह वीर रसनो लघु होछ आव्या
शृंगारनो थनगनाट अनेक लाव्या
अन्धे वणी करुणनां अरुणा वहाव्यां
सौ वाळी मंदिर विशे पद पूज्य पाभ्यां.
आवा चिराणतम वाङ्मयमंदिरें कां
ना ह्यास्यनो भिदगिहाट स्वतंत्र शोभे ?

शुं, गुर्जरि जन मन्या धनवर्द्धनामां
तेने पडे गम न हास्यनी अर्थनामां ?

६

शुं द्योक्ती रुचितलुं कंठं तंन ज्येपुं ?
के काव्यमां कविजनादृत रीत ज्येवी ?
कालकमे नियत ज्ये न प्रवेशमुद्रा
शुंगार ने करुण ने रत्न वीर त्रीजे ?

७

ने हास्य वाङ्मयतणां शुभ मंदिर ज्ये
के के मध्ये निजजणे करवा प्रवेश
स्वीकार्य, हाय ! नव ज्येनी प्रवेशमुद्रा-
ज्ये इर आंगण पुणे करुणार्द्रं ज्ये.

८

सर्वथा

रस हास्य द्यास्पद आस्य करी

ज्ये पास हाताश विभात्री रह्यो

निजनी शु टिकीट नकाभी ठरी ? नडि शारदधाम निवास मज्ये ।
ज्ये नाभी निजास निराशपणे निज भाग्य विशेषे न उदास मज्ये ।
पछी अन्यतणी टिकीटे करी मंदिर मध्ये ज्वाने प्रयास कर्ये ।

९

(हाडरा)

हास्यतणी करुणालरी सुभमुद्रा ज्ये कंठ मंद,
मंद मंद मलकी वधा लट्ट श्री प्रेमानंद

१०

“अरे हास्यरस शीट तुं करे काणुं कटपांत ?
सुषु मारी वाणी सजे । धीर धरी जन शांत

११

गुर्जर वाणीमां रय्यां मे इडां आभ्यान
वीर करुण शुंगारनां ज्येजां क्रीधां ज्ये

१२

ज्ये रसनी सेवा वडे वाणीमंदिर काज
प्रवेशमुद्रा मेजवी करुं प्रवेश हुं ज्ये

१३

मारी ज्ञामयी छती वीर करुण शुंगार
ज्येमां छपावी तने द्वार करावुं पसार.

१४

कवित

प्रेमानंद लट्ट तणी प्रेमलरी वाणी सुणी
आनंद अपार उर धरी हास्य उद्ये-
“धन्य धन्य गुर्जर कवीश्वर कृपानिधान
हास्यने उपासनार ज्ये आज तुं मज्ये.

કેક વાર ગુર્જરીના મંદિરને દ્વારથી હું
 હારથી લાચાર જઈ ખહાર ખૂબ આથડયો—
 આજ ખૂટ્યું ભાગ્ય મારું માનું છું અહેસાન તારું
 મનોરથ ગુર્જરીને મંદિરે જવા ફળ્યો—” ૧૫

મન્દાકાન્તા

પ્રેમાનંદેદુ ઇતરે રસની ધીર ગંભીરતામાં
 ધીર ધીર મૃદુ મલકતાં હાસ્યનાં તેજ વેર્યા;
 ને એ રીતે રસ છત્રકતાં મંદિરે ગુર્જરીનાં—
 મર્મદારે યુનિત પગલાં હાસ્યનાં મૂઠ કીધાં. ૧૬

શાલિની

પ્રેમાનંદ ગુર્જરીમંદિરે જે છૂપે સાધ્યો હાસ્ય કેરો પ્રવેશ—
 સ્વીકારી એ રીત ખીજા કવીશે ચાલૂ રાખ્યું હાસ્યનું સ્થાન લેશ ૧૭

કવિત

રચી કાવ્ય અલિરામ, ગુર્જરીગિરાને ધામ,
 દ્વંદ્વપતરામ આમ હાસ્યને ટકાવતા;
 મંદિરે નવલરામ, આબ્યા પછી ધરી હામ,
 ગુર્જરીને અવિરામ નાટકે હસાવતા;
 આ રીતે કવિ તમામ, અન્ય રસમાં બેકામ,
 હાસ્યને ઇપાવી આમ, ધામ પવિશે લાવતા;
 હાસ્યને સ્વતંત્ર નામ ટિકિટ અપાવા કામ
 સામ દામ કે દમામ કોઈના ન કાવતા. ૧૮

દોહરો

આ રીતે નવ હાસ્યનું સ્વતંત્ર જાન્યું જોર
 જતો બિચારો ગુર્જરી મંદિરમાં ચર્ચ ચોર. ૧૯

કવિત

આંગ્લવાણીની નવાઇ, શીખીને રમણલાઈ,
 ગુર્જરીના મંદિરમાં આબ્યા ઉત્સાહેલાઈ;
 હાસ્યની દશા વિહીન, દેખી યયા દુઃખ લીન,
 કરવા ઉત્કર્ષ એનો, હર્ષ ધરી સંવર્યા;
 અન્ય છે મંદિરે એવું, હાસ્યનું મંદિરે રચી
 હાસ્યના વિકાસના પ્રયાસ કેક આદર્યા—

કિંતુ નહિ ફાળ્યો દાવ, પામ્યા એ નિરાશ ભાવ
 હાસ્યના સ્વતંત્ર ધાવ સાથ નકામા ઠર્યા;
 “રાઇનો પર્વત” કરી, “ધૃવિતા-સાહિત્ય” ચર્ચા
 ગુર્જરીના મદિરમાં કૈંક કીર્તિને વર્ચા. ૨૦

કવિત

આવી ધનસુખલાલે ગુર્જરીના લાલ ગાલે,
 હાસ્યરસના કમાલ અખતરા આદર્શ;
 આંગલ અને ફ્રેચ વાણુનાં ઘણાં સીંચી નવાણુ,
 પ્રાક્રમે કરી પ્રયાણુ, “વિનેદ”માં “વિહુર્યા”;
 મધામણુ રાખી જારી, પણ નહિ ફાવી કારી,
 છેવટ ધરી લાચારી કરુણરસે સર્ચા;
 હાસ્ય તણે જાણે મર્મ, નાણે સુલયમ નર્મ,
 પણ અંતે ચૂકી ધર્મ કરુણતામાં ઠર્યા. ૨૧

મન્દાકાન્તા

આ શું ગાળે ગડગડ ન તોપના ગર્ભ ગોળા?
 કે શું નાચે પ્રલય સમયે તાંડવે શબુ ભોળા?
 ના ના એ તો ખડખડ હસી ઝોલિયા-મસ્ત-ડાહ્યા,
 સીધે હલ્લે સર કરી જવા ગુર્જરી દુર્ગ ધાયા. ૨૨

વસંતતિલકા

આ ગુર્જરી લવનમાં પદ હાસ્ય કેરું
 ભેષ વિહીન દિલ દર્દ ધરી ઘણું
 હાલ મહુમદ નરે પણ આજ લીધું-
 “બાલ સહસ્ત કરું હું લડી જુદા સીધું.” ૨૩

એના ધયા સળગ સૈનિક હાસ્યપોષી
 એવ્યા સુરાષ્ટ્રવતની ભડવીર ભેરી,
 ગોહિલ્લવાડ યદી મસ્તફીર ધીરા,
 જાગી રહાર વળી સૂરતના નખીરા ૨૪

કવિન

ગુર્જરી ગિરાનો દૃઢ દુર્ગ આજે અજમળ્યો
 રક્ષકના ચિત્ત વિશે ખૂબ ધાસકો પડ્યો;
 તોય નરસિંહરાવ સુનશી ને ન્હાનાલાલ
 મચક ન મૂકે, ભલે હાલ સમરે ચડ્યો;

હાજી રમે અન્ય બાજી કરી દોસ્તદારી તાજી
 રાખી રક્ષકોને રાજી, અર્થ સાધવા ચડયો.
 નરમ ઉપાય વડે, શરમમા નાખ્યા ભડે,
 “વીસમી સદી”મા હાસ્યકવજ ગગને માડયો. ૨૫

શુજી

પઠજી ગાજીડું શુજીરી મદિરે જ્યા,
 લઈ હાસ્યનો પક્ષ ત્યા કેક ઘુસ્યા,
 અને હાસ્યનો ખાસ અહો જમાલ્યો.
 જમાના પછી હાસ્ય એ પેર શાલ્યો. ૨૬
 ઉપખતિ

જે રામનારાયજી પીઠ વેરે
 ચોમેર સાહિત્યસ્પુલ્કિત ગ વેરે
 તેને સદાને ધનધોર ચહેરે
 હીરાકણી હાસ્યની આજ હેરે. ૨૭

દોહરા

હસાવતા નારદ અને હમાવે સુનિકુમાર
 અર્થશાસ્ત્રીએ હાસ્યનો માડયો ગગનવિહાર ૨૮
 રગભૂમિ પર સુનશી, ચન્દ્રવદન ને અન્ય
 હાસ્ય રૂડો ખહલાવના આજ અને છે ધન્ય ૨૯
 એક દૂબળો વાયલો, ખીજો ઈશકી-રગ
 “અમે બધા” મા એમના જળકે હાસ્યતરગ. ૩૦

કવિત

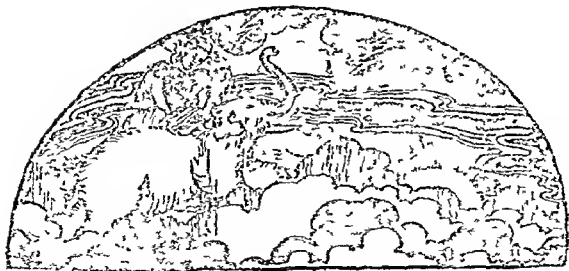
એક વાર મહારસમો મદિરની ખહાર લખ્યો
 ડોઈ વાર ચોર જેવો અન્ય જોરે આવતો,
 હાસ્યરસ એ ખિચારો જુએ આજે જયવારો,
 નિજ યશનો ગણારો ગગને ઉડાવતો,
 આજ પરિષદ વિશે ઈષદ ન અન્ય રસ,
 વીર કે શૃંગાર કે કડુષ્ટ દાવ શાવતો,

વીર પરિવદ્ નથી, કનુષ્ઠ સંસદે નથી,
 શૃંગાર સલાચ્છે નથી, હામ્ય એક મહાલ્લતો;
 અન્યની ન એક મળી, હામ્યની આ પીછ મળી,
 ચિનોહ પરિવદે આ હામ્યમોજ માણતો.

૩૧

ચાર્દાનવિદ્ધિત

આજે ગુર્જરવાહમયે વિજયનો ઝડા ઉટે હામ્યનો
 આજે યાય હિસાળ અન્ય ગમનો આ હામ્યના દા-યનો,
 આજે ખાકી રહુ શું હામ્યરસના ઉત્તર્પ માટે હવે ?
 કે આજે શુભ આશિષો ધનસુખ ભૈતી-દ્રને પાઠવે ! ૩૨

સિસૃક્ષા (નવલિકા)

નાથાલાલ દવે

પ્રભાતનું પંખી ગીત ગાવા સાગ્યું એટલે નલિનાક્ષ જાગ્યો, જહાર આવીને તેણે જોયું તો પૂર્વોકાશમાં મૃગશીર્ષનું નક્ષત્રમંડળ ઉપર આબ્યું હતું. નાની એક વાદળીને છેડે અગસ્ત્યે દર્શન દીધાં. નલિનાક્ષ આવણું આ પ્રભાત પ્રસન્ન નયને જોઈ રહ્યો.

ત્રણ દિવસ થયાં વરંસાદ વગસતો હતો પણ આજે મોડી રાતે પવન નીકળ્યો. વાદળાંનાં જૂથને કપાંક હંધારી કાઢી એણે આકાશને સાફ કરી દીધું.

નલિનાક્ષની સ્ત્રી પદ્માવતી સૂતી હતી. પડખામાં નાનો પ્રવીણ હતો. નાના પલંગ પર સતીસ સૂતો હતો. એ પાંચ વરસનો બીજો પુત્ર હતો. ઓરડામાં શુદ્ધ પિતા બિંધતા હતા. આખી રાત તેમને ઉધરસ આવી હતી પણ અત્યારે જરા જાંબી ગયા હતા. હરિમંગા કૂર્ષ પણ હજી જાગ્યા ન હતાં. નલિનાક્ષ મુખ ઘોષ, કોટ ખમ્બે નાખી, કોષ ન જાગે એમ હળવે પગલે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

વાડીઓ વટાવી, ખેતર વચ્ચેની સાકડી ડેડીએ ઘડને નલિનાક્ષ આગળ ચાલ્યો. ઉજસ વધ્યો હતો. તરણા પર પાણીનાં ટીપાં ખાજવા હતા સામે કુંગરની ધાર પર હજી વાદળીઓ ફરતી હતી. ભેખડ નીચે વળાંક લઈને નદી વહેતી હતી. નદીમાં પૂર આચ્યું હતું. આરે આરે વહી જતા એના પ્રવાહને જોતો નલિનાક્ષ જીભો.

મુગ્ધ નયને એ જોતો હતો કે કેવું પ્રભાત વિકસે છે? ધીરે ધીરે પ્રકાશનું કમલ આકાશમાં પાંખડીઓ વિસ્તારે છે. હવાની મીઠી લહેરો વાવ છે, જાણે ગિબાસના સૂર. પક્ષીઓ ટાંગે મળ્યાં ચાલ્યાં જાય છે. સૂર જાગ્યો. ગિરિમાળા જાગી વાદળીઓ હસી બેઠી. શક્તોએ યુનાની કિરણોનું કુંકુંમ શિરે ધર્યું. નાના તરણા પણ કપવા લાગ્યા. એક એક જલમિન્દુ ચમકવા લાગ્યું, રતની જેમ. રાતે આવીને કોષ નિહારિકા જ પોતાના તેજ અહીં વરસી ગઇ હતી કે શું? નલિનાક્ષને આજે ગીત રચ્યા વગર ચાલે તેમ નથી. આનંદના સાગરમાં તેનો પ્રાણ તરી રહ્યો છે. બંડી તૃપ્તિથી અંતર ભરાયું. મધું છે. એ વાત ગીતમાં ગાતી પડશે. હૃદયમાં કોષ સૂર પ્રગટ્યો છે. નલિનાક્ષને એ ખ્યાલ નથી કે પોતાના પગ કરાક તાલમાં પડતા આવે છે.

એ ઘેર આવ્યો ત્યારે સહુ જાગ્યાં હતાં. પોતાના જાંડમાં જઇ નલિનાક્ષે નોટ તથા પેન લીધાં. એ કાવ્ય રચવા બેઠો. એને પેનું પંખી વાદ આવતું હતું. આખું જગન જ્યારે નિદ્રાધીન હતું ત્યારે પોતાના માથામાં પાંખ પર વાંકી ઊંક ઢાળીને એ સૂતું હતું. એને શી રીતે ખબર પડી કે હવે સવાર થયું છે, સૂર્યની સ્વારી ચાલી આવે છે? શી પ્રેરણાએ તેણે પાંખો ફેલાવી અને કંઠના મધુર કલરવે આકાશને ભરી દીધું?

પદ્માએ આવીને કહ્યું: “અરે, અત્યારમાં લમણે હાથ દઈને બેઠા છો, તે કંઈ વિચાર છે? ફક્ત જાવાનાં છે. ભાતું કરવું છે. ઘી કપારે લાવી દેશો?”

“જાહિં” ધું હમણાં, થોડી વાર રહીને” નલિનાક્ષે જવાબ આપ્યો. “લો ત્યારે ત્યાં સુધી જાવાને

રાખો. હું નાહી લઉં” પદ્મા બોલી અને બાબાને નીચે મૂકીને ચાલી ગઈ.

નલિન ક્ષણે જોઈ રહી. પદ્માને ખાતરી હતી કે પતિ પ્રવીણને રડવા નહિ દે. પ્રવીણ બાબુમાં બેઠો બેઠો રહે તો નલિનાક્ષથી લખાયે પછી શી રીતે ? એટલે પુત્રને તેણી તે ક્ષણના હાથમાં આપવા ગયેલ.

ક્રમશઃ એટલે બેઠા દતિ તમાકુ ધસતા હતા. તેમના હાથમાં જવાને બદલે તેમનું મુખ જ્વેનાં પ્રવીણે જિએ સૂરે રડવાનું ચક્ર કર્યું. નલિનાક્ષે પુત્રને પાછો પોતાની પાસે લઈ લીધો.

ક્રમશઃનું નામ છે દરિગંગા એ વિધવા છે. શામકામાં મન મુકાપાયી એ નલિનને ત્યાં બે માસ થયાં આવ્યા છે. તેમના મનને શાંતિ મળી ગઈ. આવે તે પાછા ઘેર જાય છે. નલિનને તેમણે કહ્યું: “નાઈ મારી પાસે બેસ ને મારી વાત સાંભળ.”

તેમનો એકેએક શબ્દ નલિનના માથામાં કાંકરાની જેમ વાગે છે, પણ તેમને મૂકા રહેવાનું કહી ખોટું લગાડવું એ નલિનને ગમતું નથી. તેણે કહ્યું: “બોલો શી વાત છે ?”

“હું તો દલે વૃદ્ધ યજ્ઞ, બાઈ ! જે છે તે તારા કંઠાણુ માટે કહું છું. પોતાના હોય તેનો છુટ બને. તારા ધરની આ તે શી બવરમા ! આટલું આટલું તું કમાય પછી એક પાઈ બચાવે નહિ. ધરનો બધો કમળો વહુના હાથમાં. આતું કયાંયે જોયું છે ? ધર તો અનેય ચત્રાવના. પણ આમ નહોતું. તારા ધરમાં ખોટા ખરચનો પાર નથી. તારા બાપે તને બચાવ્યાગણ્યાવ્યો. દલે તેનું ઘડપણ સારી રીતે પાળવું એ તારી દરજ છે.”

નલિન એને કહી શકતો નથી કે તમે જ ખોટા ખરચનું કારણ છે. યાંત્રિથી એ વાત સાંભળે છે. પણ ક્ષણે જોયું છે તેમાં તેનું ધ્યાન નથી ઊડે ઊડે હૃદયમાં પેશું ગીત તેને કહી રહ્યું છે: “જસ. આંબી જ વાતો સાંભળી છે ! સામે જોયું નથી કે ? થયું ત્યારે, હું જાકે છું, ફરી તમારી પાસે કદી આવીશ નહિ.” અને અંતરની કોઈ બેંડી મન્દરમાં દૂર દૂર સૂર રાખી જાય છે. નાનું કોઈ આજ્ઞા જાણે કે હવેળાએ જીંચી ફરી, રંગ લઈ, મનમાં રીસાદને વાઝું ગયું.

નલિનાક્ષ થી લઈ આવ્યો. બાતું ચયું, ક્ષણ ગયાં.

[૨]

નોકરીએ જવાનો સમય થયો. નલિનાક્ષ રેલ્વેની ઓશીસમાં કામ કરે છે. કારકુનની નોકરી છે. સાંઠનો પગાર મળે છે.

એ જમવા બેઠો હતો. હજી તેનું મન સત્રારના ગીનમાં હતું. તેને વિચારમાં પડેલો જોઈ પદ્મા બોલી: “પહેલાં જમી લો, પછી વિચાર કરજો.”

નલિનાક્ષે હસીને કહ્યું: “એ ફીક વધે આવ્યું.”

“આજ પહેલી તારીખ છે. પગાર આવશે કે ?”

“આવશે જ તો.”

“એ સાડલા લેતા આવશે ?”

“સાડલા ? મોદીનું ખીસ બાકી છે ને !”

“મને ખબર જ હતી. દર મહિને ખીસ બાકી હોય છે.”

“પણ આ મહિને ક્ષણ અહીં રજા; ખર્ચ વધારે થયો—”

“તમે કાયમ એમ જ કહો છો. આજ આઠ વરસ થયાં ન મળ્યા એક સીજ કે ન મળ્યું સા કપડું, આજે મામા આવ્યા ને કાલ માસી-આવ્યાં. મારે બધાંબતું રાખ્યા કરવાતું.”

“ધેર આવે તેને કાંઈ ના કહેવાય છે?”

“શા માટે કહેવાય? મારા જેવી દાસી મળ્યા છે ને! સૌની ચાકરી ક્યાં કરીશ.”

“એમ નં ખોલ, પદ્મા! એવી આપણી રિયતિ, એમાં શું બને?”

“તમે એવો નમાસો ધધો હાથ લીધો ત્યારે ને? વાનીં લખવી અને ગીતો લખવા, એમ કાંઈ પેટ ભરાશે?”

એમ નથી, પદ્મા! પુસ્તકો જેમ વેચાતાં જશે...”

“શું વેચાય, કપાળ! વેચારી મે તમને ખતારી જતા હશે ખાતી સગીર બગાડો છે ને નશામાં લોહી ઉકાળો. આ કરતાં તો સામે મગનભાઈ જુઓ શાક વેચે છે તો ય કેવા આનંદ કરે છે! ધેર આવે ત્યારે ગંમત, ધમાસ, હસાહસ. તમે તો જ્યારે જોડે ત્યારે વિચારમાં, બધાને વિચાર કંઈ વર્ગર ચાલે છે ને તમને નથી આનતું? ખોડીને, કેમ કંઈ જવાય નથી આપના?”

“તારી વાત સાચી છે, પદ્મા! વિચાર કરવાની કુટેવ મને ન પડી હોત તો હુયે સફુની જેમ આનંદ કરત, બાકી લખવાતું તો હવે બસન પડી ગયું, એતું શું થાય?”

“પણ જેમાં કંઈ લાભ નહિ એવા કામ પાછળ શા માટે ખુંવાર થવું જોઈએ?”

“હ” નલિનાક્ષે કહ્યું. તે ધારે તો સજુસજુનો જવાય ફેંકીને પદ્માને ચૂપ કરી શકે. પણ એમ કરવું તેને પસંદ નથી. તેથી તેને અલુગમતી વાત કરે ત્યારે તે “હ” કરીને ચૂપ રહે છે. પણ પદ્મા તેને છોડે તેમ ન હતી.

“હં શું? વાત કરો ને. તમે ન લખો તો શું થાય?”

“તું એ ન સમજે, પદ્મા! તું જાસ ન પે તો શું થાય? સખતું એ જ મારે માટે જીવન છે.

એ વગર મનને શાંતિ ન મળે. અને બપે એમાં અત્યારે પૈસા નથી મળતા, પણ મિત્રો તો મળે છે, સંબંધો બંધાય છે.”

“બહુ એ મિત્રો તમે સફુને ભેગા કરો છે ને ચાના ખાધા મારે સાફ કરવા પડે છે.”

“આજે તો બહુ ખવાઈ ગયું. વાતોમાં ખ્યાન ન રહ્યું. જસ, હવે મારે રોટલી ન જોઈએ. ખાન આપ.” નલિનાક્ષે કહ્યું અને “આ વખતે રેસનુંગમાથી એખા સારા આવ્યા છે.” કહીને તેણે વાતનો વિષય બદલાવ્યો.

તેને કપડાં પહેરતો જોઈ પિતાએ કહ્યું: “બાઈ! બપ છે?”

“હા! કંઈ કામ હતું?”

“સાંજે આવે ત્યારે તપખીર લેતો આવજો, યઈ રહી છે. શંકરબાઈ આવશે અને અર્ધી કાપલી બાકી છે.”

નલિનાક્ષના પિતા પહેલા ગામડામાં રહેતા, પણ હવે પુત્રને નોકરી યઈ એટલે પોતાનું ઘડપણ હવે નલિને પાળવું જોઈએ એવા ખ્યાલથી સાથે રહેવા આવ્યા હતા. હદયના ભોળા અને રનેકાળ પણ તેમની રહેણીકરણીને નલિનના જીવન સાથે મેળ ખાતો ન હતો. અપેારે ચાર પાંચ વૃષ્ઠો મળતાં,

સાંજ સુધી ગોતિની, કન્યાઓની, મુરતિયાની, જુના જમણુવારોની વાતો યતી. ને પદ્મા મનમાં મીઠાવા કરતી.

“સારૂ, તપખીર લેતો આવીશ.” નસિને કહ્યું.

“અને ભાઈ! તું છત્રી સંધાપનો આવ. સાવ તૂટી ગઈ છે. વરસાદમાં જરૂર પડશે. નવી લેવા જઈએ તો ખાર રૂપિયા ભેસે છે.”

“અત્યારે નહિ, પછી લઈ જઈશ.”

“એકેય છત્રી સાંજ નથી. ને તું આગસ કરી કરે છે. છત્રીઓ પછુ હવે એની આવે છે કે જરા પવન આવ્યો કે ઘસ તૂટી જ છે. વડોરાની ફુકાને આપનો જન્મે. એમાં વાર શી લાગવાની હતી? મે સળીઓ નવી નંખાવવી પડે તેમ છે, અને ઉપર ધીમડી લગાવવાની.”

“અરે અત્યારે એ સાથે ફેરવું તો ખરામ લાગે, પછી વાત. સાંજે લામ જઈશ.” અને પિતા છત્રી વિષે વધારે વાત કરે તે પહેલાં ઝડપથી પગ ઉપાડી નસિનાક્ષ ઘરની ખંદાર નીકળી ગયો. મનમાં એ વિચાર કરતો હતો કે પદ્માને સાડી જોઈએ છે, પૈસા જોઈએ છે. પિતાને તપખીર જોઈએ છે, છત્રી જોઈએ છે. પોતાને શું જોઈએ છે? મીઠાં? વસ્તુઓ? કપડાં? પૈસા? મુખ? આરામ? સત્તા? વૈભવ? ના, કશું જ નહિ. એને જોઈએ છે માત્ર અર્પો કલાક શાંતિ, કોઈ ક્ષુભ વાતો કરી તેને ખેંચે ન કરે એવું એકાંત. મધ્ય એજ એને મળે તેમ નથી. ટાવર સામે તેણે નજર કરી. નોકરીનો વખત યદ્ય ગયો છે. ઉતાવળે તેને પગ ઉપાડવા પડે છે.

“સતીશ! શાપાને જમવા ભોલાવ” પદ્માએ કહ્યું. નસિનના પિતા જમવા ગેલા. કપા-સાક સાથે કધું ખીચું સાક મળી જાય એ વિષે તે પદ્માને લગાણુથી રૂચનાઓ આપવા લાગ્યા અને એ સાંભળતી સાંભળતી પદ્મા મોઢું ચડાવીને રોટલી કરવા લાગી.

પદ્માને સંવ્રભાવ પહેલાં આવો ન હતો. એ થીમંત પિતાની પુત્રી હતી. નસિનાક્ષની કવિતા માસિકોમાં છપાતી જોઈ તે ગર્વથી જુઠાતી. પછુ હવે તે નિરાશ થઈ હતી. એ જાળો, પરંતુ કામ, મહેમાનો, ટૂંકી-આવક, સ્નેહ યતાવવા માટે, દસીને ચાન કરવા માટે શરીરમાં રક્તિ જોઈએ છે. પદ્માનાં મે રેલાં નથી. પતિ માટે તેના મનમાં કડવાશ બરાબ આવી હતી. નાની નાની વાતમાં તે નસિન ધને ઠીકતી. કશું જ ન કરતા અને બેઠા બેઠા સિખામણુ આપ્યા કરતા સસરા પર તે મુસ્ને યતી. અને સિનાક્ષ માટે તેના મનમાં માલ રચું ન હતું. ઘરમાં સારી શેનરંજ નથી અને પતિ યુજવાન યુનિવર્સિટી શાંપવાની વાતો કરે છે. જાળોકો માટે પૂરું દૂધ લેવાતું નથી અને આનરરાષ્ટ્રીય શાંતિની પોશનાઓ વેચારે છે. કેવા નવરા-એના ભાષણો છે! ખાડીની ટોપીઓ અને સોફ્ટ શરીરો પહેરીને એ પદા માટે છે. રવિમણુની શેઠી ને અરવિંદનું તરવાન અને ઉદાસકંઠની કલાશાંપનાની એ લોકો યતી છે. કોઈ જોતું નથી કે ઘરમાં જાળોકો રહે છે. સ્ત્રીને સારું કપડું મળતું નથી. નસિનક્ષ તખતારે છે. ને પદ્મા મીઠાતી. લખ્યા કરવાતું કામ શું છે? એમાં કાંઈ માલ લોપ તો લોકો પૈસા ન આપે! સિનાક્ષ કહેતો: “એકે જે વરસ પછી જોજે શું યાપ છે તે.” પદ્મા જવાબ દેતી: “એ તો જોજે સીધું વારતું. આમને આમ જાંઠગી જવાની છે.” પતિમાં આમ કશો રોષ નથી, કષ્ટનું જાનન નથી. જાણું કમનજે છે. મધ્ય જળા, એ સમજલુ! કોઈને કશું કહે નહિ અને સ્વન કરી કરે ત્યાં શુદ્ધ લોપ લોપ મા કામની? અને “અરે છવતર!” કહીને પદ્મા જોડે નિસાએ મુકતી.

પ્રમાણિકપણે કબૂન કરવું જોઈએ કે નલિનાક્ષને એના કામમાં રસ નથી જુદે જુદે રોજને વેચાયેની ટિકિટોનો હિસાબ મેળવવો એ તેનું કામ છે રાજદ્રોહ એના એ આંકડા નલિનાક્ષ શાંતિથી તે ગરમા કરે છે એમાં જુદા વાપરવાની જરૂર પડે તેમ નથી કોઈ પણ મૂર્ખ માણસ કરી શકે એવું એ કામ છે નલિનાક્ષનું દિન જ ખતમા કરે છે પોતાને લાવક કોઈ કામ તેને મળે એવું કામ જે તેની તમામ શક્તિઓને કસે, એના સમગ્ર વ્યક્તિત્વ સાથે જે કામ મેળ લેતું હોય પણ અફસોસ! એવું કામ ફુનીયામા કેટલાને મળે છે! અને નલિનાક્ષ માટે તો અડી એ બને તેમ નથી કોઈ મદાસી એનો ઉપરી છે! બીજા નોકરો એની નજરે ચડ્યા માટે મુશ્કેલીઓ લાઈને જાય છે, સવાલ પૂટે છે સૂચનાઓ માંગે છે નલિનાક્ષ કહી કઈ પૂછતો નથી તેની જૂન પણ પડતી નથી એ વધારે પડતો સ્વમાની છે એમ ધારીને ઉપરી તેના પર કરડી નજર રાખે છે વધારે કામ સોંપે છે નલિનાક્ષને નથી ઉદ્દેગ, નથી ચિંતા આ સ્થિતિ તેણે સ્વીકારેની છે કામથી યાકે તેવો એનો સ્વભાવ નથી અગત મુખ કે આરામ તરફ એ ઉદાસીન છે માણસની હવકાઈ એ જ્યારે જુએ ત્યારે એના દિલને આઘાત થાય છે.

સાજ થવા આવી છે પણ આજે નલિનાક્ષથી ઘેર જઈ શકાય તેમ નથી નેશનન વેર કટ-વાળાએ સીનેમા ગોલબુ છે અને રેન્ડે ઓફિસના નોકરોને તે જોવા જવું પડે તેમ છે દેશમા એમનું કોઈ સાબળતું નથી એટલે પ્રેક્ષકો પકડી લાવવાની નવી રીત તેમણે અમલમાં મૂકી છે અમલદારોની સૂચના થાય છે એટલે નાના નોકરોને બાપણે સાબળા જવું પડે છે

નલિનાક્ષ પણ બીજા સાથે થિયેટર તરફ ચાલ્યો

આકાશમાં વાદળ પર વાદળ જતા હતા એ નીન ઘટા આડે સરેદ જંગના ઉડતા જતા હતા એની રૂપેરી પાખ જોઈને નલિનાક્ષના મનમાં શુ થાય છે તેનો એ વિચાર કરતો હતો ત્યા આકાશમાં વિજળી થઈ સોનેરી લીસોટા વાદળના પડ વચ્ચે વાકાચૂકા ઝગડળો ગયા અગ્નિની કમલ લાઈને જણે વિધાતાએ હસ્તાક્ષર પાડ્યા

એટલાથી નલિનાક્ષનું મન આનંદિત બન્યું કોણ જાણે કેના તરફ હૃદય કૃતવૃત્તાથી નમી રજુ શો એનો સ્વભાવ છે! એ એક કૂવ જુએ છે કે કોઈ જાળક હસતું હસતું તેની પાસે ઢોડી જાય છે ત્યા એનું ચિસ પ્રસન્નતા અનુભવે છે કોઈની સારી કલિના વાચે છે, ત્યા એ જીવનના કચેશ અને કડવાસ જૂની જાય છે યાક કે વાગના દૂર કરવા એને કરી સાધનસામગ્રીની જરૂર પડતી નથી એ શાંતિથી બેસે, મનમાં બે સારા વિચાર આવે એવે એને સતોર મળે છે અને એમાંથી તેને લખવાનું સહે છે સર્જનનો એ આનંદ! પણ એમાંથી બની વાતનું વળતર તેને મળી જાય છે

પણ ત્યા જ મુશ્કેલી છે એને શાંતિ કામ મળતી નથી નાના તુચ્છ કાર્યોનો વટોળ એના ગીતના સૂરને યુગગાવી દે છે નથી એ વાત તેની પત્ની સમજતી નથી પિયા સમજતા ઉપરી તો પરાયા માણસ. એની પાસે તો નલિનાક્ષને સમજવાની આશા શી! નલિનાક્ષ પોને પણ આ વાતમાં મક્કમ છે તે માને છે કે બને મુશ્કેલીઓ આવે બને ત્રાસ યાવ તેની પરવા નથી કોઈની દવા કે સહાનુભૂતિનો તેને ખપ નથી એની કલ્પતામા સ્વયં હશે તો તે આવી અડચણોથી સુકાઈ નહિ જાય એની પાસે ભાવ કે કલ્પનાની સમૃદ્ધિ હશે તો તે એની મેજે માર્ગ કરશે જીવની આ પરિ સ્થિતિ વચ્ચે જ તેણે માર્ગ કરવાનો છે એ સમજે છે કે એમા ફરિયાદ કરવી તેને હાજતી નથી.

તેનામાં આટલો આત્મવિશ્વાસ છે, કારણ કે એનામાં નવી સૌંદર્યસૃષ્ટિનું નિર્માણ કરવાની શક્તિ છે. એવી સૃષ્ટિ, જેનાં દર્શનોથી મનુષ્ય પોતાની અતનો સાચો પરિચય પામે છે.

નેશનલ વોર ફંટવાળાની વાતો નહિનાશને બે કલાક સાંભળવી પડી. ઠાઈ મીયાંભાઈએ દુરમનની વિરુદ્ધનાં ગીતો ગાયાં. કાગડા જેવા કોમ કાળા ખ્રિસ્તીએ શુંડાએને મિટાવી દેવા વિષે અને અશ્વાઓ ન દેશાવવા વિષે બાપલુ કર્યાં. દિલ્હમાં કારખાનાં હતાં, સૈનિકો મોરચા પર શું કરે છે તેનાં ચિત્રો હતાં, અને યુદ્ધનું પેશું સૌથી કદમું યશ્વ-ટેન્કો કોલાહલ કરતી આસતેમ દરતી દતી આયે કોઈનો ઉત્સાહી અવાજ રોડો પાડીને સર્વે વિગતોનું વર્ણન કરતો હતો. બે કલાકમાં નહિનાશનું મગજ ભમવા લાગ્યું. અડો, કેવી ડંકાશ અને છુટાણાં આને તેને સાંભળવા પડ્યાં દનાં' દેશના નેતાઓ નેશમાં છે ત્યારે સરકારનો પગાર ખાવા આ બેકરમ લોખો દેશને ઉત્સાહિત કરવા નીકળ્યા હતા.

એ ઘેર આવ્યો ત્યારે પિતાએ પૂછ્યું: "ઉમ બાઈ! તપખીર લાવ્યો?" નહિનાશ એ જલ્દી ગયો હતો. એટલે વાણુ કરતાં કરતાં પિતાએ તેને સાવતરું મન સાચવવા પુત્રોએ શું શું કરતું જોઈએ તે વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું અને શ્રવણુ જેવા પિતા-મકતનો દાખલો ટાંકી સંભળાવ્યો.

"શ્રવણુની વાત તો તું જલ્દે છે ને!" પિતાએ પૂછ્યું.

"હા હું જાણું છું." નહિનાશે કહ્યું.
છતાંય વૃષ્ટે આખી વાર્તા પૂરી સંભળાવી ત્યારે જ તેને નિરાંત થય.

વચ્ચે સતીશે તોફાન ક્યું અને "એ, લેનો જ ક્યારનો રોજ પાડે છે તે", કહીને પદાએ તેને ખળ્યો લગાવ્યો. સતીશે જાએ સાદે રડવાનું ચમ ક્યું પદ્યા બોલબોલ કરવા લાગી. નાના બાપાએ તેમાં મર પડાવ્યો. વૃદ્ધ પિતા બાળકોને ન મારવા વિષે સિખામણ આપવા લાગ્યા. અને સદુથી વધારે

વીમા એ જીંદગીની

જરૂરિયાત છે

પણ

ક્યાં ઉતારવો તે જ પ્રશ્ન છે.

જે સંસ્થાની મોટી થાપણુ છે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે એવી કાયરેક્ટરોની બોર્ડ છે - જેની કાર્યપદ્ધતિ પ્રક્રમી અને વ્યવસ્થિત છે-એવી જ કંપનીમાં વીમા ઉતારવો બોધ્યો.

- સત્તાવાર થાપણુ રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦
- બહાર પડેલી રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦
- ભરપાઈ થયેલી રૂ. ૨૫,૦૦,૦૦૦

જીંદગી—આજ

દરિયાઈ—અકસ્માત

જીવસાર

વીમા કંપની લિ.

૨૨, એપોલો રોડ, મુંબઈ

૨ અવાજે સફૂને ધમકાવી નલિનાક્ષે બધાને શાંત કર્યાં.

[૪]

શ્રાવણની મેઘથી રાત જામી છે. પવન પડી ગયો છે. તમરોનો અવાજ આવે છે. ઝાંડો પડ-
છાવાની જેમ અંધારામાં ઊભાં છે.

બાળકો ઉઘે છે. પક્ષા સૂતી છે. વૃદ્ધ પિતા પથારીમાં બેઠા બેઠા માળા ફેરવે છે.

ઉદ્દિગ્ન મને નલિનાક્ષ બહાર ઓટલા પર બેઠો છે.

આકાશમાં છે તેવો જ અંધકાર એના મનમાં છે કંઈ ગમતુ નથી. એને ખૂબ યાક લાગ્યો છે,
છતાં ઉઘ આવતી નથી. દિવસ વ્યર્થ ગયો. એના જીવનનું સાચું કામ તો બાકી જ રહેતું જાય છે.
એમાં એનાથી કશું બનતું નથી.

ચરાચરમાં જે સુંદર વ્યાપી રહે છે એનો સાક્ષાત્કાર નલિનને હજી થયો નથી. એ એની સાધના
છે, પણ દેવ હજી દૂર છે. તેથી તો તેનો પ્રાણ આટલી ગવાનિ, આટલી વેદના, આટલા તત્ત્વસાદ
અનુભવે છે જગતના નાના બધોને તેને બાધી રાખે છે. છતાં દિવસમાં સાદ આવે છે. “આ તારું
જીવન નથી આ તારી ચિર રિયતિ નથી. અહીં નહિ, અહીં નહિ, બીજે ક્યાંક.” એમ તેનું હૃદય
બોલી રહે છે. સુધારણની સૂરે એને કોઈક સાદ કરે છે. વિરહ જેની એ ઊડી વેદના છે. નલિનાક્ષના
અંતરથી તે સહી જતી નથી.

એ બધી વ્યથા, વાદળના ચર પર ચર ચડે તેમ, તેના શિદાકાશમાં જામતી જાય છે. હવા જાણે
કે સ્તબ્ધ છે, પાન પણ હાસતુ નથી. છે માત્ર આરજૂ, શુંગળામણ પ્રસન્નિ વખતે જનેતા અનુભવે
તેવી પીડા. શું યશ એની નલિનાક્ષને ખચર નથી.

એકાએક જાણે કે વિજળા ચમકી. પવનનો સુસવાટ આવ્યો. હૃદયની ગજબરમાં મંદ્રધ્વનિ રણરણી
દરવારી કાનકાના ગભીર સૂગમાં ગીત જામ્યું. નલિનાક્ષનો પ્રાણ એ સૂરમાં કંપી રહ્યો.

ઊડીને એ અદર ગયો ત્યા બત્તી ઓલવાઈ ગઈ હતી. શનસ નલિનાક્ષે હાથમાં લીધું પંજુ
દિવાસળીની પેટી ન હતી પત્નીની પથારી આગળ જઈને તેણે કહ્યું: “પક્ષા!”

“શુ છે ?” ક્રમક્રમે પક્ષા જાગી.

“દિવાસળીની પેટી ક્યાં છે ?”

“રસોડામાં. સૂઈ જાએને અત્યારેય સૂખ નથી ?” તે બોલી અને પડખું ફેરવીને સૂઈ ગઈ.

નલિનાક્ષ રસોડામાં જઈ અંધારે દિવાસળી શોધવા લાગ્યો. થોડી વારે પેટી જડી. તે હવાઈ
ગયેલી હતી. એ એક પછી એક દિવાસળી ધસવા લાગ્યો. પણ તણખો યદને દિવાસળી એકવાઈ જતી.
કંટાળાને તેણે વાત પડતી મૂકી.

બહારે આવી ઊંડો નિશ્વાસ નાખી એ પથારીમાં પડ્યો. પિતાએ કહ્યું: “ભાઈ! સૂઈ જ ને હવે.
બધી રાત થવા આવી” નલિનાક્ષ બોલ્યો: “હા, સૂઈ જ જાઉં છું. હવે બીજું કંઈ કામ નથી.”
મનમાં યતું: “બસ, આજ કીક છે. સૂઈ રહેવામાં સાર છે. આત્મા જાગે એમાં જ બધી ધ્મકળામણ છે.
આંખો જ બધી અકળામણ છે. આખો મીનિને આખી જિંદગી ઉઘતા રહીએ તો કોઈ નામ લે એમ
નથી. તો તો સૂખ, સગવડ, આરામ બધું મળે. જે જાગે છે એને જ ઉપાધિ છે, કુનિયાને એ દુસ્મન

જેવા લાગે છે." અને શાક ઓડીને તેણે પગ લાંબા કરી. મન કહેતું હતું: "જેવા હેને, ગીત અભારે લખ્યા વગર શું નથી ચાલતું? સંભોગો વિરુદ્ધ છે, કુટુંબીઓ વિરુદ્ધ છે. આરામ કર ને. નકામા શીદ ઉધામા કરે છે? આટલો તવસાટ શો મારો? જીવ ખાંચીને ખાલી શીદ દુ.ખી થાય છે? જેમે ચિતાં કરીશ એમ આયુષ્યનાં બે વંદેસ ઓછાં થશે. એમાં તને શું લાભ છે? બે ગીત ને રચ્યાં તો દુનિયાને - શી ખોટ જવાબી છે? એરે, તારાં ગીતની પડી છે કાને? તું આંધ ઉભંગરા કરીને મરે તોય કોણ તારી સામે જોવાતું છે?"

થોડી વારે એ મૂતો પશુ વળી પાછું તેનાથી રહેવાયું નહિ. વરસાદ ધીમે ધીમે વરસવા લાગ્યો હતો. નેવાં પરથી પાણીની ધાર શરૂ થઈ હતી. ઉડીને નહિનાદો નોટ લીધી અને પેન્સિલ હાથમાં લઈ એ પથારીમાં બેઠો. મન સાથે નકરે ક્યું કે કાનસ નથી તો કંઈ નહિ, અંધારામા જ ગીત ઉતારી લઈશ. ગીતની પકિતઓ મગજમાં એક પછી એક આવવા લાગી: "મુંદર! હે જીવન! મારા કુદિત અસ્તિત્વમાં તારાં - દર્શન હું પામ્યો નથી. મારાં એ અગૌરવની વાત, હે પ્રભુ! તું મને બૂલવા ન દેજે."

અંધકારમાં જ કાગળ પર અનુમાનથી જગ્યા ઉપતો તે લખવા લાગ્યો: "શ્રવણુની આ રાતે ચારે બાજુ ઘન અંધકાર છવાયો છે. નિગિડ નિશા જગમી છે. વનમાં વાસુ વાય છે. હે જ્યોતિર્મય! તારા પ્રકાશને અંખનો - હું તને, રમડું હું જલધારાની સાથે મારું અંતર રહે છે. તારા વિરુદ્ધ સહેવાતા નથી. નામ! આથી શું યત્ન વધારે બચાવક હશે?"

અને દિવસબરને: કલેશ વાદ આવતાં તેણે કહ્યું: "અપાર તૃપ્તી મેં તપને તપને તારી શોધ કરી છે. પશુ મારી નજર પાછી પડી છે. જહું માક લાગ્યો છે, મુઝા દહ અધૂરી છે. હૃદયમાં તારો સર જગે છે પણ કામના કોલાહલની આડે

ઓછામાં ઓછા ખર્ચે
વધુમાં વધુ રક્ષણુ

અને

૧૦૦ ટકાની

સલામતી મારે.

ડૉ. ઉત્ત. લાઈફ

માં

તમારો વીમો ઉતરાવો :

આલુ વીમો :

રૂ. ૧૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦

ધી વધુ

દિંદના વડા મેનેજર * દિંદના ડે. વડા મેનેજર
ડી. ડબલ્યુ બ્રુ * સી. ડી. શાદ

હિંદની વડી ઓફીસ
ફોરો ફાઈન્ટન, બઈ.

તાઈ' સ્ત્રીત જામવુ નથી. મહાશ્વ'માથી અમૃતપાન લઈ લક્ષ્મી પ્રગટયા તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમાં પ્રગટ
 રૂપા ભવં છે. પણ હાય રે' જીવનમાં જે કવેશ છે, કુકંશતા છે, વિસવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 ખરિત કરે છે. હે જીવનસ્વામી' તારી ગૌરવભરી પ્રતિમા મારા હૃદયમાં ધિરાજો, તારો સ્પર્શ મારા
 જીવનને પૂર્ણ બનાવો" :

શ્રીત પુત્રુ મધુ મધુ પાણી વરસીને માદગી દળવી ફૂન ચંદ્ર ભય તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાજી
 અનુભવે અધારી ઝોસરીમાં જીની હવા આવતી હતી તેમાં તેના શરીરને પથારીની હૃદ મીઠી
 મામલો હતો અધારામાં ગરાગર લખાણ નહિ હોય, લીટીઓ એક બીજી ઉપર ચડી ગઈ હશે;
 પણ તેનો પાથો ન હતો સવારે ઠીક કરી લેવાશે નવિનાશનું મન તેને કહેવું હતું, આજનો દિવસ
 સ્વદેશ દેશે છે. નિરાતે નિદ્રા લેવાનો તને હવે હક છે તેની પાપલ્ય જીવમાં મીઠાઈ ત્યારે તેના મુખ
 પર યાતિ હતી, આતિ મદત્વનુ શર્મ પુત્રુ ક્યાંનો સતોય હતો *

* તાજેતરમાં પ્રગટ મનાર નવલિકાસત્રહ 'બડા' માથી.

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને કવિતાને એકએક
 ગ્રાહક બધાં નવા ગ્રાહકો આપે તો ?

ગ્રાહકોને વિનંતી

ગ્રાહકોને લવાજમ પૂરા થવાની તેમજ નવા વર્ષ માટેના લવાજમ મોકલવાની મૂચના ગયા અકમા ન કરવી હતી પણ એકને હાથે કમ્પાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઇ તે પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ ગ્રાહકોને (જમના લવાજમો પૂરા થાય છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે સૌ ગ્રાહક બાઇઓ આ અંક મળતા વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી બીજી સરનામાંના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે, એ બાઇઓ પોતાની ટપાન Redirect કરાવે તો ઠીક છે ફેરફાર લાગ્યા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇન્જિન છે દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પગડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકનીકો ઓછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં જાહેરખગરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં બીજી ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કવિતાની છે દરેક અંકમાં એક એક સુદૃઢ કવિતાનું દિહીમાં બાજા તર પ્રગટ કરવાની યોજના છે એ યોજના જનમુખ્યારીથી અમનમાં આવશે એ ઉપગત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાકોમીનો

વિભાગ પણ આતુ થશે પાનાનું શું ? પાના થવા છે કવિતાને નેટલુ સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ અભોગ અનુદાણ અને એમલતની વાન છે

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પામે લાગ્યા સમયથી પડી છે ક્રમે ક્રમે અમે પ્રગટ કરીએ છીએ છતાં પ્રેરવાક મિત્રોને લાખી ગઇ બેરી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે મોક્ષસ મર્યાદાઓ છે એક સાથે જ આખો અંક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જમનો સ્વીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ 'પગ' ડીના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે-એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાગ્યા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ કમણ પ્રગટ થશે નવીન કવિગ ધુઓને મા. વિનંતી કે એઓ સફેદ ધીંગળ ગામે

કેટલાક સુધારા

ગયા અકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રભુવ રમ્ભિ' કાવ્યના લેખક શ્રી ભૂપેન્દ્ર દા. વણીય છે એ નામ શરતચૂકથી રહી ગયું હતું બીજી ગયા અકમાં 'અ-કવિતા નામથી છપાવેલ કાવ્ય પણ કેટલીક ગેરસમજૂતી બેલી કરે છે પ્રગટનામાં આપણા જનશ્રીતા નિદાન લેખક 'અ-કવિતા નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખના તેમને આ કવિતા સાથે કષ્ટ નિરમન નથી આવતા તખાનુઓના પુનઃગર્વન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે એ જ અકમાં "એ ઠાગુ દરો" વાર્તા શ્રી કન્દ વસાવડાની નવિ પણ એમના બાઇ અગવિદ વસાવડાની છે

તારા સ્ત્રીત જામવું નથી જહાણું'માથી અમૃતપાન લાઇ લક્ષ્મી પ્રગટયા તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમા પ્રગટ
 દવા જામે છે પણ હાપ રે' જીવનમા જે કનેશ છે, કુકુંસતા છે, પિસવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 ખદિત કરે છે જે જીવનસ્વામી' તારી ઔરવમરી પ્રતિમા મારા હૃદયમા બિરાજે, તારો સ્પર્શ મારા
 જીવનને પૂર્ણ બનાવે' ।

સ્ત્રીત પુરૂ મધુ જમુ પાણી વરસીને વાદળી દળવી ફૂન મધ જાપ તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નસિનાણે
 અનુભવે જમારી જોસરીમા જાની દવા આવતી દત્તી તેમા તેના શરીરને પધારીની દુઃખ મીઠી
 લામલ્લી દત્તી જાધારામા જરાખર લખાણુ નહિ હોય લીંગેએ એક બીજી ઉપર ચડી ગઇ દશે,
 પણ તેનો વાધો ન હતો સવારે ઠીક કરી લેવાશે નવિનાશનુ મન તેને કહેવું હતું, આજનો દિવસ
 સ્વદેશ દશે છે નિરાતે નિદ્રા લેવાનો તને હવે હકક છે તેની પાપજી બીધમા મીયાઇ ત્યારે તેના મુખ
 પર યાતિ દત્તી, આતિ મદલનુ કાર્ય પુરૂ કર્યોનો સતોષ દતો *

* તાજેતરમા પ્રગટ મનાર* નવલિકાસ મદ બદા'માથી

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને. કવિતાનો એકએક
આહુકે બળબે નવા આહુકો આપે તો ?

આહુકોને વિનંતી

આહુકોને લવાજમ પૂરા થયાની તેમજ નવા વર્ષ માટેનાં લવાજમ મોકલવાની મૂચના ગયા અંકમાં જ કરવી હતી પણ એકલે હાથે કરવાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઈ. તે પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ આહુકોને (જેમનાં લવાજમો પૂરાં થાય છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે. સૌ આહુક ભાઈઓ આ અંક મળતાં વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી. ખીલું સરનામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે, એ ભાઈઓ પોતાની ટપાલ Redirect કરાવે તો ઠીક છે. ફેરફાર લાંબા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇચ્છિત છે. દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે. 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પરવડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકલીફો ઝોછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે.

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અંકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે. એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં જાહેરખગરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં ખીલુ ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરવાની છે. દરેક અંકમાં એક એક સુંદર કવિતાનું હિંદીમાં ભાષાંતર પ્રગટ કરવાની યોજના છે. એ યોજના જાન્યુઆરીથી અમલમાં આવશે. એ ઉપરાંત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાકસોટીનો

વિભાગ પણ આજુ થશે. પાનાંનું શું ? પાનાં વધારવાં છે. કવિતાને જેટલું સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ સંગ્રહ અતુકૂળ અને એ મહત્વની વાત છે.

કેટલીક મુશ્કેલી

અતેજ કવિઓની કવિતાઓ અમારી પાસે લાંબા સમયથી પડી છે. ક્રમે ક્રમે અમે પ્રગટ કરીએ છીએ. છતાં કેટલાક મિત્રોને લાંબી રાહ જોવી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે યોજ્જસ મયાદાઓ છે. એક સાથે જ આપો અંક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમનો સ્વીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ. 'પગદંડી'ના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે-એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાંબા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ કમસા : પ્રગટ થશે. નવીન કવિવંધુઓને માત્ર વિનંતી કે એઓ સફળ ધીરજ રાખે.

કેટલાક સુધારા

ગયા અંકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રભુપ સ્મૃતિ' કાવ્યના લેખક શ્રી ભૂપેન્દ્ર ઠા. વકીલ છે. એ નામ શરતચૂકથી રહી ગયું હતું. ખીલું ગયા અંકમાં 'અ-કવિ'ના નામથી છપાયેલ કાવ્ય પણ કેટલીક ગેરસમજાવતી ઊભી કરે છે. પ્રસ્થાનમાં આપણા જાણીતા વિદ્વાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિતા સાથે કંઈ નિસ્ખત નથી. આવાં તખ્તસુસોના પુનરાવર્તન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામાં આન્યું છે. એ જ અંકમાં "એ કોણુ હશે" વાર્તા શ્રી ઇન્દ્ર વસાવડાની નહિ પણ એમના ભાઈ અરવિંદ વસાવડાની છે.

તારું શ્રીત જામણું નથી. મહાચુંવમાંથી અમૃતપાત્ર લઈ લક્ષ્મી પ્રમદમાં તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમાં પ્રમદ
 દવા ભર્યું છે. પણ હાય રે! જીવનમાં જે કલેસ છે, કુકંશવા છે, વિસંવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 અર્પિત કરે છે. હે જીવનસ્વામી! તારી ગૌરવભરી પ્રતિમા મારા હૃદયમાં ગિરાજને, તારા સ્પર્શ મારા
 જીવનને પૂર્ણ બનાવે.”

શ્રીત પુરું મધું જમું પાણી વરસીને વાદળો દળવી પૂજ મધ જાપ તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાક્ષે
 અનુભવી. અંધારી ઓસરીમાં શીની દવા આવતી હતી તેમાં તેના શરીરને પથારીની હૃદ મીઠી
 લામલ્લે હતી. અંધારામાં મરાખર લખાણું નહિ હોય, લીટીઓ એક બીજી ઉપર ચડી ગઈ હતી;
 પણ તેનો વાંધો ન હતો. સવારે ઠીક કરી લેવાશે. નલિનાક્ષરું મન તેને કહેતું હતું, આજનો દિવસ
 સફળ થશે છે. નિરાતિ નિંદ્રા લેવાનો તને હવે હકક છે. તેની પાંપણુ જાંઘમાં મીંચાઈ ત્યારે તેના મુખ
 પર શાંતિ હતી, અતિ મહત્વનું કાર્ય પૂરું કર્યોના સંતોષ હતો.*

જ્યેતરમાં પ્રમદ મનાર નવસિકાસંમદ 'બદા' માંથી.

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને કવિતાનો એકએક
ગ્રાહક બળ્યે નવા ગ્રાહકો આપે તો ?

ગ્રાહકોને વિનંતી

ગ્રાહકોને લવાજમ પૂરા થવાની તેમજ નવા વર્ષ માટેનાં લવાજમ મોકલવાની સૂચના ગયા અંકમાં જ કરી હતી પણ એકલે હાથે કરવાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઇ. ને પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ ગ્રાહકોને (જેમનાં લવાજમો પૂરાં થાય છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે. સૌ ગ્રાહક બાઇઓ આ અંક ગળતાં વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી. ખીજું સરનામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે. એ બાઇઓ પોતાની ટપાલ Redirect કરાવે તો ઠીક છે. ફેરફાર લાંબા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇચ્છી છે. દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે. 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પરવડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકલીફો ઓછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે.

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અંકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે. એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિના પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં ગાહેરખગરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને યદ્ય શક્યો આવતા વર્ષમાં ખીજી ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરવાની છે. દરેક અંકમાં એક એક સુંદર કવિતાનું હિંદીમાં બાપાંતર પ્રગટ કરવાની યોજના છે. એ યોજના અનુચારીથી અમલમાં આવશે. એ ઉપરાંત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાકસોટીનો

વિભાગ પણ આજી યશે. પાનાંનું શું ! પાનાં વધાર્યાં છે. કવિતાને નેટલું સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે-પણ સંજોગ અનુકૂળ અને એ મહત્વની વાત છે.

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પાસે લાંબા સમયથી પડી છે. ક્રમે ક્રમે અમે પ્રગટ કરીએ છીએ. છતાં કેટલાક મિત્રોને લાંબી રાહ બેસી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે ચોક્કસ મર્માદાઓ છે. એક સાથે જ આખો અંક કવિતાઓથી જ બરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમનો સ્વીકાર થયો છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ. 'પગદંડી'ના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે-એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાંબા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ કમશઃ પ્રગટ થશે. નવીન કવિમંડુઓને માત્ર વિનંતી કે એઓ સર્વેજ ધીરજ રાખે.

કેટલાક સુધારા

ગયા અંકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રણય સ્મૃતિ' કાવ્યના લેખક શ્રી જૂનેન્દ્ર દા. વઝીર છે. એ નામ સરતચૂકથી રહી ગયું હતું. ખીજું ગયા અંકમાં 'અ-કવિ'ના નામથી છપાયેલ કાવ્ય પણ કેટલીક એરસમન્વૃત્તી ઊભી કરે છે. પ્રસ્થાનમાં આપણા બહુશીતા વિદ્વાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિના સાથે કંઈ નિસ્ત્યત નથી. આમાં તખ્તસોના પુનરાવર્તન ન થાય એને માટે યોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે. એ જ અંકમાં "એ કોણુ હશે" વાર્તા શ્રી ઇન્દ્ર વસાવડાની નહિ પણ એમના બાઈ અરવિંદ વસાવડાની છે.

તારાં સ્ત્રીત જામણું નથી. જહાજી'માંથી આશ્રુતપાત્ર સહ હૃદયી પ્રમદમાં તેમ તારી મૂર્તિ ઉરમાં પ્રમદ
 દવા ભય છે. પણ હાય રે! જીવનમાં જે કલેષ છે, કડકસતા છે, વિસંવાદ છે એ તારી મૂર્તિને
 ખંડિત કરે છે. હે જીવનસ્વામી! તારી ઔસ્વભરી પ્રતિમા મારા હૃદયમાં બિરાજો, તારો સ્પર્શ મારા
 જીવનને, પૂર્ણ બનાવો.”

શ્રીત પૂરું મધું. મધું પાણી પરસીને વાદળો' દળવી કૂચ મધ જ્ય તેવી પ્રસન્નતા ત્યારે નલિનાક્ષે
 અનુભવો. આંધારી ઝોસરીમાં જાની દવા આવતી દત્તી. તેમાં તેના શરીરને પથારીની હૃદ મીડી
 લામજી હતી. આંધારામાં બરાબર' લખાણું નહિ હોય, લીડીઓ એક ખીજી ઉપર ચડી મધ હશે;
 પણ તેનો વાષા ન હતો. સવારે ઠીક કરી લેવાશે નલિનાક્ષનું મન તેને કહેવું' હવું, આજનો દિવસ
 સહજા કરશે છે. નિરાતિ નિરા લેવાનો તને હવે હકક છે. તેની પાંપણ જીંઘમાં મીંચાઇ ત્યારે તેના મુખ
 પર શાંતિ દત્તી, અતિ મદત્વનું કાર્ય પૂરું કરીનો સંતોષ હતો.*

‘ તાજેતરમાં પ્રમદ મનાર’ નવલિકાસંમદ ‘બદા’ માંથી.

કવિતાને સમૃદ્ધ કરવાને કવિતાને એકએક
ગ્રાહક બખબે નવા ગ્રાહકો આપે તો ?

ગ્રાહકોને વિનંતી

ગ્રાહકોને લવાજમ પૂરા થયાની તેમજ નવા વર્ષ માટેનાં લવાજમ મોકલવાની સૂચના ગયા અંકમાં જ કરવી હતી પણ એકલે હાથે કરવાના કાર્યમાં એ વાત રહી ગઇ. તે પાછળથી પત્ર દ્વારા તમામ ગ્રાહકોને (જેમનાં લવાજમો પૂરાં ચાલે છે) લવાજમ મોકલવાની વિનંતી કરી છે. સૌ ગ્રાહક ભાઈઓ આ અંક મળતાં વહેલી તકે લવાજમો મોકલી આપે એટલી વિનંતી. ખીલું સરનામાના ફેરફારો અંગે પણ ઠીક ઠીક પત્રો આવે છે. એ ભાઈઓ પોતાની ટપાલ Redirect કરાવે તો ઠીક છે. ફેરફાર લાંબા સમય માટે હોય તો જ એ ફેરફાર નોંધાવવો ઇચ્છિત છે. દિવસે દિવસે કવિતાનું કામ સતત વધી રહ્યું છે. 'કવિતા'ને નોકરો રાખવા પરવડે એમ નથી. કવિતાના સેવક માટે અને તેટલી આ પ્રકારની તકલીફો ઓછી રહે એમાં 'કવિતા'ને જ લાભ છે.

પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ

'કવિતા' આવતા અંકથી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશશે. એ સૌ માટે આનંદની વાત છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ હજી કવિતા પગભર નથી થયું એ વાત તો કહેવાની રહી જ છતાં બહેરખગરો આપનાર મિત્રોની સહાનુભૂતિથી જ 'કવિતા' આજે આટલું સમૃદ્ધ થઈ શક્યું છે અને થઈ શકશે. આવતા વર્ષમાં ખીલુ ધણી ધણી વસ્તુઓ કરવાની છે. દરેક અંકમાં એક એક સુંદર કવિતાનું હિંદીમાં બાણાંતર પ્રગટ કરવાની યોજના છે. એ યોજના બનવાપર્યાયી અમલમાં આવશે. એ ઉપરાંત ચર્ચાપત્રોનો ખાસ વિભાગ અને કવિતાસોદીનો

વિભાગ પણ ચાલુ થશે. પાનાંનું શું ? પાનાં વધારવાં છે. કવિતાને નેટલું સમૃદ્ધ કરી શકાય તેટલું કરવું છે—પણ સંભોગ અનુકૂળ અને એ મહત્વની વાત છે.

કેટલીક મુશ્કેલી

અનેક કવિઓની કવિતાઓ અમારી પાસે લાંબા સમયથી પડી છે. ક્રમે ક્રમે અને પ્રગટ કરીએ છીએ. છતાં કેટલાક મિત્રોને લાંબી રાહ નેવી પડે છે. એ કવિતાઓને પ્રગટ કરવા માટે ચોક્કસ મર્યાદાઓ છે. એક સાથે જ આખો અંક કવિતાઓથી જ ભરી ન દેવાય છતાં ધીમે ધીમે તમામ કૃતિઓ (જેમને સ્વીકાર થયે છે)ને પ્રગટ કરવામાં આવશે જ. 'પગદંડી'ના વિભાગમાં વિશેષ મુશ્કેલી છે—એમાં ઘણી ઘણી કવિતાઓ લાંબા સમયથી છે, એ કવિતાઓ પણ કમગઃ પ્રગટ થશે. નવીન કવિમંદુઓને માત્ર વિનંતી કે એઓ સફળ થીરજ ગાંધે.

કેટલાક સુધારા

ગયા અંકમાં પ્રગટ થયેલ 'પ્રભુય સ્મૃતિ' કાવ્યના લેખક શ્રી જૂષેન્દ્ર ઠા વક્રીલ છે. એ નામ શરતચૂંધેરી રહી ગયું હતું ખીલું ગયા અંકમાં 'અ-કવિ'ના નામથી છપાવેલ કાવ્ય પણ કેટલીક ગેરસમજૂતી ઊભી કરે છે. પ્રસ્થાનમાં આપણા બહુશીતા વિદ્વાન લેખક 'અ-કવિ'ના નામથી 'પાનગોષ્ઠિ' લખતા તેમને આ કવિના સાથે કંઈ નિસ્મૃત નથી. આવા તખ્ત્યુઓના પુનરાવર્તન ન ચાલે એને માટે યોગ્ય કરવામાં આવ્યું છે. એ જ અંકમાં "એ કોણુ હશે" વાતો શ્રી ધન્વ વસાવડાની નદિ પણ એમના ભાઈ અરવિંદ વસાવડાની છે.

સંપાદકીય

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી સાહિત્યમાં સદાયે ચિરરમરણીય રહે, સાહિત્ય - અભિરૂમિ વધારે અને સાહિત્ય સંશોધનમાં ઉત્તેજ એવા પ્રથમ પ્રગટ થયા છે. આવા જ પ્રથમમાં સ્થાન લે એવા એક મહત્વના "રવ. નરસિંહરાવ" વિષેના એક અંધનું કાર્ય આપણા એક વખતના ખૂબ વિદ્યાર્થીપ્રિય વિદ્વાન વિવેચક અને યુવાન કવિ શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસને સોંપવામાં આવ્યું હતું. શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસ નરસિંહરાવના પદ્મશિખ તરીકે, એમના સંસર્ગમાં પણ ખૂબ રહેલ હોઈને આ પુસ્તકને ચોક્કસ ન્યાય આપી શકે એમાં શંકા જ નથી. હકીકતે પુસ્તકને માટે સારામાં સારા લેખકની પસંદગી સોસાયટીએ કરી હતી. પણ કમનસીબે "નીવડે વખાણું" એ જ વાત સાચી પડી છે. રવ. નરસિંહરાવના અવસાન પછી વર્ષો વીતતાં વ્દય છે પણ ભાનુશંકરના દિવસમાં આ અંધ તૈયાર કરવાની તમન્ના જાગતી જ નથી. શ્રી ભાનુશંકરને અમે પોને જોળખીએ છીએ તે પ્રમાણે કાર્ય પ્રત્યેની એમની શુભનિષ્ઠા અને શક્તિમાં અમને શંકા નથી. પણ એમની અસાધારણ મદતા એમને એ કાર્ય કરતા અટકાવે છે? પરિણામે જે અંધ બે ત્રણ વર્ષ પહેલાં તૈયાર થયો જોઈએ તે હજી તૈયાર થયો નથી. એનો એક માર્ગ હજી છે. પ્રો. ભાનુશંકર વ્યાસના જ મિત્ર અને નરસિંહરાવના અનર શિષ્ય શ્રી બેટાઈને જ એ કાર્ય સોંપી દે તો? અથવા એ કાર્ય શ્રી બેટાઈ પાસે કરાવવાને શ્રી ભાનુશંકર વ્યાસ સોસાયટીને વિનંતિ કરે તો? શ્રી બેટાઈ ચોક્કસ એ કાર્ય કરી શકે એટલું જ નહિ પણ એમાં શ્રી ભાનુશંકર પણ પોતાથી બનતી બધી સહાય કરી શકે એટલો મોટો સમર્થ એ બે વચ્ચે છે પણ ગુજરાતને એ પુસ્તક હજીકે માસમાં મળી જાય એમાં શંકા નથી શ્રી બેટાઈમાં શ્રી ભાનુશંકરની મંદતા નથી જ એની અમને ખાતરી છે. અમે તો કોઈ પણ રીતે એક જ વસ્તુ હજીએ છીએ કે 'રવ. નરસિંહરાવ' પગ પુસ્તક વડેલામાં વડેલી તકે ગુજરાત સમગ્ર આપણું જ જોઈએ. પછી જો ભાનુશંકર નરસિંહરાવ જેટલી વયના વયોવૃદ્ધ બનીને લખવાના િાય અને સોસાયટી પ્રગટ કરવાની હોય તો બન્ને સોસાયટી અને આદરાયણ ધીરજની હરીશુદ્ધ થકાવે!

ગુજરાત સાહિત્ય સભાને

આ પસંદગી યોગ્ય જ છે. ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી સાહિત્ય સમીક્ષાનું કાર્ય પ્રો. અનંતરાય મ. રાવળને સોંપાયું છે. એમાં કહેવાનું જ નથી પ્રો. રાવળ ગુજરાતના વિવેચન સાહિત્યમાં બહુ મૂલ્ય ધારણા આપતા આવ્યા છે અને હજી જે ઘણા ઘણા કાર્યો આપશે એમાં શંકા નથી.

એની સાથે સાથે કોણ જાણે કેમ પણ ગુજરાત સાહિત્ય સભાની નગર બહાર હજી કેટલાક વિવેચકો રહ્યા છે. અમે અમાગ નમ્ર મત સાથે એ વિવેચકોનાં નામે અહીં રજૂ કરીએ છીએ. પ્રો. રાવળ પછીના વર્ષ માટેની સાહિત્ય સમીક્ષાની જવાબદારી જો એમને સોંપવામાં આવે તો અમને ખાતરી છે કે સાહિત્ય સભાનું એ કાર્ય યોગ્ય રીતે થશે. એ વિવેચકોમાં એક છે શ્રી રામપ્રસાદ પ્રે. બક્ષી. શ્રી રામપ્રસાદ બક્ષીએ સાહિત્યમાં બહુ લખ્યું નથી છતાં જે કંઈ થોડું ઘણું લખ્યું છે તે એમની શક્તિની પ્રતીતિ કરાવી દે એટલું સંજ્ઞા-સંજ્ઞા છે. એમનો સરકૃત ભાષાનો અભ્યાસ, ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ અને એમની નિષ્પક્ષી સ્વાસ્થ્યદૃષ્ટિ એમને સમર્થ વિવેચક તરીકેની પ્રતિષ્ઠા અપાવે

છે. કાલુ નાણે પણ ગુજરાત સાહિત્ય સમાજી એ વિવેચક પર હજી નજર કેમ નથી ચોંટી? ગુજરાત સાહિત્યસમાજને દેરવવાનો અમારો આશય નથી અહીં તો અમે માત્ર એક નિષ્પક્ષી, વિદ્વાન વિવેચક તુ નામ માત્ર ધ્યાનમાં આણીએ છીએ. ખાસ કરીને આચાર્ય શ્રી બક્ષી કાવ્યસાહિત્યના ઊંડા અભ્યાસી છે અને કાવ્યના વિષયમાં તો એઓ ઘણું ઘણું ગુજરાતને આપી શકે એમ છે. શ્રી ધનસુખવાલ મહેતાએ પણ ગદ્ય સાહિત્યનાં ઠીક ઠીક સંખ્યામાં અને ગુણમાં વિવેચનો આલેખ્યાં છે. એમના પર પણ હજી નજર કેમ નથી ચોંટી? અમે તો અહીં માત્ર જે વ્યક્તિઓ નજર બહાર રહી છે એમનો નિર્દેશ કરીને જ વિરમીએ છીએ. એમની શક્તિનો સામ ઉદાવનો એ સાહિત્ય સમાજું કાર્ય છે.

બાળગીતોના લેખકોને

આપણે ત્યાં બાળગીતોના સંગ્રહો પ્રગટ થાય છે પણ હજી જોઈએ તેટલી સગવડ બાળગીતોના લેખકોને મળી નથી. અમે એ બાળગીતો પ્રગટ કરવા માટે ચોક્કસ વ્યવસ્થા કરી શક્યા છીએ અને અમારી ધૃતિ છે કે બાળગીતોના સાગ સચિત્ર સંગ્રહો - બને તેટલી સારી રીતે પ્રગટ કરવા બાળકોનાં બાળમાનસ જ કવિતામય છે, તેને ઉત્તેજવામાં એ બાળગીતો સુખ દાળો આપી શકશે. આ સંગ્રહ સૌ દલિમિત્રોને અમે વિનંતિ કરીએ છીએ કે જેઓ પોતાનાં બાળગીતોના સંગ્રહો પ્રગટ કરવા હિંમત હોય તેઓ પત્ર લખી જણાવે તો તે સંગ્રહ પુસ્તક પ્રકાશનની ચોક્કસ વિચારણા કરવામાં આવશે. લેખકને સારાસરળો પુરસ્કાર પણ મળશે જ.

‘કાલક’નો ત્રીજો કાવ્યગ્રંથ

પ્રેમધનુષ્ય

રૂપિયા હાંક

પોણા બે હંજર પંક્તિઓનું
મુગ્ધ પ્રેમનું સળગ કરુણ કાવ્ય

“પ્રેમધનુષ્ય”નું ઉત્તમ આકર્ષણ તે આખૂણે તેમની સમુચિત હદ પ્રસંગી છે. હદોનું વેવિધ્ય અડવિધને સંવાદી હોઈ આપણી કવિઓના ભિન્ન ભિન્ન પ્રયોગી કાલકે નાણે સાર્થકતા દર્શાવી આપી છે. “આગમન”ના ઉત્કાસમાં કવિવાણી માત્રામેળ હદમાં સ્વન્હદે નાચે છે. “સજ્જવન”માં પ્રસન્નતા અને આમોદ, સૃષ્ટિ મોહ્યને અવ્યયોક્તા અને શૂલકાળી સ્મરતા પૂરી, અનુષ્ટુપ અને મિથ ભત્તિઓમાં સમયળ વહે છે. ‘વિરહ’માં ખમરદાગને મુકનધારા છે ‘ત્વાગ’માં ભિન્ન ભિન્ન, વધારે વિરામનો અવકાશ આપતા હદો છે, ‘પુનરાગમન’માં અનુષ્ટુપની મૂંઝણી વિચારબાધની આવતી ભત્તી લદરીને પ્રકારો છે. ‘અવસાન’ અને ‘ચિંતન’માં એકલક્ષી ને એકધારુ કારુણ્ય મન્દાકાન્તા ને દ્રુતવિસ-ત્રિમતમાં વલે જાય છે

એક વાત સ્પષ્ટ છે. આ હંદ સયોજન પેલી સનાતન અને લાટ દેસની કાલકશ્રુમિની મમતા, કવિના અદ્ભુત રાગને સંયમમાં રાખી ‘પ્રેમધનુષ્ય’ને સર્જન કૌતુકપ્રિક કાવ્ય બનાવવા સમર્થ થયા છે.”

કલમ ને કિતાબ - વિષ્ણુ પ્રસાદ ર. ત્રિવેદી

એન. એમ ત્રિપાઠી - સિમિટેડ
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુબઈ-૨.

બાદરાયણ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

સાહિત્યે કવિ શ્રી મણેશ સરખા, આનંદ રાખ્યા સદા,
 ઘોડી મૂડી છતાં નફો દસમણે જાણે કરી સવંદા!
 જાત્રી શક્તિ પરંતુ આજસ મહીં રાખી લપેટી સદા:
 છે એ શાંત સુરવસ્થ સર્લક બવા-ના કોઈની યે બસા!
 કડીમાં ફરનાર તોય દિસતા રાત સરીખા સદા,
 એવા સુન્દર ને પ્રકુલ્ય કવિ તે છે વ્યાસ સાચા અર્ધાં.

ઘોડી મૂડીએ જાણે નફો કરનાર બાદરાયણ છેઈં બાનુસંકર બાગરસંકર વ્યાસ કવિ છે, વિવેચક છે. એમણે જાણું લખ્યું નથી-જાણું લખવાનો મોહ રાખ્યો નથી-થોડું લખ્યું તે સાફ લખ્યું અને સાફ રહ્યું છે. ક્રિકેટની બાબામા એઓ 'રટેડી એટસમેન' છે.

એમણે કાવ્યસંબંધ આપ્યો 'કેડી' એમની કવિતાનો મહાયુગ્ય છે વિગ્રહતા, પ્રવાહિતા-અર્થ અને શબ્દની એકતા! એઓ નગસિંહરાવના શિષ્ય છે અને આજે પોતે શુરુ બન્યા છે. એમના શિષ્યોની સંખ્યા મણી મણીય એવી નથી.

પુરાણ સ્વભાવ, કદાવર શરીર, પ્રગિભાવંત ચહેરો, બોલવાની આવડત અને એમનું નિખાલસ દિલ એમને લોકપ્રિય, મિત્રપ્રિય બનાવે છે.

કવિતા એમને આસાનીથી વરેલી છે. એઓ ધારે ત્યારે સારી કવિતા રચી શકે છે. ચાલતાં ચાલતાં પણ એઓ કવિતા રચી શકે એમ છે. કવિતામાં એમણે હજી સુધી 'આવરખાઉં-ડ્રી' મારી નથી, મારે એમ દેખાવું પણ નથી પણ જાણે અને એક એક રનના ફટકા મારી, કવચિત કવિચિત ખાઉં-ડ્રી નોંધાવી એઓ સદી નોંધાવે એટલા દૃઢ વિશ્વાસુ છે. પોતે ખાજીયુ છે. પોતાની કવિતા પણ ખાજીયુ જેટલી પવિત્ર છે.

એઓ કોઈ વાડામાં નથી-એમનો વાડો છે 'કલમ મંડળ'-પણ વાડાની દયા પર જીવે તે 'બાદરાયણ' નહિ. બાદરાયણની મહત્તા જ એ છે કે કોઈની પ્રશંસા મેળવવા કોઈનાં વખાણુ એઓ કરતા નથી. 'બલા બાઈની કુનિયા' એ છે એમનો મત્ર

એઓ સંસ્કૃત કવિતા પણ લખે છે-તે યે ગમે ત્યારે! એમનાં સંસ્કૃત જ્ઞાને જ એમને શુદ્ધ-કવિ રાખ્યા છે. અંગ્રેજી કવિતા કેમ નથી લખતા તે એઓ બાણે! પણ ધારે તો તેમાં યે ખાલે, એવી એમની શક્તિ અને એમનો સ્વભાવ છે.

એઓ વિવેચક છે પણ મીઠા અને મોળા-ખાટા અને તીખા નહિ. એમાં યે એઓ ધીરા! યુજરાતનું 'આજસ' સંપ કરીને બાદરાયણને આંગણે ખડકાયું છે. છતાં થોડું લખીને ધણું લખ્યાની પ્રતિષ્ઠા પામે છે. તેનું કારણ છે એમના લખાણની એમના જેટલી જ સદરતા, સાત્વિકતા.

'બાદરાયણ' હવે ધારાધારી યયા છે. વડી અદાલતમાં એઓ એડવોકેટ છે. સાહિત્યકારોની અચ્છી સેવા બનવી શકે એમ છે!

એઓ બધા મંડળોમાં બળે એવા છે. બધા પક્ષોમાં નેતા ધમને દોરે એવા છે. બધા પાડો બજવે એવા છે! 'બાદરાયણ' હજી યુજરાતને ધણું ધણું આપી શકે એમ છે! એમની શક્તિનો મોટો ભાગ 'આજસ' ખાઈ બંધ છે.

બાદરાયણની વિશિષ્ટતા છે-એમના મોઢા પર તરવરવું હાસ્ય! સદા યે હસતા! રડતાને યે હસાવે એવો એમનો સ્વભાવ છે. એમની જોડ છે ચંદ્રવદન અને જ્યોતીન્દ્ર! એક ચંદ્ર, બીજા જ્યોતિ, અને ત્રીજા બાવું! ત્રણે છે ડીબળીખેર! છપા રહે નહિ અને છપા રહેવા રે નહિ! સળગાવી યે બાણે

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં
બાળગીતોનો સંગ્રહ

ક્રિમ્ત: આઠ આના

.... પરિમલ પ્રકાશન....

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

- (૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/૬ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ રોડ,
ગુંબઝ, ૪
- (૨) વિશ્વકર્માખંડુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંઠવાડી, ગુંબઝ.

રમણિક અરાલવાળાનો કાવ્યસંગ્રહ

— પ્રતીક્ષા —

શ્રી ઉમાશંકર ભેષીના પ્રવેશક તથા
ટિપ્પણ સહિત. બે રૂપીયા.

— ઝાંઝરી —

રમણિકલાલ કિ. મહેતાનાં બાળગીતો
૭ આના

ત્રણ નકલ મંગાવનારને ચોસ્ટેજ ફ્રી

લગ્નો: ચૌકસી પ્રધર્સ

બાલાકનુમાન-અમદાવાદ.

‘ઝંડુ’ નામાંકિત રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ નમ્રતાં સળળાં બધાંને ઉપયોગી છે. સાબાં માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંડાંને, માંદગી પછીની નળળાઈ નાખૂડ કરી, નવજીવન આપે છે.

‘ઝંડુ’ રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાપ્રીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોપણ

આપનાર અને ખાસ કરી લોહીની લાલી વધારનાર ઝંડુ-રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ અવશ્ય અજમાવો.

ઝંડુવાર અવશ્ય અજમાવો!

ઝંડુ કાર્માચુકલ વર્કસ લીમિટેડ, ગોમનં રોડ, ગુંબઝ નં. ૧૪
દુકાન—ભારીયા મહાજનવાડી, કાવભાદેવી રોડ.

સાતમી ડીસેમ્બરથી શરૂ

આપણા
ગૃહજીવનની
નાની
મોઠી—
કડવી મીઠી
વાતો
કહેવા
આવે છે

પ્રકાશનું

ખાસ કુટુંબો
માટેનું

ચિત્ર

હમારા સંસાર

• ભૂમિકા :

: દીગ્દર્શન
શાંતિકુમાર

જીવન : રંજના
ઉમાકાન્ત * રાજ-
કુમારી શુક્લ *
સુશીલકુમાર * જીહ્વુ
બાઈ * શ્રી ભગવાન
મધુસુદન * સત્યરાણી
અને સુમતિ ગુપ્તે

રોજ. ૪-૭-૯-૪૫
શનિ-રવિ વ. વાગે

તમારી બેઠકો રીઝર્વ કરાવો

સહકુટુંબ
નેવા તૈયાર
રહેજો.

કેપીટોલ
એવરગ્રીન રીડીંગ

જેમના શૌર્ય, પરાક્રમે અને
પ્રણયે ગુજરાતના ઈતિહાસને
ઉજળો રાખ્યો છે

એ પ્રતાપી અને વીર પાત્રો
હવે પડદા પર સજીવન થાય છે

સનરાઈઝ પીક્યુર્સનું
સંસ્કારસર્જન

રાણકદેવી

સૌભાગ્યવતી નારીના હૃદયે લટકતા પાર-
દશ કહીરા જેવું અગાહનનું કલાસર્જન

: દિગ્દર્શન :

વી. એમ. વ્યાસ

કથા-મોહનલાલ દવે
સંવાદ-કરસનદાસ ભાલુકે
કથા-યુરુદ્ધ ધાલા
ગીતો-મનસ્વી-
સંગીત-છગનલાલ ઠાકર

★

: અભિનય :

મોતીબાઈ, અંબના, દુસારી, નિરૂપા
રોય, સિલાવતી, ભગવાનદાસ, પાન્ડે,
છગનલાલ, નરવરલાલ ચૌહાણ,
માસ્તર હુસીયા, શ્યામ

આપણી ભાષાનું એકનું એક ચિત્ર

પંચજન પ્રકાશન, વડોદરા

: બે નવાં પુસ્તકો :

આચાર્ય પ્રફુલ્લચન્દ્ર શેય

નિરંજન વર્મા: જયમલ પરમાર

ભારતના નવઘડતરમાં યશસ્વી કાળો આપનાર મડવિની છવનકથા લેખકોની સુપરિચિત સરળ અને પ્રવાહી શૈલીમાં

કિંમત: ૧) રૂપિયા

*

ઊડતાં પાન

પ્રા. વિજયરાય વૈદ્ય

કાઉન: ૧૨૪ કિ. ૨૧ રૂપિયા

'માન્યુક સવારી' પછીનો 'વિનોદકાન્ત'નો નવો નિબંધિકાસંગ્રહ. ઠર્તાની મર્માળ અને રસાળ શૈલીનું સ્વચ્છ પ્રતિબિંબ

અન્ય પ્રકાશનો

ઈતિહાસની કેડી

(ભોગીલાલ સાંડેસરા)

આપણા સુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકર્તા, પુરાતત્ત્વવિદ અને યુવાન સંશોધકનો પ્રથમ લેખસંગ્રહ. સામાન્ય વાચકને ય રસ પડે એવી સામગ્રી

કિંમત ૪૫ રૂપિયા

ગુરુ ગોવિંદસિંહ

કાઉન: ૩૮૮. (મહાકાવ્ય) કિ. ૪) રૂપિયા

લેખક: ગોવિંદ હા, પટેલ

: શ્રેણ: : તાર:

૩૩૬૨૯ — મુખ્ય વિકેતા: — એવરથીન

પદ્મ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ

લક્ષ્મી બિલ્ડિંગ્સ સર દિરેક્ટરશાહ મહેતા રોડ.

કોટ, મું • બ • ઈ: ૧

તા પારિ

તાવની અકસીર દવા

ફક્ત ત્રણ જ દિવસ દવા લેવાથી તાવ ઉતરી જાય છે અને આવતો તાવ અટકી જાય છે. તાવ પછીની નળગર્ભ મટાડે છે. ભૂખ લગાડે છે અને દરન સાફ લાવે છે.

૫૦ ટીકટીની બાટલી ૧નો રા. ૧)

૨૫૦ ટીકટીની ગા. ૧ના રા. ૪)

સિન્ધ આયુર્વેદિક ફાર્મસી

૨માક બેન્કની મઘી, શ્રીમધ્યોક, મુમ્બ.

૩૭૫ કાશ્યાપદેરી રોડ, મુંબઈ.

રેડીઓ ખીજલી

મારતા હઈ!

આ રેડીઓ અને આ ખીજલી
પ્રેમની પરીભાષાના આ
શબ્દોનો અર્થ તમે ચીત્ર
ભેષો ત્યારે જ મમલ શકો
દરદર પીકચર્સનું
અતી ભદ સમાજ ચીત્ર

મીનત

૩૭

અકવાડીયુ

દીર્ઘશ્લોક શકિંકતહુસેન

વાર્તા:-વજાહત મીરઝાં

અદાકારો

નુરજહાં, યાકુબ, દીક્ષીત,
બીખ્વો, ફરહુદીવાન, શાહનવાખ
પ્રોડ્યુસર્સ-

શીરાઝઅલી હકીમ
આર. એમ. લાખાણી

બુર્જીંગ-૯થી ૧૨ પવી ૩
રોજ-૪, ૭, ૧૦
૨મી દળએ ૧ વાગે

સુ પ ર

સહમા ટોકી ડીમ્બીબુદર્સ રીલીઝ.

૬

હુ
ગીટોનું
અકવાડીયુ

મહોપખતની
પારસમણીએ ...

પવિત્ર હુરનના
અનોખા જાદુએ

બેજગરની કુલવાડીને;
ખીલાવી દીધો!

એક જગર હતું
ભીરતી નવજવાનનું

મીનરવા ખીલું જગર હતું
શાહબદી કીસરનું
મનોના દિનમા

મુલન્ય ઐનિહાસિક
સર્જન
ધરકના યુવેચનામ
ખીવી બેધા!

એક દિન

કા સુલતાન

યાદ રહું કે
અનિહાસિક ચિત્ર
અનેક સર્જક
નિ. સોહરાખ

કથા-સવાદ
આગાખાન કાશ્મીરી
સંગીત
શાનિકુમાર અને
રફીક ગઝનવી
કથા ફરી બેકર

મેહી

આ ચિત્રમા મોગન
ઇતિહાસનું સોનેરી
પ્રકરણ અમર મનાવે છે

++++ જેમા +++
અનોખી
નગીરાણી
મહેતાખ

સાથે વાસ્તી યુલામ મહમંદ, સાદીકઅલી,
શાન્તારીન, ઘોરી, પ્રતિભાદિથી,
પાકમ ૪, ૭ ૧૦ વાગે
૨૫૧ તકેસરે ૧ વાગે
એ જુ ૧૦થી૧૨ ૨થી૬
ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

સુંદર ગેટઅપથી જ

પુસ્તકની હજારો નકલ ઉપલબ્ધે

બૉમ્બે પ્રોસેસ સ્ટુડિયો

માત્ર વિચાર આપો :
એના પરથી રંગબેરંગી
ચિત્ર તૈયાર કરી પ્લોક
ખનાવી આપીશું.

ડિઝાઈનસ
પ્લોકસ
સ્લાઈડસ

ટે. નં.
૨૦૯૪૫

૧૩૮, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

રા મ તી ર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશીઅલ નં. ૧

મગ્ગના જ્ઞાનતંતુઓ બળવાન બને છે. ધોળ
વાજ કાળા થાય છે, ખરતા અટકે છે. ટાલમાં વાગ લીગ
છે. ખોડો મટે છે. ગાઠ નિદ્રા આવે છે, યાદશક્તિ
અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે. બધી રૂતુમાં બહેનો,
પુરૂષો અને બાળકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

બધે મળે છે.

કિંમત નાની બ્રાહ્મી બે રૂપિયા
ગ્રાંટી બ્રાહ્મી સાડાત્રણ રૂપિયા

શ્રી રા મ તી ર્થ ચૌ ગા શ્ર મ

૪૪૮, સેન્ટ્રલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૪.

દિશિક :

જાગીરદાર

નિર્માતા

એમ. હવેવાલા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સનું મહાન
ઐતિહાસિક ચિત્ર

ખહેરામખાં

મોગલ સામ્રાજ્યને સ્થાપિત કરવા
જેણે ત્રણ પેઢીની સેવા આપી એવા
તેજસ્વી યોદ્ધાનું જીવનચરિત્ર

એમ. હવેવાલા

ગજનન જાગીરદાર, * મહેતાજી

ડવીડ, સુરેશ, ગુલામ મહમદ, યુગુદ એફેન્ડી,
એન્જમીન, મા. છાટ્ટ, હંસા, લલીતા
પતાર, કુમાર, અને શાહનવાજ

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સનું

આગામી સામાજિક ચિત્ર

રહમ

દિશિક :
એમ. હવેવાલા

સ્ટાન્ડર્ડ પીકચર્સ

કેનેડી બ્રોન્જ સુવર્ણ, ૭.

સરખવસરે ભેટ આપવા

લાયક સુંદર પુસ્તકો

કથાકલાપ

જન્યાજન્યા સંસારના મધુશ, મનોહર, રણી-
આમણા પ્રસંગોને ઝડપી લઈ અત્યંત સુંદર
રીતે રચી કરનારી ઘણી જ આકર્ષક
વાર્તાઓનો નાંચુક રૂપાળો સંગ્રહ. કિં. રૂ. ૩૫

કથાકલગી

સંસાર નવનવા રંગે ભરેલો છે, અનેક કૂલો
તેમા પ્રગટે છે, ખીલે છે, ખરે છે. એ
કૂલોમાંથી કોઈની મુગસ પીડી, કોઈની
મનેહર, કોઈની તીખી, કોઈની માદક હેય
છે. એવા જુદા જુદા સ્ત્રાહવાળી સુંદર
નવલિકાઓ આ સંગ્રહમા આપી છે.
સરખવસરે ભેટ આપો. કિં. રૂ. ૩૫

કથાહાસ્ય

ખકેર પટેલના લેખક શ્રી હરિપ્રસાદની
હાસ્યરમ લખવાની કળા હવે મશહુર છે.
તમારના હસામણા પ્રસંગોને તેમણે રસાળ
કવ્વેએ આમાં ગૂંથ્યાં છે એક એક વાર્તા
પેટપૂર હુનાવશે અને વળી વહેવારુ સત્ય
પણ શીખવશે ફક્ત થોડી નકલો જ ખાફી
રહી છે. મિત્રોને ખુશ કરવા હોય તો
આ ભેટ આપો. કિં. રૂ. ૩૫

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : : સુરત

ખનારશી સેનાંગી

જન્મીન મિલ્સ લિ.લ
આર્ટ સિલક
(ક ટ્રાવેલા કાપદા મુળગ)

કુચકૂલાના રૂડીમિડ
કપડાં

ટે. નં. ૮૬૨૧૫

ઉપનગરનો કલામી જાતીસીજનુ મીનીવચકમકમકમ
સ્વદેશી મંદિર
મુલ ગોડા

મુગજને ઠંડક આપવા
કિતી વસાવણાથી...
ગાંધી બ્રાહ્મી
તેલ વાપરી
અથવા દેકારે મળે છે!
સી સી મદાવન બંડકુ
મુલગોડ

રેખા
ટોનીક
શીઓના સર્વ દરો
માટે આકસીર
ખાટલી કિમત રૂ. એ
પોસ્ટેલ ચુક

કીમત ચામડીના
વાળી કોટલા માટે
ખાટશાહી
માબુ પાવકર લોશન
સર્વોત્તમ છે

કવિનાની એક કવના માટે, ગણિતશાસ્ત્રના
અટપટા ઉદેન માટે, તકગારી મુકમમામા એક
સર્વોત્ત દલીલ માટે સુદન મગજ જલવી છે

બ્રાહ્મી જીવન

મગજના વિકારો મટાડે છે કવના વધારે છે.

લખો—શુભરાન આશુવેદિક કાર્મસી

- (૧) કાલગારી મુળગ (૨) ગાંધીરોડ, અમદાવાદ
- (૩) દાહરોડ, ચરને (૪) વાગાજગલ રોડ, રાજકોટ

અમીરી નિવાસરથાન
માહા, સાલ્તવક અને શુદ્ધ
ખોરાક માટે મૌથી જૂલું

નૃસિંહ હિન્દુ લોજ

ટે ૧૧૭-૧૧૯, હોર્નબી રોડ, કોટ, મુબઈ,
ટે. નં. ૩૧૯૭૫ ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ—“લોજ”

બેળી

તંત્રી : બદરી કાચવાલા

સીનેમાની આવમમા સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તબિયત તંદુરસ્ત રાખતું :
રંગરંગની પાંદડીઓને એકદોરે ગૂંથતું :

જે ગૃહાંગણે કોડિયાંની

અળકતી જ્યોત છે :

રંગબેરંગી સાથિયા છે,

તે ગૃહાંગણે વેણીની

રસસંકૃતિની સૌરભ

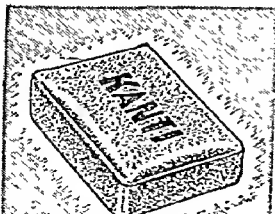
હાવી જ રૂરી છે.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી ૧૨મી ગલી-મુંબઈ, ૪.

તમારું સ્વસ્થ માથું

સ્વસ્થિક મા-
થું માથું લો

કાલિ
લાલુ

સ્વસ્થિક ગોધલ માલ્સ, લીમીટેડ, મુંબઈ, ૧૫

વેણી

તંત્રી : બદરી કાચવાલા

મીનેમાની આપમમા સળવળાટ કરતું :
નીડર વિવેચનની બેધારી તલવાર ખખડાવતું :
હસાવી હસાવીને તખિયત તંદુરસ્ત રાખતું :
રંગરંગની પાંદડીઓને એકદોરે ગૂંથતું :

જે ગૃહાંગણે કોડિયાંની

ઝળકતી જ્યોત છે :

રંગબેરંગી સાથિયા છે,

તે ગૃહાંગણે વેણીની

રસસંકૃતિની સૌરભ

હાવી જ રૂરી છે.

વેણી કાર્યાલય

ખેતવાડી વરમી ગલી-મુંબઈ, ૪.

जानुवारी
१९४३

पृथं ४
अंक १२

तंत्री : डोसक

श्री ईमणु वशीत

RYTHM CIGARETTES

મહુર ગીત સાથેના
 તાલની જેમ તમારા ડિલની
 આદર શહતને તાલ જગાડી
 ભલ છે અગ્નિત અને વૃત્તના
 યોગની જેમ ઉત્તરા તલાકુન્દ
 ત્રિમણચાળી રીધમ સિમારેટ.

દસના આના ચાર

રીધમ સીમારેટ

જય હિંદ

જય હિંદ

જય હિંદ

આઝાદ

સેનાનું

કૃત્ય ગીત "કદમ કદમ બદાયે ન"

આ રેકર્ડના
નકલ

આઝાદ હિંદ
ફોન રીલીફ
ફંડમાં જશે

યંગ ઇન્ડિયા

રેકર્ડ પર
બહાર પડી
ચૂક્યુ છે

આઝાદ સેનાના

નેતાશ્રીને

ભારતવાસીયોને

સંદેશ .. અંગ્રેજી ટી. એમ. ૮૩૩૫

હિંદી ટી. એમ. ૮૩૪૩

વધુ વિગત માટે લખો—

નેશનલ ગ્રામેજ્ઞાન રેકર્ડ મેન્યુ. કં. લી.

૧૧૦ મેડોલ સ્ટ્રીટ, સુબર્બ ૧.

ઈરટ એન્ડ વેરટ

હિન્દની જુનામાં જુની
સુવિખ્યાત વીમા મંરથા

[સ્થાપિત ૧૯૧૩]

નવુ જીવોત્તમ વીમાકામ ૧૯૪૩

મેળવેલુ કામ રૂા. ૬૯,૬૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલુ કામ રૂા. ૫૭,૮૮,૦૦૦

૧૯૪૪

મેળવેલુ કામ રૂા. ૧,૨૧,૮૬,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલુ કામ રૂા. ૧,૦૩,૨૦,૦૦૦

આગ, દરિયાઈ અને અકસ્માતના વીમા કામનુ આજુ પોતીને ઈરટ એન્ડ વેરટ કંપનીના ૩૨ વર્ષના લાગ્યા ઇતિહાસમા ૧૯૪૫ની સાલ એક નવુ પ્રકરણ ઉમેરે છે.

તાવાર થાપણ રૂા. ૫૦,૦૦,૦૦૦
ભરપાઈ થયેલી થાપણ ,, ૧૨,૫૦,૦૦૦
કુલ અસ્થામત ,, ૮૫,૦૦,૦૦૦
ચાલુ કામકાજ ,, ૩,૫૦,૦૦,૦૦૦
પ્રીમીઅમ આવક ,, ૧૮,૦૦,૦૦૦
લાઈફ ફંડ ,, ૬૦,૦૦,૦૦૦

ધી ઈરટ એન્ડ વેરટ ઇન્સ્યુરન્સ કું. લી.

ઈરટ એન્ડ વેરટ બીલ્ડિંગ કોમ્પાની રોડ, કોલ સુબર્બ.

જીવોત્તમ-આગ-દરિયાઈ-અકસ્માત

રવરસબ્રાટ

સાચગલ

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન

જયંત

રવરકીનરી

સુરેચ

શ્રી જયંત દેસાઈ પ્રોડક્શન્સનું સંગીતપ્રધાન ચિત્ર

ત દ ખી ર

દિગ્દર્શક :

જયંત દેસાઈ

એમાં

મુખાન્ક, જલ્લુબાઈ,
આવવી, રેવાશંકર
અને બે નવીન તાગી ઝો
રાજરાણી અને નીલોકર

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
આગામી ચિત્ર

સોની મહીવાલ
ઈન્દરલાલ : બેગમખાન

જયંત દેસાઈ
પ્રોડક્શન્સનું
મતિદાસિક ચિત્ર

જ હાં ગી ર
ખુરશીદ એમાં રજુ થાય છે

કૃષણ સીનેમામાં

કોલક

૬૧

ત્રણ કાવ્યગ્રંથો

સાંધ્યગીત

૧૯૩૬

જિમિ કાવ્યોનો મગહુ-કવિ
ખખરદારના પ્રવેશક સાથે

દોઢ રૂપિયો

૫

સ્વાતિ

૧૯૪૧

જિમિ કાવ્યોનો ખીલે બહુ
વખણાયેલો કાવ્ય ગ્રંથ

દોઢ રૂપિયો

૫

પ્રેમઘટુષ્ય

૧૯૪૪

એ હામર પકિતનું મુખ્ય પ્રેમનું
સળંગ સરળ કદખનારગી કાવ્ય

દોઢ રૂપિયો

કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે.

— લખો —

ત્રિપાઠી લિ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

પૃથ્વીના પટ પર આર્યમહીલાનાં
વસ્ત્રાભૂષણો અતુલ્ય છે :

• • •

સૌન્દર્ય દુર્લભ છે :

સૌન્દર્યને શોભાવે

એવાં વસ્ત્રાભૂષણો

પણ અતિ દુર્લભ છે :

રૂપકલા

ઉત્તમ કોટિની

બનારસી સાહીબો

ભાતભાતની બોર્ડરો

રેશમી કાપડ

વગેરે ખરીદવાનું મુગમ

અને સગવડભર્યું સ્થાન :

રૂપકલા :

રૂપના અંબારને રમણીય કરે

એવાં સૌન્દર્યના સાથિયા

ભરેલી સાહીબો :

.....રૂપકલા.....

કવીન્સ ચેમ્બર્સ, કવીન્સ રોડ

મદીન પુલની સામે-મુંબઈ

રસિકેશ નં.: ૨૦૨૩૯ ૫ તાર: "હેન્ડલુમ"

જીવનની કવિતાં રહી લખમાં :

કવિઓ કલમ
પકડીને તૈયાર રહે !

●
નવલકથ કરો
પાત્રોને ગૂથવા
તૈયાર રહે !

●
સંગીતકારો વાદ્યો
તૈયાર રાખે !

●
ચિત્રકારો પીંછી
પકડીને તૈયાર રહે !

●
સત્કારવાને
નવજીવનની કવિતા
લખતાં
નવદંપતીને !

●
એ ભવ્ય પ્રસંગને
અમર કરશે

વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓઝ
૩૬૫ ઠાકોરદ્વાર, પૌરટ સામે, મુંબઈ.

કવિતા

તાંત્રી : કોલક

વર્ષ ૪૫ : અંક ૧૧મો : સળંગ અંક ૪૭
ડિગેન્મર ૧૯૪૫

ગૂંથણી

ધરે ધોને વરે .. બાગવતરાય ૪ ઠાકોર ..	૩૬૩
કવિપાત્રો .. મૂળગજ ચલારિયા...	૩૬૪
માધુ શ્રુત્ય .. મદવદન મહેતા ...	૩૬૬
ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવન .. 'નસીમ'...	૩૭૩
રનિયા વાવમ . ડૉ. દુરિપ્રસાદ દેસાઈ ...	૩૭૭
પતીનની ઝીંક ઉડું નવરૂ... આતમી ...	૩૮૧
પાંદોને ... રનેદુરિમ ...	૩૮૪
શ્રી મદામની વર્મા .. ભોલાવાન ભોષી ...	૩૮૫
ગુણેચમન	૩૮૭
નવજીવિત્રે ... નંદકુમાર પાઠક...	૩૮૮
ના વાટ પાછી મળી ? ... દેવજી શા મોદ...	..
સાંદધાન ... .. નિર્ભય ...	..
અમે જગ મુસાફરો ... અમીતાસ કાપુડિયા	..
શ્રી રમણ વરીવ (પરિચય) . મધુસુદન એમ એ	૩૮૯
:	:
:	:

★

વાર્ષિક લવાજમ

દેરામાં રૂપિયા છ : પરદેશમાં રૂપિયા દસ
છૂટક નકલ વેચવામાં આવતી નથી.
કવિતાં દરેક અંગ્રેજી મામની ૧૦મી તારીખે પ્રગટ થાય
છ. કવિના અંગેના પત્રવહીવાર નીચેને સરનામે જ કરવે
કવિતા કાર્યાલય, વિલેપારલે

ઘણે ઘણે વર્ષે

[૫૫]

ખળવંતરાય ક. ઠાકોર

[સોનેટ]

સખે, હૃદય, કયાં ગયે? જિવન એકલું ધૂળ આ,
 ન કાંઈ સુખતું; ગમે નવ કશું, કણે ના પડે.
 સ્મૃતી સલિલ બાંધિયાર જલ શાં કૂળે આવ્યાં,
 મનોહરતરંગિ જે હતું તાણું 'તુલ્યું' યદા
 અકારું કડ છું અપેય બનિયું કરાં ને અરે,
 નવું ચ કશું ના રુચે, જગત બાણું નિસ્તેજ આ.

નિહાણું મનુભે ઘણાં ચ નિજ નેડ પોતાં રુવે,
 ઘડીક પણ શા બરાડત, દયા બધે ભીખતા;
 પરંતુ સટ ભુલિ જે જુનું નવે કશે વર્ષગના,
 -શુની શુન રતે રતે સુસ્ત જેમ મડાલે નવે!
 સપાટિ પરના અનેક પ્રણયો શુધે શું ભવે,
 ક્યહાંચિ હવ નેહસાર ભટકંત હુયે અવે!

સુખો વિવિધ રે વિચિત્ર જડસાનણાં: એ કિડાં,
 રતી મુજ પુરાણુ કાંત જાનવૈજયંતી કિડાં!

ટિપ્પણ્ય-‘કાંચ’ કવિ સંબંધિની રુનિ પેલે પણ કાંત. મસ્તકથી પણ લગી આખા દેહને વીટી
 લેતી શોભાવતી વળા જાણે મોઠા અસાધારણ વિજ્ઞાની પદ્મકા હોય, એવી માલાને વૈ જાનંતી કહે છે.
 ઈન્દ્રસુત જન્મત અને ત્રિવિક્રમ દેવાધિદેવ ત્રીકમલું એ એક મુખ્ય આબરણ પણ છે.

ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૫, મુંબાઈ.

કવિકથાઓ

મૂળરાજ અંજલિયા.

Love & Letters

When Jennie was a friend of Percy's
She used to write crotic verse;
She then enjoyed a great success
As a leading "Vers libre" poetess;
But when she fell

In love with Peter,

It brought her back

To rhyme and metre;

At last she married Mr. Rowe,

So now she writes the dullest prose.

(Punch)

એટલે સ્ત્રી !

"આ મોલનભાઈને મેં રાજીસાદ જરા ઉપચાર ત્યારે જ કહી રાખ્યું કે "ઈ પી-વાગાનો વિશ્વાસ કરવા જેવો નથી" બહુકામ એક સદિ ત્યકાગને એક દિવસ વાન કડી રવા દના (માર્પાઈને એ "મોલનભાઈ" કહે છે.)

"ઈ મરાઠીએ મૂળથી જ બારે ખ-પડી. કું રાજકુમાર કેસેજના આચાર્ય સ્ત્રી ત્યારે એ બહુવા આવેયો. એક દિવસ એની જાણીમાયી મેં દારના શીયા-પડીલા ને તને "રૂટીકેટ" કરાવેલો પજુ મારી બારે પડોવેલ છુટી. એજુ તો છેક વડા આચાર્ય કને વચ ખટાટ કડી "રૂટીકેટ" એ કરાવેયું. વિષયો અવગ્યાથી જ એનાં લખખજુ કું તો વડજુ એટલે મોલનભાઈને મેનવેલા."

"પજુ એ શીયા બરેલા દના કે ખાલી"

સાહિત્યકારે પૂછ્યું.

"ખાલી, સાવ ખાલી." કાકાએ પ્રશ્નનો, મજા સમજ્યા વિના નિદોષવાથી કહ્યું.

"તેનાં સ્ત્રી રૂટીકેટ કરાવ્યો હશે." સાહિત્યકારે મમરો મૂક્યો.

કવિત્વ આયુષ્ય

એક કવિ મિત્રમંડળીમા વાતોને તકાકે અડ્યા દના : "મેં એટલા તારાં કાવ્યો લખ્યાં છે કે આધુનિક કાવ્યસાહિત્યનો પ્રવાહ એ પ્રગટ થવા પડી બરનાઈ જશે પજુ મારી હજી છે કે મારા મૂલ્ય બાદ એ બધાં કાવ્યો છપાવ તો શીક."

"પૂજ્ય તમને સાંધું આયુષ્ય આપે!" મિત્રો એજી અવાજે મોલી બીડ્યા

કવિની શિખામજુ

એક વાર કવિજાર ટાંગોર પમે એક પ્રેમી યુવક મયુ. વરને યાદેને વદન કયું. "અરેવ એ જેઠી દંડી આદ, પીગો રમ, બહેલી આખો, ઇન્નેબરી, બેકગરી, વિ પ્રેમલક્ષણો પરથી તેમની મનોહરા પાખી મવા ને પૂછ્યુ-પુરાને પૂછકુ. "શું છે?"

"અરેવ, અમે બન્ને પ્રેમમાં પડ્યાં છીએ"

અરેવે એક હેડો નિશ્વાસ નાખ્યો ને મબીર-તાળી ખોલવા : "એજુ જ મને કુ ખ છે. કું એમ જીએ. વ્લેક કે તમારા. એવા, અહી-પુરો, પેમમાં. "પડવા"ને બહે પ્રેમમા ઉએ ચડે. જે પ્રેમ વ્યકિતને પાડે છે તે સામે પ્રેમ નથી. સાચો પ્રેમ પ્રેમ્ય તમક બને ઉએ મગાવનારો હોવ છે."

રે. કવિજન !

ખ પી અગપટ મેંધા, દરજન અધૂલા, બબ આદર્શ માર્યા સિકાંનોના સુવગા સુલલિત ચગદે રોજ આજોટવા"

ગીતોની મર્દનામાં સહજ જગતની ગોઠી રચાન પામે કિંતુ પાડોશી સાથે કવિજન' કલિયે મેળ તારો ન જામે.

મહાગાન માનના

કાવ્યનો પ્રસવ

—ઈન્દુનાથ ગાંધી

કવિની ખુમારી

છદગીની ઉતરતી ઉંમરે કાન્તમા એક જ્વલતી લાપરવાહ આવી ગાઠ હતી મિત્રમણ્ણ આજી ધર્મ ગયું હતું કનાપી કયાગના મૃત્યુ પામ્યા હતા. ખીજા મિત્રો દૂર વસતા હતા.

ભાવનગરમા કામ કરતા હતા ત્યારે તેમના મિત્રજને છેડવાની કોઈ દિશત કરવું નહિ મહારાજ ભાવસિંહજી પણ તેમનું પૂરેપૂરું સન્માન કરતા.

કાન્ત જમતા હોય અને ભાવનગરના મહારાજ ખગીમા ખેસીને આવે અને કાન્તને તેની ખપર કહેવામાં આવે તો ય કાન્ત જમતામા ઉતાવળ કરે નહિ. એટલું જ કહેવડાવે "કહો, હુ આવુ છું"

એક વાર મહારાજ સાહેમે મસ્કરીમા તેમના ખેસને હાથ અડાડયો હતો. એ ખેસ ત્યાં ને ત્યાં મૂકી કાન્ત ગાવી ગયા, ભાવસિંહજીને આવા શુણીજનો ગમતા શુણીજનો મિત્રજ હોય એમ

એક વાર આચાર્ય ક્ષિતિગોદનજોન ગુરુદેવ (ટાંગોર) ની સાથે આગાડીમા મુસાહી કરી રહ્યા હતા. તેમણે જોયું તો ગુરુદેવને કોઈ કાવ્યની પ્રેરણા થતી હોય એમ લાગ્યું તેથી તે કાવ્યમાની સ ગણમાં સગી ગયા ને ત્યાં એની ગલા, જેથી કવિ શાન્તિથી કાવ્ય પુરું કરી શકે.

ગુરુદેવે કાવ્ય પુરું કર્યું ને ક્ષિતિગાણુને ગોષવા વગ્યા મદાર આનના ક્ષિતિગાણુને લેખક કવિવરે કહ્યું "કયા હતા તમે? હમણા જ આ કાવ્યનો પ્રસવ થયો"

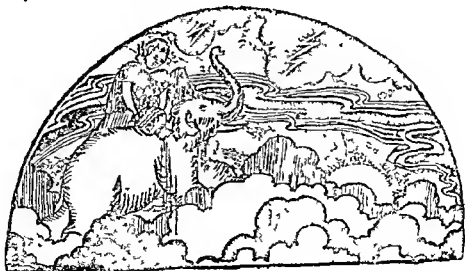
"પણ ગુરુદેવ, પ્રસવ સમયે કોઈ પુરુષ જોણે હાવર રહી શકે છે?" ક્ષિતિગાણુએ કહ્યું.

કવિનો જન્મ

"દરેક નવું જન્મતુ પાણક પૂગવાર કરે છે કે ઈશ્વર દત્ત માનવજાતથી નિર્ગમ થયો નથી"—ટાંગોર.

"ટાંગોર આપણા દેશમાં જન્મના એ પૂગવાર કરે છે કે ઈશ્વર દત્ત આપણાથી નિર્ગમ થયો નથી"

—સગ રાધાકૃષ્ણન

માધનું મૃત્યુ

ચંદ્રવદન મહેતા

ગયા અંકમાં જ શ્રી રતુભાઈ દેસાઈનું 'કલ્પનાને' કાવ્ય રચુ કરતાં અમે શ્રી ચંદ્રવદન મહેતાની અનોખી કૃતિ "માધનું મૃત્યુ" કાવ્યને છેલ્લા દાયકાના ઉત્તમ કાવ્યોમાંના એક તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. એ કાવ્ય અમે રચુ કરીશું એ વચન અમે અહિં પાળાએ છીએ. યુગરાતના વિદ્વાન વિવેચકો સમક્ષ અને કાવ્યરસિકો સમક્ષ 'કવિતા' 'માધનું મૃત્યુ' રચુ કરે છે. આ કાવ્યને રચુ કરતાં અમને વિશેષ આનંદ તો એ છે કે આ કૃતિ શ્રી ચંદ્રવદન મહેતાની શ્રેષ્ઠ કૃતિ છે. 'માધના મૃત્યુ'ને-ગંભીરમાં ગંભીર, કચ્છમાં કચ્છ પળને કવિએ બાનીમાં એટલી હદય-સ્પર્શી રીતે ગૂંથી છે કે માધનો સ્વજ આથમતો આખ આગળ દેખાય છે. આ કાવ્યમાં સપ્તાકાળને અનુકૂળ સર્વે રંગો પ્રસાર્યા છે. ઉત્તમ કવિતાએને આવરયક એનાં સર્વે લક્ષણો આ કવિતામાં સ્પષ્ટ યાય છે અને એથી જ અમે આ કૃતિને છેલ્લા દાયકાની ઉત્તમ કૃતિઓ-માંની એક તરીકે ઓળખાવવાને લલચાઇએ છીએ. : તંત્રી.

[મહાકવિ માધની એક પ્રચલિત કિંવદંતી ઉપરથી આ રૂપક ઉપન્યુનું છે. પિતાની દોષલત ઉઠાવી દેતાં, પત્નીને અવન્તિનાય પાસે, સ્લોક સગાયે, મોઠલી, અને રાત્રએ સવાલક્ષ મ્હોર આપી. અવન્તિની પ્રગ્નએ કહ્યું કે માધ તો મહાઉદાર, એની પત્ની પશુ એવી જ હોવી જોઈએ, એટલે પત્નીએ સુવશુને લોકોમાં બહેંચી દીધું. માધપત્ની ધર આવ્યા ત્યારે મરીબાઈથી માધ મૃત્યુશમ્મા ઉપર છેલ્લા શ્વાસ લેતા હતા

આ રૂપક મ્હોટે ભાગે શ્રવણીય છે, કેવળ દૃશ્ય નથી, જતે દિવસે રેડીઓરૂપકો-એક જ ધરતુલક્ષી, સર્કળ કયાનકવાળા, છતા સગીતની વિવિધતા બરેલા લંબાતા જશે, લખવા જ પડશે. આ એક એવો પ્રયત્ન છે. ભજવવા માટે યા રચુ કરવા માટે એમાં થોડી વધઘટ જરૂરી છે. એ વધઘટનો આધાર કુશળ સૂત્રધાર પર જ છે.-લેખક]

(અનુ.)

એક: ઉત્તરે શુર્જરે દેશે, વિસ્તરે અરવલ્લરી;
અને ત્યાં આલ જીડ-તો, જીલો છે આખુનો ગિરિ

ખીને: હુતી ના ત્યાં મરુલુમિ, પલ્લવી ક્ષણી સંસ્કૃતિ;
જી ડેરી જ્ઞાનવારિની, બહેતી'તી ત્યાં સરસ્વતી.

ત્રીને: ઘેરી એ ગિરિમાળામાં, શ્રીનગરી શ્રીમાળની;
અધુ'દાયળની છાએ, શોભન્તી કંચને મહિ.

એક: ઉપમામા સુલાલિત્વે, જલીરા અર્થગૈવે;
વાચસ્પતિ મહામાઘ, ભારતે કવિઓ કવે.

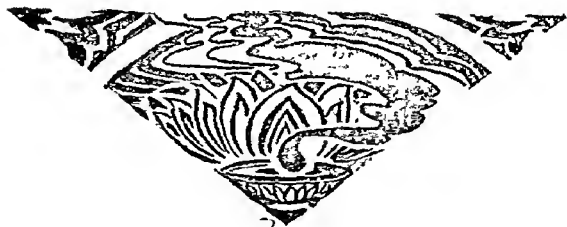
બીજાં: પિતા સર્વાશ્રયે દીધી, પુત્રને લક્ષ્મીની લીલા;
 પુત્રે સરસ્વતી પૂજી, પત્નીમાં વધુ ઉત્કૃષ્ટા
 ત્રીજાં: શ્રીમાળે માધની કીર્તિ, સૂર્યશી પ્રસરી રહી;
 વિસ્તરી ભારતે ત્યાથી, યુગે યુગે પછી વહી.

(ગીત)

(રાગ દુર્ગા)

બધાં: એણે પૂજી સરસ્વતી મન, એવો સળરસીયો,
 જેણે નવલા કીધા સર્જન, એવો સળરસીયો,
 એણે વહેલાવ્યા અઢળક ધન, એવો સળરસીયો,
 જેણે તાર્યા કંઈક નિર્ધન, એવો સળરસીયો,
 એણે રેલાવ્યા કાવ્યગુજન, એવો સળરસીયો,
 જેને લાધ્યાંતા રસર્શન, એવો સળરસીયો,

... ..એણે પૂજી.... ..

(અનુ.)

શ્રીમાળે ધાન્ય ને લક્ષ્મી, વસે કાગઝૂંડે સદા,
 કવિએ જ્ઞાનથી છેઘાં, વસમાં બંધને બધાં.

(ભાવણી)

બીજાં: એક દિવસ ઉજાવિની રાજન, આગ્યાંતા શ્રીમાળનગર,
 રાજનગરની રેયત રહતી, માઘકવિને પડી નજર,
 ધનભાંડારે હુતી અમુલખ, સંપતિ ધરતી લેંચ ભરી,
 લાજ રાખવા રાજનગરની, ગરીબ લોકને ચરણ ધરી.

(अनु)

श्लोकः कवेन्दु ये दया सिन्धु, दीनजन्धु श्रीनन्दन,
लक्ष्मीने दानमां अर्पी, जन्या ये जगवन्दन.

श्लोकः पत्नी तो प्रेरणाभूतिं, मंत्रिणी सहचारिणी;
अनुशासी छता त्यागी, ससारे तो विरागिणी.

श्लोकः ज्ञानीने न भजे अन्न, धनीने ज्ञान ना भजे;
ससारे ये विधियोग, योगी ये गति ना कजे.

श्लोकः पत्नीने श्लोक सगाथे, प्रेरी उन्नयिनी प्रति;
श्रीभाणे काव्यनु भूय, ययुं ना, ना ययुं कही.

श्लोकः जेवा ये कवि भाष, दुवे सकेलता कला;
सन्ध्याने आशले आव्या, दारिद्रे अति दुर्धणा.

(मन्दा)

श्लोकः धीमे धीमे दशदिश वही, कीर्तिनी शुभ नयेति,
ने लक्ष्मी ते तरल अपला, सुकृपा ओसरीवी;
दौर्दयेथी अवयव गजे, घेरती भूत्युत्तम,
आवी उलो निकट गरवे, जेमने अंतकांज.

(मालिनी)

श्लोकः उदधि जल विलो ले, लाव्यनी ये म ही ला,
दहन करती ताये, ने घडी छांय शीजा;
कविवर सुभशया, भूत्युनी माछुता'ता,
गुणीजन सह लेणा, लावथी गीत गाता.

(गीत)

(राज सारंग)

अथां. धनधन कविजन रसयोगी !
दीधुं अंतर अवलोकी !

ज्ञानजण गाणीने निर्मण, सभरस ते तारवीयां;
सकण विन्धने अवलोकी, हे कवि ! मार उडा सारवीया.
रससार सौ योगी नवली, उपमा ते उपमावी;
नवलरंगथी रंगी जेने, वधु ललित जनावी.
सरस्वती रसवती त्यांथी, कृपा प्रेरणा पीधी;

અતંકાર અણુમોલા પાત્રી, અર્થ ગૌરવી દીધી.
.....ધનધન કવિજન

(મન્દા)

છે: ધીમેધીમે કવિવરણી, આંખડી પાદડીરી
ળીડાતી'તી કમલવદને, પત્ની ત્યાં તેા પ્રવેશી;
આવી જીભી સમીપ શયને, હોય સજીવની એ,
ખૂટ્યા નેનો વદન વિક્રમે, મર્વ એ દરય જૂએ.

(અનુ.)

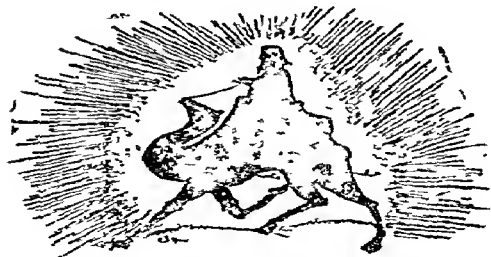
માઘ: તમે છો જ્ઞાનના પથી, ટાળ્યા શોક (વિમોહને;
પામ્યા છો પદ કેવલ્ય, હુવે દો પામવા મને.

પત્ની: મહાભાગ મહામાઘ, રુડા સ્પર્શમણિ તમે,
પાત્રી એ યક્રી જ્ઞાન, અનંતે મનકું ભમે.

માઘ: તમે મરસ્વતી તીર્થ, ક્ષિપ્રાતીર્થ પ્રવાસિની,
કહો યાત્રાતણી વાત, કર્યાણી મુદુભાષિણી.

(ઉપગતિ)

પત્ની: મલા ભરી ભવ્ય અવન્તીનાથે,
શોભે વળી પરિતવર્થ સાથે,
સત્કાર કીધો અતિ હર્ષે ભાવી,
મુવર્ણ ને શૈખ્ય કૃત્તે વધાવી.

(મન્દા) ને દીપો તેજ લોક,
 ને મેં માર્યો કવિવર તમે, સામળી સર્વ લોક,
 ઉર્વાકુશી પુલકિત થયા, સભાગાવો મને એ,
 માધ: દેવી કંઠે અનુપમ, તમે, શાંતિથી હું અનંતે.
 હૃદયો જાઉં રસચરિતમાં,

(માયિની)

પત્ની: કુમુદવનની શોભા, ખીલતી અંબવાય,
 રવિશશિ નભ ઊગે, આથમે, એમ થાય,
 સુખદુઃખ ગનિયકે, યોગવૈચિત્ર્ય જાણો,
 વિધવિધ વિધિલીલા, માનવી જ પ્રમાણો.

(અનુ)

માધ: નડી એ રાજવી રાણી, જાણ્યું સત્ય સનાતન;
 રસ રૂ વિરલા એવા, કલિયુગે કદાચ ન.

(મન્દા)

પત્ની: માર્ગે લોકો સરળ દૃષ્ટ્યે, માધની કીર્તિ ગાય,
 જ્ઞાનેદાને ધરતી ઉપરે, અન્ય એવો ન થાય;
 ને આગદે ઉછળી ઉજવે, ઉત્સવો ઉજાળિની,
 હો શ્રીમાણે કવિવર વસે, તો ય એ ભાવણીની.

(અનુ)

માધ: ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! ભાર્યા !, સંસારે પથદર્શિકા;
 આજે હું અધિકો મહેરો, માધની કીર્તિદીપિકા.

(વસંતતિલકા)

પત્ની: ચિતા જળ્યા, દૃઢયભજન, હતાશ, દુઃખે,
 આબ્યા પ્રજાજન રાહી, કળજેલ ભૂખે;
 અર્પી દીધી સફળ રીતે, સુવર્ણ મહેર,
 એથી થઈ ઉર પ્રપુલ્લ, પ્રભ ચક્રેર.

(અનુ)

માધ: ધન્ય છે ! ધન્ય છે ! દેવી, તમે તો કુલદીવડી;
 કાળના ગર્ભથી તાર્યો, ઉજળી મૃત્યુની ઘડી.

(મન્દા)

પત્ની: સૌંદલાસે સૌ વચન ઉચરે, માધ હૈયા વિશાળ,
 ત્યાગી એવો ઉદધિઉરનો, દીનશું નિત્ય બહાલ;

માધ: જીવ્યા દેવી નૃપવર થકી, ને જીવ્યું ધન્ય કીધું,
મારું આજે અમર ઉજળું, મૃત્યુતું કાલ્ય કીધું.

(મન્દા.)

પત્ની: ખાલી હાથે અહીં થકી ગઈ, એમ પાછી ફરી હું,

માધ: ના રે દેવી! વિરલ અદકી, પુણ્ય કીર્તિ પરી તું;

પત્ની: સાથી વહાલા! જીવતપથના!, સારવિ! આતું સાથ,

માધ: માંડો એવા પીડિત જનની, છે તમે રાજીમાત.

(અનુ.)

માધ: લક્ષ્મીને ફર છે રાખી, વિધિએ યોગ્ય છે કીધું,

દીનેને દાનમાં દેનાં, અનોખું પદ છે લીધું.

(આર્ષા ગીતી)

એક: મરણુ નિરખતું દારે, સુખ મધુરું મલકાવે;

પાપ અમુલખ લખી, આવી, મંગલ પગલે આવે.

(ગીત)

(ગગ ભીમપત્ર)

જાધાં: મરણુ રૂપ ધરે નવતું,

નીરખી ભરે લલિત પગલું;

ઉપમાએ ખંજોળી જોળી, રૂપ જીવની રૂપ લીધું,

કરિવર દારે આવી એણે, સુખ ઉજિયાડું કીધું;

જ્યોતકિરણુ ઝગકાવી એણે, પ્રાણ પદાવી લીધા,

માઘકૂળને અમર એવા, અશ્વકીર્તિ લીધાં;

કલ્પનાએ થકી પાંખી લીધીને, ઊડવાને અવકાશ,

સચરાચરમાં ઊડતાં એને, અંતર લાધ્યો પ્રકાશ.

.....મરણુ રૂપ ધરે નવતું.

(જુવણ્યા)

એકઃ ગુર્જરીલોભમાં, માઘ મોંઘા કવિ,
કીર્તિની જ્યેષ્ઠ તેં તેા જ્ઞાત્રી;
કાવ્ય 'શિશુપાલ વધ' તેં લખી વધ કીધી,
કીર્તિ-કૈં કૈં કવિએ જમાવી.

દીનને વિનિન મૌ લકન કવિવરતણા,
ગાય તુજ ગુણકથા મુક્ત કંઠે;
ઊભી આ શારદા આજ ગૌરવહીણી,
મૂક છે આમ જાતાં અનંતે

(ગીત)

(રાગિણી ભૈરવી)

બધાંઃ ધન્ય કવિવર ! સુંદર જીવન જ્યેષ્ઠ,
આતમના પરતાપે તેં તેા કીધ પરમિત મોત;

ધન્ય.....

કગળથી અતિ નિર્મળ ઉરમા, લાવ કુંજા રે ભરેલ,
નિર્ધન તો ય હુકાળે ટુચે, નિત્ય તમે રે વસેલ;

ધન્ય.....

ધરતીના ફૂલ ધૂપ ધરે અહિ, પમરાવી ભરી મહેક,
રૂપ ભરી વાદળિયે, લાવી, મેઘ કરે અભિષેક,

ધન્ય કવિવર... ..

અણુએ અણુએ રાસ રચાના, ગાતા મંગળ ગીત,
પ્રાણુ કવિવર વિન્ધતણા, મૃત્યુ પરે ચર્ષ જીત,

ધન્ય કવિવર.....

(મન્દા)

પત્નીઃ સંધ્યાકાળે રવિ કમળને, એકલા જાય છેડી.
એવી રીતે કવિવર તમે, આજ છાતાં વિઠોડી;

માઘઃ દેવી ંહાલાં ! હસિત હૃદયે, હર્ષથી દો વિદાય,

બધાંઃ પ્રાર્થો લેજા પરમ કવિને, સૌનું કલ્યાણુ થાય.

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય
અસતો મા સદ્ગમય
મૃત્યોર્માંડમૃતં ગમય ।

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગઝલ

‘નસીમ’

લેખક ચૌધી

તવારૂદ-પ કિતબેળ :

ગઝલકારોને તવારૂદ વિષે પણ જાણવાની આવશ્યકતા છે. તવારૂદનો ગુજરાતી પ્રયોગ આપણે પંકિતબેળે કરી ચક્રીએ. ગઝલકારોએ કરેલી સ્વનંત્ર રચના અથવા મુશાયરા-કવિસંમેલનમાં રજૂ કરેલી કૃતિ વિષે કેટલીક વાર એવું અને છે કે જે જુદા જુદા કવિઓની પંક્તિઓનો અર્થ સ્વાભાવિક રીતે એક જ પ્રકારનો આપી ગય છે. આટલું છતાં તે બંને કવિઓની જાણ્યકાર હોય છે. બંને કવિઓએ કરેલી સ્વનંત્ર રચના છતાં આપી રીતે ભાવની અધકામણ ચક્ર જાણ છે, તેને ગઝલની પરિભાષામાં તવારૂદ કહે છે. તવારૂદ સ્વાભાવિક અને અનિવાર્ય હોવાથી તેને હોયરૂપ ગણવામાં આવતો નથી. સમકાલિન કવિઓમાં એવા તવારૂદ થાય છે તેમ પૂર્વ ચર્ચા ગણેલા કવિઓએ રચેલી કૃતિઓની જાણ્ય વગર ઉત્તરકાળના કવિઓએ રચેલી કૃતિઓમાં પણ તવારૂદનો અવકાશ રહેતો છે અને એવા દૃષ્ટાંતો પણ મળી આવે છે. આ બીજા પ્રકારના તવારૂદમાં સંભાળ લેવાની આવશ્યકતા છે, નહિતર અપહરણના દોષનો કવિ ભોગ યજ પડે છે.

ધરાનના વિખ્યાત રાજદ્વારી અને કવિ અમીરઅલી શીર ફનાઇએ પોતાના મુરબ્બી રાગની પ્રથંસામાં એક કર્મીદો-પ્રચારિત કાવ્ય લખ્યું હતું પરંતુ તેનું અંતિમ ચરણ બની ચક્ર્યું નહોતું. આ દરમ્યાન તેમના એક કવિમિત્ર તેમને ઘેર આવી ચઢયા. એમણે પણ મઝદુર રાગની પ્રથંસામાં એક કર્મીદો લખ્યો હતો તેણે પણ તેનું અંતિમ ચરણ રચી ચક્રયા નહોતા. તેમણે ફનાઇને આ વાત કરી. આ વાત જાણીને ફનાઇના રસ વધ્યો. તેમણે પણ પોતાની રીધતિ પેલા કવિમિત્ર આગળ રજૂ કરી. બંનેએ એક ચોરડો અર્થ કરી જુદા જુદા ગેસી અંતિમ

ચરણો રચી કાઢ્યાં. આ બંને ચરણોને બાષ કુદરતી રીતે એકબીજાને મળતો આવતો હતો; એટલુંજ નહિ પણ જણે ચમત્કાર હોય તેમ બંને ચરણ શબ્દસઃ મળતા હતા. સંબંધરચના બંનેની એક જ હતી અને કર્મીદો રાગની મઝદુરમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા અને આ તવારૂદની વાત પણ ત્યાં ચર્ચાઇ. ફારસી કવિઓના તઝીરાઓમાં આ ગિનાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાતી ગઝલમાં પણ નિર્દોષ રીતે આ પ્રકારના તવારૂદનો અવકાશ રહેતો છે. અને તવારૂદ થાય તો ગણ્ય ચિંતા કરવાનું કારણ નથી.

સરીકા અપહરણ :

તવારૂદનું બવરયાન પણ છે અને એ બવરયાનને સરીકા કહેવામાં આવે છે. આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં અપહરણનો જ પ્રયોગ પ્રચલિત છે તે એના અનુકૂળ અર્થમાં વાપરી ચક્રાશે. અપહરણ નીતિ અને કલા બંનેની દૃષ્ટિએ હોયપાત્ર છે, એને કોઈ ઇન્કાર કરી શકશે નહિ. મૂળ કાવ્યની રચનાં બદલી નાખીને ભાવ, વિચાર કે અન્ય પ્રકારનું કૌતું અપહરણ કાવ્યકલા અને કવિના વ્યક્તિગત વિકાસનો નાશ કરે છે. કોઇની માનમતા છીનવી લેવા જેવું જ આ નિદાપાત્ર કાવ્ય છે. અપહરણ કરનારા કવિની પંક્તિઓ પકડાઇ આવે છે ત્યારે તેની અપકીર્તિ થાય છે.

ફારસી ઉર્દૂ કાવ્યસાહિત્યમાં ધજા કિષ્કિદન કવિઓએ પણ એવાં અપહરણો કરેલાં છે. અને તેને સુદ અજ્ઞાસીઓએ પકડી પાડ્યાં છે. ધજા અપહરણો તેા હુદિયાતુર્બના તમુના છે. ધજા જુદા પખાનથી કાવ્યનાં અપહરણો યતાં આવ્યાં છે અને આને પણ થાય છે. આ અપહરણો સુંદર

અને સ્વતંત્ર કળાસમૂહની અશકિતને અંશે થાય છે એમ કહેવામાં કાંઈ અતિશયોક્તિ નથી. અપદ્મરજુ વિષે કવિ ગાંધીએ એક સુંદર ફારસી નજમ લખી છે, અને અપદ્મરજુ કરનાર કવિઓને ઉપડા લીધા છે. ઔરંગઝેબના કાળના એક નામાંકિત ફારસી કવિના દીવાનમાંથી સાંપ્રત સમ્મના એક વિદ્વાને સમ્યા બંધ અપદ્મરજુ પકડી પાડ્યાં છે. આ અપદ્મરજુ તે કવિની કવિતિને આજે જાંખી પાડી રહ્યાં છે.

અપદ્મરજુને કળામાં સ્થાન

અપદ્મરજુની સારી બાજુ પણ છે. એ વિશે પંચુ અત્રે ઉલ્લેખ કરવાની અગત્ય લાગી છે. હીઝરી સનના ચોથા પાંચમાં ટ્રેકામાં ધરાનમાં ફારસી કવિતા ખીસતી હતી. એ સમય દરમ્યાન અરબી કાવ્યનું યાન ધરાવનારા ઘણા બહુતા ફારસી કવિઓએ અરબી પંક્તિઓને ફારસી કાવ્યોમાં ઉનારી હતી. ફારસી કાવ્ય ખીસવવાની દૃષ્ટિએ તથા અરબી કાવ્યના સમૃદ્ધ અંગોને વિકસાવવાના પ્રમાણિક આશયથી તેમણે એ કાર્ય કર્યું હતું. મૂળ કવિના નામજ્ઞકિત આવી વસ્તુ ખીસવામાં આવે તો આ વસ્તુ હોપપાત્ર ગણાવી નોંધએ નહિ. અખ્યાક દાઉદ પોટાએ અરબી ફારસી કાવ્યની પારસ્પરિક બસર વિવેના પોતાના વિસ્તૃત નિબંધમાં એવી સંખ્યાબંધ પંક્તિઓ આપી છે અને તેનું અંગ્રેજીમાં ભાષાન્તરે ૫ કર્યું છે.

અપદ્મરજુની સારી બાજુમાં એક ખીસ કળા-દૃષ્ટિ પણ રહેલી છે. કદાચ અત્રે અપદ્મરજુ વિષે કરેલા ઉલ્લેખથી વાંચકોને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થશે, પરંતુ આ પ્રકારનું અપદ્મરજુ જુદો જાતનું છે એ લક્ષમાં લેવું નોંધએ. દર્શાવત તરીકે કેટલું પૂર્વે ચર્ચા ગયેલા અથવા સાંપ્રત કાળના કવિની એ પંક્તિ-માંથી એક ચરણ લખને તેમાં દર્શાવેલા મૂળ વિચારને ખીજા અનુકૂળ સુંદર વિચાર સાથે રચેલું ચરણ કળાને-ઓપ આપીને કેાઈ કવિ બનાવે તો તે વાસ્તવિક છે, અને અપદ્મરજુમાં ગણાશે નહિ. આ તના અપદ્મરજુએ-ખરી રીતે તેને અપદ્મરજુ વિું ન નોંધએ-કળા અને સૌંદર્ય વધાર્યાં છે,

કારણ કે કવિની પ્રોનાની જ સ્વતંત્ર શકિતો તેમાં સમાવેશ થયેલા હોય છે અને મૂળ ચરણ ખીજા કવિનું છે, એવો તેમાં સ્વીકાર કરેલા હોય છે.

મુશાબરા સંમેલનોમાં આપેલી પંક્તિની પૂર્તિ કરવામાં આવે છે, એ પ્રકારની આ પથુ એક પૂર્તિ જ હોય છે.

હમતરાહ ગઝલો

કાવ્યના વિકાસ અર્થે હમતરાહ ગઝલો કહેવાની પ્રથા ફારસી-ઉર્દુ ગઝલકારોમાં પ્રચલિત છે. હમતરાહની રુદ્ધિ આવકારદાયક છે. હમતરાહ માટે ગુજરાતી પારિભાષિક સંપક્તિક શબ્દ વાપરી શકીએ. અથવા એક જ ભૂમિમાં કહેલી ગઝલો આપણે કહી શકેલું કારણ કે, તે માત્ર એક બહાર-છંદમાં જ હોતી નથી બલકે એક જ પ્રકારના કાશિયા-રેદીમાં લખાયેલી હોય છે. પૂર્વે યથેચ્છા સમકાલીન ઉરતાહ કવિઓની મૂળ ગઝલો ઉપર પોતાની કાવ્યશકિત ખીસવવા અને કલાયુક્ત પ્રતિસ્પર્ધા કરવા હમતરાહ ગઝલો રચવામાં આવે છે. સત્રાટ ઔરંગઝેબના સમયની કેાઈ મખ્શી નામની કવિયત્રીએ સિરાઝના વિખ્યાત કવિવર હાફિઝની ગઝલો ઉપર હમતરાહ ગઝલો લખી છે: હાફિઝનું દીવાન એ કવિયત્રીએ દૃષ્ટિ સમક્ષ રાખ્યું હતું. મખ્શીની કેટલીક પંક્તિઓ મુરમ્બ લાગે છે છતાં આખી ગઝલ કે કૃતિસંગ્રહ નેતાં મખ્શી ઉપર હાફિઝનું પ્રભુત્વ સિદ્ધ થાય છે.

ઉર્દુ સાહિત્યમાં ખીર અને સૌદા, આતિશ અને નાલિખ, દાગ અને અખીર, ઇકબાલ અને સીમાગ, ફાની અને તાગિશની હમતરાહ ગઝલો આપણે નોંધએ છીએ. આ ઉપરથી ઉરતાહ ગઝ-

* કેટલાક તકેરાઓમાં મખ્શીને સત્રાટ ઔરંગઝેબની પુત્રી તરીકે માનવામાં આવી છે પરંતુ એ સમયનાં ફારસી ઇતિહાસ ઉપરથી શિખલી આદિ ઇતિહાસકારોએ આ વાત અસત્ય ઠરાવી છે. એટલે મખ્શી ઔરંગઝેબની પુત્રી એજુનિનસા નહિ પણ મહેલની કેાઈ દાસી હતી એવી અટકળ કરવામાં આવે છે.

લકારોત્ત્વ કાવ્ય ભાષા અને બાવ ઉપરનું પ્રસુત અને લાલિત્ય બહુવા મળે છે. ગજલના વિકાસ માટે આ વસ્તુ આવકારદાયક છે.

ગુજરાતી ગજલકારોની પશુ હજનરાદ ગજલો સાપ્તાહિકો અને માસિકોમાં વાંચકો વાંચી શકે છે. પહેલાં અને પાછળના કવિની ગજલકૃતિઓ સરખાવીને વાંચી હોય તો ખુબ રસ પડે છે. મૂળ કવિનો વાસ્તવિક રંગ શો છે અને પાછળના કવિનો રંગ કેવો છે અને તેણે મૂળ કવિના રંગમાં ચમકવાનો કેવો પ્રયત્ન કર્યો છે, તે બહુ શકાય છે. આ વિષયમાં મૂળ ગજલકારને ફાળે સન્માન આવે છે તેમ પાછળના કવિને ફાળે પણ આવે છે. પરંતુ, પાછળના કવિએ હજનરાદ ગજલ કહેવામાં સફળતા મેળવેલી હોવી જોઈએ. ગજલ ઉપર તત્કાલીન પણ કરવામાં આવે છે. ગુજરાતી ગજલમાં પણ તત્કાલીન કરવાના દાખલા મળે છે. તત્કાલીન પ્રથમ કવિની બહર-હંદ તથા કાશીઆ-રહીશમાં લખવામાં આવે છે. કોઈ કવિ તત્કાલીન કરે છે ત્યારે પ્રથમ કવિની ગજલના આરંભના બે ચરણ સાથે સરખા બાવના નજી ચરણ મેળવી સઘળાં પાંચ ચરણ કરે છે અને પીછ પકિતના પ્રથમ ચરણ સાથે બે તેવા જ ચરણ ઉમેરે છે એટલે નજી ચરણ વચલાં હોય છે અને આઠીના બેમાં મૂળ કવિના ગજલના કાશીઆવાળા ચરણ સાથે પોતાનું તેવું જ કાશીઆવાળું ચરણ ઉમેરી પાંચ ચરણ બનાવે છે તે એવી રીતે મૂળ કવિના ગજલની કડીઓ જોડવા પાંગ પતી મુકતકો રચે છે. તખ્તુ-સની અંતિમ કડીઓ પણ એમ મિશ્રિત આવે છે.

ઈત્રાક્ત

દરેક ભાષાની રચનાના નિયમો જુદા જુદા હોય છે, અને તેમાં કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ પણ સમાવેશ થયેલો હોય છે. ફારસી અને ઉર્દૂ ભાષામાં રચનાઓ અંગે એવી કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ લાક્ષણિકતાઓની એક ઈત્રાક્ત. ઈત્રાક્તનો સામાન્ય અર્થ ઉમેરણ થાય છે. ફારસી કે ઉર્દૂમાં કાવ્યરચના કરવામાં આવે છે ત્યારે

કેટલીક વખત બે શબ્દોને જોડનારો દરખાવ કે એર ઉમેરીને સંયોજક વાક્ય બનાવવામાં આવે છે. ગુજરાતી ભાષામાં ઈત્રાક્તનું અસ્તિત્વ નથી. આપણી ગુજરાતીમાં એને કંઈક મળતો સમાસનો નિયમ છે. દાખલા તરીકે ગુજરાતીમાં સામાન્ય રીતે પવની રચના કહેવામાં આવે છે. એ શબ્દનો ટૂંકો પ્રકાર પથરચના એમ કરવામાં આવે છે. આ રીતે 'ની' શબ્દ કાઢી નાખતા હતાં તેનો બાવ સમાસમાં તેનો તે જ રહે છે આ સમાસનો નિયમ ઈત્રાક્ત સમજાવામાં કાર્ષક માખી આપવારો છે, તેને તદ્દન બંધવેરનો નથી

ઉર્દૂ ફારસીમાં ઈત્રાક્ત કેમ વપરાય છે, તે તમે જોઈશું. દર્યાન તરીકે હુરને વાર, મારો છગર, શીશએ હરક, મુખએ ચરમ, અને આ બંધના બીજા શબ્દોપયોગોમાં એનો જે ધવનિ નીકળે છે તેને ઈત્રાક્ત કહે છે. હુરને વારના અર્થ મીનિ-પાનનું સૌન્દર્ય, મારો છગરનો અર્થ હૃદયનો રાગ, શીશએ હરકનો અર્થ પ્રેમની જ્વાળા અને મુખએ ચરમનો અર્થ આંખમાંનો મુરગો તેવો થાય છે. આ શબ્દોમાં નું, ની, નો એ સંયોજક શબ્દો છે એટલે આગળપાછળના શબ્દોને જોડી તે એક બાવના ઉત્પન્ન કરે છે ઈત્રાક્તના વિષયમાં પણ એવો જ નિયમ કામ કરે છે. ફારસી ઉર્દૂ ભાષામાં આ રીતે ઈત્રાક્ત બાવાના રચનાત્મક અંધારણ પ્રમાણે પ્રચલિત છે.

ઉર્દૂ-ફારસી સાલિત્વમાં ઈત્રાક્તનો અર્થ નિયમ હોવા છતાં કાવ્યકલાની દૃષ્ટિએ તેને મર્યાદિત બનાવવામાં આવ્યો છે, એટલે એક મીનરા-ચરણમાં બે ઈત્રાક્ત સુધી વાપરવાની છૂટ છે. કદાચિત બહુ જ સુંદર પકિત હોય અને બાવદર્યાન ઈત્રાક્ત વગર અનિવાર્ય હોય, તો જ ત્રોજ ઈત્રાક્ત વાપરી શકાય છે. સામાન્ય રીતે ત્રણ કે ત્રણથી વધુ ઈત્રાક્તને વાપરવાનું ગણવામાં આવી છે.

આ નિયમ ગુજરાતી ગજલોને જુદી રીતે લણ પડે છે. અબ્જિલાલ, કદાપિ, સાગર, આદી ગુજરાતી ગજલકારોએ પોતાની ગજલોમાં ઈત્રાક્તનો પ્રયોગ

કર્ષી છે. હાલમાં કેટલાક મુસ્લીમ ગઝલકારો પણ ઇઝાહતનો કપારેક કપારેક ઉપયોગ કરે છે. ગુજરાતી ભાષાના ઈંધારણની દૃષ્ટિએ ઇઝાહતને રચાન નથી એટલે ભાષા વિશુદ્ધી અને કળાને અંગે ઇઝાહતનો પ્રયોગ કરવો જોઈતો નથી. ચણિયાલ, કલાપિ, અને સાગરે ઇઝાહતના પ્રયોગો કયો હોય તો તે અનુકરણીય ગણાવા ન જોઈએ. આ ત્રણે ગઝલકારોની દૃષ્ટિ ગુજરાતીમાં કલામય ગઝલ ખીમ્તવાની હતી એટલે આવા પ્રયોગો તેઓએ કર્યા છે પણ ગુજરાતી ભાષામાં ઇઝાહત માટે સ્વાભાવિક અનુકૂળતા ન હોવાથી તેનો ત્યાગ જ ઉત્તમ છે. આ રીતે ગુજરાતી ભાષાની વિશુદ્ધી અર્થે સૈવા ખગલવાની આપણને તક મળશે. એ કવિ કે સાહિત્યકાર ભાષાનો પ્રેમી પણ હોય છે અને તેનો ભાષાપ્રેમ તેની વિશુદ્ધી અને કળાને અર્થે હોવો જોઈએ. જો ભાષા ખીમ્તી હોય અને કલામય ખનતી હોય તો તેના મનોહિત વિગતીય પ્રયોગો આગળ કહેવામાં આવ્યું તેમ દોષપાત્ર થઈ શકતા નથી.

ગુજરાતના સુર મુસ્લીમ ગઝલકારોએ પણ ગુજરાતી ગઝલોમાં ઇઝાહતનો પ્રયોગ મુદ્દલ જ નહિ કરવાનો નિયમ એકમતે સ્વીકાર્યો છે અને તેઓ પોતાની ગઝલોમાં ઇઝાહતનો પ્રયોગ કરતા નથી. ગુજરાતી ગઝલનો આ પહેલો અને જડું પ્રસસનિય સુધારો છે. ગુજરાતી ગઝલસાહિત્યના ઇતિહાસમાં તે પહેલાં ત્યાજ્ય પ્રયોગ મલત્ત-નરીકે ગણાશે. જે નવા ગઝલકારોના લક્ષ બહાર આ વસ્તુ હોય તેમણે આ સુધારાને અપનાવી લેવો જોઈએ.

ઈસ્લાહ

ઈસ્લાહ એટલે સુધારણા. કાવ્યની પરિભાષામાં તેને પરિશુદ્ધી કહે છે. ઇસ્લાહ ગઝલશરીરને સુકોળ બનાવવામાં ખુબ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. ભાષા, રચના, ભાવ તથા ગઝલના શાસ્ત્રને અનુસરી

કોઈપણ પ્રકારના દોષથી તેને સુકત રાખવાની તેમ ઇસ્લાહની છે. ફારુગી-ઉર્દુના શિષ્ટ કવિની ઇસ્લાહ ઉસ્તાદ કવિઓ કરે છે. ઇસ્લાહના સાધનથી શિષ્ય જલ્દી સુદ્ધ ગઝલ લખનાં શીખે છે, કારણ ઉસ્તાદ પરિશુદ્ધી કરે છે તેનું કારણ બાણવાથી શિષ્યનું જ્ઞાન વધતું જાય છે અને ઉસ્તાદનું જ્ઞાન તેને સદાયક બને છે. કેટલાક કવિઓ અબ્યાસીરતિના હોષ પોતાની પરિશુદ્ધી પોતે જ કરે છે. ગુજરાતી ગઝલ-ફારને પોતાની જ ઇસ્લાહ કરવાની હોય છે. અને તેના ઇસ્લાહની સાલ્તિયકતા તેના જ્ઞાન, ન્યાયશક્તિ અને નિરીક્ષણ ઉપર રહેતી હોય છે. સીમા અકબ-રાયાદીએ લખેલા પોતાના કાવ્યચુરુ દાદના ઇબન-ચરિત અને અમીર મીનાઇના પત્રોની પ્રસ્તાવનામાં એવી ઇસ્લાહના નમુના આપવામાં આવ્યા છે. ઇસ્લાહના ઉસ્તાદ કવિઓના જુદાં જુદાં ધોરણ હોય છે. આ ધોરણ ઉસ્તાદની રૂચિ અને કાવ્યજ્ઞાન ઉપર આધાર રાખે છે.

સકેલન

ગઝલમાં કળાને લગતી એવી બીજી ધાર્મી ઝીલુવટ છે આ નહાનકડા નિમ્નધમાં તેનો વિચાર અરથાને છે. ગુજરાતમાં ગઝલ ખીમ્તી જશે તેમ તેની કળા અને શાસ્ત્રિયતા પણ ખીમ્તી. છતાં ગઝલ એક પ્રકારના જોડકણાં કે ચોકકાનું નામ છે એમ તો કોઈ તેની શાસ્ત્રિયતા જોયાનપણ પછી ન કહી શકે. ગઝલકળાના જે દર્શન શ્રી બાલાશંકરે અને ગઝલની શાસ્ત્રિયતા સદગત રણુજોડરાયને સમજાઈ હતી તે ગુજરાતી જનતાને સમજાવ અને ગુજરાતી સાહિત્ય સમૃદ્ધ થાય એવી મહારી પ્રાર્થના છે.

અભિપ્રાયો અમારા એ જાને ગુજરાત નંદનવન અમારી ગુર્જરી સંસ્કારનું પામે નવું જીવન.

રસિયા-વાલમ

ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ

[ગુજરાતના આ વાણીતા સેવક સાહિત્યકારની આ અત્યંત રમણ કૃતિ અર્ધિ રજુ માથ છે. ડૉ. હરિપ્રસાદ 'સમ બંદરકા વેપારી' છે. વડોદરામાં લેખકમિલન મળેલું ત્યારે એમણે 'રસિયા વાલમ' ગાઈ બતાવેલું. મને ખૂબ મઝા પડેલી. મેં ત્યાં જ ડોક્ટર સાહેબ સાથે તક્કી ક્યું કે રસિયા વાલમે એનું વડાલ 'કવિના' પર ઢોળવું. એના પરિણામે અમે એ અને એ પછીની કૃતિઓ અહીં રજુ કરીએ છીએ. જેવમાં જેકા જેકા ડોક્ટર સાહેબના રંગીલા સ્વભાવે જે જે આનંદ માણ્યો તે એમણે એમની કવિનાયાનીમાં ગૂંથ્યો છે. અમે દર અંકે હાથે હાથે એ રજુ કરીશું-કેાલક]

પ્રસ્તાવના: રસિયા વાલમ નાટક આખ્યાન ડરની જેવ વખતે સાગરમતી જેલમાં લખાયું હતું. એક બે પ્રેમી પ્રીતમે અમારી સાથે દતા અને એમની પ્રિયતામાં પશુ જેલમાં હતી. એથી એ વધારે વ્યગ્ર બનતા હતા. જેમાંનાં એકનાં લક્ષણ આમાં બતાવ્યાં છે.

રસિયા વાલમ રાજ્દ બહુ જૂનો છે. ઘણા નવિનો એમ ધારે છે કે ઉમેજ લોકના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી આપણે પ્રેમ શીખ્યા, એ વાત ખોટી છે. આપણે ઉપર દેવવાદનાં દેવજાની પશ્ચિમ દિશાએ એક ખૂણે રસિયા વાલમ ને કુમારી કન્યાનાં પૂતળાં છે. વાત એમ ચાલે છે કે એક કન્યા તરફ એક કુવકને પ્રેમ થયો એણે જેથડક કન્યાની મા પાસે જઈને એના હાથની માંગણી કરી માને એની સાથે પોતાની દીકરીને નહોતી પરણાવવી તેથી અસહ્ય શરત મરી કે વ્હાણું વાતામાં ત્હારા ધર અને મ્હારાં ધરની વચ્ચે સડક બનાવી દે તો હું સમ કરાવું. પ્રેમી તો સાહસિક હોય છે. એણે શરત કપૂલ કરી અને તરત સડક કરવા માંડ્યો. વ્હાણું વાતામાં એ સડક કરી નાખશે એમ માને લાગ્યું એટલે હજ તો વણ વાગ્યા હતા એટલામાં માએ ખોટા કુકડા બોલાવ્યો ને કહ્યું કે વ્હાણું વાઈ ગયું અને તું શરત દારી છે. યુવક ત્યાં ને ત્યાં હલ્લ બંધ થવાથી ગુમરી ગયો. છેકરી પણ એ દખ બેઠને મરી ગઈ.

તે દિવસથી લોકાએ ત્રણ પૂતળાં કર્યાં છે. રસિયા વાલમ, કુમારી કન્યા અને ડોરનાં. લોકો જે બેવા ગય છે તે આજ પશું ડોરનાં દેખવા સાર છે ને વેર્લાં બેને કુલ ચડાવે છે. નાટક-આખ્યાનનું વસ્તુ એવું છે કે રસિયા વાલમ નડિયાદની ભાગોળે તખાવ કિનારે હરવા નીકળ્યા છે અને પનિદારીઓની દમક દમક કમકતી ચાલ જુવે છે તે વખતે મણીલાલ નણુભાસ્પતી ઉતર રામચરિત્રની સીતા-અવેરીલાલ યાત્રિકના કાળાદાસના ભાષાંતરની શકંતલા અને ગોવર્ધનરામની કુસુમ ને જાવાસ કરના હારીત્રની શીરાત્રી સંભારના સંભારતા વિહંવલ ગને છે પણ ડોરનાં સમય થવા આવ્યો છે એટલે કામદાના યુગવાડામાં પાહું એ રસિક હલ્લ યુગવાડાં જાય છે. પાછા એ યુગવાડામાંથી સાહિત્ય અને ભાગોળમાં મન ખેચે છે અને પોલિસ વોરંટથી એમને સ.ગરમતી લલ્લ જવાન વારંટ આવે છે.

એ જેલે પહોંચે છે અને વિચાર કરે છે કે હે વિધાતા! મને શા વાકે તું જેલમાં મોકલ્યો? કેમ વખતે હું ગાધીજીનું નામ બોલ્યો નથી, ખાદીને સ્પર્શ નથી કર્યો અને ભારતમાતને કુખથી જરા હતી સાંભળી લાગણી યર્ષ છતાં સ્વાતંત્ર્યના હક્કે જાગત ડોહ રાજ્દ ઉચ્ચાર્યો નથી.

પરંતુ એવા તો ઘણાને વિધાત્રીએ આ વખતે જેલમાં ધકેલ્યા હતા અને કાંચલ અને કામિનીમાં

પડેલાને સ્વદેશસેવા જૂલવા માટે પણ સમ્મતો ભારતમાતાએ કરી હતી. આ રસિયા પાછળ તો એમનાં આ પણ જેલે આવ્યાં કારણ કે એ રાજકારણમાં કંઈક ભાગ લેતાં હતાં.

જેલમાં આવ્યા પછી જે બન્યું તે આ આખ્યાન નાટિકામાં છે. ટે-ટેલાઈગ્રાફ ટ્રીક નાટકનો એક નાયક છે એને એવો શાપ હતો કે જે સ્ત્રીજ એને જોઈતી હોય તેને એ અડધી જીવ એટલે એ જરાક આઘી ખસી જતી. અડધાપે નહિ અને લેવાનો લોભ મટે નહિ એવી જ દશા “આ રસિયા વાસ-મની યજ્ઞે” એવો ભાગ્યદેવીએ એમનાં દેશપ્રત્યેનાં કર્તવ્યમાં હરામખોરી કરેલી તેથી શાપ આપેલો છે. તેથી “દશા ટે-ટેલાઈગ્રાફ” એમ કહેવાયું છે.

સર્ગ ૧

જ' ખૂદિ, પે બરત ખંડે, જૂમિ ચારુ તમ માં
 નટપુર પૂરાણી, નગરી ત્યાં, રમ્ય શેઠી સરિતા—
 નવ ભાગેલો, નવ નવ વૃક્ષે એક એકે તળાવ
 પનિહારીની, હમક હમતી, ચાશ આ કોણુ જોતો ?
 ખાલાશંકર, મણીનજીને, બગ્ય ગોવર્ધનોથી
 કવિ કુંજયુરુ રમૃતિ સરતી, કાપદા યંચવાડે—
 ભવ જૂતિ કૃત સીતા, ઉત્તરા રામ રમ્ય
 જુવન મનહરનારી શાન્ત શકુન્તલાને !
 ધડી પછી હાશીએ ઉછળાને ચિત્ત જોતુ શિરાઝી
 તલસ્યામ, રૂપસુંદર ગોરી, ગાસ યુવાથી મધ્ય
 છુખારાને સપર નગરો ખસવા ઇચ્છતો—
 વાસમજીએ વિદ્યુવધ ખનીને બાનને છેક જૂલ્યા !

૨

શેઠી મેશ્વો કૂદ્યા, વઠાવી વેત્રી, ખારી ખુદી કરીને
 હાઈ હાઈ, ધડક હલ્લે, ઉઝ જેલે પ્રવેશ્યા '
 “મહે” શું ? ક્યારે ? આમ શુ ? ભાગ્યદેવી ?
 શા હોયે મા ? જેલ મા પુરી દીક્ષા ?
 ક્યારે માતા ? ખાદી શુ રપર્ષ કીધા ?
 ઉચ્ચારો મા, ગાધી જોલ્યો, કદાપી ?
 મહે” શું ક્યારે, ધડી, અધધડી, ‘રાજ્ય’ ઉચ્ચાર કીધા ?
 ક્યારે માડી ! જનમ દક્ષતી, વાત સ્વપ્ને લવી છે !
 તારાં દુ.ખો સમજી મનમાં, માત હુ દુઃખ પામ્યો,
 કિન્તુ કદી જરી હાલ્યો ! જનનિ' માતા ! ત્રાસીળરાડી” —

૩

બાગ્ય દેવી હતી કેાપી
 લાલા શ્રીમતી શાપીઆં ;
 “સેવો જેલ જઈ સાથે
 દશા ટે-ટેલાઈગ્રાફ !”

૪

શ્રીમતી પગલાં જોતાં
 આવ્યાં પાછળ પાછળ
 દાદા આદમની પૂંઠે
 દાદી ઇવ સાથે ગાંધી—૧
 સફર ચંદ ખાવાને
 હાંડો લપસ્યો સ્વર્ગથી
 વધીલાત તણી માયા
 રસિયાજી કસાવિયા !—૨
 થતી લાગણી માતાની
 ચિત્ત દાઝતુ દુખથી
 પરન્તુ ધનદારામાં
 જીવ લપટાતો જતો—૩

૫

[જેલની ઓરીલની પેશાએથી, કહેરાનાં છિદ્રોમાંથી શ્રીમતી
 ને પૂજેવાની લાલચે રસિયાવાલમ, સીકેરીએના
 ખડમો નજર નાખી રહ્યા છે. તરત જ સ્ત્રી ચાર્ડની
 સાહેશીએ, શ્રીમતીને સખીપીને બોલી બેઠે છે.]

બાબી અમારી ! ઉમા અટારી
 પેલા, હમારા પ્રાણુ !
 ર ! હમમત તાજી, આંખોને આંજી
 છિદ્રોમાંથી, છોડે બાણુ—

સાખી—ત્રોળ પગમાં ધાલીને,
 કુંડી જાંગ સુરવાળ ;
 છુટો કડકડ વસ્ત્રમાં
 તેલ ચમેલી વાળ !—બાબી.

રસિયાવાલમ—

“અથા ખાલો !

જરી મહને ઝાલો !

મહારા પેટમાં-“આમ, આમ, યાવ છે !”

મિત્રા:-

“ અરે ભાઈ ! તલને શું શું યાવ છે ? ”

રસિયાવાલમ:-

“ આમણ ઝોટા વળે ને
પગ પાણી યાવ છે
માથું ભમે ‘ને મહારું’
પેટ યળી નવ છે ”

(પડદો પડે છે.)

સર્ગ ધીમ્મે

૧

સ્થળ: જોશમાં સ્ત્રીઓનો ખાંડ:

[સ્ત્રી જોશમાં રક્ષક જમના યાવ છે અને જીલ સ્ત્રીઓ ગીથે છે]

રસિયા વાલમ, ચડિયા છે, લીંમડે !

ગળે, ગળેથી જોતા, જાવ !-

વારી જાવું વિદ્યા !

પૂર્વ દિશાએ, દરવાજા જોશના !

પશ્ચિમે, ખીલ વાલમ જોડ !-

વારી જાવું વિદ્યા !

જુવે ઉત્તરે તમેલા મેંશના

દક્ષિણ દિશે સાહેલીનો સાથ-

વારી.

૨

[લીમડા પરથી રસિયા વાલમ એ ગીત સાંભળીને ગાઈ ઉઠે છે.]

દેવે, પાંખો આપી હોત પોંડમાં,
ઉડી આવું, તલમારી પાસ ! સાળાનાં બહેનડી !

ખીન્ને વાલમો દ્વિન દિન ઘૂસતો
અને એવાં શાં કીધાં છે પાપ !-સાળાનાં.

માડી જમના તમે પૂછો એટલું
પત્ર * પૂર્ણિમાનો-આગ્યો હાય-સાળાનાં.
તલમે વિધવા શું જાણો વેદના,
જાણો ! પરદેશી પ્રીતમ દાઝ-સાળાનાં.

૩

આમ સંવાદ યાતાને,

સાહેલી ગરબા વિને;

જોશી જોશર આવીને

વાલમ છ ઉતારી આ !

જમના જોશીને જોડ્યાં,

નનામી પત્રની કયા;

રસિયા જુલું જોશીને,

પરાણે ત્યાંથી છુટીઆ

ભાઈ રે જોશીયા !

હ ર ખે બહે લો

વિ યો ગ હુ ખે

ગાં ડો યે લો.....

એક જ દે ! સ્ત્રીનગરી

રાગડીમાની એક જ દે સ્ત્રીનગરી !

*

આણું શરીર નથી મહારે લેયું

ટચની આંગળી, એક ન્હાની !

રહેજ જ રપર્જેથી પુસ્કિત યાવું

રહીશ સદા ઉપકારી-રાગડીમાની.

[૦ પૂર્ણિમાનો પત્ર, નનામી રસીઆ વાલમે સ્ત્રીમતી પર મોકલ્યો હતો એમા વિષયમતું દુખ ઉભવતુ હતુ. દરેક સ્ત્રી એ વાચે ને ખીલને આપે સ્ત્રીમતી સમજ્યાં પણ એમણે પણ ન સમજ્યાને ડોળ કર્યો. પછી સમુદ વાંચન થયેલુ-જધા મનમાં રાગાઝ અર્થો દુના કે એ કોના છે]
[વાલમજી લીમડાથી પોતાના ચાર્ડમાં જતાં વરતામાં ગળિયા બજારની જેમ ઉતા રહે છે અને જોશીને વિનતી કરે છે]

દ્યાર્દ્ર ચંદને જોશી,
અંશુહિ સ્પર્શ થોભ્યા!
રસિયા વાલમજી મુખે
સુંદર મલકી શોભતી!

સર્ગ ૩

[સ્થળ: સ્ત્રી યાડના દરવાજામાં]

૧

છોડોને મારી આંગળી,
ખાડોશજી રૂબે રૂ' કાપેછું હાજ વનપ!
દાસ પેલી સ્ત્રીટીથી -
પૂર્ણિ મા ના પત્ની -
ખપિયજી ભવાઈ કીધા
પોપટ ખાજ ધાવ-છોડોને.

૨

[ચારની અદરથી સ્ત્રીઓ ગાય છે]

મેહી તે વાવી માળવે,
એનો રંગ ગયો યુજરાત રે,-
મેહી રંગ તાગ્યો.

અમારો યાડ તે માળવો
સામે યાડ ગયો યુજરાત-મેહી

હાથે તે રંગ કસુંગલા ને
એનો જ્વેનારો પરદેશ રે-મેહી.

[જન્મના મા અને સત્રાગીઓ આંગળીની ખેચાખેચ
હાડકે છે. આખરે નિરાશ થઈ રસિયા વાલમ પોતાની
જોશી તરફ જગન હાથે પાછા ફરે છે રસ્તામાં
લથડતા લથડતા ખોલતા સબળાય છે.]

અમસે લાગી નગરીઆં, તુમારી રે!
તખમે જીવનસગિતા ભાઈ ખારી રે!

૪

વૈજગ્ની, વનમા વલવને
અધારી રાત—
ભાલે ને દિવસ ઉગજો
નથી માત 'કે તાત!
જગમે' નગરીઆં પડ મઘ
અમમે' લાગી નગરીઆ તુમારી રે!
તખમે જીવનસગિતા ભાઈ ખારી રે!

૫

રૂમ આવી, સૂતા સ્ત્રીધા
રે! ગોઢે, માથે ગોઢડાં
તાવ જે ડીઝી ચડીઆ
લખારા અર્ધ રેખનમા.

૬

"લાડકી મહડી રે, કમાડ
ખાળાવરને નીરખવા રે!
દાદાજી એ વર જો જો
એ વગ છે વગજાગીઓ રે!

૭

દિલદાર યાર છેલા સે
નેણાં મિયાવ ચાર—"

[પડદો પડે છે.]

પતીલની એક ઉર્દુ ગઝલ?

અનામી

[આપણા ભણીતા ગઝલકાર શ્રી પતીલની 'કવિતા'ના નવેગર અક્ષર પ્રથમ ધ્યેયી ગઝલ પર દીકા કરતો આ લેખ અને અહીં પ્રકટ કર્યો છે. આ દીકાલેખના લેખક સુરતના ભણીતા વિદ્વાન શબ્દ છે અને કોઈ પણ સિદ્ધાંતિક અર્થો દીકાને હમેશા આગકાર આપીયુ નહીં બલકે પતી તે દીકા ખુદ આ માસિકના ત્રીજી કોલકની કવિતા પર લેખ! બહાઈ શ્રી પતીલને આ દીકા સામે કઈ ખુવાસો કરવો યોગ્ય લાગે તો તેઓ પણ સ્વર અમને પ્રવૃત્ત કરવાને મોહલી આપે છતાં એક વારનો એંગર કરવો લેખકે. કેટલીક શબ્દભૂતો મુદ્દાઓને લીધે મત ખામી હોય તો તેની જવાબદારી અમારે સાર છે. એ વાતનો એકરાર કરી લઈએ છીએ ત્રીજી]

કવિતા માસિકના નવેગરના અંકમાં શ્રી 'પતીલ'ની એક ઉર્દુ ગઝલ પ્રગટ થઈ છે. ગુજરાત શ્રી પતીલથી પરિચિત યજ્ઞ વ્યક્તિ છે એટલે પરિચિતનો પરિચય શો? તેઓ સંસ્કૃત પિંગળશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર ગુજરાતી કાવ્યો લખે છે નહીં પણ અરબી પિંગળશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર ગઝલો પણ રચે છે અને તેમનું નામ "આલુ સિક્કા" તરીકે આલુ યજ્ઞ ગયું હોય તેમના નામે ને કંઈ તેઓ પ્રકાશનાર્થે મોહી છે તે આશ્ચર્ય જન્ય છે. એની જ રીતે એમની એક ઉર્દુ ગઝલ (?) અનુપદ-સહિત પ્રગટ થઈ છે. જે કે એ વિવેચનના ધણુ ખમી શકે એવી નથી છતાં.....

સદગત 'આલાશકરે' ને છંદમાં "ગુનરે ને શીરે તારે જગતનો નાય તે સકેને"ની મશહૂર કૃતિ રચી છે તે જ છંદમાં શ્રી પતીલની આ ગઝલ છે.

તેમની પહેલી કડી પ્રથમા (એટલે મતલબ) લખ્યે:

(કડીએ 'કવિતા'માંથી સાંગોપાંગ ઉતારી છે.)

"અગર મિલ જન્ય રસ્તેમેં મુએ વહ દોરત મસ્તાના હસે દૂં બપ્શ પાનોલી વ પીરામત બ નગરના."

હારસોના પ્રખ્યાત કવિ 'દાદિજ'ની એક કડી આ સ્થળે રમૂતિ પર અચકાય છે.

"અગર આં વુકેં શીરાજી બદરતારદ દિલે મારા બખાલે દિંદુમસ અપ્શમ 'સમરકહો' 'લુખારારા."

શીરાજીએ કવિવર દાદિજ, સમગત વદન-વત ઉપર મોહિત થઈ સમગ્રકંદ અને લુખાગ ભેંયાં સકેરો પણ (પોતાના ક્યાખમાં હોવ તો) સનમને બક્ષિસમાં આપી દેવાની વ્યક્ષામાં ફેરે છે. ત્યારે એ જ છંદમાં ગુજરાતના પતીલ એમનું અનુકરણ કરતાં કહે છે કે "ને મને એ મસ્તાના દોસ્ત રસ્તામા મળી જન્ય તો એને દું 'પાનોલી' ને 'પીરામત' બનગરના-બક્ષિસમાં આપુ." ભાષાની નાત પછી કરીયું, પહેલાં એનો અર્થ સમજી લઈએ. કવિ કહે છે કે જે એ વરણુગિયો (મસ્તાનાનો તરબુતો વરણુગિયો ક્યો છે.) મિત્ર રસ્તામાં મળી જન્ય તો તેને તેઓ જે ગામ બક્ષિસમાં આપી દે. રસ્તામાં મળી જન્ય તો બક્ષિસમાં જે ગામે આપી દેવાં એમાં નવીનતા છે, કેમકે ક્યા આપણાં કં કે આપવાં છે? પણ કવિમિત્રને શું કંઈયું કે આમાં કાવ્યત્વ નથી? એક જાણકલુક્ષિના વિચાર સિવાય એમાં કશું નથી. 'દાદિજ'નો નમૂનો ઉપર ટાંક્યો છે એ કોઈ વસ્તુ પર મોહિત થઈને કંઈ અપર્યાય કરવાની વાત કરે છે. કૃષ્ણ રસ્તામાં મિત્ર મળી જન્ય અને જે ગામ બક્ષિસમાં આપી દેવાં એમાં મિત્રનું અપમાન કરવામાં આવ્યું છે કે 'પાનોલી' ને પીરામતનું 'મિલજન્ય' નહિ "મિલજન્ય" ને કહેવું. બનગરનામાં -બક્ષિસમાં આપી દેવાનો ભાવાર્થ સમાર્થ જન્ય છે. "દૂં બપ્શ બનગરના" આ કેવો પ્રયોગ! રસ્તેમેં કે રસ્તેમેં?

બીજી કડી

“હુંએ બરગાદ દિરતા હું જિસીકે ઇસ્કમે દરદમ
જિગર બક્ષા હય ઉરનેહી મુઝે ધત્તા અમીરાના”
આમાં ‘હુંએ બરગાદ’ એટલે ‘બરગાદ થયા’.
બ્યારે કવિ કહેવા માંગે છે ‘બરગાદ થઇને’, ‘જિસીકે
ઇસ્કમે’ એટલું, ‘જિસીકે ઇસ્કમે’ નોંધવો. ‘વતન’ની
બાબતથી કરવા જતાં બાપાની બાબતથી પ્રત્યે દુર્ગંધ
સેવ્યુ છે. ‘દરદમ’ અસંગત છે. (ને કે વિચાર સારો
હતો.) વળી “જિગર ધત્તા અમીરાના” આ રથએ
કીક નથી. “જિગર અપસા અમીરાના” નોંધવો.

ત્રીજી કડી

“કંઇ હંય દેખને આતે ઝમાનેસે હુઆ મઅરૂફ
ઉસીકે કૂએ મુબ્દામે મિરા મસકન ગરીખાના.”
એમણે કરેલ ગુજરાતી તરજુમે આ પ્રમાણે છે
“એ ન વિશ્રુતિના પવિત્ર મહોલ્લામાં (અર્થાત્
સુબહાન વાડ યાને ‘સુબાન વાડ’માં) આવેલું વરસોથી
બાણીતુ મારું કૌતુકપ્રચૂર મકાન જોવા માટે કેટલાયે
મહેમાનો ફર ફરથી આવે છે.”

અહીં ‘કૌતુકપ્રચૂર’ અને ‘મહેમાનો’ એ કયા
ઉદ્દેશ્યોના અર્થો છે એ જણાયું નહિ. અર્થ
સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે છતાં અરપદ્ધતા કાલમ
રહે છે. ‘મઅરૂફ’ શબ્દનું ‘મઅરૂફ’ યજ ગયું છે કે
લખાયું જ હતું! ‘ઝમાનેસે હુઆ મઅરૂફ’ એ
કહ્યુંપિત પ્રયોગ છે. ‘ઝમાનેસે હુઆ મઅરૂફ’
એમ કદાચ કવિ કહેવા માંગે છે. ‘ઝમાનેસે’માં
પણ જે અર્થનો સમાવેશ થાય છે. એક “યુગ”થી
અથવા “ધણી સમયથી”. અહીં પણ એક નિષ્ફળ
વિચાર સાથે કવિએ રમત કરવાનો પ્રયત્ન કરી
નિષ્ફળતા મેળવી છે. “ઉસીકે” અહિં ત્યારે જ
કહી શકાતે કે ત્યારે કહીના પહેલાં ચરણમાં કંઈ
ધટરફેટ કર્યો હોત અથવા ‘કૂએ મુબ્દા’ વિશે
કંઈ ઉલ્લેખ કર્યો હોત—

ચોથી કડી

“છૂપાનેવાલે પદેમે કહાં હય ફસરા તેરા
મૂક્યાદ બેમહન અઝમા-જવાહર સા અઝીઝાના”
અહીં બાપાનું અસ્તાન પરાકાષ્ટાએ છે. ‘છૂપાનેવાલે’
એટલે છૂપાવવાવાળો. પહેલાં ચરણનો અર્થ એવો

થાય કે “પદેમાં છૂપાવવાવાળા તારો બીજો
કયાં છે?” ‘છૂપાનેવાલે’ ને બદલે
‘છૂપાનેવાલે’ અને ‘કહાં હય ફસરા તુઝસાનું’
ફસરા તેરા’ ઠોષી ખેસાડયું છે. આ
યજ પહેલાં ચરણની વાત, કહીના બીજા ચરણ માટે
માટે એમ કહેવું નોંધવો કે ને તે ઉદ્દેશ્યમાં લખાયેલી
વાંચવા મળે તો જ સમજ પડે કે શું ‘ગરબડ’ છે.
‘બેમહન’ નો ‘હ’ સાદો છે કે ‘gutteral’ ‘હ’
છે? ‘અઝમા જવાહરસા અઝીઝાના’ કેવી માયા ?
શો અર્થ ? એ ચરણ એવું વિચિત્ર છે કે એનો
ગુજરાતી અર્થ જેવી રીતે કરવામાં આવ્યો છે
તેવી રીતે કરી જ કેમ શકાય ? ફક્ત ‘ગુરસો’ અને
‘દયા’ની મિશ્રિત લાગણીઓની ખંડણી એ કહી
મેળવી લે છે.

પાંચમી કડી

“નહી મેહરાબમે પાયા, મનાબર પર નઝર આયા
કિસીઝાબી ન દિખવાયા તિરા સાયા છવીઝાના”
આ કહીનો પણ ગુજરાતી અર્થ આપ્યો છે
છતાં ‘મેહરાબ’નો તરજુમે નથી આપ્યો. (મેહરાબ
તે જગાને કહે છે કે જે મસ્જિદમાં ‘ઇમામ’ માટે
નિયુક્ત થયેલી હોય છે.) કવિ પહેલાં ચરણમાં
કહે છે “નહી મેહરાબમે પાયા, મનાબર પર
નઝર આયા.” એટલે એવો અર્થ થયો:
‘મેહરાબમાં ન જડયા, વ્યાખ્યાનમંચો
(મનાબર) પર દેખાયા.” કહેવા એમ ઇચ્છે છે
“નહી મેહરાબમે પાયા, ન મિનાબર પર
નઝર આયા” (જો કે આ હોત તો પણ દોષરહિત
ન હોત) બાબ ચરણમાં કહે છે કિસીકે લી ન
દિખવાયા તેરા માયા છવીઝાના. ‘સાયા’નો
અર્થ કવિ ‘તસ્વીર’ના અર્થમાં તારવી એવું ગુજ-
રાતીચરણ ‘છવી’ કરે છે. પણ ‘સાયા’ એટલે
‘પદછાનો’ થાય છે. ‘છવીઝાના’ એ શબ્દ ઉદ્દેશ્ય
છે કે કેમ ? કદાચ કવિની નવી શોધ પણ હોય.

છઠી કડી

“હુંએ હારિગ હંય ફુન્યાસે તુઝે જો દૂઢને નિકલે
બટકતે જંગોમે હંય વસે દરકારે વીરાના.”
એનો તરજુમે આપ્યો છે કે... ‘તને શોધવા

નીકળ્યા તેઓએ દુનિયાનો મોઢ છોડી દીધો છે. કેટલાક જંગલોમાં ગખડ છે અને કેટલાક યુવાઓ સેવે છે, જે યશસ્વર નથી પણ એનો અર્થ કાઢીએ તો આમ થાય કે...તને મોઢના નીકળ્યા તેઓ દુન્યાથી નિકટ (ક્ષિત્રિગ) થયા અને જંગલો અને વેગન સ્થળોમાં ભટકે છે કવિએ ક્ષિત્રિગનો ખોટો અર્થ લ્યો છે "વસે દરકારે વીરાના." 'વસે' એટલે શું? 'વસે'નો અર્થ 'સેવે છે' ક્યો છે શું? 'દરકારે વીરાના' એટલે વેરાન સ્થળોને તમોએ એને કદાચ સુશરો કહી શકાય? વર્ણા બીજી બીજી દૃષ્ટિએ લેતા 'જંગલો અને વેગન સ્થળો' 'દુન્યા'માં જ છે તો મોઢનારાઓ દુન્યાથી નિકટ રી રીતે યદ ગયા? એટલે 'દુન્યા' શબ્દ જાય વ્યક્ત કરવા માટે અધૂરો છે

સાતમી કહી

"હુઆ કયા ગર ન હો તકિયા તમ્બરતગાદમે અપના રહો કાયમ કયામત તઝ મિગ ખિગકા ક્ષીગના"

કવિ કયામત સુધી પોતાનો ક્યાગી વેગ ટકી રહે એવું વાચે છે. એમાં અવિગદતા છે, અર્થમાં અપાસ્તવિકતા છે. 'ખિગકા ક્ષીગના' નદિ પણ 'ખિગકા ક્ષીગના' જેવું

આઠમી કહી

"ચે કૈસા ઐકએ ખુગ થા અહાહા! મઝ દુઆ હોતા કદમોમે ઇશતિરે આશિકકા મગ્મના રકીદાના"

આ કહીમાં 'વજન'નું ખૂન થયેલું છે. પહેલા તો 'ખુમ'ને કેવો 'ખૂગ' અમત્તઓ છે, તે જુઓ. 'અહાહા.....' ખૂગ દીર્ઘથી ઉચ્ચાર થાય છે જે અહીં ખુગ (દગ્વ) યદ ગયો છે 'મગ્મના સહીદાના' ખોટો ડ્રોગ, બાપા દોષ 'સહીદી મૌત' 'સદીદ હોકે મન્ના' એમ કહેવાય છે. 'મગ્મના સહીદાના' કેમ આમે? 'કદમોમે ઇશતિરે' પહેલી દૃષ્ટિએ મેં એમ જ અર્થ ક્યો "ઈશ્વર તારા ચરણોમાં" પણ વિગાર્યું તો 'ઇસ' (એટલેઆ) ને બદલે 'ઇશ' લખાઈ અથવા છપાઈ ગયું હશે એટલી કહી અતિમા (મકતબ્)

"અરે ઓ સાધિકે ઉશ્કત સુએ ખગા ન મગ્મગકી કિ બલભમ બખગમે સુદનાજ દય તરે પતીલાના."

કવિએ અનુભવ આપ્યો છે "ઓ પ્રેમના ગોશ્વન" મને પૈમાની પરના નથી કેમકે પતીનની કવિના સામગ્રવા કેટલાયે મદાનુભાવ તત્તમે છે" અહીં 'મગ્મ'નો અર્થ પૈસા કરવામાં આવ્યો છે 'મમલમ'નો અર્થ અલ્પાચ્ચર 'ગ' Gutters 'ગ' એટલે ઉદુઆ જેને 'ગીન' કહેવામાં આવે છે તે ગ' છે. એટલે એ 'મમલમ'નો અર્થ 'A Shm' (ગકમ), અથવા Place of ગમગા (આગમનસ્થળ) થાય છે, પણ 'ધન' નદિ કિ બલભમ મમલમે, ક્યા બાકાના શબ્દો છે તે સમગતા નથી એ શબ્દોનો યુગ્મવાતી અર્થ 'મદાનુભાવ' એમને મનકાવની રીતે ક્યો છે, હતા અર્થ યેનો નથી 'તરે પતીલાના' એટલે પતીલાનાની તરફ. તો 'પતીલાનાની તરજના બનમન બખગમે સુદનાજ છે' એમાંથી શુ પ્રતિ-પાદિત થાય છે? 'પ્રેમના સૌકિન'ને સમોધી શા માટે કહેવું કે 'મને પૈમાની પરના નથી' સાર એ કે આની ગમ્મના કાર્ ખાસ વિચારનાવિન્ય, બાવ આધુર્ કે અર્થઅમત્તિનો સમ્તર અખાવ છે અને કેવું બાવદોષ છે.

શ્રી પતીલાના માટે એમના ખૂનપૂર્વ કિતિરંચ બ ઉપર આવી કૃતિઓના કુદાગા મારી રહ્યા હશે? આ કૃતિ પર એનયું મથાને 'મગ્મ' તખ્યુ છે, પણ એને 'દગ્ત' પણ ગણી શકાય કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે. (બાગેક દૃષ્ટો મે છેડી દીધા છે.)

એમને ખોટું નરુ લાગ્યું, પણ મગ્મતસાદિલ્યને નામે એવી જગમત વ્યક્તિઓ બીનમત્યાવદાર રીતે એવા પ્રતિષ્ઠિત સામયિકોમાં એવી ગમ્મનો પ્રગટ કરાવી ગમ્મતસાદિલ્યથી અગ્નિ વાચકોમાં બને નામના મેજાવના હોય પણ એમાં 'કવિના'નું અવમાન છે સાદિલ્યનું ઘોગ પાપ છે મદા કલકે છે. કદાચ એવી જ કૃતિઓ માટે શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદી કહે છે:

"દગ્ વગરના તરજોના પનગો અગાવવા એમાં ક્યો ગમ નિન્નર થાય છે? એ મન્તી નથી, મન્તીડજ છે એમાં બાપાનું ક્યુગ છે. એમાં સૌજન્ય નામ નથી લા, રનત છે, કમગ છે, બે ધડી મોજ છે."

पांढडी, किय़ा ते वननी तुं पांढडी !

आधा आधा ड़ेक ड़ुगरानी पांढे,
 ठावेरी ड़ेक म्हेक म्हेकुंनी ड़ाणे,
 किय़ा वंटेण तणे ठामिं ठछाणे
 मोही सगाथे सगळे थडी ! पांढडी.

नहिं रे दृडिडे। ड़े नहिं रे प्रीछेडे।
 कयाथी थडये। ये आनी थवणेडे।—
 नण्णे ड़े। नगगा ये थेक ने थडेडे।
 थेने ड़ेनी ना मना नडी ! पांढडी.

ठाणु ड़तु कथु कयारे शु तारे ?
 ठडता नरी थ जेथु पाणु ते नारे !
 वनना सोड़ाग विना तारे सूतारे !
 णाधा कशी थ तने ना थडी ? पांढडी.

आमन तारे पड़थुं णाडी न णाडी,
 ड़े विरडे तारी सूनी शी ड़ाणी,
 नये येना णधा पंणीडा थाली,
 लुवे येनी ड़ेणु आणडी ! पांढडी.

ड़ाडे लडेने तने लूड़डी रे नाणी,
 सभरुणेनीं ड़े। नवी दुनिया थ आणी,
 नूनी प्रीतिनी छतां मूणी ठरे राणी
 लूडी लूड़ाय ड़ेम वातडी ! पांढडी.

શ્રી. મહાદેવી. વર્મા

શ્રી જોડાલાલ જોષી

ડૉ. દરિપ્રસાદ દેસાઈના મુખે દિંદી કવિત્રી શ્રી. મહાદેવી વર્માના 'માનવપ્રેમ' વિષે બારોબાર વખાણ સાંભળી આપણું મન આનંદથી તૃપ્ત થાય કે ગુરુશાસ્ત્રના સાદિત્વસિક્ષા દ્વે દિંદી સાહિત્ય-સૃષ્ટિઓ વિષે રસ ભેતા થયા છે. પ્રસંગ આ હતો. બંગાળના જૂખમરા વિષે હાપાઓમાં અનેક લખાણો આવતાં, ગૌપિક સદાનુભૂતિ અને અસ્પષ્ટો આર્થિક સદાય પણ મોકવત્તામાં આવતી; પરંતુ આપણે ત્યાંથી એકે-કરિ તાં મ્ત્વ પ્રત્યક્ષ કુખદ દરમો જોઈ આવવા પ્રેમો નહિ પણ દિંદનાં આ બહેનનું હૈયું ક્ષુધાનુરૂપા કૃન્નથી કપી જિદ્ધ અને તેને શબ્દોમાં ઉતાપું અને ધીન કવિઓના કાવ્યો સાથે 'બંગદર્શન' નામે પુસ્તક પ્રગટ કર્યું. તેની કિંમત પાંચ રૂપિયાથી મો કવિયા સુધી ઉપમળીન બધી વ્કમ જ ગાળ રાહનમાં મોકલાવી આપી. થોડા વખત પર મારા નાનાભાઈ શ્રી કાન્તીલાલ જોષી (એમ. એ.) ગાંધી-ભાષા પ્રચાર સમિતિના કામે પ્રજાગ્ર મહેલા મને એમણે કહેલું કે 'શ્રી મહાદેવી વર્માને મળ્યા એ મારા જીવનની ખાસ વિશેષતા છે. એ દેહીના દર્શનથી મારા હૃદયમાં જે ઉમળકા આપ્યો તે એ કે 'એવી માતાને પેટે મને જન્મ મળે' એવી છન્ડા થઈ આવી.

શ્રી. મહાદેવી વર્મા જ ગાળના જૂખમરાથી મહાન કુખી છે. તેમણે અનેકવાર પોતાની આમથ આવેલા ભોજનયાળનો ત્યાગ કર્યો છે, અનેકવાર બંગાળના પ્રત્યક્ષ જોષેલાં બપંકર દરમોથી મોષાગ આંસુડે રડ્યાં છે અને પોતાની નિઃસહાય રિચતિ માટે આતમકલેશ કર્યો છે.

કુખે સંવત ૧૯૧૪ (૫ સ. ૧૯૦૭)માં કૃષ્ણાખ્યા-દમાં થયો હોલ તેમના પિતાશ્રી, ગોવિંદપ્રસાદ વર્મા એમ. એ. એલ. એલ બી થયેલ સુશિક્ષિત અને શિક્ષાપ્રેમી ગૃહસ્થ હતા. શ્રી. મહાદેવીને બે ભાઈઓ અને એક બહેન છે.

શ્રી. મહાદેવીનું પ્રાથમિક શિક્ષણ ઇન્દોરમાં શરૂ થયું અને પછી ૧૧ વર્ષની યાજવવમાં ડૉ. રવશ્વ-નાગવણ વર્મા સાથે તેમનું લગ્ન થયું. સંવત ૧૯૮૧માં ગેટિકની શીક્ષામાં સમગ્ર સપુત્ર પ્રાંતમાં એ સર્વ પ્રથમ નંગરે પાસ થયાં. ૨૧ વર્ષની વયે ૧૯૮૫માં સસ્ત્રીશીલોગોરી લઈળી એ. માં પ્રથમ શ્રેણીમાં ઉત્તીર્ણ થયા અને કાલ્કતેટ ગર્સ' કોલેજમાં સર્વ પ્રથમ આવ્યા. પછી સસ્ત્રી વિષય લઈ એમ. એ થયાં.

કવિત્રી મહાદેવી આજે પ્રયાગ મહિલા વિદ્યા-પીઠના પ્રિન્સીપાલ છે અને દિંદી સાહિત્યસંસદના પ્રધાનમંત્રી છે તેમણે 'ચાન્' માસિકનું વર્ષો સુધી સંપાદન કયુ છે

શ્રી. મહાદેવી વર્માને નાનપણથી જ કવિતા રચવાનો શોખ હતો. કવિતા કરતા તે કાગળ લખતા, લખતા વાંચતાં, તે મનમાં ખુશ થઈ કાગળ ફાટી નાખતા જ્ઞાન, અનુભવ અને અભ્યાસ વધવાની સાથેસાથ આ કાવ્ય રચવાની વૃત્તિ પણ વધી. પ્રારંભિક રચનાઓ 'ચાંદ'માં છપાઈ; પછી તે 'મધુરી', 'મુધા', 'મનોરમા' વગેરે માસિકમાં પણ એમના કાવ્યો પ્રગટ થવા લાગ્યાં. આજે તેઓ હિંદમા પ્રથમ કોટિના કવિઓમાંના એક છે. તેમની કવિતાસમૃદ્ધિ અને તેમના પ્રકાશનો મારે 'હિન્દી' ગૌરવ લે છે.

આજણે મહાદેવીને વત્તમાન કમળી 'મીરાં' કહી

ઉપકરણોનું જ છે. મીરાં સંસ્કાર ગિરિધર પર પ્રભુનાં પરમ ભક્ત કવયિત્રી હતા, તે મહાદેવી આણ્ણઅણ્ણમાં વ્યાપી રહેવ નિગકાર બહલાં પરમ ઉપાસક છે કવયિત્રીના અંતરમાં વિરહ માટેની વેદના અને અનુભૂતિ છે. કવયિત્રીનો પોતાનો જ એક જગતનો સંસાર છે તેમને મન તે 'માનવ એક સજીવ કાવ્ય છે. કવિનું કાવ્ય તે આ સજીવ કાવ્યનું માત્ર શબ્દચિત્ર છે અને આ શબ્દચિત્ર-કાવ્ય દ્વારા કવિ પોતાની સંસારની એકતાને સમજી શકે છે.' કુખ અને તેનો કાવ્ય સાથે શો સંબંધ છે, તેને કવયિત્રી બગમર પીછાને છે અને કુખને અપનાવી હસતા હસતા નિરાકારની કવપનામાં તેને સમાવી દેવામા ગોષ્ઠ છે એમ માને છે. કવયિત્રીની દૃષ્ટિએ કુખ જીવનનું એક એવું કાવ્ય છે જે આખા સસાગને એક સૂત્રમા બાંધી રાખવાની શક્તિ ધરાવે છે.

આ દૃષ્ટિએ જોતા કવયિત્રીની રચનાઓમા વેદના, કુખવાદ, અતર્પીડા વિશેષ જોઇ શકાય છે.* પણ ધીમે ધીમે તેમની રચનાઓમા હર્ષ, વિહ્વળતા, આતુરતા, અને પ્રસન્નતા પણ આવતા ગયા છે. છેવટે કવયિત્રી પોતાના વિશિષ્ટ રથાને પહોંચે છે અને અંતરધ્વનિ સ્ફૂરે છે

'સજનિ ! વિશ્વકા કળ કળ મુહૂર્કો માજ કહેગા ચિરસ્તુહાગિની !

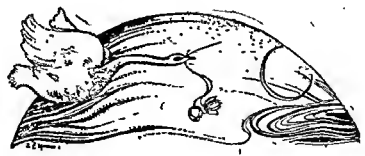
* પ્રજોંકા દીપ જલાકર કરતી રહતી દીવાલી

મહાદેવી વર્મા સરસ્વતીમાં 'છાયાવાદી' છે. પછી ક્રમશઃ 'રહસ્યવાદી' બનતાં ગયાં છે. તેઓ એક પ્રૌઢ મધ્યેષક અને નિમંધકાર પણ છે. તેમનામાં કવિતાનું હાર્દ અને સાહિત્યનો મર્મ સમજવવાની અપૂર્વ શક્તિ છે તેમણે આ વિષે કેટલાક સ્વતંત્ર લેખો પણ લખ્યા છે તેમની કવિતામા મીરાંના પ્રેમની હિમા, કૃષ્ણની મુરલીનું સંગીત અને ભગવાન બુદ્ધની કરુણાનું સમિશ્રણ છે.

શ્રી. મહાદેવી કવયિત્રી છે તે સાથે સુંદર ચિત્ર-લેખા અને સંગીતકાર પણ છે. 'બામા' 'દીપશિખા'માંનાં ચિત્રો અને મુશોભનો તેમના પોતાના જ દોરેલાં છે. આટલા સમયમા તેમણે પંદરેક પુસ્તકો પ્રગટ કર્યાં છે તેમાં નીહાર, નીગળ, રશ્મિ, સાંધ્યગીત, દીપશિખા, યામા, અતિતક, પ્રાણમિત્ર, નારીજીવનની શૃંખલાઓ વગેરે મુખ્ય છે.

શ્રી. મહાદેવીને તેમની કૃતિ 'નીરગ્ન' માટે પાંચસો રૂપિયાનું શેક સેકસરિયા પારિતોષિક પૂ મહાત્મા માધીજીના હાથે મળ્યું છે. તેમના સાધ્યગીત, યામા અને દીપશિખાના પ્રકાશનસૌંદર્ય માટે કોષપણુ બાપા ગૌરવ લઇ શકે તેમ છે. શ્રી. મહાદેવી વર્મા હિંદુ અંગોલ રીત છે*

* સ્ત્રીજીવનના દીપોત્સવી અંકમાથી.

શ્રી. કિરમત પ્રભુતામાં પગલાં ભરે છે

પછી સારી આગા વાપતા કવિતાના નિયમિત લેખક, શુભસાતના ઉચ્ચ કવિ શ્રી કિરમતે ભાવનગર ખતે વા ૫ ૧૧-૪૫ ને રોજ પ્રભુતામાં પગલાં ભર્યા છે એ લખનારને જાણવડાના સખ્યામધ મુરુલીમ રાયરોએ પોતાની કૃતિઓ છા રી એમને અભિનંદન આપ્યા હતા એ ભાવનગર ગઝલસલાલા આગેવાન રાયર મલ્લે શ્રી નમકાર મિલસ ખરીવ રોજાન આસિદ્ધ નિસાન વગેરે લાઇએ એ એમને મુબારક વાદી આપી હતી પ્રભુતામાં પગલાં ભરતા આ ઉચ્ચતા સિનારને અમે પછુ મુબારકવાની આ રીએ છીએ

કવિતાની પગદંડી

કવિતાની પગદંડીના વિભાગમાં સખ્યામધ કવિતાઓ પડી છે કેવી રીતે પ્રગમ કરવી એ પછુ પ્રશ્ન થઇ પડ્યો છે નહીન કવિમિત્રોની આલુગતા સમજી શકાય તેમ છે આ માટે અમે એક યોજના એ કરી છે કે 'રેલુ-માર્ગ' એપ્રીન-એ એ ચારે

અકમા ૮ પાના પગદંડીના આપવા, અને મે સુધીમા જમા થએવી તમામ કૃતિઓ ઉધારી કાઢવી તવીન કવિમિત્રોએ જોમની કૃતિઓ પરીકારેલી છે તેઓ આટલી વધુ ધીગજ રાખે એ વિનતિ. -૧-ની

મિતાક્ષરી મતદર્શન

કેટલાક અનિવાર્ય અજોગોને બીધે ના અકે આપી શક્યા નથી દિનગીર નવને અકે અવસ્ય આપનામાં આવશે

ગુલેચમન

વિખ્યાત આગ કવિ શેરીને ૧૯૧૩ની સામ્યા વિચિત્ર પ્રકારનો માનસિક ભ્રમ વળાએ હતો એના મનમાં ભૂત ભગણુ તુ કુ સુસાદરીમા એની સામે પડેની એક જાડી ઘાઇ જેને પછે 'હાથી-પગે' ગસ જીતયો હતો તે એથી રોજ હોવાથી એને પછુ એ એપના જતુ સાગા હતા ત્યાગ પડી એ હમેસા એના પગતુ કો તપામ્યા કરતો હાય પગની ચામડીને ગરવની ચામડીને, એ સખત રીતે ખેચી જતો, અને જો એ જગમ બગહટ લાગવી તો માગાની જેમ પોતાની ખાસે મંડેના ગમે તે માજુસની ચામડી ખેચીને સરખાવી જતો આ ટવને લીધે એ અનૈક જુવાન એએને ગભરાવી મૂકતો

ઝોરટૂંસિયાની એક જાણીતી પ્રકાશનસમ્યા તરુદથી અર્ન જેનેના નામથી એક કાવ્યસમક બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો અને ઝોરટૂંસિયાના કવિઓએ અને સાહિત્ય વિવેચકોએ તે કાવ્યસમકને કળાની એક સુન્દર કૃતિ તરીકે વધારી લીધા હતા આમ તે સમક ઉપર મોતગદથી પ્રશસ્તિઓની વરી વગસી રહી હતી તે દુમિયાન એની તખીખત બદાગ પડી કે આ કાવ્યસમકના મનાગ એ ઝોરટૂંનિયન મૈનિકો હતા અને તેમને આશય ઝોરટૂંનિયાના

સાહિત્યકારોની દેવળ બનાવટ કરવાનો હતો! આ બંને સૈનિકો એક દિવસ બપોરે ઝાંકસફડનો અવતરણસંક્રમ તેમ જ પીળા કેટલાંક પુસ્તકો ઘટ્ટને ખેંચે અને એ લીટી અહીંની અને ચાર લીટી બીજીથી એમ મનમા આવ્યું તેમ વિવિધ સામગ્રી એકઠી કરીને તેમાંથી અર્થ વિનાની કેટલીક કવિતાઓ તેમણે વિણી કાઢી અને સંક્રમણે બહાર પાડી. એક ચોક્કસ કાવ્યની, તથા લીટીઓ તો મચ્છરો ઉત્પન્ન કરતાં રચણોની સફાઈ સંબંધે કરવામાં આવેલ અમેરિકન રિપોર્ટમાંથી જ સીધેસીધે ઉખ્યત કરવામાં આવી હતી! આ કાવ્યને કર્ણપૂર્વક વધાવી લેનારા કેટલાક વિવેચકોમાં એમી જેન્સીન પણ હતા. તેમણે પ્રસ્તાવ સંક્રમને અસાધારણ છુદ્ધપ્રતિબાના સર્જન તરીકે ઓળખાવ્યો હતો ને જણાવ્યું હતું કે તેમણે મેલેને ચોરટ્ટેનીઆના એ સમકાલીન સાહિત્યધુરધરામાના એક તરીકે તુરત જ ઓળખી કાઢ્યો હતો!

● જાણું વિશ્વે—

તપી અંગાગશા દિવસભંગના તાપ, હજવા બની શીળા યાશે, રવિક્ષિતિજમા સૌમ્ય બનશે; અને રંગે વેરી ગગનપટ સન્ધ્યા સુકવશે, સખા, ત્યારે લેજે યુજ શુદ્ધતણો પથ મળવા. કદી દીવા હોયે જગમગ યતા રમ્ય શુદ્ધમા, વિસામે લેજે તું ક્ષણિક નિરખી બાર નિકટે; શમી બંશે સૌ એ ટગમગ યતા દીપ પડખે પડખે હોઈ ત્યારે, પુનિત સુકળે પાથ શુદ્ધમાં. ઊભો શહેજે પાસે ત્વગિત બનતો ના-નિરખજે, અને જાગે ત્યારે ગત સમયના રંકે રમરણ્યાં, જમે મારા નેને ગદગદ થતાં, અશુભરણ્યાં, સખા ત્યારે તારો વરદ કર બાલે રસજજે. કડું શું? જાણું છું, પર સમયની તું વિદરતા, છતાં જાણું નિજે અવસર થતાં આવી મળતો.

નન્દકુમાર પાઠક

ના વાટ પાછી મળી ?

વીધીને વનપખિણી શિશુ અને સાલે વળે નીક જે, ને ધેનૂય વળન્ત બહાવ કરવા વાટે વરયાં વલ્સને; કિન્તુ હું ગઈ ત્યાંથી ના જીવનની! અદ્યાપિ પાછી વળી, કે જતા જ ગયું જવાઈ, પણ ના આ વાટ પાછી મળી ?

દેવજી રા. મોહ

● શબ્દ ઘાત

કપોના અગણિત કુંગર હોયે, ખો તું જરા ધૈર્યના, સસ્ત્રાઘાત અરે! કલિક કુજતો, તેનીય ના વેદના! કિન્તુ એવું કંઈક છે હૃદય શું છુપા અંગમાં શબ્દાઘાત થેતો યદિ તવ પરે, તે જાનો કોઈ ના!

નિર્ભય

અમે જગમુસાફરો

અમે જગમુસાફરો, ભ્રમણશીલ જિવસી ન કો સ્વદેગ, પરદેગ વા અખિપ વિશ્વને લેખતા અમે સદન. એક રથાન રહી ના કદી માળતા અસાર ગતિશન્ય જીવન, નિસર્ગનાં યાત્રીકો. અમે વનવનાન્ત, ખીણ, ગિરિ, કુંદના, કોતરો, અસખ્ય નગરો, અનેક વળી ભ્રામવિસ્તારમાં સદા રખડતા પ્રવાહગતિ માતરિશ્વા સખા, કરી જીવનસૌરભે ગચિત દેશદેશાન્તરો. નહે ન અમને કદી વિયમ વિધન કો માર્ગમાં. યથારથિ નિવાસ; સ્વેરભ્રમણો; નચિતા કશી રષ્ટકા ન ઘરમાર રાયગચિલાની ચિત્તે વસી. સદા નિદરતા અમે પ્રકૃતિની મીઠી ગોદમાં હોરે પ્રજાળ વૃત્તિ ગગ અથુરાગની રાખતા. નિખામસ સ્વન્ન જિવસીજીવને ન લાગે મણ્યા અમે પ્રતિક્ષણે સ્વરૂપરિવર્તનો પેખતા અલિપ્ત હૃદયે સનાતન વિવર્તલીલાતણ્યાં.

અમીદાસ કાણકિયા

શ્રી. રમણ વડીલ (પરિચય)

મધુસૂદન એમ. એ.

શ્રી મંત્રુલ પ્રેમ કાવ્ય મધુરાં કુણ્ડી ઠળી ખીલવી,
ને તે પુખ્ત પ્રકૃષ્ટતા ઉદરતાં બેઈ ત્યા કાવ્ય શ્રી-
પુષ્પે કાવ્ય પ્રસન્નને રમણ ત્યાં ત્યા મુગ્ધ પુષ્પે વળી-
કાવ્યો, પુષ્પ, રસાદથી રમણતા સને ત્રિવેણી તપી.

‘પ્રણય કાવ્યોના કવિ શ્રી રમણ નરહરી વડીલ
સ્વભાવે અને દેખાવે યુક્તાપી, વર્તને વડેવાડુ
આચાર્ય થઈને બેઠા છે. યુગરાતમાં એ એક જ
કવિ એવા છે કે જે બધા ક્ષેત્રે સફળ થતા જ રહ્યા
છે! એઓ કવિ છે તેની જ સાથે વાણિજ્યની
દીર્ઘદષ્ટિ પણ એમને વરંધી છે.

પ્રખ્યાતક રહીને પ્રણય કાવ્યો લખ્યાં. પ્રણય
કાવ્યો લખીને પ્રિયતંત્રા મેળવ્યાં-પ્રિયતમા મેળવીને
પત્ની મેળવ્યાં-અને પત્ની મેળવીને પ્રણય
કાવ્યોની પરમકૃપા પામ્યા! પ્રિયતમાને માટે
પ્રણય કાવ્યો - લખ્યાં કે પ્રણય કાવ્યોને
માટે પ્રિયતમા મેળવ્યાં તે તે કોણ કહી શકે?
એમણે પુષ્પમાં કવિતા બેઈ અને કવિતામાં
પુષ્પની સૌરભ ભેદ-દર્શન થેમા કવિ પ્રકૃષ્ટ જન્યા
અને ગુગરાતને પ્રણયાર્દ સૌરભનાં કાવ્યો મળ્યાં!

નામે જ રમણ! જીવન પણ રમણારંગ્યુ!
પત્ની પણ કવિત્રી! યુગરાતને જાણે આ
કવિ દંપતી-યુગરાતની એક શોભા છે કારણ
કે કવિને કવિત્રી મળી અને કવિત્રીને
કવિ મળ્યો. પણ નિરનિરાજાં ઝરણાં એક ખીખને
મળવાને વેગે ઠોડે-પણ બ્યારે જને ઝરણાં બેઠાં
થાય-છે ત્યારે પહોંચા પટ પર મંદગતિએ પડે! એવી
સર્જન દશા આ જનનેના એકલીન જીવનની-છે છતાં
બંનેએ વખતોવખત કાવ્યપ્રયો પ્રગટ કર્યા છે!

બંને કળવણી સંસ્થામાં આચાર્યો છે. શિક્ષણ
સર્જન, પર્યાટન, વર્તન, જીવનના તમામ વડેવારોમાં

એક ત્રાજવાનાં આ જને પદતાંઓ સમગ્રમાં
બળવે છે.

શ્રી વડીલે કવ્યો લખ્યાં છે, નાટકો લખ્યાં છે,
વાર્તાઓ લખી છે, સંપાદન કરવાના કાંડ સેવા છે,
રાજકારણમાં મૂલા કાર્યકરો હોય છે એવીજ રીતે
સાહિત્ય ક્ષેત્રે પણ મૂલા કાર્યકર છે.

કેટલાક કવિઓ સરસ્વતીના સેવક થયા પણ
સફળીથી તાજોડાયા! આ સેવક સરસ્વતી અને સફળી
જનેની એક સરખી મહેર પામેલા છે. એટલું જ નહી
પણ જીવનમાં પણ એમણે સરસ્વતી અને સફળીની
સંયોગિન પ્રતિમા સમાં દેરીની પ્રતિમાની રચાવના
કરી છે. એમની વ્યવહારુ દષ્ટિ આ રીતે તરે છે!

શ્રી. વડીલની કવિતાઓ પ્રણયરંગી છે. એ
કવિતાઓ વિશદ છે પણ વિતાસી નથી, સરળ
અને સુરેખ છે પણ પ્રણયકત્યા નટલી ગદનપેરી
નથી. જેટલા સરળ અને સહાઈર દેખાવે-તેટલી જ
સરળ અને સફલિહાર એમની કવિતાઓ! નાટકો
લખ્યાં છે એઓ પણ જાડ બાજનાર્થા છે!

શ્રી વડીલની સર્જનપ્રવૃત્તિની કમગી છે એમની
અશ્રેષ્ઠ કૃતિ ‘સુગેપા’! એ કવગી માત્ર વડી-
લની જ કૌનિકકમગી નથી-પણ આખા યુગરતની
જે-આખા વિદે દેશની છે! ‘સુગેપા’ અશ્રેષ્ઠ કા-
વ્યોની પાંચ પાંચ આટલિઓ થઈ છે-એજ એ
કાવ્યની સફળતા છે.

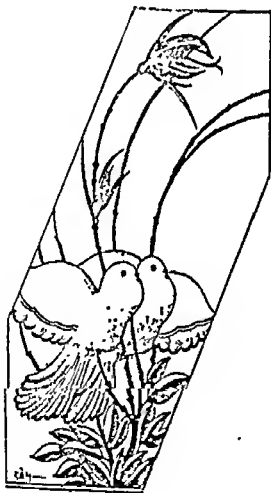
એઓ યુગરાતી અને અશ્રેષ્ઠ કવિતાઓ લખી

શકે છે પણ પ્રેતસાદન આપે એવી સફળતા એમણે
અમૃત કાવ્યોમાં મેળવી છે. ગુજરાતી કવિઓમાં
યે એમને પ્રેતસાદન મળે ગિરંજી પ્રેતસાદન મળે
એવું મળ્યું છે-તે પ્રાણ્ય કાવ્યોના પ્રાણ્ય
સમા પ્રિયતમા! આમ સફળતા તો કીલ્પ સેવે
મળી છે, માત્ર સફળતાના પ્રકાર જુદા છે!

શ્રી રમણ વક્રીશ નરસિંદરાવના ચાર શિલ્પો
“બાહરાવળ, બેટાઈ, વક્રીશ, કાળક્રિયા”માંના એક

છે. નરસિંદરાવની દીક્ષાને દશ એઓ વધાર
રણા છે.

ગુજરાતી કવિતા દશ એમની પામેથી કંઈક
અપેક્ષા રાખે છે. પણ સાગે છે કે પ્રાણ્યકવિતા
પાછળનો ઇચ્છિત પ્રાણ્ય મળી જતાં એમની
બાહ્યની વાણિયા મનોરત્તિ કવિતા-સર્ગનમાં
ઉદાગીન ન થનાવે એટલી જ આપણે ઇચ્છા
રાખીએ!

સૂરજમુખી

યુવાન કવિ હરિલાલ પંડ્યાનાં
બાળગીતોનો સંગ્રહ

કિંમત : આઠ આના
.... પર્ગિમલ પ્રકાશન...

: પ્રાપ્તિસ્થાનો :

- (૧) પરિમલ સ્ટોર્સ,
૨૦૦/૪ ચિત્રલલાઈ પટેલ રોડ,
મુંબઈ, ૪
- (૨) વિશ્વકર્માબંધુ સ્ટોર્સ,
૪૦ કાંદેવાડી, મુંબઈ.

રમણિક અરાલવાણાનો કાવ્યસંગ્રહ

— પ્રતીક્ષા —

શ્રી ઉમાશંકર જોષીના પ્રવેશક તથા
ટિપ્પણ સહિત. બે રૂપીઆ.

— ઝાંઝરી —

રમણિકલાલ કિ. મહેતાનાં બાળગીતો
છ આના

પ્રથુ નકલ મંગ્રાવનારને પોસ્ટેજ ફ્રી

લખો : ચોકસી બ્રધર્સ

બાલાકુતુમાન-અમદાવાદ

અંડુતું નામાંકિત રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ નખાં સળખાં બધાંને ઉપયોગી છે
સાબું માણસોની શક્તિ જોના સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને માંદગી
પછીની નળખાઈ નાબૂદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુતું રક્તો-ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાકીદે
તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ
મોટાં સૌ કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે. પોપણ

આપનાર અને ખાંસ
કરી હોઠીની લાલી
વધારનાર અંડુ-રક્તો-
ફ્રેસ્કો-મોલ્ટ અવશ્ય
અજમાવો.

અંડુ રક્તો
ફ્રેસ્કો મોલ્ટ

એકવાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લીમિટેડ, ગોખને રોડ, મુંબઈ નં. ૧૪
ફુકાન:—બાંદીયા મહાજનવાડી, કાવખાદેરી રોડ.